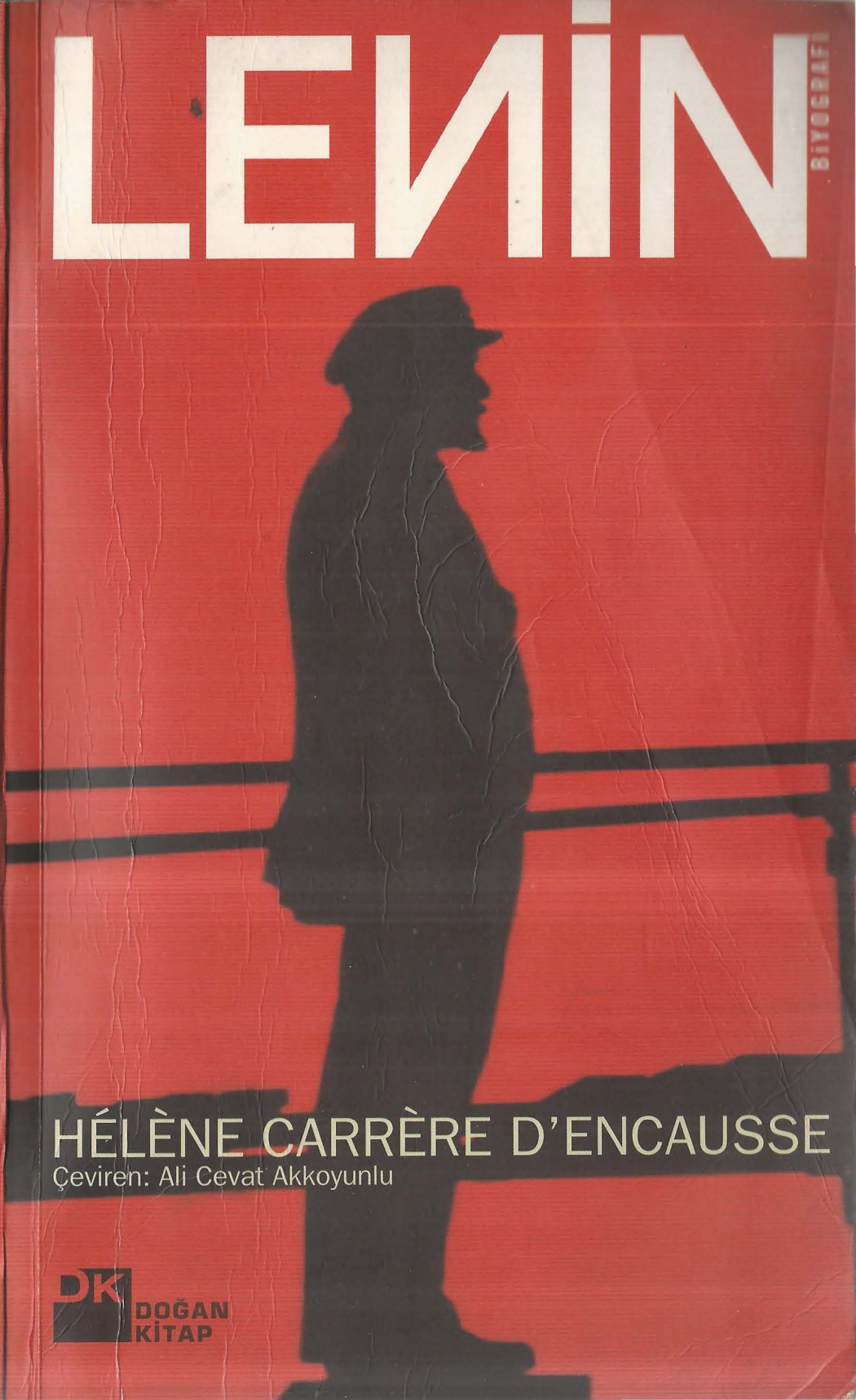
BİYOGRAFİ

LENİN

HÉLÈNE CARRÈRE D'ENCAUSSE

DK

BİYOGRAFİ

LENİN

HÉLÈNE CARRÈRE D'ENCAUSSE

Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu

DK
DOĞAN KİTAP

Lenin

LENİN

Orijinal adı: *Lénine*
© Librairie Arthème Fayard, 1998
Yazan: Hélène Carrère d'Encausse
Fransızca aslından çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu

Türkçe yayın hakları: © Doğan Kitapçılık AŞ
1. baskı / ekim 2002 / ISBN 975-293-013-1
Bu kitabın 1. baskısı 1 500 adet yapılmıştır.

Kapak ve kitap tasarımı: DPN Design
Baskı: Altan Matbaacılık

Kitaba katkılarından dolayı **Milliyet** gazetesine teşekkür ederiz.

Doğan Kitapçılık AŞ Hürriyet Medya Towers, 34544 Güneşli-İSTANBUL
Tel. (212) 677 06 20 - 677 07 39 Faks (212) 677 07 49

Lenin

Hélène Carrère d'Encausse

Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu

DK DOĞAN KİTAP

Lenin'in kişiliğinde, bu kan ve çelik dönemi için yaratılmış insanı buluyoruz.

Troçki, *Lenin,* Moskova 1924

Önsöz

"Lenin'in mezarı, devrimin beşiğidir" diye yazıyordu SSCB'nin kurucusunun gömüldüğü gün inanılmaz bir kalabalığın tepesinde gururla dalgalanan binlerce pankartta. 1924 yılının ocak ayıydı. Altmış sekiz yıl sonra, 1992 ocağında, SSCB yok olmuş, komünizm ve devrim değerlerini yitirmiş, komünist önderlerin kaidelerinden sökülmüş heykelleri, ölüp gitmiş bir şöhretle alay edercesine, parklarda çamurların içine devrilmişti. Oysa Kızıl Meydan'da, Kremlin'in önündeki mozole ya da "devrimin beşiği", Lenin'in mumyalanmış cesedine hâlâ ev sahipliği ediyor, üç çeyrek asır boyunca olduğu gibi, kalabalıklar, önünde saygı duruşunda bulunuyordu; "devrimci anmalık" demişti Stalin. Günümüzde kalabalıkların, "sevgili önderi" *(Vojd')* görmek için artık birbirlerini çiğnememeleri doğaldır; ne var ki Lenin'in hatırası vicdanları bütünüyle terk etmemiştir.

Lenin'in ölümden sonraki yazgısı ne ilginçtir! İktidarda çok kısa bir süre –1917 yılının sonundan 1923'ün ilk günlerine kadar– kalmış, hastalık nedeniyle çekilmeye mecbur olmuş, bir yıl kadar sonra da ölmüştür. Ne var ki ölümünden sonra doğacak boşluktan endişelenen Bolşevikler, Rusya'nın geleneklerine, dul karısının isteklerine, hatta düşüncesini açıklayabilseydi Lenin'in arzusuna rağmen, cesede hayattaymış görüntüsü vermeyi ve bu şekilde aralarında tutmayı kararlaştırdılar. Böylece mumyalandı, camdan bir tabuta yerleştirilip "hacıların" bakışlarına sunuldu, yarı dinî bir saygının hedefi oldu. Bu kararıyla, işçi sınıfının isteklerine cevap verdiğini iddia etti Bolşevik Partisi: "Devrimden kuşku duymaya başladığımızda ya da yanılmak üzere olduğumuzda, gidip Lenin'e bakmak yeterli olacaktır: Lenin bize doğru yolu gösterecektir."[1] Amaç

1. "İşçiler ne diyor?", *Raboçaya Moskva*, 25.01.1924.

basitti: Lenin'in mirasını –ve önderin ölümünden hemen sonra Stalin'in icat ettiği Leninizm'i–[2] kurtarmak için, önderin, insanların doğal yazgısından kurtulması, ölümün bir görüntüden ibaret kalması gerekliydi. "Lenin yaşıyor": Lenin sonrası dönemin sloganı buydu, sloganın ne denli doğru olduğunu da mozole gösteriyordu.

Oysa yıllar, hatta on yıllar geçtikçe, Lenin'in yazgısı insanları şaşırtmaya devam etti. XX. yüzyıl kendilerini halklarının kurtarıcısı olarak gösteren karizmatik devlet başkanları açısından oldukça zengindir. Kimi komünizm adına kahramanlık yaparken (Stalin, Mao, Hô Chi Minh...), kimi de komünistlere düşmandır (Hitler, Franco, Salazar...). Bütün bu kahramanlar ölümün sessizliğine düşer düşmez, heykelleri kaidelerinden devrildi. Siyasetçilerin "cehenneminden" bir mozoleye sığınarak kurtulabilenler bile –Mao gibi– başarılarının ve eserlerinin sorgulanmasıyla karşılaştılar. Birkaç yıl boyunca –1953'ten 1961'e– Lenin'in mozolesini paylaşan Stalin, "tüm zamanların en büyük insanı" konumundan "katil" konumuna düştüğü gün, Lenin'in yanından kabaca kovuldu. Ölümün ve zamanın etkisiyle yıkımdan kurtulmak, sadece Lenin'e nasip oldu. Lenin batmaktan, 1956 sonrasında, Stalin sorgulandığında kurtulmuştur; aynı zamanda, 1970'li yılların başlarında *Gulag Takım Adaları*'nın yayımlanması, SSCB'nin gerçek yüzü olan totaliterliği gösterip, komünizmi suçlamanın yolunu açtığında da. Hatta, SSCB'de ve komünist dünyanın tümünde devrimler dönemini ve bu dönemin doğurduğu siyasal sistemleri sona erdirmek düşüncesinin yayıldığı 1985 sonrasında bile. Mozolesinin güvenliğinde, revizyondan kurtulan sadece Lenin'dir, en azından 1992'ye kadar. Bugün bile, bazı vatandaşlarının üzerindeki etkisi, gerek kurduğu partiye inatçı sadakatlerinde, gerekse ilginç açıklamalarında görülmektedir. 1992 yılında kurulan ve Rusları, İsa'nın kelamını duymaları için Lenin'in çevresinde toplanmaya çağıran bir Hıristiyan-Leninist[3] parti, Lenin'in kalıcı etkisini gösteren en iyi örneklerden biridir. Partinin sloganı, –"Biz Leninist'iz, İsa'nın düşüncelerini taşırız"– hem komünizmin can çekişmesinden sonra insanların kafalarındaki karmaşanın hem de Lenin efsanesinin daha uzun süre yaşayacağının işaretidir.

Lenin'e özgü bu ölüm sonrası yazgının birkaç açıklaması var-

2. *Za Leninizm. Sbornik statey* (Leninizm için. Makalelerden derlemeler), Moskova, 1925.
Zinovyev (G.), *Leninizm. Vvedeniye v izuçeniye Leninizma* (Leninizm. İncelenmesine Giriş) Leningrad-Moskova, 1925.
Stalin (Y.), *Leninizm'in Sorunları*, Moskova, 1953.

3. "Lenin'in partisi sizinle beraber. İsa size yolu gösterecek", *Komsomolskaya Pravda*, 04.02.1998.

dır. Her şeyden önce ve diğer diktatörlerin tersine, ünü, karizmasına ve bir anlık gücüne dayanan yalnız adamlardan değildir Lenin. Sürekli bir akımın, ütopyalar akımının içindedir o, bir de Marx-Engels-Lenin olarak bilinen (bir sahtekâr olarak suçlanmadan önce Stalin'in de dördüncü olarak katılmak istediği) efsanevî üçlünün kahramanlarındandır. Marksist babalar, kendi düşüncelerini uygulamak iddiasında olanların neleri gerçekleştirdiklerini görecek kadar uzun yaşayamadılar ve böylelikle diğer komünistler gibi yargılanmaktan kurtuldular. Lenin de uzun süre onların korumasından yararlandı. Ama asıl önemlisi, komünizmin, ütopyayı ilk kez bir iktidar yöntemine dönüştüren kişiye üç çeyrek yüzyıl boyunca sağladığı koruma oldu kuşkusuz. Lenin'i eleştirmek, komünist devletlerin, haleflerince ilahlaştırılan kurucudan ve en üstün gerçek, en güçlü dayanak olarak sarındıkları *Leninizm*'den aldıkları yasallığı yitirmeleri anlamına gelecekti. Oysa komünist sistemlerin ayakta kalması böylesi bir yasallık gerektiriyordu. Böyle bir düşünceden yola çıkıldığında Stalin'i eleştirmek, "Lenin'e dönüş" adına Stalin'in yaptıklarını bir bütün olarak reddetmek kolaylaşmış oldu.

Ne var ki komünizm yıkılıp mücadele bırakılınca, kahramanın var olması için artık hiçbir neden kalmamıştır. SSCB tarihe karıştı; bundan böyle Lenin, insanları ve olayları siyasetin dayatmasına ve isteklerine aldırmaksızın tartıp değerlendirenlerin malı olacaktır. Bugün artık gerekli olan, Lenin hakkındaki soruları sormak ve düşünmektir: kimdir Lenin? Bu yüzyılın en korkunç trajedilerden birinin sorumlusu mu? Yoksa tarihin ani dönüşlerinden birinin kurbanı mı? Tarih yeniden ve belki de son kez dönünce, onun hakkını teslim edecek mi? İnsanın ülkesinden ayırt edilmesinin neredeyse imkânsız olduğu olaylarda, siyasal kararlarda Lenin'in kişiliğinin bir rolü var mıdır? Lenin'in siyasal çevresi, aldığı kararlarda ve bu kararların doğurduğu –Rusya'nın gecikmesi, Rusya dışında devrimin gecikmesi gibi– sonuçlarda etkili olmuş mudur? Lenin, tek değişikliği insanları aşağılamak olan korkunç bir yüzyılın ürünü müdür? Yoksa insanlara dingin ve umut dolu bir geleceğin yolunu –belki gereğinden de erken– çizmiş bir kâhin mi?

Bu kitabın amacı, Lenin'i ideolojik tutkuların pençesinden kurtararak bitmekte olan, istense de istenmese de onun düşünce ve isteklerinin etkisinde kalan yüzyılın tarihini yazmaktır.

Birinci bölüm

Ulyanov'dan Lenin'e
(1870-1900)

1

Çıraklık dönemi

Bir insan nasıl "devrim kahramanı" olur? Özellikle de "proletarya devriminin"? "Baldırı çıplakların devriminin"? Bunun için onlardan biri mi olmak gerekir? Felaketi, sefaleti bizzat yaşamak mı? İşte böylece, iktidar ele geçirilip pekiştirildikten sonra, devrim kahramanının heykeli yapılmaya başladı. Gelişme yılları öylesine ayrıntılı yazıldı ki, bütün bu yılların böylesi bir kahramandan başka bir şey oluşturamayacağı düşünülür oldu. Vladimir Ulyanov'un yazgısında Lenin olmak ve yeni bir dünya yaratmak vardı...

"Vladimir İliç Lenin (Ulyanov) 10 nisan 1870'te Simbirsk'te doğdu. Düşünceye ve çalışmaya önem veren, birbirine bağlı bir ailede büyüdü. Annesi ve babasının etkileri kadar, abisi Aleksandr İliç'ten öğrendikleri de çok önemliydi.

Çok sevdiği bu abisini örnek aldı. İdealizm, irade, kendine hâkim olma, adalet duygusu, daha genel bir deyişle üstün nitelikli bir ahlak ve büyük bir çalışma isteği... İşte, çocukluğundan beri Aleksandr İliç'i tanımlayacak ve kardeş Vladimir'e örnek olacak özellikler. Aleksandr'ın Sen-Petersburg'a hareket etmesine kadar birbirine yakın yaşayan, komşu odalarda uyuyan, yaz tatillerinde yeniden buluşan kardeşlerden Vladimir abisinin nelerle ilgilendiğini, neler okuduğunu gördü. Son iki yılda, yaz tatiline gelirken, yanında ekonomi, tarih, sosyoloji kitaplarıyla birlikte, Karl Marx'ın *Kapital*'ini de getirdi Aleksandr İliç. Çok sevdiği abisinin idam edilmesi Vladimir İliç'i çok etkiledi ve onu devrim yoluna yönlendirdi."

İşte ölümünden sonra kız kardeşi ve yakın çalışma arkadaşı Anna Ulyanova-Yelizarova tarafından, Ekim Devrimi'nin onuncu yıldönümü nedeniyle devrimin iki yüze yakın önderinin özgeçmi-

şini kapsayan ünlü *Granat* ansiklopedisi[1] için yazılan Lenin biyografisi. Üç çeyrek yüzyıl boyunca Sovyet çocuklarına öğretilen Lenin'in kaynağında, bu biyografi yatmaktadır işte. En yaygın anlamda, soyundaki ve yaşam şartlarındaki mütevazılığın altını çizmeye çalışır resmî biyografi; bu yaşamöyküsüne göre Lenin, haklarını kaybedip çarların elinde oyuncak olan bir halkın yaşadığı korkunç bir çarlıkta doğmuştur. Geleceğin Lenini, tıpkı vatandaşlarının çoğu gibi, çok yoksul –hatta toprak kölesi– bir ailenin üyesidir; sıcak bir aile yuvasında yetişmiştir, ama karşılaştığı güçlükler, birçok çağdaşı gibi küçük Ulyanov'un da, içinde bulunduğu dünyayı anlayıp reddetmesine neden olmuştur.

Ayrıcalıklı bir çocukluk

Oysa yaşamöyküsü ile gerçeğin arasında dağlar kadar fark vardır. Lenin nisan 1870'te Simbirsk'te, ikisi erken yaşta ölmüş sekiz çocuğun üçüncüsü olarak doğar. Vladimir Ulyanov'un dünyaya geldiği dönem, Rusya için nispeten mutlu bir zamandır. II. Aleksandr, 1861 yılında toprak köleliğini kaldırmıştır. Önemli reformlar birbirini izler; siyasal bir çağdaşlaşma herkesin düşüdür. Ne var ki aşırı uçlar aynı düşüncede değildir, reformlar yerine radikal bir değişimi yeğlerler. Teröristler yenilikçi çarın peşini bırakmazlar, bir dizi başarısız suikastten sonra, 1881 yılında II. Aleksandr'ı öldürürler.

Yine de terörizm Vladimir Ulyanov'un çocukluğuna yabancıdır. Doğduğu, öğrenim gördüğü ve büyüdüğü kent, aile yaşamına ve çocuk yetiştirmeye son derecede uygun bir yerdir. O dönemin tipik taşra kentlerindendir Simbirsk. Tıpkı öteki taşra kentleri gibi sürekli olarak büyümüş, 1800 yılında on bin olan nüfusu 1870'te kırk üç bine ulaşmıştır. Rusya'da o dönem hızlı kentleşme çağıdır. Yüzyıl dönümünde Rusya'nın en büyük on dokuz kentinin nüfusları yüz bini aşacaktı. Volga kıyılarında uzanan Simbirsk, sayısız kilise ve bir o kadar manastırın uçsuz bucaksız parklarda kaybolduğu sakin bir kenttir. Rusların, nehir boyunca kendilerini evlerinde hisseden Tatarların ve Çuvaşların yan yana yaşadıkları bir kent. Kazan Hanlığı'nın 1552 yılında yıkılmasından sonra Ortodoks misyonerlerin Hıristiyanlığı fethedilmiş topraklara yayma gayretlerine şiddetle direnen Tatarlar İslam'a bağlılıklarını yitirmemişlerdir. Bu "yabancılar" için açılan okullar, Rus yönetiminin

1. *Deyateli okt'yabroskoy revolyutsiy*, Entsiklopediçeskiy slovar'russkogo instituta Granat (Ekim Devrimi'nin Yaratıcıları), ansiklopedik sözlük, Moskova, 1927-1929, 7. baskı.

çeşitli toplulukların bulunduğu çarlıkta barışı sağlamak için nasıl gayret gösterdiğinin kanıtıdır ve Simbirsk de bu iyi niyete kusursuz bir örnek oluşturur. Fakat Simbirsk'te tamamen Ruslara özgü eğitim kurumları da eksik değildir: biri kızlara özel iki lise; dinî okullar; bir Ortodoks okulu; bir ticarî bilimler enstitüsü; bir ebe yetiştirme okulu. Bunların yanı sıra, herkese açık olup, kentin entelektüel görüntüsüne katkıda bulunan iki büyük kütüphane.

Yaşamöyküsünde belirtilenin tersine, genç Ulyanov'un ailesi ne yoksul ne de işçi kökenlidir. Küçük Vladimir'in büyüyeceği ev güzel, geniş, zenginlik göstergesine uygun olarak iki katlıdır; içinde birçok hizmetkâr çalışmaktadır. Uzunca bir süre matematik öğretmenliği yaptıktan sonra, Simbirsk *oblast*'ı[2] devlet okulları müfettişliği gibi gözde bir göreve atanan bir aile babasına uygun koşullardır bunlar. Müstakbel Lenin'in babası İlya Nikolayeviç Ulyanov, Ekim Devrimi'nin kahramanını serf kökenli göstermek için sık sık başvurulan kişidir. Doğrudur, ailede serflik yapmış bir büyükdede vardır ama, Vasiliy Ulyanov 1861 Toprak Reformu'ndan çok önce özgürlüğüne kavuşmuş eski bir serftir. Rusya'ya çağdaş ve uygar bir ülke görünümü kazandırmak isteğine kapılmış olan I. Aleksandr (1801-1825) ve I. Nikolay (1825-1855), bu tutkuları ile sürekli serfliğin uyuşmayacağını görecek kadar açık görüşlüydüler. Köleliği toptan kaldırmaya cesaret edememekle birlikte, köylülerin gelişip özgürleşmelerini desteklediler. XVIII. yüzyıl sonunda çarlık nüfusunun yaklaşık yüzde 50'sini oluşturan köylü oranının, 1858 yılında yüzde 37'ye düşmesinin nedeni de budur. Bu düşüş, köleliğin yasadan çok önce halk vicdanında mahkûm edilmiş olduğunun göstergesidir. Serf Vasiliy Ulyanov da böyle bir görüş değişikliğinden yararlanır. Çocuklarının ve torunlarının toplumsal olarak yükseleceği kente yerleşir. Oğlu Nikolay Vasilyeviç Astrahan'da terzilik yapar. Torunu, yani Lenin'in babası İlya Nikolayeviç Kazan Üniversitesi'nde matematik öğrenimi görür, daha sonra da, biraz yukarıda belirtildiği gibi, matematik öğretmenliği, eğitim müfettişliği yapar, sonunda Danıştay üyeliğine seçilerek soyluluğa hak kazanır. Serflikten madalyalı soyluya, üç kuşakta alınan yola parmak ısırmak gerekecektir.

Aynı İlya Nikolayeviç, Rus Çarlığı'nın en ilginç özelliklerinden birinin de temsilcisidir: birbirinden tamamen farklı halkların ve uygarlıkların karışımıdır o. İlya Ulyanov Rus'tur kuşkusuz, ama annesi Kalmuk'tur. Babası gibi Lenin de belirgin Asyalı özelliklerini, özellikle de çekik gözlerini, II. Yekaterina'nın bağımsızlıkla-

2. Bölge anlamına gelen Rusça sözcük. (ç.n.)

rına son verdiği ve Rusya'da kalıp Budizm'den vazgeçen Kalmukların yaşadığı Astrahan'da evlenen Moğol asıllı büyükninesine borçludur. Ama Kalmuk mirası, babasının soyluluğa yükselmesini hiçbir şekilde engellemeyecekti.

İlya, Mariya Aleksandrovna Blank'la evlenerek ailenin soyağacını daha da karıştırır. Jitomirli bir Yahudi olan Aleksandr Dimitriyeviç Blank (Lenin'in anne tarafından büyükbabası), Yahudi bir tüccar ile bir İsveçli kadının oğlu olarak doğmuş, Ortodoksluğu kabul ederek önündeki bütün kapıların açılmasını sağlamıştır: önce tıp fakültesinin kapıları, daha sonra polis doktoru olarak yönetimin kademeleri, en önemlisi de, 1847 yılında kavuştuğu soyluluk unvanı. Satın aldığı Kokuşkino Malikânesi Lenin'in annesi ve kardeşlerinin güç günlerini geçirecekleri bir sığınak olacaktır. Yahudilerin Rus Çarlığı'nda resmî görevlere kabul edilmedikleri, toprak sahibi olamadıkları düşünüldüğünde, Blank'ın gösterdiği baş döndürücü yükseliş, ünlü Rusya tarihçisi Leonard Schapiro'nun bıkmadan yinelediği, Rus yönetiminin Yahudi olduklarını açıklayanlara düşman olduğu ve Yahudiler Ortodoksluğa döner dönmez, karşılaştıkları bütün engellerin ortadan kalktığı görüşünün elle tutulur kanıtıdır.

Aleksandr Blank annesinden aldığı İsveç kanına evlilik yoluyla Alman kanı karıştırır; eşi Anna Groschoft geniş toprak sahibi ve sıkı Lutherci, varlıklı bir babanın kızıdır. İlya Ulyanov'un evlendiği, Lenin'in annesi olacak kadın, Blank ile Groschoft'un kızlarıdır.

Görünüşte karmaşık olan soyağacının önemli özellikleri vardır: her şeyden önce, çarlığın özelliklerini yansıtan, bir ulus ve din çeşitliliği. Lenin'in damarlarında Rus, Kalmuk, Alman ve İsveç kanlarının karışımı dolaşır. Değişik kültürel ve dinî gelenekleri miras almıştır: Ortodoksluk, Musevîlik, Protestanlık ve arka planda, Kalmuk atalarının Budizmi. Bu zengin ve çelişik karışım, olağandışı bir ailenin kültürel mirasıyla da desteklenir. Annesi üç dil konuşmaktadır: Rusça, Fransızca ve Almanca; güzel de piyano çalar. Baba ve büyükbaba yüksek eğitim görmüş, tabip ya da matematikçi olmuşlardır. Maddî zenginlik ailenin iki dalından da gelir, insanlar önemli görevlerde bulunmuşlardır. Üstelik Blanklar, üzerinde köylülerin (1861 yılına kadar serflerin) çalıştığı, gelir getiren geniş topraklara sahiptir. Her iki aile de soyluluk unvanlarına kavuşmuştur. Vladimir de soylulukta iddialı olduğunu kanıtlamakta gecikmez. 1891 nisanında, annesinin adının Simbirsk soylular defterine yazılmasına nezaret eder; o günden son-

ra da bazen imzasını "Vladimir Ulyanov, aileden soylu" olarak atar.

Böylelikle küçük Ulyanovlar, insanın toplumdaki yerinin maddî durumu ve toplumsal konumuyla belirlendiği, değişmez görünen bir dünyanın ortasında ayrıcalıklı bir çocukluk yaşarlar. Simbirsk Lisesi'nde, babalarının adından yararlanırlar. Yaşadıkları yuva da ahenklidir: dikkatli bir anne, hoşgörülü bir baba. Eğitimde liberalliğe önem veren baba, çocuklarının gelişiminde etkili olur. Kardeşleri içinde Vladimir'e en yakını, yirmisinde ölecek olan, kendisinden bir yaş küçük kız kardeşi Olga'dır. Ailenin düzenini gerçekten sarsan ve belki de aileyi en çok kaygılandıran da, Vladimir'in dört yaş büyüğü olan, daha şimdiden siyasal sorunlara ilgi duyan, rahat bir tutuculuğun keyfini süren Ulyanovların günah keçisi Aleksandr'dır. Herkesin saygısını kazanmış bir yüksek memur ile çevresindekiler, son yıllarda çarlığa gerçek bir çağdaşlık kazandıran reformlar konusunda başka nasıl düşünebilirler ki?

Bu sakin aile ortamında, parlak bir öğrencidir genç Volodya.[3] Lisenin müdürü, meslek olarak kendi babasını hatırlatan birisidir; adı da Fyodor Kerenskiy. Daha sonra, İlya Ulyanov'un Simbirsk'te yaptığı gibi, Türkmenistan'da devlet okulları müfettişliği yapacaktır Kerenskiy. Tarihin garip bir cilvesi midir bilinmez ama, babaların benzer meslek hayatlarından sonra, bir süre de oğulların benzer alınyazılarına tanık olunacaktır: Vladimir Ulyanov kısa süreli bir avukatlıktan sonra Ekim Devrimi'nin başına geçecek; kendisi de avukat olan, fakat hitabetiyle ünlenen Aleksandr Fyodoroviç Kerenskiy de Şubat Devrimi'nin başını çekecektir.

Mutlu günlerin sonu

Hâlâ yetişme çağındaki bu iki gencin tarih sahnesinin ön saflarında yer almalarından önce, Volodya Ulyanov'un hayatını derinden etkileyecek ve onu, kendisine çizilen yoldan yavaş yavaş ayrılmaya itecek iki önemli olay olur.

Birincisi 1886 yılının hemen başlarında, Lenin daha henüz on altısına basmışken, babasının ani ölümüdür. İlya Nikolayeviç elli beş yaşındayken, beyin kanaması sonucu hayata gözlerini yumar. Ölümün etkileri kendilerini göstermekte hiç gecikmez. Mariya Aleksandrovna da derhal harekete geçer, hükûmete başvurur, ço-

3. Vladimir'in samimi kısaltması. (ç.n).

cuklarının eğitimini sağlayabilmesi için kendine dul aylığı bağlanmasını ister. Bu arada Mariya Aleksandrovna'ya babasından topraklar ve o toprakların geliri de miras kalmıştır. Ne var ki İlya Nikolayeviç'in yokluğu kendini hissettirecektir.

Sonuçları bakımından daha da çarpıcısı, ailenin huzursuz büyük oğlu Aleksandr Ulyanov'un ölüm cezasına çarptırılmasıdır. Aleksandr o dönemde yirmi yaşındadır, babasını yitirmiştir, Sen-Petersburg Üniversitesi'nde parlak bir fen öğrencisidir. 1886 yılında Rusya, tuhaf bir dönemden geçmektedir. 1881 yılında II. Aleksandr'ın yerine tahta geçen III. Aleksandr, hâlâ babasının hayatına mal olan suikastın etkisi altındadır; reformların terörizmi yok etmediğini görerek dehşete kapılır, ülkedeki şiddet olaylarını ortadan kaldırmak için, kesinlikle hoşgörüsüz bir yönetim gerektiğine giderek daha çok inanır. Kutsal Sinod Başsavcısı Konstantin Pobyedonostsev babasının ölümünün ertesinde çara bir mektup yazmıştır: "Yaşadığımız korkunç bir an ama, kaybedecek zamanımız da yok. Şimdi Rusya'yı kurtarma zamanıdır. Size eski uyutucu şarkıları çalıp sakin olmak, aynı liberal anlayışı sürdürmek, kamuoyu olarak adlandırılan şeye ödün vermek gerektiğini söylerlerse inanmayın, aksi halde bu hem Rusya'nın hem de sizin sonunuz demektir."[4] Böylece, baskı yapması için cesaretlendirilen III. Aleksandr devrimci örgütleri izler; örgütleri dağıtmaya, yakalanacak üyeleri de idama mahkûm ettirmeye kararlıdır. Baskıcı siyaset bile hareketi durduramaz. Bu kez yeni çara yönelen suikast girişimleri giderek artar, devrimci örgütler çoğalır, yayılır. Ulyanovları sonsuza dek yasa sokacak trajedi de bu yeni örgütlerden birinden gelecektir. Aleksandr Sen-Petersburg'da genç bir soyluyla, *narodnaya volya*[5] (Halkın Özgürlüğü) olarak tanınan hareketin, başkent öğrencileri arasında saygıyla anılan terörist kanadının kurucusu Pyotr Şevırev'le dost olmuştur. Teröristler 1887 yılında çara bir suikast düzenler, II. Aleksandr'ın öldürülmesini çarpıcı bir biçimde anımsatmak için de suikastı 1 mart 1887 günü olarak kararlaştırırlar. "Denizörümcekleri" konusunda diploma tezini yazmakta olan Aleksandr Ulyanov, halkı şiddet kullanmaya çağıran bildirileri de kaleme almaktadır. Ne var ki polis durumu fark eder, suikastı ortaya çıkarır, başlıca sorumluları tutuklar. Fenci Ulyanov tarafından hazırlanan program, toprakların ve şirketlerin devletleştirilmesini, demokrasinin kurulmasını ön-

4. Pobyedonostsev (K.), *Pisma Pobyedonostseva k Aleksandru III* (Pobyedonostsev'den III. Aleksandr'a Mektuplar), Moskova, 1925-1926, c.1, s. 315.

5. *Volya* hem "irade" hem de "özgürlük" olarak çevrilebilir.

görmektedir. Çarın yorumu, "Bu en basitinden Paris Komünü"[6] olur.

Sanıklardan on beşi senato özel mahkemesinin karşısına çıkarılır; hepsi ölüme mahkûm edilir, sonunda on tanesi affedilir. Bağışlananlar arasında Aleksandr Ulyanov yoktur, çünkü duruşma sırasında tüm sorumluluğu üzerine almış, kader arkadaşlarını aklamaya çalışmıştır. Söyledikleri pişman olmadığının, bağışlanmayı kabul etmeyeceğinin kanıtıdır. Annesi Sen-Petersburg'un yüksek makamlarının eşiğini aşındırır, kocasının hizmetlerini hatırlatarak çarın affına sığınmak ister, ama oğlunun inatçılığı çarın yumuşamasını kesinlikle önler. Aleksandr Ulyanov ile kader arkadaşları, bu arada işçilerle bağlantıyı sağlayan Şevırev, 11 mayıs 1887 günü asılır.

Bu korkunç ölüm, geleceğin Lenini'ni nasıl etkiler? Cevaplamak güç. Sovyet efsanesi, Aleksandr'ın idam edilmesi ile kardeşinin devrimci tutkusu arasında bir bağ kurar. Aile için son derece korkunç o aylar sırasındaki faaliyetleri incelendiğinde, Vladimir Ulyanov'un sessiz sedasız öğrenimine devam ettiği, ona Kazan Üniversitesi'nin kapılarını açacak sınavları başarıyla verdiği görülecektir. Hukuk okuyacaktır genç Ulyanov. Üniversitede, artık olmazsa olmaz bir koruyucusu vardır; Simbirsk Lisesi'nin eski müdürü Fyodor Kerenskiy, abisinin adının Vladimir'i lekelemesinden, yöneticilerin ikisine aynı gözle bakmalarından çekinmektedir.

Vladimir Ulyanov'un tutumu da belirsizdir. O dönemde henüz siyasetle göze çarpacak kadar ilgilenmez. Ne var ki yavaş yavaş, kendini üniversitenin kaynayan ortamına kaptırmaya başlar. Gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmış olması bir şey değiştirmez, birbiri ardına yürüyüşler gerçekleştirilir. Öğrenciler, üniversiteye giriş harçlarının birdenbire, büyük bir bölümü mütevazı koşullardan gelen öğrencilerin karşılayamayacağı düzeye yükseltilmesine karşı çıkmaya ya da Yahudilerin öğrenim görmesini kısıtlayan ayırımcı politikalar yüzünden üniversiteye devam etme umudunu yitirmiş bir gençliğin sözcülüğünü yapmaya teşvik edilmektedir.

Kazan Üniversitesi hareketliliği bakımından Sen-Petersburg'u aratmaz durumdadır. Olaylara fazla karışmasa da, Vladimir Ulyanov'un, meraknın da etkisiyle, yetkililerin karşı çıktığı öğrenci toplantılarına katılması doğaldır. Ne var ki katıldığı gösteri ve tartışmalardaki pasif ve önemsiz faaliyetlerle hiç de orantılı olma-

6. Polyakov (A. S.), "İkinci Kez 1 Mart 1887", *Golos Minuvşego*, Moskova, 1918, s. 10 ve devamı.

yan şiddetli bir cezayla karşılaşır. Aldığı cezanın taşıdığı adla bağlantılı olduğu açıktır. Yöneticiler diğerlerine ibret olmasını istediklerinde, akıllarına ilk gelen isim Ulyanov'dur. Hem zaten daha başlangıçta kuşku uyandıracak biri değil midir o? 1887 yılının aralık ayında, koruması altındaki öğrenciden gözünü ayırmayan Kerenskiy'in güçlü desteğine rağmen, Vladimir Ulyanov üniversiteden uzaklaştırılır, Kazan'dan sürülmesine ve aile topraklarında gözaltında tutulmasına karar verilir. Daha birkaç ay önce büyük oğlunun hayatını kurtarmak için Sen-Petersburg'a gelip nafile uğraşan annesi, aynı yolu bu kez Volodya'nın öğrenimini kurtarmak için teper. Bu kez ikna edilmesi gereken çar değil, onu dinlemek bile istemeyen Polis Müdürü Durnovo'dur. Durnovo, düşüncelerini saklamaya bile gerek görmez: bir teröristin kardeşi tehlikeli birisidir; henüz devrimci eğilimler göstermemiş olmasının da hiç mi hiç önemi olamaz. Adı bile mahkûm olması için yeterlidir.

"Asılan adamın kardeşi"

Üniversiteden uzaklaştırılmış, bir süre köyde ikamete zorlanmış, arkadaşlarından uzakta kalmış Vladimir Ulyanov'un sürgün hayatını doldurmak ve geleceğini hazırlamak için önünde sadece iki yolu vardır: dışardan hukuk sınavlarına katılmak için olabildiğince hızlı hazırlanmak ve özellikle de çok okumak. Peki ama, siyasî nedenlerle asılan birinin kardeşi ne okur? Hem de aşırı düşünceleri olduğundan kuşkulanılıyorsa? Üstelik üniversitede sosyalist ya da anarşist düşüncenin ne denli yaygın olduğunu görmüşse? Vladimir'in bundan böyle bu tür kitaplara yönelmesi doğaldır. Devrimcilere yakınlık duyduğundan şüphelenildiğine göre, bu suçlamanın neyi içerdiğini bizzat öğrenmesi gerekmez mi? Marx, toplumsal Rus edebiyatı ve hepsinden önce de, düşünmeyi ondan öğrendiğini kabul edeceği Çernışevskiy kendini yakından tanımasına, ülkesinde olup bitenleri anlamasına yardım ederler. İşte Aleksandr'ın hatırasının beynine kazındığı, böylelikle vicdanında "asılan adamın kardeşi" olduğu dönem, bu günlere rastlar kuşkusuz.

Sürekli olarak –yetkililerin gözünde– kışkırtıcı yazarları okuması, Vladimir'e asıl amacını unutturmaz. Hedefi, avukatlık yapmasına imkân verecek diplomayı almaktır. İsteği 1892 yılında gerçekleşir; dışarıdan sınava girip başarmak son derecede güç olsa da, Sen-Petersburg Üniversitesi'nden hukuk diploması almayı başarır. İzin alır, stajyer avukat olarak Samara'ya yerleşir.

Avukatlık hayatında söz etmeye değer pek bir şey yoktur. Avukatlığı kısa sürer, ciddi bir davaya katılma fırsatı bulamaz. Toprak sahipleri arasında birkaç sınır anlaşmazlığı, kendisini doğrudan ilgilendiren bir iki malî konu... Hayatı boyunca geçimini sağlayacağı işler bunlarla sınırlı olacaktır. Çünkü, hayatını kazanmak hiçbir zaman gerçek kaygılarından değildir Ulyanov'un.

Üstelik üzerindeki polis baskısı da yumuşamaya başlamıştır. Şiddetli baskıların devam ettiği, büyük felaketlerin –1891 kıtlığı, 1892'de kolera salgını– yaşandığı, önlenemez toplumsal kargaşanın hüküm sürdüğü yıllardan sonra, Rusya bir barış dönemine girer. Yönetimin boyunduruğu gevşer. İktidarın sona ermesinin –III. Aleksandr 1894 yılında ölecektir– neden olduğu karışık ortamın da etkisiyle, büyük kentlerde çeşitli milliyetler arasında oldukça düzensiz bir hareket başlar. Vladimir Ulyanov bu karışıklıktan yararlanarak Samara'dan ayrılır, Sen-Petersburg'a giderek kısa bir süre avukat Volkenştayn'ın yanında çalışır.

İşçi sınıfının keşfi

Sen-Petersburg'da geçirdiği iki yıl (eylül 1893-aralık 1895), genç Ulyanov'un işçi sınıfıyla –sınırlı– ilişkiler kuracağı tek dönemdir. Ablasının, daha önce değindiğimiz ve kendi adıyla yayımladığı biyografide de belirttiği gibi bu dönem avukatlık yaparak geçindiği yıllardır ki, bu iddianın kuşkuyla karşılanması gerekir. Bu dönemin en önemli olayı, Ulyanov'un siyasal, hatta devrimci hareketle çok içlidışlı olan bir genç kızla tanışmasıdır; bu kız sadık çalışma arkadaşı, daha sonra evleneceği Nadejda Krupskaya'dır.

Aşırı akımlara tutkun, gösterişsiz biri olan Nadejda'nın çekici bir kadın olduğunu söylemek, hemen hemen imkânsızdır. Ulyanov'dan birkaç ay büyüktür, tıpkı onun gibi anne ve baba tarafından soyludur. Bunu *Granat* ansiklopedisine verdiği, Lenin'in ölümünden sonra yayımlanan otobiyografisinde de belirtmesi ilginçtir kuşkusuz. "Soylu ama yoksul bir aile" diye yazar Krupskaya; öyle ya her ikisi de yetim olan annesi ve babası eğitimlerini tamamlamak için "devlet tarafından" desteklenmişlerdir. Subay olan babası yıkıcı faaliyetten suçlanıp yargılanmış, ordudan kovulmuştur. 1883 yılında kızı daha on dört yaşındayken ölmüştür. Kızının eğitimiyle ve geçimlerini sağlamakla uğraşmak dul anneye, güçlü kişilik sahibi kadına düşmüştür. Her ikisi, annenin verdiği dersler ve öğrencilere kiraladıkları odalar sayesinde ayakta

kalmayı başaracaktır. Nadejda ortaöğrenimini parlak bir şekilde, kendi deyimiyle "altın madalyayla" tamamlar. Bir süre, o dönemin gözdesi Tolstoy'la ilgilenir, sonra işçi sınıfına yönelerek, dört yıl boyunca –1891'den 1895'e– zamanının büyük bölümünü onlara ayırmaya başlar. Akşamları ve pazar günleri, sadece yetişkinlere değil, muhtaç ailelerin çocuklarına da ders verir. Siyasal ilgi odakları faaliyetlerini etkilemiş olsa da, Nadejda Krupskaya bir istisna değildir. Yüzyılın o son döneminde soylu sınıftan gelip halkın eğitim düzeyini yükseltmeye çalışan –çoğu genç kadın– birçok insan vardır. Daha yirmi yıl önce ortaya çıkan popülist akım, halkla ilişki kurmaya dayanmıştır, ama popülizmin ilk hedefi köylüler olmuştur.

İşçi sınıfının hızlı sanayileşme dönemindeki gelişimi, idealist gençleri işçilere yöneltir. Vladimir Ulyanov hayatına girdiğinde iki yıldan beri böylesi faaliyetler yürütmekte olan Nadejda Krupskaya, Volodya'nın hiç tanımadığı işçi sınıfıyla ilişki kurmasına yardım eder. "Marksist olmam o döneme rastlar"[7] diyecektir, Nadejda. Kanıtlaması güç bir iddia. Kesin olan, daha şimdiden ünlenmiş –Pyotr Struve gibi– entelektüeller ile öğrencilerin katıldığı küçük toplantılarda hararetli siyasal tartışmaların yapıldığı başkentte, Ulyanov ve Krupskaya'nın yeni ilişkiler edindikleri, giderek ilerici fikirlere yandaş olarak tanınmaya başladıklarıdır. Krupskaya'nın evinde de, annenin kiracıları sayesinde sık sık toplantılar yapılır, Vladimir Ulyanov bu toplantıları dikkatle takip eder.

Peki, aynı zamanda dikkatli bir âşık mıdır? Nadejda'yı işçilere verdiği derslerde yalnız bırakmadığı açıktır. Siyasal akşam toplantılarına da birlikte giderler kuşkusuz. Şimdilik, sağlam bir dostluğun ve siyasal tartışma zevkini paylaşmanın ötesinde duygulara sahip olduklarını söylemek mümkün değildir

Vladimir Ulyanov'un çocukluğu boyunca pamuklar içinde büyütüldüğünü, tüm maddî ihtiyaçlarının kadınlar tarafından karşılandığını unutmamak gerekir. Annesi ve kız kardeşleri onun huzurlu olması için ellerinden geleni yapmışlardır. Yirmi üç yaşında, Sen-Petersburg'daki evde de baştan beri alışkın olduğu bir görüntüyle, çocuğunu hayata karşı korumaya çalışan bir anneyle karşılaşmamış mıdır? İki kadını birbirlerinden ancak ölüm ayıracaktır. Krupskaya'nın annesi kızını her zaman izleyecek, hayatını paylaşacaktır. Ulyanov, kendisiyle ortak merak ve davranışlara sahip Nadejda'nın kişiliğinde de kardeşlerinden bazılarını bulur:

7. Haupt (G.), Marie (J. J.), *Les Bolcheviks par eux-mêmes* (Kendi Ağızlarından Bolşevikler), Paris, 1969, s. 151.

bir süre önce kaybettiği sevgili Olga'yı, çevresini saran kadınlara katılacak olan Anna'yı. Nadejda'nın evine yaptığı sık ziyaretlere rağmen, Vladimir bir müstakbel nişanlı olarak görülmez, kimse iki gencin kaderlerinin birbirlerine paralel olacağını tahmin etmez.

Şimdilik her ikisinin de ilgisi sol düşüncelere yönelmiştir. Rusya'nın içinde bulunduğu durum da böylesi gelişmelere uygun ortam hazırlar. 1894 yılında III. Aleksandr'ın yerini, kişiliği tam oluşmamış, ama son derecede iyi niyetli bir çar alır. Babasının yarım bıraktıklarını –Rusya'ya uygun tek yönetim sistemi olan mutlakıyetin korunması– tamamlamaya, aynı zamanda da halkın sevgisini kazanmaya kararlıdır yeni çar. Böylelikle sertlik ve gevşeklik arasında gidip gelen bir siyaset sürdürülür, muhalif gruplar gevşemeden yararlanarak faaliyetlerini yaygınlaştırıp artırır.

"Kurucu babaların" buluşması

Vladimir Ulyanov hayatında ilk kez, 1895 yılı başında Rusya dışına çıkar. İsviçre'ye, Rus Marksizmi'nin tarihî önderleriyle, Plehanov, Akselrod ve Vera Zasuliç'le buluşmaya gitmektedir. Pek de sıcak karşılanmaz. Ünleri Rusya sınırlarını aşmış bu önemli insanlar ziyaretlerine gelen genç adamdan pek etkilenmezler. Görünüş olarak, erken yaşlanmış gibidir Ulyanov. Yirmi beşindedir ama, daha yaşlı gösterir; bazılarına göre kırkında gibidir. Kısa boylu, zayıftır, zamanından önce dökülen saçları olağanüstü geniş alnını ortaya çıkarmıştır, sakalı daha şimdiden soluk kızıldır; bütün bunlar –Kalmuk büyükannenin mirası– Asyalılığının altını çizer. İlgi çekici tek yönü, gözleridir. Çok delici, çok ısrarlı, rengi belirsiz, bazılarının deyimiyle, "kurt gibi bakan" gözler. Dış görünüşü, kısa zamanda, yaşını unutturan iki takma adla anılmasına neden olacaktı: İhtiyar ya da Kel.

Ne var ki üstatların çekingenliği, Lenin'in sadece fiziksel görünümüne bağlı değildir; buluşmanın belirgin bir anlaşmazlıkla sonuçlanmasının nedeni entelektüel düzeydir. Kısa süre önce Vladimir Ulyanov "Tulin" imzasıyla bir makale yayımlamış, Struve'nin popülizmini şiddetle eleştirmiştir. Rus Marksizmi'nin "kurucu babaları" genç Ulyanov'un düşünsel açıdan sığ olduğunu, yüzyılın sonunda Rusya'nın karşılaştığı sorunlara eğilmek yerine tartışmayı yeğlediğini düşünürler. Buluşma bir açıdan başarılı olduysa –karşısındakiler Rusya'da siyasal bir gazete yayımlaması için onu yüreklendirirler– bunun nedeni genç ziyaretçide gördükleri

hareket tutkusudur. Ne var ki bütün yüreklendirmelerin, bütün birlikte çalışma vaatlerinin ardında Plehanov ile geleceğin Lenini arasında giderek açılacak uçurumun belirtilerini görmezden gelmek de imkânsızdır. Plehanov'un, Ulyanov'un iradesinin ardındaki kinizmi gördüğü, Vladimir'in de karşısındakinin entelektüellere özgü titizliği algıladığı kesindir.

Bu kısa yolculuk Sen-Petersburg döneminin sonunu ilan edecektir. Ulyanov artık devrimci harekette yerini almak arzusundadır, ileride de görüleceği gibi, popülizm karşıtı yazılarını artırır, başta 1 Mayıs için manifestolar yayımlar, Plehanov ile Akselrod'un önerdiği gazeteyi hayata geçirmeye çabalar. Bir yeraltı gazetesi olacaktır bu: bütün makalelerini bizzat yazacağı *Raboçaya Gazeta* (İşçi Gazetesi). İlk baskı 9 aralık 1895 gününe hazırlanır, ne var ki polis gazeteyi basar. Geleceğin Lenini, çevresindekilerin çoğu gibi tutuklanır; malzemeye el konur. Ulyanov soruşturmanın sürdüğü bir yıl ve iki ay boyunca hapiste kalır. Dayanılmaz bir tutukluluk değildir bu, istediği gibi çalışır, eğitimini tamamlamak ve bundan sonraki yazılarını hazırlamak için kitaplar getirtir. Gizli de olsa, etkili bir iletişim kurar arkadaşlarıyla, özellikle de mayıs ve haziran aylarında önemli sayıda işçiyi sokağa döken grevlerden sonra, 1896 yılında tutuklanan Nadejda'yla haberleşir. Çeşitli dostları aracılığıyla dışarıya küçük broşürler, çeşitli gruplara talimatlar ulaştırır, böylelikle yetkilileri tehlikeli bir devrimciyle karşı karşıya bulunduklarına inandırır. Bütün bu faaliyetler, şubat 1897'de "sürgün" cezası almasında etkili olacaktır kuşkusuz. Üç yılını Sibirya'da geçirmeye mahkûm olur.

Rahat bir sürgün hayatı

Bu aşamada, haleflerinin çok kan dökmekle suçladığı çarlık rejiminin yöntemlerini dikkatle incelememiz gerekecektir. Daha sonra Sovyet terörü, kurbanlarının –çevrelerini kitapla doldurmayacak, dışarıya broşür sızdıramayacak, dış dünyayla haberleşemeyeceklerdir– Lubyanka'da[8] yaşayacaklarıyla en ufak benzerliği olmayan bir tutukluluktan sonra Lenin'e, kız kardeşinin sözleriyle "işlerini yoluna koymak" ve Sibirya yolculuğunu düzenlemek için üç günlük bir özgürlük tanınır. Tehlikeli olarak bilinen bu adamın, devrimci hareket içindeki arkadaşlarıyla buluşup görüşebilmesi için, üç gün. Sonra yola çıkar, ama ne koşullarda!

Oğlunun huzuru için çabalamaktan vazgeçmeyen annesi, yet-

8. Moskova'da, korkunçluğuyla ünlenen cezaevi. (ç.n).

kililer katında girişimlerini sürdürür. Polis müdürüne son derece aşırtıcı iki dilekçe verir. Her şeyden önce, oğlunun sürgüne kendi imkânlarıyla, özgür bir insan gibi "refakatsiz" gitmesini istediğini yazacaktır Anna Ulyanova-Yelizarova; annesinin isteğinin ne denli olağandışı olduğunun farkında değildir kuşkusuz. Öte yandan, oğlunun bozuk sağlığına dayanarak, Vladimir'in iklimi yumuşak bir bölgede, örneğin Yenisey'in güneyindeki Krasnoyarsk'a sürgün gitmesini önerir. Oğlu da çoğu kabul edilecek dilekçelerin altına imza atmaktan çekinmez, sonunda kendi parasıyla, daha doğrusu annesinin parasıyla bilet alıp Transsibirya trenine biner, rahat bir yolculuk yapar. Minusinsk ilinde, Şuşenskoye'ye yerleşir, üç yılını burada geçirecektir. Yetkililerin hoşgörüsü bununla da kalmaz. Nadejda Krupskaya da altı aylık bir tutukluluktan sonra Başkırdistan'da Ufa kentine sürgün edilir. Yetkililere başvurur, sürgün yerinin değiştirilmesini, nişanlısı Vladimir'le bir araya gelip evlenebilmesi için Şuşenskoye'ye gönderilmesini ister.

Kısacası Nadejda Krupskaya yetkililerin de onayını alarak, 1898 yılı başlarında, nişanlısının yanına gelir. Yanında çiftin hayatını paylaşacak olan annesi de vardır. Gerçekten de Ulyanov ile Krupskaya evlenmekle kalmamış, Nadejda'nın annesinin ısrarıyla, Ortodoks geleneğine uygun bir de tören yapılmıştır. Anlaşılan Marksistlerin dini aşağılamaları, itiraz etmeden geleneklere uymayı kabul eden çifti henüz etkilememektedir.

Vladimir İliç ile yeni ailesinin sürgün hayatı dayanılmaz bir tecrübe değildir. Yetkililerin gösterdiği hoşgörünün tüm izlerini silmek, sürgünü bir çalışma ve düşünme dönemi olarak tanıtmak isteyen Anna Ulyanova-Yelizarova, yine de çarlık dönemi "sürgünlerinin" hayatındaki bazı kolaylıkların altını çizmekten kendini alamaz: "Vladimir İliç'in yaşadığı köyde sadece iki Polonyalı işçi vardı ama, çevredeki köylerde yortular, düğünler nedeniyle sık sık karşılaştığı yoldaşları bulunuyordu..." Görüldüğü gibi sürgün hayatı –Lenin örneğinin kanıtladığı gibi– ne evlenmeye ne de çeşitli köylerde oturanların bir araya gelmesine engel değildi. Bu dönemde, düşkün olduğu faaliyetlere de zaman ayırır Lenin: av, balıkçılık, vahşi ve görkemli doğada uzun yürüyüşler. Kuşkusuz, kız kardeşinin de altını çizmeye çalıştığı entelektüel çalışmalara da zamanı vardır; bunlar, ünlü Webb çiftinin yazdığı *The History of Trade Unionism* (Sendikacılık Tarihi) adlı eserin çevirisi, malzemesini cezaevindeyken topladığı uzun makalelerin yazılması, yabancı ülkelere broşürler gönderilmesi gibi çalışmalardır. Ya-

yımlanan broşürler, yetkilileri rejimi yıkmaya kararlı bu sürgüne karşı daha dikkatli olmaya itmez. Eşi de bu edebiyat-tartışma karışımı eserlerin hazırlanmasında önemli bir rol oynar; Nadejda çevirilere yardım eder, gelecekteki makaleler için malzeme derler. Kruspskaya, zamanını doğaya ve entelektüel çalışmaya ayırmak isteyen Lenin için, genç bir eşten çok, vazgeçilmez bir yardımcıdır. Evin gündelik işlerine gelince, bütün angaryalar Nadejda'nın annesinin omuzlarındadır, böylelikle genç evliler her türlü maddî kaygıdan uzak, faaliyetlerine zaman ayırma fırsatı bulurlar.

Sürgün hayatında altı çizilmesi gereken birçok nokta vardır. Her şeyden önce bazen avın bereketlerini paylaştıkları ve hoşça vakit geçirdikleri gecelerde bir araya geldikleri öteki sürgünler gibi, Ulyanovlar da hiçbir baskıyla karşılaşmazlar; tek kısıtlama, sürgüne gönderildikleri köyde yaşama zorunluluğudur. Ne var ki oldukça geniş bir alanda hareket etme özgürlüğüne sahiptirler, öteki sürgünlerle buluşup av partileri düzenlerler. Buluşmalarına karşı çıkan da yoktur. Halbuki, rejim için bir tehlikedir sürgünlerin hepsi. Oysa buluşmalarını engellemek bir yana, yerel halkın arasına girmelerine yoğun bir propaganda faaliyetine girişmelerine de ses çıkarmazlar. Sürgünler için sürgün hayatı toplumsal ilişkilerini genişletmek, devrimci fikirleri çarlığın en ücra köşelerine kadar yaymak için önemli bir fırsattır. Yerel yöneticiler bütün bu hareketleri sessizce izler, onlara göre "sürgün" kavramı herhangi bir kısıtlama içermemektedir. Rejim düşmanları hoşgörüyle, hatta bir çeşit saygıyla karşılanır; bu konuda elimizde çok kanıt vardır. Sürgünler yetkililerce düzenlenen işlerden hiçbirine çağırılmaz, zorunlu çalışmaya gönderilmez. Kısacası, Sibirya'dan ayrılmak hariç, istedikleri gibi yaşamakta, istedikleri kişilerle görüşmekte, hoşlarına giden yıkıcı faaliyetlere ya da eğlencelere katılmakta özgürdürler. Transsibirya trenindeki konforlu yolculuğa ve ardından bu sakin hayata bakınca, "çarlık düşmanlarının" karşılaştıkları davranışın, daha sonra "halk düşmanlarına" uygulanacak olandan ne denli farklı olduğunu görüp, şaşmamak mümkün değildir. İktidardaki Bolşeviklerin, acımasızlığı ve sınır tanımayan şiddeti, XIX. yüzyılın güçten düşmüş, dolayısıyla her zamankinden daha baskıcı çarlık rejiminden öğrenmiş olmaları mümkün değildir.

Bu yüzyılın başındaki sürgünlerin hayatının çok daha acıklı olduğunu kabul etmek gerekir. O zaman bile korkunç koşullar altında Sibirya'ya gitmeyi başaran Dekabrist eşlerinin, kocalarıyla

bir araya gelip onların hayatlarını paylaşabildiklerini unutmamak gerekir. Sovyet rejimindeyse, yönetimin –çoğu kez hiçbir nedene dayanmaksızın, salt "sürgün kotalarını" doldurmak kaygısıyla ya da bastırılmak istenen bir ulustan (Kırım Tatarı, Çeçen, İnguş vs) olmaları nedeniyle– cezalandırmak istediği insanlar yuvalarından koparılacak, ailelerinden uzaklaştırılacak, sevdikleriyle bağları kopartılacaktır.

Öte yandan, zaten dayanılır koşullarda geçen bu sürgünün süresi de kısa olacaktır. Lenin 1900 yılında Sibirya'dan ayrılıp istediği yere gidebilecektir. Tek kısıtlama, eski sürgünlerin Sibirya'da geçirdikleri sürgün hayatından güç alarak karışıklık yaratabilecekleri büyük üniversite veya sanayi kentlerine yerleşmeleri konusundadır. Vladimir Ulyanov Moskova'da, ailesinin yanında geçirdiği birkaç günden sonra, Pskov'a yerleşmeye karar verir. Kocası özgür kaldığında, önünde daha bir yıllık bir sürgün dönemi olan Nadejda'ya gelince, o da devrimci çevrelerle sıkı bağlar kurduğu Ufa'ya gitmeyi yeğler. Üç yıl önce Şuşenskoye'ye yerleşmesine göz yuman yetkililer bu kez de Başkırdistan'a taşınmasına ses çıkarmazlar. Böyle bir isteğin ardındaki nedenle de ilgilenmezler. Sanki Krupskaya'nın, gözlerinin içine baka baka devrimci faaliyetlere dalması umurlarında bile değildir. 1901 yılına kadar Ufa'da kalır, sonra yabancı bir ülkeye yerleşmek istediğini belirtir, beklediği izin gelmekte gecikmez. Her yolculuğunda yanında vazgeçemeyecekleri de vardır sürgün Krupskaya'nın: annesi, kitapları, gündelik hayatı için gerek duyduğu tüm eşyaları. Fazla yıldızlı olmasa da, sürgünün konfor bakımından fazla eksiği yoktur.

Sürgün yıllarının sonu, Ulyanov çiftinin devrimci hayata başlaması anlamına gelecektir. Otuzlarına yaklaşmış çiftin değişimini daha da belirgin kılmak için, Ulyanov bundan böyle "Lenin" olacak, sadece bu imzayı kullanacaktır. Oysa bundan önce, sırasıyla "V. U.", "Tulin" (Tula kentine gönderme), Petrov ya da V. İlin olmuştur. Lenin adını 1901 yılında kabul edecektir. "Aileden soylu Ulyanov", tarihe bu adla geçecek, ülkesinin yazgısını değiştirecek, bir bakıma tüm dünyanın dengesini altüst edecektir.

2

Değişim kavşağındaki Rusya

"Tüm Rusya halklarının" ülkesi

1900'de Rusya, daha birkaç on yıl öncesinin gezginlerinin yazdığı gibi, bir barbarlık ve gerilik ülkesi değildir artık. Kuşkusuz değişmeyen tek şey, ülkenin dev büyüklüğü ve insanlarının çeşitliliğidir. Lenin'in doğumundan hemen önce Alaska'yı ABD'ye satmış da olsa, Rusya'nın toprak genişliği daha da artmıştır. Artık Avrasya'ya yayılmış, sınırları 1895 yılında kesinleşmiş dev bir ülkedir. Bu çarlık birbirinden farklı iki dünyadan oluşur: asıl Rusya ile batıdaki toprakları –Baltık eyaletleri, Finlandiya ve Polonya–, kısacası Avrupa'ya dönük topraklar; güneye, Sibirya'ya, Uzakdoğu'ya ve steplere uzanan yarı sömürge bölgeler. İki Rusya'nın toprakları sayıca önemli, ancak uygarlık, gelişim düzeyi ve yaşam biçimleri bakımından birbirinden oldukça farklı bir nüfusu kapsar.

Çarlığın toplam nüfusu oldukça kabarıktır: Amerika doksan beş, Almanya altmış sekiz milyonken, Rusya'da 1897 sayımında yüz yirmi üç milyon vatandaş hesaplanmıştır. Ne var ki bu nüfus çok geniş bir alana dağılmıştır ve kilometrekareye yedi kişi düşer. Doğum oranı oldukça yüksektir ama, çocuk ölümleri de bu oranın fazla gerisinde kalmaz, özellikle de yeni doğan bebeklerde. Rusya sayısız felakete, kıtlığa ve salgın hastalığa tanıklık etmiştir. Ne var ki yüzyıl dönümünde tarımda ve tıpta gerçekleşen gelişmeler, böylesi felaketlerin geçmişte kaldığını söyler gibidir. 1891'deki büyük kıtlık ve 1892 yılının kolera salgını –en azından Ruslar için– ortak yaşamlarının son büyük felaketleri olarak kalmıştır.

Nüfusun belirgin özelliklerinden biri de kültürel ve etnik çeşitliliktir. 1897 sayımı çarlık nüfusunun yüzde 55,7'sinin Rusça konuşmadığını ortaya çıkarmış, bu kişilerin Rus olmadıklarına karar vermiştir. Dilleri farklı olan bu insanlar aynı zamanda da fark-

lı dinî inanışlara, bu inanışların dayattığı farklı yaşam biçimlerine sahiptir. Çoğunluğu oluşturan Hıristiyanlar –genellikle Ortodoks, onların yanı sıra çarlığın baskı uyguladığı Katolikler ve Lutherciler– ülkenin batı bölümlerinde yoğunlaşmaktadır. Çarlığın güneyinde ve doğusundaki Müslümanların çoğunluğu –hepsi değil– Türk dillerini konuşurken, özellikle Sibirya'da Budist inanış geçerlidir. Nihayet –kısmen Hıristiyan– Kafkasya'da, omuz omuza yaşayan yüze yakın küçük ulus, bir o kadar da farklı dil. Kültürler dışında coğrafya da farklı davranışlara yol açar. Rus köylüsü yaşanacak bir alan yaratmak için ormana karşı savaşmış, Asya'daki çiftçi su bulabilmek için dövüşmek zorunda kalmıştır. Göçer ise bölgesini korumak için sık sık silaha sarılmaya mecburdur.

Bütün bu halkları boyunduruk altına almak için dört yüzyıl –Kazan Hanlığı'nın yıkıldığı 1552'den 1900'e kadar– uğraşan çarlık, insanları birleştirmeyi, bir bütünlük oluşturmayı düşünecek zaman bulamamıştır genellikle. Böylelikle Rusya, Ruslar ile Rus olmayanların *(inorodtsy)* yan yana yaşadığı, bir İngiliz gezginin sözleriyle "Tüm Rusya halklarının ülkesi"[1] görünümündedir.

Uzak Sibirya'da sürgün hayatı yaşayan Lenin, ülkesinin sonsuzluğunu ölçmek, insan çeşitliliğini değerlendirmek fırsatını bulmuştur. Kendi başına çeşitlilik gösteren bir Avrupa Rusyası'nda geçirdiği çocukluktan sonra gelen Sibirya konukluğu, Rus topraklarının uçsuz bucaksızlığını ve görkemli manzaralarını görmesine, bu topraklardaki uygarlıkların çeşitliliğini anlamasına neden olur. Kentteki Ruslar, Sibirya'nın –artık serf olmayan– çiftçisi, hem sürgünde hem de Simbirsk'te karşılaştığı Çuvaşlar, küçüklüğünden tanıdığı, sonra da Kazan'da yeniden bulduğu Tatarlar, ülkesi konusunda kesin bir fikir sahibi olmasına yardım etmişlerdir kuşkusuz. Bütün bu fırsatlar, arkadaşlarından pek çoğunun fazla ilgilenmediği sömürgecilik kavramına zaman ayırmasını, böylece yoldaşlarının önüne geçmesini sağlayacaktır.

Değişim içinde bir toplum

Böylesine çeşitlilik gösteren çarlık, aynı zamanda da gelişme ile sorunların birbirine girdiği, hareket halinde bir çarlıktır. Serfleri vatandaş kılan 1861 Yasası, siyasal etkileri önemli bir gelişme olarak görülür. Ne var ki, bu reform tek başına tarım sorunlarını

1. Norman (H.), *All the Russias*, Londra, 1902. "Rusya!.. Nerenin Rusya olmadığını söylemek çok daha kolay olurdu", s. 2.

çözmeye yetmeyecektir. O tarihten sonra köylüler toprak alma hakkına sahip olsalar da, bunu yapacak maddî olanaklara sahip değillerdir. Haklarını kullanamayacak kadar yoksul olanlar, toprak satın alma imtiyazını başkalarına devrederler; kimileri de ödeyemeyecekleri bir borç yükü altına girer. Göz alabildiğince uzanan topraklarda büyük zenginlerin geniş çiftlikleri, zengin köylülerin tarlaları, küçücük parsellerin yanı sıra topraksız köylüler de vardır. Reformun getirdiği ortak işletim *(mir)* yöntemi, her beş ya da altı yılda bir köylüleri bir araya getirir, toprakları aileler arasında paylaştırır. Halkının yüzde 80'i toprakla geçinen bir ülkede, "toprak susuzluğunun" ve zenginler ile yoksullar arasındaki düşmanlığın önemi büyüktür. Kırsal hareketlilik alttan alta yayılmakta, kimse örgütlü bir siyasal hareketin ateşleyebileceği yıkıcı eğilimlerin olduğunu reddetmemektedir. Yönetim bütün bu yıkıcı hareketlerin farkındadır, ayaklanmalarından çekindiği köylüleri sakinleştirmek için Sibirya'da yeni tarım alanları açmaya, göçü teşvik etmeye çalışır. Bütün bunlar, Amerikan örneğinden alınmış, köylülerden çok yetkilileri tahrik eden önlemlerdir. 1900 yılında bir milyon köylü boş toprakları işlemek üzere maceraya atılır.

III. Aleksandr'ın babasının ölümünden sonra uyguladığı, daha çok sanayiye dayalı değişim, meyvelerini yirmi yılda vermeye başlar. Rusya hızla kentleşir, kırsal alandaki yoksulluktan umutsuzluğa kapılan köylüler kentlere akın etmeye başlar. Rus kentleri uzunca bir süre insanların alışveriş için geldikleri birer pazar kenti olarak kalmışken, XIX. yüzyılın sonunda yaşanan sanayileşme, kentlerin gelişmesine ve köylülerin kesin olarak kentlere yerleşmelerine neden olur. XX. yüzyıl başlarında bir milyon ve bir milyon iki yüz bin kişilik nüfuslara sahip Sen-Petersburg ve Moskova, tüm sanayi biçimlerinden örnekler sunan büyük merkezler olmuşlardır. İlginç olan, sanayileşmenin Rusya'nın sömürge bölgelerine de yayılmasıdır; *inorodtsıy*'ların sanayileşmeye geniş ölçüde katılmaları, büyük toplumsal hareketlerin yayılmasına imkân tanıyacaktır. Nihayet böylesine büyük bir ülke için olmazsa olmaz demiryolunun getirdiği hareket çarlığın yaşam biçimini değiştirir, kentleşmeye ve takas sistemine yeni bir ivme katar.

Bu hızlı ekonomik gelişimin sonucunda doğan işçi sınıfı sayıca önemli gözükmese de –üç milyonun altındadır–, proletarya öncelikle büyük sanayi kentlerinde yoğunlaşır. Daha yeni emeklemeye başlayan işçi sınıfının pasif kaldığını söylemek mümkün

değildir. Yaşamın maddî koşulları son derecede katıdır; tarladan ayrılmak zorunda kalınması ve günden güne değişen kentlerin yeni insanları karşılamaya hazır olmaması nedeniyle yaşam koşulları daha da ağırlaşır. Hızla gelişen sanayileşmenin sahnesi, köydeki hayattan, insan ilişkilerinden çok uzak büyük fabrikalar olacaktır bundan böyle. Kapitalizmin bu ilk günlerinde ortaya çıkan girişimciler çalıştırdıkları insanlara aldırmaz, işçilerine hiçbir hak tanımaz. Ne var ki işçiler de tümüyle savunmasız değildir. İçlerinden üçte ikisi, Nadejda Krupskaya'nın da tutuklanmadan önce yaptığı gibi, genellikle davalarına bağlı gençlerce eğitilerek okumayı öğrenmiştir. Böylelikle Marksist broşürleri okuyacak, en azından okutup anlatacak, sorunlarını düşünecek, ortak talepleri çevresinde toplanacak düzeydedirler.

Böylesine yoksul ve harekete geçirilebilir bir işçi sınıfının bilinçlenmesi, bir taraftan XIX. yüzyılın son dönemlerindeki grev ve isteklerin temelini oluştururken, diğer yandan da çalışma koşullarında bazı düzelmelere zemin hazırlar. Hükûmet işçi hareketlerinin giderek artması karşısında, ödün vermek zorunda kalır. 1896 ve 1897 yıllarında Sen-Petersburg tekstil sanayiini felce uğratan grevlerin sonucunda, o dönem II. Nikolay'ın ekonomi politikasının mimarı olan Vitte, çalışma süresini yeniden gözden geçirecek bir yasa hazırlar. Yasaya göre günlük çalışma on bir buçuk, gece çalışması on saatle kısıtlanır, pazar günleri zorunlu tatil günü ilan edilir. XX. yüzyılın sonunda geçerli olan çalışma koşullarıyla karşılaştırıldığında, yukarıdaki koşulların korkutucu olması, bizler açısından reform olarak kabul edilememesi doğaldır. Ne var ki sendika ve grev haklarının söz konusu olamayacağı, her şeyin patronun iki dudağı arasından çıkacak söze bağlı olduğu o dönemin Rusyası'nda, bu yasa bile işçiler açısından bir zafer olarak görülmelidir.

Kaldı ki doğru olan, iki dönem arasında değil, aynı dönemde değişik ülkeler arasında bir karşılaştırma yapmaktır. 1878 yılından beri çalışma gününün on saatle kısıtlandığı, cumartesi öğleden sonra ile pazarın tatil olarak görüldüğü "İngiliz haftası" kendi türünde tektir. Rus devrimcilerin ileri olarak gördükleri Fransa'da, XIX. yüzyıl sonunun toplumsal yasaları örnek oluşturmaktan uzak, olsa olsa Rus patronlara uygundur. 1848 yılına kadar çalışma saatleri sınırlanmazken, bu tarihten sonra günlük iş, on iki saatle sınırlandırılmıştır. O günden 1914 yılına kadar da, alınan tüm önlemlere rağmen, işverenlerin büyük çoğunluğu işgününü on iki saat olarak kabul edecekler ve on saatlik işgünü uy-

gulaması pek ender görülecektir.[2] On saatlik işgünü 1900 yılında, özellikle kadınlar için getirilir. XIX. yüzyılın sonundan itibaren nispeten yumuşak davranılanlar, sadece çocuklar ile madencilerdir. 1881 yılında dinî kaygılarla getirilen haftalık tatile gelince, Fransa yasanın bu hükmünü önce iptal edecek, 1906 yılında da yeniden yürürlüğe koyacaktır. Oysa Almanya hafta tatili uygulamasını 1891'de başlatır. Bu açıdan bakıldığında, Rus işçisinin durumunun daha çok Fransız meslektaşlarıyla benzerlik taşıdığı görülür. Rusya'nın genel gelişmenin dışına çıktığı alanlar, sendikal özgürlük ve grev hakları konularıdır. Diğer bütün ülkelerde, başta bu alanda önder olan İngiltere olmak üzere Almanya'da, Belçika'da, Fransa'da ve İtalya'da sendikal haklar ve grev, işçi hareketinin 1870-1890 yılları arasında elde ettiği kazançlardır.

Bütün bu özgürlüklere rağmen ya da belki bu özgürlükler nedeniyle, işçi hareketleri 1895 yılından sonra tüm Batı Avrupa'nın ortak sorunu olarak gelişir. Güçlü hareketler zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de, gelişim her yerde aynıdır; her ülke yönetimi halkın isteklerini cevaplayacak çözümler bulmak zorundadır. Rus işçileri oldukça etkin bir devrimci hareket sayesinde başka ülkelerde verilen mücadeleyi öğrenir, hak ve özgürlükler bakımından ne denli geride olduklarının bilincine varırlarken, Rusya'nın Avrupa'nın batısındaki gelişimden kendini soyutlaması mümkün olabilir mi? Rus işçisinin hak ve özgürlüklerini güç kullanarak elde etmeye karar vermesinin gerisindeki neden, işte budur.

Durağan bir yönetim

Rus toplumu o çağda gerçek bir değişim içindedir. Doğrudur, nüfusun büyük bir bölümü hâlâ tarımla geçinmektedir. Ne var ki asıl dinamik gruplar, çağdaşlaşmış bir ekonominin gereklerine uyum sağlayan hareketli kitle, yani işçiler, öğrenciler ve aydınlar kentlerde yaşamaktadır; bu konuya ileride döneceğiz. Toplumsal manzarada eksik olan, eğer var olsaydı hem gelişmeye hem de istikrara katkı sağlayacak olan burjuvazidir.[3]

Yönetim, değişmekte olan bir toplum karşısında, ne yapacağı-

2. Duroselle (J. - B.), *Les Français 1900-1914* (Fransızlar 1900-1914), Paris, 1972, s. 60, 61 ve Bodiguel (J. - L.), *La Durée du temps de travail enjeu de la lutte sociale* (Çalışma Süresi, Toplumsal Çatışma Konusu), Paris, 1970, s.77, 78.

3. Pipes (R.), *Russia Under the Old Regime* (Eski Rejim Altında Rusya), Londra, 1974, bir bölümünü "The missing bourgeoisie"ye (Kayıp Burjuvazi) ayırır, s. 191-221.

nı bilemez haldedir. Devletin başında, tahta çıktığı 1894'ten beri, ülkeyi sarsan hareketlere önem vermemesi gerektiğini söyleyenlerin baskısı altında bunalan genç çar vardır. Babasının mirasının ve siyasal tutuculuğunun ağırlığının yanı sıra, merhum çarın eğitmenliğini yapmış, mutlakıyete kesinlikle sadık kalınmasından yana olan Kutsal Sinod Başsavcısı Pobyedonostsev ve Çariçe Aleksandra, çarın gelişmelere kulak tıkamasında önemli rol oynar. Evlilik nedeniyle kabul ettiği Ortodoksluğa ve yeni ülkesine tutkun, ancak seçtiği din konusunda oldukça kaygılandırıcı bir anlayışa sahip genç çariçe, din değişikliğinden mistisizm ve siyasal tutuculukla karışık bir anlam çıkarmakta ve onun dünya görüşü bir kez daha mutlakıyet yönünü göstermektedir. Oldukça kararsız, derinlemesine tanımadığı toplumun durumundan habersiz çar, bütün bu baskılara boyun eğer. Üstüne üstlük, halk konusundaki görüşü XIX. yüzyılın sonundan çok, XVIII. yüzyıla yakışacak niteliktedir. II. Nikolay için "halk", gerçek Rus halkı, kusursuzlaştırılmış bir *mujik* görünümündedir. Greve giden işçilere, gösteri yürüyüşü yapan öğrencilere gelince, çar bunların provokatörlerce yönlendirilen azınlıklar olduğuna, "gerçek" halk tarafından benimsenmediklerine inanır. Sergey Vitte'nin etkisiyle III. Aleksandr'ın ekonomik kalkınma politikasını sürdürse de, bu siyasetin sonuçlarını kavramaktan uzaktır: düşüncenin de eşzamanda çağdaşlaştırılması, siyasetin hiç olmazsa bir bölümünün, süren toplumsal ve ekonomik gelişmelere koşut olarak gözden geçirilmesi gerektiğini göremez. II. Nikolay için ekonomik gelişme ile siyasal durum iki ayrı alandır, iki ayrı alan olarak da kalmalıdır. Üstelik Rusya maddî alanda ilerledikçe, diye düşünür çar, ahlakî ve siyasî geleneklere saygı giderek daha fazla önem kazanır. Çarın tutucu tutumunda Ortodoks Kilisesi'nin payı, kuşkusuz yadsınamaz.

Rus devleti yüzyıl dönümünde gelişen bu kaynaşmayla baş edecek güçte midir? Kesinlikle hayır. Gogol'dan sonraki yazarların, ağırlığına ve kokuşmuş bürokrasisine dikkat çektikleri bu güçlü çarlığın en şaşırtıcı özelliklerinden birisi de, modernleşme döneminde devletin bu çalışmaları yürütüp sonuçlandıracak kadrolara sahip olmamasıdır. XIX. yüzyılın sonunda Rus devletinin yönetim yapısı, Fransa ve Almanya gibi aynı dönemin Batı Avrupa devletlerine kıyasla çok daha geridir.[4] Rusya'nın, ekonomik güçsüzlüğü nedeniyle memur sayısındaki yetersizliğine, kurumlarının ülkeye dağılışındaki oransızlık ve bürokrasideki genel rüş-

4. Starr (F.), *Decentralization and Self Government in Russia 1830-1870* (Rusya'da Ademimerkeziyetçilik ve Özyönetim 1830-1870), Princeton, 1972, s. 48 ve devamı.

vetçilik de eklenir. Yönetim temel olarak başkentte ve merkezî Rusya'da yoğunlaşmaktadır. Ne taşra da ne de çarlığın uç noktalarında kadro görülmez. Bu bölgelere atanan memurlar hem kendilerini olduklarından güçlü görmekte, hem de kısa zamanda rüşvete bulaşmaktadırlar. Gerçekten de Rus bürokrasisinin üst düzey yöneticileri entelektüel ve ahlakî nitelikleriyle dikkat çekse de, yerel yönetimlerin vasıfsız memurları, bu *çinovnik* sınıfını uzun zamandan beri niteleyen düşük ahlak değerlerini temsil eder görünümdedirler. Hemen hemen hepsi herhangi bir denetimden uzak, ellerindeki gücü sonuna kadar kullanmak eğilimindedirler.

Kadro sıkıntısı çeken Rus devleti, bu eksikliği gidermek için denetim mekanizmasından yararlanır, diğer bir deyişle polisi harekete geçirir. Hem II. Aleksandr dönemini hem de oğlunun iktidarını kana bulayan suikastların sonunda önemli yetkiler yüklenen içişleri bakanı, 1883 yılından sonra kendini tüm güvenlik güçlerinden sorumlu yönetici olarak bulur. Daha önce güvenlik, emrinde toplumsal denetimin en önemli birimi jandarma olan polisin sorumluluğundadır. Hükûmetlerin 1883-1898 yılları arasında polis hareketlerini denetleme, polisin tepesine onun yasallığını sağlayacak organlar yerleştirme kaygısı, 1898 yılından itibaren tümüyle değişik bir yöne dönecektir. Toplumsal hareketliliğin yeniden canlandığını gören hükûmet, polis kurumlarını güçlendirmeye karar verir. Polis memurlarının ve jandarmanın sayısında önemli bir artış gözlenir; sıkıyönetim ilanına giderek daha sık başvurulur; dışarıdan bakıldığında, Rusya bir polis devleti olmak ister gibidir. Ne var ki Rusya'ya özgü nitelikler göz önüne alındığında, kolay kolay böyle bir yargıya varılmaması gerektiği anlaşılacaktır.

Yıkıcı güçleri polis denetimiyle etkisiz kılma politikası başlıca üç beklenmedik ve inatçı engelle karşılaşacaktır.[5] Her şeyden önce, devlet düşmanı olarak algılanan insanların evlerine, mallarına ve özgürlüklerine saygılı davranılmaktadır. Ne hapis ne de sürgün cezası, devletin suçlunun malına el koymasına neden olamaz. Devlet devrimci hareketin ya da hareket içindeki bireylerin aldıkları yardım ve bağışları bilmekte, ancak bunlardan hiçbirine el koyamamaktadır. Vatandaşı ayaklanmaya çağıran ve ülkeye gizlice sokulan yayınları desteklemek için ülke dışına resmen para havale etmeyi engelleyecek bir yasa da yoktur. İkinci engel eğitim için, sığınmak için ya da yıkıcı faaliyetlerde bulunmak için

5. Pipes, a.g.e, s. 313-315.

başta aydınlar olmak üzere Ruslara tanınan yurtdışına gitme imkânıdır. Yüzyılın sonuna doğru Rus yönetimi tehlikeli olarak gördüğü kişilerin yurtdışına çıkmalarını yeğlediği sürece, pasaport almak da giderek kolaylaşır. Londra, Zürich, Paris ve Berlin Rus devrimcisinin tercih ettiği merkezlerdir. Ulyanov çiftinin Sibirya'daki sürgünden sonra yurtdışına çıkarken hiçbir güçlükle karşılaşmamasının nedeni de budur. Rejimin güçsüzlüğünün üçüncü kaynağı da, yönetici seçkinlerin "ruh halidir". Bir taraftan sıkı, baskıcı bir yönetimin gereğine inanır Rus hükûmeti. Diğer taraftan da, özellikle ülke dışından bakıldığında, her yerde kabul görmüş ilkelere tutkun, çağdaş bir hükûmet olarak görünmek istediğindedir. Rejimin daha aşağı kademelerinde de zaman zaman rastlanan bu otorite parçalanması, çelişkili kararlar alınmasına, alınan kararların etkisiz kalmasına neden olur.

Diğer bir deyişle, iç barışı korumak için önemli bir polis gücüne dayanan ve keyfî kararlar alan Rus yönetimi belirgin bir şekilde güçsüz ve etkisizdir. İlke olarak bir polis devleti, oysa gerçekte baskıcı olmayan bir devlettir Rusya. Rakamlar bu görüşü doğrulamaktadır. II. Nikolay'ın tahta çıkışından önceki on yıllık sürede siyasal suçlar nedeniyle infaz edilen on yedi idam cezasının çoğunun, gerçekte cinayet suçu karşılığı olduğu bilinmektedir. III. Aleksandr'ın iktidarı boyunca, siyasal nedenlerle tutuklanıp hapse atılanların toplamı dört bin kişidir;[6] burada hatırlatılması gereken, rejim karşıtlarının –SSCB'dekinin tersine– adi suçlu olarak gösterilmedikleridir. II. Nikolay'ın hesabı daha da düşüktür. Yüz yirmi üç milyon nüfusu olan ve üst düzey yöneticilerin sık sık suikast sonucu öldürüldüğü bir ülkenin kayıtları, devrim öncesinde Rusya'nın "polis devleti" olarak suçlanamayacağını kanıtlamaktadır. Burada söylenebilecek tek şey, Rusya'yı yönetenlerden bazılarının ülkenin bir polis devleti olmasına can atıyor olmalarıdır.

Sistemin gerçek kurbanları, başları devlet denetimiyle derde girmese de maruz kaldıkları haksızlıkların cezasız kaldığını gören Yahudilerdir. Yüzyılın sonuna doğru Rus Çarlığı'nda yaklaşık altı milyon Yahudi yaşamaktadır, bunlardan çoğu da Yahudilere tanınan "ikamet bölgelerinde" oturur.[7] Son yirmi yıl özellikle güç

6. age., s. 311 ve Zayonçkovskiy (P. A.), *Rossiskoye samoderjaviye v kontse XIX^go stoletiya* (XIX. Yüzyılın Sonunda Rus Mutlakıyet Rejimi), Moskova, 1970, s.168 ve devamı.

7. 1890-1891 yıllarında, Moskovalı 10 000 kadar Yahudi sanatkâr, oturma izinleri olmadıkları gerekçesiyle, kent dışına gönderilmiştir.
Löwe (H. D.), *The Tsars and the Jews: Reform, Reaction and Antisemitism in İmperial Russia, 1772-1917* (Çarlar ve Yahudiler: Çarlık Rusyası'nda Reform, Tepki ve Yahudi Düşmanlığı, 1772-1917), 1977, s.111.

geçmiş, ayrımcılık –başta üniversitelerdeki *numerus clausus*– ve etnik temizlik yaşanmış, 1895 yılından sonra da, iftiracı ve sahte bir kitabın, *Sion Bilgeleri Protokolü*'nün yayımlanmasıyla Yahudiler genel bir suçlamayla karşı karşıya bırakılmıştır. Hükûmet ise çarlık halklarından birinin yaşadığı felakete sırtını dönmeyi yeğlemiştir. Böylelikle, Rusya için maliyeti yüksek olacak bir sonuca, insan göçüne kapı aralanmış olur. İmkânı olan Yahudiler yakın Avrupa ülkelerine, hatta Amerika'ya kaçar. Geride kalanların önünde değişik seçenekler vardır: onları Vaat Edilen Topraklar'a götürmekten söz eden örgütlere yönelmek; tümüyle Yahudi örgütlere girip devrim için çarpışmak; ya da devrimci hareketin sisteme karşı yürüttüğü savaşa katılmak.

Kilisenin görünmez buhranı

XIX. yüzyılın sonunda Rusya'nın bünyesinde hem düzeni hem de ahlakî otoriteyi temsil eden bir yapı vardır: Ortodoks Kilisesi. Ortodoksluk Rus Çarlığı'nın resmî dini, Kilise de devletin temel taşıdır. Ortodoks Kilisesi hem ulusal hayatın hem de siyasal sistemin olmazsa olmaz öğesidir.

Büyük Petro'dan bu yana, Kilise devletin güdümündedir. Gerçekten de Kilise'nin bağımsızlık niyetlerini tümüyle önlemek için 1721'de Patrikliği kaldırıp yerine Kutsal Sinod'u hayata geçiren, Petro'dur. Kutsal Sinod'un başsavcısı, 1721'den sonra hükümdar tarafından atanan bir yöneticidir. XVIII. yüzyıldan bu yana siyasal iradenin emrine giren Ortodoks Kilisesi, Bizans döneminden kalma görkemli törenler uygulayan, düşünce olarak geleneklere sıkı sıkıya bağlı bir kurum görünümündedir. İktidarın Kilise'den beklediği, mutlakıyetin yasallığını desteklemesi, yönetimin tüm seçim ve kararlarının Tanrı'nın buyruğuna uygun olduğunu açıklamasıdır. Siyasal sistemin çıkarlarına uymanın, denge unsuru olmanın karşılığında, Kilise de ulusal Kilise olmanın verdiği gücün olanaklarından yararlanır. Katolikler ve Lutherciler yarı yasal bir konumla yetinmek durumunda kalırlar; Yahudilik toplumsal soyutlamayla eşanlamlıdır, çarlığın gerçek vatandaşı olmak için, Yahudiler vaftiz olmaya davet edilir. Sadece ülkenin güneyindeki fethedilmiş toprakların dini olan İslam, çarlığın kabul ettiği ikinci din olarak görülür. *İnorodtsıy*'lar çarlığın özel statüsünden yararlanan vatandaşlardır: askerlik hizmetine katılmaları gerekmez, okul açmalarına, ibadethanelerini kurmalarına izin verilir. Türkmenistan Genel Valisi General Kaufman, Ortodoks Kilisesi'

nin Taşkent'te cemaat kurmasını, misyonerlik faaliyetlerinde bulunmasını yasaklar.[8] Rus yönetimi, Müslümanlarla barış içinde yaşamanın onlara Rus ve Ortodoks uygarlığının nimetlerini göstereceğini, Müslümanların kendi arzularıyla Ortodoks dinine döneceklerini ummaktadır.

Ortodoks Kilisesi, çarlığın güney bölgelerinde kendisine uygulanan kısıtlamalara rağmen, toprak genişlemesini destekler; yeni fetihlere (o dönemde Rus Çarlığı Asya'da yeni toprak kazanmak isteğindedir), Kilise'nin etki alanını genişleteceği düşüncesiyle yeşil ışık yakar. Ne var ki Kilise çalışanlarının hepsi gelenekçiliğe ve çarlık iradesi ile projelerine körü körüne bağlılık konusunda hemfikir değillerdir. Yüksek rütbeli papazlar ile Kilise yöneticileri sistemin parçası görülse de, kırsal bölgelerin eğitimsiz papazları geleceği pek sorgulamadan yöneticilerini izlese de, başta büyük kentlerdekiler olmak üzere bazı din görevlileri Rusya'da esmeye başlayan değişim rüzgârlarının farkındadır. Bu din adamları, Kilise'nin görevinin halktan gelen isteklere kulak tıkayan bir yönetimi desteklemek olamayacağını düşünür; Kilise'nin amacı, güçlüleri ve varlıklıları kayıtsız şartsız desteklemek değildir onlara göre. Böylece Kilise'nin çok küçük bir bölümünde –kuşkusuz en seçkin üyelerinde– tomurcuklanmaya başlayan endişe tohumları bir gün, 1918'de, Kilise ile devletin ayrılmasına kadar gidecektir.[9] İki yüzyıldır boyun eğen Kilise yirmi yıldan az bir sürede gerçekten gelişecektir. Dinî vicdanın uyanışı, çarlığın siyasal düzenini sarsan yeraltı hareketlerinin henüz gizli olan gerçek bir sonucudur. XIX. yüzyılın bu son günlerinde iktidar, bu gelişimin de farkında değildir.

Beyinlerdeki devrim

Hareketli bir toplum, durağan bir iktidar: Rus aydınlarının, düşüncelerinin merkezine bu çelişkiyi yerleştirmelerine şaşılabilir mi? XX. yüzyılın hemen başlarında, Rus tarihinin verilerini altüst edecek, birbirlerine sıkı sıkıya bağlı iki olayı da burada aramak gerekir: yavaş yavaş harekete katılacak aydın bir sınıf ile siyasal ve toplumsal bir düşüncenin gelişmesi.

8. *Svod zakonov rossiskoy imperiy* (Rus Çarlığı Yasaları Derlemesi), Sen-Petersburg, 1892, 2 cilt.

9. "Kilise, çalışanlara gerçek bir vicdan özgürlüğü tanımak için devletten ayrılmıştır." Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası, 1918, 5. bölüm, 13. madde. Ne var ki Kilise ile devletin asıl ayrılığı, 1917 yılında Patrikliğin yeniden kurulmasıyla gerçekleşmiştir.

Bu iki olayı daha iyi anlayabilmek için, Rusya'yı ani ve şiddetli bir biçimde değiştirmek isteyen ilk hükümdara, Büyük Petro'ya dönmek gerekecektir.

İlgi çekici bir çar olan Büyük Petro ülkesini geri kalmışlıktan ve Doğulu –Tatar ve Bizans– geleneklerinden koparark çağdaşlaştırmak, köklerini Avrupa'ya taşımak istemiştir. Tüm reformlarının gerisinde bu proje vardır: güçlü bir devlet yaratmak, Kilise'nin bağımsızlığına son vermek, seçkin yabancılar ile dış teknolojileri ülkeye getirmek. Büyük Yekaterina da kendi açısından bu amacı izler. Kabul edilemez yöntemler kullanarak da olsa, ülkelerini geliştirmekte kararlı bu iki hükümdarın aydın birer devlet başkanı olduğu kesindir: kuşkusuz despotturlar, ama despotluklarının tek amacı, gelişim ve ilerlemedir. Onlardan sonra Rusya'nın durumu bir daha aynı olmayacaktır. Güçlü bir devlet miras almış, geniş topraklar fethetmiş haleflerinin ilk amacı, bu gücü pekiştirmektir. Reformlarıyla ülkenin toplumsal düzenini değiştiren II. Aleksandr dışındaki diğer çarlar konuya önce iktidar açısından bakarlar. İçlerinden hiçbirinin kör olmadığı açıktır. Ne var ki, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren, Fransa'dan çıkan Aydınlanma felsefesi, devrim ruhu tüm Avrupa'ya yayılırken Rusya bu harekete katılmaz, kendi Asyalı geleneklerine döner. Böylece Avrupa'nın geri kalan bölümünden soyutlanmış olur. Sonraki çatışmanın temel nedeni olan bu kopuş, Rusya'nın içine dönüklüğü nedeniyle XIX. yüzyılın başlarına kadar kendini belli etmeyecektir.

İşte oluşumu, gelişimi ve etkisi açısından kesinlikle Rusya'ya özgü aydın kesimin kendine bulduğu yer, "intelligentsiya"dır. İntelligentsiyayı farklı kılan özellik, onun hiçbir toplumsal gruba ait olmamasıdır. Sayı olarak kısıtlı, çeşitli kökenlerden –soylulardan en yoksul kesimlere kadar– gelen bu topluluğun temelinde Rusya'nın sorunlarının bilincine varmak, bu sorunlara en az kendisi kadar farklı ve çeşitli çözümler aramak yatar. Bu topluluk kendini tanımlarken, her şeyden önce "durağan" düzeni reddettiğini, bu düzene karşı çıkan "devrimci" ruhu desteklediğini belirtir. Rus intelligentsiyası bir düşünceler ve istekler bütünüdür. Yayılmak için giderek farklı çevrelere uzanan, devingen entelektüel bir tarihe uyum göstererek değişen ideolojik bir topluluktur intelligentsiya. Üyeleri kısa zamanda ait oldukları ortamdan kopacak, kapalı bir çevrede eğreti bir ortama yerleşecektir. İntelligentsiya, proletaryanın Rusya'da henüz yaygın olmadığı bir dönemde kendine yakıştırdığı amaçla, henüz sessiz halkın temsilcisi olmak iddiasındadır. Yaşama koşullarını da göze alarak, kendini Rusya'nın

ilk proletaryası olarak ilan edecektir.

İntelligentsiya tarihini iki ayrı dönemde incelemek doğru olur: 1870 öncesinde, tarihin gerçek uygulayıcısı olduğunu ileri sürer; 1870 sonrasında da kendini, değişimin asıl kahramanları olan "tarihî" bir sınıfın hizmetine sokar: önce köylü, sonra da işçi sınıfının.

Rusya'yı nasıl değiştirmeli?

XIX. yüzyıl Rusya tarihi, her şeyden önce intelligentsiyanın üstlendiği ve giderek artan bir hızla birbirini izleyen bir düşünce hareketleri tarihidir. Devrimci hareketin zamanı daha ileride, bir sonraki yüzyılın başında gelecektir. Başlangıçta altı çizilmesi gereken, düşüncenin zenginliği, intelligentsiya içindeki fikirlerin çeşitliliği, buna karşılık yönetici sınıfın katılığı ile düşüncelerindeki belirgin yoksulluktur. Hatta intelligentsiyanın dışında duran, soylu çevrelerden ya da varlıklı ailelerden gelme dönemin Puşkin, Tolstoy, Gogol gibi büyük düşünürleri de, iktidarın gözünde, yıkıcı bir düşünceyi temsil etmektedir. Bu tarihin ayrıntılarına girmeksizin hatırlanması gereken, intelligentsiya dışındaki aydınların kökeninin 1825 yılına, yani Napolyon savaşları –biraz da Rusya'da yayılmaya başlayan masonluk– sayesinde Fransız Devrimi Aydınlanma düşünceleriyle tanışan, ülkelerinin siyasal durağanlığını reddeden soylu sınıftan gelme genç subaylara dayandığıdır. Rus tarihinde bu akım, "Dekabrist" hareket olarak anılır. Bu genç idealistler 1825 aralığının hararetli günlerinde, hükümdarı ortadan kaldırarak tüm sistemi yıkabileceklerine inanırlar. Fransız Devrimi'nin özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerini kendilerine bayrak edinir, sonra da birdenbire yapayalnız olduklarını görürler. Rus toplumunun çok büyük bir çoğunluğu çağrılarına kulak tıkamıştır.

Toplumun sağırlığını açıklayacak birçok neden vardır. Hükümdarın yasallığını soruşturmak, henüz kabul edilebilir bir kavram değildir. Kilise bile çarın yasallığını onaylar. Üstelik "özgürlüğe" çağrı da zamansızdır. "Özgürlük" XIX. yüzyıl başlangıcı Rusyası'nda hâlâ soyut bir kavramdır. Karşılaştığı sorunların –serflik, sefalet, iktidardakilerin keyfî uygulamaları– bilincinde olan ve bu sorunlardan bunalan Rus halkının asıl tutkusu toplumsal adalettir. 1825 yılı isyancıları bu gerçeği görememiş olmanın cezasını iktidara karşı yalnız kalmakla öderler; çektikleri acılar halkı etkilemez. Ne var ki, olanlardan yine de ders alınacaktır. 1825 yılından sonra

özgürlüğün yerini alarak tüm düşünce hareketlerini etkileyecek olan amaç, tüm toplumun umudu, yoksulların yüreğindeki asıl tutku toplumsal adalettir. 1825, reformların gerekliliğini bilen, ancak reform yapmakta tereddüt eden iktidar için ciddi bir uyarı niteliğindedir. İktidarın reform konusunda hiçbir şey yapmayacağına inanan aydınlar, gelişmenin yönetime rağmen ve yönetim olmaksızın yapılması gerektiği görüşündedir. O andan itibaren, reform isteği ile iktidara karşı yürütülen mücadele birbirine bağlanır; bu bağ sürekli olacaktır. Bu bağ aynı zamanda II. Aleksandr ile, –bir noktaya kadar– II. Nikolay'ın felaketlerinin de kaynağıdır.

İntelligentsiya, Dekabristlerin başarısızlığından sonra, Rusya'da gerekli değişimin niteliklerini ve çağdaşlığa giden yolun özelliklerini sorgulamaya başlar. Bu, Rus tarihinin kendine özgü niteliklerini göz ardı ederek, Rusya'nın Avrupa gibi, önce kapitalizmi yaşaması gerektiğini düşünüp Büyük Petro'nun yolundan gitmek isteyenler ile "Rus yolunu" savunanların arasındaki büyük tartışmanın çağıdır. Rusya'nın tarihî gelişimini sorgulayan ve Avrupa yolunun izlenmesini herkesten daha önce öneren, bunun için 1836 yılında ilk *Lettre Philosophique*'ini (Felsefî Mektup) Fransızca olarak yayımlayan kişi, Puşkin'in yakın dostu Pyotr Çaadayev'dir. Çaadayev delilikle suçlanır, yazdıklarının yayımlaması yasaklanır, ama yine de "Batıcı"[10] düşüncenin, özellikle de Belinskiy gibilerin yolunu açacaktır.

Rusya'nın Batılılaştırılmasını destekleyen bu sava cevap, başını ilahiyatçı A. S. Homyakov, İvan ve Konstantin Aksakov ve İvan Kireyevskiy'in çektiği, "Slavofiller" olarak adlandırılan gruptan gelir. Onları bir araya getiren Rusya'ya özgü erdemler –Batı kapitalizminin katılığı ve kokuşmuşluğu karşısında dayanışma, halkın cömertliği, ahlak değerlerine bağlılığı– de olsa Slavofillik[11] sanılanın aksine, Avrupa'da orijinal olmaktan oldukça uzak bir harekettir. Bu düşüncenin temelinde Rus geleneğinin yattığı kuşkusuzdur, ne var ki Slavofiller gerçekte Avrupa, özellikle de Alman romantizmine bağlıdırlar: Schelling, Schlegel, Franz von Baader gibi, kayıp bir cennetin özlemini savunurlar.

Kendi açılarından Batıcılar da az romantik değildirler. Slavofillerin çoğu gibi onlar da (Belinskiy dışında) soylu ailelerin üyeleri-

10. Pyotr Çaadayev ev hapsine çarptırılır. Daha sonra *Lettres Philosophiques*'in devamında ve *Apologie d'un Fou*'da (Bir Delinin Savunması) görüşlerini değiştirir, daha farklı bir görüş sergiler.

11. Homyakov (A. S.), *Polnoye sobraniye soçineniy* (Tüm Eserleri), Moskova 1904. Homyakov, Slavofillerin geleneksel toplum fikrine hayat verdiklerini ve yeni bir ruh hareketi yarattıklarını yazar, c. I, s. 636.

dirler, kendi çevrelerine özgü bir tür suçluluk duygusuyla ve ahlakî nedenlerle serfliği reddederler; anayasaya dayanan bir siyasal sistem önerirler. Ne var ki her iki tarafın düşünceleri de Rusya'nın gerçeklerinden uzaktır. Ülkenin geleceğini sorgularken, daha çok ahlakî alanda kalmaya özen gösterirler. İki grup arasındaki çizgiler giderek silinmeye yüz tutar. Çaadayev Rus özelliğini eleştirirken, zaman içinde daha yumuşak terimler kullanır, Homyakov da İngiltere'ye hayranlığını belirtir. Katı bir Batıcılıktan hareket eden, ancak 1848 Fransız "burjuva" devrimcilerince düş kırıklığına uğratılan Herzen de giderek Slavofil düşüncelere yanaşmaya başlar. Merkantilizm ve burjuva ruhunun Batı'nın ahlakını çökerttiğini düşünür; Rusya kapitalizmi seçmediği ve bu iki canavarı yaratmadığı için, henüz bu çöküntüye uğramamıştır. Buradan hareketle kapitalizmden korunmak ve ülkeyi ileriye götürebilecek, Rusya'ya özgü toplumsal kurumları geliştirmek gerekmez mi?

Burada Rus görüşünün iki önemli özelliği göze çarpıyor. Öncelikle, ahlakî çöküntünün ve rüşvetin nedeni olarak gösterilen burjuvaziye duyulan nefret. Bu açıdan bakıldığında Rus düşüncesinin, burjuvazinin doğal erdemlerinden, girişimci ruhundan ve toplumların tarihinde üstlendiği rolden söz eden Marx'tan oldukça uzak olduğu görünmektedir. Özünü Herzen'in ortaya koyduğu ve Marx'ın daha sonra birçok çekinceyle kabul edeceği görüş ise, tarihî süreçlerin birden fazla olduğu, durumların değişkenliğine ve tarihî koşullara bağlı kaldığıdır. XX. yüzyılın ikinci yarısında parlayacak olan ve kapitalizmin önlenebileceğini ileri süren varsayım, XIX. yüzyılın ortalarında henüz çok yeni bir iddiadır. Marx henüz herkes tarafından tanınan bir düşünce üstadı olmasa da, kapitalist aşamanın gerekliliği ya da en azından kaçınılmazlığı, o dönemin beyinlerinde kök salmış bir inançtır.

1861 yılına kadar, yenilikçi çarın büyük reformları döneminde, Rusya'daki siyasal tartışmalar, Dekabristlerin mirası ve Slavofiller ile Batıcıların arasındaki çekişmeyle sınırlı kalsa da, sonra her şey değişir; bundan böyle düşüncelerin niteliği ve etkileri, hatta intelligentsiyanın kendisi bile kökten değişecektir.

"O muhteşem genç fanatikler"

Şimdi artık nihilistlerin çağıdır: Pisarev, Dobrolyubov ve Lenin'in üzerinde büyük etki bırakan Çernışevskiy. Başka hiçbir yerde eşine rastlanmayan bu hareket, Rus intelligentsiya ruhunun bütün belirleyici özelliklerini taşır. Radikal, hoşgörüsüz, tar-

tışmaya kapalıdır. Kendinin olmayan tüm düşünceleri reddeder. Nihilistler için önemli olan tek görüş, toplumun gelişmesine hizmet edecek olandır. Edebiyata, felsefeye, sanata sırt çevirirler, sadece müspet ilimleri kabul ederler. Yazdıklarından, saygısız ve saldırgan bir insan tipi çıkar; çileci, kanaatkâr, yalnız bir "yeni adam", yazgısı toplumunkiyle karışan bir birey. Çernışevskiy'in *Nasıl Yapmalı?* Neçayev'in *Devrimcinin El kitabı* bu kavramın güzel örnekleridir. Rusya'nın en önemli yazarları da nihilist harekete ve fikirlerine geniş yer vereceklerdir. Turgenyev *Babalar ve Oğullar* kitabında (aslında tartışma yaratmak amacıyla) "nihilist" sözcüğünü halka yayar ve nihilistlerin ahlakî portrelerini çizer. Dostoyevski *Ecinniler* adlı kitabında, Neçayev'in isteği üzerine düzenlenen öğrenci İvanov'un öldürülmesinden etkilenir. Neçayev'e çok yakın olan ve etkisini yaymaya çalışan Bakunin,[12] dostu hakkında, "Burada, yanımda, kanunu bilmeyen, hiçbir şeyden korkmayan, Rus halkı ayaklanmadıkça içlerinden birçoğunun hükûmetin yüzünden ölmesi gerektiğine karar veren o genç fanatiklerden biri var. Muhteşem insanlar bunlar; Tanrısız inananlar, düpedüz kahramanlar, genç fanatikler"[13] diyecektir.

Ne var ki II. Aleksandr'ın reformları, özellikle de serfliğin kaldırılması intelligentsiyayı tümden olumsuz olmayan düşüncelere iter; aydınlara doğrudan halka yönelmeyi, halkın çarın yanında yer almasını engellemeyi önerir. İşte popülizmin, anarşizmin ve Tkaçev'in yönettiği ilk düzenli devrimci hareketin görüldüğü dönem de budur.

"Popülizm" gibi Ruslara özgü bir hareket olan nihilizm de, bir bakıma Herzen'in Batı'yı algılamasında yaşadığı düş kırıklığına doğrudan bağlı görünür. Herzen gibi popülistler de, köylülüğün hâkim olduğu Rusya'nın toplumsal gerçeği konusunda kendilerini sorgularlar; hareketlerinin temelini bu gerçeğin oluşturması gerektiğine karar verirler. Kendilerinden önceki fikir hareketlerinin başarısızlığını inceler, seleflerinin soyutlanmalarını, çevrelerindeki anlayışsızlığı tespit ederek, hareketlerinin temelini popülizm üzerine oturtmayı düşünürler. Onları kaygılandıran bir sorun daha vardır: aydının kavgadaki yeri. O güne kadar aydın, kendini tarihin imtiyazlı belirleyicisi gibi görmektedir; popülistler

12. Confino (M.), Bakunin'in Neçayev'e yazdığı mektupları derlediği *Daughter of a Revolutionary*'de (Bir Devrimcinin Kızı), aralarındaki ilişkinin derinliğini gösterir; Londra, 1974, s. 238-240. Ve Confino, "Bakunin ve Neçayev" *Cahiers du monde russe et soviétique*, c. 7, 1966, fasikül IV, s. 666 ve devamı.

13. Venturi (F.) tarafından aktarılma, *Les intellectuels, la révolution et le pouvoir* (Entelektüeller, Devrim ve İktidar), Paris, 1972, c. 1, s. 635.

için ise, intelligentsiya sahneden çekilmeli, yerini "tarihî" toplumsal sınıfa, köylülere bırakmalıdır. Görevi ona hizmet etmektir, rehberlik değil. Popülistlerin esas rolü köylülere vermelerinin nedeni, onların da Herzen gibi köylü sınıfını kapitalizme yabancı bir sınıf olarak algılamalarıdır. Böylece kapitalist kokuşmuşluğun bozamayacağı yeni bir toplum yaratacaklarına inanırlar. Rusya'daki siyasal çatışma, ilk kez halk kitlelerini de içine alır. Popülistlerin düşüncelerindeki bir diğer önemli özellik, kendilerinden öncekilerle aralarında görünen kesin farklılıktır. Lavrov *İstoriçeskiye Pisma*'da (Tarihî Mektuplar), Auguste Comte ve Spencer'ın pozitivist düşüncesini temel alır. O güne kadar gözde olan müspet düşüncenin yerini, insan kişiliğine ve insan sevgisinin gerektirdiği sosyal adalete verilen önem alır. Talihin ayrıcalıklı davrandığı insanlar, bunun bedelini başkalarına hizmet ederek ödemelidir. Ayrıcalıklı bir doğumdan arınma isteği, popülist düşüncenin çekiciliğine kapılan, heyecanlı bir gençliği "halka gitmeye" iter: amaç, halkı eğitmek için kırsal kesime dağılarak, halkın, tarihî görevini ve çektiklerini anlamasını sağlamaktır.

Anlaşılmayan, karşılık bulamayan cömertlik! Köylüler hükümdara ve kurulu düzeni yasallaştıran inanca bağlı kalır; oysa popülistlerin asıl hedefi din ve düzenin ta kendisidir; köylü, saf ve genç konuklarını yabayla karşılar, daha da kötüsü, bazen jandarmaya haber verir. Aslında popülistler, hareketlerini toplumsal bir gerçek üzerine oturtmak istemekte haklıdırlar. Ne var ki köylü mantığını öğrenmeyi ihmal ederler. Köylülerin popülist düşüncelere tereddütsüz katılacaklarından emin, birbiriyle çelişkili iki gerçekle çarpışırlar: önceden de tahmin ettikleri gibi, yoksul bir toplum ve ne içinde bulunulan sefaletin ne de bu sefaletten kurtulmayı sağlayacak mücadelenin bilincinde olmayan toplumsal birikim. Öte yandan –başta Lenin olmak üzere, bu dersten yararlanacaklar da çıkacaktır– popülistler bir örgüt tarafından desteklenmedikçe, iyi niyetlerinin sonuçsuz kalacağının da bilincinde değildir. Önderleri tutuklanınca, hareket parçalanır. Ne var ki başarısızlıkları, popülistlerin Rus siyasal tarihindeki önemini azaltamaz. En büyük başarıları, 1861 sonrası Rusya'da gerçekleşen değişimi değerlendirmiş olmalarıdır. Bir de, –başarısızlıklarıyla da olsa– düzensiz siyasal hareketlerin hedefe varamayacağını kanıtlamaları. Artık, devrimci örgütler için, kapı ardına kadar açıktır.

Rus geleneğinden yararlanan "anarşizm" de Rus devrimci hareketinde önemli bir yer tutar. Hareketin Rusya'daki rehberi, po-

pülistlerin ve Slavofillerin çoğu gibi, Rus halkının gerçek erdemlerle donatılması gerektiğine inanan zengin toprak sahibi, Bakunin'dir. Bu erdemlerin başında, örneğini Pugaçev'den[14] alan bir ayaklanma geleneği gelir. Bakunin halkı başkaldırmaya çağırırken, bu geleneği diriltmek ister. Bakunin'in gözünde bu halkın, gelecek açısından önemli bir özelliği daha vardır: devlet bilincinin, düzen kaygısının olmayışı; bu özelliğin, Almanların "doğuştan devletçilik" eğilimiyle taban tabana zıt olduğunu söyler Bakunin. Bu nedenle Rusya'nın, düzenli toplum hayatını bütün özellikleriyle birlikte yıkabilecek ideal ülke olduğuna inanır.

Hareket için modeller

Sürekli olarak popülistlere ve kendine saldıran, polemik yaratmaya çalışan Bakunin'in aksine, Pyotr Tkaçev Rus devrimci düşüncesinin gelişmesinde ve Leninizm'in soyağacında çok önemli rol oynayacaktır. Tkaçev, devrimci düşünürlerin hemen hepsi gibi, taşranın soylu ailelerinden birinin çocuğudur; öğrenimini başkentte tamamlarken, yıkıcı düşünce ve harekete yakınlık duymaya başlar. O kadar ki, daha üniversiteye başladığı 1861 yılında, çeşitli gösteri yürüyüşlerine katıldığı için tutuklanıp hapse atılır. İki yıl boyunca Petropavlovsk Kalesi'nde kalır. Böylece iki önemli alanda –öğrenci hareketi ve baskı alanlarında– deneyim kazanmış olur.

Tkaçev'in düşünceleri, Rus dergilerinde çeşitli takma adlarla yayımlanan makalelerle yayılır; bir bakıma popülistler ile anarşistlerin fikirlerinin, başarılarının ve yenilgilerinin bilançosunu çıkarır. Popülistler gibi Tkaçev de ülkesinin tarihî şansını, burjuva sınıfının olmayışına bağlar. Ancak, popülistlerin aksine, halkın erdemlerine hiç inanmaz. Devrim halk olmadıkça gerçekleşemeyecektir, ama o halkın yaradılış itibariyle sahip olduğu sanılan bilgeliğin bir düşten ibaret olduğuna inanır, halkın yönlendirilmeye, yönetilmeye gerek duyduğunu savunur. Popülistlerin köylü tutkusunu reddeden Tkaçev, Bakunin'in devleti yok etme düşüncesini de aynı şiddetle kınar. Yapılması gereken devleti yıkmak değil, yerine sağlam bir biçimde örgütlenmiş devrimci kurumlar yerleştirmektir. Hayatî kadrolar dağıtılarak, kitlelerin kararına bırakılarak toplum değiştirilemez. Toplumun değişmesi için iktidarı ele geçirerek, yeniden düzenlemek ve korumak gerekir. Böylece Tkaçev eski Rus aydınlarının fikirlerinden tümüyle ayrılan

14. Puşkin 1834 yılında Sen-Petersburg Pugaçev ayaklanmasının tarihçesini yazmıştır; ve Pierre Pascal, *La révolte de Pougatchev*, Paris, 1971.

yeni bir yol açar. Bu, aynı zamanda, Marx'ın düşüncesinden de uzaklaşan bir yoldur. Rusya'nın devrimci gücünü kabul etmekte, ancak koşullarının kendine özgü olduğunda ısrarlı görünmektedir; ona göre devrim, iktidarın kitleler tarafından değil, kusursuzca örgütlenmiş devrimci bir azınlık tarafından ele geçirilip korunmasıyla sağlanabilir. Tkaçev toplumsal değişimin temelinde iktidarın ele geçirilmesinin yattığını söyleyen ilk aydınlardandır. Bununla da yetinmez, iktidarı ele geçirmek için bir yöntem önerir, "teknikleri" tanımlar, hedefi belirler: ele geçirilen iktidar korunmalı, hatta pekiştirilmelidir. Düzenli, katı ve kesin bir düşünürdür Tkaçev; böylelikle Rus Devrimi'nin ilk kuramcısı olur. Marx'ın düşüncelerini XIX. yüzyılın son onyıllarındaki Rusya'ya uyarlar. Gazetesi *Nabat*'la (Alarm Çanı) ve yazışmalarıyla soyut devrimci düşünceden tümüyle ayrılır, böylelikle Lenin'e yol gösterir. Rusya'da Marx öncesi dönem sona ermektedir: artık sıra Batı Marksizmi'nden kaynaklanan düşüncenindir.

Ne var ki Rus intelligentsiyası siyasal sistemi yıkarak hedefine varmak için son bir deneme daha yapmak isteyecektir. Propaganda, gösteriler, işçi grevleri, terör; bütün bunlar, birbirini izleyen iki terör örgütünün bünyesinde gelişir: Zemlya i Volya (Toprak ve Özgürlük) ve Narodnaya Volya (Halkın Özgürlüğü). 1870'li yıllarda öne çıkan Zemlya i Volya o dönemde koca Rusya'ya dağılmış üyelerinin faaliyetlerini koordine eden gerçek bir örgüttür. Şiddetli propaganda kampanyaları ve çarpıcı gösterilerle –Kazan Katedrali'nin kubbesine kızıl bayrak çekilmesi– desteklenen hareket amansız bir tepkiyle karşılaşır. Vera Zasuliç yargı önüne çıkarılan arkadaşlarının öcünü almak için, 1878 yılında başkent valisinin üzerine ateş eder, böylelikle "suikastlar yılının" başlangıcını, Zemlya i Volya'nın sistemli teröre geçişini ilan eder. Devlet temsilcilerine, çara yönelik suikastlar... Dönem, en karışık bölgelerde sıkıyönetim ilanıyla ve Zemlya i Volya'nın, dikkat çekici iki devrimcinin, Nikolay Kibalçiç ile Andrey Jelyabov'un hâkim olduğu harekete, Narodnaya Volya'ya dönüşmesiyle kapanır. Bu kez söz konusu olan, şiddetten başka bir şey istemeyen, gerçek bir yeraltı örgütüdür. Hedef, güçlü bir savaş örgütü sayesinde, silahlı mücadele yoluyla diktatörün devrilmesidir. Bu hedef 1 mart 1881 günü, komplocular yenilikçi çarı öldürmeyi başardıklarında gerçekleşecektir.

Elde edilenin başarı olup olmadığı tartışılır: çarın ölümü, o sırada hükümdarın imzasını bekleyen anayasa projesinin donduruLmasına neden olur. Böylece Rusya'da anayasa yerine, Pobye-

donostsev'in III. Aleksandr'a dayattığı tutucu politikalar uygulanır. Bu politikalar Rusya'daki siyasal gelişmeyi en azından çeyrek yüzyıl geciktirecektir. Suikastçılar 3 nisan 1881'de idam edilir; hareketlerinin ne denli güçsüz olduğunun görülmesi için, asıl hedefine ulaşması yetmiştir.

Rus Marksizmi'nin görünmesiyle birlikte, siyaset sahnesine yeni bir aydın sınıfı çıkacaktır. Lenin giderek bu aydınların en dikkat çekicisi olmaya başlayacaktır. 1 mart 1881 günü, Rusya tarihinin önemli sayfalarından biri kapanır: devrimin tarihöncesi dönemi. O günden sonra, Rusya'yı değiştirmek isteyenlerin gözünde, Rus özelliği sadece ikinci sınıf bir kaygı olarak kalacaktır.

3

Bolşevizm'in kökeni

Vladimir Ulyanov 1900 yılında, artık Lenin adıyla Sibirya'dan ayrıldığında, Rusya'nın koşulları, kaynağını Marksizm'den alan düzenli bir devrimci hareketin gelişmesi için son derecede uygundur. Yüzyılın son dönemlerinde hem Rus toplumu hem de Rus intelligentsiyası gelişmiş, bu arada Marx'ın Rusya'yla ilişkisi düzelmiştir: artık bütün koşullar, Marksizm'in Rusya'ya hızla nüfuz etmesine meydan verir gibidir.

Marx ve Rusya

Marx'ın Rus korkusu, karşı çıkılmayacak kadar açıktır. Ne var ki daha az bilineni, çalışmaları süresince Rusya kâbusu görmüş olduğu ve bu nedenle "Rus sorunu" konusunda gerçek anlamda uzmanlaştığıdır. Öncelikle, Rusya'nın beslediği "evrensel saldırı projesi"nden ve bu projeye hizmet eden barbarca yöntemlerden endişe duymaktadır. Bu endişesini kanıtlamak için, Büyük Petro'nun, sahte olabileceğini hiç düşünmediği –sözde– vasiyetini dayanak olarak alır. Marx'ın Rusya'ya duyduğu düşmanlığın temelinde, Rusların Polonya'ya, özellikle de 1863 ayaklanmasını bastırmak için uyguladığı şiddet yatar. Daha o dönemde, Polonya'yı desteklemenin "sosyalist bilincin gerçek ölçütü" olduğunu yazacaktır. Rusya'ya karşı beslediği bu olumsuz düşüncelerin ve yaptığı amansız saldırıların Rus entelektüellerini kendi safına çekebilmek için biçilmiş kaftan olamayacağı kesindir. Bu nedenle Rus aydınlarının, en azından 1880'li yıllara kadar, genellikle Marksizm'e yabancı akımlara sığınmalarını anlamak güç olmaz.

Ne var ki Marx, Polonya'nın yazgısına üzüldüğü sırada bile, kendini Rusya'ya yeni bir gözle bakmaktan alamayacaktır. Top-

raksız köylülerin hareketleri, Rus aydınlarının faaliyetleri, hızlı gelişim habercileridir. *Kapital*'in birinci kitabı (1867), 1872 yılında Rusça'ya çevrilir. Marx çevirmenlerinden biriyle, popülist Danyelson'la (Nicolay On takma adını kullanmaktadır) tanışır. 1871 yılında yazdığı mektupta Danyelson, kitabın Rusya'da karşılaştığı olağanüstü ilgiden söz eder.[1] Marx'ın Rusya'ya duyduğu merak giderek artar. Rusça öğrenir, Çernışevskiy ve Flerovskiy[2] okur, aralarında Lavrov ve Vera Zasuliç'in de bulunduğu bir dizi Rus aydınıyla mektuplaşmaya başlar. Rusya'da "korkunç bir toplumsal ayaklanmanın kaçınılmaz"[3] olduğunu, henüz 1870 yılında görür.

Birden, Rus "komünü"yle ilgilenmeye başlar. Vera Zasuliç, bu toplumsal yapının devrimci amaçlar için, Ruslara özgü bir biçimde kullanılıp kullanılamayacağını sorar. Marx'ın yanıtı ihtiyatlıdır: "Eğer Rus Devrimi Batı'da bir proletarya devrimini tetikler ve ikisi birbirini tamamlarsa, Rusya'nın şu anki ortak varlığı komünist bir gelişimin başlangıç noktasını oluşturabilir."[4] Bu görüşün, somuttan çok kuramsal bir varsayım olduğu kesindir ve diğer birçok yazısında kuşkularından söz eder. Rusya'ya özgü koşulları tarihsel bir rastlantı olarak ele alır; Rusya'nın, Avrupa'dan farklı olarak kapitalizm aşamasından geçmeksizin sosyalist üretim biçimlerine hızla ulaşacağını düşünür. Marx bir bakıma Avrupa tarihinin uzun yollarından geçmeksizin, ama Rusya'ya özgü sosyo-ekonomik yapıları da göz ardı etmeden, çarlığı ortadan kaldırmaya çalışan popülistlere ve Çernışevskiy'e hak verir gibidir. Rus dostlarını umutsuzluğa yöneltmemek, öte yandan da popülist savlara saplanıp kalmalarını önlemek için, üstü kapalı yanıt verse de, Engels, Marx'ın ölümünden sonra, bu konuda çok daha uzlaşmaz görünecektir. 1890 yılında Danyelson'u yanıtlarken, Marx'ın zaten ölçülü görüşlerini, bir karara dönüştürecektir: terör, diye açıklamaktadır o tarihte, çarlığın sonunu haber verir gibi; o zaman Rusya'da kapitalizmin gelişmemesinden daha normal ne olabilir? Ne var ki 1890'lı yıllarda Engels, Rusya'daki sanayileşmenin, işçi sınıfının gelişmesine ve kapitalizmin doğuşuna ne-

1. Engels'ten Sorge'ye mektup, 26.06.1883. Engels, Marx'ın belgeleri içinde, Rusya'yla ilgili iki metreküp kâğıt bulduğunu açıklamaktadır.

2. Flerovskiy, *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu*, Sen-Petersburg 1869 ve *Toplumsal Bilimler Alfabesi* adlı kitapların yazarıdır, "Çernışevskiy ve Flerovskiy gibilerinin eserleri Rusya'yı onurlandırıyor" der. M. Molnar, *Marx, Engels et la politique international*'den Paris, 1975, s. 177.

3. Engels'e mektup, 12.12.1870, *Komünist Manifesto*'nun Rusça baskısının önsözü.

4. Rubel (M.), "K. Marx, F. Engels, Çarlık ve Rus Komünizmi Üzerine Yazılar", *Économie et sociétés*, c. 3, no 67, temmuz 1969, s.1360.

den olduğunu fark edecektir. Kısacası, Marx-Zasuliç tartışmasının zamanı geçmiştir.

Engels, Marx'ın sözlerinin doğurabileceği çelişkileri önlemek için Batı devrimi ile –köylü "komününe" de dayansa– Rus Devrimi arasındaki bağlar hakkında, bir dizi yazı hazırlar. Önemli olan, der, Rusya'da bağımsız bir devrim değil, Avrupa ihtilalidir. Sosyalist devrim Avrupa'da başarıya ulaştıktan sonra, Rusya'nın işi çok kolaylaşacaktır.

XIX. yüzyılın son onyılında fazla kuramsal görünen bu tartışmaların pratik sonuçları birkaç yıl sonra görülecektir. Her şeyden önce böylesi tartışmalar, Avrupalı sosyalistlerin pek değer vermediği Rusya'yı, Batılıların ilgi merkezi yapar. Öte yandan aynı görüşler, yüzyıl sonu Rus düşüncesinin gelişiminde, Marksizm'in önemli bir referans olmasına olanak sağlar.

Rus Marksizmi, ortodoksluk ve revizyonizm

Marx'ın araladığı kapı kısa zamanda, Rusya'da parlak zekâlara, filozoflara, iktisatçılara ve ortodoks bir düşünce biçimine bağlı Marx yandaşlarının vardığı sonuçlar ile Marx'ın araştırmaları arasındaki anlaşmazlığın altını çizerek, Rus değişimi sorununu kendi açılarından irdeleyen düşünürlere geçit verir.

Sözü edilen ortodoksluk, her şeyden önce Rus Marksizmi'nin kurucu babası olarak tanınan Georgiy Plehanov'da (1856-1918) kendini gösterir. Plehanov, Çernışevskiy'in etkisiyle önce Toprak ve Özgürlük hareketinde, sonra da çeşitli Bakuninci örgütlerde militanca çalıştıktan sonra, 1880 yılında ülkeden kaçmak zorunda kaldığı bir sırada Marksist görüşü kabul eder. O günden sonra, 1917 yılında ülkesine dönünceye kadar, güç bir sığınmacı hayatı yaşayacaktır. Plehanov bu arada, önce Cenevre'ye yerleşir, ancak 1889 ve 1894 yılları arasında İsviçre'den sınır dışı edilir; ardından Fransa'ya geçer, beş yıl sonra oradan da kovulur. Sonunda, İsviçre'ye dönme hakkını elden etmeden önce, Londra'ya varır. Sürekli sürgün hayatı, geniş kültürü, Marksizm'e koşulsuz bağlılığı, o dönem Rus intelligentsiyasında sahip olduğu prestiji açıklamaya yetecektir.

Cenevre'de Plehanov'un çevresinde toplanan, kendine Emeğin Kurtuluşu grubu adını veren bir avuç insanın arasında Pavel Akselrod, Lev Deutsch ve Vera Zasuliç de vardır. İşte ilk Rus Marksist partisi, işte partinin bir avuç üyesi. Kendilerine iki görev biçerler: Marx'ın fikirlerini Rusya'da yayarak, bu fikirlere dayanan

ve uluslararası sosyalist hareketin içinde yer alacak devrimci bir hareket oluşturmak; popülistlerin etki ve prestijlerini yıkmak.

Plehanov'un intelligentsiya üzerindeki entelektüel otoritesi, Marksizm'in Rusya'da hızla yayılmasını sağlar, bunun en önemli kanıtı, *Kapital*'in sağlayacağı başarıdır. Ne var ki "Rus Marksizmi'nin kurucu babaları", gerek ülkelerinden uzakta olmaları, gerekse de devrimci umutlarını bağladıkları işçi sınıfıyla gerçek bir ilişki kuramamaları nedeniyle siyasal açıdan oldukça güçsüzdür.

Her şeye rağmen, ülkelerinde, Rus özgüllüğünü koruma isteğinin lekeleyemeyeceği bir Marksizm yaymayı başarırlar. Onların sayesinde Rusya'ya girip ülkenin dört köşesine dağılan, popülizme ve geleceğin "Rus" görünümüne ciddi bir darbe indiren akım, Batılı ve usçu bir düşüncedir.

Plehanov, Rus düşüncesine zararlı olarak gördükleriyle ve ülkeyi mutlak bir yalnızlığa mahkûm etmek isteyenlerle yorulmak bilmeksizin savaşır; onun gözünde Rusya'yı yalıtılmışlığından sadece Marksizm kurtaracaktır: Tkaçev, Bakunin ve istisnasız tüm popülistlerle çatışır. 1885'te yayımladığı *Naşi raznoglasiya*'da (Ayrılıklarımız) tarihî sürecin birliği adına popülistlere şiddetle saldırır. "Rusya" diye yazacaktır, "geç kaldığı için kapitalizme doğru daha hızlı yürümek zorunda olsa da, kapitalizm daha çabuk yıkılsa da, Batılı toplumların yolunu izlemek zorundadır. Batılı proleterlerin yanlışları, doğmakta olan Rus proletaryasını eğitebilir, olayların hızlanmasına yardım edebilir." Ne var ki Rus kırsal yapısına güvenmek, Plehanov'un gözünde tehlikeli bir ütopyadır. Sıkça belirttiği gibi, kapitalizmden, sınıf mücadelesinden kaçınmak mümkündür. Yine de sosyalist olduğunu ileri sürmekle birlikte, ön koşulları yerine getirmemiş bir devrimin tehlikelerini açık yüreklilikle görür: "Böylesi bir devrim siyasal bir canavar... komünist renklere boyanmış bir çarlık despotizminden başka bir şey olamaz." Daha 1885'te kaleme alınmış bu uyarı, olağanüstü bir önsezinin kanıtıdır.

En çok saldırdığı, Tkaçev'in iradeciliği olacaktır; Tkaçev'i tarihin akışını zorlayarak, korkunç bir tepkiye neden olmakla suçlar. Oysa Tkaçev'e karşı giriştiği bu son saldırıyla, asıl karşısına aldığı, tüm dünyanın henüz varlığından habersiz olduğu genç Lenin'dir. Plehanov, gericilikle savaşıp tarihe mantıklı yaklaşımı destekleyerek, daha o dönemde Batılı ve ödün vermez bir Marksist olduğunu kanıtlamakta, Rusya'nın da Avrupa'nın yolundan giderek gelişmesi gerektiğini savunmaktadır.

Ne var ki, yüzyıl sonunda Rus Marksizmi, kendisini "legal"

Marksistler olarak tanımlayan başka bir akımdan önemli katkılar alan, çok çeşitlilik gösteren bir düşünce akımıdır. Bolşevizm'in başarısı, "legal" Marksistleri uzunca bir süre tarihin unutkanlığına terk etse de, bu akım sayesinde Alman "revizyonizminin" geliştirdiği fikirler Rusya'ya yayılacaktır. Karşıtları "legal" Marksistleri küçümseyecek, onların yasal platformda kalarak fikirlerini yayabilmelerini kuşkuyla, biraz da aşağılayarak değerlendireceklerdir. Gerçekten de bu kişiler Rusya'da yasalara uyarak yaşamakta, yazdıklarını yayımlamakta, çoğu kez sansürün engellerini aşmayı başarabilmektedir. Eserleri o dönemin koşullarında yaygın denilebilecek bir okuyucu kitlesine erişir. İçlerinde en ünlüsü Vladimir Ulyanov'un çağdaşı olan, ama ondan yirmi yıl daha fazla yaşamayı başaracak Pyotr Struve'dir.[5] Onun çevresinde Nikolay Berdyayev, Mihail Tugan-Baranovskiy, Semyon Frank ve geleceğin ilahiyatçısı Sergey Bulgakov parlak bir topluluk oluştururlar. Lenin'le aynı dönemde doğmuş bütün bu düşünürler, eylem adamı olmaktan çok, ülkenin kaderi üzerine düşünen kişilerdir. Rakipleri onları gerçek Marksistler gibi devrim istememek, reform düşlemekle suçlayacaklardır. Aynı zamanda, hedeflerine varabilmek için yasal yöntemler kullanmalarını, böylelikle etkisiz olmayı göze almalarını eleştireceklerdir.

Hemen hepsi daha sonra liberalizme kayacaktır. Başlangıçta Marksizm'e sarılmış olmalarının nedeni, yüzyılın başında liberalizmin Rusya'ya gelmemiş olması, tüm tartışmanın Marx'ın düşünceleri çevresinde toplanmasıdır. Aynı zamanda Hıristiyanlığa da yönelirler; Sergey Bulgakov XX. yüzyılın en büyük ve en ilginç ilahiyatçısı olacaktır. Bütün bu kişilerin ortak noktası, bütün varsayımlarını körü körüne kabul etmeksizin, Marksizm hakkında düşünmüş olmalarıdır. Tarihî sürecin bilimsel bir açıklaması gibi kabul ettikleri Marksizm'i, bağımsız bir dünyaya ait olarak gördükleri bazı ahlakî değerlerden ayrı tutarlar. Demokrasiye ve özgürlüklere mutlak bir değer verip, Marksizm'i toplum için yararlı ve gerekli bir kuram olarak tanımlarken, bu akımı siyasal bir araç olarak kullanmayı reddederler. Struve 1894 yılında Sen-Petersburg'da *Kritiçeskiye zametkiy k voprosiy ob ekonomiçeskom razvitiye rossiy* (Rusya'nın Ekonomik Gelişimi Hakkında Eleştirel Görüşler) adlı bir kitap yayımlar, eser yayımlanır yayımlanmaz ilgi çeker, tartışmalara neden olur. Ne var ki kitap Marksistleri rahatsız edecektir; çünkü Struve eserinde devletin toplumu baskı altında tuttuğu görüşünü reddeder; tam tersine, diye yazar

5. Pyotr Bernardoviç Struve (1870-1946) hakkında bkz. o dönemi anlatan Pipes R., *Struve, Liberal on the Left* (Struve, Soldaki Liberal), Cambridge, Mass. 1970.

büyük bir durulukla, devlet toplum için "gereklidir", üstelik kapitalizmin yerini alacak sistemde daha da "gerekli" olacaktır. Kapitalizm ve kapitalizmin değişme özelliği ve daha iyi bir sisteme yer açmak için kendi sonunu hazırlaması hakkındaki olumlu görüşleri, Marksistlerin dört elle sarıldıkları işçi sınıfının sürekli yoksullaştığı savını kökünden reddetmektedir. Ne var ki Struve'nin bu çok zengin düşünceleri, onunla ve arkadaşlarıyla hiç olmazsa başlangıçta kusursuz bir ilişki yürüten Rus Marksistlerini endişelendirmekten uzaktır.

Struve 1895 yılında İsviçre'ye gidip Plehanov'la görüşür, kusursuz bir konukseverlik görür. Bir yıl sonra, Lenin ve Martov'un kurduğu –bu konuya döneceğiz– sosyal demokrat örgüt tarafından, Londra'da toplanan Sosyalist Enternasyonal'de görevlendirilir. En önemlisi, 1897 yılında Tugan-Baranovskiy'le birlikte, yasal ya da ortodoks tüm Marksistlerin tartışma platformu olacak *Novoye Slovo* dergisinin yönetimini üstlenir.

Ülke içinde olsun, sürgünde olsun Rus Marksistlerini harekete geçiren büyük tartışmaların perde arkasında, Marksizm yepyeni bir model benimser. En geliştiği bölge, çarlığın başkenti kadar, genel anlayış ile toplumsal güçlerin çatıştığı entelektüel ve ekonomik merkez, Sen-Petersburg'dur.

Marksist devrimci hareketin başlangıcı

II. Aleksandr'ın öldürülmesinin ardından uygulanan baskılar sayesinde oldukça sakin geçen birkaç yıldan sonra, başkent yüzyılın son bölümüne büyük bir kargaşa içinde girecektir.

Başlangıçta önmarksist olarak tanımlanan, kısa sürede Marksizm'e katılan sosyalist hareket başkentte doğar. Marksist ya da popülist hareketlere bağlı siyasal çevreler burada oluşur ve iktidarı en az tüm ülkeyi sarsan grev ve gösteriler kadar endişelendirir. İşçi Bayramı'nı kutlamak için (Rusya'da bu yönde ilk girişim 1891 yılında Sen-Petersburg'da gerçekleşmiştir) başkentte gösteri yürüyüşleri düzenlenir. Ama en önemlisi, mayıs 1892'de Lodz'daki yaygın grevlerdir. İktidarın tepkisi şiddetli olur. Dağınık entelektüel gruplara –özellikle de kendilerini sosyal demokrat olarak tanımlayan ve en fazla baskının uygulandığı gruplara– yönelik tutuklamalar, bu grupların örgütlenmesini zorunlu hale getirir.

1893 yılının başlarında, başkentteki Teknoloji Enstitüsü'nün öğrencilerinden, gerçek komplocu özelliklerine sahip Stepan

Radçenko'nun çevresinde devrimci bir hareket oluşmaya başlar. Radçenko ve arkadaşları hareketin sorumluluğunun kesinlikle işçilere bırakılamayacağına inanmaktadır. Onlara göre Rusya'nın koşulları bir yeraltı faaliyeti, kısacası aydınların rehber görevi üstleneceği gizli, örgütlü, aşamalı bir hareket gerektirmektedir. *Narodnaya Volya*'nın fikirleri hatırı sayılır bir rakip bulmuştur. Radçenko'nun çevresinde, sadık taraftarları vardır: hareketin teorisyeni German Krasin ve iyiliksever bir sanayici olan Vargunin'in işçiler için kurduğu pazar okullarında ders veren dört genç kadın. Nadejda Krupskaya bu dört kadından biridir.

Artık Vladimir Ulyanov'u bu harekete sokmanın zamanı geldi. Daha önce de –sadece özel hayatıyla ilgili olsa da– gördüğümüz gibi Ulyanov o dönemlerde herhangi bir devrimci çalışma içine girmemiştir. Şimdi incelenmesi gereken, Marksist hareket içindeki yeri olmalıdır. Samara'dan yola çıkıp Nijni Novgorod'da (çok sayıda sürgünün yaşadığı şehirler) bir süre kaldıktan sonra, elinde Radçenko grubuna hitaben yazılmış bir pusulayla çıkagelen Ulyanov'un, devrim uğruna ölüp kahramanlaşmış bir abisi vardır; Aleksandr adı kapıları açacak en etkili anahtardır. Grubun başlıca yöneticileriyle tanışır, onlar üzerinde bıraktığı etkinin olumlu olduğunu iddia etmek güçtür: "Çekicilikten uzak, sıradan görünüşü bizi hiç etkilemedi" diyecektir toplantıdakilerden biri, Mihail Aleksandroviç Silvin.[6]

Yeni gelenin kendini kabul ettirip grubun çalışmalarına gerçekten katılabilmesi için bir yıla yakın bir süre gerekecektir. Yitirdiği zaman onu hiç rahatsız etmez: boş dönemden yararlanarak, 1894 yazında, tatilini ailesiyle geçirir. Bu tatili hak etmiş olduğunu düşünebilir, çünkü bir deneme tamamlar: "Çto Takoye Druzya i kak onyiy voyuyut protyiv sotsial demokratov"[7] (Halkın Dostları Kimdir, Sosyal Demokratlarla Nasıl Mücadele Ederler) hazırlar. Bu denemede popülistlere saldırır ve Struve'yi savunur. Ama Lenin'in hayatında önemli olan olay, bu edebî girişimden çok, Martov'la tanışması ve devrim aracı olarak propaganda ile ajitasyon (Martov'un geliştirdiği tez) arasında bir seçim yapmak durumunda kalmasıdır.

Ulyanov, faaliyet yolu seçmeye çalışan Rus Marksistlerinin tartışmasında Martov'la karşılaştırılacaktır. Karşılaştırmanın ve tartışmanın temelinde, Yahudi İşçileri Sosyalist Partisi'nin (Bund) kurucularından olacak Arkadiy Kremer'in yazdığı ve Martov'un

6. Silvin (M. A.), "Bir Lenin Biyografisi İçin", *Proletarskaya Revolyutsiya*, no 7, 1924, s. 66.

7. Lenin, *Polnoye sobraniye soçineniy*, 5. basım, c. I, s.125-346.

yayımladığı *Ob ajitatsiy* (Ajitasyon Hakkında) adlı kitap vardır. Lenin'in yakınlarından biri haline gelecek olan Martov, üzerinde durulmaya çizilmeye değer birisidir. Aydın bir Yahudi ailesinin, gerçek adı Yuli Tsederbaum olan bu oğlu, çocukluğunun etkilerini taşımaktadır. Viyanalı bir anneden doğan Yuli, Almanca'yı ve ailenin günlük hayatta kullandığı Fransızca'yı öğrenir. Ünlü bir Yahudi aydını olan dedesi, Rusya'da Yahudi toplumu için yayımlanan ilk gazetenin kurucusudur. Yuli'nin doğduğu 1873 yılında İstanbul'da oturmakta olan babası, dedenin izinden yürümüş, Rus gazetelerine yazılar yazmıştır. Çok eğitimli, seyahat etmekten hoşlanan bir aile içinde yetişen Yuli, İstanbul'dan sonra Yahudilerin kalabalık olduğu Odessa'ya taşınır. Çocukluğunda Yahudiliğinin, Ruslardan farklı bir topluluğun üyesi olduğunun bilincinde değildir. Ne var ki II. Alexandr'ın öldürülmesi üzerine Odessa'da baş gösteren ve bir mucize eseri Tsederbaum ailesinin eşiğinde duran kıyım, sekiz yaşındaki çocuğun belleğine kazınacak ve onu köklerini araştırmaya yöneltecektir.

Bir başka bilinçlenme dönemi de 1889 yılıdır. 1881 kıyımından kısa bir süre sonra Tsederbaum ailesi başkente döner, genç Yuli liseye yazılır; ne var ki polis başkentte oturma izinlerini sorgulayacak, sadece imtiyazlı Yahudilerin yararlandığı böylesi bir izne hakları olmadığını iddia edecektir. Yine de uzunca bir bekleme süresinden sonra, kuşkusuz aile reisinin toplum içindeki yeri, ailenin ileri eğitim düzeyi nedeniyle, gerekli izin verilir. Oysa genç Yuli'nin başkentteki eğitimini neredeyse engelleyecek olan bu olay onu çok etkiler ve hemen bir öğrenci grubu içinde yasadışı faaliyetlere yönelir. 1892 yılında tutuklanır, serbest bırakılır; 1894'te yeniden yakalanınca Sen-Petersburg'dan sürülür, iki yıl boyunca herhangi bir üniversite kentine gitmesi yasaklanır. Yuli, Wilno'ya (günümüz Litvanyası'nın başkenti Vilnius'a) yerleşip Kremer'le tanışır; oradaki sosyal demokratlarla birlikte işçi hareketinin sorunlarını düşünmeye başlar. İşte o dönemde "Martov" olacaktır.

Daha o günlerde, itici görünümüne rağmen, herkese kendini kabul ettirir. Oldukça çirkin, kambur ve bakımsızdır; biraz sahtekâr izlenimi bırakır. Ne var ki kalın camlar ardında zekâ pırıltıları saçan gözleri bir anda görünüşünü unutturur, geriye çok parlak, inanılmaz ölçüde kültürlü, dikkat çekici bir tartışmacı kalır. Lenin, Martov'da olağanüstü bir çalışma arkadaşı bulacak ve aralarındaki bağ –trajik kopuş öncesi– Martov'un Rus Devrimi'nin müstakbel kahramanını çok önceden belirlediğini gösterecektir.

Martov'un yayımladığı Kremer'in *Ob ajitatsiy*'si, sosyal demokratlara hareketlerini parçalayıp bölecek denli ciddi sorular sorar. Arkadiy Kremer Polonya işçi sınıfının deneyimlerinden hareket eder, işçilerin başta ekonomik sıkıntıları olmak üzere, kendi sorunlarını çözümlemek için mücadele etmeleri gerektiği sonucuna varır; bu mücadele sırasında iktidarla sürtüşecekler, böylelikle mücadeleleri siyasal bir nitelik kazanacaktır. Eserden iki önemli sonuç çıkar: işçiler öğrenmekten çok "harekete geçmek" zorundadır; mücadelede öğrenirler. Sosyal demokratların görevi de "ajitasyon" yoluyla işçileri harekete itmektir. İşçilerde, "ekonomik çıkar bilinci" önde gelir. Kısacası sosyal demokrat faaliyetin odak noktası, propaganda ve eğitimden işçi sınıfını harekete geçirmeye kaymalıdır.

Sosyal demokratlar bu seçim –ajitasyon ya da eğitim çalışmalarının devamı– konusunda tartışır ve bölünürler. Lenin zamanının büyük bir bölümünü entelektüel faaliyetlere ayırır, tüm yaşamı boyunca ayrıcalıklı olmuştur. O dönemde işçi sınıfının hayat koşullarını, çalışma yasalarını inceler, kısacası, gerçek bir tecrübesi olmasa da "işçi sınıfı uzmanı" olup çıkar: ona göre göre önemli olan, üyesi olduğu küçük topluluğu aşmak, Marksizm'in "büyük" kuramcılarının arasına karışmak, onlar aracılığıyla da İsviçre'ye sığınmış kurucu babalarla buluşmaktır. Struve'nin *Kritiçeskiye zametkiy k voprosiy ob ekonomiçeskom razvitiye rossiy* (Rusya'nın Ekonomik Gelişimi Hakkında Eleştirel Görüşler)[8] adlı kitabının bu fırsatı yarattığını sanır. Sansürün ilginç bir tutumla yayımlanmasına izin verdiği eser, o güne dek sosyal demokrat broşürler okuyan kitleler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanır; Marksist görüşlerin yayılmasını, böylelikle Rusya'nın kendine özgü tarihî bir yol izlemesi gerektiğini ileri süren popülist görüşlerin çürütülmesini sağlar; Rusya'da yoğun bir fikir tartışmasına neden olur. Ulyanov bu tartışmalara ihtiyatla yaklaşır. 1895 yılının ocak ayında üşütüp hastalanınca, yurtdışında tedavi olmaya karar verir, pasaport alırken herhangi bir sorunla karşılaşmayacaktır. Sonunda kurucu babalarla karşılaşmak için hayal ettiği fırsatı yakalamıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, İsviçre'de Plehanov ve Akselrod'la görüşür. Yirmi beş yaşındaki genç devrimci için, her bakımdan etkileyici insanlardır karşısındakiler. Ukraynalı yoksul bir Yahudi meyhanecinin oğlu olan kırk beş yaşındaki Akselrod kendini, özgürlüklerine kavuşmaları için Yahudi çocuklarının eği-

8. Potresov'un çabalarıyla 1894 yılında Sen-Petersburg'da yayımlandı.

timine adamış, daha ilk başlarda devrimin yanında yer almıştır. Plehanov'un soylu kişiliği, Yahudileri baskıdan kurtarabilmenin yolunu devrimde arayan Yahudi aydınıyla taban tabana zıt bir görüntü oluşturur. Kendi kuşağından birçok soylu genç gibi, Plehanov da sosyalizme varmadan önce bir süre popülizmde dolaşmış, böylelikle halka olan borcunu ödemeyi umuştur. 1895 yılında, etkileyici görünümüyle çekici birisidir Plehanov: yakışıklı, zarif, çok kültürlü, nazik ama mesafeli.

Ulyanov, Plehanov'un evine geldiğinde, yanında Struve de vardır. İkisi de parlak kişilerdir, bunun da bilincindedirler. Birbirlerini sayarlar. Plehanov'un yanına çıkabilmek için Ulyanov'un elinde geçerli bir kartvizit vardır: görüşleri. Rus sansürü Struve'nin kitabıyla birlikte Plehanov'un *K voprosu o razvitiy monistiçeskovo vzglyada na istoriyu* (Tekçi Tarih Görüşünün Gelişimi Üzerine) adlı kitabının da yayımlanmasına izin vermiştir. Ulyanov bir sosyal demokrat toplantısında kitabı heyecanla över. Plehanov övgüden haberdardır. Ne var ki, daha önce de belirttiğimiz gibi, onu etkilemeye çalışan gence fazla ilgi göstermez. Hemen hemen bütün karşılaşmalarında Ulyanov'un verdiği izlenim –Struve için de aynı şey geçerlidir– olumsuz olmamakla birlikte, bir çeşit kuşkuyla açıklanabilir. Struve şöyle açıklar izlenimlerini: "Lenin'in bende bıraktığı, hep bırakacağı izlenim, tatsızdı... Birbirimize daha yakınken bile, onu bir düşman olarak algıladım... Lenin'in, daha ilk karşılaşmamızda fark ettiğim kabalığı ve acımasızlığı, dayanılmaz bir iktidar hırsıyla bağlantılıydı kuşkusuz... Lenin'i korkunç kılan, kişisel çileciliği ile kendini ve başkalarını çok sert bir dille eleştirebilme yeteneğinin karışımıdır. Bu karışım, anlaşılması güç bir toplumsal nefretle ve soğuk siyasal acımasızlıkla kendini gösterir."[9] Struve'nin geriye dönerek genç Lenin'e bakışı, bir bakıma Lunaçarskiy'in Lenin'in "Asyalı" özelliklerinin altını ısrarla çizmesini anımsatır.

Marx'ın damadı Paul Lafargue'la buluşmak için bir süre Paris'te kalan Ulyanov, eylül 1895'te Sen-Petersburg'a döner. İşte, harekete geçmek için en az onun kadar sabırsızlanan Martov'la o dönemde tanışacaktır. İki dosttan –kopuşa kadar Lenin ile Martov'un ilişkisi çok sıkı olacaktır– daha girişken olanı Martov'dur. Martov somut kararlar alınması için çabalarken, Ulyanov tereddüt eder, hâlâ entelektüel faaliyet taraftarıdır. İşbirliklerinin sonucunda, Radçenko'nun yandaşları ile Martov'un yakınlarından

9. R. Pipes, *Social Democracy and the Saint-Petersburg Labour Movement* (Sosyal Demokrasi ve Sen-Petersburg İşçi Hareketi), Cambridge, Mass., 1963, s. 72.

oluşan Sen-Petersburg Sosyal Demokrat Grubu kurulur. Grubun, dördü pazar okullarında görevli kadınlardan oluşan on yedi üyesi, beş de "üye adayı" vardır. Daha şimdiden işçilere kapalı, astüst ilişkilerinin hâkim olduğu seçkinci bir topluluk olarak gözükür. Ulyanov tüm yayımların sorumlusudur (başeditörü). Daha önce de gördüğümüz gibi, bu hareketlilikten endişeye kapılan yetkililer duruma müdahale eder, grup üyelerinden çoğu tutuklanır.

Tutuklu olmasına rağmen hareketsiz kalmayan Lenin, grubun hayatta kalabilmesi için bir program hazırlar. Hapishaneden kolayca çıkarak yayılan metin, oldukça ilginçtir. Yazar izleyeceği yol konusunda henüz kararsız görünmektedir. Önceliği ekonomik mücadeleye veren ve partinin işçi sınıfına "yardım etmesini" (önderlik etmesini değil) öneren bu program, sanki Kremer'in kaleminden çıkmış gibidir. Oysa aradan birkaç yıl geçip Lenin olduktan sonra, Ulyanov'un sınırsız bir şiddetle eleştireceği düşünceler, yine kendi yazdıkları olacaktır.

Rusya'da durum çok çelişkilidir. 1896 yılının grevcileri, eşitliğe ulaşmayı bir türlü başaramamıştır. Ne var ki yüzyıl dönümünde Rusya'da meydana gelen ekonomik buhran başta demir-çelik olmak üzere bazı alanları vuracaktır. İşsiz kalmak tehlikesiyle karşı karşıya kalan işçiler, sessiz olmaya mahkûmdur. 1897 yılında altmış bin olan grevci işçi sayısı, 1898'de kırk üç bine geriler; 1899'da biraz yükselse de, XX. yüzyılın ilk senesinde yirmi dokuz binde kalır.

Böylece devrim umutları azalır, ancak sürgünler işçi hareketiyle ilişkilerin kökten kesileceği anlamına gelmez. Sürgün edilenler hareketlerinden önce toplanıp tartışırlar: hareketlerinin kapılarını işçi sınıfına açmaları gerekli midir? Martov ve Lenin'in açıkça olumsuz cevapları, uzaktan Plehanov'un da desteğini alır. Sosyal demokrasinin böylesi kavramlar çevresinde nasıl birleşebildiği görülmektedir.

Fikirsel değişimini göstermek açısından, Lenin'in Sen-Petersburg'da geçirdiği yılları –Devrim'e kadar Rusya'da yaşadığı yegâne yıllar– özetlemek kolay olmaz. 1897 yılında, Sibirya'ya giderken, partinin işçi sınıfına açılmasını reddeder. Oysa, daha iki yıl önce ajitasyon ve işçi sınıfına yardım düşüncelerinin altına imza atmıştır. Gençliğinin popülizmi henüz tümüyle kaybolmanuş, dahası, Marksist düşüncelerle harmanlanmıştır. "Önce ekonomi" eğilimine kesin olarak sırt çevirmesi için, yüzyılın sonunu beklemek gerekecektir. Aslında, faaliyetlerinden açık olarak ortaya çı-

kan, düşünsel alanda mücadele, polemiğe girme ve yazma yetenekleridir. Hayatı boyunca, kendini aydınların yanında, işçilerle olduğundan çok daha rahat hissedecektir. Zaten işçileri tanımamakta ve daha iyi eğitilirlerse, kendinin de üyesi olduğu intelligentsiyayla rekabet edebilecek bir topluluk oluşturmalarından, itiraf etmese de çekinmektedir.

İlk örgütlenmeler

Rusya'ya "önce ekonomi" görüşünü getiren Kremer, aynı zamanda Bund'un, diğer bir deyişle çarlıktaki ilk işçi sınıfı örgütlerinden birinin kurucularındandır. O güne kadar her şey, Rusya'nın içinde gerçekleşmiştir; ne var ki artık düzenli siyasal hareketi hızlandıracak olanlar, Polonyalılar ile Yahudilerdir. Başta, 1893 yılında Dmowski tarafından, sadece Polonya çıkarlarını korumak için kurulmuş Polonya Sosyalist Partisi vardır. Bu "milliyetçi" eğilim karşısında, Rosa Luxemburg ve Leo Jogisches gibi, partinin uluslararası niteliğini öne çıkaran yöneticileri, partiden ayrılmak zorunda olduklarını hisseder ve Polonya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi'ni kurarlar. Marx'ın birkaç yıl önce anladığı gibi, Rosa Luxemburg da zamanın değiştiğini, Rusya'dan daha ileri olduğu için Polonya'nın desteklenerek Çarlık Rusyası'nın zayıflatılması gerektiği düşüncesinin eskilerde kaldığını anlar. Rusya'da görülen hızlı ekonomik gelişme ve siyasal hayattaki ilerleme, işçi sınıfının bir araya toplanması ve böylelikle verimsiz milliyetçilik tartışmalarına saplanıp zaman yitirilmemesi gerektiğinin kanıtıdır. Devrim Rusya'nın kalbinde gerçekleştirilecektir.

Bund'un izlediği yol daha karmaşıktır. Yahudilere özgü bu sosyalist hareket 1897 yılında, özellikle de Martov ve Kremer'in etkisiyle doğmuştur; resmî adı Litvanya, Polonya ve Rusya Yahudi İşçileri Genel Birliği'dir. Martov ve arkadaşlarını böyle bir birlik kurmaya iten nedenler kolayca anlaşılır. XIX. yüzyıl sonunda Rusya'nın içinde bulunduğu çalkantılı ortam, Yahudilerin yaşamını çok daha güçleştirmiştir. Baskılar ve belli bölgelerde oturma zorunluluğu, Yahudi toplumunu bölmeye başlar. Bazıları Filistin'e dönmeyi düşlerken, Siyonist hareket yeni yandaşlar edinir. Ne var ki Siyonistlere karşı çıkan birleşme yandaşları tutkuyla sosyalizme sarılır ve işçi sınıfı dayanışmasının, kurbanı oldukları ırkçılık karşısında en güçlü silah olduğunu ileri sürer. Görüşlerini desteklemek için, Yahudi toplumunun sosyal özelliklerinden

yararlanırlar. Yahudi toplumu her şeyden önce kentlidir, çarlığın hızla sanayileşen batı bölümünde yoğunlaşmaktadır. Böylesine hızla gelişen Yahudi işçi sınıfı, büyük sanayi kuruluşlarına oranla polisin gözüne pek batmayan küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışmaktadır. Bu işçi sınıfı işte bu özellikleri sayesinde dayanışma ve örgütlenme ağları dokumuş, bu yoldan çarlık proletaryasının öncüsü durumuna gelmiştir. Bütün bunlara Yahudilerin entelektüel açıdan çok gelişmiş oldukları, böylelikle –Rus işçi sınıfının büyük çoğunluğunda görüldüğü gibi– kırsal alandan gelip aceleyle kentleştirilen, kent ve fabrika hayatına henüz alışamamış işçilere nazaran daha üstün oldukları eklendiğinde, Yahudi proletaryasının bir araya gelip, gerçek bir sınıf bilinci gösterebilmesinin nedeni kolaylıkla anlaşılabilir.

Bunlar, birleşme yandaşlarının sarıldıkları özelliklerdir. İşçi hareketinin yöneticileri, Yahudi olan ve olmayan işçiler arasında bir yakınlaşma sağlamaya çalışır, ortak noktalarının yaşam koşulları olduğunu anlatmaya çabalar, dinî farklılığın önemli olmadığını vurgular. Doğrudur, Yahudi işçiler kendi aralarında Yidiş konuşur, ama bunun nedeni, böyle daha iyi iletişim kurabildiklerine inanmalarıdır. Ne var ki birleşme politikasının güçlüklerini ilk gören Yahudi aydını Martov'dur. 1 Mayıs 1894 günü Vilno Yahudilerine hitap ederken, Rus ve Yahudi işçilerinin çıkarlarının her zaman örtüşmediğini açıklar. Birlikte mücadele etmeleri gerektiği açıktır, ama Yahudilerin Ruslara tümüyle güvenmeleri imkânsızdır. Bu yüzden, der Martov, Yahudilerin kendi örgütlerini kurmaları gerekir.[10] Martov'un görüşleri, Rus antisemitizminin korkunç boyutlara varıp gündelik gerçeğe dönüştüğü dönemde giderek daha çok yandaş bulacaktır.

İşte Bund böylesi bir Yahudi işçi hareketi görüşüne karşı kurulur. Kuşkusuz, kurulduğunda Yahudi işçi sınıfına özgü bir örgüttür.[11] Ne var ki, Martov gibilerinin gözünde, Bund sadece Rusya'nın özel koşullarına verilen bir anlık bir kurbandır; asıl amaçlanan işçi sınıfının enternasyonalliğidir. Ve söz konusu olan, bunun hazırlığıdır.

Kısacası, Sen-Petersburg Marksistlerine örnek olan, böylelikle 1898 yılında doğacak gerçek bir sosyal demokrat örgütün yolunu açan, Polonyalıların ve Yahudilerin faaliyetleridir.

10. Gezler (I.), *Martov a Political Biography of a Russian Social-Democrat* (Martov, Bir Rus Sosyal Demokratının Siyasal Biyografisi), Cambridge, Mass., 1967, s. 28, 29.

11. Gittelman (Zvi), *Jewish Nationality and Soviet Politics* (Yahudi Ulusu ve Sovyet Siyaseti), Princeton, 1972, s. 24.

Minsk Kongresi

Dokuz kişi mart 1898'de Minsk'te toplanarak Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni (RSDRP) kurar. Minsk Kongresi'nin kaynağında, çeşitli yerel işçi örgütlerinin, özellikle de Bund'un yuvası Vilno ile Kiev örgütleri arasındaki rekabet yatmaktadır. Toplantının amacı, işçi örgütleri arasında bir birlik oluşturmaktır. Dokuz katılımcı Sen-Petersburg, Moskova, Kiev, Yekaterinoslav'daki Marksist kuruşları temsil eder, toplantıda Bund'un da üç temsilcisi vardır. Kongre 1 marttan 3 marta kadar sürer; üç kişilik bir merkez komite seçilir; Halkın Özgürlüğü'nün fikirlerini, teröre başvurmadan gerçekleştirmeyi hedefleyen, Struve'nin kaleme aldığı bir program kabul edilir. Kongre kapanırken altı ay sonra yeni bir genel kurul toplanması kararlaştırılır; ama kısa süre sonra delegeler tutuklanır, RSDRP uykuya yatar.

Rusya topraklarına dağılmış Marksist grupları bir araya toplamak için yapılan bu ilk örgütlenme girişiminde önemli iki nokta vardır:

Her şeyden önce, çokuluslu çarlığı karıştırmaya başlayan ulusal sorunları aşmak, işçi sınıfı örgütünü tüm ulusların bir araya gelecekleri bir platforma dönüştürmek. Seçilen sözler de bunun kanıtıdır, çünkü parti kendini "Rus" (*Ruskiy*) değil, "Rusya" (*Rossiyskaya*) olarak adlandırmaktadır; böylelikle sadece Rus işçi sınıfına değil, çarlık sınırları içinde yaşayan tüm işçilere seslenmektedir.

İkinci önemli nokta ise, Struve'nin hazırladığı programın, *Komünist Manifesto* gibi iki aşamalı bir devrimci süreç önermesidir. Burjuvazinin hâkim olduğu birinci aşama, demokratik açılım gerçekleşecektir; daha sonraki aşamada da proletarya tarihî görevini üstlenecek ve sosyalizmi kuracaktır. Ne var ki Struve Rus burjuvazisinin güçsüzlüğü nedeniyle demokratik açılım aşamasındaki görevini tümüyle yerine getiremeyeceğini, bu nedenle daha başlangıçtan itibaren Rus proletaryasına yaşamsal ödevler düşeceğini belirtir. Başka bir deyişle Struve, bu programıyla Marx'ın devrim kavramı ile Rusya'ya özgü siyasal koşulları bağdaştırabilmiştir.

Umulan sonuçlara varamasa da, Minsk Kongresi'nin Rus devrimci hareketi içindeki önemini azımsamamak gerekir. Siyaset sahnesi, o ana kadar önce popülistlerin, daha sonra da Plehanov ve Vera Zasuliç gibi "kurucu babaların" değişik bir tarihsel görüş adına popülistlere karşı verdikleri mücadelenin egemenliğinde-

dir. Ne var ki çeyrek yüzyıla yakın bir süre boyunca, fikir tartışmaları ve terör, yeni işçi sınıfını örgütleme çabalarının önüne geçmiştir. Minsk Kongresi'nden sonra, katılımcıların hızla ortadan kaybolmasına rağmen, yeni bir dönem açılır: devrimci bir örgüte, bir programa ve kurallara duyulan ihtiyaç kendini herkese kabul ettirir ve başta Lenin'in olmak üzere, Marksistlerin gücünü harekete geçirir.

Şaşırtıcı olan, Minsk'e gelip bir parti kurmak için girişimde bulunanların adlarının ne kadar çabuk unutulacağı ve devrimci sahnenin, daha önce ikinci rollerle yetinenlerin hâkimiyetine ne kadar hızlı gireceğidir. Dokuz Minsk delegesinin, tarihin karanlıklarında kaybolmasının ardında devlet baskısının yattığı ileri sürülebilir; ama asıl neden, kurulacak partide hiçbir önemli göreve soyunmayacak olmalarıdır. Öte yanda, sürgün gönderildiği Sibirya'da zamanını düşünce ve yazıya ayırıp Minsk'e gelmemiş de olsa Vladimir Ulyanov, kısa süre sonra ortaya çıkacak ve Minsk'te hiç kimsenin amaçlarını tahmin bile edemediği, daha da önemlisi Rus devrimci mücadelesine vereceği yönü aklından bile geçiremediği Bolşevik Partisi'nin gerçek kurucusu olacaktır.

1898 yılının ilkbaharında Lenin'in gerçek tarihi başlayabilecektir artık.

İkinci bölüm

Profesyonel devrimci
(1900-1914)

Birlik: tek parti, tek program, tek önder

11 şubat 1900: Vladimir İliç Ulyanov'un Sibirya'daki sürgün hayatının sona erdiği gün. Ne var ki Şuşenskoye'den Rusya'ya, özellikle de yurtdışına açılan adamın artık Ulyanov'la ilgisi yoktur. Sürgünün son aylarında İsviçre'de yayımlanacak *Rus Sosyal Demokrasisinin Görevleri*[1] adlı eserini tamamlamış, altına da bundan böyle hiç ayrılmayacağı Lenin imzasını atmıştır. Üç yıl boyunca sürgün yaşadığı bölgenin ortasından tembel tembel akıp giden Lena Irmağı'nı anımsatan bu isim, henüz takma addan başka bir şey değildir. Ne var ki tarihî tesadüfler bu adın yaşamasını, Lenin'in XX. yüzyıl dünya tarihine çağdaşlarından çok daha önemli bir damga vurmasını sağlamıştır. Sürgün hayatının sonlarına doğru neredeyse rastlantı sonucu seçilen bu adın böylesine kalıcı olmasının ardında, kuşkusuz Lenin'in 1900'den itibaren Rusya dışında yaşaması, eserlerini Rusya dışında yayımlaması, bu yüzden kendini kimlikler ardında saklanmak zorunda kalmaması yatmaktadır. 1900'den sonra girişeceği faaliyetler ise hem hitap ettiklerinin hem de suçladıklarının yanlış yapma korkusuna düşmeden kullanabilecekleri değişmez bir isim gerektirecektir. Gizli yaşama zorunluluğu, yerini yurtdışından yürütülen siyasal kavgalara bırakacak, güvenlik koşullarında bir değişiklik gözlenmeyecektir.

Pskov-Rusya'daki son aylar

Sürgün dönemi sona erdiğinde, geçici bir ikamet yeri bulmak gerekir; Lenin daha o dönemde bile yurtdışına yerleşmeye kararlıdır. Radçenko gibi yakınlarının oturduğu Pskov kentini seçer. Sürgün cezaları aynı dönemde tamamlanan Potresov ve Martov

1. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 2, s. 433-470.

da Lenin'e katılır, böylelikle Pskov Marksist faaliyetin merkezi olur. Eski sürgünler bu kısa dönemde kuramsal görüşlerini geliştirme fırsatı bulurlar; yüzyıl dönümünde Marksistler arasında şiddetli tartışmalar meydana gelmiş, Lenin de Sibirya'daki konukluğunun son günlerinde tartışmaya önemli katkılarda bulunmuştur.

Rus Sosyal Demokrasisinin Görevleri'nde işçi partisinin görevlerini açıklamış, partinin diğer toplumsal güçlerle ne tür ittifaklar kurabileceğini göstermiştir. Lenin'e göre, mutlakıyetle mücadele edenler sadece sosyal demokratlardır, bu yüzden sosyal demokratlar öteki toplumsal güçleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmalı, bunu yaparken de kesinlikle ödün vermemelidir. Lenin'in görüşleri, daha hemen başlangıçta, Yekaterina Kuskova ile kocası Sergey Prokopoviç'in çevresinde toplanan ve görüşlerini Prokopoviç'in *İlke*'sinde yayımlayan sosyal demokrat genç "iktisatçıların" muhalefetiyle karşılaşır. "İktisatçılar" için Marksistler Rusya'nın özelliklerini göz önünde bulundurmamazlık edemezler; işçi sınıfının "iktisadî" talepleri sosyal demokrat harekete ivme kazandıracak, sosyal demokrasi de liberal muhalefetle işbirliğine girdiği takdirde, kendi partisini kurmaktan çok daha yararlı bir adım atmış olacaktır. Lenin daha sürgündeyken programı okur, arkadaşlarını harekete geçirir, kaleme aldığı ve *İlke*'nin savlarına şiddetle saldıran metnin altına on altı imza toplar. İktisatçı karşıtı bu manifesto Leman Gölü çevresinde toplanan sosyal demokratlarca Cenevre'de yayımlanır.

Ne var ki, Lenin'i endişelendirenler sadece iktisatçılar değildir. Onu asıl rahatsız edenler, Eduard Bernstein'ın reformcu görüşlerinin Rusya'da giderek yaygınlaşması ve Struve ile Bulgakov'un felsefî gelişimleridir. Rus Marksizmi'nin aykırı kuramlara yöneleceği korkusu, onu program ve örgütlenme konusunda verilmesi gereken cevabı ciddi olarak düşünmeye iter. Pskov dönemi bu cevabın araştırılmasına ayrılacaktır. Sadık dostları Aleksandr Potresov ve Martov'la yaptığı tartışmalar Lenin'i Rus sosyal demokrasisini acilen bir mücadele silahıyla donatmak gerektiğine inandırır. Bu silah yurtdışında yayımlanacak ve ortodoks Marksistlerin görüşlerini yansıtacak bir gazete olacaktır.

Mayıs 1900'de arkadaşlarını, Struve ve Tugan-Baranovskiy'in de katılacakları bir çalışma toplantısı için Pskov'a çağırır. Lenin'in gözünde, legal Marksistlerle girişilecek bir işbirliği, projenin daha da önemli görülmesini sağlayacaktır. Bu buluşmadan doğan gazete, Pskov grubundan legal Marksistlere kadar herkesin katkıda bulunacağı *İskra* (Kıvılcım) olacaktır. Ne var ki pro-

jenin gerçekten yürütülebilmesi için Plehanov'un onayı ve katılımı gerekecektir; bu onay ve katılımı sağlamayı Lenin, Martov ve Potresov üstlenir. Bunun için, Rusya'dan ayrılmaları gerekecektir. Böylece Lenin'in (1905 yılındaki kısa ziyaretinin dışında) 1917 yılına kadar sürecek yurtdışı yaşamı başlayacaktır.

Oysa uzun sürgüne –bu kez kendi isteğiyle gittiği– çıkmadan önce aile sorunlarını çözmek, daha da önemlisi, Krupskaya'yı bulmak zorundadır.

1900'de Krupskaya'nın önünde daha bir yıllık sürgün cezası vardır. Lenin Sibirya'dan ayrılırken, Krupskaya'yı Ufa'ya götürmüş, oradan Pskov'a geçmiştir. Mayıs ayında, Rusya'dan uzunca bir süre için ayrılmadan önce, gidip genç kadına veda eder, bunun için de o çok hoşlandığı aile toplantılarından birini daha gerçekleştirir. Başkırdistan'a annesi ve kız kardeşi Anna'yla birlikte gider; annesi ile ablası Podolsk'ta, kendisi Pskov'dadır; üç Ulyanov Sırzan'da buluşurlar. Oradan gemiye binerek Kazan'a kadar Volga üzerinde yol alırlar, gemi değiştirip nehirden nehire geçerek, Kama üzerinden Ufa'ya varırlar. Kazan'dan Ufa'ya karayoluyla gitmekten hem daha pahalı hem daha uzun olan bu yöntemin bir eğlence yolculuğu olduğu kesindir. Lenin bu seyahatinden hiç unutmayacağı güzel anılarla ayrılacaktır. Annesine yazdığı bir mektupta "1900 ilkbaharında seninle ve Anyuta'yla ne güzel gezmiştik" diyecektir.[2]

Bu maceraya atılmadan önce, Sen-Petersburg'a gidip sosyal demokratlarla buluşmaya, çeşitli işlerini halletmeye karar vermiştir. Kente girmesi yasak olduğundan, bir süre çar ailesinin gözde sayfiyesi olan Tsarskoye Selo'da kalır, böylelikle hakkındaki hükme aykırı davranmış olur. Tutuklanıp karakola götürülür, hapse atılıp, özellikle hücresindeki bitler nedeniyle rahatsız bir üç hafta geçirir.

Çarlık güvenlik sisteminin tutarsızlıklarına şaşmamak elde değildir. Lenin daha 1900 yılında bile devrimci çalışmaları nedeniyle Sen-Petersburg polisinin dikkatini çekip sürgüne gönderilmiş, daha sonra Pskov'daki eski sürgünlerle bir araya gelip faaliyetlerini sürdürmüştür. 1900 yılında, devrimci odakları gözlemekle görevli polislerin onu yakından tanıdıkları açıktır. Girmesinin yasaklandığı çarlık başkentine gidince kural tanımazlığının cezasını kısa bir süre için hapiste yatarak öder, ama ona hukukî bir yaptırım uygulanmaz. Kimse Lenin'i yeniden yargılamayı düşünmez. Daha sonra, kentte propaganda faaliyetlerine yeniden başlayan

2. Valentinov (N.), *Maloznakomiyiy Lenin*, Paris 1972, s. 55.

karısıyla buluşmak için Ufa'ya gitme izni ister; talebi önce reddedilse de bu fazla uzun sürmez; birkaç gün sonra, yukarıda sözü edilen aile toplantısını gerçekleştirme izni çıkar. Daha sonra, yurtdışına çıkmak için pasaport alması gerekir, istediği pasaport hiçbir güçlük çıkarmadan, on ruble gibi gülünç bir bedel karşılığında eline verilir. Kuşkusuz Rus polisi devrimcilerin ülke içinde bulunmalarından çok, propaganda faaliyetlerini yurtdışında yürütmelerini yeğlemektedir. Oysa Lenin'i yeniden Sibirya'ya göndermek için koşullar uygundur: Ulyanov'un yasaya aldırmazlığı böylesi bir kararı haklı gösterebilir. Ne var ki 1900'de Lenin'e yurtdışına çıkıp sistemin yıkılmasını rahatça hazırlama fırsatını veren de Rus polisinin olağanüstü hoşgörüsüdür.

İskra'nın ilk günleri

Lenin Rus topraklarından ayrılıp sosyal demokratlarla buluşmak için Almanya'ya giderken, Potresov da Plehanov ve Akselrod'a vaatlerini hatırlatıp desteklerini almak amacıyla İsviçre'ye geçer. Plehanov'la yapılacak son bir görüşmede, ayrıntılar üzerinde konuşulup anlaşılacaktır. *İskra*'nın yayımlanmasına karar verilmiş, geriye nerede basılacağını, gazetenin hayatta kalabilmesi için nelerin gerektiğini belirlemek kalmıştır. Plehanov *İskra*'nın İsviçre'de yayımlanmasını dilemektedir; gazetenin başyazarı olmayı önermiş, böylelikle gazeteye tanıdığı matbaalarda kolaylık sağlanacağını ileri sürmüştür. Öte yandan Lenin ve Potresov Almanya'da çeşitli temaslarda bulunmuş, Clara Zetkin'den gazetenin gizli bir matbaada basılacağı vaadini almışlar, *İskra*'nın Münih'te yayımlanmasını kararlaştırmışlardır. Anna Yelizarova İsviçre yerine Almanya'nın seçilme nedenini, kardeşinin Cenevre'deki kapalı ve tartışmalı göç ortamından kaçmak istemesine bağlar. Bizce asıl neden, Lenin'in, Plehanov'un entelektüel ve manevî gücünün gölgesinde kalmaktan çekinmesi olmalıdır. Plehanov'un projeye katılması, olmazsa olmaz koşuldur, ama Lenin Rus Marksizmi'nin duayenini daha baştan engellemek istemiştir. 1900 yılında iki adamın düşünceleri arasında henüz belirgin bir farklılık görünmese de, mizaçlarındaki farklılık gözden kaçmaz. 1895 yılından gazetenin yayımlanmasıyla ilgili son ayrıntıları gözden geçirmeyi amaçladıkları 1900 yılındaki buluşmalarına kadar, bütün görüşmelerinde iki adam birbirlerinden duydukları rahatsızlıkları bir nezaket perdesi ardında saklamaya çalışırlar. *İskra*'yı Almanya'da basma kararı büyük bir kargaşa yaratır. Gazete-

nin başlıca yazarları –Lenin, Vera Zasuliç, Martov, Potresov– ilk başvurdukları matbaanın bulunduğu Leipzig'e yerleşir. Güvenlik nedenleriyle gazetenin basıldığı matbaanın sık sık değiştirilmesi gerekir; *İskra* da Leipzig'den Münih'e, sonra Londra'ya, en sonunda da Cenevre'ye taşınmak zorunda kalır.

Lenin, Plehanov'un daha beş yıl önce önerdiği, kendisinin de tutkuyla düşlediği mücadele silahına sahiptir artık. Gazetenin ilk sayısı 21 aralık 1900'de çıkar. Lenin birçok makale yazdığı gazetenin Rusya'ya gönderilmesiyle, ama hepsinden de önemlisi, gazetenin çizgisini belirlemekle ilgilenir. Lenin için *İskra*, Rus devrimci hareketini toparlayıp yönetecek partinin başlangıcıdır. Gazete daha basılır basılmaz, gizli yollardan sokulduğu Rusya'da, Marksistler tarafından dağıtıldığı büyük sanayi ve üniversite merkezlerinde büyük ilgiyle karşılanır. Her sayısı –talimat bu doğrultudadır– küçük gruplar halinde okunup yorumlanır; elden ele iletilerek çok sayıda insana ulaşması sağlanır. Bazı sayılar gece duvarlara yapıştırılır, sabah olunca polis tarafından sökülür; ne var ki yırtılana dek yüzlerce yandaş ya da meraklı tarafından okunur. Lenin'in adı, *İskra*'nın gerçek ustabaşısı olarak ülke çapında tanınmaya başlar. Gazeteyi başlangıçtan itibaren, suçladığı iktisatçılık ve reformculuk gibi düşüncelere karşı etkin bir silah olarak kullanır; gazetenin kurulduğu günden sorunların yüz gösterip örgütlenme kaygısıyla polemiğe daha az yer ayırmaya karar verildiği 1903 yılına kadar, *İskra*'da iktisatçılık ve reformculuk karşıtı birçok makale yayımlanır. Lenin'in makalelerinde yavaş yavaş biçimlendirdiği devrimci mücadele kavramı, son biçimini *Ne Yapmalı?* adlı eserde bulacaktır. Ne var ki, görüşlerini açıkça ifade etmeden önce, gazetenin, kendilerini Marksist olarak gören Rus siyasal örgütlerini bir araya getirmekle görevli olduğunu savunur. Gerçekten de 1900 yılında Rus Marksizmi dağınık ve siyasal-ideolojik açıdan esnektir: o dönemde Rus Marksizmi birliğe yönelmiş bir kitleden çok, küçük bir grup ve tartışma platformu niteliği gösterir. Lenin için elindeki gazete "toplumu kışkırtıcı ve örgütleyici" olmalıdır. *İskra*'nın görevi konusunda kesin bir görüşe sahip olduğu için, bütün zamanını gazeteye ayırır, bu nedenle özel yetki ister. Krupskaya daha sonraları, satranç tutkunu olan Lenin'in, zaman kaybetmek ve gazeteyle gerektiği gibi ilgilenebilmek için bir daha satranç tahtasının başına oturmadığını yazacaktır.

Sürgün dönemini tamamlayan Krupskaya, Lenin'le Münih'te buluşur, yanında yine annesi vardır; bu üçlü bir daha ayrılmaya-

cak, bundan böyle düzenli, neredeyse burjuva bir hayat yaşayacaktır. Ne var ki Münih dönemi birden kesilir, *İskra*'yı basan matbaacı yaptığı işin son derecede tehlikeli olduğuna karar vermiştir. Yeni bir kente taşınmak gerekir; Lenin bu kez ülke değiştirmeye karar verir.

Böylesi faaliyetler için en güvenli yer, Londra'dır. *İskra* Londra'ya taşınır, Lenin'in üç kişilik ailesi güçlük çekmeksizin kente yerleşir. Kent Lenin'in çok hoşuna gitmektedir. Ne var ki kısa süre sonra, İngiltere'de oturmanın onun için ne denli sıkıntılı olacağını anlayacaktır: İngilizcesi yetersizdir. Sibirya'da geçirdiği sürgün döneminde, Krupskaya'nın da yardımıyla, Webb'in *The History of Trade Unionisme* adlı kitabını Rusça'ya çevirdiği doğrudur. Ne var ki sözlükler ve dilbilgisi kitaplarının desteğiyle, güç de olsa, çeviri yapmak başka şeydir, İngilizlerle konuşup tartışmak bambaşka bir şey. Gazetesine yazarken ya da siyasî rakiplerine saldırırken gösterdiği kararlılığı, İngilizce öğrenmekte de uygular. Genel olarak, başladığı her işe gerçekten olağanüstü bir inat ve dikkatle sarıldığını söylemek doğru olur; gerekli gördüğü her faaliyette sergilediği tutarlılık, kendinden daha tutarsız olanlara önemli bir üstünlük sağlamasına neden olacaktır.

Ne var ki bu tutumunun zarar verdiği durumlar da yok değildir. Gösterdiği yoğun çaba Lenin'i yorar, zaten duyarlı olan sinir sistemini daha da yıpratır. 1902 yılında gazete ve yazarları bir kez daha yola düşmek zorunda kalırlar. Londra'dan ayrılıp Cenevre'ye gitmek üzereyken Lenin yarı depresif bir durumdadır, Cenevre'ye vardığında on beş gün boyunca evine kapanır, kimseyle görüşmez, dinlenmek zorunda kalır.

İngiltere'den ayrılmadan kısa bir süre önce, kendinden yaklaşık on yaş daha genç bir devrimciyle, aynı yıl adını değiştirip, Odessa'da iki yılını geçirdiği bir hapishane gardiyanının ismi Troçki'yi kabullenen Lev Davidoviç Bonştayn'la tanışır. Hapishanelerden, sürgünden, *İskra* grubuyla temas kurduğu Samara'ya kaçışından sonra genç Troçki, gizlice Avusturya'ya girip Viyana'ya yerleşmiş, burada Victor ve Friedrich Adler'le tanıştıktan sonra da gazeteye katılmak için Londra'ya geçmiştir. Her konuda meraklı, parlak, eğitimli biri olarak, sıcak bir karşılama beklemiştir. Oysa Lenin kabul etmeden önce yeni geleni zorlu sınavlardan geçirir. Sonraları ona güvendiği açıktır, ama Troçki'nin, *İskra* yazarları arasındaki tartışmalarda her konuyu kabaca kestirip atan Lenin'den çok, Martov ve Vera Zasuliç'in etkisinde kaldığı da bir gerçektir. Troçki'nin sözlerine bakılırsa, Lenin birkaç kez bu duygusunun

farkına varmış, yine de genç çalışma arkadaşının tutumunu, yazı kurulunda görülmeye başlayan fikir ayrılıklarından çok, zararlı güçlere bağlamıştır. *İskra* ekibi Cenevre'ye taşındığında, Troçki'nin anlaşmakta güçlük çektiği kişi Plehanov, kolayca geçindiği de Akselrod olur. 1903 yılında, Lenin gazetenin denetimini elinden kaçırdığı sırada, Troçki resmen yazı komitesine girer.

Ne yapmalı: birlik

Lenin 1900 yılından beri devrimci hareketin etkinliğini ve bütünlüğünü sağlamanın yollarını aramaktadır. İdeolojik kavgalar, *İskra* ve makaleleri, bunların hepsi, merkezî görüşe uygun bir devrim silahı yaratma isteğinin parçasıydı ve bu merkezî görüşe göre, sadece "birlik" –istenç, program ve örgüt birliği– devrim projesine biçim verebilirdi. Düzenleyici ve birleştirici silah olarak *İskra*, bu yönde atılmış ilk adımdır, ama Lenin'in düşünü kurduğu silaha hiç benzemez. Tkaçev'den devraldığı düşüncelerin de etkisinde kalarak, artık kurması ve diğerlerine dayatması gerekenin parti olduğuna karar verir. 1902 yılında devrim araçları konusundaki görüşlerini açıkladığı *Ne yapmalı?*[3] yayımlanır. İktisatçılara karşı verdiği savaştan da anlaşılacağı gibi asıl savı, siyasetin öneminin tartışma konusu bile edilemeyeceğidir.

Lenin ülkesinin durumunu, hızlı bir sanayileşmenin sonuçlarını ve işçi sınıfının gelişmesini irdeleyerek, proletaryanın güçsüzlüğünün, yönetimi ele alacak düzenli bir örgüt gerektirdiği sonucuna varır. Ne var ki Lenin'in düşüncesini böylesi bir tespite indirgemek büyük bir yanlışlık olur. Lenin, emekleme çağındaki bir işçi sınıfına özgü sorunların ötesinde, işçi sınıfı bilincinin genel durumunu sorgular; vardığı sonuç da olumsuzdur: "Tüm ülkelerin tarihi, işçi sınıfının kendi başına bırakıldığında sendikalaşma bilincine varamadığını göstermektedir. (...) Siyasal sınıf bilinci, işçiye sadece dışarıdan, yani iktisadî mücadelenin dışından, işçi ve işveren ilişkilerinin dışından verilebilir."

Lenin'in mantığının temeli buraya dayanır. İşçilerin doğuştan sınıf bilincine sahip olmamaları, eylemlerinde taviz vermelerine ya da geri adım atmalarına neden olmaktadır. İşçi sınıfının kendiliğindenciliği –Rusya yüzyılın başında bunun örneklerini sıkça görmüştür– gerçek devrimci bilince değil, iktisatçılığa varır. "İşçi sınıfının kendiliğinden gelişimi onu burjuva ideolojisine bağımlı hale sokar. (...) Bu trade-unionizm gerçekten de burjuvazi-

3. Sonbahar 1901, şubat 1902, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 6, s. 1-192.

nin işçileri ideolojik açıdan köleleştirmesinden başka bir şey değildir. Bu yüzden bizim yani sosyal demokrasinin görevi kendiliğindencilikle savaşmak olmalıdır. (...) Devrimci teori olmadan, devrimci bilinç olamaz."

O zaman, ne yapmalı? Lenin için cevap oldukça basittir: "İşçiler, daha önce de söylediğimiz gibi, sosyal demokrat bilince sahip olamazlar. Böyle bir bilinç ancak dışarıdan aktarılabilir." İşçi sınıfının trade-unionist bilincini düzeltmek için, proletaryayı gerçek bir devrimci harekete itmek gerekir; işçilerin yanında da, işçi sınıfının dışında, ancak toplumun genel sorunlarının bilincinde olanlar, yani intelligentsiya olacaktır.

Lenin burada sözünü bile etmemekle birlikte, sosyal demokrasinin temel direkleri olan ve Plehanov gibi "tarihî" Rus sosyal demokratlarının desteklediklerı kavramlardan ayrılır. Sosyal demokratlara göre, aydınlar işçilerle birleşip özel bir yapısı olmayan bir devrimci hareket oluşturmalı, parti de herkesi bünyesinde toplayan, hepsini tarihî bir değişim gerçekleştirecek unsurlar gibi algılayan bir örgüt olarak görülmelidir. Oysa Lenin'in devrim görüşü çok daha farklıdır: devrim profesyonellerce örgütlenip yönetilmeli, işçi sınıfının "öncü gücü" olan bu profesyoneller proletaryanın sınıf bilincini, oradan hareketle işçilerin doğuştan sahip olmadıkları devrimci teoriyi sağlamalıdır. Lenin'in gözünde sınıf kavgasını yaratacak, işçi sınıfına sınıf bilinci aşılayarak proletaryanın yanlış yola sapmasını ya da burjuvazinin ideolojik hâkimiyeti altına girmesini engelleyecek tek kuruluş partidir. Onun için önemli olan, işçi hareketinin sadece partinin getireceği "doğru" ideoloji tarafından yönetilmesidir. Demek oluyor ki parti, proletarya bilincinin "tek" kaynağıdır.

İşte Lenin'in partinin örgütlenmesi ve işlevine verdiği büyük önem buradan kaynaklanır. Öncü güç tarihî görevlerini göz önüne alarak örgütlenmeli, bu görevin yerleşik düzene son vermek olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır. Bunun anlamı, partinin merkeziyetçi, hiyerarşik ve otoriter olması, sonuçsuz tartışmalar ve gevezelikle oyalanmamasıdır. Örgüte hâkim olan, birlik ilkesidir: "istenç birliği", sınıf ve sınıf istenci birliği. Peki ama özel tüm istençler, yanlış ve sapmalar yok edilmeden, diğer bir deyişle genel bir temizliğe başvurmadan, istenç birliği nasıl sağlanacaktır? "Parti kendini temizleyerek güçlenir": *Ne Yapmalı?* böyle başlar. Lenin'in dayandığı örgütlenme modeli ikilidir: kuşkusuz insanlara disiplini, toplu davranışı, onları aşan projelere itaati öğreten "fabrikadır"; ama asıl savaş için tasarlanmış katı yapıyı, kuralları

biçimlendiren, amaçları ve amaçlara varmadaki etkinliği sağlayan da "ordudur". Görevleri işbölümüne göre belirlenmiş profesyonellerin örgütü olan parti, tavandan başlayıp tabana kadar yayılan ve kararlarını herkese kabul ettiren otoriteyi katı bir biçimde hiyerarşi kalıplarına oturtmalıdır.

Rus aydını için bu fikirler, yeni olmaktan oldukça uzaktır. 1874 yılında sadık okuyucusu Lenin'i pek etkileyen Tkaçev şunları yazmıştır: "Halk tek başına toplumsal bir devrim örgütleyip, daha uygun temeller üzerine yeni bir hayat kurmayı beceremez. Kuşkusuz halk, devrim için vazgeçilmezdir. Ama devrimci bir azınlık tarafından yönetilmek koşuluyla."

Ne Yapmalı? Lenin'in teorik görüşünü açıklar; şimdi yapılması gereken bu teoriyi gündelik hayata uyarlamaktır. Bunun için sosyal demokratların onayına gerek vardır, bu görev de Londra'ya geçmeden önce temmuz 1903'te Brüksel'de toplanan II. RSDRP Kongresi'ne düşer.

Ne Yapmalı? ilk yayımlandığı dönemde düşmanca tepkilerle karşılaşmaz. Kuşkusuz Plehanov, Lenin'in kendiliğindenciliğin tehlikelerini fazla abarttığı görüşündedir, arkadaşlarından bazıları da merkeziyetçiliğe verilen önemi aşırı bulabilir. Ama genelde hepsi de o günün koşullarında Rus yönetimiyle mücadele etmenin güçlüğünü, diğer bir deyişle yeraltı mücadelesinin zorluklarını bilmektedir. Lenin'in yoldaşları, küçük farklılıklarla da olsa, büyük fikir ayrılıklarına düşmeksizin paylaşırlar onun görüşlerini.

II. Kongre: sosyalistlerin bölünmesi

Oysa bölünme 1903 yazının boğucu sıcağında, önce Brüksel'de, sonra da Londra'da gerçekleşecektir. Kendine II. RSDRP Kongresi adını yakıştıran, böylelikle Minsk Kongresi'nin devamı olduğunu iddia eden toplantının asıl amacı, henüz doğmamış bir partiye hayat vermektir.

1903 yılında, bir parti kurmak, tüm sosyal demokratların kabul ettikleri bir zorunluluktur. Böylesi bir kararı zorunlu hale getiren, Rusya'da sosyal demokratlar ile işçi sınıfı arasındaki ilişkileri bozmak üzere olan iki tehlikenin varlığıdır.

Bu tehlikelerden birincisi, 1901-1902 yıllarında İçişleri Bakanlığı'nca uygulamaya konulan ve ürkütücü sonuçlar vermeye başlayan "polis sendikacılığı" ya da "sarı sendikacılıktır". İçişleri Bakanı Zubatov'un adından yola çıkarak *Zubatoşçina* (Zubatovculuk) olarak isimlendiren sendikal "sızma", çalışma koşullarının

düzelmesi için yasal olarak talepte bulunabilmenin çekiciliğine kapılan kalabalıkları, polis tarafından kurulan sendikalara yönlendirmektedir. Sosyal demokratlar yandaşlarının sayısını azaltan ve "iktisatçıların" ekmeğine yağ süren bu gelişme karşısında –ki böylece iktisatçıların savunduğu düşünceler de onaylanmış oluyordu– endişeye kapılmaktan başka bir şey yapamazlar.

Aynı dönemde, ufukta yeni bir tehlike daha belirir: kavgayı hızlandırmak için tüm muhalif güçlerin birleşmesini, teröre başvurulmasını öneren, bu söylemleriyle de öğrencilerden aydınlara kadar bütün seçkinler üzerinde önemli bir etki yapmaya başlayan Sosyalist Devrimciler.

Böylece işçi sınıfı ve seçkinler üzerindeki etkisini yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya kalan sosyal demokratlar, bu tür tehlikelerle başa çıkabilmek için güçlü bir örgüte sahip olmak gerektiğini kabul etmek zorunda kalırlar.

RSDRP kongresinin toplandığı saatlerde, partinin üyeleri umutsuz, hatta Plehanov ile Lenin arasındaki ilişkiye bakılırsa, neredeyse saldırgandır. Oysa II. Kongre'nin en dikkat çekici yanı fikir ayrılıkları değil, Lenin ile sekiz yıldan beri peşinden ayrılmayıp onu kayıtsız şartsız destekleyen sadık Martov arasındaki kesin kopuş olacaktır.

Ne Yapmalı? "Cenevre'deki usta" tarafından yazarının aşırı tutumundan nasibini almış entelektüel bir çalışma olarak görülse de, kimse bu eserde parti için hazırlanmış gerçek bir program taslağı bulunduğunu aklından bile geçirmez. Lenin'in çalışma arkadaşları için bu metin olsa olsa, istenen partinin kişisel bir tanımıdır. Bundan sonra gerekli olan, partinin çalışmalarını tanımlamak, bunun için de ciddi bir programla donatmaktır.

Programa gelince, Plehanov 1902 yılını bu konuyla uğraşarak geçirir. Hazırladığı metin hem Lenin'in hem de hâlâ onu destekleyen Martov ve Potresov'un tepkisini çeker. Tartışma sürekli olarak iki ana konu çevresinde dönmektedir: sosyal demokrasinin devrimci mücadeledeki rolü; Rusya'nın toplumsal ve ekonomik hayatına özgü olup, sosyal demokrasinin kabul edebileceği kavramların tanımı. Plehanov için, eğer sosyal demokrasi işçilerin rehberi olacaksa, bunun nedeni her ikisinin de çıkarlarının örtüşmesidir. Oysa Lenin sosyal demokratlar ile işçileri birbirlerinden ayıran noktaları göstermeye çabalar ve Plehanov'u iktisatçıların görüşlerine yaklaşmakla suçlar. Öte yandan Plehanov'u yok olmaya mahkûm küçük üretim ve küçük burjuvaziye karşı hoşgörülü olmakla da suçlar; oysa Plehanov küçük üretici ile küçük

burjuvaya Rus devrim süreci içinde önemli görevler vermek niyetindedir. Böylece Plehanov yazdıklarını gözden geçirip *İskra*'nın yönetimine, katılığıyla çalışma arkadaşlarını endişelendirmeye başlayan Lenin'in itirazlarını da hesaba katan yeni bir metin sunmaya davet edilir. Yazının ikinci şekli de, eleştirici okurları birinciden daha fazla tatmin etmez, özellikle de Plehanov'un "proletarya diktatoryasını" değiştirip yerine "proletarya iktidarı" tanımını kullanması dikkat çekicidir. Lenin daha 1850'li yılların başından beri "sınıf mücadelesi mutlaka proletarya diktatoryasıyla sonuçlanır"[4] diyen Karl Marx'ı hatırlatır. Şiddetli tartışmaların sonunda, Plehanov'un onaylanan metninde "proletarya diktatoryası" tanımlamasının yer almasını sağlar.

İskra ekibinin bu dönemde göstermeye başladığı fikir ayrılığı ve bölünme, sonraki aylarda giderek artar. Plehanov'un yanında Vera Zasuliç ve Akselrod vardır. Karşılarında, onlardan "ihtiyarlar" diye söz eden ve kendisinden farklı düşünenlere saygısızca saldırmasından rahatsız olmalarına rağmen Lenin'i desteklemeyi sürdüren Martov ve Potresov. Daha sonraları Potresov, Lenin'in kabalığının ve kendini hep haklı görmesinin, yandaşlarını, ona verdikleri destek konusunda daha o zamandan kuşkuya düşürdüğünü açıklayacaktır. Aynı kaygı, düşüncesini henüz açığa vurmasa da, daha Brüksel'e gitmeden önce bile Lenin'den ayrılmayı düşünen Martov'da da vardır. Ne var ki tartışmalar, Lenin'in açıkça ortaya çıkan akıl almaz iktidar hırsı, hatta dalavereleri[5] Martov'un, Lenin'le aralarındaki ayrılığı ve bu ayrılığın bir daha düzelemeyeceğini görmesine neden olur.

II. Kongre arifesinde, *İskra* yönetimi böylesi mücadelelerle doludur. Bu nedenle gazetenin içeriğiyle ilgili tüm kararlar resmî bir oylamadan geçirilir, oylama hiçbir değişiklik olmaksızın, hep aynı şekilde sonuçlanır: birbirini etkisizleştiren, üçer kişilik iki grup.

Yazı kurulu üyeleri 30 temmuzda başlayacak kongre için Brüksel'e işte böylesine ağır bir atmosferde hareket ederler.

Rus sosyal demokratlar Brüksel'e Belçikalı sosyal demokratların, özellikle de ilk toplantılarını gerçekleştirecekleri salonu sağlayan Van der Velde'nin vaat ettiği güvenliğe inanarak gelirler. Ne

4. Joseph Wedmeyer'e mektup, 05.03.1852, bkz. M. Rubel, *Pages de Karl Marx*, Paris, 1970, c. 2, s. 80.

5. Temmuz 1902'de Radçenko'ya yazdığı iki mektupta Lenin gündem ve oylarda nasıl hile yapılabileceğini anlatır. "Radçenko'ya Mektup" 3 (16) temmuz 1902, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 46, s. 201-203 ve age. 9 (22) temmuz 1902, c. 46, s. 204-207.

var ki Rus ajanlarının uyarısı üzerine harekete geçen Belçika polisi, izlenmemek için sürekli yer değiştirmelere rağmen Belçikalı sosyal demokratların verdiği sözleri tarumaz, birkaç gün sonra kongrecilerden ülkeyi terk etmelerini rica eder. Rus sosyal demokratları, Londra'ya geçip İngiliz sendikacıların bulduğu kilisede çalışmaya karar verir.

Kongre Rusya'nın başlıca yirmi beş örgütü ile Bund'un temsilcilerini bir araya getirir. İlke olarak, her örgütün iki oy hakkı vardır. Aslında bazı örgütler kongreye tek bir delege gönderebilmiş, bunun sonucunda ellerinde elli bir oy bulunan kırk üç kişi toplanmıştır. Bunun dışında, on dört kongre delegesinin de sadece görüş bildirme hakkı bulunmaktadır. Bu durum, Lenin'in görüşüne uygundur: *İskra* taraftarlarının çoğunlukta olmasını istemiştir. Bunun dışında, kongreye sadece dört işçinin katılıyor olmasına da üzülmez.

Gündemin birinci maddesi *İskra*'nın sunduğu –Plehanov'un önerisi ile Lenin'in getirdiği değişikliklerin ince bir karışımı– program ile tüzüğün kabul edilmesidir. Program uzun uzun ve ciddiyetle tartışılır, özüne dokunmayan bazı değişikliklerle kabul edilir. Mutlakıyetin devrilmesi, genel seçimle bir kurucu meclis oluşturulması devrimci programın ilk adımları olarak sunulur, kimse bu maddelere itiraz etmez. Tartışmalar sırasında, bazılarının gözünde mutlak değeri olan demokratik özgürlükler ile "parti çıkarları" arasında görülebilecek muhtemel çelişkiler, delegeleri harekete geçirir. Ne var ki tüm demokrasi ilkelerinin parti çıkarlarından sonra gelmesi gerektiğini savunan Lenin, bu konuda Plehanov'un da desteğini alır.

Bu destek, Plehanov'un Lenin karşısında duyduğu tüm kaygılara rağmen, *Ne Yapmalı?*'daki fikirlerin akıllara ne denli sağlam yerleştiğinin kanıtıdır. 1903'ten itibaren parti en üst referans, gerçeğin tek sahibi ve otoriteyi adaletle kullanacak tek kurum olarak görülür. Böylece partinin kendisi tarafından tanımlanan "parti çıkarı" en üst değer olur, özgürlük ilkesine ve demokrasinin gereklerine yaşam alanı bırakmaz.

Kongrenin bölünmesinin nedeni, bu konular değildir. Lenin bu alanda kendi görüşlerini kabul ettirmeyi başarmıştır, kabul edilen program 1919 yılına kadar yürürlükte kalacaktır. Onarılamaz ayrılığın nedeni, tüzüktür. Plehanov'un bir önceki tartışmalarda Lenin'i desteklediğini görmek Akselrod ve Martov'u yıkar. Endişeleri bir bölünmeye varacak kadar önemlidir, bu bölünme "parti üyesi" kavramının tanımlandığı ikinci büyük tartışma sırasında

su yüzüne çıkar; Martov ile Akselrod Lenin'e karşı amansız bir mücadele yürütürler.

Tüzüğün birinci paragrafı, partiye katılma koşullarını belirler. Burada, birbirine taban tabana zıt iki görüş vardır: Lenin'in görüşü ile Martov'un görüşü. Lenin için partiye katılmak parti örgütlerinden herhangi birinde koşulsuz çalışmak anlamına gelir ki, bu anlamda programın tümünün kabul edilmesinden de öte, parti hayatına aktif olarak katılmak vaadi vardır. Kongreden önce ikinci bir metin hazırlayan ve hazırladıklarının delegelere sunulması için büyük mücadele veren Martov, "parti üyesi" konusunda çok daha esnek bir tanım önerir. Martov için parti üyesi, "parti organlarından birinde, partiye katkı sağlayan"dır. Başka bir anlatımla, Lenin için parti üyesi belirgin bir görevi olan, merkezî ve hiyerarşik bir örgütte aktif rol oynayan biriyken, Martov partinin düşüncelerini kendine yakın görenlerin parti üyesi olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürer. Oldukça soyut olan bu çatışma, aslında olabildiğince somut iki görüşü içerir:

Lenin'in hazırlık metninde altını çizdiği kavram, profesyonel devrimcilerden oluşan, sürekli bir iç denetim altında çalışan, katı disiplinli bir örgütün varlığını şart koşar. Onun gözünde partiyi işçi sınıfından ayıran ve temel kurumları örgütlü kuruluşun emrine veren böylesi bir kavram, devrim projesini hayata geçirebilecek tek görüştür.

Somut sorunlardan ikincisi, otorite konusudur. Martov'un kafasındaki kitlesel örgüt, kararı tabana bırakır, böylelikle partinin zirvesinin tabana karar dayatmasını yasaklar. Lenin'e göre bu kavram parti otoritesini, parti önderinin kişisel otoritesini zayıflatır. Yani, kendi otoritesini...

Kuşkusuz Martov iddiasında yalnız değildir. İleri sürdüğü fikirlerle Alman sosyal demokratlarının büyük bir bölümünü yanına alır. Ne var ki, fikirleri, Rusların arasında azınlıkta kalır. Tartışma yine de hiç beklenmedik bir yönde gelişir. Lenin'in sertliği ve Martov'un hitabet yeteneği akılları karıştırır. Doğrudur, başlangıçta Lenin çoğunluğun desteğini almış görünür, Plehanov da Lenin'in yanındadır: "Her iki tarafın söylediklerini dikkatle dinledim" der Plehanov. "Dinledikçe, Lenin'i haklı buluyorum... Oportünizm düşmanları, partinin kapısını bu akıma kapatan Lenin'in önerisi doğrultusunda oy kullanmalı." Ne var ki Akselrod açık açık Martov'dan yana görünür, Vera Zasuliç ile Potresov da sessiz kalarak görüşlerini desteklediklerini belirtirler. Plehanov'un çok kararlı muhalefeti nedeniyle henüz *İskra*'nın yazı kuruluna

alınmayan Troçki de son anda Martov'u destekler. Plehanov'un, Lenin'in düşünceleri doğrultusundaki görüşlerini şiddetle eleştirir; Leninist önerinin oportünizmi devireceği düşüncesini desteklemek için ileri sürdüğü iddiaları çürütür. Hitabeti güçlü olan Troçki'nin müdahalesi delegeleri ikna eder.

Lenin'in Martov ve Troçki'yi zayıflatmak için yaptığı son bir girişime rağmen, çoğunluğu sağlamayı umduğu oylamanın sonucu tatminkâr değildir. Ad okunarak yapılan oylamada Martov yirmi sekiz, Lenin yirmi üç oy alır. Metnin geri kalanı, hiçbir değişiklik yapılmaksızın kabul edilir. Ne var ki, Lenin için darbe çok ağırdır. Rus sosyal demokrasisi içinde önemli rol oynamaya başladığından beri, ilk büyük yenilgisidir bu.

Bu aşamada, verilmek istenen tüm görüntüye rağmen iki adam arasındaki ilişkilerin kopmuş olduğunu kabul etmek gerekir. Martov çok otoriter davranan ve sadece kendi düşüncelerine değer veren Lenin'den kongrenin başından beri rahatsızlık duymaktadır. Lenin'in itiraz ederken kullandığı ses tonu, Martov'u birkaç kez yaralamıştır. Yıllar boyu Lenin'e sadık kalan bu duyarlı ve zarif adam, uzun zamandır desteklediği insanın sertliğine ve saldırganlığına daha fazla dayanamaz. Birden, eski dostunda iktidar hırsından başka bir şey göremez olur. Lenin'in duyguları da daha yumuşak değildir. Martov ona karşı gelmiş, acı bir yenilgiye uğratmış, şimdi de partinin yönetiminden uzaklaştırmak istemekte, kendi kabul etmese de partinin başına geçmeye çabalamaktadır. Tartışmalarının ötesindeki asıl amacın gerçekten iktidar mücadelesi olduğunun farkında olan iki adamın kişilikleri arasındaki fark, sonradan olacakları açıklamaya yeter. Olağanüstü denecek kadar akıllı olan Martov, duygularına kolaylıkla yenilen, hesapçılıkla uzaktan yakından ilgisi olmayan biridir; çoğu kez mantığı duygularına yenik düşer. Öte tarafta, satranç tutkunu Lenin, bu oyunun gerektirdiği erdemlerden çoğuna sahiptir. Yaptığı her şey, soğuk bir hesap ürünüdür. Martov'a duyduğu dostluk bir anda nefrete, karşısındakini siyaset alanından silme tutkusuna dönüşür. O andan itibaren tüm zekâsını, gerçek hedefine, parti yönetimini ele geçirmek için çalışmaya ayırır.

Bundan sonraki tartışmalar, güç dengesini yeniden altüst edip Martov ve yandaşlarını azınlıkta bırakarak, partinin yapısı üzerinde önceden kestirilemez sonuçlar yaratır. Tartışmanın konusu ayrı bir örgüt kurmak isteyen, sadece bu örgütün Yahudi proletaryasını temsil edebileceğini ileri süren Bund'un tüzüğüdür. Bund'un talebi, basit örgütlenme sorunlarının da ötesinde, çok

daha geniş bir alana, partinin hızla karar vermesinin gerekli olduğu milliyet kavramına açılır. Delegeler zaman geçirmeksizin partinin yapısı hakkında karar vermeye çağırılır: ulusal sorunların önemini göz önünde bulundurarak, partiyi federal bir yapıyla donatmak gerekir mi? Partiye ulusal özgürlük taleplerini savunmak görevi yüklenmeli midir?

Bund'un parti kongresinin gündemine taşıdığı talepler, XIX. yüzyılın sonlarından beri Sosyalist Enternasyonal'i karıştıran sorunlardan farklı değildir. Avusturya sosyal demokratları daha şimdiden bir dizi araştırma ve önerge hazırlamış, böylece işçi hareketinin dengesini bozmuştur. *Komünist Manifesto*'nun "işçilerin vatanı yoktur" diyen ünlü ve radikal cümlesine rağmen, Avusturyalı sosyalistlerden Renner ve Bauer, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu örneğinden yola çıkarak işçilerin kendilerini önce ait oldukları ulusla, daha sonra toplumsal sınıfla özdeşleştirdiklerini ileri sürer. Avusturya sosyalistlerini kaygılandıran, işçilerin ulusal aidiyete önem vermemesi sonucunda, ulus dayanışmasının sınıf dayanışmasını yok etmesidir. Hem eserlerinde hem de 1899 Brno Kongresi'nde, sosyal demokrasinin, programına ulusal talepleri dahil etmesini isterler, bu görüşü ileri sürerken de işçi hareketinin federalleşmesini reddederler.

Avusturya'daki tartışmaları dikkatle izleyen Lenin ve Rus sosyal demokratlarının çoğu, etnik açıdan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan çok daha karmaşık olan Rusya'da, böylesi bir tartışmanın hızla yayılabileceğini anlarlar. 1898 Minsk Kongresi'nin, partinin "bağımsız kuruluşu" olarak tanımladığı Bund'un taleplerinde, çarlık topraklarında baş gösterebilecek sosyal demokrat dayatmaların ilk örneğini görürler. Londra kongresinde Gürcü delegelerin, önderleri Noe Jordania'nın çevresinde toplanmaları, Bund'un da yardımıyla ulusal dilin kullanılmasıyla ilgili bir maddeyi kabul ettirmeleri, Rus sosyal demokrasisi içinde milliyetçi talepler olacağının, bu bakımdan Bund'un kendi türünde tek olmadığının belirtisi olarak algılanır. Böylece, Bund'un talebi üzerine çıkan tartışma sırasında, *İskra* yönetimi delegelerinin katılığı, birdenbire tüm delegelerin Yahudi işçi örgütü karşısında yekvücut olmalarını sağlar. Bunun üzerine, öfkelenen delegelerden yedisi salonu terk eder: bunlardan beşi Bund temsilcisi, ikisi de onların yanında yer alarak kendileri için özel statü elde etmeyi uman iktisatçılardır. Böylece bir önceki oylama sırasında Martov'un yanında yer alan çoğunluk kaybolur, Lenin yedi delegenin gidişinden de yararlanarak, bir oyla da olsa, çoğunluğu yeniden

ele geçirir. Durumun kendi lehine geliştiğini görerek, başında bulunduğu grubun, çoğunluğu elinde tuttuğunu belirtir ve bu çoğunluktan "Bolşevik" tanımını doğurur. Azınlıkta kalan rakiplerine gelince, bundan böyle "Menşevikler" olarak anılacaklardır.

Ne kadar tek taraflı olsa da bu karar, güçler arasındaki dengeyi, kişilik çatışmalarını, kavram ve algılama karmaşasını yansıtması açısından ilginçtir, bu özellikleriyle gelecek hakkında önemli ipuçları verir. Lenin'in yanındaki çoğunluk sağlam değildir: Bund temsilcilerin kongreyi terk etmeleri sonucunda doğmuştur ve tek oya dayanır. Önce azınlıkta kalan ve eğer Martov daha becerikli davransaydı azınlıkta kalmaya devam edeceği kesin olan Lenin'in sözlüğe yeni bir sözcük kazandırarak, çoğunluğu arkasında bulduğu bu "anı" ebedîleştirmedeki ve parti içindeki güç dengelerini kesin olarak tanımlamadaki kararlılığı, iradesinin ve utanmazlığının kanıtlarıdır. Onu iktidarı eline geçirip tek başına hüküm sürmeye götürecek olan da, bu özellikleridir.

Karşısında Menşevik olarak tanımlanmayı, böylece sonsuza dek azınlık olmayı kabul eden Martov ve arkadaşlarının yumuşak başlılığı, gelecekteki güçsüzlüklerinin de habercisidir. Geçici bir gerçeği yansıtan oylama sonuçlarına saygı duyarak, kendilerini ikinci sınıf konuma mahkûm eden bir tanımlamaya razı olurlar. Menşevikler Bolşeviklere karşı verecekleri tüm mücadelelerde aşırı dürüstlüklerinin ve blok halinde istifalarının kurbanları olacaklardır.

Kongre Lenin'in yeni bir zaferiyle, *İskra*'nın yönetimini ele geçirmesiyle noktalanır. Yönetimdeki ekibin tıkandığına değinerek, yönetimi üç kişiye indirmeyi önermiş, aynı anda da Parti Merkez Komitesi'nin yetkilerini kısıtlamayı teklif etmiştir. Lenin, Martov'a karşı elde ettiği zaferin ve Bundcular ile iktisatçıların gidişinin ona çoğunluğu getirdiğinden emindir. Yönetim kadrolarının yeniden yapılandırılması kararıyla öç alma fırsatı doğacağına inanır. Kongre yirmi beş kabul, iki ret ve on yedi çekimser (salonda sadece kırk dört delege kalmıştır) oyla, *İskra*'nın yönetimine Lenin, Plehanov ve Martov'dan oluşan bir üçlü komite seçer. Ne var ki Vera Zasuliç, Akselrod ve Potresov'un seçilmemiş olmalarına öfkelenen ve bu kısıtlı yönetimin *İskra*'yı Lenin'e gümüş tepside sunacağına, güçsüz Plehanov'un buna engel olamayacağına inanan Martov, yönetime katılmayı reddeder. Çekimser oyların yüksekliği, delegelerin ne denli kuşkulu olduklarının göstergesi olmalıdır.

Merkez Komite'ye gelince, Lenin bu organın önemini azaltmak

için de uygun bir yöntem bulmuştur. Kongrenin başlangıcındaki örgütlenmesiyle partinin aslında iki karar merkezi vardır: bunlardan ilki, Rusya'da yerleşik olup çeşitli yerel örgütlerin tepesinde görünen "Merkez Komite"; diğeri de Rusya'nın uzağında, Rus polisinin menzilinin dışındaki "organizasyon komitesi", yani *İskra*'dır. İki merkezin aynı ağırlık ve önemde olamayacakları açıktır. Tutuklamaların hedefindeki, diğer bir deyişle kadrolarını sürekli olarak yenilemek zorundaki Merkez Komite'nin güçsüzlüğü ortadadır. Oysa *İskra*'nın insan değişikliklerinden uzak, redaksiyon ya da "organizasyon komitesi" istikrar içindedir, bu nedenle daha etkin bir otoriteye sahip görünür. Lenin iki kuruluş arasındaki farklılığı görmüş, bu farkın nedenini birincisinin "pratik yönetim", ikincisinin de "teorik yönetim" olmalarına bağlamıştır. Bütün bunlara bir de anlamsal farklılık eklemek gerekir: organizasyon komitesi bir komuta merkezi olarak görülürken, Merkez Komite'de söz konusu olan sadece *rukovodstvo*[6] ya da "yönetimdir."

Kongre kapanırken, partideki bölünme açıktır. Lenin *İskra*'nın efendisi, parti örgütünün yöneticisi olmuş, partinin yönetimi ile gazeteyi birbirine benzeterek her ikisine de kendi yandaşlarını doldurmuştur. Yenilenlerin kini derindir. Plehanov'un yeni yönetimde görünmesi, –kendi de durumun farkındadır– kandırmacadan başka bir şey değildir. Zasuliç, Akselrod, Potresov ve Martov arasındaki ilişkiler kesilmiştir, kısa süre sonra Plehanov da eski arkadaşlarına katılmayı düşünmeye başlar.

Ne var ki bölünmüş partinin sarsıntıları henüz bitmemiştir; Lenin'in zaferi, en azından bu sefer için, kısa süreli olacaktır.

Pirhos zaferi

Lenin için 1903 yılının sonu, kongre sonrası olumlu görünen durumunun tersyüz olması demektir. Londra toplantısının ertesinde tüm Bolşevikler ile Menşevikler Lenin'in *İskra* yönetimini sıkıca elinde tuttuğu Cenevre'de buluşurlar. Ne var ki Menşevikler Lenin'in sertliğinin ve hoşgörüsüzlüğünün kışkırttığı düşmanlığın farkına çabuk varacaklardır. Troçki'nin desteklediği Martov, Bolşeviklerin *İskra*'yı ele geçirme yöntemlerini şiddetle eleştirir, böylesi bir dalaverenin olağanüstü koşullarda gerçekleştiğini belirtir. Plehanov, kısa bir süre Lenin'in yanında yer alır, sonra Men-

6. "Parti Tüzüğü Projesi", mayıs-haziran 1903, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 54, s. 448-453 ve "RSDRP Tüzüğü Projesi", age., c. 7, s. 251-258.

şeviklerle anlaşmaya varmak gerektiğini ileri sürer; önerileri Bolşeviklerden çoğuna çekici görünecektir. Bulduğu destekten cesaretlenerek, *İskra*'nın eski altı kişilik yönetime dönmesini savunur, yönetimden uzaklaşanları yeniden davet eder. Her zamanki gibi uzlaşmaz Lenin, "taviz" olarak nitelendirdiği bu öneriyi reddeder, hâkimiyetini yitirmeyi kabullenemez ve kendine düşman koalisyonun karşısında *İskra*'nın kapısını vurup çıkar. Birden, "kendi" gazetesi Menşeviklerin eline geçer, Plehanov eski yönetimi, bu kez Lenin'siz olarak yeniden işbaşına getirir; başta Martov olmak üzere, eski arkadaşları artık Lenin'in amansız rakipleri olmuştur.

Lenin için *İskra*'nın kaybı, gerçek bir trajedidir. Her şeyden önce, sürgünde bulunan sosyal demokrasi içindeki otoritesinin Londra'daki zaferinden sonra sandığı kadar güçlü olmadığını kabul etmek zorunda kalır. Öte yandan, *İskra*'dan yararlanıp Rus hareketiyle kurduğu bağlar da kopmuştur artık. Bu bölünme döneminin başlarında, kendini hareketten kesinlikle soyutlanmış görür.

Lenin geçmişte de olduğu gibi, siyasal buhranlar sırasında sinirlerinin sık sık bozulmasıyla da baş etmek zorundadır. İçine saplandığı depresyondan çıkabilmesi için, Krupskaya'nın İsviçre dağlarında tatiller düzenlemesi gerekir; turizm, uzun yürüyüşler, deliksiz uyku sağlığını yeniden kazanmasını sağlar. 1904 yazının sonuna doğru eski dengesine kavuşur, yeni projeler hazırlar ve kendine yeni çalışma arkadaşları bulur.

Yalnızlık ve depresyonla cebelleştiği süre boyunca *İskra*'yı okuyarak, Menşeviklerin ona karşı ne derin bir düşmanlık duyduğunu anlar. Gazetede onun görüşlerine saldırılmadığı, eleştirilmediği tek sayı yok gibidir. Akselrod, Martov, Plehanov gibi eski dostları gazeteye gönderdikleri yazılarla Menşevik harekete sağlam bir siyasal temel oluşturmaya çalışır ve bu temelden hareketle Lenin'in aydın sınıfı ile proletarya arasındaki ilişkiler konusundaki görüşünü çürütmeye uğraşırlar. Plehanov bu dönemde Lenin'e karşı gerçek bir haçlı seferi açar, kişiliğini, hoşgörüsüzlüğünü, kabalığını yerin dibine sokar, bu arada da Lenin'in totaliter eğilimini tahmin ederek parti kavramını sürekli olarak eleştirir. Troçki, Lenin'i "fiilî Robespierre" olarak tanımlayarak eleştiriye katılır, daha şimdiden onun devrim partisi kurucularını nasıl yok edeceği konusunda tahminler yürütür. Kuşkusuz önseziye dayanan bu tahmin, *Ne Yapmalı?*'nın başındaki "tasfiye" başlığından kaynaklanmaktadır.

Lenin'in yalnızlığı aylar geçtikçe azalır; bu kez yanına iki yeni taraftar gelmiştir. Bunlardan birincisi, yaşıtı genç bir doktor olan Aleksandr Malinovskiy'dir. Devrimci harekete çok önceleri katılmış, yüzyılın başında takma adıyla, Bogdanov olarak ünlenmiştir. Teorik ve felsefî çalışmalarıyla –Berdyayev'le polemiğe girmiştir– adını duyurmuş, bunun sonucunda da Rus yazarların en tanınmışlarıyla ilişki kurmuştur. 1903 yılında Bolşevik harekete girmiş, sonraki baharda Lenin'i ziyaret edip seçkin bir çalışma arkadaşı olarak onu mutlu etmiştir. Bogdanov bununla da kalmaz, başta kayınbiraderi Lunaçarskiy olmak üzere, bazı arkadaşlarını Lenin'e getirir. Lenin'e maddî imkân sağlar, tanıdığı ve Rusya'da yaşayan yazarlarla ilişki kurmasına yardımcı olur. Lenin çiftinin uzun tatillerine katılır, yeni önderinin sinirlerinin düzeldiğini, yeniden mücadeleye hazır olduğunu memnunlukla görür.

Bogdanov sayesinde Lenin'in yalnızlığını paylaşmaya gelen yeni biri daha vardır: Anatoliy Vasilyeviç Lunaçarskiy; parlak zekâlı, Rus aydınının kusursuz örneği. Felsefe eğitimi almış, birkaç yabancı dil öğrenmiştir, birçok konuda sınırsız bilgi sahibidir, daha çok gençken Marksist harekete ilgi duymuştur. Daha 1899'da Moskova'da Lenin'in kız kardeşi Anna Yelizarova'yla tanışır. Bogdanov'un ayrılmaz dostu olarak Cenevre'ye gelir, Lenin'e *İskra*'nın yerini alacak yeni gazetede birlikte çalışmayı önerir. Ne var ki bir siyasetçiden çok seçkin bir aydın olan Lunaçarskiy'in zayıf kişiliği ve dengesizliği ona birçok kez oyun oynayacaktır.

Üçüncü seçkin taraftar, Sibirya'nın küçük bir kentinde, Lenin gibi 1870'te doğmuş Leonid Borisoviç Krasin'dir. Lenin'le tanışmadan önce Krasin, her şeyin de ötesinde militan faaliyetleriyle dikkat çekmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra, mühendis olarak Bakü'de çalışmaya başlar; petrolün başkentinde ve tüm Kafkasya'da gelişen sosyal demokrat harekette kendine önemli bir yer edinir. *Pravda*'nın ve devrimci broşürlerin basıldığı gizli bir matbaa kurar, yayınların tüm çarlığa dağıtılmasını örgütler. 1903 yılında, Bolşevik yandaşı olarak Merkez Komite'ye seçilir. Lenin'in katı prensiplerinden çok, Menşeviklerle uzlaşmak gerektiğini ileri sürerek Lenin'i düş kırıklığına uğratır. İleride başına geçmeyi umduğu partide böylesi örgütçü bir gencin ne denli yararlı olacağını fark eden Lenin, Krasin'i kendine getirme görevini üstlenir. Bu görevi yavaş yavaş başaracaktır.

Lenin'i yalnızlığından kurtaran etkenlerin arasında, Krupskaya'nın yaptıkları yadsınamaz. Bir taraftan kocasını eğlendirmeye çalışırken, eski militan tanıdıklarını Lenin'in emrine verir, Rus-

ya'daki sosyal demokrat örgütlerle ilişkisini yeniden canlandırmasında etkili olur.

Tatilden döndüklerinde her şey Lenin'in yeni bir projeye atılması ve –kısmen de olsa– eski yoldaşları üzerindeki hâkimiyetini yeniden oluşturması için uygun görünmektedir.

Vperyod ya da yeni İskra

Bogdanov'un maddî yardımı ve ilişkileri sayesinde Lenin en fazla eksikliğini duyduğu, vazgeçemeyeceği silaha, gazeteye yeniden kavuşur. Acelesi vardır, çünkü 1904 yılı boyunca durumu bozulmaya yüz tutmuştur. Ona sırtlarını dönenler sadece eski Rus yoldaşları değil, içlerinde Lenin'in aşırı düşünce ve sözlerini eleştiren ünlü Alman üyelerin de bulunduğu Avrupa sosyal demokrasisidir. O dönemde hareketin kuşkusuz en önemli manevî lideri Kautsky, Lenin'e Menşeviklerle çelişkisini açıklamak için başvurduğu *Neue Zeit* gazetesinin sütunlarını kapatır. Kinciliği birçok kez kanıtlanan Lenin bu hakareti hiç unutmayacaktır. Yıllar sonra, yaşlı üstadı "dönek Kautsky" olarak adlandıracak, öcünü alacaktır. Sosyal demokrat hareketin bir diğer önderi Rosa Luxemburg eleştirilere katılır, Lenin'in davranış bakımından "önce Rus" olduğunu, henüz uygarlaşmamış ülkesinin özelliklerini taşıdığını iddia eder. Lenin bu hakareti de unutmayacaktır. Ulusal sorun gibi ciddi konularda farklı düşünmeseler de, Lenin ve Luxemburg yıllar boyu çeşitli konularda polemiğe girecektir.[7] Ne var ki 1916 yılında Junius'la (Luxemburg'un takma adı) giriştiği kavga,[8] her ikisini sosyal demokrat hareketin iç sorunlarla uğraştığı güç dönemde karşı karşıya getiren düşmanlığı arınsatacaktır. Sonuçta, bir diğer ünlü, Bebel, bir uzlaşma önerirse de, Lenin onu dinlemez; Alman sosyal demokrasisinin, düşmanlarından yana olduğundan emindir. Bu konuda, tümüyle haksız da sayılmaz. Avrupa işçi hareketi önderleri daha o dönemlerde bile, kendi düzenlerine ve reformcu eğilimlerine sıcak bakmayan Bolşeviklerin istilasından çekinmektedirler.

1904 yılının sonu, Lenin'in sıkıntılarının da sonudur. O yıl süresince yeni bir eserini, *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*'yi[9] yazmış,

7. "Bir Adım İleri, İki Adım Geri, Rosa Luxemburg'a Cevap", 2 (15) eylül 1904, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 9, s. 38-65.

8. Lenin, Junius imzasıyla yayımlanan "Sosyal Demokrasinin Krizi"ne bir polemikle cevap verecektir, age., c. 30, s. 1-9.

9. "Bir Adım İleri, İki Adım Geri, Partimizin Buhranı", şubat-mayıs 1904, age., c. 8, s. 185-414.

burada II. Kongre'yle hesaplaşmıştır.[10] Cenevre'de yayımlanan metin, desteklediği görüşlerin savunusu niteliğindedir. 1904 ağustosunda, sağlığını yeniden kazanmak için yaptığı tatilden sonra Cenevre'ye döndüğünde, kendine yakın yirmi iki Bolşevik davet eder; onlarla birlikte, büroya seçilen Bogdanov'un çok etkili olacağı bir "çoğunluk komitesi" oluşturur. Bogdanov sonbaharla birlikte Rusya'ya döner, bu komiteye bağlı kuruluşları örgütlemeye çalışacaktır. Ama hareketinden önce Lenin'le birlikte Lenin'in yeniden elde ettiği gücü kanıtlayacak, çoğunluk olarak adlandırılan blokun ya da komitenin varlığını vurgulayacak gazeteyi hazırlar. *Vperyod* (İleri) gazetesinin ilk sayısı aralıkta yayımlanır; gazete gerçekten de iktidarı kimseyle paylaşmayan Lenin'in yayın organıdır. Gazete Rus sosyal demokrasisini ikiye bölen fikir ayrılığını, sanki gerek varmış gibi, çarpıcı biçimde açıklar. Gazete artık anti-*İskra*'dır ve Lenin her sayıda düşman yayını hiç yatışmayacak bir şiddetle eleştirmeye koyulur. Öte yandan yaşlı Plehanov da her yazısında Lenin'i "çatışmayı yatıştıracağına, ateşin üzerine yağ dökmekle" suçlar.

Savaşçılık ruhuna yeniden kavuşan Lenin o andan itibaren tüm zamanını, 1905 baharında yine Londra'da toplanacak III. RSDRP Kongresi'ne ayırır. Partiyi sabırla ele geçirme çabalarını ödüllendirecek bu kongreyi heyecanla beklemektedir. Ne var ki isteği, hem Menşeviklerin muhalefetiyle hem de bölünmenin hareketi verimsizleştirdiğine inanan Rus örgütlerinin direnişiyle karşılaşır. Altı kişilik Merkez Komite'nin Rusya'da yaşayan beş üyesi, kongre fikrine karşı çıkar ve görüşünü belirtir: "Rusya'da sosyal demokrasinin ihtiyaç duyduğu şey çatışma değil, ciddi talimatlar ve propaganda malzemesidir. Kavga etmekten vazgeçip işe koyulun!"

Oysa Lenin için en önemli, en acil iş hâkimiyetini partiye kabul ettirmek ve yitirdiği iktidarı geri almaktır. Bu yüzden Sen-Petersburg hareketinden yani 1895 yılından beri tanıdığı, II. Kongre sırasında Merkez Komite'ye seçilmiş Kriyanovskiy'in Rusya'ya gelme ve yerel örgütlerin nabzını tutma önerisine kulak asmaz. Uzlaşma yanlısı Kriyanovskiy, ülkede yaşayan militanların duygularını aktarmak için Cenevre'ye gelmiştir. Lenin'e yerel örgütleri yakından tanımak için ülkeye dönmesini, onların görüşlerini İsviçre'deki evinin rahatlığında tahmin etmek yerine, gelip konuşmasını önerir. Lenin öneriyi kesinlikle reddeder, böylesi bir saflık onu öfkelendirmiştir.

10. Lenin daha 1903 aralığında olaylar hakkında kendi görüşünü yazar. "Raskaz o IIm s'ezde RSDRP" (II. RSDRP Kongresi'nin öyküsü), age., c. 8, s. 1-20.

Talih hiç beklenmedik anda Lenin'in yüzüne güler. Rusya'da polis, partinin faaliyetlerine karışır ve yönetici kadronun on bir üyesinden dokuzunu tutuklamayı başarır. Krasin tutuklanmaktan zor kurtulur. Bu olay, ülkede isteklerine karşı çıkanların hepsinden kurtulan Lenin için, inanılmazın da ötesindedir. Arkadaşlarını hapse gönderen polis müdahalesinin açtığı fırsatı hemen görür, alaycı bir yorumda bulunur: "İşte Menşevikleri uzun süre zayıflatacak bir şey."

Böylece, "III. RSDRP Kongresi" toplantıyı onaylamak zorunda olan, koşullar nedeniyle üyelerinden hemen hepsini kaybetmiş bir Merkez Komite olarak toplanır. Toplantıya verilen ad abartılıdır kuşkusuz; ne de olsa bir araya gelecek olanlar, bir önceki kongreyle kesin fikir ayrılığına düşmüş Bolşeviklerdir. Çoğu Rusya'dan gelme, *Ne Yapmalı?*'da önerildiği gibi profesyonel otuz sekiz delege daha başlangıçta Lenin'in yanında yer alır, hepsi de Menşeviklerin savlarını koşulsuz mahkûm etmeye hazırdır.

Menşevikler de elleri kolları bağlı oturmazlar. August Bebel'e çağrıda bulunarak, aracılık görevine soyunmasını isterler. Çatışmayı yatıştırmak için Bebel beş bağımsız kişiden oluşan bir mahkeme önerir. Lenin, Menşeviklerin kabul ettiği öneriyi şiddetle reddeder; kişilerin değil, düşüncelerin suçlandığı bir anlaşmazlığı çözme görevinin zaten düzenlenmiş olan kongrenin görevi olduğunu ileri sürer. Lenin'in davranışı karşısında dehşete düşen, bir yandan da Menşeviklerin ciddiyetinden kuşkuya düşen Bebel çekilir. Lenin'in kongre toplama kararıyla bir oldubitti karşısında kalan Menşevikler yandaşlarını Cenevre'de toplamaya karar verirler, ama toplantıyı adlandırırken "kongre" değil, "konferans" tanımını kullanırlar. İki yıl önce de, yasallık kaygısı ya da güçsüzlük nedeniyle yaptıkları gibi, mütevazı bir tutumda karar kılıp, sosyal demokrasinin gerçek temsilciliğinde önceliği Lenin'e teslim ederler.

Gerek Londra, gerekse de Cenevre'deki görüşmeler, ocak ayından beri Rusya'yı karıştıran olayların ve ülkede artma eğilimi gösteren ajitasyon hareketlerinin gölgesinde gerçekleşir. Partinin örgütlenmesi, proletaryayla ilişkileri, gelecek için tanımlamalar gibi konular her zamankinden günceldir, çatışma her zamanki gibi yıkıcı olur.

İskra'nın sahibi Menşeviklerin saflarında, Rus sosyal demokrat hareketinin en parlak kişileri vardır: kısa süre önce Lenin'e verdiği destek yüzünden gücünü yitiren Plehanov, Akselrod, Martov ve bir zamanlar Lenin'in yanında yer alan Potresov ve Troçki.

Hepsi de Rusya'da devrim havasının gelişmekte olduğunu belirleyerek, partinin devrimci muhalefeti temsil etmesi gerektiğini, henüz zamanı gelmediği için iktidarı ele geçirmeye, en azından paylaşmaya çabalamasının doğru olmayacağını düşünmektedir. Lenin'in, partinin merkezîleştirilmesi gerektiği düşüncesini eskiden olduğu gibi gevşek iddialarla değil, açık açık reddederler.

III. Kongre-Yönetimin Bolşevikleştirilmesi

Londra'da Lenin yeni müttefiklerine güvenmek zorundadır: kongrede partinin geçici devrimci hükûmete katılmasını öngören tezi –Lenin artık bu teze değer vermektedir– savunacak olan Krasin; Rusya'da kongre hazırlıklarını büyük bir özveriyle yürüten Bogdanov; ve Lenin'in isteği üzerine kongreye silahlı ayaklanmayla ilgili bir karar tasarısı sunacak olan Lunaçarskiy. Ne var ki bütün desteğe rağmen, Lunaçarskiy ile Bolşevik Partisi kurucusu arasındaki anlaşmazlık artık su yüzüne çıkmıştır. Zaten ilişkileri hep sarsıntılı olmuş, Lunaçarskiy Lenin'e yararlı olma arzusu ile onu Bolşevik hareketin babasından birkaç kez uzaklaştıran kuşkular arasında gidip gelmiştir. Oysa III. Kongre Lunaçarskiy'in Bolşevik önderi kayıtsız şartsız desteklediği döneme rastlar. Ne var ki Lenin Lunaçarskiy'in Bogdanov'un felsefî düşüncelerine katılmasını kabullenemez. Susmasının nedeni, kısa süreli bir anlaşmayı sürdürmektir, sessizliğini yakında bozma kararındadır.

Lenin'e yeni katılanlar da vardır. Bunlardan biri, daha 1902 yılında *İskra*'ya katılan, gazetenin sayfalarında Berdyayev ve Struve'yle polemiğe giren, sonra Rusya'ya dönüp önce Tiflis'te, sonra da Moskova'da parti bürosunda militan grupları örgütlemeye çalışan genç Lev Borisoviç Kamenev'dir. 1904 yılında, Menşevik olmakla suçladığı *İskra*'dan ayrılır, Lenin'in görüşlerine yanaşır, yeni çıkmaya başlayan *Vperyod*'la sürekli yazışır, Kafkasya'da, merkez Rusya'da ve Ural bölgesinde Bolşevik yandaşı yerel komiteleri birbiri ardına ziyaret ederek III. Kongre'yi hazırlar. Kafkas komitesi Kamenev'i III. Kongre delegesi olarak görevlendirir.

Lenin saflarına henüz katılanlardan biri de, Saratovlu bir köylü ailesinin oğlu, eski *İskra* yandaşı, Moskova'da sosyal demokrat örgütlerin oluşmasında büyük pay sahibi Aleksey İvanoviç Rıykov'dur.

Yeni gelenler, Lenin'in kolayca çekip çevireceği müttefiklerden değildir kuşkusuz; üstelik Londra Kongresi, Bolşevizm'in kurucusunun, taraftarlarını orada toplamayı başarmakla birlikte, henüz

teksesli bir örgüt oluşturamadığının kanıtıdır. Rusya'dan gelen delegelerden bazıları Lenin'e kafa tutar. Lenin'in küçümseyerek *komitetçikiy* (yerel komite sorumluları) olarak adlandırdığı bu kişiler, gençliğin verdiği heyecanla rahatsızlık duymadan Lenin'e muhalefet eden Aleksey Rıykov'un –henüz yirmi üç yaşındadır– yönettiği insanlardır. Topraktan gelen Rıykov, tarıma dayalı bir toplumun uzun bir geçiş süreci yaşamaksızın sosyalist bir devrim gerçekleştirebilme olasılığına kuşkuyla bakmaktadır. Kongre sırasında, Lenin'in yetkilerini kısıtlamak isteyen "reformcu" bir eğilimin su yüzüne çıktığı kolayca görülür. Sadık Krasin bile ateşli bir tartışmaya katılır, "göçmenliğin" partinin gelişmesini frenlediğini iddia eder. Herkes Krasin'in hedefinin Lenin olduğunu kolayca anlar, yine de kimse Krasin'in söylediklerini şiddetle alkışlamaktan çekinmez.

Lenin'in aşması gereken diğer bir güçlük de, partiden uzaklaştırmaya can attığı Menşeviklerle kurulacak ilişkiler konusudur. Delegelerden çoğu Menşeviklerin dışlanmasına karşıdır. Tüm muhalefetlerine rağmen, delegeler, Lenin'in bir taktik uzmanı olarak, dikkatle öne sürdüğü önerileri kabul edeceklerdir. Böylece Menşevikler kendilerini düşünce platformunda mahkûm edilmiş bulurlar, yine de, koşullara ve parti disiplinine uymaları, III. Kongre'nin yasallığını kabul etmeleri durumunda kişisel olarak parti üyeliğine devam edebileceklerdir. Özet olarak Menşevizm aforoz edilir, sadece başkaldırmamayı kabul eden Menşevikler partide kalabileceklerdir. Kongre bunun dışında Lenin'in büyük önem verdiği düşünceyi destekler ve zaman geçirmeden silahlı bir ayaklanmanın örgütlenmesi doğrultusunda karar alır.

III. Kongre'nin sonunda Bolşevik Partisi Merkez Komitesi'ne seçilen Lenin, Krasin ve Bogdanov üçlüsü partiyi 1908 yılına kadar yönetecektir. Ne var ki yönetim Rıykov'u da içine almış, böylelikle gürültücü *komitetçikiy*'lere de yer açmıştır.

Lenin'in bu dönemde parti üzerindeki hâkimiyetini değerlendirmek kolay değildir. Bir taraftan, belli başlı görüşlerini kabul ettirmiştir: kongrenin toplanmış olması Bolşevik kanadı RSDRP içinde etkin bir duruma getirmiş, Lenin'i kişi olarak partiyle özdeşleştirmiş, Menşevikleri aforoz ederek sosyal demokrasinin dışına atmıştır. Öte yandan, silahlı ayaklanma çağrısı ve partinin merkezîleştirilmesi gereği, Lenin'in devrimci görüşlerinin onaylanması anlamına gelir. Artık Rus sosyal demokrasisinin gerçek temsilcisi, Lenin'dir.

Oysa gerçek çok daha karmaşıktır. Her şeyden önce, görüşlerini kabul ettirebilmek için, savaşması gerekmiştir. Menşeviklerle ayrılık yönündeki sözde oybirliği, Merkez Komite'ye Menşeviklerle barışma yollarını araştırma görevi veren gizli bir kararla yalanlanmaktadır. Böylece, kongre bir taraftan Menşevikleri mahkûm edip Rusya'da Menşevizm'e bağlı örgütleri çoğunluğun görüşlerini kabul etmeye, çoğunluğun buyruğuna girmeye davet ederken, birliğin yeniden kurulması istenci gücünden hiçbir şey yitirmemekte, dahası, Merkez Komite bu birliği oluşturmakla görevlendirilmektedir. Menşeviklerin tutumu da böyle bir birliğe umut bağlanmasına neden olur. Cenevre toplantıları özellikle Bolşeviklere karşı saldırılar bakımından hareketli görünse de, düzenleyicilerin toplantıyı "kongre" yerine "konferans" olarak adlandırmaları bile, kafalarındaki asıl niyeti açıklamaya yeter. Aynı zamanda, toplantılarının sosyal demokrasinin kongresi olduğunu iddia etmeyerek, kesin bir ayrılığı onaylamaktan kaçınmış ve Lenin'in çevresinde bulunan ve hoşgörüsüzlüğünü istemeden de olsa kabullenmek zorunda kalanları cesaretlendirmiş olurlar.

Sosyalist Enternasyonal de Bolşeviklerin aşırılıklarına hoşgörüyle bakmaz. Lenin'in radikal söylemi başta Alman sosyal demokratlar olmak üzere sosyal demokrasi hareketinin çoğunluğuna aykırı gelmektedir. Batılı görünüşlü, uygar ve aydın Plehanov ile kaba Lenin arasında seçim yapmak gerekse, Enternasyonal'in birincisi yeğleyeceği kesindir; Lenin ise bu kuruluşun gözünde sosyal demokratların, stratejilerine nasıl katacaklarını kestiremedikleri bir Rus kimliği taşımaktadır.

Lenin Londra'da kongrenin kararsızlarına karşı zafer kazanmış olsa da, bunun nedeni Krasin dışında kimsenin Lenin'e karşı sürekli muhalefet edecek boyutta olmamasıdır; kaldı ki Lenin Krasin'i de yanına çekmeye çalışacak, birkaç yıllığına da olsa ittifak kurmayı başaracaktır. Menşeviklere karşı kazandığı zafer de, tıpkı 1903 yılında olduğu gibi, süreye yayılmadan ve gerçeğe dayanmadan kalacaktır. Yine de Londra Kongresi'nin çalışmalarını tamamladığı o 1905 nisanında Rus sosyal demokrasisi gözlerini resmî tartışmalardan ayırıp, birkaç aydan beri Rusya'da baş gösteren devrimci mücadeleye çevirmek zorunda kalacaktır.

1905 Devrimi tüm tartışmaları kökünden kesip atacak, Lenin'in hâkimiyetini çok güç bir sınavdan geçirecektir.

5

1905-Ateşle sınav

Bolşevikler ile Menşevikler çekişip tartışırken Rusya, Lenin'in, patlak vereceğini ve karışıklık yaratacağını önceden kestiremediği bir devrim ateşiyle yanar ve yavaş yavaş batmaya başlar.[1] Oysa, belirtilerin onu uyarmış olması gerekirdi. Japonya'ya karşı yürütülen korkunç savaş, askerî kayıpların gereksizliğini ve savaşı yönetenlerin yeteneksizliğini gören Rus halkını öfkelendirir.[2] Savaş birbiri ardına karışıklıklar doğurur. Uzakdoğu'ya takviye gönderilen umutsuz birlikler, yol boyunca faaliyet gösteren devrimci militanların propagandalarının etkisinde kalır. Büyük demiryolu merkezleri böylesi bir hareket için biçilmiş kaftandır: devrimci davaya katılmış demiryolu işçileri, 1899-1901 karışıklıkları sırasında üniversiteden kovulup rayların bakımından sorumlu ceza birliklerine alınmış öğrenciler buralarda toplanır, yaşamaya mahkûm edildikleri çevrede ajitasyon faaliyetlerine girişirler. Bölgede bazı siyasal örgütler de görülür: bu karışık dönem özellikle popülistlerin vârisi Sosyalist Devrimci Parti'nin (SR) yükselmesinde de etkili olur, parti güç kaybına uğrayan Toprak ve Özgürlük, Halkın Özgürlüğü gibi terör örgütlerinin bayrağını devralır.

Rusya'da gelişen ajitasyon, bir yandan yasal siyaset yollarından yararlanırken –*zemstvo*'lar (bağımsız yerel meclisler) örgüt-

1. 1905 hakkında.

Milyukov (P.), *La Crise russe*, Paris 1907. Haz. Martov vd, *Obşçestvennoye dviyeniye v rossiy v naçale XX*[90] *veka* (XX. Yüzyıl Başında Rusya'da Toplumsal Hareket), Moskova, 1906, 2 cilt.

Haz. Pankratova vd, *Revolyutsiya 1905-1907 gg v rossiy. Dokumenty i materyaliy*, Moskova, 1960.

Coquin (F. X.), Gervais (C.), *1905, La Première révolution russe* (Birinci Rus Devrimi), Paris, 1986.

2. Mazlemoff (A.), *Russian Far Eastern Policy, 1881-1904* (Rus Uzakdoğu Politikası, 1881-1904), Berkeley, 1958.

lenir, reformları dayatmak için kongreler düzenler– bir yandan da yasadışı çalışmalar hız kazanır. Herkes Rus siyaset düzeninin ya güç kullanarak ya barışçı yoldan değişmesi gerektiğini, bu değişikliğin zaman geçirilmeden gerçekleşmek zorunda olduğunu kabul eder. Ne var ki devletin başındaki korkak ve kararsız hükümdar toplumsal sabırsızlığın önemini anlayamaz, yarım yüzyıl önce devrimci olarak nitelendirilebilecekken 1905 yılında gülünç görünen önlemlere başvurur. 12 Aralık 1904 Kararnamesi ne kadar sınırlı olursa olsun, bir reform ilanından çok, *zemstvo*'ları, köylüleri, işçileri ve yargı önündekileri tatmin etmek için ne yapılması gerektiğinin ve ne yapılacağının kesinlikten uzak cümlelerle tanımlanmasından ibarettir. II. Nikolay bu kararnameyle Rusya'da giderek artan karışıklığa çözüm bulduğu inancındadır. Kırk sekiz saat sonra hükûmet topluma resmî bir uyarı yapar: ajitasyon hemen sona ermelidir, kararname toplumsal taleplere cevap vermiş, kısacası tartışma sona ermiştir. Toplumun duygularının böylesine yanlış değerlendirilmesi ocak ayındaki büyük felaketi hazırlar. Artık kimse sükûnet çağrılarına kulak vermez. Öğrenciler harekete geçer. O ana kadar sessiz kalmayı yeğleyen işçi sınıfı gürültüyle sahneye çıkar.

Kanlı Pazar

20 aralık 1904 günü, Putilov fabrikalarında grev patlak verir. Grev pek sağlam nedenlere dayanmaz: işçilerden dördü işten atılmıştır. Yine de bu kadarı bile başkentin varoşlarını, sonra da tümünü ateşe vermeye yetecektir.

Olayların içyüzünü anlayabilmek için, yüzyıl başında Rus sendikacılığına, Zubatov'un[3] görüşlerine uygun olarak hükûmetin sendikalara el atma çabalarına kısaca dönmek gerekir. İktidar bu çok özel sendikacılık yöntemi sayesinde, kendini büyük işçi hareketleri karşısında güçlü görür, en azından böylesi hareketleri denetim altına alabileceğini umar. Kanlı Pazar gösterilerini düzenleyen rahip Gapon'un faaliyetlerinin yöneticileri hiç endişelendirmemesinin nedeni de budur; yetkililer rahibi kendi hizmetlerinde birisi olarak görürler. Ne var ki Gapon, Zubatov değildir. Rüşvete bulaşmamış, kutsal bir göreve soyunduğuna, halk ile çarı barıştırmak zorunda olduğuna inanmıştır.[4] Güçlü inancıyla ha-

3. Schneiderman (J.), *Segei Zubatov and the Revolutionary Marxism*, (Sergey Zubatov ve Devrimci Marksizm), New York, 1976.

4. Gapon (rahip G.), *The Story of my Life* (Yaşamöyküm), New York, 1906.

rekete geçer, kişisel karizmasının da yardımıyla 1904'ten itibaren sendikasına yaklaşık yirmi bin (sosyal demokrat örgütlerin övündükleri yandaş sayısının çok üzerinde bir rakam) işçi toplar. Bu nedenle Putilov fabrikalarındaki anlaşmazlığa müdahalesi hem yönetim hem de işçilerce olumlu karşılanır. Ne var ki Gapon bir anlaşmaya varmayı başaramayacak ve yönetime işçilerin dayanışma ve kararlılığını gösterebilmek için, genel grev ile toplu gösteriye başvurmaya karar verecektir.

Oysa ocak 1905'te her iki tarafın da kazancından söz edilemez. Grevciler hükümdara yönelirler, dilekçelerini ona iletirler, onlara göre krizi çözümlemek hükümdarın elindedir. Gapon 9 ocak pazar günü hükümdara sunulacak dilekçeyi birkaç liberalin de yardımıyla hazırlar. Artık Putilov fabrikalarındaki grev bir bahaneden başka bir şey değildir. Halkın hükümdardan istediği, siyasal sistemin tümden değişmesi, toplumun da bu değişim sürecinde söz sahibi olmasıdır. Gapon'un yandaşları, dilekçelerinin geniş halk yığınlarının isteklerini kapsamasını istemiş, bu amaçla da hemen her yerde, fabrikalarda, işyerlerinde, meydan ve sokaklarda imza toplamaya girişmişlerdir.

Gapon, yönetimi hazırlanmakta olan gösteri yürüyüşünden haberdar ettiğinden, yetkililer bütün gelişmelerin farkındadır. Barışçı bir topluluk, barış günü, Tanrı'nın (Rusça'da bu sözcük aynı zamanda "diriliş" anlamına da gelir) olan pazar günü, dilekçeyi hükümdara sunacaktır. Gerçekten de toplum yeni bir doğuma ya da yeni bir hayata hazırlanmaktadır. Durumdan haberdar olan iktidarın tepki vermemesi üzerine, Gapon hükûmetin bu girişimi kabul ettiğini sanır. Ne var ki, aynı saatlerde II. Nikolay'ın günlüğüne, "Dünden beri Sen-Petersburg'daki bütün fabrikalar grevde. Garnizonu takviye etmek için, çevreden birlikler getirtildi. İşçiler şimdiye kadar sükûnetlerini korudular. Yaklaşık yüz yirmi bin kişi oldukları sanılıyor. Birliğin başında Gapon adlı bir çeşit sosyalist papaz var. Mirskiy akşamüstü gelip alınan önlemleri anlattı" diye yazdığından habersizdir.

Görüldüğü gibi, anlaşmazlık mutlaktır. Bir yanda, talepçi ve güven dolu halk. Öte yanda Tsarskoye Selo'daki sayfiye evine kapanan, böylelikle onunla buluşmaya gelen halkıyla tüm ilişkisini koparan, gösterilerin gelişmesine göre tepki verme işini çalışma arkadaşlarının içgüdülerine havale eden bir hükümdar.

Kalabalık barışçı ve silahsız olduğundan, isteklerinin anlaşılıp kabul edildiğine inandığından, ne uyarılara ne de dağılma buyruklarına kulak asmaz. İktidar kalabalığa kulak vermediğinden

ve anlamadığından askerî birlikler ateş açar, karşılarındaki göstericiler kadar şaşkınlığa düşüp korkunç bir katliama girişirler. Halkın barış içinde hükümdarına yürüdüğü pazar günü, birkaç saatte Kanlı Pazar'a dönüşür. Halk ile çarın birbirinden koptuğu pazar. Gapon pazar gününü korkunç bir çığlıkla özetler: "Artık ne Tanrı ne de çar var."

Kanlı Pazar'ın bilançosu çok ağır olur. İnsan kaybı açısından, –abartıya yer vermemeye çalışsak da– yüzlerce ölü ve yaralıya ulaşır. Ne var ki kurban sayısının da ötesinde, asıl yara alan siyasal bilançodur. Mutlakıyet, onu uzun zamandan beri destekleyen halkın gözünde sonsuza dek mahkûm olur. Kanlı Pazar'ın ölüleri, toplum vicdanında Uzakdoğu bozgununun gereksiz ölülerine eklenir, sistemin insan hayatına ne kadar az önem verdiğinin yeni bir kanıtı olarak görülür. Öldüren, evlatlarının öldürülmesine ses çıkartmayan bir rejim, nasıl bir rejimdir ki? Nasıl yasal olma iddiası taşır?

Halk ile hükümdarı arasında zaten büyük olan anlaşmazlık, giderek uçuruma dönüşür. II. Nikolay için 9 ocak katliamı, iktidarın eskiden çok güçsüz davrandığının kanıtıdır; bu yüzden düzeni sağlamak için yeniden sertleşmek gerektiğine karar verir. Halk için katliama verilecek tek yanıt, ölülerle dayanışma içinde olunduğunu göstermenin tek yolu, mücadelenin sürdürülmesidir. İşçi hareketleri taşraya –Moskova, Saratov, Riga, Lodz, Varşova, Vilno– ve köylülerin şiddet gösterileriyle ayaklandığı kırsal alana sıçrar. Bir süredir sessiz kalan terör yeniden canlanır. 4 şubat 1905 günü, çarın amcası ve Moskova Valisi Grandük Sergey, Sosyalist Devrimci Partisi sempatizanı İvan Kalyayev adlı öğrencinin tabancasından çıkan kurşunlarla ölür. Zaten öğrenciler de harekete katılmıştır. Dersleri terk ederler, yasaklara rağmen üniversitenin içinde gösteriler düzenlerler, hemen her yerde işçilere katılırlar.

Sovyetlerin doğuşu

Bolşevik ve Menşevikler Londra ve Cenevre toplantılarında birbirlerini uzaktan suçlarken, kendiliğinden harekete geçen Rus Devrimi, giderek düzene girmeye, kesin taleplerini bildirmek için kanallar bulmaya başlar. Nisan ayında Moskova'da kongre adı altında toplanan *zemstvo*'lar genel seçimlerin ilanını ve gerekli reformları hazırlayacak bir meclisin kurulmasını isterler. Bir ay kadar sonra *zemstvo*'ların meclisi daha kesin siyasal talepler sıralar ve hükümdar hakları karşısına açıkça tanımlamamakla birlikte

yeni bir kavramı, "ulusun haklarını" çıkarır. Hemen her yerde birlikler, örgütler toplanır, toplantı üzerine toplantı düzenlenir, karar tasarıları oya sunulur. Köylüler de istek defterleri hazırlar. Mayıs 1905'te bir köylü kongresi toplanır, geleneksel köylü ayaklanmaları dirilir.

Ne var ki, bu çok hareketli mayıs ayı boyunca, her eğilimden sosyal demokratın dikkatini çekecek bir gelişme olur. Tekstil sanayii merkezi İvanovo-Voznesensk'te greve giden işçiler, iki ay boyunca var olacak bir sovyet seçerler. Önemli bir siyasal yenilik! Kısa bir süre sonra Odessa Limanı'nda Potemkin zırhlısında çıkan isyan, toplumsal yangının ülkenin bir ucundan ötekine, birbirinden farklı çevrelerde, hiç benzemeyen yöntemlerle yayıldığının kanıtıdır.

Başta sosyal demokratlar olmak üzere tüm siyasal hareketler önemli bir soruyla karşı karşıya kalır: ne yapmalı? En başta da işçi sınıfının aniden kurduğu sovyet konusunda.[5] Desteklenmeli mi? Yoksa taklit mi edilmeli? Zıvanadan çıkmış toplumsal güçler ne olacaktır? Onları örgütlemek mi gerekir? Ne tarafa yönlendirilmeleri doğru olur? Sosyalist Devrimciler gözlerini kırsal alana dikerler. Liberaller de sendikaları "ele geçirmeye" çalışır. Sosyal demokratlar daha hangi yolu seçeceklerini kararlaştıramadan, yarıtı veren toplum olur. Sonbaharda yerel grevler, ani gösteriler ülkeyi kaplar; sendikalar içinde en güçlüsü olan demiryolu işçileri sendikası, genel grev ilan eder. Başkentte ekim ortasında doğan sovyet, mayıstan beri İvanovo-Voznesensk Sovyeti'nin öğretilerinden ve ondan esinlenerek kurulan benzerlerinin deneyimlerinden yararlanmayı kararlaştırır.

14 ekim 1905 günü kurulan Sen-Petersburg Sovyeti elli gün yaşayacaktır. Fabrika işçilerinden seçilmiş beş yüz altmış iki üyeden oluşur, temsilcilerin hemen hepsi işçi sınıfından, çoğu da demir-çelik sanayiinden gelmektedir. Otuz bir üyelik yürütme komitesi *(ispolkom)* sovyet çalışmalarını izleyen, ama oy hakkı bulunmayan on dokuz sol parti temsilcisini içerir. Menşevikler bu organın önemini hemen anlamış, toplanmasına önayak olmuşlardır. Yürütme komitesi, başına genç bir avukat olan Hrustalev Nozar'ı, yardımcılıklarına da Menşevik Troçki ile Avksentyev'i getirir.

Sovyet örgütlenir, *İzvestiya Soveta Raboçik Deputatov* (İşçi Temsilcileri Sovyeti'nin Haberleri) adında haftalık bir dergi yayımlar. Bu gazete, 1917 yılında kurulup Sovyet devletinin gazetesi olarak görülen, geçireceği büyük değişimlerden sonra SSCB'nin

5. Anweiller (Oskar), *The Soviets* (Sovyetler), New York, 1974.

yıkılmasından sonra da ayakta kalmayı becerecek *İzvestiya*'ların esin kaynağı olacaktır.

Birbiri ardına sovyet doğarken, grevlerin ülkeyi felce uğrattığını, resmî yönetimin yerine bağımsız yerel hükûmet organları kurulduğunu gören çar tereddüde düşer; II. Nikolay hem kişiliği hem de babasının yürüttüğü politikaya olan sadakati nedeniyle güç kullanmak eğilimindedir. Çevresinde esneklik öneren küçük bir grup vardır; Portsmouth'tan, Uzakdoğu'daki askerî faciaya son vererek dönen eski bakanı Vitte de bu grubun içindedir. Uzun pazarlıklar sonunda imzalamayı başardığı antlaşmanın da kazandırdığı prestijle, hükümdara baskı yapabilecek, Rusya'da baskı yöntemlerinin artık bir işe yaramadığını kanıtlayacak, toplumla pazarlık etmenin gerekli olduğunu anlatacak durumdadır. 17 ekim 1905 günü yayımlanan çarlık bildirgesi, halka taleplerinden bazılarının karşılanacağını bildirir: genel seçimler, seçilmiş bir meclis. Ülke yeni bir siyasal çağa ayak basacaktır.

Liberallerin gözünde kuşkusuz yetersiz kalan Ekim Manifestosu, yine de seçimin yolunu açmakta, bu seçimlere etkili bir biçimde katılabilmeleri için, onları uygun strateji hazırlamaya itmektedir. Bunun üzerine Anayasacı Demokrat Parti'yi (KD ya da Kadet olarak bilinir) kurarlar, seçim mücadelesine hazırlanırlar. Ne var ki sosyalistler onları izlemeye hiç mi hiç niyetli değildir. Toplumun geniş kesimlerini ilgilendirmekle birlikte, Ekim Manifestosu'nun kargaşayı önlediği söylenemez. Sen-Petersburg Sovyeti silahlarını bırakmaz, grevleri ve gösterileri sürdürme çağrılarını tekrarlar. "Proletarya silahlarını bırakmamalı" der *İzvestiya*'lar. Yükselmekte olan devrimin düşmanı *Novoye Vremya* (Yeni Zamanlar), sovyetin birinci başkanı Hrustalev Nozar'ın öneminin bilincinde olarak, "Bugün Rusya'da iki hükûmet var" der; "Vitte'nin hükûmeti ile Hrustalev Nozar'ınki."

Yönetim bu görüşe kayıtsız kalmaz; bir taraftan halkı yanına çekmeye çalışırken –yaklaşan seçimler, köylülerin lehine olacak kararlar– öte yandan da baskıya hız verir. Tutuklamalar giderek artar. Hrustalev de tutuklamalardan nasibini alır; Troçki sovyetin başına geçerek, –oradaki görevi halk yönetim organının son günlerine denk düşse de– varlığıyla Sen-Petersburg Sovyeti'ne büyük prestij kazandırır. Sovyet bir süre sonra lağv edilecek, başkanı Troçki de tutuklanıp yargı önüne çıkarılacaktır. Ne var ki sovyet örneği tüm ülkeye yayılmış, öteki başkent Moskova da Sen-Petersburg'un bayrağını devralmıştır.

Plehanov uzaktan da olsa, baskıyı önceden kestirip endişelen-

miş, yoldaşlarını uyararak dikkatli olmalarını, zamanından önce yapılacak bir girişimin yönetimin başlattığı değişimi durdurup mutlakıyete yeni bir güç kazandıracağını anlatmıştır. Uyarılarına kulak vermeyen sovyet, halkı vergileri boykot etmeye ve kurucu meclis talebiyle ayaklanmaya çağırır. "Rus Halkına Manifesto" adı altında yayımlanan çağrı toplum üzerinde hiçbir etki yapmasa da, yönetimin şiddetli tepkisine neden olur, *ispolkom* üyeleri tutuklanır, gazeteler yasaklanır.

Sovyetin bu çağrısı, hazırlanmakta olan genel ayaklanmanın su yüzündeki görüntüsü olduğundan yönetimin tepkisi sert, şiddetli ve çabuk olur. Sovyetin dışında kalan Bolşevikler gerçekten de kentleri silahlı mücadeleye hazırlamakta, silah satın alıp küçük grupları sokak savaşı konusunda eğitmektedirler. Sovyetin ve Menşeviklerin hâkim olduğu Sen-Petersburg, böylesi projelere olumlu bakmaz; ama Moskova'da halkı isyana davet eden broşürler duvarları kaplar, sokaklarda barikatlar kurulur.

Aralık 1905: ayaklanma bastırıldığında, sovyetin tüm yöneticileri tutuklandığında, köylülerden oluşan ordu, devrim sayfasını kapatır. Birkaç ay sonra Troçki sürgüne mahkûm olur, cezasını çekmesi gereken kente varmadan kaçmayı başaracaktır. Mücadeleyi sonuna dek sürdürenler, özveriyle savaşan Moskova işçileridir, ama onlar da yenilmekten kurtulamazlar. Devrim bittiğinde, sıra siyasal çözümlere gelir. Bir de düşünmeye.

Devrim ve Lenin

Başta Lenin olmak üzere bütün Bolşevikler, 1905 yılının ocak ve aralık ayları arasında meydana gelen, hem tahminlerini hem de analizlerini aşan olayları büyük bir endişeyle izlemişlerdir. İyi örgütlenmiş olmasına rağmen, parti bütün bu olaylara hemen hemen hiç katılmamıştır. Üstelik geçici de olsa sovyetlerin başarısı, işçi sınıfının kendine uygun örgütleri tek başına kurma becerisine sahip olduğunu da göstermiştir. Siyasal bilinçle sonuçlanan işçi kendiliğindenciliği: işte Lenin'in değerli görüşleriyle pek uyuşmayan bir kavram!

Kanlı Pazar'ın hemen ertesinde sınırı geçip önce Kiev'deki, sonra da başkentteki harekete katılmaya giden Troçki'nin tersine Lenin, en azından olayların başında, Rusya'ya dönmeyi düşünmez.

II. Nikolay Ekim Manifestosu'yla birlikte, ocaktan beri istenen, ama bir türlü karar veremediği siyasal affı 21 ekimde ilan eder.

Ülkedekilerin yetersiz bulduğu af yine de sürgündekilerin dönmelerine olanak sağlayacak, kısacası, ülkede emeklemekte olan siyasal örgütlere yeni bir soluk getirecektir. Nadejda Krupskaya, Lenin'e ayırdığı anılarında, onun ocak 1905'ten sonra Rusya'ya dönmek için çok sabırsızlandığını belirtir. Oysa bu sabırsızlığını gemleyecek, Rusya'ya dönmek için af ilanını bekleyecektir. Sen-Petersburg dönüşü 8 ekim 1905'i bulur: kısacası, oldukça oyalanmıştır! Rusya'daki ilk faaliyeti de gazetecilik olacaktır.

Krupskaya bu dönemi çok kişisel çizgilerle anlatır: "1905 yazının sonunda, Vladimir İliç'in sezgilerinin ne denli güçlü olduğu şu yarutta belli oldu: 'Yakında Sen-Petersburg'da bir gazete açacağız, yazı işlerini de Nevskiy'e yerleştiririz.' Söylediklerini o zamanlar inanılmaz bulmuş, gülüp geçmiştim ama, üç ay sonra, *Novaya Jizn* (Yeni Hayat) gazetesinin panosu gerçekten de Nevskiy'de ışıldıyordu."[6]

Oysa gerçek bundan biraz farklıdır.[7] 1905 sonbaharında, Ekim Manifestosu'nun ilarından önce, kuşkusuz solcu, ama her türlü partiden uzak bir grup aydın, toplumda son zamanlarda beliren özlemleri yansıtacak bir gazete çıkarmak umuduyla başkentte toplanırlar. Başlangıçta filozof Minskiy, şair Zinayda Hippius ve şair Konstantin Balmont'tan oluşan grup, kısa zamanda Gorki ve onun yazar Leonid Andreyev gibi dostlarının ve aralarında Parti Merkez Komitesi üyesi Bogdanov ve Rumyantsev'in bulunduğu Bolşeviklerin de katılımıyla genişler. Manifesto daha rejimin yumuşayacağı işaretini vermeden, Minskiy gazetesini yayımlama izni alır. Gazetenin sorumlu müdürü olur, yazı işleri görevi Gorki'nin ikinci eşi olan ve Bolşevik yanlısı faaliyetlere katılmak üzere tiyatrodaki görevinden ayrılan aktris Mariya Andreyeva'ya verilir.[8] Partizan faaliyetler ve Bolşevizm'den çok, estetik sorunlarla ilgili yazarlar arasındaki –ilginç– işbirliğinin kaynağında 1905 yılı boyunca Rusya'ya hâkim olan coşkulu, hatta keyifli atmosfer yatar. "Siyasal ilkbahar" giderek yerini devrimci faaliyete bırakır, yine de aylar boyunca değişim beklentisi ve büyük bir çağ yaşama arzusu hüküm sürer. O dönemin eşsiz tanıklarından olan Valentinov, daha hiçbir şeyin belli olmadığı o ayların, 1848 yılında Fransa'da hâkim olan atmosferi ve Flaubert'in *Gönül ki Yetişmekte*'de yaptığı tanımlamayı anımsattığını yazar.

6. *Granat* ansiklopedisinin notu, bkz. *Les Bolcheviks par eux-mèmes*, s. 52.

7. Valentinov (N.), *Maloznakomıyiy Lenin*, s. 82.

8. Mariya Andreyeva ve Lenin hakkında, bkz. Vaksberg (A.), *Le Msytère Gorki* (Gorki Esrarı), Paris 1997, s. 36.

Her şey Lenin'in Rusya'ya dönmesi, zaman geçirmeksizin *Novaya Jizn*'in yazı işlerini, sanki kurucusuymuş, gazete onun organıymış gibi ele geçirmesiyle değişir. Başlangıçtan itibaren, makale üzerine makale yayımlar, "partinin örgütlenmesi" konusunda, "proletarya ve köylü sorunu" konusunda karşı gelinemez düşüncelerini sıralar. Kendine ait olmayan gazeteye girişinden dört gün sonra, "Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı" makalesi (13 kasım), başlangıçta solcu yazarlar ile militanlar arasında köprü oluşturmak isteyen gazetenin Bolşeviklerin eline geçtiğinin kanıtıdır. Bu sinsi ihtilali kabul etmeyenlerin, çıkıp gitmekten başka çareleri yoktur; daha kararsız olanlar susar, *Novaya Jizn* de tıpkı birkaç ay önce Lenin'in Cenevre'de Krupskaya'ya söylediği gibi, onun gazetesi olur.

"Edebiyat partizan olmalı" diye yazar. "Proletaryanın davasında partizan olmalı, büyük sosyal demokrat mekanizmanın tekerleği ve dingili olmalı... Gazeteler partilerin elinde bulunmalı. Edebiyatçılar partizan örgütlere girmeli... Söz konusu olan, parti edebiyatı ve partinin bu edebiyat üzerindeki denetimidir."[9]

Bir süre sonra sona erecek devrimle kucaklaşması geciken Lenin'in, vaziyet almak zorunda kalarak eylem ateşiyle yazdığı bu makale, yine de oldukça sarsıcıdır. Lenin'in katılığı kendini sosyal demokrat tartışmalarda sık sık göstermiştir. Ne var ki entelektüel hayat hakkındaki düşüncelerini daha önce hiç böylesine bir açıklıkla dile getirmemiş, edebiyatın harekete geçip partinin buyruğuna girmesi gerektiğini belirtmemiştir. Bu makale daha şimdiden Bolşevik devletin totaliter uygulamalarının habercisidir.

Troçki'nin çıkardığı vergi boykotu çağrısını sekiz gazeteyle birlikte yayımlayan *Novaya Jizn*, aralık sonunda yasaklanır. Ne var ki basın hâlâ susturulmuş değildir. Yasaklanmış gazetelerin yerini hemen yenileri alır ya da eski gazeteler yeni adla, aynı yazı işleri kadrosuyla çıkmaya devam eder. Ekim Manifestosu basın özgürlüğü ilan etmiştir; hükûmet devrimci hareketi reddetmekle birlikte, ifade özgürlüğüyle ilgili vaadini tutuyor görünür. Sürekli olarak yayın hayatına başlayan, Bolşeviklerin, Menşeviklerin, liberallerin ve Sosyalist Devrimcilerin görüşlerini yansıtan yeni gazetelerin arasında, Lenin hep kendi kürsüsüne sahip olacaktır. Böylelikle, birbiri ardına *Volna* (Dalga), *Vperyod*, *Eho* (Yankı) ve Vilno'da yayımlanan *Proletariy* (Proleter) gazetelerini yönetir.

Tüm partiler, basını finanse etmek için güçlü konumu olan kişilerden yararlanır: büyük sanayiciler, bazı soylular; gerçekten

9. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 12, s. 99-105.

de 1905, toplumun büyük bir çoğunluğunun paylaştığı bir devrimdir. Lenin de yayınları için, III. Kongre'den bu yana yorulmak bilmez yardımcısı olan Krasin'in yaratıcı özelliklerinden yararlanır. Öte yandan, para toplama konusunda eşsiz Gorki'den de yardım görür. Gorki Mariya Andreyeva'yla birlikte 1906 yılında Amerika'ya gidecek, Bolşeviklere kendi basınlarını finanse etmeleri için gerekli paraları sağlayacaktır. Bununla da kalmaz; silah alımı, hatta partide sürekli çalışanlar için de para bulur. Böylesi fonlar Bolşeviklerin yararlandığı tek kaynak değildir; Bolşevikler –daha sonra da göreceğimiz gibi– masraflarını karşılamak için "kamulaştırmanın" ek bir gelir sağladığını çok geçmeden anlayacaklardır.

Rusya dönemi sırasında Lenin'in hayatındaki en önemli özellik, Bolşeviklerin rakipsiz önderi olarak görülmesidir. Menşeviklerin sovyetler içindeki etkisi, Troçki'nin kişisel ağırlığı, bütün bunlar 1905 Devrimi boyunca ışıkların onların üzerine çevrilmesini, bu hareketli dönemde Bolşeviklerin eksikliğinin hissedilmesini, daha da önemlisi, aralarında Lenin dışında önemli kişiler olmadığının görülmesini sağlamıştır. Bu nedenle, Valentinov'un da belirttiği gibi, Bolşeviklerin, önderlerinin çevresinde toplanmalarına, ona her türlü maddî kaygıdan uzak bir yaşam sağlamaya çalışmalarına şaşmamak gerekir. Aralık 1905 ve mart 1906'da Moskova'da aile toplantılarına ayrılmış iki kısa dönemden sonra Lenin daha korunaklı bir yere yerleşmeye karar verir. İncelikle anlattığı güçlükler dışında özel hayatları konusunda son derecede ketum olan Krupskaya, birçok kez Lenin'in Rusya'da göçebe hayatı yaşamak zorunda kaldığını, geceyi geçirmek için başkalarının iyi niyetine başvurduğunu, karısıyla başkentin mütevazı lokantalarında buluşabildiğini yazar. Gerçekteyse, şubat 1906'dan itibaren, Sibirya'daki sürgün hayatına benzer dingin ve rahat koşullar peşindeki Lenin, polis denetiminden uzağa, Finlandiya'ya yerleşmeye karar verir.

1906 yılında, devrimin, Ekim Manifestosu'nun, taviz ve baskı arasında gidip gelen tereddütlü tutumun Rusya'da yarattığı siyasal atmosfer yüzünden Finlandiya, çarlıktan tuhaf biçimde uzaklaşmıştır. Bu nedenle Lenin başkentin altmış kilometre uzağında, kendini Rusya dışında göreceği Kuokala'ya yerleşmeye karar verir. Artık sürekli taşınmalar, Krupskaya'dan ayrı yaşama sona ermiştir. Çift, büyük bir villanın giriş katını kiralar; birinci kat Bogdanov ve öteki Bolşeviklere ayrılmıştır. Lenin'in başlangıçtan beri tutkun olduğu "aile hayatı" birkaç haftada kurulur. Krupskaya'nın annesi gelir, bir hizmetçinin de yardımıyla ev işlerini üstle-

nir. Krupskaya başlangıçtan beri ev işlerinde becerikli olmadığını itiraf etmiş, üstelik böylesi zorunluluklarla ilgilenmediğini belirtmiştir. Annesi hayatta kaldığı sürece kızının evindeki işleri üstlenecektir. Bir süre sonra, Lenin'in kız kardeşi Mariya aile çevresini tamamlamaya gelir. Tüm işler kadınlar arasında kusursuz biçimde paylaşılır.

Lenin zamanının çoğunu Kuokala'da geçirip partiyi, gazeteleri yönetir, makaleler yazar, talimatlarını almak için gelenleri kabul eder. Krupskaya hemen her gün başkente gidip evin eksiklerini tamamlar. Lenin mayıs 1906'da Sen-Petersburg'da ailesiyle birlikte kısa bir süre oturmayı dener, ne var ki tüm gözlerden uzak olma isteği konukluğunu kısa keser; Kuokala'ya dönecek, bir yılı aşkın bir süre orada kalacaktır. Ara sıra Bolşevik toplantılarına katılır, mitinglerde görünüp konuştuğu enderdir.

Devrimin geleceğinin tahmin edilemediği bu ayların aşırı gerginliği nedeniyle bir kez daha korkunç bir depresyona girer. Mayıs 1907'de Londra'da, Bolşeviklerin çoğunlukta olduğu parti kongresine katılır, "demokratik merkeziyetçilik" konusundaki tezlerini kabul ettirip parti tüzüğüne geçirir. Onun için bir zafer olan kongre daha ileride incelenecektir; kongrenin diğer özelliği de Menşeviklerle arasında acımasız bir savaşın yaşanmasıdır. Lenin Kuokala'ya döndüğünde Krupskaya ve arkadaşları sinir ve vücut sağlığındaki bozulmayı görüp öylesine endişelenirler ki, karısı geçmişte yararını gördükleri tedaviyi yinelemeye, tüm faaliyetlerini durdurup yalnızlığın yardımıyla tasalarından kurtulmasını sağlamaya karar verir. Böylece Lenin Finlandiya ormanlarının derinliklerinde, hiçbir Bolşevik'in gelip onu bulamayacağı sakin bir yerde iki ay dinlenir. Sonbahar geldiğinde, iki aylık dinlenme ve jimnastiğin verdiği güçle, önce Kuokala'ya döner, sonra giderek artan tepkilerden çekinerek, Helsinki yakınlarında bir köye sığınır. Güvensizlik ve endişe peşini burada da bırakmaz. İşte o zaman Rusya'dan ayrılmaya, Turku üzerinden Stockholm'e taşınmaya karar verirler.

Karakış koşullarındaki macera sırasında, bir balıkçı kayığının beklediği adaya varmak için buzlar üzerinde yürürken, buzlar ağırlığına dayanamayıp çatlar, Lenin boğulma tehlikesi atlatır. Kahramanını ilgiyle izleyen Valentinov yerinde bir soru soracaktır: "Lenin'in talihi olarak adlandırılan bu olay, Rusya'nın felaketi değil midir?"[10] Ekim ayının kahramanı, üzerinde dikkatsizce yürüdüğü körfezin buzlu sularına dalıp kaybolsaydı, ne olurdu? Bu soruyu kimse cevaplandıramayacaktır.

10. Valentinov, age., s. 32.

Stockholm'den Cenevre'ye yolculuk rahattır, on yıl sürecek sürgün hayatı yeniden başlar. Lenin için bu on yıl, karanlık geçecek, devrimci istenci uğraşacak bir şey bulamayacaktır. Üstelik çarlığın yıkılmanın eşiğine geldiği o iki yıla bakmak da, onu rahatlatmayacaktır. Partisinin olayların en karmaşık anında oynadığı önemsiz role sevinmesi mümkün müdür? İki yıllık devrimci umut sırasında, partiyi yönetiş biçiminden tatmin olduğunu söyleyebilir mi?

Bolşevik'siz bir devrim

Lenin Rusya'ya dönüşünde olayların ve sovyetlerin başarısı karşısında hazırlıksız yakalanmıştır; ocak 1905'te de olduğu gibi. Bütün bunları önceden tahmin edememiştir. İşçi sınıfının kendiliğinden doğmuş devrimci hareketinin, aylar boyunca herhangi bir parti tarafından yönetilmeden geliştiğini görmüştür. Daha sonra aynı işçi sınıfının önce İvanovo-Voznesensk'te, sonra Sen-Petersburg'da kendini temsil edecek örgütler oluşturma çabasını izlemiştir. Her gün giderek siyasallaşan bu hareket, Lenin'in varsayımlarının sert bir şekilde yalanlaması, fikirlerinin çifte yenilgisidir: her şeyden önce, gelişmeleri önceden kestiremediği için, entelektüel anlamda bir yenilgidir bu; ama en önemlisi, doğa olarak işçilere güvenen Menşevikler, geç de olsa devrime katıldıklarına göre, siyasal bir yenilgi. Böylece amansız düşmanlarının tahlillerinde yanıldığını da kanıtlamışlardır.

Bundan böyle, Bolşeviklere hak ettikleri yeri kazandırmak için ne yapılacağını düşünmek gerekir. Lenin bu arayışı iki cephede gerçekleştirir: öncelikle devrim için bir savaş stratejisi belirlemesi, sonra da Duma seçimleri sorununu çözümleyip, bu durumda alınması gereken tavrı kararlaştırması gerekecektir.

Devrim için nasıl bir strateji? Lenin kendini iki soruyla karşı karşıya bulur: Menşevik ağırlıklı sovyeti nasıl değerlendirecektir? Savaştan vazgeçmeyen işçi sınıfını hangi yöne itecektir? Kendiliğindencilik örneği olan sovyeti büyük bir kuşkuyla inceleyen Lenin, hatasının boyutlarını belirler. Sovyet vardır ve bu örnek diğer Rus kentlerine yayılmaktadır, geç de olsa sovyetleri Bolşeviklerin yanına çekmek gerekir. Savunageldiği stratejiyi terk etmekte sakınca görmez, –birçok makalenin de kanıtladığı gibi– pragmatik açıdan, sovyetlerin, proletaryanın ayrıcalıklı silahı olduğunu, gelişmesi ve devrim başarıya ulaşır ulaşmaz kurulacak geçici hükûmetin temel dayanağı olması gerektiğini açıklar.

Ne var ki, devrimin başarılı olabilmesi için, kesin bir hareketin, kısacası genel ayaklanmanın kararlaştırılıp yönetilmesi gerekecektir. 1905 yılının sonlarına doğru durum giderek gerginleşir. İşçiler grevleri ve gösterileri sürdürür; şurada burada çıkan isyanlar, Rus-Japon Savaşı'nın felaketiyle sarsılan ordunun kararsız iktidara artık güvenmediğini kanıtlar; öte yandan posta iletişimi ve demiryolları felç olmuştur. Kısacası, ayaklanma koşulları bir araya gelmiştir artık.

Öte yandan, Ekim Manifestosu'nun topluma yeterince taviz verdiğine inanan iktidar, halkın bu ödünlere karşılık durulması gerektiğini düşünür. Sükûnetin sağlanmadığını görerek, karışıklığın şiddet yoluyla bastırılması gerektiğine karar verir.

Devam eden karışıklık ile bu karışıklığa son vermek için muhtemelen yapılacak olan baskılar arasında, Lenin'in izleyebileceği tek bir strateji vardır: karışıklığı devrime dönüştürebilecek ve Rusya'yı kökten değiştirecek silahlı halk ayaklanması. Daha Sen-Petersburg'a gitmek için Cenevre'den ayrılmadan, ne yapılması gerektiğini soran herkese, Rusya'nın ocak 1905'ten beri içinde bulunduğu durumdan tek çıkış yolunun ayaklanma olduğunu tutkuyla anlatır. Bu ayaklanmayı yürütme görevi de, devrimci "profesyonellerden" oluşan küçük gruplarda örgütlenen Bolşeviklere düşecektir.

Kaldı ki, sokakta Menşeviklerle yaşanan çekişme ancak bir ayaklanma durumunda Bolşeviklerin lehine dönecektir. Menşevikler sovyetlerin sunduğu fırsatı kaçırmayıp hızla onlara uyum sağlamışlar, Rusya'yı sarsan toplumsal akıntıda hemen yerlerini almışlardır. Üstelik içlerinde işçilere ve işçi örgütlerine seslenip, onlar üzerinde Lenin gibi hâkimiyet kurmaya kalkmaksızın konuşabilecek iyi hatipler de vardır.

Şiddet stratejisinden seçimlere

Troçki gibi ünlü, Hrustalev Nozar gibi becerikli bu hatiplerin karşısında, kalabalıkları inandırmakta güçlük çeker Bolşevikler. Lenin'e gelince, Rusya'da kaldığı süre boyunca, kalabalıkların arasına hiç karışmamıştır. Ayaklanma, Bolşeviklerin kendilerini en rahat hissedecekleri ortam olacağından, genel isyanı gerçekleştirmek için talimat üzerine talimat yağdırır: silahlı ayaklanma, bir devrim ordusunun kurulması, geçici hükûmet oluşturulması... Bolşevikler böyle bir ayaklanmaya hazırlanabilmek için silah satın alırlar, saldırı birlikleri oluştururlar, başkaldırı çağrıları bastı-

rıp başkentin ve Moskova'nın duvarlarını ilanlarla donatırlar, hemen her yerde barikat yapımına katılırlar.

Öte yandan Menşevikler, Plehanov'dan gelen kendilerinden çok Bolşeviklere yapılan sükûnet çağrılarını dinlerler; Lenin'in taraftarları bu davetleri duymazdan gelir. Partiden gelen her şeye dikkat eden işçiler, şiddet ve ayaklanma çağrılarına kulak verir. Bunun ilk sonucu, aralık 1905'te[11] Moskova işçilerinin ayaklanması ve yenilgisi olur. Çok kan dökülür, daha sonra boşuna bunca kayba neden olduğu için Lenin suçlanacaktır. Lenin yine de ayaklanma çağrılarını kesmez. Böylelikle, Duma'nın temmuz 1906'da lağv edilmesinden sonra, parlamento denemesinin başarısızlığına dayanarak, yeniden şiddete yönelmeyi önerir. Bununla da kalmaz, İkinci Duma'nın temsilcilerinden dokunulmazlıklarını kullanarak halkı ayaklandırmalarını ister. İktidar ne böylesi bir isyancı söylem ne de bazı temsilcilerin, kavgaya katılmaları için hem işçilere hem de orduya davetiye çıkarması karşısında tepkisiz kalamaz. Hükûmet daha temmuz 1907'de devlete karşı bir komplo kurulduğunu iddia eder; birçok delege bu komploya karışmış olmakla suçlanır, Duma dağıtılır, böylece temsilciler zaten ince olan dokunulmazlık zırhlarını tamamen yitirmiş olurlar. Başarısız ayaklanma girişimleri ve şiddetli baskı işçi hareketini duraklatır, proletarya giderek umutsuzluğa kapılıp dağılır. 1905 yılında devrimci harekete katılan grevci işçi sayısı iki milyon yedi yüz elli binken, bu sayı 1906'da bir milyon azalır, 1907'de de yedi yüz elli bine düşer, 1910 yılında sadece elli bin olacaktır. Hareketin militanları azalırken, devrimci örgütler yıkılıp kaybolmaya yüz tutar.

Ayaklanma propagandacısı Lenin'in davayı kaybettiği tartışma götürmez. Geriye reformların, özellikle de seçimlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği kalmıştır. Sosyalistlerin bölündüğü açıktır. Duma'nın anayasal monarşiye yol açacağını uman Kadet'in tersine, hangi eğilimde olursa olsun hiçbir sosyalist böyle bir olasılığa inanmaz. Yine de Bolşeviklerin dışında hepsi, Duma'yı kendi çıkarlarına göre kullanmak gerektiğinde birleşir. Seçim stratejisi konusunda anlaşamayan Sosyalist Devrimciler ile Menşevikler her şeye rağmen seçimlere katılmayı, seçimlerde mücadele ederek seçtirecekleri temsilcilerin dokunulmazlıktan yararlanmalarını ve böylece düşüncelerini açıkça söyleyebilmelerini sağlamayı kararlaştırır. Seçimlere kesinlikle karşı olan, sadece Le-

11. "Moskova'da Kanlı Günler", 27 eylül (10 ekim 1905), *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 11, s. 313-318 ve "Moskova'da Sokak Savaşı", c. 11, s. 418-421.

nin'dir.[12] Ona göre Duma, gerçek bir sahtekârlıktır; böylesi bir kandırmacaya verilecek tek bir cevap vardır: seçimlerin boykot edilmesi. Bu talimata, Bolşeviklerin oy verme girişimlerini şiddet kullanarak önleme çabalarına rağmen, halk nisan 1906'da sandık başına gider. Kadetler dört yüz seksen altı sandalyenin önemli bir bölümünü (yüz yetmiş dokuz) kazanır. Köylü sınıfının geleneksel örgütü olan Sosyalist Devrimci Parti'nin boykot kararına rağmen köylülerin doksan dört temsilcisi *trudovikiy* (çalışanlar) adı altında toplanır. Lenin'in "parlamenter sersemlik" adı verdiği oluşuma karşı yaptığı saldırılardan rahatsız olmakla birlikte seçime katılmak eğiliminde olan Menşevikler, seçmenin iyi anlamadığı bir yarı boykota karar verir; karmaşık tutumlarının bedelini, Duma'ya sadece on sekiz temsilci göndererek öderler.

Kısa sürecek bu Birinci Duma yerini, 1907 yılında aynı seçim yöntemiyle kurulan ikincisine bırakacaktır. Sosyalistler bu kez strateji değiştirirler. Duma'nın toplum gözündeki çekiciliğinin, bu çekiciliğin sonucunda da birinci seçimdeki katılım oranının farkına vararak, boykottan vazgeçip, çok etkin bir kampanya yürütürler. Ne var ki güçlükler peşlerini bırakmayacaktır. 1906 seçimleri sırasında kampanyaya müdahale etmeyen iktidar bu kez desteğini –diğer bir deyişle maddî imkânlarını– kendine yakın ve "Oktobristler" (Ekim Manifestosu'nda ilan edilen siyasetin taraftarları) adı altında birleşen partilere verir. Öteki partiler mücadeleye kısıtlı imkânlar ve yarı yasallık içinde girmek zorundadır. Bütün bu güçlükler, başarılarını engelleyemez. Sandıktan çıkan sonuç, sosyalistlerin zaferini ilan eder: sosyalist olduklarını açıklayan yüz otuz üç temsilciden altmış altısı (çoğu Menşevik) sosyal demokrat, otuz yedisi de Sosyalist Devrimci'dir; bunlara doksan sekiz "çalışanı" da eklemek gerekir. Karşıda, sağın sadece elli iki seçilmişi (on dokuz Oktobrist ve aşırı sağ partilerden otuz üç temsilci) vardır; Kadetler bir önceki Duma'da yüz yetmiş dokuz olan temsilci sayılarının bu kez doksan sekize düştüğünü görür. Böylece İkinci Duma açık bir biçiminde solun hâkimiyetindedir; Menşevikler 1905'te olduğu gibi yine mecliste temsil edilmekte, Bolşeviklerden çok daha iyi durumda gözükmektedir.

Başarı uzun ömürlü olmaz: yönetilmez bir meclisle karşı karşıya olduğunu iddia eden hükûmet, hükümdarı Duma'yı lağv etmeye ikna eder. II. Nikolay bununla da kalmaz, isteklerine uygun sonuçlar elde edebilmek için, seçim yasasını değiştirmeye karar ve-

12. "Sosyal Demokrasi ve Seçim Anlaşmaları", 1906 ekim ayının ikinci yarısı, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 14, s. 73-96.

rir. 1907 sonbaharında seçilen Üçüncü Duma, solun, yarısı sosyal demokrat olmak üzere, sadece otuz iki delegeyle temsil edilerek silindiğini gösterir. Sosyalist Devrimciler seçimi boykot etmeyi kararlaştırmışlardır; bu nedenle Duma'da temsilcileri yoktur. Oysa Lenin bu kez seçimlere katılmaya daha olumlu yaklaşmıştır.[13] İşçi hareketinin gerilediğini, toplumun cesaretini yitirdiğini belirleyerek, seçimlerin ne de olsa devrimci iddiaları halk önünde tekrarlamak için bir fırsat olduğuna karar verir. Kuşkusuz seçim yasasının solcu adayların aleyhinde olduğunu bilmektedir; yine de işçi sınıfını hükûmet yanlısı partilerin eline terk etmektense, diye düşünür, kampanya sırasında solun varlığını kanıtlamak daha iyi olacaktır. Lenin'in gözünde seçime katılmak, işçi sınıfıyla temasın kopmaması için son fırsattır. Böylece Menşeviklerle birlikte seçime katılmayı destekler, bu görüşünü sosyal demokrasinin tutumunu belirlemek için temmuz 1907'de Kotla'da yapılan konferansta da tekrarlar.[14]

Ne var ki Lenin'in seçimlere katılmak gerektiği görüşü, partinin tümü tarafından desteklenmez. Seçimlerin ertesinde, başta iki yardımcısı, boykot taraflısı Krasin ve Bogdanov olmak üzere, Lenin'e karşı çıkan Bolşevikler, sosyal demokrat temsilcilerin beklemeden Duma'yı terk etmelerini ister. İkinci Duma'ya seçilen bir avuç Bolşevik'in önderliğini yapan Bogdanov'un yönetimindeki "sol Bolşevikler" ile Lenin arasındaki şiddetli çatışma, ufukta görünen ve yöntem ayrılıklarının ötesinde, derin bir ideolojik farklılıktan kaynaklanacak bölünmenin habercisidir. *Otzovist*'ler –temsilcileri Duma'yı terk etmeye çağıranlara verilen ad budur– peşlerinde Sen-Petersburg Bolşevik örgütünü de sürükleyerek, her çeşit yasal faaliyeti mahkûm ederler; çünkü gericilik dönemlerinde herhangi bir yasal faaliyette bulunmanın imkânsız olduğunu düşünürler. Kesin bir redle partinin kitlelerle bağını koparmak istememesine rağmen, Lenin karşısındaki akıma direnemez, rakiplerinin görüşünü kabul etmek zorunda kalır. Yine de kendine düşman olan aşırıları yanına çekmeyi başaramaz; bunlar ayrı bir hizip oluştururlar, işi kendi gazetelerini kurup kısa ömürlü bir isim bulmaya kadar vardırırlar: *Vperyod*. Böylelikle daha birkaç yıl önce, Menşeviklerin elindeki *İskra*'ya karşı kendi gazetesini çıkaran Lenin'i örnek almış olurlar. Başkalarına dayatmaya

13. "Sosyal Demokrasi ve Duma Seçimleri", 13-14 (26-27) ocak 1907, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 14, s. 249-273.

14. "Küçük Burjuva Taktiği", 22 şubat (7 mart) 1907, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 15, s. 49-53.

çok alışık olduğu bölünme ve retler, bu karanlık 1907 yılında bu kez Lenin'i kurban seçer. Partisinin temeli olan, tutkuyla savunduğu "birlik" yaralanmıştır.

Menşeviklerle uzlaşma arayışları

Bolşeviklerin bölünmesi temeldeki olguyu, yani 1905-1907 döneminde tüm sosyal demokratları ateşleyen derin birleşme tutkusunu unutturmamalıdır. Devrimci hareketin gerilemesi, devrimin başarısız olma nedenlerini belirleme gereği, Rusya'nın parlamenter geleceğiyle ilgili strateji belirleme ihtiyacı bu tutkuyu daha da güçlendirmiştir. Bölünme henüz yenidir, kimse ayrılığı sürdürmek niyetinde değildir. Lenin'in Menşeviklerle uzlaşma fikrini benimseme nedeni, yandaşlarının arasında böyle bir adım atılmasını isteyenlerin çokluğu ve diyaloğa girmesi için yaptıkları baskıdır. Ne var ki öte yandan Lenin de, her zamanki gibi, olayları doğru analiz ettiğinden emindir; Menşeviklerin ona katılıp destek vermelerini bekler. Kuşkusuz uzlaşmayı ister, ama Bolşevizm'in çevresinde gerçekleşmesi şartıyla.

Aralık 1905'te Finlandiya'nın Tampere kentinde bir Tüm Rusya Bolşevik Konferansı düzenlenir; bu konferansta Menşeviklerin de desteklediği birleşme konusu tartışılır. Burada önemle not edilmesi gereken, Lenin'in, Kafkasya örgütünü temsilen konferansa gelen, başlangıçta Menşeviklerin safında yer alan genç bir Gürcü devrimciyle karşılaşmasıdır. Sözünü ettiğimiz Gürcü devrimcinin adı Yosif Visaryonoviç Cugaşviliy'dir; asıl ününü Koba, 1910'dan sonra da Stalin adı altında kazanacaktır. Koba'nın anıları olmasa, iki adamın ilk karşılaşması hakkında bir şeyler bilmek imkânsız olacaktır; ne var ki Cugaşvili Bolşeviklerin önderiyle ilk karşılaşmasındaki izlenimlerini, daha doğrusu izlenim yokluğunu anlatırken şöyle der: "Partimizin dağlarındaki kartalı görmeyi umuyordum, sadece politik açıdan değil, görünüş olarak da büyük bir adam bekliyordum... Alelade, kısa boylu, her zaman rastlanan ölümlülerden farksız biriyle karşılaşınca, (...) Lenin'in, delegelerin çoğundan daha önce gelip bir köşede oturduğunu ve alışılmış, gündelik konuşmalardan birine daldığını görünce nasıl hayal kırıklığına uğradım..."[15]

Bolşevik ve Menşevikler nisan 1906'da, Stockholm'de gizlice bir araya gelirler. Otuz dört bin militanı temsil eden yetmiş iki delegeyle Menşevikler, on dört bin militanın adına geldiklerini iddia

15. Troçki, *Staline*, Paris, 1979, c. I, s. 151.

eden kırk altı Bolşevik karşısında çoğunluktadır. Buluşmanın adı bile güçlükle seçilir. "Birlik Kongresi" olarak adlandırılan Stockholm buluşması Bolşevikler tarafından sosyal demokrasinin IV. kongresi olarak kabul edilirken, Bolşeviklerin III. olarak tanımladıkları 1905 Londra Kongresi'nin yasallığını tartışan Menşevikler İsveç başkentindeki toplantının gerçek III. kongre olduğu iddiasındadır. Bu anlaşmazlık nedeniyle buluşma o dönemde sosyal demokrat kongreleri arasına alınmaz. Sonradan, Bolşeviklerce düzenlenen komünist kongreleri arasında sayılacaktır.

Oysa 1906'da, Stockholm buluşması gerçek bir başarıdır. Birliği yeniden kuran parti, Bund ile Polonya ve Letonya sosyal demokrat partileri saflarına kabul eder. Toplantının sonunda seçilen Merkez Komite yeniden oluşturulan tekseslilliği yansıtır, bölünmeden sorumlu tutulan Lenin'i kötü bir duruma düşürür. Yönetime üç Bolşevik –Krasin, Rıykov ve Desnitskiy– seçilir; Lenin yönetimde değildir. Öte yandan Menşevikler Merkez Komite'de yedi iskemleye sahip olur.

Lenin azınlıkta: işte kabullenmesi güç bir durum; alışkanlıkları uyarınca, durumu değiştirmeye çalışacaktır. Daha 1906 sonunda, İkinci Duma seçimleriyle ilgili strateji belirlemek için yapılan tartışmada, birliğe olan bağlılığını özellikle vurguladığı halde, liberallerle seçim ittifakına girmeyi ve böylelikle seçim yasasının kolaylık tanıdığı "aşırı" sağın yolunu tıkamayı öneren Menşeviklere şiddetle karşı çıkar.[16] Lenin ile Menşevikler arasındaki uçurum öylesine derindir ki, uzlaşabilmeleri için ocak 1907'de yeni bir toplantı düzenlemek gerekir. Kırk iki Bolşevik'in varlığından da cesaret alarak –Menşeviklerden on kişi fazladırlar– konuşan Lenin istediği sonucu alır, karşılığında –birliğe ödün– ittifak olasılıklarını araştırmayı kabul eder.[17] Bu uzlaşma, bir broşür yayımlayarak Menşevikleri "burjuvaziye satılmış" olmakla suçlamasını engellemez.[18] Menşevikler suçlamaya parti mahkemesine başvurarak cevap verir; Lenin mahkeme önünde Menşeviklere gerçekten hakaret ettiğini kabul eder, ama siyaset kavgasında, yakınlara karşı da kullanılsa, tüm yöntemlerin yasal olduğunu savunur. Lenin'in kabalığı, Stockholm'de karşılaştığı güçlüklerden sonra, sosyal demokrasi içindeki güç dengesinin yeniden ona

16. "Boykot Hakkında", 12-25 ağustos 1906, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 13, s. 339-347.

17. "Demokratik Devrimin Şimdiki Anı Hakkında", 15-18 şubat 1907, age., c. 15, s. 3, 4.

18. "Plehanov'un Makalesi Hakkında", 29.10.1907, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 16, s. 150, 151 ve c. 15, s. 6-8 ve "Oportünizmin Taktiği Hakkında", 23.02.1907, age., c. 15, s. 57-62.

doğru kaydığı inancını kanıtlamaktadır. Londra Kongresi bu kanıyı doğrulayacaktır.

V. sosyal Demokrasi Kongresi nisan 1907'de Londra'da toplanır; Tampere ve Stockholm'de varılan ve tabanın öncelikle talep ettiği uzlaşıyı yansıtır görünür. Sosyal demokrat hareketin bütün önderleri Londra'dadır: Plehanov, Akselrod, Martov, Potresov, Rosa Luxemburg, Troçki, Bogdanov, Krasin, Gorki, Tsereteliy. Pratik çalışmada ün kazanmaya başlayıp giderek birinci derecede rollere soyunan yeniler de vardır: Zinovyev, Kamenev, Tomskiy, Voroşilov, Hanetskiy ve Stalin. Rus partisinin yüz yetmiş beş delegesinin yanında kırk dört Bund temsilcisi, yirmi altı Letonyalı ve kırk beş Polonyalı vardır. Ruslar, Bolşevikler (doksan) ve Menşevikler (seksen beş) olarak ikiye bölünmüştür. Bu dengeli görüntüsüne ve birlik söylemlerine rağmen kongre, Stockholm'den beri Rusya'da gelişen amansız mücadeleyi yansıtır. Stockholm'de azınlıkta kalan Bolşeviklerin artık ülkede, özellikle de iki büyük Rus kentinde, kendilerine körü körüne bağlı ya da en azından önemli mevkilerinde bulundukları örgütleri vardır. Sen-Petersburg'daki parti komitesini Menşeviklerle paylaşmış olsalar da her şeye hâkim olan bir troyka vardır. Bu troykanın en güçlü kişisi Grigoriy Yevseyeviç Radomıylskiy, ya da partideki adıyla Zinovyev'dir. Troçki'nin sonraları altını çizeceği gibi Zinovyev "ilgi çekici siyasal sezgilere sahip, tutuşmaya hazır, doğuştan ajitatör birisidir."[19] Lenin ona daha önce de güvenmiş ve 1906 yılında, bozgunla sonuçlanacak Kronştadt ayaklanmasını örgütlemeye göndermiştir. Troyka, Sen-Petersburg komitesini günden güne Bolşeviklerin tarafına yönlendirir. Kamenev ise zamanının çoğunu Dan, Martov ve Noe Jordania gibi ünlü Menşeviklerin hâkim olduğu Moskova Merkez Komitesi'nde geçirir. Oysa Lenin, Bolşeviklerin zaferini ancak Sen-Petersburg komitesi sayesinde sağlayacağına inanır. Başkentte Zinovyev, Moskova'da da Kamenev kongreyi hazırlamış, kongreye Lenin taraftarlarının hâkim olması için ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir.

Londra tartışmaları Lenin'e Polonya ve Letonya delegelerinin desteğini kazandırır; Menşeviklerin yanında da Lenin'in katı merkeziyetçiliğine öfkelenen Bund vardır sadece. Sosyal demokrasinin ünlü isimlerinin Londra'da bulunmaları, olayların akışını etkilemez. Biraz daha kalabalık olan, sayıca üstün müttefiklerinin desteğine güvenen Bolşevikler, rüzgârı arkalarına almıştır. Bir kilisede yapılan tartışmalar genelde sert geçer, Lenin taraftarları-

19. *Les Bolcheviks par eux-mêmes*, s. 93, Jean-Jacques Marie tarafından yazılmış not.

nın iyice katılaştıkları gözlemlenir. Menşevikler, onların karşılarında savunmaya çekilir. Akselrod Rusya'daki tüm işçi örgütlerinin ve partilerin birleşmesini önerir. Duma'nın en parlak hatiplerinden Tsereteliy[20] sosyal demokrasinin gerçekçi bir tutum benimsemesini, Rusya'nın siyasal gelişimine katkıda bulunmak üzere burjuva demokrasisi aşamasını tanımasını ister. Troçki neredeyse tek başına uzlaşmacı bir politika savunur, hareketin geleceği için yeni bir bölünmeyi önlemenin şart olduğu konusunda yoldaşlarını ikna etmeye çabalar.

Ne var ki Lenin ödün vermez, geri adım atmaz, kimilerini ikiyüzlülükle, kimilerini de reformculukla suçlar. Sonunda kazanacağından emindir. Önce, taraftarlarının hâkim olduğu Merkez Komite seçimini Zinovyev'le birlikte asil üye olarak kazanır, vekilliğe Krasin ve Bogdanov seçilir. Övüneceği bir zafer daha vardır; komite, parti tüzüğüne Lenin'in çok değer verdiği görüşlerini yazmayı kabul eder: demokratik merkeziyetçilik, azınlığın çoğunluğun buyruğuna girmesi. Bir de düzenli toplantı ilkesini kabul ettirir: yıllık kongre ve üç ayda bir konferans. Sosyal demokrat hareket Lenin'in isteklerini kabul ettikçe, örgütlenme de daha kısıtlayıcı olur. Kuşkusuz Lenin'in burada sağlamak istediği, kendi gücünden bir şey kaybetmeden, rakip gruplarla aynı parti içinde bir arada olmaktır. 1907'de çoğunluğu yanına almıştır, ama bu durumun geçici olabileceğinin bilincindedir. Gerçekten de, Londra Konferansı'ndan hemen sonra çalışma arkadaşlarından Bogdanov ve Krasin yanından ayrılır. O zaman önemli olan, Menşeviklere karşı koyma imkânlarını yitirmemek, onlarla birlikte olduğu bu dönemde Menşevikleri zayıflatmaktır. Bu aşamada, "demokratik merkeziyetçilik" kavramı çok işine yarayacak, kavramdaki "demokratik" sözcüğü, yöneticilerini seçen tabana çağrıda bulunmasına izin verecektir. Lenin'in, kongre sonunda oluşturulan Merkez Komite'ye, Rusya'ya dönüp örgütleri sahada "Bolşevikleştirmeye" çalışacak Zinovyev gibi genç profesyonel devrimcileri seçtirmesi rastlantı değildir.

Lenin'in düşüncesini, Rusya'daki gelişmelerin ışığında anlamak kolay olur. Gerek devrim ve ayaklanma girişimlerinin başarısızlığı, gerekse parlamenter sistemin gelişmesi, Menşevikleri yeraltı faaliyetlerini reddetmeye, onun yerine sisteme uyum sağlamaya iter. Menşevikler, Rus işçi hareketinin Batılı sosyal demokrasiler yönünde gelişmesini sağlamak açısından, liberal bur-

20. Tsereteliy'in Duma'daki prestiji ve etkisi için, bkz. B. Nikolayevskiy'in Tsereteliy'in anılarına yazdığı giriş. Tsereteliy (İ. G.), *Vospominaniya o fevral'skoy revolyutsiy*, Paris, 1963, 1. kitap, s. XIII.

juvazinin uygun bir müttefik olabileceğini düşünürler. Lenin, Akselrod ve arkadaşları tarafından ileri sürülen bu düşünceyi şiddetle reddeder ve işçi sınıfının cesaretini yitirmesine ve hareketin hızla yıpranmasına neden olacağını öne sürer.

1907'de, sosyal demokratların hepsi, hayatta kalmak için hareketin hangi yönde ilerleyeceğine karar verilmesi için 1905 bozgunundan ders alınması gerektiğini, düşünmektedir.

Başarısız devrimden dersler

Rus tarihinin gelişimi konusunda baştan fikir ayrılığına düşen Bolşevikler ile Menşevikler, 1905 olaylarından kendi görüşlerini kanıtlayan, anlaşmazlıklarını daha da derinleştiren dersler çıkarır. Menşevikler, ortodoks Marksizm'e bağlılıklarının onaylandığını iddia ederler. Sosyalist devrim –takipçisi oldukları Marx da öyle demektedir– güçlü bir proletaryayla gerçekleşemez; işçi sınıfı genel bir kapitalizm ve burjuva devrimi olmadan, kendi kendine gelişemez. Menşeviklere göre 1905, süreci hızlandırmak için denenmiş, başarısız bir girişimdir. Başarısızlığa uğramış olması, aşamaların atlanamayacağının kanıtıdır. Olayların da gösterdiği gibi, Lenin'in ayaklanma çabaları devrimcileri hedeflerine götürecek faaliyetlerden değildir. "Silahlara sarılmamak gerek" der Plehanov inançla. Aynı zamanda, işçi sınıfı ile köylüler arasında bir ittifaka da güvenmemek gerekir; çünkü kendilerine Marx'ı, Engels'i ve 1848 Devrimi'ni örnek alan Menşeviklere göre, köylüler doğuştan tutucudur. 1906'dan sonra, Duma dışındaki liberallerle işbirliği yapma istekleri, çalışanlardan parti tutmayan büyük bir kitle oluşturma arzuları ve böylece tüm ülkede sovyet sistemi kurup yayma hedefleri buradan kaynaklanmaktadır.[21]

Bu analiz Lenin açısından hem bütün olarak hem de ileri sürdüğü savlar bakımından kabul edilemez: 1905, proletaryanın ulusal bir güç olarak var olduğunu ve mutlakıyeti devirmeye hazırlanabileceğini göstermiştir. 1905 sonrasında, Menşevikler gibi, burjuva demokrasisi aşamasının kaçınılmaz olduğunu kabul etmekle birlikte, bu düşünceyi Rus burjuvazisinin "tutarsız, bencil ve ödlek" olduğu, proletaryadan neredeyse taraf değiştirecek kadar korktuğu ve bu aşamanın ötesine geçemeyeceği iddiasıyla tamamlamak zorundadır. Tutarlı olan, kazanmak için burjuva devriminin ötesine gitmek gerektiğini bilen sadece proletaryadır.

21. III. RSDRP Kongresi (21-23 temmuz 1907) için hazırlanan belgelerde Lenin'in eleştirileri, "Profesyonel Kongre Sorunu Hakkında Söylev İçin Proje", c. 16, s. 478.

Peki nasıl?

Lenin bu sorunun cevabını 1905 yazında, *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*'yle verir:

Belirlediği birinci koşul, köylülerle ittifak kurmaktır.[22] Daha 1905'te Rus köylü sorununun öneminin ve siyasal sistemin köylülerin taleplerini karşılayamadığının bilincindedir. Bu potansiyeli yönlendirip kendi çıkarına kullanmak, partinin görevi olmalıdır, diye düşünür. "Toprak sahibi Rus köylüsü tüm toplumla birlikte, yandaşı olması gereken demokratik hareketin eşiğindedir."[23] Lenin'e göre ortak savaşın sonucu, "işçilerin ve köylülerin demokratik devrimci diktatörlüğü"[24] olmalıdır.

Devrimci başarının ikinci –Lenin bu konuda Menşeviklerden farklı düşünmez– koşulu olan demokratik devrim, "Batılı ülkeleri tetikleyecek" –Troçki'nin de formülü budur– bunun sonucunda Rus devrim süreci hızlanacak ve ülke, içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtulacaktır.

Troçki, 1905 olaylarından ders çıkaran çeşitli metinlerle tartışmalara katkıda bulunur. Gelişmelerden çıkardığı bilanço, iki gerçeğin altını çizer. Önce, 1905 Devrimi sırasında Sen-Petersburg Sovyeti'nde faaliyet göstererek, hatta sonuna doğru sovyetin yönetimine gelerek olayların ön safında yaşamıştır. Troçki için sovyet soyut bir düşünce değildir: sovyet belirli bir süre boyunca devrimci hareketin merkezi olmuştur. Öte yandan, bir sonraki yıl Troçki'nin yaşamı hapishanede geçmiş, böylece yaşanmış olduğu olayları yeniden düşünme fırsatı bulmuştur. Bu düşüncelerden yola çıkarak hazırladığı metinler, fikirlerini en iyi temsil eden yazılar olarak tanınacaktır.

Sovyet yönetmiş biri olarak tanımlamak istediği, bu örgütün devrimci süreçteki yeridir. "Sovyet" diye yazacaktır, "çalışan kitleyi örgütledi, grevleri ve siyasal gösterileri yönetti, işçileri silahlandırıp halkı kıyımdan korudu. Sovyetler kurulmadan önce benzeri görevler, başka devrimci örgütlerce üstlenilirdi. Bu örgütler, sovyetler kadar etkili olamadılar. Bunun sırrı, işçilerin iktidara karşı verdikleri savaş boyunca, sovyetin proletaryayla organik bir bağı olmamasıdır."[25]

22. "Birinci Rus Devriminde Sosyal Demokrasinin Tarım Programı", kasım-aralık 1907, c. 16, s. 193-413 ve sonsöz, s. 412, 413.

23. ay. y.

24. "Proletaryanın ve Köylülerin Demokratik Devrimci Diktatoryası", 30 mart (12 nisan) 1905, c. 10, s. 20-31 ve hazırlık belgeleri, c. 10, s. 366-369.

25. Troçki, *1905*, Moskova, 1925, 4. basım, s. 225, 226.

Lenin'i oldukça endişelendiren bu sovyet değerlendirmesi, Troçki'nin yaptığı analizde, ortaya sosyal demokrat parti sorununu koyar. Sovyet, partinin buyruğuna mı girmelidir? Troçki'nin cevabı karmaşıktır. Devrim sırasında, diye düşünür Troçki, devrimci cephe olabildiğince geniş olmalıdır; tüm işçi sınıfını hareketin içine alan sovyetin yaptığı da budur. Oysa yeraltı faaliyetinin koşullarına alışmış, bu yüzden kendi içine dönmek zorunda kalmış parti, böyle bir cephe oluşturamaz. Troçki yine de sovyete esin kaynağı olan devrimci düşüncenin vazgeçilmez unsuru olarak partiyi reddetmez. Sovyet, sosyal demokrasinin "saf ürünü" değildir ama düşüncelerini, yani proletarya sosyalizminin fikirlerini taşıyıp yayar.

Troçki böylece parti ve sovyet arasında bir görev bölümü yapar. Devrim öncesi aşamada, parti işçileri eğitip etkiler. Ama daha sonra, devrim gerçekleşince, işçiler kendi mücadele örgütlerini, sovyetleri kurar. Devrim öncesi işçi sınıfının öncü gücü olan parti, devrimden sonra işçi hareketinin ve onun kendi örgütü olan sovyetin tamamlayıcı parçalarından birine dönüşür. Bu kavram, Troçki'nin 1905'in olayları üzerinde düşünerek oluşturacağı sürekli devrim teorisine de girecektir. Sonunda, katıldığı olaylardan çıkarıp değerlendirdiği ve üzerinde büyük bir etki bırakan olgu, kitlelerin bütün halinde devrimci harekete katılmış olmalarıdır. Buradan da, Rus proletaryasının siyasal bir güç gibi, sadece "kitle" olarak hareket edebildiği ve hiçbir partinin bu harekete hâkim olmaya çalışmaması gerektiği sonucunu çıkarır.

Burada Troçki'yi, 1905 olaylarında partinin rolü ve devrim gerçekleştikten sonra da işçi hareketindeki yeri hakkındaki görüşlerini zerre kadar değiştirmeyen Lenin'den ayıran noktaları açıkça görmek mümkündür.

Lenin ile Troçki arasındaki uçurum gözler önündedir, Troçki sosyal demokrat birliği sağlamak için elinden gelen gayreti gösterse de, Bolşevizm'i şiddetle eleştirmesi ve Bolşevik lideri sultacılıkla suçlaması nedeniyle, söyledikleri Lenin tarafından ciddiye alınmaz, çünkü rakibini tatmin etmek için, Lenin'in en temel düşüncelerinden vazgeçmesi gerekirdi.

1917 yılına kadar hiçbir şey, iki adamı barıştıramayacaktır.

Lenin için Birinci Rus Devrimi, birçok açıdan beklenmedik bir dönemdir. Devrim ülkenin tamamına yayılınca Rusya'ya döndüğü doğrudur, ama devrimin başlangıcında ülkeye dönmemiştir. Ülkesini neyin altüst ettiğini anladığında, bir düşünce adamı olarak

ayaklanmayla ilgili tüm metinlere eğilmiştir: bunların arasında Marx ve Engels'in 1848 Devrimi analizleri de vardır. Daha sonra, Rusya'daki arkadaşlarını, asıl görevlerinin silahlı bir ayaklanma örgütlemek olduğuna ikna etmeye çalışır.[26] Ne var ki aynı zamanda bir parti insanıdır, bu nedenle partiyi Menşeviklerin elinden kurtarmak zorundadır. Grevler ve gösteriler gelişip yayılırken, Londra Kongresi'ni hazırlamaya girişir; oysa aynı dönemde İvanovo-Voznesensk, Rusya'nın ilk sovyetini yaratacak işçi hareketinin merkezi olmak üzeredir.

Lenin devrimin ilk aylarında Rus Bolşeviklerinin faaliyetlerini yönetir, ama yurtdışından; Rusya'ya kasımdan önce dönmeyecektir. Önceden tahmin edemediği ve III. Kongre'ye sunduğu program doğrultusunda gelişmeyen ekim grevleri, Sen-Petersburg Sovyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanır. Bu örgütlenmeyi endişeyle izler, ne var ki, hesaba katmak zorunda olduğunun bilincindedir. Rusya'da 1905 sonundan 1907'ye kadar geçirdiği dönemde, yoğun devrimci faaliyetlerde bulunmaz. Dileği hem parti önderi hem de düşünür ve gazeteci olmaktır. Yazar, genel ayaklanma çağrısı yapar, ama olaylara karışmaz. Zamanın önemli bölümünü kargaşadan uzak Finlandiya'da ya da yarı gizlilikte geçirir. Bazen sosyal demokrat toplantılarına katılmak için yurtdışına, Londra'ya veya Stockholm'e gider. Söz alıp konuştuğu işçi toplantıları enderdir. Bu anlamda diğerlerinden pek farklı olduğu söylenemez; sosyal demokrat yöneticiler içinde olaylarda birinci derecede etkin olmuş tek ünlü, Troçki'dir. Bogdanov, Zinovyev, Kamenev gibi yardımcıları sokakta, sovyette ya da başkentin Bolşevik örgütlerinde faaliyetlerini sürdürürken Lenin, Bolşevik başkanlığı statüsünün her şeyden önce kendi güvenliğini sağlamayı gerektirdiğini düşünür gibidir.

Devrim dönemi, Lenin'in sinirlerindeki gerginliği göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Biri 1905'te, diğeri de Londra Kongresi dönüşü, 1907'de olmak üzere iki kez öylesine derin depresyonlara girer ki, siyasal faaliyetlerden uzaklaşması gerekir, bunun için ya uzun tatillere çıkar ya da Finlandiya ormanlarının en kuytu köşelerine sığınıp arkadaşlarıyla temasını tümden keser. Kimse bu çöküntünün nedenini bilmez. Kuşkusuz, büyük bir gerilim. Bunun nedeni devrim midir? Yoksa mutlaka silahlı isyan düzenleme arzusu ve başarısızlığın getirdiği umutsuzluk mu? Lenin'in ara sıra da olsa, siyasal anlamda çaba harcamasını önle-

26. O dönemde "Devrimci Ordu ve Devrimci Hükûmet"i kaleme alır, (27 haziran-10 temmuz 1905), *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 10, s. 335-344.

yen, partiye hâkim olabilmek için Menşeviklerle sürekli mücadele halinde olması mıdır? Böylesi boşluklarından söz ederken, kız kardeşi hastalığı "kutsal ateş" olarak adlandırır.

1907 yılında, devrim tükenip, Rusya'da kalma dönemi kapandığında, Lenin'in yeniden yurtdışına çıkıp çalışmalarını orada sürdürmekten başka çaresi yoktur. Şimdi önünde on yıllık yeni bir sürgün dönemi vardır; 1905'in neden olduğu düş kırıklıklarından birçok yazı çıkarır, bir süreliğine uykuya yatmış görünen devrimci hareket için yeni bir başlangıç noktası arar. Ne var ki, Lenin'in belirlemelerinden belki de en önemlisi –henüz yazıya dökülmemiş de olsa– 1905'in rasgele koşullarda gerçekleşmediğidir. Kıvılcımı yakan, halkın sarsılıp ayağa kalkmasını sağlayan, Uzakdoğu'da kaybedilmiş savaştır. Bu sezgisinden yıllar sonra doğurgan sonuçlar ve bu kez başarılı olacak bir hareket planı çıkaracaktır.

6

Boşluk
1905-1914

Devrim macerasının sonunda, Lenin çifti yeniden Cenevre yoluna düşer. Bu yeni sürgün, Lenin'i umutsuzluğa iter. "Kahrolası kent! Buraya dönerken, mezara girdiğimi hissediyorum."

1908 yılı başlangıcında, içindeki duyguları anlamak güç değildir. Sadece devrim başarısızlığa uğramakla kalmamış, daha da önemlisi, Rus işçi hareketi tam bir çöküşe girmiştir. İşçileri harekete geçiren grevler giderek seyrekleşir; iki yıl boyunca partiye bunca bağlılık gösteren militanlar uzaklaşmaya başlar. 1910 yılında militan sayısı on binin altına inecektir, beş yıl önceki sayının neredeyse onda biri. Katılımcı olmadığından ya da az sayıdaki katılımcılar boş tartışmalara girip birbirine rakip gruplar kurduğundan, sosyal demokrat örgütler kaparır. Aslında, Rus toplumu hiç de olumlu sonuçlar vermeyen kargaşadan bıkmış, bitkin düşmüştür. İktidar da farkındadır bu bıkkınlığın. Hükûmet bütün endişelere, tüm askerî bozgunlara rağmen, ülkeyi yeniden düzene koymak için ordunun desteğine güvenebileceğini de görmüştür. Daha da önemlisi –Lenin'in kendi açısından anladığı gibi– devrimin iki sınıra dayandığını anlar; bu sınırlardan biri coğrafî (hareket kent dışına çıkmayı başaramamıştır), diğeri de siyasaldır: Lenin'in kulak asılmayan ayaklanma projesi dışında, hareketin amaçları açıklığa kavuşmamış, toplumun büyük bölümü tarafından anlaşılmamıştır.

Devrime karşı reformlar

Artık iktidarın, durumu bir yandan baskı, öte yandan tavizlerle yeniden denetim altına alma zamanı gelmiştir. Başta Duma'nın radikal temsilcileri olmak üzere, belirlenen tüm sorumluların tutuklanması için yağmur gibi emirler yağar. Tıpkı 1905 aralığında,

vergi boykotu çağrısından sonra görüldüğü gibi, iktidar haziran 1907'de sovyet yöneticilerini tutuklar; devlet güvenliğini tehdit edecek bir komplonun ortaya çıkarıldığının ilan edilmesiyle birlikte sosyal demokrat delegelerden çoğu hapse atılır, Duma lağv edilip birçok örgüt dağıtılır.[1] Tutuklanmaktan kurtulan sosyal demokratlar Rusya'dan kaçmak zorunda kalır.

Adil olmak gerekirse, "Rump Parliament"[2] olarak adlandırılan Üçüncü Duma'nın Rus siyaset hayatı açısından bir gelişme olduğunu kabul etmek gerekir. Kötü bir yöntemle seçilmiş, iktidarın baskılarıyla karşılaşmış olmasına rağmen, kurumsal bir dönüm noktası olarak geri dönülmezliğini kanıtlayacaktır. Duma artık çarlık iradesinin bir anlık ürünü olmaktan uzaktır. Beş yıl görevde kalmış, görevini sonuna dek sürdürmüş, belgelerin de kanıtladığı gibi, kendine özgü bir yaşamı olmuştur. Lenin 1907'de ufuktaki gelişmeyi açıkça görmüş, bu meclis hakkında görüşünü değiştirmiştir. İlk iki Duma seçimlerinin boykot edilmesini inatla savunurken, Üçüncü Duma seçimi gelip çattığında, söylemini tümüyle değiştirir. Lenin için ilk iki Duma birer "polis icadından" öteye gitmez; oysa 1907'de tüm umutlarını yeni Duma'ya seçilmiş sosyal demokratlara bağlar ve başlarında eski dostu Bogdanov'un bulunduğu *otzovist*'lerle mücadele eder.

Oysa yönetim kısıtlayıcı bir seçim yasasıyla Duma'yı denetlemek istemiştir; bu istek, toplumu yeniden ele almaya yönelik genel siyasetin sadece bir parçasıdır. İşin özü başka yerde, 1906 yazından beri hükûmeti yöneten Stolıypin'in tasarılarındadır.

Toprağın adamı Pyotr Stolıypin –II. Nikolay'ın onu görevlendirmesinin nedeni de budur– kırsal reformu, politikasının başköşesine yerleştirir. Lenin'in analizine de uygun olarak,[3] 1905 Devrimi'ndeki eksikliğin işçi sınıfı ile köylüleri birbirinden ayıran mesafe olduğunu anlamıştır. XX. yüzyılın başlarında köylü hareketlerinin yoğun olduğu doğrudur, ne var ki bu hareket işçilerinkinden ayrıdır, proletarya köylülerle birleşip kent dışına yayılmayı becerememiştir. Daha önce gördüğümüz gibi, Lenin işçi sınıfının bu zaafını açıkça görüp yorumlamıştır; bunu düzeltmek için, İsviçre'ye döner dönmez hazırladığı, düşüncelerinin temelini oluşturan 1905

1. Tsereteliy, age, s. XI ve XII.

2. 6 aralık 1648'de Albay Pride'ın, aralarında Cromwell'in de olduğu başlıca ordu komutanlarıyla anlaşarak giriştiği temizlikten sonra İngiliz Parlamentosu'na verilen ad. (ç.n.)

3. "Sosyal Demokrasinin Tarım Programı", *Polnoye sobraniye sonçineniy*, c. 16, s. 193-413.
"Tarım Sorunu ve Devrimin Güçleri", 1 nisan 1907, c. 15, s. 204-207.
"Yeni Tarım Politikası", şubat-mart 1908, c. 16, s. 422-426.

bilançosunda, "işçi ve köylülerin demokratik devrimini" önerir.

Köylüleri iktidarın yanına çekerek devrimden önce davranmak! İşte daha 1906'da köylüleri komünden kurtaracak, komün topraklarını dağıtacak bir dizi kararname yayımlayan, böylelikle bir yere yerleşip orayı işlemek isteyenleri, parlak bir gelecek vaat eden Sibirya'ya göç etmeye özendiren Stolıypin'in politikasının temeli budur. Toprak reformunun yanında, başta eğitim, teknik ve sağlık hizmetleri olmak üzere, kırsal toplumun yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla girişilen olağanüstü çabanın da altını çizmek gerekir. Kırsal toplumun hızla gelişmesi, böylelikle özel mülkiyete kavuşmuş, eğitilmiş köylünün devrimci çağrılara kulak tıkaması için elden gelen yapılır.

Siyasal ödünler ve toplumsal reform projeleri, 1905 bozgunundan ve sosyalistler arasındaki gürültülü çekişmelerden dolayı umutları kırılan liberal aydınları yanına çeker. İntelligentsiya, iktidarı olabildiğince geliştirmek için, önerilen oyuna katılmaya hazır görünmektedir.

Lenin'in zorunlu olarak gittiği sürgünün yatıştırıcı hiçbir yanı yoktur. Uzaktan, işçi hareketinin yıkıntılarını, Rusya'daki ekonomik gelişmeleri, özellikle de şakinleşme belirtileri gösteren siyasal yaşamı izler. 1906-1907 döneminde çok sert olan baskılar, giderek azalmaya başlar. Lenin iktidar ile devrim arasındaki yarışın farkındadır; devrimin, özellikle de o yıllarda, kazanmak için yeterince güçlü olmadığını üzülerek görür.

Göçebelik yılları

Sürgüne dönmüş, umudunu yitirmiştir; 1908 yılında göçebe bir hayat sürmeye başlar. 1908 sonunda, çok sıkılmaya başladığı Cenevre'den ayrılıp Paris'e gider; orada dört yıla yakın kalacaktır. Sonra Rusya'ya daha yakın olan Krakow'a taşınır, burada yeni umutlar beslemeye başlar. Savaşın başında İsviçre'ye dönecektir, ama nefret ettiği Cenevre'ye değil; önce Bern'de, sonra Zürich'te kalacaktır.

İşte Lenin'in amansız maddî güçlüklerle savaştığını ileri süren Sovyet efsanesi bu göçebe sürgün hayatına dayanarak çıkar. Valentinov, Anna Yelizarova'nın anı yazarı olduğu bu yoksulluk efsanesinin kaynağını araştırır, sonra Yelizarova'yı aklar, çünkü Lenin'in kız kardeşi anılarını yazmaya başladığında, parti çoktan sefalet içinde yaşayan devrimcinin öyküsünü hazırlamıştır. Böylesi bir "uydurmanın" ilk sorumlu yazarı, anlaşıldığı kadarıyla adı bi-

linmeyen, bu katkısı sayesinde tarihte kendine bir yer edinen, silik bir Bolşevik'tir. Adı Vladimirov olan bu adam Paris'te Lenin'i ziyaret eder, daha sonra onun "içinde bir yatak, ufacık bir de mutfağı bulunan bir göz odada" yaşadığını anlatır. Oysa, Lenin'in de doğruladığı gibi, Paris'te önce Bonnier, sonra da Marie-Rose sokaklarında oturduğu evler ne ufacık ne iç karartıcı ne de rahatsızdır. Tam tersine, her ikisi de ailenin yeniden toplanmasına uygundur. Lenin çifti Bonnier Sokağı'ndayken yanlarında Nadejda Krupskaya'nın olmazsa olmaz annesi, dönüşümlü olarak da Lenin'in annesi ya da kız kardeşi vardır, her biri özel bir odaya sahiptir; "Bütün bunlara" diye yazar Krupskaya, "büyük yatak odasının açıldığı salonu da eklemek gerekir." Lenin ailesi bir yıl sonra Marie-Rose Sokağı'na, öncekinden bir oda eksiği olan daha küçük bir eve taşınır; ne var ki Lenin'in annesi ve kız kardeşi Rusya'ya döndüklerinden, yanlarında sadece Yelizaveta Vasilyevna kalmıştır. Dairedeki en önemli özellik –döneme göre büyük konfor!– Lenin'in de büyük önem verdiği merkezî ısıtmadır.[4] Annesine yazdığı mektuplarda sık sık ısıtmadan söz edecektir.

Maddî konuların ve bir hizmetçinin de yardımıyla günlük işlerin tümüyle Krupskaya'nın annesi tarafından üstlenildiği bu aile ortamı, Lenin'in çalışabilmesi için gereklidir; burada son yıllarda bozulan dengesine yeniden kavuşur. Bunlara ek olarak Krupskaya aracılık görevini üstlenir, dış dünyayla ve rahatsız edici kişilerle ilişkilerini düzenler; konuklardan fazla hoşlanmayan, göçmenlerin bitmek tükenmek bilmeyen kısır gevezeliklerinden hep yakınan Lenin'i korur. Bisikletine binip –bisikletin sağlık üzerindeki olumlu etkisini övecektir– sık sık gittiği Ulusal Kütüphane, Lenin'in yazıları için, daha da önemlisi bir zamanlar sadık dostu ve çalışma arkadaşı olan Bogdanov'la giriştiği siyasî ve felsefî polemikler için tükenmez bir kaynak oluşturur.

Çalışmalarına geçmeden önce, Lenin'in uluslararası sosyalist hareket ve Menşeviklerle ilişkisini ciddi biçimde etkileyecek bir olgu üzerinde durmakta yarar vardır. Parayla ilişkili olduğu için, çağdaş deyimden yararlanmak ve bu olguya "iş" adını vermek doğru olacaktır.

"Kamulaştırma" skandalları

Lenin yaşamını sürdürmek ve yazılarını yayımlamak için çeşitli maddî yardımlar alırken, parti ciddi bir sorunla karşı karşıya-

4. Valentinov, *Maloznakomıyiy Lenin*, s. 127.

dır: faaliyetler için gerekli para nasıl sağlanacaktır? Kendini "partinin maliye bakanı" olarak kabul eden Krasin, belli bir süre partinin tükenmez kaynağını oluşturan "kamulaştırmaların" gerçek mimarıdır. Ondan önce Gorki özel fonlara başvurarak partinin kasasını doldurmaya girişmiş, bu amaçla Amerika'ya kadar gitmiştir; ama yaptıkları, işçi hareketinin içinde skandala dönüşecek olan "kamulaştırmaların" yanında solda sıfır kalır.

Kamulaştırma, Bolşevikler kendileri için bir savaş hazinesi oluşturmak üzere bu yönteme başvurmadan çok daha önce, tıpkı Lenin gibi, ama ondan otuz yıl önce Rus polisinden kaçarak Cenevre'ye sığınan Kropotkin tarafından önerilmiştir. Devrime ve kamulaştırmaya tutkun ünlü anarşist Élisée Reclus'nün yardımıyla Cenevre'de yayımladığı *Paroles d'un révolté* (Bir İsyancının Sözleri)[5] adlı kitabında, kamulaştırmanın devrimci için vazgeçilmez olduğunu açıklar. Ve ekler: "(Kamulaştırmanın) büyük çapta yapılması gerekir. Küçük ölçekte kamulaştırma, adi bir yağma olarak görülür."[6] Ne var ki Bolşevik uygulamayı niteleyecek ve uluslararası sosyalist hareketi sarsacak olan "adi yağmadır".

Kamulaştırma 1905'ten önce başlamış, ancak daha sonraki dönemde dikkat çekecek ölçülere ulaşmış, özellikle de bazı örnekleriyle hatırlanır olmuştur. Bunların içinde en ünlüsü, Stalin'in eseri olan 1907 Tiflis kamulaştırmasıdır.[7]

Kamulaştırma sözcüğüyle Kropotkin'in saygınlık kazandırdığı bu silahlı saldırılar, 1906 yılında çarlığın her köşesine yayılır. Oysa gerek kamu malına gerekse özel mala yönelik bütün kamulaştırmalar, Stockholm'deki sosyal demokratların toplantısında reddedilmiştir. Sosyal demokratlar parti adına hareket ettiklerini söyleyen silahlı grupların, denetimden çıkmış haydutlar gibi bir yağmaya giriştiklerinin farkındadır. Kuşkusuz Rus sosyal demokrat hareketin adı, Lenin'in maddî olanak yaratmak için gerekli gördüğü girişimler ile alenî yağmacılığın birbirine karışmasından dolayı lekelenmektedir. Yöntemin etkili olduğu açıktır; böylece dolan Bolşevik kasası silah alma, savaşçı birlikler oluşturma, broşür basma, kısacası gücünü pekiştirip artırma olanağı bulur. Oysa 1907 yılında, halk ayaklanması –ki Lenin burada şiddet kullanmayı haklı görür– yitip gitmiş bir olasılıktır. Böylece, Stockholm'de alınan kararlar, kullanılan yöntemlerin yasadışılığını gün

5. Kropotkin, *Paroles d'un révolté*, Paris 1978, "Kamulaştırma", s. 235-266.

6. age., s. 150.

7. Arsenidze (R.), "Stalin'le İlgili Anılar", *Novıy Jurnal*, haziran 1963, s. 232. Troçki, *Stalin*, age., s. 216, 217.

ışığına çıkarır. Ne var ki, terör ve kamulaştırma sürecektir.

Sistemin merkezinde, hâlâ Lenin'in yakın çalışma arkadaşı olan Leonid Borisoviç Krasin vardır. Siyasal çabaların gereksiz olduğu devrim sonrası dönemde, olağanüstü yeteneğini terörist hareketin hizmetine verir. Oysa mühendislik ve iktisat konusundaki uzmanlığı tüm parti tarafından kabul edilmektedir. 1905 bozgunundan sonra, mücadeleye devam etmek için sistemli bir biçimde şiddete başvuran, güvenlik güçlerine, kurumlara ve özellikle "kamulaştırılabilir" mallara saldıran silahlı militanların, *boyevikiy*'lerin[8] gerçek önderi olur. Ne var ki mücadeleyi sürdürebilmek için silaha, patlayıcıya, paraya gerek vardır. Bütün bunlar, dünyanın hemen her yerinde silah pazarlığı yapan (en gözdeleri Uzakdoğu'dan dönen askerler ve yabancı silah kaçakçılarıdır), patlayıcı üretimini düzenleyen ve bunları kullanacak teröristlerin yolunu açan, yorulmak bilmez Krasin tarafından halledilir. 1907'de Aptekarskiy Adası'nda Stolıypin ve ailesinin oturduğu eve düzenlenen saldırıyı hazırlayan da Krasin'dir.

Krasin'in en sadık, aynı zamanda da en ünlü yardımcısı, Stalin gibi Tiflis yakınındaki Gori'de doğan, ondan üç yaş büyük biridir: Semyon Ter Petrosyan ya da diğer adıyla Kamo. Stalin'in yoldaşı, suikast ve silah kaçakçılığında uzman olan (parti, 1906 yılında Kamo'yu yurtdışından silah almakla görevlendirir) olan bu adam, Krupskaya'nın belirttiği gibi "İliç'e, Krasin'e ve Bogdanov'a tutkuyla bağlıdır". Krasin'le ve gölgede kalmayı yeğleyen Stalin'le birlikte çalışarak, 1907 yılında Tiflis kamulaştırmasını düzenler: bomba ve tabanca yardımıyla Devlet Bankası kasaları soyulur. Gündüz gözüyle, kalabalığın gözleri önünde gerçekleştirilen bu dikkat çekici soygun, 1906-1907 Rusyası'nda kamulaştırmaların ne denli sıradan olduğunu kanıtlar.

Stockholm'de alınan kararlar, kamulaştırmaya başvurma geleneğini zayıflatmaz, Lenin bile çoğu kez yabana atılmayacak fonlar sağlayan bu girişimleri açıkça destekler. Böylesi bir "finansman politikasına" karşı beslediği olumlu duyguları anlayabilmek için, Krupskaya'nın kamulaştırma kahramanları hakkında söylediği sevgi dolu sözlere bakmak yeterlidir. Krupskaya, Kamo'nun son derecede acı talihsizlikler sonucunda Almanya'da tutuklandığını, deli numarası yapınca Rusya'ya iade edildiğini, mahkûmiyetini tamamlar tamamlamaz da Paris'e gelip Lenin tarafından sevgiyle karşılandığını yazar.

Bolşevikler bütün bu kamulaştırmaları görmezden gelemez.

8. Troçki, age., s. 214, 215 (*boyevikiy*'ler hakkında).

Kamo Almanya'da tutuklandığı sırada, yeni bir banka soygunun ayrıntılarıyla uğraştığı belirlenir. Aynı dönemde, 1908'de, Lenin'in bir başka yakını, Litvinov, cebinde Tiflis bankasından alındığı belirlenen beş yüz rublelik banknotlarla Paris'te tutuklanır. Bunun bir rastlantı olmadığı açıktır, çünkü Maksim Maksimoviç Litvinov 1906 yılından beri kamulaştırma gelirlerini "yönetmekle" görevlidir. Birkaç yıldan beri de Lenin'in yakın çalışma arkadaşıdır, Lenin Sosyalist Enternasyonal Bürosu'yla maddî ilişkilerin düzenlenmesi görevini ona vermiştir. Litvinov, kamulaştırma gelirlerini kaynaklarını açıklamadan Büro'ya yatırır, sonra bu fonlardan yararlanarak silah alır, böylelikle silahlı soygun gelirlerine Avrupalı sosyalistlerin başlangıçta kuşkulanmayacakları bir saygınlık kazandırır. Ne var ki Litvinov'un ve onun gibi çalıntı banknotları yabancı ülkelerde elden çıkarmaya çalışan başka Bolşeviklerin tutuklanması, sosyal demokratların gözlerindeki perdeyi kaldıracaktır.

Beş yüz rublelik banknotlara, bir de Berlin'de sahte ruble basımında kullanılacak kâğıt ve prototiplerin yakalanması eklenir. Polis burada da kalpazanlığın gerisindekileri yakalamayı başarmıştır: Bolşevikler! Kalpazanların malzemeyi Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin yayın organı *Vorwärts*'in bürolarında sakladığı anlaşılınca, skandal daha da büyür. Menşevikler öfkelerini belirtmekte gecikmez: Akselrod hırsız ve kalpazanlarla, üstelik birlikte alınan kararlara saygı göstermeyen adi suçlularla aynı partinin çatısı altında yaşayamayacaklarını haykırır; Plehanov'un tepkisi de en az onunki kadar serttir. Ne var ki ne bu suçlamalar ne de ahlak söylevleri Lenin'i etkilemez.

Oysa güçlü değildir; Menşeviklerin ve ondan daha dürüst bazı Bolşeviklerin isteğiyle, olayı aydınlatacak bir araştırma komisyonu kurulmasına razı olmak zorunda kalır. Konuyu soruşturacak olan Çiçerin'dir, bu seçim Lenin'in hiç hoşuna gitmez. Soylu bir ailenin reddedilmiş oğlu olan Georgiy Vasilyeviç Çiçerin, üniversiteden diplomat olarak mezun olmuş, sonra çevresiyle tüm bağlarını koparak devrimci harekete katılmıştır. Karakter olarak kendini Menşeviklere yakın hisseder; 1907'de Rus sosyal demokratları arasında birleşme olursa da, Lenin'in ve Bolşeviklerin karşısında yer alır. "Maddî" konulardaki soruşturmayı yürütmekle görevlendirilmesinin nedeni, önemli sorumluluklar aldığı göçmen çevresinde –yurtdışındaki sosyal demokrat örgütünün sekreteridir– ve arkadaşları arasında kendini gerçekten saydırmış olmasıdır. Çalışma arkadaşları "kızıl soyluda" kusursuz bir eğitimin yanı sıra, büyük bir yönetici yeteneği de görürler. Çiçerin gö-

revi gereği sürekli ilişkide olduğu Avrupalı sosyal demokratların da saygısını kazanmıştır. Çiçerin'in üstlendiği soruşturma, başta kalpazanlarla arasında bir ilişki saptayamayacağına inansa da, Lenin'i endişelendirir. Ne var ki Çiçerin, kalpazanlığın ardındaki beynin Krasin olduğunu ortaya çıkarır, buradan hareketle sorumluluğu Lenin'e kadar uzandırmaya çalışır.

Lenin'in böylesi bir tehdit karşısındaki tepkisi, her zamankinden farklı değildir: tehdidi oluşturan kuruluşun değiştirilmesini sağlayarak tehlikeyi atlatacaktır. Soruşturmayı sadece Çiçerin'e değil, gerçek bir komisyona havale etmeyi önerir ve bu komisyona Bolşevikleri doldurmayı başarır. Krasin bir anda kendini her türlü suçlamadan aklanmış bulur, sahte banknot sorunu örtbas edilir, komisyon partinin, Tiflis'teki dalaverelerinden bıkarak uzaklaştırdığı –Stalin dahil– tüm Kafkasyalıların yeniden göreve çağırılmalarını önerir. Becerikli bir manevrayla Lenin, kendine karşı gelişebilecek gibi görünen tehlikeyi atlatmayı başarmıştır. Ne var ki bu hareketiyle, daha önce Bolşeviklere karşı yalancı tanıklık etmekle suçladığı Menşeviklerin öfkesini daha da artırır. Çiçerin de görüşlerinde ısrar eder. Krasin ise Lenin'den uzaklaşarak, Bogdanov'la birlikte Duma'yı boykot edenlerin safına geçer. Lenin'in, bu iki sadık yardımcısıyla ayrılması fazla gecikmeyecektir.

Miras hırsızlığı

Kamulaştırma ve sahte banknot sıkıntılarından kurtulan, bu arada böylelikle kazanılmış imkânları elinde tutarak partiyi istediği gibi yönetme fırsatı bulan Lenin, birden adının lekelenmesi bakımından en az bu ikisi kadar tehlikeli bir sorunla, Schmidt mirası konusuyla karşı karşıya kalır. Ya da, olayı kendi adıyla tanımlamak gerekirse, Bolşeviklerin düzenlediği bir miras "dolandırıcılığı" sorunuyla.

Krupskaya anılarında Schmidt mirasını çok romantik ve duygulandırıcı cümlelerle anlatır: "Sanayici Morozov'un yirmi üç yaşındaki öğrenci yeğeni Nikolay Pavloviç Schmidt, 1905 yılında Bolşeviklere katıldı. *Novaya Jizn* için, silah alımı için para veriyordu. 1905 yılında tutuklandı, işkence gördü, sonra hapiste boğazlandı. Ölmeden önce, servetini Bolşeviklere bıraktığını açıklama fırsatı buldu. Abisinin mirasını alan kız kardeşi Yelizaveta Pavlovna Schmidt, parayı Bolşeviklere bağışlamaya karar verdi."[9]

9. Valentinov, *Maloznakomıyiy Lenin*, s. 104. Schmidt'in işkence görmediğini, boğulmadığını, aksine hapishanede intihar ettiğini belirtir.

Krupskaya'nın öyküsü bu noktada –eğer daha önceden bilinen bir gerçek, yani Bolşeviklerin para ve insan dalaverelerini çok sevdikleri eklenmezse– anlaşılmaz olur. Gerçekte, müteveffa Schmidt'in iki kız, bir de erkek kardeşi vardır. Kardeşler arasında reşit olup parayı alabilecek olanı Yekaterina'dır. Krupskaya'nın sözünü ettiği Yelizaveta ile erkek kardeşi reşit değildir, bu yüzden Bolşeviklere bir şey vermeleri söz konusu olamaz. Hiçbir veraset belgesinde adı geçmeyen, buna rağmen servete mümkün olduğunca çabuk el koymak isteyen parti, Krupskaya'nın anlatmadan geçtiği bir evlilik entrikasıyla iki kızı kandırmaya girişir. Krupskaya'ya göre Yelizaveta, henüz reşit olmadığı ve abisinin son isteğini yerine getirmek istediği için İgnatiyev adlı bir Bolşevikle sahte bir evlilik yapar. Oysa gerçekte, evlendiği Viktor Taratuta adlı başka bir Bolşevik'tir ve öykü burada birden çok ilginçleşir: Taratuta Cenevre'ye gidip Lenin'i bulur, hayal edilen mirası teslim eder.

Gerçek göründüğünden çok daha karmaşıktır, her şey yerli yerine otursun istenirse, tarihçeyi biraz değiştirmek gerekir. Taratuta Lenin'in yakınlarındandır, 1905 yılında Bolşevik komitesinin maddî işlerinden sorumlu sekreteridir. Londra Kongresi sırasında, Lenin'in yönetim kadrosu üzerindeki etkisi sayesinde Merkez Komite yedek üyeliğine seçilir, sonra Bolşevizm'in kurucusuyla buluşmak üzere Kuokala'ya gider. İşte Schmidt mirası konusunda sahneye çıkması da bu döneme rastlar. Genç Yelizaveta'ya âşık olur, onunla evlenir. Ne var ki Taratuta yeraltında, sahte adlarla yaşadığından bu evlilik resmîleştirilemez. Genç kadının mirası ele geçirebilmesi için, Bolşevikler onu kendi gerçek adıyla yasal bir yaşam süren İgnatiyev'le evlendirirler.

Oldukça karmaşık, ahlakî olmayan bu öykünün sonunda İgnatiyev sahneden çekilir, yerini ve Yelizaveta Schmidt'e verilmesi gereken miras payını Taratuta'ya bırakır. Taratuta, Lenin ve o dönemde Lenin'le dostluğu henüz bozulmamış olan Bogdanov aracılığıyla Bolşeviklere önemli miktarda paralar aktarır[10] – en azından kendisi öyle yazacaktır. Aslında Taratuta, Nikolay Schmidt mirasından karısına düşen hisseyi Bolşeviklere verecek, karısının babasından kalan mirası kendine saklayacaktır. Bu tutumuyla da, ondan kuşkulanan ve geçmişteki faaliyetleri nedeniyle onu karıştırıcılık, hatta jurnalcilikle itham eden Bogdanov'un, "sahte-

10. bkz. Schmidt fonlarının Bolşevik Merkezi'ne yatırılmasıyla ilgili protokol. Bu protokol, aralarında Lenin, Zinovyev ve Kamenev'in de bulunduğu altı kişi tarafından imzalanmıştır. Pipes (R.) tarafından yayımlanan belge, *The Unknown Lenin, From the Secret Archive*, Yale University Press, s. 20, 21.

kâr" suçlamasını da haklı çıkarır.

Konu burada da kapanmaz. Daha sadece on beş yaşında olan ve evlenmesi söz konusu bile olmayan genç erkek kardeşin servetine el koyamayan parti, dikkatini ablaya, Yekaterina'ya çevirir. Partinin bu kez görevlendirdiği kişi, Taratuta'nın tersine kendi adıyla yasal bir yaşam süren, bu yüzden de mirasyedi Schmidt'le evlenmesinde bir sakınca olmayan Nikolay Andrinakis'tir. Ne var ki parti onu rahat bırakmayacak ve evliliğinden kazandığı Schmidt mirasını pazarlık etmeksizin kasaya yatırması için basit bir aracı olarak görecektir.[11]

Tam bu sırada bir çifte güldürü başlar. Önce, evliler ile Bolşevikler, sonra da Rus sosyal demokrasisinin iki fraksiyonu arasında. Taratuta hakaret dolu suçlamalara rağmen işini başarıyla tamamlar. Karısının imkânlarından bazılarını elinde tutarak kendine sağladığı çıkarları partinin çıkarlarıyla bağdaştırırsa da, Andrinakis çiftinin öyküsü bambaşka bir seyir izler. Yekaterina Schmidt'in kocası 1908 yılında Paris'e gelir, ancak beklenen serveti Bolşeviklere vermemeye kararlıdır. Parti, Bolşevizm konusunda birden içinde kuşku duymaya başlayan inatçı bacanağını ikna etmesi için Taratuta'yı görevlendirir. Yalvarma, tehdit, her şey denenir. Taratuta, işi bacanağını öldürme tehdidine kadar vardırır, Andrinakis Bolşevik Merkezi'ne başvurur, karşılığında Lenin, Zinovyev ve Kamenev'in ortaklaşa imzaladıkları şu cevabı alır: "Z (şikâyetçi) olayında, yoldaş Viktor'un (Taratuta) bizim talimatlarımıza uygun ve bizim denetimimiz altında hareket ettiğini bildiririz. Yoldaş Viktor'un herhangi bir şekilde suçlanmasını kabul etmeyiz."[12]

Andrinakis Bolşeviklerin intikamından kurtulmak için sonunda onlara Schmidt mirasının bir bölümünü verir, ama büyük bölümünü kendine saklar, sonra da partiyle tüm ilişkisini koparmaya karar verir. Taratuta da bacanağını taklide yeltenir, ama parti kül yutmaz; Lenin'in, Bogdanov'un ve Lunaçarskiy'in baskılarına dayanamaz, aile servetinin önemli bölümünü onlara bırakmak zorunda kalır. Lenin'in çevresindekiler tarafından aşağılanınca, işinin bittiğini sanır. Ne var ki Lenin'in ona duyduğu yakınlık hiç bitmeyecektir. "Sahtekâr" 1917'den sonra, gölgede geçirdiği birkaç yılın ardından, Lenin'in çevresinde yeniden görülecektir.

Evlilik komedisi, yerini çok daha ciddi bir güldürüye bırakır.

11. ay. y., bütün öykü, tüm ayrıntıları ve olanca ilginçliğiyle Valentinov tarafından anlatılır, age., s. 101 ve devamı.

12. age., s. 116.

Bu kez söz konusu olan, Avrupa sosyal demokrasisidir: sorun, Bolşevikler ile Menşevikleri hâlâ karşı karşıya getiren paradır. Krupskaya'nın iddialarının tersine Schmidt, sadece Bolşeviklerle değil, bütün Rus sosyal demokrasisiyle ilgilendiğini açıklamıştır. Miras sahiplenme öyküsünün yerini bu kez, Krupskaya'nın düş ürünü anlatılarla bir Bolşevik kahramanı yapmaya çalıştığı ölü adamı sahiplenme savaşı alır. Gerçekten de genç Schmidt, yüzyıl başındaki Rus işadamlarının çoğu –ve çağdaş sanat tutkunu amcası Morozov– gibi, devrimin Rusya için gerekli olduğuna inanır, devrimci partileri, özellikle de sosyal demokratları bir bütün olarak görür. Bolşeviklerin sayısız hile ve entrikayla mirasın sadece bir bölümüne el koymaları, ama bütünü üzerinde hak iddia etmekten de vazgeçmemeleri, Menşeviklerin iştahını kabartır. Schmidt'in, sosyal demokrat hareket içinde yer alan tüm gruplara yakınlık duyduğunu bilirler; Lenin'in, bu paradan yararlanarak, Bolşeviklerin hâkimiyetini pekiştirmek isteyeceğinin de farkındadırlar; üstelik bu miras kavgası tam da Rus sosyal demokrasisinin ilke olarak birleştiği döneme rastlar: Bolşeviklere ait olan, Menşeviklerin de malı demektir. Oysa Lenin konunun bu yönüyle hiç ilgilenmez; Menşevikler ile Bund'dan kaçıracağı, rakiplerinin bir rastlantı sonucu öğreneceği serveti partisinden de saklar.

Gerçekten de Schmidt krizi, sosyal demokrasinin ilke olarak bütünleştiği, ancak Duma'dan ayrılma çağrıları yüzünden parçalandığı ve "uzlaşmacıların" yeni bir anlaşma temeli aradıkları döneme rastlar.

Yeni çatışma parti yayını konusunda patlak verir. Lenin 1908 yılı başlangıcında –Schmidt fonlarının yardımıyla– *Proletariy* gazetesini kurmuş, iki yıl boyunca Menşevikleri ve "uzlaşmacıları" topa tutmuştur. Bu saldırıdan sonra, silahları bırakmayı önerir. Önerisinin, rakiplerine cazip gelecek birçok yanı vardır: *Proletariy*'in basımını durduracak, Menşevikler de kendi yayın organları *Golos sotsial demokrata* (Sosyal Demokratın Sesi) gazetesini kapatacaklar; sonra herkes sosyal demokrasinin ortak yayın organı *Sotsial-demokrat*'ın çatısı altında toplanacak, gazetenin yazı kurulu Lenin ve Zinovyev'in yanı sıra iki Menşevik'ten (Dan ve Martov) ve Polonya sosyal demokratlarının temsilcisi Warski'den oluşacaktır. Ne var ki ortak entelektüel çabanın ortak finansmanla desteklenmesi gerekir. Schmidt mirası konusunun açıklığa kavuşmasını, bu mirastan gelen paraların her iki kesimin de güveneceği tarafsız ellere teslim edilmesini isteyen Menşevikler,

"Bundan böyle ayrı 'kasa' olmayacak" diye haykırır. Rus düşman kardeşler bir kez daha o çok saygın ve dürüst Alman sosyal demokratlara yönelirler. Clara Zetkin, Kautsky ve Mehring paralara nezaret edecek, her iki tarafa da zaman içinde ve ihtiyacı ölçüsünde dağıtacaktır.[13]

Varılan anlaşma uzun sürmez. Lenin paranın mütevellilerin eline aşama aşama gönderilmesine karar verir, üstelik gazetesi *Proletariy*'in kapanmasını karşılamak için elinde bir miktar tutması da gerekecektir. Bu arada, kendi gazetelerini kapatmaya yanaşmayan Menşevikler, hemen Bolşeviklerin para teslimi konusundaki sahtekârlığından yakınır. Daha yeni barışmış olan Bolşevikler ile Menşevikler görülmemiş bir çıkar kavgasına tutuşur, birbirlerine hakaret ve küfürler yağdırır; konu mahkemede bitecektir. Bu arada Alman sosyal demokratlarını da kızdırırlar. Lenin anlaşmanın Menşeviklerce bozulduğunu öne sürerek, Alman sosyal demokratlardan paraların tümünü kendisine vermelerini talep eder. Mütevelliler birer birer öfkelenir. Kautsky çekilir, Mehring de onu izleyecektir; Clara Zetkin eldeki parayı ortak servet adı altında partiye vermeyi önererek son bir kez rakipleri uzlaştırmaya çalışır. Sonuç alamaz. Lenin onu da yalancılıkla suçlar, işe mahkemeler karışır, Bolşevikler ile Menşevikler Schmidt mirasını alabilmek için savaşa kadar, birbirlerini suçlamaya ve çatışmaya devam ederler.

Ne var ki malî açıdan en büyük kazanç, Lenin'in hanesine yazılır. Menşevikler yanılmamıştır: Lenin, Almanlara vermeden önce elinde bulundurduğu servetin büyük bir bölümünü kendine saklamayı başarmıştır.

Bolşevikler 1910 yılında birçok imkâna sahiptir. Kamulaştırmalar, miraslar, zengin işadamlarının bağışları kasalarını doldurmuştur. Rusların çekişmesinden bıkan Alman sosyal demokratların gözünde saygınlıklarını yitirdikleri doğrudur; Almanlar, Bolşeviklerin özellikle de önderlerinin kabalığını unutamayacaktır. Ne var ki Bolşevikler bir daha para sıkıntısı çekmezler. Troçki ileride bu operasyonları "parti içi kamulaştırma" olarak tanımlayacaktır.

1909-1910 dönemine rastlayan ve Bolşevik hareketin karanlık tarihi olarak adlandırılan dönemde, para "işlerine" bir de "Malinovskiy davası" eklenecektir.[14] Malinovskiy, Lenin'in gözdelerinden olmakla birlikte, gizli polis örgütü Ohranka'nın sol partilere

13. Volkogonov, *Le Vrai Lénine* (Gerçek Lenin), Paris, 1995, s. 80, 81.

14. Lenin'in Malinovskiy davasındaki ifadesi, 26 mayıs (8 temmuz) 1917. Pipes (R.), *Unknown Lenin*, s. 35-40.

yerleştirdiği birçok ajandan biridir. Demir-çelik işçisiyken Sen-Petersburg sendikasının sekreterliğine getirilir. Kısa süren bir tutukluluktan sonra, Moskova'dan taşınmaya karar verir, o sırada yeniden yakalanır, Bolşevikler toplu halde tutuklanırken o serbest bırakılır. Onunla birlikte tutuklananlar arasında bulunan Buharin hemen işin içinde bir şeyler olduğundan kuşkulanır, Malinovskiy'i Ohranka'nın emriyle Bolşeviklerin arasına sızmış olmakla suçlar. Malinovskiy'i 1909 yılında Bolşeviklerin safına geçene kadar militan olarak aralarında bulunduran Menşevikler de ondan kuşkulanmaktadır. Bununla da kalmazlar, 1909-1910 yıllarında işçi hareketini hedef alan tutuklamalardan Malinovskiy'i sorumlu tutarlar. Bir sosyal demokrat komisyon, konuyu soruşturmakla görevlendirilir. Komisyonun başında Lenin'in yakını olan Hanetskiy vardır, Lenin onun aracılığıyla Malinovskiy'e kefil olduğunu açıklar. Ne var ki kuşkular dağılmaz, Lenin'in tutumuna öfkelenen Menşevikler –onları dürüst bir "militana" iftira etmekle suçlamıştır– antibolşevik iddialarına bir yenisini eklerler: Lenin'in çevresindekiler Ohranka'nın tarafından yönetilmektedir, bu yüzden de Lenin ve arkadaşları sahtekâr ve tehlikeli insanlardır.

Lenin 1907-1910 döneminde maddî sorunları çözüp kendi fraksiyonunu ayakta tutmayı başarırsa da, kinizmi, yöntemleri ve sertliği yüzünden yalnız kalır. Yakın yardımcıları Bogdanov, Krasin, hatta Gorki ve Lunaçarskiy'le yolları ayrılır. Onların yerini iki kişi alacaktır: Zinovyev ve Kamenev. Bu iki kişi ocak 1910'da, Menşeviklere karşı takınılacak tutum konusunda –Kamenev, Menşeviklerin desteğini kazanmak istemektedir– Lenin'le kısa süreli bir fikir ayrılığına düşseler de, savaşa kadar Lenin'den ayrılmayacaklardır. Başkaldırıları kısa sürecek, iki yıl sonra da Kamenev Lenin'in talimatı üzerine *İki Parti* adlı bir broşür yayımlayarak, sosyal demokrasinin içindeki kesin ayrılığı resmen tanıyacaktır.

Menşevikler ile Bolşeviklerin boşanması

Menşeviklere ve Alman sosyal demokratlara karşı kullandığı yöntemler, Lenin'e pek dost kazandırmaz. 1908 yılının sonlarına doğru toplanan parti kongresi onun isteğiyle, "solun tasfiyecileri" olarak adlandırılanlara yönelik düşmanca tavrı onaylar. Bir yıl sonraki Bolşevik toplantısında, sadece göz yummakla yetinmeyip yandaşlarının refahı ve gücünü artırmak için yararlandığı "kamulaştırmaları" mahkûm eder; bir zamanlar çekinmeden kullandığı mücadele silahları olan son *boyevikiy* gruplarının da lağv

edilmesini ister. Sola karşı giriştiği bu ani saldırı, eski dostlarını yanından uzaklaştırıp onu neredeyse yalnız bırakır; ama Lenin haklı olduğundan emindir.

Merkez Komite ocak 1910'da Paris'te toplanır. Partinin bölünmesini kabul etmeyen komitenin, çeşitli eğilimleri uzlaştırma girişimi başarısız olur. Lenin 1907'deki çoğunluğuna dayanarak, herkesin kendisini izlemesini ister. Menşevikler ve Bundcular, onun Rusya'daki başarısızlığını ve ahlaksızlıklarını hatırlatır, partinin yönetimini Lenin'e bırakmayı reddeder. Birlik, gerçekleşmeyecek bir düştür.

Birkaç ay sonra, ağustos'ta Kopenhag'da toplanan Sosyalist Enternasyonal kongresinde Lenin'e yönelik şiddetli saldırıların nedeni de onun hoşgörüsüzlüğüdür. Rus sosyal demokratlar Lenin'i, partinin mezarını kazan bir bölücü gibi görürler.

1911 yılında iç çekişmelerden, yalnızlıktan, terk edilmekten bitkin düşmüştür. Yanından ayrılanlardan çoğu, Troçki ve Yofe'nin Viyana'da çıkardıkları *Pravda*[15] ya da Bogdanov ve arkadaşlarının yayımladıkları *Vperyod* gazetelerinin çevresinde toplanır. Her zamanki gibi, sinir sistemi iflas eder, dinlenmesi gerekmektedir. Bu yüzden Paris yakınlarında Longjumeau'ya, Zinovyev çiftinin yanına gider. Bolşevikler o zor dönemde, Paris'in banliyösünde bir okul kurmuş, başına da Zinovyev'i getirmişlerdir. Militanlar burada eğitilmekte, daha sonra da sosyalist hareketin dağılmakta olduğu Rusya'ya gönderilmektedir. Longjumeau, bu arada Lenin'den uzaklaşmış olan Gorki'nin Capri'de kurduğu okulun rakibidir. Lenin bir taraftan dinlenir, bir taraftan da ateşli bir Bolşevizm propagandasına girişir.

Ne var ki sosyal demokrasinin Rusya'da işçi hareketinin uyanışına kayıtsız kalamayacağı ve yaralarını kaşımaya devam etmeyeceği daha şimdiden bellidir. Gösteriler önce üniversitelerde başlar. Onları işçi grevleri izler. 1910 yılında Rusya'da elli bin olan grevci sayısı, 1911'de iki katına çıkar; 1 Mayıs günü, dört yüz bin işçi işi bırakır. Nisan 1912'de grevler Sibirya'ya, Lena kıyısındaki altın madenlerine yayılır, öyle bir genişleme eğilimi gösterir ki, iktidar müdahale etmek zorunda kalır, grevci temsilcilerini tutuklar; madenciler gelip tutuklananların serbest bırakılmasını isteyince, karşılarına askerler çıkar. Uyarısız başlayan ateş, kayıpların yükselmesine neden olur: yüz elliye yakın ölü, yüzlerce yara-

15. bkz. Parti Yürütme Kurulu'nun kasım 1919 karar tasarısı, 8. madde. "Grubumuz, Troçki'ye karşı, Viyana'da kalacak olan *Pravda*'ya azamî ayrıcalık tanır." Pipes (R.), *Unknown Lenin*, s. 23'te yayımlanan belge.

lı. Katliam –olaya başka bir ad verilemez– Rusya'yı sarsar, tüm ülkede birbiri ardına grevler ve gösteri yürüyüşleri başlar.

İşçi hareketlerinin yeniden dirilişi sanayi kentlerine varmadan, ocak 1912'de, sosyal demokratlar Prag'da bir konferans düzenler. Bu konferansa özenle hazırlanan Lenin çoğunluğu kazanacağını ummaktadır. Longjumeau okulu mezunlarından çoğu Rusya'ya döner dönmez gerekli girişimlerde bulunmak, Lenin taraftarlarını toplamak ve içlerinden en ateşlilerini seçip, Prag'a göndermekle görevlendirilmiştir. Hazırlık etkili olur, konferansta katılan delegelerden çoğu gizli Rus örgütlerini temsil eder, buna karşılık göçmenler Prag'a Bolşevik ya da Menşevik çok az temsilci gönderebilecektir. Konferans, partinin birbiriyle uzlaşması imkânsız iki fraksiyona bölündüğünü onaylar.

Lenin Prag'da isteklerini kabul ettirir. Konferans sonunda seçilen Merkez Komite Lenin'in yanı sıra Zinovyev, Orconikidze, Sverdlov ve Menşeviklerin hâlâ kuşkulandığı Malinovskiy'den oluşur. Lenin bu sonuncuya kongrenin çıkarmayı kararlaştırdığı gazetede, *Pravda*'da çok önemli bir görev verir: Malinovskiy gazetenin yönetimini üstlenecektir. Gazetenin ilk sayısı nisan 1912'de çıkar, birbirini izleyen yasaklamalardan sonra ad değiştirmek zorunda kalsa da çeşitli biçimlerde *Pravda* kelimesini korur. Plehanov'un sahip olduğu saygınlığın bilincinde olan Lenin, birkaç ay sonra onu gazeteye kazandırmaya çalışır, yaşlı üstadın ret cevabını alınca, hiç ısrar etmez.

Bu arada gazetesinin adını elinden kaçıran Troçki, karşı saldırıya geçer. Ağustos 1912'de Viyana'da bir toplantı düzenleyerek, parti içinde bir ölçüde birlik sağlamaya çalışır. Başarısız olur: Bolşevikler ile Menşevikler her türlü diyaloğa karşıdır. Toplantıdan çıkan tek sonuç Ağustos Bloku'nun kurulmasıdır. Bu karışık birlik, faaliyet açısından yetersiz bir organizasyon komitesi seçer.

Bu sırada blokun hedefi haline gelen Lenin ile Troçki'nin arasında polemik alevlenir. Lenin rakibini bir eğilimden diğerine gidip gelmekle, siyasal tutarsızlıkla suçlar. Troçki ise Lenin'in Rusya'nın geri kalmasına neden olduğunu ve Rus işçi sınıfını sermaye olarak kullandığını ileri sürer.

Bolşevikler ile Menşeviklerin kapışmayı sevdikleri başka sahne de meclistir. Süresinin sonuna kadar çalışan Üçüncü Duma'nın görevi 1912'de sona erer. Dördüncü Duma seçimleri, bir seçim stratejisi belirlenmesini gerektirir. 1907'de kabul edilen seçim yasası hâlâ yürürlüktedir, hâlâ sosyalistlere karşı işleyecektir. Oysa Lenin, tıpkı 1907'de olduğu gibi seçimlere büyük ilgi gös-

terir ve katılınması gerektiğini açıklar.[16] 1912 seçimine verdiği önem öylesine büyüktür ki, üyesi olduğu Sosyalist Enternasyonal Bürosu'nun kasım toplantısına çağırılmasına rağmen, Duma seçimleri nedeniyle toplantıya katılamayacağını bildirir.[17] Aynı dönemde, Sosyalist Enternasyonal'in irtibat bürosunun aidat talebine partinin tüm kaynaklarının Duma seçimlerine ayrılmış olduğu cevabını verir.[18] Seçim ertesinde katılım oranının düşüklüğünden ve sandık hilelerinden yakınır; seçilen, Bolşevik, on üç sosyal demokratı heyecanla kutlar. Dördüncü Duma'ya seçilen temsilciler arasında, mecliste önemli rol oynayacak ve Sosyalist Devrimcilerin yararlanabileceği, Lenin'in de dolaylı yollardan tanıdığı birisi vardır: Simbirsk'teki koruyucusunun oğlu Alexandr Kerenskiy.

Yeni meclisin başlarında, Bolşevikler ile Menşevikler, hiç olmazsa görünürde birlik oluşturmayı başarır, Prag Toplantısı'nda bozulan birliği kısmen de olsa onarırlar. Bu sözde birlik kısa olur, ancak 1913 yazına kadar sürer. Duma çekişmeye sahne olur, sosyal demokrat grup varlığını yitirir. Bolşevik hizip Lenin'in sözcüsü durumundaki Malinovskiy tarafından yönetilir.

Parlamento grubunun bölünmesi, iki sonuç doğurur. Her şeyden önce Duma, Bolşevikler ile Menşeviklerin çatışmasına sahne olur. Malinovskiy Menşevik delegelere hakareti kesmez, bu konuda *Pravda*'dan da destek alır. Öte yandan, Menşeviklerin yanı sıra Bolşeviklerin de düşmanlık beslediği Malinovskiy'in kuşkuludan da öte karanlık kişiliği, tüm sosyal demokratların saygınlığını lekeler niteliktedir.

Malinovskiy 1912-1913'te Bolşevik Partisi'nin içinde büyük bir skandal yaratır. Uzun süreden beri kuşkular, sadece onun neden olabileceği bir dizi tutuklama sonucunda alevlenir. Önce, 1912 yılının sonuna doğru, Aleksandr Troyanovskiy'in eşi olan Duma'daki Bolşevik fraksiyonun sekreteri, Lenin'e bir mesaj götürürken tutuklanır. Sonra sıra, gençlik çağlarından beri Bolşevik saflarda militanlık yapmış, 1912 yılında henüz yirmi yedi yaşındayken Merkez Komite'ye seçilmiş Sverdlov'a gelir. Sibirya'dan kaçıp Sen-Petersburg'a sığındığı sırada gerçekleşen tutuklamanın ilgi çekici yanı, Sverdlov'un Malinovskiy'le yaptığı görüşmeden çı-

16. "Seçimler ve Muhalefet", 24 haziran (7 temmuz) 1912, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 21, s. 369-372.

17. 03.10.1912 tarihinde C. Huysmans'a gönderilen cevap. Lenin ve Huysmans arasındaki yazışma, G. Haupt tarafından yayımlanmış, Paris, 1963, s. 118.

18. Camille Huysmans'a cevap, 25.g.1912, age., s. 117.

karken yakalanmış olmasıdır. Stalin de benzer koşullarda tutuklanır. Bütün bu sayılan tutuklamalarda, Malinovskiy ya gizli sığınakların yakınında bulunmuş ya da polisin izlediği kişilerin hareketlerinden haberdar olmuştur. Herkesten –yine Buharin, Troyanovskiy, Martov ve kayınbiraderi Fyodor Dan– uyarı yağar, Lenin'den, Ohranka ajanı olduğu iddia edilen bu adamdan desteğini çekmesi istenir,[19] ama boşuna. O dönemde Krakow'da olan Lenin söylenenlere aldırmaz, Malinovskiy en değer verdiği yoldaşlarından biri haline gelir; Lenin, onu suçlayanları adalet önünde hesaplaşmakla tehdit eder. *Pravda*'nın yayımlayacağı nefret dolu bildiriler imzalar, "Yaptığımız araştırmalardan sonra, hepimiz Malinovskiy'in suçsuzluğuna inanıyoruz" der, ve parti mahkemesinin işe karışmasını reddeder.

Malinovskiy davası, sanki çok gerekiyormuş gibi, Rus sosyal demokrasisinin içinde bulunduğu atmosferi daha da ağırlaştırır. Lenin'in çevresindekiler onun bazı şeyleri görmezden gelmesine alışamaz. Sabrı tükenen Troyanovskiy, bu yüzden Lenin'den kopar; iki adam, ancak 1920 yılının sonunda bir araya gelecektir. Lenin'in Duma'daki gerçek sözcüsü Malinovskiy'e gelince, 1914'te temsilcileri toplu istifaya sürüklemeye çalışır. Başarısızlığı, hepsinden de önemlisi giderek daha tehlikeye giren kişisel durumu –Duma Başkanı Rodzyanko, Malinovskiy'in polis ilişkilerinden haberdardır– hiç beklenmedik bir karar almasına neden olur: istifasını görkemli bir biçimde Rodzyanko'ya verir ve siyasetten çekildiğini açıklar. Ve derhal Rusya'nın derinliklerinde kaybolur. Savaş sırasında ortaya çıkacak, tutsak edilince de bir kez daha koruyucusunun yardımıyla kurtulacaktır. Ne var ki, Malinovskiy'in istifası sosyal demokrat temsilciler arasında hüküm süren kargaşayı daha da güçlendirir.

Basın her zamanki gibi, sonu gelmeyen bu çatışmayı yansıtır. Lenin *Pravda*'yı demir yumrukla yönetir. Malinovskiy malî konularla ilgilendiği sırada gazetenin yazı işleri müdürü olan Çernomazov da onun gibi Ohranka ajanıdır. Lenin iki provokatörün de yardımıyla gazeteden yararlanarak asıl düşmanları Menşeviklere karşı şiddetli saldırılara girişir. Menşevikler bu saldırılara Rusya'da kurdukları *Luç* (Işın) vasıtasıyla, aynı şiddette cevap verir. Ne var ki Menşevik gazetesi Bolşevik rakibiyle baş edecek durumda değildir, çünkü gazeteyi yaşatacak, dağıtımını sağlayacak

19. Pipes (R.), *Unknown Lenin*'de yayımlanan belge, 10 ya da 11 mayıs 1914, s. 25. Rozental (İ. S.), *Provokotor, kariyera Romana Malinovskogo* (Bir Provokatör, Roman Malinovskiy'in Hayatı), Moskova, 1994.

imkânlar Lenin'in elinde kalmıştır. Böylece para sorunu sosyal demokratlar arasındaki ilişkileri gölgelendirmeye devam eder; Menşevikler sürekli olarak ahlaksız rakipleri tarafından dolandırıldıklarını yineleyeceklerdir.

Krakow, Rusya'ya daha yakın

Lenin ve ailesi 1912 yazında Paris'ten ayrılıp Krakow'a yerleşir. Bunun nedeni Lenin'in Paris'ten bunalması değil, toplumsal hareketliliğin yeniden canlandığı ve işçi eylemlerinin yeniden baş gösterdiği Rusya'ya yakın olmak istemesidir. Üstelik Krakow *Pravda*'yı yönetmeye ve denetlemeye daha uygundur.

Krakow'a yerleşmek, kolay gerçekleştirilecek bir olay değildir. Avusturya yetkililerinin gözünde Lenin, özellikle istenmeyen bir konuktur. Ne var ki bu güç yıllarda ortaya çıkan sadık bir dost aracılık girişiminde başarılı olur: Jacob Hanetskiy. Değişik bir adamdır, bir diğer adı da Fürstenberg olan Hanetskiy, Polonya devrimci hareketinin üyesi olarak, 1903 yılından beri RSDRP kongrelerine delege olarak katılmış, V. Kongre'de de Merkez Komite'ye seçilmiştir. Giderek Lenin'in tüm malî işlerini ele alır, sonra de yetkililerle pazarlığa girişip hem Lenin hem de iki yakın çalışma arkadaşı –Zinovyev ve Kamenev– için Krakow'da oturma izni koparır.

Lenin Krakow'da sakin ve mutlu iki yıl geçirir. Makaleler yazar, uzun yürüyüşler yapar, Rusya'dan gelen ziyaretçileri kabul eder.

1913 yılında ziyaretine, Bolşeviklerin kasalarını dolduran "kamulaştırma" operasyonları döneminden tanıyıp sevdiği bir devrimci gelir: Stalin. Lenin'in, Stalin olmadan önce "Koba" adını taşıyan bu Bolşevik'e 1912'den beri yakınlık gösterdiği açıktır. "Kendi" komitesini seçtirdiği Prag Konferansı'nda Stalin'in "Rus bürosu" üyeliğine getirilmesini sağlar; oysa Stalin'in adaylığı, onun "kamulaştırma" sırasındaki rolünü henüz unutmamış partizanlarca soğuk karşılanacaktır. Lenin'in sadece Stalin'i değil, genel olarak Kafkasyalıları desteklemesinin ardında, tüm Kafkasya'nın gerçek bir Bolşevik bölgesi olması yatmaktadır. Orconikidze de Stalin'le beraber yükselir. Bu arada *Pravda*'nın kuruluşunda da etkin rol oynamış, bir yıl sonra da Molotov'la birlikte yazı işleri yöneticisi olmuştur. Ne var ki gerek Stalin'in, gerekse Molotov'un gazetede Lenin'e karşı bir tutum aldıkları ve uzlaşma taraftarı gibi görünmüş olmaları unutulmamalıdır. Bu nedenle "sümsüklükle" suçlanmışlar, yerlerini de gazeteyi yeniden Lenin

çizgisine çekinekle görevli Sverdlov'a bırakmak zorunda kalmışlardır. Stalin yine de Lenin'in gözündeki itibarını yitirmez, 1913 yılında Krakow'a geldiğinde sıcak bir konukseverlikle karşılanır, Lenin'in çok önem verdiği bir işle görevlendirilir: Bolşeviklerin denetimindeki *Prosveşçeniye* (Eğitim) dergisi için ulus konusunda bir makale yazmak.

Lenin ulus konusundaki düşüncelerini henüz geliştirmemiştir. 1913 yılında Stalin'i görevlendirmesinin ve düşüncelerine açıklık kazandırmak istemesinin nedeni bir teori oluşturmak değil, fikirlerinden bir siyasal strateji yaratmaktır. Gerçekten de 1912-1913 yıllarında Rus sosyal demokrasisi milliyet konusuyla yakından ilgilenmektedir. 1912 ağustosunda Menşeviklerce düzenlenen –Lenin'in "tasfiyeciler"[20] toplantısı olarak adlandırdığı[21]– Viyana Konferansı'nda çeşitli ulusal sosyal demokrat örgütler (Bund, Letonya, Kafkasya sosyal demokrat partileri ile Polonya ve Litvanya sosyalist partilerinin temsilcileri) uluslar için bir program uygulanmasını talep ederler. Lenin böylesi talepleri tehlikeli görür. Ona göre böyle düşünceler –Bund[22] daha şimdiden sosyal demokrasiyi tehdit etmektedir– işçi hareketinin birliğini zayıflatır, hatta partiyi bile dağıtabilir. Öte yandan, 1903 yılında belirlenen ilkelere kayıtsız şartsız riayet edilmesini öngören parti disiplini, bu talepler yüzünden yara alabilir. Avrupa sosyal demokrasisi içinde saygın bir yere sahip olan Otto Bauer ve arkadaşlarının böylesi düşünceleri, sosyalist hareketin özellikle güçlü olduğu, bölgeleri –örneğin Kafkaslar gibi– etkileyebileceğinden, Lenin'in endişeleri daha da artar. Sosyalizmin ulusal yorumu kavramının çekiciliğine kapılanlarla mücadele edebilmek için, Lenin ulusal sorunlarla ilgilenmiş bir Bolşevik'ten yararlanmayı düşünür. Başlangıçta bu görevi, bu konuda çalışmalar yapan, ayrıntılı malzeme toplayan Ermeni Şaumyan'a vermek istemiştir; ne var ki Şaumyan Kafkasya'dadır. İşte o sırada bir mucize olur, Stalin çıkagelir. Lenin tereddüt etmeksizin görevi ona verir ve Gorki'ye şunları yazar: "Burada, milliyet so-

20. "Tasfiyeciler" Lenin'in, işçi sınıfının taleplerine boyun eğerek devrimi "tasfiye" etmekle suçladığı Menşeviklere karşı kullandığı bir hakaret sözcüğüdür.

21. "Tasfiyecilik ve Tasfiyeci Gruplar Hakkında", ocak 1912, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 21, s. 150-152. Ve şubat-mart 1912'de bir metin, "Tasfiyeciler Birliğine Karşı", age., c. 21, s. 161-166.

22. bkz. Lenin'in II. RSDRP Kongresi'nde (1903) Bund konusundaki konuşması, "Bund'un RSDRP İçindeki Yeri Hakkında Konuşma Planı", 19-20 temmuz 1903, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 7, s. 425. Ve "Bund'un Parti İçinde Yeri", 22 ekim 1903, age., c. 8, s. 65-76.

runu konusunda uzun "aydınlatıcı" bir makale yazan harika bir Gürcü var."[23]

Stalin'den istenen makalenin amacı açıktır. Söz konusu olan, Rus sosyal demokrasisine düzen getirecek polemik bir çalışma yapmak ve çelişkiye teorik bir açıklama getirerek, Menşevikler ile Bolşevikler arasındaki ayrılık sürecini hızlandırmaktır. Bundcuları, Kafkas Menşeviklerini, onların da ötesinde tüm Menşevikleri elde sağlam dayanaklar olmadan ihraç etmek güç olur; böylesi bir tutum Enternasyonal'i de öfkelendirebilir. Lenin her zamanki gibi, rakibinin hatalı olduğunu kanıtlamaya çalışır. Ne var ki teorik bir metin yazma işini tümüyle o "harika Gürcü"ye bırakmış olduğu düşünülemez. Derin düşünceler, teori, hep Lenin'in ilgi alanında kalmıştır. Yardımcılarına da, polemiğe girerek saldırmak kalır.

Öte yandan, Almanca bilgisi zayıf, hatta yok denecek kadar az olan Stalin'e yardımcı olabilmeleri Buharin ve Troyanovskiy'i –henüz onunla bozuşmamıştır– de onun yanına katar, bu konuda bulunacak belgeleri çevirmelerini ister. Bu çalışmadan, Stalin'in daha sonra teorisyen yeteneklerini kanıtlamak için sık sık ileri süreceği *Marksizm ve Millî Mesele* adlı eser ortaya çıkar. Zırhı da bu olacaktır Stalin'in: Lenin'le ilişkisinin ne denli derin olduğunu göstermek için, "harika Gürcü"lükten de yararlanacaktır ama, bu ayrı bir hikâyedir... Şimdilik önemli olan, Lenin'in Menşeviklerle olan sorununun Sosyalist Enternasyonal'le ilişkilerini de etkilediği bir dönemde, yardımcısının çalışmasına ihtiyaç duymasıdır.

Düşman kardeşler arasında Enternasyonal

1889 yılında Paris'te kurulan Enternasyonal, başta esnek görünse de, yüzyılın başında kurumlaşır. Uluslararası Sosyalist Büro (BSİ) 1900 yılında sürekli organ olarak Brüksel'e yerleşir. Enternasyonal, 1904 Amsterdam Sosyalist Kongresi sırasında çeşitli ülkelerdeki sosyalist akımları birleştirme görevini üstlenir. Rus sosyal demokrasisindeki bölünme, o tarihten itibaren Enternasyonal yöneticilerinin ve daimî büro yetkililerinin başını ağrıtacaktır. Tarafların durumunu daha da güçleştiren, Plehanov'un Uluslararası Sosyalist Büro'daki iki ünlü Rus temsilciden biri olmasıdır.[24] Öte yandan Kautsky ve Bebel gibi ünlü sosyal demokratlar, Menşevikleri Bolşeviklere tercih etme eğilimindedir. Men-

23. "Gorki'ye Mektup", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 48, s. 160-163.

24. İkinci ünlü Rus delegesi başlangıçta B. Kiriçevskiy, 1904'ten sonra da Sosyalist Devrimci Rubanoviç'tir. Haupt, *Correspondance*, s. 19.

şeviklerin yasal kabul etmedikleri III. RSDRP Kongresi'nden sonra, Lenin Rus sosyal demokrasisini Plehanov'un temsil edemeyeceğini ileri sürer; Sosyalist Enternasyonal'in, Plehanov'un yerine, kongrede seçilen Merkez Komite'nin belirleyeceği bir Bolşevik'i atamasını ister. Başka bir deyişle, kendi seçtiği birini. Sonuçta, 1905 yılında BSİ'de Bolşevik grubun temsilcisi Lenin olur, ne var ki Birinci Rus Devrimi süresinde Büro toplantılarına katılmayacaktır.

Oysa 1907 ve 1912 yılları arasında Sosyalist Enternasyonal Lenin'in faaliyetlerinde önemli yer tutacak, çoğu umutsuzlukla geçen sürgün yıllarının getirdiği boşluğun hafiflemesine katkı sağlayacaktır. Birlik yararına girişimlerin giderek arttığı 1909-1910 yıllarında Lenin'in Enternasyonal'le ilişkisi düzelecek, böylelikle Avrupalı sosyal demokratlar ayrılığın temel çelişkilerden çok, "sürgünler arası alışılmış çekişmelerden" kaynaklandığına inanacaklardır. Bu görüş, 1910 yılında gelişen iki olayla desteklenir: Lenin BSİ'den 1905'te uzaklaştırılan Plehanov'un yeniden kabul edilmesini talep eder; Plehanov da Bolşeviklerle omuz omuza "tasfiyecilere" karşı mücadele etmeyi kabullenir. "Aynı partinin üyeleriyiz"[25] diye yazacaktır, Plehanov.

Lenin ilk kez bir Enternasyonal kongresine 1907 yılında, Stuttgart'ta katılır,[26] kongre çalışmalarına başkanlık eden büroda görev bile alır. *Le Peuple* Lenin'den şöyle söz edecektir: "Rosa Luxemburg'un solunda, müteveffa Duma'nın sosyalist lideri Lenin. Kırpık kumral bıyıklı, zamanından önce dökülen saçları nedeniyle daha da açılmış alnı, delici bakışlı, zarif ve kararlı maskesiyle, gerçekten etkileyici birisi."[27] Uluslararası bir foruma ilk kez katılmak onu mutlu eder. Reformculukla mücadele etmek için artık gerçek platformu bulduğuna inanır, birçok konuda Rosa Luxemburg'la birlikte hareket eder. Bu durum onu Enternasyonal'le işbirliği yapmak konusunda cesaretlendirir; dört yıl boyunca tüm toplantılara katılacaktır. Uluslararası sosyalizmin yönetimine katılıyor olmak Rus sosyal demokrasisinde karşılaştığı güçlükleri bir ölçüde hafifletmektedir sanki. Ne var ki bu iyimserlik 1912 yılında sona erer. Rus sosyal demokrasisinin içindeki anlaşmazlıkları hafiflettiğine inanan Sosyalist Enternasyonal gibi, anlaşılıp

25. Haupt, *Correspondance*, s. 42.

26. 16 ve 24 nisan 1907 arasında Stuttgart'ta düzenlenen VII. Sosyalist Enternasyonal Kongresi tutanakları, Brüksel 1908, Lenin'in yorumu, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 16, s. 67-71.

27. *Le Peuple* (Brüksel gazetesi), 18.08.1907.

kabul gördüğünü sanan Lenin de düşlerinden uyanacaklardır.

Bölünme görüntüsü sergileyen tek sosyal demokrat hareket, Rusya'daki değildir kuşkusuz. Ne var ki Rus sosyal demokrasisinin durumu, Enternasyonal'in önündeki en ciddi konudur. 1912 ocağında Prag'da düzenlenen kongreden sonra, Bolşevikler ile Menşevikler bir daha birleşmemek üzere ayrılırlar. Enternasyonal bu durumu hem kabul edilmez hem de ayıp bulur. Aracılık önerileri yağar, ne var ki her iki taraf da bu teklifleri şiddetle geri çevirir. Menşevikler, haklı taraf oldukları inancıyla ve hiçbir düşünce biçiminin yenemeyeceği bir şiddet karşısında bulundukları düşüncesiyle bu önerileri kabul etmezler. Plehanov bütün Menşeviklerden daha esnek davranır; bölünmenin kabul edilemez olduğunu, tüm arabuluculuk girişimlerine açık, beklediğini açıklar. Kimseye dinletemez. Lenin'in, arabuluculuk tekliflerine kulak tıkamasının nedeni katı kişiliği ve daha da önemlisi, Enternasyonal çevresinde işleri bozan "kötü kişi" olarak görüldüğünü anlamasıdır. Üstelik, bu görüşünde de haklıdır.

Enternasyonal başından beri bu çekişmelerin kişilerden kaynaklandığına, sürgünlük ve ilticanın böylesi çekişmeleri daha da belirginleştirdiğine inanmakta, bu görüşünü değiştirmemektedir. Enternasyonal saflarından hiç kimse, Bolşevikler ile Menşevikler arasında Rus Devrimi'yle ilgili, temelde fikir ayrılığı bulunduğuna inanmaz. Bu yanlı değerlendirme Ruslar ile Avrupalı sosyalistler arasında bir sağırlar diyalogu oluşmasına, anlaşmazlığın devrime, II. Enternasyonal'in yıkılmasına dek sürmesine neden olur. Bu koşullarda, Menşeviklerin tüm öfkesini üzerine çeken, her yola başvurabilecek biri olarak görünen Lenin, şiddet sözcükleri kullanmaktan çekinmez. Hem fikir babası olduğu hem de yararlandığı –kamulaştırmalar, miras yolsuzlukları– "işleri" unutmak mümkün müdür? Enternasyonal yöneticilerinin duyduğu dehşet, işine gelmeyen arabuluculuk önerilerine Lenin'in verdiği kaba yanıtlarla daha da artar: örneğin, Clara Zetkin'e verdiği cevap. Lenin'in bu kabalığının aksine, Martov ve Plehanov'un ölçülü ve kibar, Avrupa geleneklerine daha uygun davranışları vardır.

Rosa Luxemburg da Lenin'in kötü ününe katkıda bulunanlardandır. Luxemburg Enternasyonal'in içinde, Rusya konusunda büyük Rusya uzmanı olarak tanınır. Polonya işçi hareketinin içinden gelen Luxemburg Rusça konuşmakta ve "Rus konusunda" en yüksek referans olarak görülmektedir. Ne var ki Rosa Luxemburg çoğu konuda Lenin'in görüşlerini paylaşır. Ama diğer yandan tıpkı Kautsky gibi, o da Rus Devrimi'ni tartışma zamanının

henüz gelmediğine inanır; o daha çok, Lenin'in, Rus sosyal demokratlarının birliğini bozan davranışları üzerinde durur. İkisini birbirinden ayıran uçurum 1912'de daha da derinleşir, üstüne üstlük yepyeni bir konuda, Polonya sosyal demokrasisinin bünyesinde baş gösteren ayrılık konusunda karşı karşıya gelirler. Lenin'in yakınları, başlarında Leo Jogisches ve Rosa Luxemburg'un bulunduğu Polonya ve Litvanya sosyal demokrasisinin yönetim komitesine karşı ayaklanır, Bolşeviklerden destek isterler. Ayaklananların başında Jacob Hanetskiy ve Karl Radek vardır. Karl Radek dikkat çekecek kadar akıllı ve parlak, bir o kadar da karıştırıcı ve istikrarsızdır. Oportünizmi, ahlaksızlığı ve çevresindeki skandallar nedeniyle Alman sosyal demokratların nefretini çeker, hatta 1908'de hırsızlıkla bile suçlanır. Lenin'in 1912'de Radek'e verdiği destek, Rosa Luxemburg'un Bolşevik öndere beslediği duyguları düzeltmeyecektir.

Prag Konferansı, Polonya çatışması ve Rosa Luxemburg'un ısrarları sonucunda, BSİ 1913 yılında Rus sorununu gündemine almaya karar verir. Enternasyonal nezdindeki durumunun giderek kötüleştiğini gören Lenin, araya mesafe koymaya çalışır. BSİ toplantılarına katılmaz, bu görevi o sırada Paris'te oturan Kamenev'e verir. Neden olarak da Krakow'un Brüksel'e çok uzak olmasını gösterir. Aslında Lenin güç durumda olduğunun bilincindedir. Aralık 1913'te Londra'da düzenlenen toplantıya da katılmaz; Kautsky'nin de desteklediği Rosa Luxemburg'a cevap verme görevini bu kez Kamenev'e değil, Litvinov'a verir. Ne var ki toplantı ne Rosa Luxemburg ile yandaşlarının çabalarını ne de Lenin'in endişelerini haklı çıkaracaktır.[28] Birkaç sakin konuşmadan sonra konu, birkaç ay sonra Brüksel'de toplanacak ve tüm Rus sosyal demokrat örgütleri, hizip ve grupları toplayacak olan özel bir konferansa havale edilir. BSİ'nin saptadığı program açıktır: ya karşılıklı anlaşmaya varılacak ya da konferans başarısızlıkla sonuçlanacak, geriye de son bir girişim imkânı kalacaktır: ağustos 1914'te Viyana'da toplanacak Sosyalist Enternasyonal kongresi.

Lenin zaman kaybetmeden kongreye hazırlanmaya girişir, Rusya'da sosyal demokrasinin durumu hakkında bir rapor yazar, temsilcilerine vereceği belgeleri toparlar, bu arada da mümkün olduğunca, kendi görüşlerine yakın örgütlerin kongreye katılmasını sağlamaya çalışır. Üç kişilik Bolşevik heyetini büyük bir özenle seçip başlarına yakını İnessa Armand'ı getirir, temsilcile-

28. bkz. Lenin'in yorumu: "İyi Bir Karar, Kötü Bir Konuşma", aralık 1913, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 24, s. 211-213.

rin çeşitli konularda yapacakları konuşmaları bizzat yazıya döker. Her şey bütün ayrıntılarıyla hazırlanmış gibidir, ama Lenin'in planının zayıf bir noktası vardır: kendisi orada olmayacaktır. Brüksel'e gitmeyip hazırladığı raporu İnessa Armand'a okutmakla hata yapmıştır. Yokluğu göze batar, suçlanmak korkusuyla kaçıyormuş gibi değerlendirilir; öte yandan temsilcileri de tartışmalarda şaşırır, gerekli cevapları veremezler. Şiddetli tartışmalar sonucunda, Kautsky'nin Bolşevik karşıtı önerisi kabul edilir. Lenin az da olsa umutsuzluğa kapılır: kazanacağını hiçbir zaman düşünmemiştir. Ne var ki, birlik sağlanamadığından, konu Viyana'da yeniden ele alınacaktır, üstelik bu kez Lenin bizzat oraya gidip Menşeviklerle kapışmaya, reform yanlılarıyla, hatta gerekirse tüm Enternasyonal'le hesaplaşmaya hazırdır!

Tasarlanan kongre gibi, Lenin'in planı da doğmadan ölür: kongrenin açılacağı gün, bütün Avrupa'yı felakete sürükleyen, Enternasyonal'in başarısızlığını kanıtlayan savaş patlar. Sosyalist Enternasyonal düşman Rus kardeşleri barıştıramamış, daha da korkuncu, savaşı önleyememiştir. Daha 1912 yılında Sosyalist Enternasyonal konusunda umutlanmaktan vazgeçen Lenin, bu kuruluşun yıkılmasını, görüşlerinin doğrulanması olarak görür.

Zorluk dönemi

Kuşkusuz 1907-1914 dönemi siyasal açıdan, Lenin için güç yıllardır: uçup giden devrim umudu; maruz kaldığı saldırılar; yalnızlık. Devrimin yeniden dirileceğine ya da Bolşeviklerin güçlerini kabul ettireceklerine dair en ufak bir umut yoktur. Bu boşluğu hafifleten, çevresindekiler olacaktır. O yıllar Lenin'in yanından kesin olarak ayrılanlar kadar, yeni yandaşlar kazanması da dikkat çekicidir.

Saygı duyduğu, kendine yakın gördüğü insanlar, birden uzaklaşmaya başlar. Ayrılanların birincisi, 1907'de Üçüncü Duma seçimlerinde benimsenecek tavır konusunda Lenin'le fikir ayrılığına düşen, kısa bir süre için Bolşevik grup içinde ipleri eline geçiren Bogdanov'dur. Ne var ki iki adamı birbirinden ayıran asıl neden, iktidar arzusundan çok, Lenin'in fazla önemsemez göründüğü, felsefi yaklaşımlardır. Bogdanov partinin 1909 yılında Capri'de kurduğu okulda, Troçki ve Lunaçarskiy gibi parti karşıtlarını da eğitir. Capri okuluna ve o okuldan yayılan düşüncelere karşı Longjumeau okulunun kurulması da Lenin'i sakinleştirmez.

Uzun süre harekete sadık kalan Krasin de 1910 yılında Le-

nin'den ayrılır. Bir ara yakını gibi görünen Troçki ise çoktan uzaklaşmıştır bile.

Birbirini izleyen ayrılmaları, yeni katılımlar telafi eder: Zinovyev, Kamenev ve Hanetskiy gibileri devrim öncesi yıllarda Lenin'in yakınında olur ve o Rusya'ya dönene kadar ondan ayrılmazlar.

Yine de Lenin gerçek teselliyi küçük ailesinin yanında bulur. Bu kadınlardan oluşan bir ailedir: yaşamının başından beri yanında yer alan, çeşitli sürgün dönemleri sırasında gelip, az ya da çok yanında kalan annesinin ve kız kardeşlerinin dışında, yaşamına 1897 yılında girip ölüm ayırıncaya kadar yanından ayrılmayacak iki kadın daha vardır.

Sibirya'da evlendiği Nadejda Krupskaya hem karısı hem çalışma arkadaşı hem halkla ilişkiler görevlisi hem de sekreteridir. Bozuk sağlığına rağmen yorulmak bilmez, sadık bir kadındır; kocası sürekli karısının üzerine titrer. Kim bilir kaç kez Krupskaya için en iyi hekimi çağırmıştır! Kim bilir kaç kez İnessa Armand'a, anjin olan Nadejda'nın ateşinin kaça yükseldiğini anlatır! Şaşırtıcı iki yoldaş ve birbirinden ayrılmayacak, birbirini sayıp seven, daha da önemlisi, devrim tutkusunun bir araya getirdiği bir çifttir ikisi. Yirmi beş yıla yakın birlikteliklerini ancak ölüm sona erdirecektir. Uzun ortak hayatları sırasında karşılaştıkları güçlükler ufak tefek şeylerdir. Tüm devrimci faaliyetlerine rağmen, gerçek bir tehlikeyle hemen hemen hiç karşılaşmazlar. Sürgün hayatları sükûnet içinde geçer. Yabancı ülkelerde kalmaları, onları çarlık polisinin pençesinden korur. Arkadaşları gibi izlendiklerini hissedip endişelendikleri günlerin sayısı, bir elin parmakları kadardır.

Hayatları hem Lenin'in annesinin yardımları hem de partinin tanıdığı ayrıcalıklar sayesinde güç değildir. Bir hizmetçi tutacak derecede bolluk ve rahat içinde yaşarlar, devrimcilerin büyük çoğunluğunun yakındığı yoksullukla bir ilgileri olmaz. Karşı karşıya kaldıkları güçlüklerin kaynağı, kendi içlerindedir: Krupskaya'nın hamile kalamaması nedeniyle çocuksuzluğun üzüntüsü (ikisi de bu konudan öylesine rahatsız olurlar ki, Polonya'daki kaldıkları sırada Zinovyev'in küçük oğlunu evlat edinmek isterler, önerileri kabul görmez); bir de, hayatlarına İnessa Armand'ın girmesiyle ortaya çıkan sıkıntı ve tasa.

Krupskaya'nın annesi Yelizaveta Vasilyevna, yuvanın gerçek koruyucusudur; bozulan sağlığı ve ilerleyen yaşı nedeniyle işlerde ona yardımcı olacak bir hizmetçi tutulana kadar, evin tüm işlerini çekip çeviren o olmuştur. 1915 yılında ölene kadar Lenin'in

evinde kalır. Oldukça uzun süren bir konukluktur bu. Damadıyla ilişkisi ilginçtir: nazik, sakin, kuşkusuz saygı, hatta sevgiye dayanan bir ilişki; ne var ki Yelizaveta Vasilyevna, Lenin'den hep biraz kuşkulanacak, –birçok kez yinelediği gibi– bir erkeğin hayatını çalışmadan geçirmesinin uygun olmadığını söyleyecektir.

Bu arada, Bolşevik ahlakçılığın, sadece bir yoldaş olarak göstermeye çalıştığı, ama aslında 1910 yılından sonra Lenin'in yüreğinde de kendine yer açan bir başka kadın daha vardır. Lenin'in hayatında İnessa Armand'a ayırdığı yeri biraz daha iyi araştırmanın nedeni ne kötü niyettir ne de dedikodular yüzünden duyulan meraktır. Bu yeri bilmek, sonradan oluşturulan destanın örttüğü insan portresini gün ışığına çıkarmaya yarayacaktır. Bu yerin önemi, Lenin'in siyasal geleceğini etkilemesi bakımından da büyüktür.

Evlilik sonucu Armand olan İnessa Stephan-Wild, Fransız bir babanın ve yarı İngiliz bir annenin kızı olarak 1874 yılında Paris'te doğar. Babasının ölümünden sonra öğrenimini Londra'da sürdüren İnessa on beş yaşındayken anneannesi ve teyzesinin yanına, Rusya'ya gelir. Vatandaşlarının büyük bir çoğunluğu gibi, bu iki kadın da, yüzyılın sonlarına doğru Fransızları iyi birer eğitmen, kusursuz birer dadı olarak gören, daha da ötesi, kendi ülkelerinde göremeyecekleri kadar mükemmel evlilikler yapmalarına zemin hazırlayan soylu Rus ailelerin yanında çalışabilmek için, Rusya'ya yerleşmişlerdir. Hem Rusça hem de İngilizce'yi iyi konuşan güzel İnessa, harika bir müzisyendir. Dönemin pembe dizilerinde sıkça rastlandığı gibi, zengin bir Rus ailesinin evinde dadılığa başlar, on sekiz yaşındayken de zengin bir Rus tüccarının oğluyla evlenir. Yakışıklı, zengin ve sevimli bir koca, beş çocuk: devrim tutkusuyla bu konforlu yaşamı terk etmeseydi, İnessa'nın geleceği kuşkusuz parlak olacaktı. Sosyal demokrat grupların faaliyetlerine katılır, kocasından ayrılıp –özgür aşk hikâyelerine kurban giderek– genç kayınbiraderine kaçar, tutuklanıp sınırdışı edilir, terk edilmiş ama hoşgörülü kocasının koruyuculuğundan yararlanmayı sürdürür; Marksizm'in kurallarına uyarak iktisat dersleri alır; sonunda da 1910 yılında, Paris'te, devrimcilerin en ulusu olarak gördüğü Lenin'le tanışır.

Birkaç mektup alıntısının aydınlattığı bu ilişki, Lenin için ciddi bir sorun doğurur: Nadejda Krupskaya sorunu. Ciddi tarihçilerin yaptıkları araştırmalar,[29] daha başlangıçta durumun farkı-

29. Richard Pipes, *Unknown Lenin;* Pipes, tüm eserlerde görünmeyen mektuplar bulmuştur. Ayrıca bkz. Volkogonov, age., s. 63 ve Soljenitsin, *Lenin Zürich'te.*

na varan Krupskaya'nın –Lenin'in yanından hiç ayrılmadığından, onun davranışlarındaki en ufak değişikliği sezebilmektedir– acı çektiğini, isyan ettiğini, sonra da büyüklük göstererek yerini İnessa'ya bırakmayı önerdiğini gösterir. Ne var ki Lenin konuya aynı açıdan yaklaşmamaktadır. İnessa Armand'la ilişkisi gözler önünde sürdürülenlerden değildir: Krupskaya saygın eş olarak kalır, giderek İnessa'ya dostluk duymaya, karşılığında ondan sevgi görmeye başlar. Üçlü bir evlilik mi? Kesinlikle hayır! Leninler ve İnessa sık sık görüşür, bazen birlikte yolculuğa çıkar, ama üçlü son derece saygıdeğer bir görünüm sergiler ve birbirlerine derin bir saygı gösterir. 1913 yılında, sıkıcı bir kent olarak tanımladığı Krakow'a daha fazla dayanamayan İnessa, Polonya'dan ayrılır, bir süre için Paris'e yerleşir. İnessa'yla dostluğunu sürdürmekle birlikte, ilişkiyi sona erdiren Lenin'dir. İnessa aralık 1913'te Lenin'e bir mektup yazarak, "Yanında olabilmek koşuluyla öpücüklerinden vazgeçebileceğini" açıklar. Lenin yalvarır: "Bana kızma, biliyorum, sana büyük acı verdiğimi biliyorum."[30] Bir ay sonra İnessa'ya, "Buraya gelirken, bütün mektuplarınızı da getir" der. Yazışmalarından geri kalanlar hem inanç dolu, hem acılıdır, Lenin'in kendine ve İnessa'ya dayattığı fedakârlığı kanıtlar. Bu mektuplardan, Lenin'in kişiliği de ortaya çıkar. Lenin çoğu Bolşevik'in özgür aşk yaklaşımını asla paylaşmamış, Aleksandra Kollontay'ın özgür aşk ya da genel olarak cinsel serbestlik yanlısı görüşlerini şiddetle suçlamıştır. Erdemli bir düzen adamıdır, birbirine kenetlenmiş aile ocağında aldığı eğitime ve XIX. yüzyıl sonu Rus ahlak kurallarının gerektirdiği davranış biçimine hep sadık kalır.

Rus başkanlık arşivlerine ulaşabilen General Volkogonov, Lenin'in bir de evlilik dışı çocuğu olduğunu iddia eder.[31] Böyle bir iddia gerçek olsa bile –yine de sırrının iyi korunduğunu kabul etmek gerekir– Lenin'in ahlak açısından lekelenmemek için ne denli dikkatli davrandığını kanıtlamaktan başka bir şeye yaramaz. Bir de yakınlarına acı çektirmemeye ne denli önem verdiğini.

Savaşın başlangıcından sonra İnessa Armand, Krupskaya'yla birlikte Lenin'in en değerli çalışma arkadaşı ve yardımcısı olur. Lenin, ona yazdığı mektupta "En katıksız dostluğumu, hayranlığı-

30. Lenin'in tüm eserlerini kapsayan yayınlar, 1913 aralık ayında ve 1914'te İnessa'ya yazdığı birçok mektubu da içerir. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 48, s. 238-242, 243-248, 249; ne var ki mektuplar büyük ölçüde sansüre uğramıştır. Buradaki alıntılar için, bkz. *Unknown Lenin*, age., s. 26-30.

31. Volkogonov, age., s. 61.

mı ve yüzde yüz güvenimi iki ya da üç kadına ayırdım"[32] dememiş midir? Lenin'i temsil eden, çeşitli sosyalist kongrelerinde onun adına konuşan İnessa Armand, Lenin'le birlikte nisan 1917'de Rusya'ya dönen gruba da katılacaktır. Hayata gözlerini kapadığında, ardında kırık, yasını çevresindekilere yansıtan, İnessa'yı son istirahatgâhına kadar götüren bir Lenin bırakır. Göründüğü kadarıyla, kendine uyguladığı tüm yasaklara rağmen, Lenin'in İnessa Armand'a duyduğu aşk, gücünü yitirmemiştir.

Gerek aile hayatına, gerekse yüreğindeki sarsıntılara bakıldığında, genel olarak rakiplerine insan sevgisinden soyutlanmış katı tepkiler gösteren Lenin'in –Gorki "insanları devrimin şekillendirdiği biçimde seviyor"[33] dememiş midir?– daha kısıtlı bir çevredeyken, sıcak ve sevecen olduğu görülür. Yanında bulunmak hakkını sadece bir avuç ayrıcalıklı kişiye tanıyan, XIX. yüzyıldan sonra ülkesinin ve dünyanın tarihini değiştiren Lenin'in bu özelliklerini vurgulamamak haksızlık olur. Bu görüş, yanında bir de soru getirir kuşkusuz: sonsuz bir iktidara sahip olduğu sırada, yakınlarına kulak veren Lenin'in, sevgisini yakın çevresindekilerin dışına da taşımayı düşündüğü bir an olmuş mudur? Zorluklar sona erer, olaylar hızla gelişirken, hareket aşamasına yaklaşan hangi Lenin'dir? Her şeyi hâkimiyeti altına almak isteyen kaba adam mı? Yoksa değer verdiği, sönmek üzere olan umut ateşini canlı tutanlara karşı sevgi dolu olan mı?

32. İnessa Armand'a 23.06.1914 tarihli mektup, *Unknown Lenin*, s. 27 ve eksik metin, "İ. F. Armand'a Mektup", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 48, s. 299, 300.

33. Gorki, *Gorki Lenin'i Anlatıyor.*

Üçüncü bölüm

Ne pahasına olursa olsun, devrim
(1914-1917)

7

Devrim uğruna bozgun

Rusya 1905 yılında Japonya karşısında bozguna uğradığında, bunun devrime yol açabileceğini kestiremeyen Lenin, 1914 yılına gelindiğinde geçmişten gerekli dersleri çıkarmış, körlüğünün bedelini ödemiştir. Savaşın gerçek bir devrim nedeni olduğundan kuşkusu yoktur artık; oysa yakında savaş çıkacağını ummak, ne derecede doğrudur? Özellikle de birkaç yıl önce, savaşın devrim ateşini yaktığı Rusya'da. Lenin böyle bir fırsatın ikinci kez çıkacağını aklına bile getirmez, 1913'te Maksim Gorki'ye şunları yazar: "Rusya ile Avusturya arasında bir savaş, devrim için çok yararlı olurdu. Oysa Franz-Joseph ile Niki'nin bize böyle bir iyilik yapmalarına pek ihtimal vermiyorum."[1]

Üstelik Enternasyonal de savaşı önlemek için tüm gücünü seferber etmeye söz vermemiş midir? Uluslararası siyasetin gerilmeye başladığı –Fas çatışması, Balkan savaşları– 1911 yılından beri Sosyalist Enternasyonal'in her kongresi, sınıf dayanışmasının savaşı yasakladığını ileri sürerek, halkları karşı karşıya getirecek bir çatışmayı önlemenin yollarını aramaktadır. Avrupa sosyalistlerinin büyük çoğunluğu için barış, aşılamayacak ufuk çizgisini temsil etmektedir. Muhtemel bir çatışmadan kaynaklanabilecek devrime gelince, Avrupalı sosyalistler bu ihtimale fazla kafa yormazlar, bu umuda bağlı olanlar genellikle Ruslardır. Tüm katılımcıların savaşa karşı seferberlik ilan etmeye çalıştıkları 1907 Stuttgart Kongresi'nde, Rosa Luxemburg, Lenin ve Martov'un çoğunluğun muhalefetine rağmen kabul ettirmeyi başardıkları bir karar tasarısı, katılımcıların dikkatlerinden kaçmıştır: "Bir savaş çıkması durumunda sosyalistlerin görevi... savaşın neden olduğu ekonomik ve siyasal buhranları kullanarak bütün

1. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 48, s. 155 (12 ocak 1913'ten sonra yazılmış).

toplum katmanlarını harekete geçirmek ve kapitalist hâkimiyetin yıkılmasını sağlamaktır."[2]

Rusların durumu kolayca anlaşılmaktadır: onlar hâlâ 1905 anılarının etkisindedir. Lenin savaşı devrime bağlayan bu görüşü bir daha hiç göz ardı etmeyecek, bu düşüncesini sonraki yıllarda da geliştirecektir.[3]

İsviçre'ye dönüş

1914 temmuz ayının ilk günlerinde, kimse savaşa gerçekten inanmaz. Devlet başkanları, başta Enternasyonal olmak üzere parti yöneticileri, varlıklı kişiler, hemen herkes tatile çıkmaya hazırlanır. Yazdığı *La Grande Guerre des Français* (Fransızların Büyük Savaşı) adlı kitapta Jean-Baptiste Duroselle, Avusturya arşidükünün 28 haziran 1914'te öldürülmesine rağmen, Avrupa'da hemen hemen tüm temmuz ayı boyunca sükûnet rüzgârlarının estiğini, hatta Cumhurbaşkanı Poincaré ile "Başımız dik, yüreğimiz huzurlu, barışa doğru yürüyoruz" diyen Başbakan Viviani'nin, 16 temmuzdaki Rusya ziyaretini ertelemediklerini anlatır.

Görünürdeki sükûnetin ardında yatan, patlamaya hazır fırtınayı gören bir avuç siyasal yöneticiden birisi de Lenin'dir. Avusturya 23 temmuzda Sırbistan'a bir ültimatom verir. Avrupa'nın çeşitli elçilikleri barış umudunu birkaç gün daha sürdüreceklerdir. Lenin durumu hemen kavrar ve ayın 25'inde İnessa Armand'a aşağıdaki gibi başlayan bir mektup gönderir:

> Sevgili, çok sevgili dostum,
> Rusya'da başlayan devrim için en iyi dileklerimle![4]

Mesajın anlamı açıktır. Lenin artık ne savaştan ne de savaşın sonucundan kuşku duymaktadır: savaş, Rusya'da devrime neden olacaktır. Buna, özellikle de 1914 temmuzunun son haftasında inanmak için çok ileri görüşlü olmak gerekir, çünkü Rusya müttefiklerine hiç o günkü kadar güven vermemiştir. Poincaré'nin ziyareti de bu güveni kanıtlar. Fransız cumhurbaşkanı 23 temmuzda Tsarskoye Selo'da askerî geçidi izledikten sonra, müttefikinin askerî gücünü över. Kaldı ki Rusya, hanedanın üç yüzüncü yılını

2. VII. Sosyalist Enternasyonal Kongresi tutanakları s. 99.

3. "Emperyalist Savaşı İç Savaşa Dönüştürecek Slogan Hakkında", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 26, s. 36, eylül 1914.

4. *Unknown Lenin*, s. 27.

yeni kutlamış, halkın tezahüratı da yöneticileri şiddet gösterilerinin sona erdiğine inandırmıştır. 1913 yılı Rusya'nın iktisadî gelişmesinin sürdüğüne tanık olur, hububat üretimi artmakta, sanayi üretimi gelişmekte ve enflasyon tehlikeli seviyelere yaklaşmamakta, yüzde 2'de kalmaktadır. Kuşkusuz, her şey yolunda değildir henüz. Savaş onun için bir umut haline gelmeden önce, 1913 yılında yazdığı bir metinde[5] Lenin bile Rusya'nın geliştiğini kabullenmiş, bu koşullarda devrim yapmanın ne kadar doğru olacağını sorgulamıştır. Gerçekten de, başta liberaller olmak üzere hemen hemen herkes Rusya'nın anayasal monarşi yolunda gelişeceğine inanmaktadır. Ya da ülkede ölçülü devrimci eğilimler görüleceğine. Menşevikler de böyle düşünür. Enternasyonal Menşevikleri desteklemektedir, bu destekten de güç alarak, tüm Rus işçi hareketini çevrelerinde toplayacaklarından emindir Menşevikler. Savaş arifesinde en hayalci görülen varsayım, radikal bir devrimden sonra Bolşeviklerin iktidara geleceğidir. Lenin ve arkadaşlarının uluslararası arenada soyutlandıkları, ülke içinde güçlerini yitirdikleri, programlarının ülkelerinin barış içinde ilerlemesinden başka bir şey istemeyen Rus toplumsal güçlerinin talepleriyle örtüşmekten uzak olduğu bir durumda, Bolşeviklerin devrim yapıp iktidara geleceklerine inanmak mümkün müdür?

Lenin için bütün bu saydıklarımızın önemi yoktur: savaş kapıya dayanmış, geriye Rus bozgununu ve bu bozgunun sonuçlarını beklemekten başka yapacak bir şey kalmamıştır.

Ne Enternasyonal üyelerinin çoğunluğu ne de vatandaşları, Lenin'in bozguna dayalı bu umudunu paylaşmazlar. 29 ve 30 temmuzda Brüksel'de toplanan Enternasyonal, barışı korumak için ortak bir eylem planı kararlaştırmadan dağılır. Enternasyonal yine de umudunu ağustos ayında Viyana'da toplanacak kongreye saklar, çatışmaların önlenmesi için gerekli önlemleri alacağına inanır. Ne var ki savaş kongrecilerden hızlı davranınca, en ateşli sosyalistler bile Enternasyonalci söyleme sırt çevirmek zorunda kalır. 4 ağustosta Reichstag sosyal demokratları savaş bütçesini onaylarlar. Van der Velde Belçika hükûmetine girer; Fransa'da "kutsal ittifak" tüm partilere yayılır. Her zaman, her ülkede kendi hükûmetlerini suçlamaya hazır sosyalistler, birden savaşın sorumluluğunun öteki ülkelerin sosyalistlerine ait olduğunu açıklamaya başlar. O günden sonra Alman sosyalistleri savaşın "savunma savaşı" olduğunu belirtirken, Fransız ve Belçika sosyalistleri çatışmanın "Alman saldırganlığından" kaynaklandığında birleşir.

5. "Yeni Demokrasi", 19.01.1913, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 22, s. 302, 303.

Kabul edilemez savaş kavramı birden yerini "haklı savaşa" bırakır. Sadece Rus sosyalistleri kendi ülkelerinde savaş fikrine direnir, savunma için gerekli bütçeyi onaylamaz. Lenin Alman ve Fransız sosyalistleri ihanetle suçlarken, Rusya'da hain olarak gösterilenler Bolşevikler olur. Kaldı ki Lenin *Pravda*'yı ve Duma'daki Bolşevik grubu yönetmek için Rusya'ya dönmüş olan Kamenev'e delegelerin davranışını belirleyecek talimatlar göndermiştir. "Mademki iç savaşın ve işçi sınıfının geleceği buna bağlı" der Lenin, "Bolşevikler, Duma'da savaşa karşı olduklarını, Rusya'yı yenik görmek istediklerini resmen açıklamalı." Muhalefet polisin müdahalesi ve Bolşevik temsilcilerin tutuklanmasıyla son bulur.

Aslında Bolşevikler dışındaki Rus sosyalistleri tamamen bölünmüştür. Enternasyonal'in yüksek yöneticileri gibi Menşevik önderler de savaşın ilan edildiği gün savaş çabalarının yanında yer alır. Plehanov da bu görüştedir, Rusya'da kalan Potresov da. Ne var ki Martov ve Akselrod'un çevresinde yer alan küçük bir grup, Enternasyonalci savları destekler. Lenin'in görüşlerini paylaşan Victor Çernov'un da aralarında bulunduğu Sosyalist Devrimciler de bölünmüştür. Ne var ki Lenin'in görüşleri İttifak Devletleri'nin gözünden kaçmayacak, onları böylesine beklenmez bir müttefikten yararlanmaya itecektir. Üstelik Lenin kısa bir metin yayımlamış, yazdıklarının devrimcilik ateşiyle yanan herkese rehber olacağını düşünmüştür: 1914 ağustos sonunda yayımlanan bu metin "Avrupa Savaşında Devrimci Sosyal Demokratların Görevleri" adını taşır; Lenin'in savaşın devrime dönüşmesi konusundaki düşüncelerini özetler[6] ve partizanların sürdürmek zorunda olduğu teslimiyetçi tutumu açıklar. "Bunun için" der Lenin, "siperlere girip askerlere söyle denmelidir: tüfeklerinizi alın, subaylarınıza ve tüm kapitalistlere çevirin!"

Ne var ki savaş çıkınca, Lenin önce kendi durumunu, yani kendi ülkesiyle savaşa girmiş bir ülkedeki yabancı konumunu çözümlemek zorundadır. Avusturya-Macaristan yetkilileri Lenin'in kendi ülkelerinde oturmasından rahatsız olurlar, hareketlerine denetim ve kısıtlama getirirler, hatta onu birkaç gün tutuklarlar. Böylesi bir davranışa alışık olmayan Lenin korkuya kapılır, sadık dostu Hanetskiy'e[7] başvurur ve ondan Avusturya-Macaristan yöneticilerinin, başta Victor Adler gibi dostlarının nezdinde girişim-

6. "Avrupa Savaşı'nda Devrimci Sosyal Demokratların Görevleri", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 26, s. 1-7.

7. Valentinov, *Maloznakomiyi Lenin*, s. 147.

de bulunarak kendisini kurtarmasını ister. Hanetskiy arkadaşının özgürlüğünü sağlamak için, Lenin'in teslimiyetçi söylemini hatırlatır, tutumunun dolaylı olarak devletlerin yararına olduğunun altını çizer. Lenin'in özgürlüğe kavuşmasını sağlamakla kalmaz, engellenmeden İsviçre'ye dönmesine de izin çıkarır.

Lenin'in ilk aşamada yerleşeceği kent, Rus göçmen hareketinin oldukça güçlü olduğu Bern'dir. Bern'e varır varmaz, federal başkentte oturan Bolşevikleri toplar, onlara savaş görüşünü ve programını açıklar: "Bu savaş, emperyalistlerin savaşı. Yağmacılık. Bizim istediğimiz barış değil. Barış, rahiplerin dillerine pelesenk ettikleri bir söz. Proletaryanın sloganı, savaşı iç savaşa dönüştürmek, böylece kapitalizmi sonsuza dek yıkmak olmalıdır!" Sözünü ettiğinin gerçekten de Rus yenilgisi olduğunun altını çizer, çünkü "Çar rejimi Kayser rejiminden bin kez daha kötüdür."

Lenin bu toplantı sırasında ağustos sonu programında ilk kez görünen bir temayı da geliştirir: Rus bozgununun doğal sonucu olarak çeşitli bölgelerin –Ukrayna, Polonya, Baltık ülkeleri– çarlıktan kopma ihtimali. O günden sonra, sürekli olarak iki düşüncenin altını çizecektir: hemen her yerde iç savaş çıkarmak için sosyalistlerin uluslararası anlamda seferberliği ve Rus Çarlığı'nın Ruslar tarafından parçalanma olasılığı. Bern'de ve 1915'te yerleştiği Zürich'te, İttifak Devletleri'nin dolaylı yardımıyla, bu düşüncelerini yaymaya çalışacaktır.

İsviçre dönemi Lenin için güç bir dönem olur. Yazdığı sayısız mektupta, çok masraflı bir hayatı eldeki kısıtlı imkânlarla yaşamaya çalışmaktan yakınır. Birçok tarihçi Krupskaya'nın bu yoksulluk yılları hakkında tuttuğu notlara dalmış, Lenin'in yaşamını sürdürmek için edebî siparişlere bile bel bağladığını yinelemiştir. Gorki'ye ve Şlyapnikov'a[8] yazdığı mektuplar, gerçek imdat çağrılarıdır. Oysa çiftin maddî durumu hakkında çok derin araştırmalar yapan Valentinov, bu düşünceyi yalanlar. Lenin'in kız kardeşlerine yazdığı ve sayısız para havalesi için şükranlarını belirttiği mektupları kanıt gösterir, Krupskaya'nın da savaştan önce, Novoçerkask'ta ölen bir teyzenin mirasına konduğunu belirtir. Lenin'in para durumuyla ilgili ayrıntıların yer aldığı arşivleri tarayan Volkogonov da, Lenin'in savaş sırasında yakındığı maddî güçlüklerin görece olduğunu iddia eder. Kuşkusuz annesinin ölümü, partinin Rusya'daki düzensizliği, 1915-1916 döneminin koşullarını geçici olarak güçleştirmiştir. Üstelik o dönemde Lenin'in yakınmalarının asıl nedeni, parasal kaygılardan çok, umutsuzluktur.

8. "Şlyapnikov'a Mektup", ekim 1914, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 49, s. 12-16, 20-28.

Olaylar kendi istediği yönde yavaşça ilerlerken, sabırsızlık Lenin'in içini kemirir. Rusya'da bile etkisini gösteren 1914 yılındaki vatanseverlik dalgası, Lenin'den vebalı diye söz edilmesine neden olur. 1915 yılının büyük bozgunları da, Lenin'in beklediği iç savaşı doğurmaz. Aydan aya, yıldan yıla uzayıp giden savaşın süresi de Lenin için şaşkınlık nedenidir. O dönemde zamanının çoğunu yazmaya ayırdığı kesindir. *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* gibi büyük eserler, o dönemin ürünüdür. Makaleler yazar, ama *Pravda* yasaklanmış olduğundan, düşüncelerini yayacak platformdan yoksundur. En önemlisi, sürgündeki yalnızlığı ve Rus sosyalist hareketiyle ilişkilerindeki kopukluktur. Devrimci vatandaşlarının kalabalık olduğu İsviçre'de bile savaş konusundaki aşırı görüşleriyle, yandaşlarından çoğunun düşmanlığını kazanır. Rusya'daki durumsa çok daha kötüdür: başta Kamenev olmak üzere tutuklanan tüm temsilciler "vatana ihanetten" yargılanır, gönderildikleri Sibirya'da savaştan önce tutuklanmış Sverdlov, Stalin ve Orconikidze'yle buluşurlar. Şiddetli baskının ilk sonucu olarak Bolşevik örgütü –partinin Rusya bürosu– yok olur. Çökmüş partinin yeniden örgütlenmesi, Lenin'le irtibatın yeniden sağlanması için, Şlyapnikov'un 1916'da Rusya'ya dönmesini beklemek gerekecektir.

Krupskaya anılarında, o dönemde İsviçre'deki yalnızlığın kocasını nasıl etkilediğini anlatır. Üstelik Bern ve Zürich'te yaşanan yıllar, özel üzüntülerle de doludur. Krupskaya'nın annesinin ölümü Lenin'i fazla etkilemese de, 1916 yılında sıra, başından beri kendine çok yakın hissettiği, yıllardan beri de görmediği öz annesine gelir. Lenin'i son derece üzen bu ölümden kısa bir süre sonra, kız kardeşi Anna Yelizarova Rusya'da tutuklanır. Haberi enişte sinin şifreli mesajından alır, çok üzülür. Sadece kız kardeşine büyük bir sevgiyle bağlı olduğu için değil, siyasal açıdan fazla gelişmemiş bulmakla birlikte, kendisine vazgeçilmez hizmetlerde bulunduğu için. Anna Yelizarova "James" takma adıyla kurye görevi yapmaktadır. Annesi ölmüş, kız kardeşi –kısa süre için de olsa– tutuklanmış, çok tutkun olduğu geçmişiyle arasındaki bağlar birer birer kopmuştur.

Kayınvalidesinin kaybı çiftin hayatını etkiler. Nadejda Krupskaya ev işleriyle başından beri ilgilenmemiş, ilgilenmek istememiştir. Sürekli olarak çiftin rahatını sağlamaya çalışan, Yelizaveta Vasilyevna'dır. Yanında yardım edecek bir hizmetçi olduğu doğrudur ama, kayınvalide hayata gözlerini kapadıktan sonra, kimse hizmetçiye talimat vermeyi akıl edememiştir. Belki de bazı konukla-

rın edindiği olumsuz izlenimlerin kaynağında, Zürich'teki evlerinin bakımsızlığı ve o dönemde Lenin'in giysilerinde görülen özensizlik yatmaktadır. Öte yandan İnessa Armand arada bir İsviçre'ye gelip çiftin tatillerini –tatile çıkma âdeti hiç kaybolmayacaktır– paylaşmakta, zamanının çoğunu Paris'te geçirmektedir. Lenin ile Armand arasındaki yazışma o dönemde daha da yoğunlaşır –sadece Hanetskiy Lenin'den bu kadar sık mektup almıştır– ama İnessa'nın yokluğu da Lenin'i üzer. Geriye umutsuz, istikrarsız ama inatçı siyasal faaliyet kalır.

Yeni bir enternasyonal kurmak

Ünlü Avrupalı sosyalist önderlerin savaşa direnmekte gösterdikleri beceriksizlik, kendini gerçek Enternasyonalci sayan herkesi öfkelendirmiştir. Bunlar, Enternasyonal'i yenilgisinden kurtarmaya, temmuz 1914'te düşen bayrağı alıp yeniden yükseltecek bir enternasyonal kurmaya kararlıdır.[9] Bu kararın fikir babaları daha eylülden beri Enternasyonal'in parçalarını bir araya getirme imkânlarını araştıran, bu nedenle Lugano'da gizli toplantılar düzenleyen İsviçreli ve İtalyan sosyalistleridir. Tasarıları, hayatı boyunca uğruna mücadele ettiği hareketin yok olmasıyla umutsuzluğa kapılan ve buna rağmen sosyalist kadınlar arasında bir toplantı düzenlemeyi düşünen Clara Zetkin'in de desteğini alır. Bu düşüncenin sonunda, 1915 ilkbaharında Bern'de düzenlenen toplantıya Krupskaya, Zinovyev'in eşi Lilina ve adı duyulmamış birkaç Bolşevik katılır.

Kadınların ardına gizlenen Lenin, barışçı toplantıyı kendi fikirleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışır. Konferans kadınlara yönelik, ölçülü bir bildiri hazırlamış, özetle "Savaştaki tüm ülkelerin çalışan kadınları, birleşin!" demek istemiştir. Lenin'in işbirlikçileri ya da sözcüleri bu bildiriye çok daha radikal bir ek yapmak ister, böylece zaten hazır olan bildirinin kapsamını zayıflatırlar. Bolşevik kadınların karar tasarısı –bu tasarının Lenin'in elinden çıktığı kuşkusuzdur– "hain" işçi ve sosyalist partilerle ilişkilerin tamamen kesilmesini, zaman geçirmeden yeni bir enternasyonal toplanmasını talep etmekte ve savaşın bir iç savaşa dönüştürülmesi çağrısıyla son bulmaktadır.

Bern'deki temsilcilerin arasında bulunup Bolşevizm'e uzak du-

9. "Zimmerwald Konferansı Hakkında Bir Makale Taslağı" (26 ağustos 1915'ten sonra), *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 54, s. 462, 463 ve Balabanova (A.), *Ma vie de rebelle*, Paris 1981, s. 143-152..

ran delegelerin, böylesi bir tasarıyı kabul etmeleri mümkün değildir. Var olan partilerin dışında kalmak istemezler, tam tersine, görevlerinin barışçı bir tutum takınmak olduğuna inanırlar. Bu delegeler her şeyin henüz yitirilmediğine, savaş tüm dehşetiyle sürse de, kitlelere çağrıda bulunarak çözüme ulaşılacağına inanmaktadır. Lenin'in onlara dayatmak kararında olduğu slogan –"Yaşasın III. Enternasyonal!"– kulaklarına yabancı gelir. Lenin'in güdümündeki Bolşevik kadın delegeler, Lenin'e özgü katı ve hoşgörüsüz bir tutum benimser. Clara Zetkin ortak tutumu zayıflatan karar tasarısını geri çekmeleri için yalvarır. Rus kadınların pazarlığa bile yanaşmadıklarını görünce Lenin'e başvurur, kendisini öldürebilecek –Clara Zetkin kalp hastasıdır– sert tartışmalardan sonra, bir uzlaşmaya varmayı başarır. Bolşevikler ortak metni imzalar, buna karşılık karar tasarıları nihaî rapora alınır.

Lenin, köprüleri kesin olarak atmamaya karar verdiyse, bunun nedeni daha şimdiden düşüncelerini zafere ulaştıracak bir strateji tasarlamış olmasıdır. Beklediği fırsat, birkaç hafta sonra çıkar: yine Bern'de, kadınlar kongresinin heyecanıyla toplanmaya karar veren sosyalist genç kadın örgütleri bir araya gelir. Lenin zaman geçirmeden genç Bolşevik kadınları daha önce Krupskaya ve Lilina'nın savunduğu karar tasarısını sahiplenmekle görevlendirir, aynı tartışmalar yeniden başlar, yine çıkmaza girilir.

Lenin kısa bir süre sonra, üstelik bu kez aracılara başvurmak zorunda kalmaksızın, çabalarını yeniler. İtalyan sosyalistler bir yıldan beri peşinde koştukları planı sonunda 5 eylül 1915'te gerçekleştirir ve bir sosyalist konferansı toplamayı başarırlar. Küçük İsviçre kenti Zimmerwald Rus, Alman, Polonyalı, Fransız, İtalyan, Hollandalı vs delegeleri ağırlar. Savaş sırasında düşman bir ülkenin temsilcileriyle ilişki kuranların doğal olarak vatan haini olarak damgalandıkları bir dönemde buraya gelenler, kuşkusuz büyük bir cesaret göstermektedir. İçlerinden çoğu, İsviçre'ye gizlice gelir; bu ülkede yaşayan ve bu nedenle tehlikede olmadığını iddia eden Lenin'e kızarlar. Bu yüzden söylemindeki hoşgörüsüzlük, her zamankinden daha da sivri bulunur.

Zimmerwald'da, tutumlarıyla Enternasyonal'in geleceğini belirleyecek iki grup dikkat çeker. Bir taraftan, ülkeleri birbirleriyle savaşan Fransız ve Alman sosyalistler daha başlangıçta "Bu, bizim savaşımız değil" açıklamasını yaparlar. Gelecekteki ulusal kini yatıştıracak tek çözüm olan "toprak kazançsız barış" için çalışacaklarını belirtirler. Bu delegeler –Alman Hofman ve Ledebour, Fransız Merheim ve Bourderon– çılgınca alkışlanır, onları dinleyen

sosyalistler Enternasyonal'in dirileceği umuduna kapılırlar. İkinci grup olan Rusların durumu farklıdır. Bolşeviklerden, Menşeviklerden ve Sosyalist Devrimcilerden oluşan Rus delegasyonunun hepsi aynı düşünceleri paylaşmamaktadır. Ne var ki Rus delegasyonu içinde Lenin yandaşlarının sayısı azımsanacak gibi değildir. Konferanstaki tartışmaları izleyenler, toplantıya katılan otuz beş delegeden, başta İsviçre Sosyal Demokrat Partisi'nin sekreteri Fritz Platten olmak üzere, sekizinin Lenin'in görüşlerini paylaştıklarını belirler. O zaman otuz iki yaşında olan Platten önce çilingir, sonra çizimci olarak çalışmış, savaş sırasında Lenin'in söyleminin etkisinde kalarak, onun ateşli taraftarlarından olmuştur. 1917'den sonra Komintern'in kurucuları arasında yer alacak, İsviçre Komünist Partisi'nin kuruluşunda etkin rol oynayacaktır.

Lenin o dönemde yaşadığı güçlüklerde en büyük teselliyi yanına katılanlarda bulur. Zimmerwald ve Bern konferanslarında alınan kararları reddeder; delegelerin çoğunun desteklediği barış kararlarının karşısına kendi programıyla çıkar: II. Enternasyonal'le ilişkilerin koparılması, işçi sınıfı için zaman geçirmeden yeni bir kuruluş, radikal sloganların kabulü, her yerde iç savaş çağrılarının yapılması gibi taleplerde bulunur. Azınlıkta kaldığından, konferansın sonunda Sosyalist Enternasyonal Komitesi adı altında Bern'de yerleşecek dört kişilik yürütme kuruluna seçilmez; komitenin üyeleri Morgari ve Anjelika Balabanova adlı iki İtalyan ve Robert Grimm ile Charles Naine adlı iki İsviçrelidir. Lenin oybirliğiyle alınan (istemeye istemeye oy vermiştir) kararı etkileyemese de, kendilerini "Zimmerwald solcuları" olarak tanımlayan taraftarlarını sayıca görme zevkine erişir. Bu sol, Lenin'in arzusuna uyar ve ortak bildiriden çok daha sert, ama halkı ayaklanmaya çağırmayan bir manifesto yayımlar.

Taraftarlarıyla birlikte daha ileriye gitme fırsatı, nisan 1916'da Zimmerwald Konferansı'nın uzantısı olan Kienthal Konferansı'nda doğar. Sosyalist delegasyonun durumu 1915'ten farklıdır, bu farklılık da Lenin'in başarısını açıklamaya yeter. Gerçekten de barış çağrıları cevapsız kalmış, savaşın sürmesi sosyalistlerin yalnızlığının altını çizmiştir. Üstelik, özellikle Fransa ve Almanya gibi bazı ülkelerde, "Zimmerwaldcılar" vatanseverlik duygularına kapılan sosyalist çoğunluk karşısında azınlıkta kalmıştır. Böylelikle, örneğin Almanya'da sosyal demokrasi savaş bütçeleri konusunda bölünür, Zimmerwaldcıların sözcüsü Liebknecht parlamento grubundan kovulur. Hareketin bağrındaki uçurum derinleştikçe, barış için çabalayanlar giderek saldırganlaşır.

Kienthal Konferansı'na kırk üç delege katılır; Lenin Zimmerwald'dakinden çok daha kalabalık bir grubun başındadır, bu kez tasarısına on iki oy sağlamayı başarır. Konferans sırasında iki yardımcısından, daha Zimmerwald'dayken çok faal oldukları bilinen Zinovyev ve Radek'ten sürekli destek görür. Zinovyev 1915 yılında Lenin'le birlikte yazdığı makalelerden oluşan *Akıntıya Karşı* adını verdiği bir kitap yayımlamıştır. Daha sonra çalışmalarını Zimmerwald solcuları üzerinde yoğunlaştırır, onları propaganda metinleriyle donatmaya çabalar. Zinovyev Kienthal'e Letonya delegesi olarak katılır, Letonya hâlâ çarlık toprakları içinde olduğundan, bu katılım kabul edilir. Hâlâ Alman sosyal demokrasisi saflarında mücadele eden Radek de o dönemde Bolşevik fraksiyona uyum sağlar, Alman işçi hareketinde Bolşevik yanlısı bir grup oluşturmaya çalışır.

Lenin tıpkı Zimmerwald'daki gibi, radikal bir tasarı hazırlayarak silah altındaki işçi sınıfını "silahlarını indirmeye, tüfeklerini ortak düşmana, yani kapitalistlerin hükûmetine çevirmeye" davet eder. Oyçokluğuyla kabul edilen karar, böylesi radikal bir söylemi reddetmekle birlikte, bir yıl öncekinden çok daha ileri gider. Bitmek bilmeyen bir çatışmadan gerekli sonuçları çıkararak, barışçılığın yeterli olmayacağı, barış taraftarlığının bundan böyle yeni bir nitelikle, "sosyalizm için savaş"la donatılması gerektiğini belirtir.

Kararın Lenin'in istediği yönde çıktığı açıktır. Ne var ki, savunmaktan vazgeçmediği, II. Enternasyonal'le tüm bağların koparılması alanında yenilgiye uğramıştır. Ne var ki burada da delegeler onun görüşlerine yaklaşır, Enternasyonal'i barışı, yani proletaryanın çıkarlarını korumakta yetersiz kalmakla suçlarlar. Lenin'in radikal karar tasarısı on iki oyda kalsa da, delegelerin büyük çoğunluğu onun düşüncelerini paylaşmaktan uzak değildir. Üstelik hemen hepsi Lenin'in uluslararası sosyalist hareketin gelişmesinde önemli, hatta yaşamsal rol oynadığını teslim eder. Delegelerin bilincinde daha şimdiden, III. Enternasyonal'in gölgesini görmek mümkündür.

Emperyalizm üzerine düşünceler

Zimmerwald ve Kienthal konferansları Lenin'i kısa süre için de olsa harekete geçirip, onun sosyalist hareket üzerindeki etkisini kanıtlamasına fırsat vermiş olsa da, yalnızlık duygusunu silmeye yetmez. Lenin bu güç yıllarda asıl sığınağı, entelektüel çalışma-

larda bulacaktır. 1914 Savaşı, daha 1907'de farkına vardığı ve II. Enternasyonal'in çoğunluğuyla arasında farklılık yaratan görüşünü derinleştirmesine neden olur: sömürgeler sorunu. 1907 yılında, Stuttgart Kongresi'nin çalışmalarını yorumlarken, Lenin sömürgecilik ve Avrupa proletaryasının devrimci güçsüzlüğü arasındaki bağı soruşturmaya başlamıştır.

XX. yüzyılın başlarında çoğu sosyalist, sömürge siyasetinin Avrupalı işçilerin maddî koşulları üzerinde yararlı etkisi olduğunun, dolayısıyla Avrupalı işçilerin, devrimi yaşamlarını düzeltecek bir çare olarak görmediklerinin farkındadır. Kautsky, Rosa Luxemburg ve Hilferding[10] bu sorunu açıkça görüp sorgulamış, nasıl çözümleneceğini araştırmıştır. Aynı konu Stuttgart'ta bütün ayrıntılarıyla tartışılınca, Lenin, "Böylece bazı ülkelerde proletaryanın sömürgecilik tutkusuna yakalanması için gerekli maddî ve iktisadî temeller oluşur"[11] diye yazar.

Yıllar boyunca, proletaryayı sömürgecilik salgınından kurtaracak taktik konusunda tereddüt eder, öte yandan da, tıpkı, sosyalistler gibi, çözüm bulma görevinin Batı proletaryasına düştüğünden emindir. 1914 Savaşı, düşüncelerinde yeni bir sayfa açar. Ona göre savaş karşısında sosyalist tepkilerin farklılığı, kaçınılmaz bir soruyu gündeme getirmektedir. Birbirine zıt bu tepkiler, sosyalistlerin kendi ülkelerindeki duruma bağlanamaz mı? Lenin Stuttgart'ta sömürge sorunu üzerindeki farklı görüşlerin kaynağında, bir yanda imparatorluklardan gelip sömürgecilik gerçeğini sorgulamaktan kaçınan sosyalistler; diğer yanda da sömürgesi olmayan ülkelerden gelip sömürgeciliğe çok daha eleştirel yaklaşan sosyalistler olduğunu hatırlatır. 1914 yılına varıldığında Lenin büyük sömürgelere sahip ülkelerde ortaya çıkarak yarı resmî bir statüye kavuşan güçlü sosyal demokrat hareketlerin birbiri ardına yıkılışını gözlemler: Almanya, Fransa, Belçika. Bunların karşısına, neredeyse yeraltında çalışmak zorunda bırakılmış Rus sosyalizmini ve hareketin barışı kurtarma çabalarını koyar. Kuşkusuz Rusya da bazı sömürgelere sahiptir ama Rus Çarlığı'nın doğası Avrupa'dakilerden çok değişiktir: Rus Çarlığı'nı farklı kılan, ülke sınırlarının "devamlılığı", nüfus yığılması ve 1905'ten sonra, çevredeki sömürgelerde gelişen devrimci harekettir. Lenin bu birbirinden bağımsız verileri anlaşılabilir bir bütünde toplamaya

10. Kautsky (K.) *Sozialismus und Kolonial politik* (Sosyalizm ve Sömürgecilik Politikası), Berlin, 1907. Luxemburg (R.), *Sermaye Birikimi*, 1986. Hilferding (R.), *Das Finanzkapital* (Finans Kapital), Berlin, 1910.

11. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 16, s. 67-71.

çalışır ve emperyalizmin, Avrupa sosyalizminin içinde bulunduğu krizi açıkladığı sonucuna varır.

Zamanının büyük bir bölümünü ayırdığı ve büyük bir sabırla İsviçre kütüphanelerinde malzeme toplayarak tamamladığı, 1916'da yayımladığı iki eser, Lenin'in entelektüel çabasının göstergesidir. "Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması"[12] ve "Tedradipo imperyalizmu" (Emperyalizm Defterleri),[13] Lenin'in çalışmasının ve yöntemlerinin belki de en ilginç yanlarını gösteren, dikkat çekici belgesel yapıtlardır. 1915 ve 1916 tarihli yirmi iki defter, eserinin hazırlanması sırasında okuduklarının özetlerini kapsar, bilgi kaynaklarından hiçbirini atlamamak için harcanan kusursuz çabanın boyutunu gösterir. Bu çalışmanın sonucunda *Emperyalizm* doğar. Kuşkusuz bu eseri okurken Hilferding ve Hobson'a dayanan iktisadî bölümün hiçbir yenilik getirmediği görülecektir. Ne var ki Lenin'in ilgisi daha çok teori ve taktik alanındadır, amacı da önerdiği taktik için teorik bir temel oluşturmaktadır. Yüzyılın başından bu yana dünyada gözlemlediği evrensel gelişime bir açıklama getirme çabasıyla, daha 1907'de oluşturmaya başladığı düşünceyi, yani sömürgeciliğin Batısı proletaryasının çürümesine neden olduğu görüşünü sistemli bir biçimde geliştirir. "Sömürge kârları" diye yazar, "işçi sınıfının 'oportünist', diğer bir deyişle ılımlı ve reformcu eğilimlerini geliştirmesine imkân tanımıştır." Lenin böylesi bir mantıkla, *Ne Yapmalı?*'dan beri ileri sürdüğü, sınıf bilincinin doğuştan kaynaklanmadığı, kısa vadeli çıkarını korumak için doğuştan gelme bir dürtüyle trade-unionizme kaydığı görüşüyle de uyum içindedir. Proletarya hayat koşullarını düzeltecek sömürgeciliğe kapılmayıp da, ne yapacaktır?

Lenin sömürgeciliğin Batılı proletarya üzerindeki çürütücü etkisini görüp suçlasa da, sömürgeleştirilmiş kitlelere baktığında, tam tersi sonuçlarla karşılaşır. Hiçbir yarar beklemedikleri bir hâkimiyete karşı ayaklanan bu kitleler kurtuluşu ulusal hareket-te görmektedir. Sömürgecilik çerçevesinde milliyetçi duyguların gelişmesi: işte Lenin için emperyalizmin olumlu etkisi budur. Daha 1916'da emperyalizm karşıtı ulusal mücadelenin, proletaryanın genel mücadelesi ve özgürlüğü için olmazsa olmaz koşul olduğunu belirtir. Sömürgelerdeki ulusal kurtuluş savaşları sömür-

12. "Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 27, s. 299-426 ve "Emperyalizm ve sosyalist bölünme", ekim 1916, age., c. 30, s. 163-179 ve bu makale için plan, c. 30, s. 370-372.

13. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 28, s. 1-740 (22 defter).

geci hükûmetleri zayıflatmakta, proleterlere yeni bir güç vermektedir. "Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması", Petrograd'da ancak 1917'de yayımlanacaktır ama, kitapta savunulan tezler daha 1916'da Rosa Luxemburg'la giriştiği çatışmayı besleyecektir.

Lenin'in ulusal sorun konusunda ileri sürdüğü düşüncelere öfkelenen Luxemburg o yıl, Junius adıyla *Die Krise der Sozialdemokratie* (Sosyal Demokrasinin Bunalımı) adlı broşürünü yayımlar, eserinde Bolşeviklerin önderine şiddetle saldırarak ona karşı Avrupa merkezli bir devrim kavramı geliştirir. "Zamanı gelince, insanları özgürlüğüne kavuşturacak toplumsal devrimin işareti sadece Avrupa'dan, en eski kapitalist ülkelerden çıkabilir. Beş kıtadaki sömürülmüş, köle edilmişler ordusunu sadece İngiliz, Fransız, Belçikalı, Alman, Rus ve İtalyan işçilerinin birliği yönetebilir." Kendisi de çarların yönettiği ülkeden gelen Rosa Luxemburg listesini sıralarken şüphesiz Rus işçileri unutmamıştır. Ne var ki Lenin boyunduruk altındaki ya da sanayileşmede gecikmiş ülkelerin küçümsenmesini kabul edemez. Rosa Luxemburg'a verdiği cevap çok serttir: "Emperyalist güçlere karşı verilen ulusal kurtuluş savaşları" diye yazar, "kaçınılmaz, ilerici ve devrimcidir..."

Bu satırlar temmuz 1916 tarihli *Junius'a Cevap*'tan[14] alınmıştır. Sömürge dünyasını karıştıran hareketlerin, Avrupa devrimi için yararlı olacağına inandığını yineler. Lenin'in Avrupa devrimi ile sömürgelerdeki milliyetçi hareketler arasındaki ilişki üzerine geliştirdiği görüşler, Rusya için yaşamsal önemdeki bir sorun hakkındaki düşüncelerinden kaynaklanır: milliyetçi hareketler ve işçi hareketinin stratejisinde böylesi hareketlerin yeri. Lenin'in bu konudaki düşünceleri hızla gelişir, yalnızlık içinde geçirdiği yıllar, geleneksel işçi hareketinden ayrılan çarpıcı bir eser yaratmasına imkân sağlar.

Ulus ve devrim

Ulus sorunu sosyalistler için üzerinde düşünülmemiş bir konu değildir kuşkusuz. Marx ve Engels bu konuya fazla girmemiş, ulusların somut sorunlarını dikkatle incelemekle yetinmiş ve üzerinde tartışmaya değer bir teori oluşturmamış da olsalar, halefleri kısa zamanda kendilerini ulus sorunuyla karşı karşıya bulacaklardır. Özellikle de çokuluslu imparatorluklarda doğup yaşayan-

14. "Junius'un Broşürü Hakkında", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 30, s. 1-16.

lar. Çek olarak doğmuş, Almanya'da yaşayan bir Avusturya vatandaşı olan Kautsky, onun yanında Karl Renner ve Otto Bauer yüzyılın sonunda zamanlarının çoğunu ulus olgusunu anlamaya çalışmak ve bu olgunun devrimci dinamikle ilişkisini araştırmakla geçireceklerdir. Avusturya Marksizmi –Marksist aydınların düşünce akımına bu ad verilir– hem ulus olgusunu, –yani tarihin sürekli sınıfı olan "ulus" varlığını– kabul eder, hem de ulusal gerçeği proletarya enternasyonalizmiyle bağdaştırma isteğini ortaya koyar.

Avusturya Marksizmi'nin Rusya'daki başarısı, Rus sosyal demokrasisinin daha başlangıçta, teoriden çok stratejik bir cevap oluşturmak için de olsa, bu soruna eğilmesinden kaynaklanır. Menşevikler gibi Lenin de ulusların kaderlerini tayin hakkını kabul eder, ama bu deyimin "proletaryanın kendi kaderini belirleme hakkını" da kapsadığını eklemeden duramaz.

1912 yılına kadar bu konu üzerine yazdıkları, stratejik kaygılarla sınırlıdır. Ama savaş başlamadan kısa bir süre önce, düşüncelerini daha ileri bir aşamaya götürmeye çalıştığı görülür. Gerçekten de ağustos 1912'de, Menşeviklerin "tasfiyeci" olarak tanımladığı Viyana Konferansı sırasında, Troçki, Martov ve Bund temsilcisi Berg'in seçildiği bir komisyon, ulusların geleceğiyle ilgili bir program hazırlamakla görevlendirilir. Kafkasya sosyalistleri ile Bundcuların çoğunlukla Menşeviklerin yanında yer almaları nedeniyle, komisyon bu gibilerin taleplerini göz önünde bulundurmak zorunda kalır. Üstelik bu alanda Sosyalist Devrimci Parti, tüm sosyal demokratların amansız rakibi konumundadır. 1905 yılından beri milletler konusunda bir tez geliştirmeye ve sorunun önemine uygun olarak kendini yönetme hakkını, programının ayrılmaz bir parçası yapmaya çalışmaktadır. Menşevikler, Sosyalist Devrimcilerin gerisinde kalırlarsa Yahudi ve Kafkasyalı sosyalistlerin kendilerini terk edip rakiplerinin yanında yer alacaklarının bilincindedir.

Aralık 1912'de Duma'nın Gürcü delegesi Akakiy Çenkeliy "her ulusun özgürce gelişebilmesi için gerekli kurumların" oluşturulmasını talep eder. Bu talebiyle, parti disiplinine bilerek karşı gelmektedir. Bu kadarı, Lenin'in bağışlayabileceğinden de fazladır: RSDRP'nin Çenkeliy'i kınamasını ve özellikle de böylesi düşüncelere sahip delegeleri susturmasını ister.

Ne var ki Lenin basit yönetim önlemleriyle hiç yetinmeyenlerdendir. Lenin'e göre polemik, reddettiği fikirlerle mücadelenin en iyi yoludur. Bu nedenledir ki, 1913 yılında, Stalin Krakow'da eli-

nin altındayken, onu Kafkasyalılar, Bundcular ve onların düşüncelerini izlemeye eğilimli tüm sosyal demokratlara karşı haçlı seferi düzenlemekle görevlendirecektir.

Yine de tehlikeli bir saplantılık, özellikle de işçi hareketinin birlik ve disiplinine zarar verecek bir girişim olarak nitelediği konularda kendi yerine başkalarının konuşmasına razı olmaz. En uygun cevap[15] için 1916 yılına kadar beklemeyi göze alırsa da daha sonra, şubat ve martta "Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı"[16] adlı makaleyi yazar. Bu makalede ve aynı dönemde bu soruna ayırdığı tüm kısa metinlerde, ulusların kaderlerini belirleme hakkı için verilecek mücadelenin, kitleleri devrim mücadelesinden alıkoymasına karşı çıkar. Ulusal savaşın bir burjuva meselesi olduğu kuramını kabul etmez, tam tersine, böyle bir savaşın sadece proletaryanın görevi olduğunu iddia eder. Gerçekten de ulusal kurtuluş savaşı, baskıya karşı verilen bir mücadeledir, proletarya da doğası gereği her türlü baskıya karşı olmalıdır. Lenin ulusların kaderlerini tayin hakkı ilkesini devrim çerçevesinde kabul etmek gerektiğini ileri sürer ve enternasyonalci bilincin gelişmesi açısından ulusal kurtuluş savaşlarının önemli olduğunu iddia eder. Rosa Luxemburg gibi solcu rakiplerine karşı, enternasyonalcilik ile milliyetçi taleplerin haklılığı arasında bir bağlantı kurarken şu üç görüşe dayanır:

– Kaderini belirleme hakkını kabul etmek, başta proletarya olmak üzere çeşitli topluluklar arasındaki ilişkileri yatıştırarak, kısacası parti içindeki gerginlikleri azaltarak çokuluslu devletin güçlüklerini çözümlemek demektir. Bu kabul, partiyi milliyetçi kinlerden kurtarır, "bütün" işçilerin çıkarını temsil etmek bakımından daha iyi bir yere oturtur.

– Böyle bir program, devrim öncesi dönemde, işçi sınıfına ve işçi sınıfının partisine proletarya dışından gelecek ulusal hareketlerin desteğini kazandırır; böyle bir destek de partiyi güçlendirir, devrimci süreci hızlandırır.

– Milliyetçiliği yenmenin ve proletaryayı enternasyonalci bir görüşle eğitmenin yolu, ulusların kaderlerini belirleme hakkının tanınmasından geçer. Kendi kaderini belirleme özgürlüğünün doğal sonucu, baskıcı ülke proleterlerinin ve baskı altındaki ülke proletaryasının henüz bilincinde olmadıkları ulusal eşitliktir. Kısacası Lenin için bu ilkenin bir de eğitimci yönü vardır. Öne sür-

15. "Milliyet Konusunda Bir Rapor Taslağı", (23 haziran 1913'ten önce), *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 23, s. 444-448.

16. "Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı", şubat-mart 1914, c. age., 25, s. 255-320 ve makalenin tasarısı, age., c. 25, s. 435-440.

düğü ilkeyi savunmadaki çabası hem stratejik amaçlardan hem de enternasyonalci bir kaygıdan doğar. Stuttgart Kongresi'nden beri hâkim ülkelerin proleterlerinde görülen şovenlikten ürker, bu şovenliğin gelecekteki etkilerini korkuyla düşünür.

Lenin'in görüşleri, hiç olmazsa ilk bakışta, Otto Bauer'in savunduğu ilkelere yakın bulunabilir.[17] Oysa Lenin milliyetçilik olgusunu Bauer gibi görmez; en başta da, Bauer'in mantığının merkezindeki "ulusal kültürü" reddeder. Lenin için bu kavram bir burjuva ürünüdür, çünkü her ulusal kültür, hâkim sınıflarına aittir. Lenin için kabul edilebilir tek kültür "dünya işçi hareketinin enternasyonal kültürüdür".[18] Ne var ki işçi hareketi kültürünün tanımlanmasına gelindiğinde, Lenin'in görüşleri pek açık değildir. 1913 yılındaki yazısında kültürel farklılıklardan söz eden Stalin'in tersine, ulusal özellikler ve bilhassa dil olmasa bir kültürün ayakta kalamayacağını kabul etmekle birlikte, bu konuya fazla zaman ayırmaz. Ulusların arasındaki ilişkiler onu ancak iktisat ve ideoloji alanında ilgilendirir. Ulusal kültür sorununu tartışmasının ardında, Kafkasyalıların çok değer verdiği, ulusların kültürel bağımsızlığı düşüncesiyle mücadele etme isteği yatar. Lenin'in bu alandaki suskunluğu, ulusu gerçek bir tarihî sınıf olarak görmediğinin kanıtıdır; milliyet konusuna bir dizi ödün vermekle birlikte, konuyu dar ve geçici bir çerçevede tutmaya, karşısına proletaryanın enternasyonal kültürünü çıkararak, içeriğini boşaltmaya çalışır.

Bu koşullar altında, ulusların kaderlerini tayin etme özgürlüğü için girişilen savaşın sonu ne olacaktır? Lenin sadece iki sonuç belirler: proletaryanın zaferinin hemen ardından üniter bir proletarya devletine kayıtsız şartsız katılmak ya da ayrılık. İkinci seçeneği, daha çok devrim öncesi dönem için mümkün görür. Böyle bir ayrılık aslında var olan devleti zayıflatacak ve devrimin yolunu açacaktır. Devrim gerçekleştikten sonra, çeşitli ulusal gruplara ait proleterlerin birleşmemeleri için bir neden göremez Lenin. İşçi sınıfının devrim sürecinde kabullendiği kaderini belirleme sloganı, bilinçleri, devrimden sonra ulusal farklılıkların silinip geriye proletaryanın bilinç birliğinden başka bir şey kalmayacak derecede eğitmiş olmalıdır. Ne olursa olsun, Lenin özerklik ya da federasyon gibi yarım önlemlerin tümünü reddeder.

Savaşın başından beri onu Rus Çarlığı'nın parçalanması gerek-

17. Bauer (O.), *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (Milliyetler Sorunu ve Sosyal Demokrasi), 1907, 2 cilt.

18. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 25, s. 275.

tiğine inandıran da, işte bu enternasyonalci öğretidir.[19] 29 kasım 1914'te, Rusların ulusal gururuna ayırdığı makaleyle konuya geri döner.[20] Lenin'in Rus Çarlığı içindeki ulusal kavgaları destekleme isteği, çoğu sosyalistin direnişiyle ve ulusal duygulara yönelik böylesi çağrıların tüm işçi hareketini zayıflatacağı inancıyla karşılaşır. Rosa Luxemburg ve Polonya solcularından sonra Buharin, Pyatakov, Evgenya Bosch ve Radek[21] ayaklanır, proletaryayı bölüp onu asıl amacından yani devrimden saptıracak bu öğretiye karşı gelirler. Lenin bu direnişe, iki yıldan beri savunageldiği düşüncelerini destekleyen bir dizi polemik metniyle cevap verir. Ne var ki, 1916'da yayımlayacağı "Sosyalist Devrim ve Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı"[22] düşüncelerini kökten yenileyecektir. Lenin ilk kez ulusal gerçekleri dünya çapında görür. Burada üç ayrı duruma işaret eder:

– İleri kapitalist ülkelerde –Batı Avrupa ya da ABD– burjuvaların ilerici ve milliyetçi hareketleri amaçlarına ulaşmış, birlik tamamlanmıştır.

– Avrupa'nın iki çokuluslu imparatorluğunda, ulusal savaşlar sürmektedir; proletaryanın üzerine düşen görevi yapması ve sonuçta kazanması için, ulusların kaderlerini tayin hakkını savunması gerekir.

– Nüfusun, bir milyara ulaştığı sömürgeler ve yarı sömürgeler dünyasında, demokratik burjuva hareketlerinden söz etmek güçtür. Sosyalistler bu ülkelerde mücadelenin başına geçmeli, sömürgeciliğin derhal sona erdirilmesini talep ederek tüm ayaklanmaları, gerekirse devrimci savaşı desteklemelidir.

Sonunda Lenin bu metinle arkadaşlarının karşısında kendini rahat bir konumda bulur. Milliyet sorunu ile emperyalizmi birbirine bağlayan, devrimci kavganın doğal olarak ulusların kaderlerini tayin hakkı savaşını da içerdiğini ileri sürdüğü tutarlı bir görüşü vardır sonunda. Üstelik, milliyetçi hareketlerin sadece Rus Çarlığı'nda değil, hemen her yerde önem kazanmaya başladığı bir anda, böylesine evrensel bir görüş Rusya'nın tarihsel bakımdan geç kalmış özel durumunu gözden saklar, Rusya'ya devrimci ha-

19. bkz. Bundcu Litvak'ın dile getirdiği, Lenin'in kulak asmadığı eleştiriler. Litvak (A.), *In Zürich and in Geneva during the First World War. Reminiscences* (Birinci Dünya Savaşı Sırasında Zürich'te ve Cenevre'de. Anılar), New York, 1954, s. 246.

20. "Rusların Ulusal Gururu Hakkında", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 26, s. 106-110.

21. Radek'in görüşleri için bkz. Gankin, Fischer, *The Bolsheviks and the World War*, (Bolşevikler ve Dünya Savaşı), Stanford, 1940, s. 223-239 ve 507-511.

22. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 27, s. 252-266 ve s. 457 "Zametkiy k tezisam".

reketin merkezinde daha önemli bir yer verir.

Görünürde Lenin, devrimci savaşlar dönemindeki tarih kavramında, ulusal gerçeğe önemli bir yer vermektedir. Ne var ki görüntü bambaşka bir gerçeği gizler: gerçekten de ulusların kaderlerini tayin hakkının uygulanacağı "pratik" koşulları sayarken asıl yaptığı, bu hakka getirilecek kısıtlamaları adlandırmaktır. Lenin'in yazdıklarına göre bu hak, ayrılığa kadar gider, böylesi bir ayrılığı belirleyecek tek yöntem de genel seçimdir. Ama özgürlükler sınırsız değildir. Coğrafî sınırlara toslarlar. "Bu nedenle Rusya'da" diye yazacaktır, "özgürlükler sadece dışarıdaki uluslar için geçerli olabilir, Rus toprakları içinde kalanlar için değil."

İkinci kısıtlama, karar organıyla ilgilidir. Bu özgürlüklerin kullanılıp kullanılmayacağına, ne zaman kullanılabileceğine parti karar verecektir. Parti kitlelerin bilincidir, bu nedenle de en yüksek karar organıdır. Parti, her duruma "toplumun genel çıkarları ve proletaryanın sosyalizm uğruna giriştiği sınıf kavgası çıkarları açısından" yaklaşacaktır.[23] Üstelik Lenin partinin hangi organlarının, hangi değerlendirme kıstaslarına uyarak, hangi ulusal talepleri hesaba alıp kararlarını nasıl vereceğini açıklamaktan da kaçınır. Açıkça şunu belirtir: birlik, devrimden sonra kesin olarak sağlansa da ayrılıkçık hep geri gelebilir. "Ayrılık hakkında" görülen bu kararsızlık, tam ifadesini, devrim sonrası toplumun yaşam çerçevesini büyük merkezî devletin belirlemesi gerektiği düşüncesinde bulur. Böylesi bir devlet, sınıf kavgasının en uygun anında, devrimden önce de ortaya çıkabilir; ama devrim sonrasında tek gerçek, büyük ve merkezî devlet olmalıdır.

Böylece Lenin 1916'da proletarya ve ulusların kavgası konusundaki görüşlerini çok ileri götürmüş olsa da, ulusal duygular karşısında yıkılan Enternasyonal'in ve savaşın ışığında, proletarya ile ulusların talepleri arasındaki farklılıkları gidermeye, böylelikle devrim sonrası için cevaplar hazırlamaya çalışmıştır.

Bir bilanço yapmak gerekirse, Lenin için savaş yılları güç, yalnızlık dolu ve görünürde umutsuz geçer. 1916 ve 1917 yılları arasında, daha savaş öncesinde bile onu ahlaksız bir karıştırıcı olarak gören Enternasyonal'le uğraşmak zorunda kalır. Üstelik, Kienthal Konferansı'nın görece başarısına rağmen, ulus gerçeğini irdelemesinden ve bu konuyu devrimci strateji kapsamına almasından rahatsız olan sosyalist sol tarafından da suçlanır. Sür-

23. "RSDRP'nin Milliyet Politikası Hakkında", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 24, s. 223-229.

gün sırasında ve partiyi yeniden örgütleme döneminde yakınında olanlar –Martov, Troçki, Bogdanov, Krasin ve daha niceleri– için tehlikeli, iktidar hırsıyla yanıp tutuşan ve daha şimdiden geri dönülmez bir yenilgiyle karşı karşıya olan birisidir. Vatandaşlarından çoğunun gözünde –1917 yılına kadar büyük bir suç– ülkesinin yenilgisini isteyen basit bir haindir. Avrupa sosyalizminin önde gelenleri içinse, Lenin'in solculuğu işçi hareketinin evrimiyle çelişir. Nihayet, solda olup da Rosa Luxemburg gibi onu alkışlamaları gerekenlerin gözünde de, ulus teorileri nedeniyle, bir reformcudan başka bir şey olamaz.

Oysa hiç kimse Lenin'in genel suçlamalarla karşılaştığı bu yıllar süresinde, uzun zamandan beri kendisini rahatsız eden sorulara cevap bulmak üzere olduğunun farkında değildir: çokuluslu ve geri kalmış Rusya'nın özel durumu, devrimci iradeyle nasıl bağdaşacak? Rusya'da devrim kıvılcımının parlaması için ne yapmalı? Azınlıkta olan parti, nasıl iktidar savaşının aracı olacak? Amaca ulaşabilmek için, ulusal devrim stratejisi hazırlayacak, ulusu devrimci sürecin ortasına yerleştirecektir. Yüzyılın başında, devrimci iradenin silahını yaratmıştır. Cesaret kırıcı, ilk bakışta verimsiz görünen bu savaş yılları sırasında, devrim sürecini hızlandıracak ulusal bir strateji tasarlamaya başlar. Bu strateji devrim karşıtı ve reformcu göründüğünden, Lenin'in, Otto Bauer'in düşüncelerini kabul ettiği sanılır. Oysa işin esasına bakıldığında, düşüncelerine yaklaştığı kişi, proletarya devriminden başka önemli bir şey olamayacağına inanan Rosa Luxemburg'dur. Düşünceleri ve içgüdüsü, uluslar aracılığıyla eline devrimi gerçekleştirecek kusursuz bir silah geçirdiğini fısıldar. Parti kurucusu, birkaç ay içinde içgüdüsünü gerçekleştirecek strateji ustası haline gelmiştir. Rusya'nın, ulusları bütünleştirme konusundaki gecikmesinden kaynaklanan geriliğinin ve tarihî güçsüzlünün, ülkeyi devrimin ileri karakolu kılacağını tahmin etmiştir.

Lenin'in 1905 yılındaki önsezisi dikkat çekicidir: başarısızlıkla sonuçlanan bir savaşın, devrimi tetikleyebileceğini anlar. Bitmek tükenmek bilmez Birinci Dünya Savaşı onun için, Marksizm'e çok uzak yeni bir esinin kaynağı olur; artık proletaryanın genel zaferi için, araç olarak ulusal taleplerden yararlanacağını bilmektedir.

8

Bütün iktidar sovyetlere
(şubat-ekim 1917)

"Büyük sarsıntıya hazır tek bir parti bile yoktu. Herkes düşünüyor, düş kuruyor, seziyor, tahmin etmeye çalışıyordu... Devrim mi? Olamayacak kadar gerçekdışıydı. Herkes devrimin bir gerçek olmadığını, bir düşten öteye geçemeyeceğini biliyordu. Güç ve uzun yılların düşü. Birçok kuşağın düşü. Oysa, inanmasam da, genç sekreterin sözlerini otomatik olarak tekrarlıyordum: evet, bu, devrimin başlangıcı."[1]

İşte 21 şubat 1917'de, komşu büroda çalışan genç bir sekreter kız, kendisine Rus siyasal sisteminin yıkıldığını haber verdiğinde, Nikolay Nikolayeviç Himmer'in, genelde Suhanov adıyla tanınan sosyalist harekete bağlı siyasî gazeteci ve iktisatçının tepkisini tanımlamak için kullandığı satırlar. Her şeyden haberdar olduğu, başkentin siyasal hayatının merkezinde, tüm muhalefet çevrelerine girip çıktığı düşünülürse, inanamamasını şaşkınlıkla karşılamak gerekir. Oysa 1916-1917 kışının bu son günlerinde kimsenin devrim hazırlığında olmadığı hatırlandığında, Suhanov'un tepkisini anlamak kolaylaşacaktır.

Kuşkusuz Rusya'nın durumu korkunçtan da ötedir. Savaş ölü ve yaralıları, tutsak kafilelerini arabalara yükleyip taşımaktan bıkmamış, felaket tüm ülkenin üzerine çöreklenmiştir. Çarlık ordularının, Napolyon'a karşı girişilen direnişi hatırlayarak uyguladığı ülkeyi yakma politikası, dünya savaşında umulanın tersine sonuç verir: kaçaklardan, sivillerden, yaralılardan oluşan bir kalabalık Rusya'nın merkezine giden yolları doldurur; bu kadar çok sığınmacıyı kabule hazır olmayan kentleri işgal eder.

Bu kalabalık, ne askerî bozguncuları önlemeyi ne de acılarını hafifletecek uygun önlemler almayı becerememiş iktidarın kendile-

1. Suhanov (N.), *La révolution russe 1917* (1917 Rus Devrimi), Paris, 1965, s. 23, 24.

rini terk ettiğine inanır. Üst üste gelen acılar, yeni gelenlerle daha da kalabalıklaşan kentlerde karşılaşılan sorunlar, isyana dönüşmeye hazır bir memnuniyetsizliğe neden olur.

Ekonomik durumun daha parlak olduğu söylenemez. Sanayinin askerî ihtiyaçları giderecek biçime dönüştürülmesinin, savunma için gerekli malzeme üretimini hızlandırdığı doğrudur. Ne var ki askerî üretimin artması karşılığında tüketim malları üretimi kesin olarak durmuş, kıtlık da etkisini fiyatlarda göstermiştir. Özellikle köylüler, sattıkları malın karşılığında hiçbir şey alamayacak hale gelince, doğal olarak kendi ürünlerini kendileri tüketmeye, ya da daha az çaba göstermeye yönelir. Köylüleri topraklarından koparan seferberlik, tarımsal üretimin düşmesine neden olur. Sanayi malları gibi, tarım ürünlerinin fiyatı da yükselir; oysa maaşlar sabittir. Kıtlık ve hayat koşullarının bozulması yalnız işçi kesimini değil, o ana kadar sorunsuz olanları, orta sınıfları, memurları da etkiler. 1905 yılında devrimci harekete katılmamış olanlar, 1917 yılında giderek artan maddî güçlüklerin de etkisiyle, harekete katılmak zorunda kalır.

Kentlerde ve kırsal alanda yaşayanların derin ama giderek artan şikâyetlerine, Rus yönetimi için sorun yaratacak yeni bir memnuniyetsizlik eklenir: 1905'te henüz belirgin olmayan çarlık krizi. Daha savaşın başında Polonya, Litvanya ve Galiçya İttifak Devletleri'nin ordularınca işgal edilmiş, halkları da ulusal duygular adına Rusya'ya karşı ayaklanmaya çağırılmıştır. Almanya daha 1915-1916'da Çarlık Rusyası'nın parçalanması kartını oynamaya başlar, Rus birlikleriyle savaşacak bir Fin ordusu kurar, Polonya'nın –tabiî sadece Rus bölümünün– bağımsızlığını ilan eder, Batı Cephesi'ndeki askerlerini doğuya göndermek zorunda kalmamak için, Polonya birlikleri oluşturur. En önemlisi, Almanya, Rus Çarlığı'ndaki göçmen azınlıkların ulusal bağımsızlık talebinde bulunmaları için, tarafsızların savaş sırasında kurduğu Uluslar Birliği'nden yararlanır.[2] Rus yetkililerin başlangıçta önemini kavrayamadıkları bu çaba, Polonya'da, Baltık Devletleri'nde ve Ukrayna'da patlamak için fırsat kollayan milliyetçi akıma fırsat tanır. Bu propaganda uzaklardaki Orta Asya'da bile etkili olur, göçebeler ayaklanır, topraklarından bir bölümünü çar iktidarının hâkimiyetinden kurtarırlar. Sonraları Türkistan uzmanı bir Sovyet yazarının belirteceği gibi, "1917 ve çarlığın sonu, burada 1916'da başladı".[3]

2. Senn (A.) *The Russian Revolution in Switzerland* (İsviçre'de Rus Devrimi), s. 60-74.

3. Vahabov, *Taşkent v peryod treh revolyutsiy* (Üç Devrim Döneminde Taşkent), Taşkent, 1957, s. 168.

Bu sırada iktidar, önceki otuz yıl boyunca inanılmaz bir atılım gerçekleştirmesine imkân tanıyan özelliğinin, yani Rus kapitalist yapısının bedelini öder. Yabancı sermaye Rusya'nın gelişmesinde belirgin rol oynamıştır. Ne var ki başlıca yatırımcılar olan Fransız ve İngiliz sermayecileri 1915 yılından itibaren Rus askerî bozgunları karşısında endişelenmeye başlar, çariçenin bir Alman prensesi olmasından dolayı barış yapacağı söylentilerinden korkar. Rusya'da yapmış oldukları yatırımlar açısından, bir rejim değişikliğinin, sarsak bir monarşiden çok daha güvenli olabileceği fikri ağırlık kazanmaya başlar. Liberal Rus burjuvazisi de aynı düşüncededir. Halk ise rejimin, dış borçlar üzerine kurulu gelişme politikasının bedelini Rus kanıyla ödüyor olmasından kuşkulanmaktadır. Çarlığın Alman ordularını Doğu Cephesi'nde durdurmak için giriştiği fedakârlık, acımasız alacaklılara verilen taviz değildir de, nedir?

İktidar memnuniyetsizlik duygularının ve kuşkuların karşısında hızla erir. Askerler ile siviller yenilginin sorumluluğunu birbirlerinin üzerine atmaya çalışır. Çar genelkurmayın sözünden çıkmaz, hâlâ sevilmeyen çariçe de kimin bakan olacağına karar verir, bakanları sık sık değiştirir; topluma, dengesiz bir kadının fantezileriyle yönetildiği izlenimini verir.

İktidar çevrelerinde kimsenin el atmak istemediği acil kararlar, özel girişimcilere bırakılır. Kızılhaç gibi, kendiliğinden ortaya çıkan yardım kuruluşları, kentlerde göçmen ve yaralı sorununu, yardım isteyen herkesin derdini çözmeye çalışır. Aynı şey kent halkını kaderiyle baş başa bırakan düzensiz ekonomi için de geçerlidir. Bu konuda da iyi niyetten kaynaklanan kuruluşlar işe girişir, erzak sorununa çözüm getirmeye uğraşır. Rus halkı böylelikle, iktidarın bıraktığı boşlukta, giderek artan düzensizliğin ortasında kendi kendini yönetme stajını tamamlar. Bu, kimsenin farkına varamadığı yarı devrimci bir durumdur: kimse farkında değildir durumun, ne halkın kendisi ne iktidar ne muhalefet ne de sürgünde yaşayanlar.

Kısacası, devrim haberini aldığında Suhanov'un yaşadığı şaşkınlık, Lenin'inkinden pek de farklı değildir.

Devrimci iktidarın doğuşu

Şubat Devrimi Petrograd'da –Sen– Petersburg adı, kentin Alman izlenimini silmek için, daha savaşın başında değiştirilmiştir– başlar, altı günlük bir süre monarşiyi yıkmaya yeter. Bu çok hızlı, çok kolay devrimin şaşırtıcı yanları da vardır kuşkusuz: iyi sa-

vunulan bir başkentte, öndersiz, yol göstericisiz, kendi başına bırakılmış bir proletaryanın zaferi; devrimin kısa sürede muazzam genişlikteki ülkeye yayılması; siyasal sınıflar daha monarşinin nasıl değiştirilmesi gerektiğini tartışırken, çarlığın birden yıkılması. Olayların gelişimi, Rusya'nın buralara nasıl vardığını açıklamaya yetecektir.

Petrograd yağma girişimlerine karşı kendini savunacak durumdadır. İktidar 1905 Devrimi'nden gerekli dersleri çıkarmıştır. Başkentte yüz altmış bin kişilik bir garnizon vardır, valinin kasasında da ayaklanmaları bastıracak planlar. 23 şubat günü doksan bin kişi –tekstil ve demir-çelik sanayilerinin grevci işçileri, kadınlar– o günün uluslararası kadın günü olması nedeni ve karşılaştıkları maddî güçlükleri protesto etmek amacıyla toplanırlar. Tüm kış boyunca artarak gelişen grevler ve kıtlığın neden olduğu toplu memnuniyetsizlik, kendiliğinden gelişen iş bırakma ve gösteri yürüyüşleriyle kendini gösterir. Oysa hiçbir parti, hiçbir önder bu kitlelere yol göstermeyi, onları düzene sokmayı aklından bile geçirmez. Oldukça ölçülü gösterilerle –gösteri sırasında ekmek ve barış istenmiştir– dolu bir günün sonunda, eyleme katılanlar evlerine dönerler, hükûmetin karşı önlemler alacağından kimsenin kuşkusu yoktur. Oysa böylesi faaliyetlere alışkın iktidar, hiç tepki göstermez. Yetkililerin pasifliğine şaşıran göstericiler, ertesi gün çok daha güvenli, çok daha saldırgan, sokağa inerler.

Sayıları da artmaktadır: küçük burjuvalar, öğrenciler de gelip harekete katılır; devrimci şarkılar duyulmaya başlar, şarkıların arasında da ekonomik taleplerin yerini alan siyasî sloganlar haykırılır. Hareket, giderek tüm Petrograd'a hâkim olur; endişeye kapılan hükûmet sonunda askerin duruma müdahale etmesi gerektiğine karar verir. Ne var ki asker ile kalabalığın karşı karşıya gelmesi için, 26 şubatı, yani gösterilerin başlangıcından üç gün sonrasını beklemek gerekir; o gün dağılma emirlerinin yerini silah sesleri alacaktır. O zaman halk orduya kendine katılması çağrısı yapar. Çağrı o denli etkili olur ki, ertesi gün taburlar birbiri ardına devrimcilerin safına geçer. En prestijli birlikler ayaklanmaya katılır. İşçiler onlara katılan askerlerin getirdiği silahları paylaşır, sonunda kendilerini savunacak duruma gelmişlerdir. Hapishanelerin kapılarını açarlar, iki gün önce tutuklanan önderlerini –hepsi sıradan işçilerdir– kurtarırlar. 27 şubat günü, iktidarın yerinde yeller estiğinden, yenisini bulmak gerekir. Ayaklanma tüm ülkeye yayılır.

İktidarı devralacak güvenilir yöneticiler bulamayan halk, çarın kısa süre önce dağıttığı Duma'ya yönelir. Bu kararı reddeden Duma, zaman kaybetmeden sağ dışında tüm partilerin temsilcilerinden oluşan geçici bir komite seçer. Komitedeki Duma önderleri, ödünler vererek siyasal sistemi kurtarmaya çalışırlar; hareketlerinde özgür bırakması için çara başvururlar. Ne var ki devrimin boyutlarından habersiz olan II. Nikolay bütün önerilere kulak tıkar, güç kullanmaya kalkışır, yapayalnız kaldığını görür. Çara anayasal bir monarşi dayatarak, sistemi kurtarmaya çalışan Duma Komitesi Başkanı Rodzyanko, sonunda çarın tahttan çekilmesini sağlar. Çar önce hasta oğlunun lehine tahttan feragat eder, daha sonra yerine kardeşi Grandük Mihail'in geçmesini ister. Mihail var olmayan bir kurucu meclisin onayını almadan tahta çıkmaya yanaşmadığından, monarşi 3 mart 1917 günü resmen yıkılmış olur.

Öte yandan Rodzyanko'nun pazarlıkları ve çarın tereddütlerinin ötesinde, saatten saate değişen yepyeni bir siyasî gerçek vardır. Duma'nın toplandığı Tauride Sarayı Çkeidze'nin başkanlığında, Vladimir Ulyanov'un koruyucusunun oğlu Kerenskiy'in başkan yardımcılığını yaptığı ve Bogdanov gibi Lenin'den uzaklaşan, ya da Çkeidze ve Skobelev gibi Menşeviklere yakın kişilerden, Enternasyonalcilerden ve bir Bundcudan oluşan İşçi Temsilcileri Sovyeti'ni de barındırmaktadır.

Aynı çatı altında barınan Duma Komitesi ile sovyet, devrimin şaşırtıcı yanını göstermesi bakımından önemlidir. Duma, monarşiyle birlikte batmamak için halk hareketine katılmış bir liberal burjuva hareketidir. Kitleler Duma'ya yönelir; devrim yapan kitleler, teslim edecek bir önder bulamadıkları için, iktidarı Duma'nın ellerine bırakır. Aynı dönemde doğan sovyet, kitleleri kuşkusuz en iyi temsil eden organdır. Oysa sovyette çoğunlukta olan sosyalistler her zaman, Rus Devrimi'nin ilk aşamada burjuvaziyi iktidara getirmesi gerektiğini söylememişler miydi? Demek oluyor ki, devrimci kitle burjuvaziye güvenerek, sosyalist öğretiye uygun davranmıştır. Ama liberal burjuvazinin zayıf bir noktası vardır, eline teslim edilen iktidarın kaynağı kendisi değildir; iktidarı onun eline veren güçler, böylelikle burjuva sınıfını denetlemeye, hatta yönetmeye hak kazandıkları görüşündedir.

Duma Komitesi ve Sovyet Yürütme Komitesi'nce oluşturulan geçici hükûmetin başında, *zemstvo*'ların eski başkanı Prens Lvov, bakanlıklarında da önemli kişiler vardır: dışişlerinde tarihçi Milyukov, adalette Kerenskiy, savaş bakanlığında Guçkov. Sov-

yetin daha baştan şartlarını dayattığı bu kabine, çoğunlukla liberallerden oluşmuştur. Kerenskiy onu sovyete yakın, ılımlı bir sosyalist olarak değerlendiren halkın gözünde en kabul gören hükûmet üyesi olur. Her iki kurumda da ayağı vardır, mart 1917'de devrim Rusyası'nın yükselen yıldızıdır.

Geçici hükûmetin ilk görevi, savaşı sürdürüp sürdürmemek konusunda yaşamsal önemde bir karar almaktır. Ordunun, devrimin hemen ilk günü yayınlanan ve subaylar ile erler arasında kesin bir eşitlik getiren ünlü "1 numaralı günlük emir" yüzünden tüm düzenini kaybettiği, emir ve komuta zincirinin ortadan kalktığı göz önünde bulundurulursa, geçici hükûmetin almak zorunda kaldığı ilk kararın önemi daha da iyi anlaşılır. Ordunun içinde bulunduğu koşullarla, savaş sürdürülebilir mi? Üstelik, barışı isteyen bir topluma bitmek tükenmek bilmez bir savaşı kabul ettirmek mümkün mü?

Dışişleri Bakanı Milyukov daha 4 martta İtilaf Devletleri'ne hükûmetinin geçmiş rejimin tüm taahhütlerini yerine getireceğini ve savaşı da sonuna kadar sürdürmek kararında olduğunu açıklar. Kısacası, Rusya'nın savaş hedefleri aynıdır. Sovyetin organı *İzvestiya* 14 martta Milyukov'un notasına cevap veren bir makale yayınlar. Avrupa halklarına barış yapmaları için çağrıda bulunan makale anlam olarak pek açık değildir, öte yandan da insanları "onursuz" bir barışa davet etmez.

Gürcü Menşevik İrakliy Tsereteliy sürgünden döndüğünde, sovyete daha açık tutum sergilemesini önerir:[4] savaşı sürdürürken, bir yandan da barış için mücadele vermek. O günden sonra "İlhaksız, tazminatsız barış" ılımlı solun sloganı haline gelir. Kamuoyunun baskısı karşısında Milyukov 27 martta yeni bir açıklama yapmak zorunda kalır: "Özgür Rusya'nın amacı... sürekli barışı, ulusların kaderlerini tayin etmeleri temelinin üzerine kurmaktır." Böylece, kısa bir süre için de olsa, hükûmet ve sovyet varılması gereken hedef konusunda aynı görüştedir. Ne var ki Lenin'in dönüşü bu duyarlı birliği parçalayacaktır.

Rusya'ya nasıl dönmeli?

Devrimin başladığını gören Suhanov'un duyduğu şaşkınlık, Cenevre, Londra ya da New York'ta hep düşledikleri, ama sürekli ertelenen olayın gerçekleşmekte olduğunu tahmin edemeyen sürgünlerinkiyle kıyaslandığında, solda sıfır kalır. O sırada Zürich'te

4. Tsereteliy, age., s. 150.

olan Lenin, zamanın çoğunu haklarında büyük umutlar beslediği İsviçre sosyalistleriyle ilgilenmekle geçirir. Chaux-de-Fonds saatçilerine konferanslar verir, makaleler yazar; kısacası, kendi ülkesinde olanların dışında, her şeye hazırdır. Üstelik işte şimdi inanılmazı, akıl almaz olanı söyleyenler, çarlığın çöküşünü, devrimin zaferini haber vermeye gelenler vardır! Öylesine şaşkındır ki, aldığı haberleri doğrulatmak için derhal İsviçre gazetelerini arar. O andan sonra, aklında sadece tek bir şey vardır: mümkün olduğunca çabuk Rusya'ya dönmek, hâlâ hakkında yeterli bilgi alamadığı, yine de geleceğini belirlemek için bir şeyler tasarladığı şu devrimi ele almak. Gelecek hakkındaki görüşü, devrim haberini alır almaz şekillenir. O günlerde Zürich'te düzenlenen bir mitinge katılan Anjelika Balabanova, Lenin'in her zamanki tutkulu inancıyla "Ya devrim, ikinci ve muzaffer bir Paris komünüyle sonuçlanacaktır ya da bizler savaşın ve tepkinin altında ezileceğiz!"[5] diye haykırdığını duyar. Anılarını yazarken, şaşkınlığını gizleyemez: "Devrimin hep en sanayileşmiş ülkelerden birinden doğacağını öğretmişlerdi bana. Lenin'in o günkü yorumu bana biraz ütopya gibi geldi."[6]

Oysa Lenin'i asıl meşgul eden, Rusya'ya nasıl döneceğidir. Ülkesine dönebilmek için İsveç topraklarını kullanmak, kısacası ya İtilaf Devletleri'nin topraklarından ya da Almanya'dan geçmek zorundadır. Önce, birçok sosyalist dostunun bulunduğu İngiltere'den yardım istemeyi düşünür. Ne var ki savaşla ilgili teslimiyetçi tavrının Rusya'yı savaşta tutmaktan başka bir şey düşünmeyen İtilaf Devletleri'ni rahatsız ettiğini çabuk anlayacaktır. Geçici hükûmet imzalanmış ittifaklara bağlı kalacağını daha baştan açıklamışken, İtilaf Devletleri'nin onun tek başına barış imzalamayı ya da yenilgiyi önermek üzere Rusya'ya dönmesine sıcak bakmayacaklarını bilmektedir. Öte yandan, Rusya'ya dönüşünü İtilaf Devletleri için istenmez kılan nedenlerin, Almanya için çekici olacağını düşünür. Tüm olası çözümleri kafasında evirip çevirdikten sonra, Almanya'nın yardımı olmadan, ülkesini göremeyeceği sonucuna varır.

Lenin'i meşgul eden düşünceler, İttifak Devletleri'nce de paylaşılmaktadır. Bu ülkeler ayrı bir barışın tüm savaş güçlerini Batı Cephesi'ne yönelteceğini düşünüp uzunca bir süre umutlanmışlardır. Oysa 1916 yılından beri hayale kapılmamaları gerektiğini

5. Balabanova (A.), *Ma vie de rebelle*, s. 154.

6. age., s. 155.

görürler. Önce çar, sonra da geçici hükûmet, 1914 öncesi verilmiş taahhütlere aykırı bir barışa imza koymayacaklarını açıklamışlardır. İttifak Devletleri Lenin'in savaş hakkındaki görüşlerini öylesine iyi bilir ve bu görüşler onlara öylesine çekici gelir ki, daha 1915 yılında ilginç biri, daha çok Parvus olarak tanınan Alexander Helphand, Alman Dışişleri Bakanlığı'nda bu görüşlerin sözcüsü olur.[7] Alman arşivlerinin de belgelediği gibi Parvus, "Rusya'da kitlesel greve hazırlık" adı altında bir muhtıra-not hazırlar, bu çalışmasında Lenin'in yenilgi taraftarlığına (savaş-yenilgi-devrim) dayanır. Bu proje Alman yetkililerin dikkatini öylesine çeker ki, 7 mart 1915'te Hazine bakanı "Rusya'da devrimci propaganda için iki milyon mark" ayırır.[8] Kuşkusuz 1917 yılına kadar ne Lenin Parvus'la doğrudan ilişkiye girer ne de Alman yardımından payına bir kuruş düşer. Oysa Parvus Lenin'in çok yakını olan Hanetskiy'le birlikte çalışmaktadır. Lenin o dönemde Hanetsi'yle yoğun bir yazışma sürdürür; Troçki'nin, "Almanya hesabına çalışan bir casus" olmakla suçladığı "doktor" (bu, çalıntı bir akademik unvandır) Parvus'la ilişkisinden dolayı, Hanetsi'den çekinmek gerektiği yolundaki uyarılarına kulak vermez.

Mart 1917'de Lenin'in bu kişiye karşı duyduğu bütün çekingenlik birden uçup gider. Rusya'ya dönebilmek için Almanya topraklarından geçmek amacıyla girişilecek tüm pazarlıklar meşrudur artık. Öte yandan, en az Lenin kadar Rusya'ya dönme isteklisi olan Martov da Lenin'inkine oldukça benzer bir plan yapar; Alman yetkilileri Lenin'e yardım edeceğine inandırmayı umar: Almanlar Rus sosyalistlerinin ülkelerine dönmeleri için topraklarından geçmelerine izin verirlerse, Ruslar da geçici hükûmetleri nezdinde girişimde bulunup, bazı Alman ve Avusturyalı savaş tutsaklarının özgür kalmasını sağlayacaklardır.[9] Ne var ki plan Berlin'i fazla ilgilendirmez, Martov tasarısı rafa kaldırılır. Gerçekten de Martov'un önerisi savaşın geleceğini etkilemeyecekken, çatışmaların hemen durdurulmasını isteyen Lenin'in varlığı ve devrim, Alman çıkarlarına paha biçilmez bir destek sağlayacaktır. Almanya'nın Bern Büyükelçisi Kont von Romberg ile Parvus'un görüşleri bu yöndedir. Berlin'e başvurup Martov'un değil, Lenin'in önerisine destek verilmesini isterler. Almanya'yı Lenin'le anlaşmaya iten düşünce, yenil-

7. Zeman (Z. A. B.), Scharlau (W. B.), *The Merchant of the Revolution, the Life of Alexander Israel Helphand (Parvus)*, (Devrim Tüccarı, Alexander İzrael Helphand'ın –Parvus– Hayatı), Londra, 1965, s. 204 ve sonrası.

8. E. Bernstein bu değerlendirmeyi *Vorwärts*'te yayımlamıştır, 14.01.1921.

9. Balabanova, age., s. 155, 156.

gi fikrini yayması için Lenin'den yararlanmaktır. Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan gönderilen bir telgraf bu amacın kanıtıdır: "Majesteleri İmparator bu sabah Rus devrimcilerinin Alman toprakları üzerinden geçirilmelerine ve Rusya'da çalışabilmeleri için propaganda malzemesiyle donatılmalarına karar verdi."

İsviçreli sosyalistler Robert Grimm[10] ve Fritz Platten'in de katkıda bulunduğu pazarlıklar daha çok Lenin tarafından yürütülür; ne var ki Lenin her zamanki tedbirliliğiyle, tüm görüşmelerde Zinovyev tarafından temsil edilmeye özen gösterir. Lenin'in başlıca koşulu bineceği vagonun yabancı ülke statüsünde sayılması, böylelikle ileride Almanya'yla işbirliği yapmış olmakla suçlanmamasıdır. Daha sonra "kurşun geçirmez vagon" efsanesine yol açacak bu talep kabul edilir. Almanya bununla da kalmaz, barışçı ve devrimci propagandayı desteklemek için önemli krediler tanır, böylece Lenin dönüş projesini gerçekleştirme imkânını bulur.

Bolşevikler Zürich'ten 27 mart 1917 günü ayrılırlar. Lenin çiftinin yanında İnessa Armand, Zinovyev ve ailesi, Rusya'yı ilk kez görecek Radek'in yanı sıra birçok sadık dost ve bazı Bundcular vardır. Alman düzeniyle, Alman koruması altında Rusya'ya dönmenin Avrupalı sosyalistler üzerinde bırakacağı olumsuz izlenimin bilincinde olan Lenin, Fransız Zimmerwaldcılardan Rusya'ya gidişini resmen onaylamalarını ister. Romain Rolland'a da iletilen aynı talep, aşağılayıcı bir biçimde geri çevrilir. Üstelik Zürich'ten hareket oldukça heyecanlı olur: bir tarafta Lenin'in yanında gara gelen partizanlar hep bir ağızdan "Enternasyonal"i söylerken, karşıt düşünceliler gösteri düzenleyip, yolcuları casuslukla suçlar.

Daha sonra, ikinci bir tren aynı yollardan geçerek, Martov'un grubunu da Rusya'ya götürecektir: kafilede bizzat Martov'un dışında Akselrod, Balabanova, Lunaçarskiy, Grimm ve Sokolnikov da vardır. Son ikisi Rusya'ya varır varmaz Bolşeviklere katılacaktır.[11]

Bu aşamada, konuyla ilgili tarafların yapılan pazarlıklardan, varılan anlaşmadan haberdar olduğunu belirtmekte yarar vardır. Alman yetkilileri için Lenin, Rus gücünü parçalamak üzere ellerinde bulundurdukları bir kozdur. Devrimi tetiklemek için, barış propagandası yapmak ve orduyu itaatsizliğe yöneltmek gerekecektir. Gerisine gelince, bu konuda kararı gelecek günler verecektir. 1917'de Almanya, birliklerinin tümünü Batı Cephesi'nde

10. Tsereteliy, age., s. 239, Dışişleri Bakanı Tereşçenko'nun Grimm hakkındaki kuşkularından söz eder.

11. Tsereteliy, age., s. 240, 241.

yoğunlaştırmak zorundadır; Amerika Birleşik Devletleri savaşa girmeye hazırlanmaktadır, bu nedenle savaşı mümkün olduğunca çabuk bitirmek, hiç olmazsa önemli zaferler kazanmak gerekir ki, iki ayrı cepheye dağılmış askerlerle savaşın kazanılmayacağı ve çarpıcı zaferlere ulaşılamayacağı açıktır. Öte yandan Lenin de Almanya'nın gösterdiği ani ilginin, yaptığı beklenmedik yardımın ardında yatan nedenlerin bilincindedir. Ne var ki bu yardım –aynı zamanda maddî yardımdan da söz etmek gerekir– olmaksızın, hiçbir şey yapamayacağının da farkındadır: ne Rusya'ya dönebilecek ne de partisine iktidara gelmesi için gerekli imkânları yaratabilecektir. Oysa o anda tek hedefi, Anjelika Balabanova'nın belirttiği gibi, iktidara gelmektir.

Döndüğünde, partisinin aynı görüşü paylaşmadığını kabul etmek zorunda kalacak olsa bile.

Nisan Tezleri

Lenin'in Petrograd'a dönüşü, görünürde görkemli olur. Haftalardır sürgünler ülkelerine dönmekte, her seferinde de hükûmet ve sovyet temsilcilerinden oluşan önemli heyetlerce karşılanıp gelişleri kutlanmaktadır. Ne var ki Lenin'in karşılanışı olağanüstüdür. Karşılama törenini ayrıntılarıyla aktaran Suhanov, şöyle yazar: "Bolşevikler tören düzenlemek konusunda çok parlak. Abartıya kaçmaktan çekinmeksizin, göz boyamayı seviyorlar. Bu kez, gerçek bir zirveye hazırlandıkları belliydi zaten."[12] Suhanov, Bolşeviklerin olağandışı parlaklıkta bir karşılama komitesi oluşturmaya çalışmalarının nedenleri arasında, Almanya üzerinden dönmenin yarattığı olumsuz etkiyi silme isteğini, böylece daha şimdiden başlayan eleştirileri susturma çabasını sayar.

Askerî bando, her çeşit pankart, heyetler... O gün Finlandiya Garı'nda eksik yoktur. Alışılmış seremoninin olaysız geçeceği tahmin edilir. Trenden ilk inen, Lenin'dir. Çkeidze başkanı olduğu "İşçi ve Asker Sovyeti adına" hoş geldin konuşması yapar: "Bu aşamada devrimci demokrasinin başlıca görevinin devrimi, gerek içten, gerekse de dıştan gelebilecek her türlü düşman saldırısından korumak olduğunu düşünüyoruz. Görevimizin demokrat safları bölmek değil, tam tersine birleştirip sıklaştırmak olduğuna inanıyoruz. Sizin de bu amaç için bizimle birlikte çalışacağınızı umuyoruz."[13] Lenin tüm konuşma sırasında, sanki söylenenler

12. Suhanov, age., s. 133-136.

13. *Izvestiya*, 05.04.1917 ve Suhanov, age., s. 135.

onu ilgilendirmiyormuş gibi, aldırmaz görünür. Çevresine bakınır, eline tutuşturulmuş kocaman çiçek demetini muncıklar, söylenenleri duymuyormuş gibi davranır. Ne var ki, Çekeidze sözlerini bitirir bitirmez, Lenin ona sırtını döner ve konuşmaya başlar:

"Sevgili yoldaşlar, askerler, denizciler ve işçiler, sizin şahsınızda muzaffer Rus Devrimi'ni, dünya proletarya ordusunun öncü gücünü selamlıyorum. Emperyalist yağma savaşı, tüm Avrupa'da iç savaşın başlangıcı oldu... Dünya devrimi doğuyor. Her an, emperyalizmin çökmesini bekleyebiliriz. Yaşasın dünya sosyalist devrimi!"

Sonra donmuş dinleyicileri oldukları yerde bırakarak, "Marseillaise" marşının nağmeleri arasında resmî otomobiline biner, araba alkışlayan, yeni bir konuşma isteyen, ilerlemesini durdurmaya çalışan kalabalığın arasından kendine güçlükle yol açar, Lenin'i Bolşeviklerin genel karargâhına götürür.

Bolşevikler, II. Nikolay'ın çok önceleri, evlenmeden evvel tutkun olduğu büyük balerin Kşesinskaya'nın sarayına sadece kendi kullanımları için el koymuşlardır. Sadık dostlarının beklediği saraya varan Lenin doğruca balkona çıkar, çoğunlukla alkışlar, ama arada bir de etkin bir güvenlik düzeninin hemen boğduğu düşmanca haykırışlarla kesilen kısa bir konuşma yapar, sonunda Bolşevik yetkililerin yanına gider.

İşte artık çevresinde çok sayıda militan, işçi, Rusya'da pek tanınmayan, ama hakkında hem iyi hem de kötü birçok şey söylenen bu Lenin'i merak edip gelen eğitimli genç kızlar vardır. İkinci derecede kişileri dinlemeye gelmemiş insanlar tarafından dalgınca izlenen Kamenev'in ve Zinovyev'in nutuklarından sonra, Lenin nihayet hayranlarına hitap eder. Tam iki saat boyunca, yedi yıllık bir sürgünden sonra Rusya'ya dönmenin, dostlarının arasında bulunmanın mutluluğuyla, kendine özgü o "dinleyiciyi sarsan, darbe vuran" üslubuyla, içeriği pek farklı olmayan bir konuşma yapar. Finlandiya Garı'nda olduğu gibi, en gözde konusunu, savaşı iç savaşa dönüştürme konusunu yinelemek için bir dakika bile yitirmez, o güne kadar sovyetin gösterdiği tutumu hiç dolambaçsız mahkûm eder, "Tsereteliy ve Çkeidze'nin önerdiği sovyet demokrasisinin ülkeyi ne (iç savaş aracılığıyla) gerçek barışa ne de devrime götürebileceğini" iddia eder ve ekler: "Oportünistlerin, sosyal-vatanseverlerin yönettiği sovyet, bir burjuva silahından başka bir şey değildir. Sovyetin dünya devrimine hizmet edebilmesi için, fethedilmesi, proletaryanın eline geçmesi gerekir!"[14] Bu konuş-

14. *Leninskiy Sbornik*, c. 21, s. 33.

madan iki sonuç çıkar: geçici hükûmetin desteklenmemesi; sovyete bir proleter çoğunluğu, hatta hâkimiyeti dayatma isteği. Lenin'in yandaşları, hiç de hazırlıklı olmadıkları böylesi bir konuşmayı dinlerken donakalırlar. Devrim onları bölünmeye değil, sosyalist birlik düşlemeye itmiştir, oysa Lenin onlara gerçek devrimcilerin Zimmerwald tezlerini destekleyenler olduğunu söylemektedir.

Bolşevikler, çarlık rejiminin yıkılışını izleyen günlerde, başlarında önderlerini görmemekle birlikte, hareketsiz kalmamışlardır. Daha 26 şubatta, Petrograd'ın en karışık olduğu günlerde, Şlyapnikov, Zalutskiy ve Molotov bir manifesto hazırlamış ve Petrograd Sovyeti'nin yeni organı *İzvestiya*'da yayımlamıştır. Molotov ve Şlyapnikov 1916'dan beri başkentte bir Bolşevik örgütü oluşturmaya çalışmış ve Merkez Komite'nin Rus bürosunu kurmuşlardır. Yayımladıkları manifesto ılımlıdır: metin 28 şubatta çıktığında, iktidar henüz sallantıdadır. Bu nedenle manifesto "geçici devrim hükûmeti" kurmak ve demokratik anlamda reformlar gerçekleştirmek çağrısında bulunur: genel seçimle belirlenmiş bir kurucu meclis, proleterler arasında barışa davet, büyük topraklara el koyma. İsviçre'den ayrılmadan önce manifestoyu okuyan Lenin, barışa ulaşmak için proleterler arasındaki dayanışmaya atıfta bulunulmasından hoşlandığını belirtir; oysa böylesi bir barışın gereğine inanmakla birlikte, onu ilgilendiren konu barış değildir.

Sonraki günlerde, Rusya'da yayın özgürlüğünün yerleşmesiyle *Pravda* Molotov'un yönetiminde yayımlanmaya başlar ve başlangıçtan itibaren manifestoda belirtilen görüşleri destekler. Ne var ki Bolşevikler için, başta yeni kurulmuş geçici hükûmet konusu olmak üzere açık bir siyaset belirlemek kolay değildir. Geçici hükûmeti desteklemek mi gerekir? Yoksa, Molotov'un düşündüğü gibi, hükûmeti yıkmaya çalışmak mı? Sibirya'ya sürgüne gönderildikleri için *Pravda*'nın denetimini ellerinden kaçıran üç yönetici, Stalin, Kamenev ve Muranov 13 martta Petrograd'a dönerler, gelir gelmez de partinin yayın organına hâkim olurlar. Gazeteye verdikleri yön, Lenin'in tutumuyla hiçbir benzerlik göstermez.[15] Parlak bir gazeteci olan Kamenev, savaş sırasında bir ordudan silahlarını bırakmasının istenemeyeceğini yazar. Savunma yanlısı bu tutum azınlıkta görünse de, *Pravda* geçici hükûmete karşı ılımlı bir tavır

15. Stalin'in *Pravda*'ya dönüşü ve Stalin'in başmakalesi "Savaş Hakkında", *Pravda*, 17.03.1917 için, bkz. Aliluyeva (A. S.), *Vospominaniya* (Anılar), Moşkova, 1946, s. 165 ve sonrası.

alır, hükûmete ve onun savaşa devam kararına saldırmaktan kaçınır. Gerçekten de *Pravda* yöneticileri, analizlerini geliştirmeden önce, olayların belirginleşmesini beklemeye karar vermiştir.[16]

Kararlarına egemen etken, Şubat Devrimi, burjuva devrimi olduğundan, geçici hükûmetin yasal olarak burjuvaziyi temsil ettiğinden ve devrimci çıkarları gözetip barıştan söz edebileceğinden emin olmalarıdır. Bolşeviklerin bu tavrının başka bir nedeni de birleşme arzusu ve böylece Stalin'in de belirttiği gibi, Kienthal-Zimmerwald ilkelerine bağlılıklarını açıklayanları barıştırma imkânı bulabileceklerini düşünmeleridir. "Uzlaşmacıların" görüşü ile Lenin'in tavrı arasındaki uçurum öylesine derindir ki, mart ayında Lenin'in Zürich'ten gönderdiği, geçici hükûmeti yıkmaya yönelik *Nisan Tezleri*'nin habercisi, "Uzaktan Mektuplar"[17] adlı makalelerini alan Kamenev ve Stalin, yazıları sansürlemeye karar verir. *Pravda*'da mektuplardan sadece, geçici hükûmete karşı saldırıları ayıklanmış olan birincisi yayımlanır.[18]

Lenin'in dönüşünde kullandığı kaba sözler, yandaşlarının ılımlı tavrı ve birlik arzularıyla uyuşmaz. Ne var ki, fitili ateşleyecek olan ilk gün yaptığı konuşmadan çok, ertesi günkü buluşmalardır. Her eğilimden sosyalistin katıldığı, 4 nisanda Tauride Sarayı'nda düzenlenen toplantının tek bir amacı vardır: birleşme. Lenin tuhaf bir şiddetle öneriye karşı çıkar, sosyalistlere kendi eliyle yazdığı ve devrimin bir sonraki aşamasına geçiş programı olarak kabul edilecek bir metin okur; bununla da yetinmez, tasarısının zaman kaybetmeden uygulamaya konulmasını talep eder. Planın satırbaşları şöyledir: tüm çatışmaların derhal durdurulması; geçici hükûmeti desteklemeye son verilip tüm gücün sovyetlere aktarılması; düzenli ordunun lağv edilip, yerine halk milisleri kurulması; el konulacak toprakların kamulaştırılması; üretim ve dağıtım denetiminin sovyetlere verilmesi.

Lenin'in sözleri birleşme umuduyla toplanmış mecliste önüne çıkan her şeyi yıkıp devirecek bir kasırga etkisi yapar, dinleyicilerin büyük bir bölümünü kızdırır. Lenin'in akıllı bir adamdan çok, bir kışkırtıcı gibi davrandığını düşünürler, her köşeden iti-

16. Şlyapnikov bu fikir ayrılığını ve Kamenev, Stalin ve Muranov ekibinin *Pravda*'ya el koyma şartlarını anlatır. Şlyapnikov (A.), *Semnadtsatyiy god, kniga vtoraya*, (1917 yılı, ikinci kitap), Moskova-Petrograd, 1923, s. 180.

17. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 31, s. 9-57. 7, 9, 11, 12 ve 26 mart 1917 tarihli 5 mektup ve 5. mektubun müsveddesi, age. c. 31, s. 58, 59.

18. Burcalov (E. N.), "Mart-Nisan 1917'de Bolşeviklerin Taktikleri Hakkında", Voprosiy İstoriy 4.1956, s. 48-50 ve Lenin'in yorumu, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 31, s. 501-504.

razlar yükselir. "Bir delinin saçmalaması" diye haykırır Bogdanov; öte yanda, Bolşeviklerin tarihî kişilerinden Goldenberg şöyle konuşur: "Lenin otuz yıldan beri boş olan bir tahta, Bakunin'in tahtına aday olduğunu açıklıyor... Başlıca sloganları 'ayrılık' olanlarla, kendilerini sosyal demokrasinin dışında görenlerle birlikten söz etmek yararsız olur."[19]

Menşeviklerin en iyi hatiplerinden Tsereteliy, Lenin'i mahkûm ettirmek için kürsüye fırlar. Ne var ki Tsereteliy'in gözünde Lenin'in söyledikleri öylesine değişik, gerçeklerden öylesine uzaktır ki, fikirlerini bir düzene sokamayıp karıştırır, beklenen etkiyi yaratamaz. Gerçekten de Lenin hakaretlerle, alayla karşılanır ama, toplantıdan onun düşüncelerini eleştirecek kurguda bir fikir çıkmaz. Lenin'i kurtaran da bu olur. Daha sonraki gücünü oluşturan da. Geçici hükûmet Lenin'in sosyal demokratların gözünden düştüğünü düşünür, sözlerindeki aşırılığın, Alman yardımıyla Rusya'ya dönüş öyküsüyle birleşerek, hem yandaşlarının hem de kamuoyunun düşmanlığını çekeceğini umar. Milyukov *Vospominaniya* (Anılar) adlı kitabında Rusya'daki Fransız Büyükelçisi Maurice Paléologue'un Lenin'in bu toplantı sırasında düştüğü gülünç durumdan sonra bir daha toparlanamayacağını "büyük bir keyifle" söylediğini aktarır.[20] Başlangıçta Lenin'den çekinen ve geri dönmesini önlemeye çalışan –o şubat ayında Rusya'nın içinde bulunduğu koşullar, böylesi bir önleme izin vermezdi– geçici hükûmet üyeleri, birden düş kurmaya başlarlar. Onlara göre, Lenin'in işi bitiktir. İçlerinde, bu görüşü paylaşmayan tek bir kişi vardır: Lenin'in çok yakında yeniden dirileceğinden emin olan Kerenskiy. Bu görüşünün başka kimse tarafından paylaşılmaması, iktidardaki liberal burjuvazinin birkaç ay sonra onu yıkacak olan adam karşısında ne kadar zayıf olduğunun göstergesidir.

Oysa Lenin önce fikirlerini kendi partisine kabul ettirmelidir ki, bu da göründüğü kadar kolay değildir. Daha sonra *Nisan Tezleri*[21] olarak anılacak makalelerini götürdüğü *Pravda* yan çizer. Metin, gazetenin çizgisine uygun değildir. Ne var ki Lenin, yandaşlarından çok daha inatçı, çok daha iyi bir taktik ustasıdır. Daha döner dönmez, yanında sadık Zinovyev'le birlikte *Pravda*'nın kapısına dayanmış, yazı kuruluna yerleşmiştir. Israrları, tehditleri

19. Suhanov, age., s. 142.

20. Suhanov bu tanıklığı reddeder, age., s. 143.

21. "Mevcut Devrimde Proleteryanın Görevleri Hakkında", 4 ve 5 nisan 1917, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 31, s. 113-118.

sonuç verir, amacına ulaşır: *Pravda* 7 nisan günü yazısını "Mevcut Devrimde Proleteryanın Görevleri Hakkında" başlığı altında yayımlar. Ne var ki metin, Kamenev'in yazılanların sadece Lenin'i bağladığını açıklayan ve "Burjuva devriminin tamamlandığını varsayan ve bu devrimin zaman yitirmeksizin sosyalist devrime dönüştürülmesi gerektiğini ileri süren bu metin bizim için kabul edilemez görünmektedir" diye eklediği notuyla birlikte basılır.

Bolşeviklerin Lenin'in tezlerine karşı muhalefetleri öylesine güçlüdür ki, başkent parti komitesi hemen ertesi gün toplanarak bu tezleri tartışmak zorunda kalır; oylamadan çıkan sonuç tam bir yıkımdır: aleyhte on üç, lehte iki oy, bir çekimser. Başkent dışından gelen muhalefet sesleri de Lenin'in görüşlerini partiye kabul ettirmekte güçlük çekeceğinin belirtisidir.[22]

Ne var ki Lenin cesaretini yitirmez, partinin on gün sonra toplanacak kongresine büyük bir özenle hazırlanır. O sırada iki olayın ona çok yardımı olacaktır.

– Lenin'in yokluğu sırasında partiyi yönetenlerin, özellikle savaş konusunda gösterdikleri tereddütler karşısında yönlerini şaşıran tabandaki Bolşeviklerin varlığı. Sonunda karşılarında kararlı bir önder bulmuşlar, açık söylemini anlayıp gücünün ve kararlılığının etkisinde kalmışlardır;

– En önemlisi, devrim yapan Rusya Milyukov'un savaş konusundaki geri adımından rahatsızdır. 3 nisan tarihli rotası, sosyalistlerin barış istekleri yönünde düşündüğünü gösteriyor olsa da, bu açıklaması, en azından kendi gözünde, sosyalist baskılara karşı verdiği geçici bir ödündür. 18 nisan günü İtilaf Devletleri'ne yeni bir nota göndererek daha önceki görüşlerinden vazgeçer, Rusya'nın savaşma kararını yineler. Barış umudu uzaklaşmaya başlar, Milyukov ikiyüzlülükle suçlanır. Tepki hemen gelir: başkentte gösteri yürüyüşleri düzenlenir, "Milyukov, istifa!" haykırışları duyulur.

İşte yaklaşık seksen bin üyenin seçtiği yüz kırk dokuz delege böyle bir atmosferde toplanır.[23] Lenin'in karşısında Kamenev, partinin martta belirlenen çizgiyi korumasını ve geçici hükûmeti "denetlemesini" önerir. Öte yanda Rıykov şöyle konuşur: "Sosyalist devrimin kararı bize ait değildir." Ne var ki Lenin'in yanında sadık Zinovyev vardır. Bir de, 1915'te milliyet konusundaki görüşlerine

22. Burcalov (E. N.), "Mart-Nisan 1917'de Bolşeviklerin Taktikleri Hakkında" *Voprosiy Istoriy*, 8. 1956, s. 109-114.

23. *Sed'maya (aprel'skaya konferentsiya vserosiy skaya i Petrogradskaya obşçegorodskaya konferentsiy RSDRP (b) aprel' 1917 g.)* Moskova 1934 (M. Orahelaşviliy tarafından yayımlanan VII. Konferans belgeleri); oylama ayrıntıları için, bkz. s. 190 ve sonrası.

karşı çıkan –ulusların kaderlerini tayin hakkına karşıydı– ama devrimin hemen başlatılması gerektiğine inanan Buharin. Üstelik, Stalin de birden Lenin'in tarafına geçer. Stalin'in Lenin'e verdiği bu destek, konferans sonrası seçilen komiteye, kendisinin de Lenin ve Zinovev'den sonra en yüksek üçüncü oyla girmesini sağlar.

Konferans çalışmalarını sürdürdüğü sırada, kalabalıklar gösteri yürüyüşleri yapar; geçici hükûmetin göstericilere karşı kullanmakta tereddüt ettiği ordu, geri durma buyruğuna sonsuza dek uymama kararındadır. Her şey Lenin'in fikirlerini destekler, yükselişine yardım eder gibidir. Son oylamalar, Bolşevikleri ikna etmeyi ve partiye hâkim olmayı başardığını gösterir. Savaş konusundaki önerisi neredeyse oybirliğiyle (yedi çekimser) kabul edilir. İktidarı sovyetlere devretme çağrısı yüz yirmi iki oy alır. Diğer yandaysa, zaman geçirmeden sosyalist devrim aşamasına geçme düşüncesi sadece yetmiş bir oy alır. Lenin bu arada, kendi gözünde ihanet kavramıyla eş anlamlı olan "sosyal demokrat" sözcüğünün "komünist" sözcüğüyle değiştirilmesine uğraşır. Konferans bu görüşü benimsemez, hatta Lenin'in muhalefetine rağmen, birliği yeniden sağlayabilmek için, Bolşevikler ile Menşeviklerden oluşacak bir çalışma grubunun görevlendirilmesine karar verir. Sosyalistler birleşme düşünden henüz vazgeçmemişlerdir.

Lenin temel konularda kazanmıştır ama, zaferi tam değildir. Konferansın sonunda seçilen, dokuz asil ve beş yedek üyeden oluşan Merkez Komite, Lenin'in zaferinin ne denli çelişkili olduğunun göstergesidir. Dokuz asil üyeden dördü –Zinovyev, Sverdlov, Smilga ve çok yeni taraf değiştirdiği için hakkında kuşku duyulan Stalin– kendi taraftarıdır. Beş kişilik –yüz dört oyla seçilen Lenin'i unutmamak gerekir– bu grubun karşısında "eski" Bolşevikler" olarak adlandırdıkları vardır: Kamenev, Nogin, Milyutin ve Fyodorov.

Lenin'in en büyük başarısı, partinin o günden sonra "Bütün iktidar sovyetlere" sloganını resmen kabul etmesidir. Lenin nisan 1917'de bu sloganı çıkardığında, aslında kendi görüşlerindeki değişikliği de göstermektedir. Yılın başında, daha İsviçre'deyken, bir konferans sırasında sovyet konusuna girmiş, birkaç kısa cümleyle, bu kurumla pek fazla ilgilenmediğini belli etmiştir. Ne var ki, sovyetlerin önemini giderek anlayacak ve ilk "uzaktan mektupta" da belirttiği gibi, sovyeti "proletaryanın ve halkın en yoksul bölümünün çıkarlarını temsil eden bir işçi hükûmeti"[24] olarak tanımlayacaktır. Lenin'in kavram değişikliği daha şimdiden *Nisan Tezleri*'nin

24. "Birinci Mektup, Birinci Devrimin Birinci Aşaması", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 31, s. 11-22.

habercisi, Paris Komünü ile sovyet arasında, yani kaynaklarını "halk kitlelerinin kararından, toplumun 'dipten' gelen kararından" alan bu iki güç arasında gördüğü benzerliğin belirtisidir. Lenin Marx'a dayanıp, Komün ile sovyeti özdeşleştirerek, tezlerine sağlam bir tarihî temel oluşturur. Ne var ki bu kavram –olabildiğince anlaşılır bir biçimde açıklayacağı gibi– sovyetin parti tarafından ele geçirilmesi ve parti otoritesinin sözcüsü olması gerektiği kararını değiştirmez. Oysa partinin toplumun siyasal temsili konusunda tutarlı görüşü yoktur. 1903 yılında kabul edilip, 1917'de henüz değiştirilmemiş parti programı, genel seçimle işbaşına gelmiş Kurucu Meclisi halk egemenliğinin temsilcisi olarak görür. Nisan konferansında partizanlar Kurucu Meclis ile sovyeti eşit görür, bu iki organı iktidar bakımından sınıflandırmayı düşünmez. Ekimden sonra, bu duyarlı konudaki görüşlerini ustaca gizleyen Lenin ile parti arasındaki fikir ayrılığı su yüzüne çıkar. Ama nisan konferansını izleyen aylarda Lenin'in partisi, bütün diğer sosyalist örgütlerle birlikte, Kurucu Meclisi oluşturacak seçimi geciktirdiği için geçici hükûmeti suçlar.[25] Bu saldırı Bolşeviklerin, giderek yükselen bir sesle, "Bütün iktidar sovyetlere!" diye haykırmalarını engellemeyecektir.

Troçki'yle ittifak

Nisan konferansı sonrasında hızla birbirini izleyerek gelişen olaylar, Rusya'yı ve parti içindeki durumu altüst eder.

Birinci değişiklik, Milyukov'un ikinci notasının yarattığı buhrandan kurtulamayıp dağılan Prens Lvov Hükûmeti'nin yerine bir koalisyon hükûmetinin kurulmasıdır. Milyukov'un notası zaten patlamak üzere olan ortamın fitilini ateşlemekten başka bir işe yaramamıştır. Rusya o dönemde çift başlı bir yönetimin, daha doğrusu geçici hükûmetin sovyetler karşısında direnememesinin güçlüklerinden rahatsızdır. Bir önceki hükûmetin içindeki tek sosyalist Kerenskiy varlığıyla, tutumunun belirsizliğiyle, hükûmet ve sovyet arasındaki manevralarıyla, iktidarı belli bir yere yerleştirmenin imkânsızlığını göstermektedir. Böylece krizin sonucunda, mayıs ayı başında bir koalisyon hükûmeti kurulur. Prens Lvov hükûmet başkanı olarak kalır, ne var ki yönetime sovyet temsilcisi olarak altı sosyalist girer: iki Sosyalist Devrimci, iki Menşevik, iki bağımsız sosyalist. Lvov'un temsil edeceği bir şey kalmamıştır.[26]

25. Bu gecikme için, bkz. Tsereteliy'in açıklamaları, age., s. 474-490.

26. "Geçici Hükûmet Açıklaması Üzerine Tezler" – 4 mayıs 1917'den önce değil, *Polnoye, sobraniye soçineniy*, c. 32, s. 437-438.

Ancak parti için yeni bir aşamaya imkân veren olay, Troçki'yle yapılan barıştır. Troçki mayıs ortalarında Rusya'ya döner. Dönüşünün hemen ertesinde, 1905 yılında başkanlığını yaptığını kimsenin unutmadığı sovyet karşısında konuşur. Daha sözünün başında Lenin'in geliştirdiği tezleri benimser, delegeleri bütün iktidarı sovyetlere teslim etmeye, demokratik devrimi zaman geçirmeden proletarya devrimine dönüştürmeye çağırır. Artık Lenin ile Troçki'yi ayıran tek şey, Troçki'nin iki sosyal demokrat hizip karşısında bağımsızlığını korumak isteyen ("bölgelerarası" olarak çevrilebilecek *mejrayonnıy*) Enternasyonalci sosyal demokrat örgütüne bağlı olmasıdır. Oysa Lenin Troçki'yi kendi tarafına çekmek istemekte, zaman geçirmeden harekete geçmek arzusunda olan Troçki de bu hareketi başlatacak kişinin Bolşeviklerin önderi olduğunu görmektedir.

Ne var ki ilk adımı atan, Troçki'nin başkente gelişinin hemen ertesinde bir *mejrayonnıy* toplantısına katılan, Troçki'ye *Pravda*'nın yazı kuruluna ve parti kongresini hazırlamakla görevli komiteye girmesini öneren Lenin'dir. Hemen bir araya gelmemelerinin nedeni, Troçki'nin Bolşevik bayrağı altına girmedeki tereddüdüdür. Troçki'ye göre Bolşevik hareket devrini doldurmuştur, şimdi yapılması gereken, yepyeni bir parti kurmaktır. Tereddütleri, hem içindeki rahatsızlığı hem de onur mücadelesini gösterir. Lenin'in yanında yer almakla, Bolşeviklerin eskiden beri doğru yolda olduklarını kabul etmiş olmayacak mıdır? Bu nedenle aradaki mesafeyi korumaya çalışır; asıl umudu, Lenin'in kendisine yanaşacağıdır. Ne var ki, her zamanki tutumundan ayrılmayan, Troçki'nin sonunda doğru yolu bulacağından emin olan Lenin, bir gün iktidara gelmek amacıyla kurduğu partiyi lağv etmeyi kabullenmez. Adını değiştirmeyi de. Başarı yakındır, bu nedenle partinin hiçbir şeyini değiştirmemek gerekir. Troçki'yi kabule de, bunun için bir süre daha sabır göstermeye de hazırdır.

Sonraki haftalarda Zimmerwald grubu, Rus sosyalistlerinin, barış görüşmelerinin yapılacağı Stockholm'de düzenlenecek sosyalist konferansına katılmalarının doğru olup olmayacağını kararlaştırmak üzere, Petrograd'da toplanır. Katılımcılar ikiye ayrılır: bir kısmı konferansa katılmayı desteklerken, ötekiler toplantının boykot edilmesinden yanadır.[27] Troçki hepsinden daha öfkelidir, devrim yolunda yürüyen Rus sosyalistlerini bir araya getirecek konferans projesini ve hâlâ kendi hükûmetlerini desteklemekte ısrar eden Avrupalı sosyalistleri acımasızca eleştirir.

27. Tsereteliy, age., s. 271-285.

"Uzlaşmacıları" yerin dibine batırmak için yeterince sert kelimeler bulamamaktan yakınırken, Lenin onun sahneyi işgal etmesine ve katı sosyalist rolü oynamasına izin verir. Böylesine aşırı görüşleri savunduğunu gören Anjelika Balabanova Lenin'in yanına gider ve Troçki'nin Bolşeviklere katılmasını neyin engellediğini öğrenmek ister. Lenin'in cevabı iki adamın arasındaki ilişkinin belirsizliğini gösterir: "Bilmiyor musunuz? Hırs, sadece hırs!"[28]

Lenin'in geri kazanmak istediği sadece Troçki değildir. Rusya'ya dönmüş olan Martov da, onunla birlikte Enternasyonalci bir tutum alan ve barış isteğini destekleyen Menşevikleri Bolşevik saflarına katmaya yönelik benzer bir öneriyle karşılaşır. İşte iki Menşevik'in de yer aldığı koalisyon hükûmeti o günlerde kurulur, ne var ki Menşevikler, hükûmetin "savunmacı" tutumu nedeniyle böyle bir katılımı desteklemekten çekinir. Martov katılımı tartışacak olan Menşevik konferansına tam zamanında gelir ve Menşeviklerin hükûmete iki üye vermelerini, partisinin yeni hükûmete katılmasını çok sert sözlerle kınar. Lenin entelektüel ağırlığıyla herkesten saygı gören Martov'u, önemli bir müttefik olarak görür. Ne var ki sürgün hayatı Martov'a siyasal ağırlığını kaybettirmiştir. Gerçekten de Menşevik konferansı, Martov'un tüm muhalefetine rağmen, parti üyelerinin koalisyona girmelerini onaylar, hükûmete koşulsuz destek sözü verir. Üyelerden kırk dördü katılım yönünde oy kullanır, on bir ret oyunun yanında on üç de çekimser vardır. Martov bu yenilgiyle hem savaşı hem de Menşevik Partisi'nin başına geçme umudunu yitirir. Yalnız kalmasına rağmen, Lenin'e katılmayı reddeder.[29] Bir zamanlar dostu olan kişi hakkında, 1917'de çok olumsuz düşünceler beslemektedir. Onun gözünde Lenin, tek tutkusu iktidar olan bir sahtekârdır. Gelişinden sonraki günlerde, düşüncelerini Tsereteliy'e açar: "Lenin'in gözünde ne barışın ne de savaşın gerçek bir önemi yok. Onun için önemli olan tek şey, devrim. Üstelik, tek gerçek devrim de, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmelerini sağlayacak olanı."

Kabul etmek gerekir ki, böyle bir yargı, iki adamın arasında bir yakınlaşmanın imkânsız olacağını göstermektedir. Oysa Lenin için çağrılarının cevapsız kalması pek önemli değildir, çünkü kamuoyunun Bolşevikleştirilmesi giderek daha başarılı sonuçlar vermektedir. Üstelik o aşamada, rakiplerinin kullanamayacağı ayrıcalıklara da sahiptir.

Her şeyden önce, maddî imkânları büyük ölçüde Almanya'nın

28. Balabanova, age., s. 164.

29. Suhanov, age., 173, 174.

verdiği yardıma dayanan ve diğer iki tarafınkiyle kıyas kabul etmeyen bir basına sahiptir. Elindeki imkânlardan yararlanarak, çeşitli sosyal ve ulusal topluluklara seslenebilecek çok yönlü bir basın sistemi kurmuştur. *Pravda* daha 1917 yazında doksan binlik bir tiraj yakalar. Partinin yayımladığı gazetelerin toplam tirajı üç yüz yirmi bini bulur. Yayımlanan kırk bir gazeteden yirmi yedisi Rusça, diğerleri Gürcüce, Ermenice, Litvanya dilinde, Letonca, Tatarca vs'dir. Bolşevik gazetelerin asıl gücü, sadece çeşitli dillere seslenmelerine değil, özel toplumsal birimlere, kadınlara, askerlere (ordu için yayımlanan gazeteler de okuyucusuna göre değişir: denizciler, cephedekiler vs) hitap etmesine dayanır. Öte yandan Bolşevik matbaaları her gün hatırı sayılı miktarda broşür ve ilan da basar. Böylesi bir çabayı karşılamak için parti, iki yüz altmış bin beş yüz rubleye alınmış bir matbaaya sahiptir. Bütün bu verileri özenle tarayan Volkogonov,[30] sayıları hızla artmakla birlikte militanların, aidatlarıyla böylesi bir yayın yoğunluğunu karşılayamayacaklarının altını çizer. Sonuçta Lenin eşsiz bir propaganda imkânına sahip görünmektedir.

Basının yetmeyeceğini gören Bolşevikler işçi sınıfını yönetmenin yolunu fabrika komitelerinde bulur. Gerçekten de sendikalar Menşeviklerin hâkimiyetindedir, bu nedenle etkilerini hafifletmek gerekir. Lenin bu nedenle fabrika komitelerinin kurulmasını destekler, Bolşeviklerin propaganda yoluyla komiteleri tanıtmalarını ister. Bu gibi komiteleri yönetmek kuşkusuz kolay değildir, ne de olsa başlangıçta Bolşeviklerin alkışlamakla yetindiği kendiliğinden kararlardan doğmuşlardır. Her zaman endişeyle karşıladığı bu yarı anarşik sendikalardan çekinmekle birlikte, Lenin Menşevikleri işçi çevrelerinde yenmek ve kendi görüşlerine yanaşma eğilimi gösteren işçi hareketini denetlemek için bu kuruluşlardan yararlanabileceğini görür. Her zaman pratik, hatta oportünist biri olarak, bu hareketlerinden olabildiğince yaralanmak niyetindedir.

"Size iktidarı teslim etmeye hazırız"

Rusya'ya geleli henüz iki ay bile olmamışken, Lenin durumundan memnun olduğunu söyleyebilir. Olaylar hızla gelişmekte, hükûmet otoritesi her geçen gün biraz daha yıpranmaktadır. Koalisyon hükûmeti ilhaksız ve tazminatsız bir barış istediğini açıklamıştır ama barış gelmemiştir; ordunun hoşnutsuzluğu giderek artar. Hükûmetin halka yaptığı açıklamaya göre, Amerika Birleşik

30. Volkogonov, *Le Vrai Lénine*, s. 136 ve Pipes (R.), age., s. 384, 385.

Devletleri'nin savaşa girmesi, savaşın doğasını değiştirmekte, savaşı sadece emperyalistler arasında olmaktan çıkararak, Rusya'nın arzuladığı barışın yakın olduğunu müjdelemektedir. Ne var ki toplum bu müjdelere kulak asmaz, savaşın sürüp gittiğini, savaşla birlikte acıların da devam ettiğini görür. Kentlerde Bolşeviklerin desteklediği karışıklığın yanı sıra köylerdeki hareketlilik de hükûmetin giderek artan yalnızlığının işaretidir. Taleplerini sıralama derdinde olan işçileri, köylüleri bir araya getiren konferans ya da kongreler de, bulanık suda balık avlamaktan hoşlanan Bolşeviklerin işine gelecek karanlık bir fon oluşturur.

I. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi haziran ayında, işte böylesine sert bir siyaset ortamında açılır. Bolşevikler kongreyi kontrol altına alabilmekten uzaktır: oy vermeye yetkili sekiz yüz yirmi iki delege arasında sadece yüz beş temsilcileri vardır, oysa Sosyalist Devrimciler iki yüz seksen beş, Menşevikler de iki yüz kırk sekiz oya sahip görünmektedir. Ne var ki, daha hiçbir partiden olmayan, karar vermeden önce güç dengelerini görmeyi bekleyen delegelerin sayısı yüksektir. Bolşevikler bu kararsızları ikna etmek için hatırı sayılır çaba gösterir.

Birçok askerin de üst üste yığıldığı Tauride Sarayı'nın boğucu sıcağında olay, Posta ve Telgraf Bakanı Tsereteliy'in sözleri üzerine patlak verir: "Bugün ülkemizde, 'iktidarı bana bırakıp, defolun, gidin' diyebilecek tek bir siyasî parti yoktur." Lenin o zaman ayağa kalkar, her kelimenin, her hecenin üzerine basarak, o kendine özgü güvenle cevap verir: "Böyle bir parti var. Hemen şimdi iktidarı devralmaya hazırız!"[31]

Tümüyle savaşa ve hükûmetin savaşı sona erdirmedeki beceriksizliğine ayırdığı konuşması bir taraftan öfkeli çığlıklar ve ıslıklarla, öte yandan da Tauride Sarayı'nı dolduran askerler ve denizcilerin alkışlarıyla kesilir. Kerenskiy'in Lenin'e hitaben giriştiği, eşsiz bir alaycılık ve mantık şaheseri konuşmasının başarısızlığının nedeni de, askerler ile denizcilerin orada bulunmalarıdır. Şöyle der Kerenskiy: "Bize 1792 Fransız Devrimi'ni taklit etmeyi öneriyorsunuz. Ülkenin tümünü düzensizliğe sürüklemek istiyorsunuz. Tutucuların da desteğiyle bizi yıkmayı başardığınızda, bir diktatörün yerini hazırlamış olacaksınız!"

Alkışlar ile oylar birbirine benzemez. Askerler ile denizcilerin sayesinde, Kerenskiy karşısında zaferi elde eden, Lenin'dir. Ne var ki, içerideki güçlerin dengesini gösteren oylamayı Kerenskiy kazanır. Delegeler geçici hükûmete güvenoyu verir ve Lenin'in,

31. Suhanov, age., s. 188.

devlet iktidarını sovyetlere devretme önerisini reddeder.

Kongre kapanmadan önce, gelecek için önemli olacak bir karar daha alınır; bir tüzük hazırlanacak, üç ayda bir toplanılacak ve toplantılar arasında sovyetlerin daimî organı olarak çalışmak üzere bir Tüm Rusya Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi (VTsik) seçilecektir. Merkez Yürütme Komitesi'ne seçilen iki yüz elli üyeden sadece otuz beşi Bolşevik'tir. Tüm çabalarına, sovyetlerin iktidarı konusundaki tüm konuşmalarına rağmen, sovyet kongresinin kontrolü Lenin'in elinde değildir. Salonda bulunan, Bolşevik görüşlerini alkışlayarak Lenin muhaliflerini yuhalayan, kongreye bir solcu toplantısı görünümü veren askerler ile denizcilerin oluşturduğu kusursuz baskı mekanizmasına rağmen.

Sovyetler kongresinde tam güçlenemeyen Lenin'in sokaktaki durumu bunun tam tersidir, zaman geçirmeden bunu kanıtlamayı kararlaştırır. 9 temmuz günü Bolşevik Partisi ve fabrika komitesi kaynaklı afişler, ertesi gün "barışçı" bir gösteri yapılacağını ilan eder; ne var ki, sloganlar sakin bir gösteriyi işaret etmekten uzaktır: "Kahrolsun çarın Duması!", "Kahrolsun Devlet Konseyi!", "Kahrolsun on kapitalist bakan!" "Derhal bütün iktidar sovyetlere!" "Ekmek, barış, özgürlük!" Taburlar –Petrograd garnizonunun birlikleri, Lenin'in denetimindeki Bolşevik askerî örgütünün kontrolündedir– gösteriye ellerinde silahlarıyla katılacaklarını açıklar.

Çkeidze endişe içinde Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ni uyarır, Bolşeviklerin böylesi bir güç gösterisinin kanla sonuçlanacağını hatırlatır, öte yandan Tsereteliy de Lenin taraftarlarını darbe hazırlığıyla suçlar. İlginç olanı, Lenin'in o gün Tauride Sarayı'nda bulunmaması, diğer bir deyişle endişeli delegelerin gösteriyi iptal çağrılarına cevap verecek durumda olmamasıdır. Sonunda, gösteri iptal edilir: Bolşevikler, hükûmeti işçileri silahsızlandırmak, garnizonu zayıflatmak amacıyla bir komplo düzenlemekle suçlar. Ne var ki, soruşturmadan da görüleceği gibi her şey, Bolşeviklerin gösterinin bir darbeyle sonuçlanacağını umduğunu gösterir. Darbe başarılı olur olmaz yeni iktidarı yerine oturtmak için tüm hazırlıklar tamamdır.

Ertesi gün sovyet, bir gün öncesinin gelişmelerinden dersler çıkarmak üzere toplanır. Menşevikler ve başlıca sözcüleri, Dan ile Martov, gösteri yürüyüşlerinin ne koşullarda yapılacağını belirleyecek katı kurallar konulmasını talep eder. Gösterileri sadece sovyet onaylayacak, sovyetlerin özel izni dışında silahlı gösteriler hoş görülmeyecektir. Bolşevikler tepki göstermeden tar-

tışmaları izler. Tsereteliy Dan'ın projesinin de ötesine geçip Bolşeviklere, iplerini ellerinde bulundurdukları toplulukları silahsızlandırmayı önerip, aksi takdirde yasallığın yaralanacağını belirttiğinde de bir şey yapamazlar. Tsereteliy'e cevabı "işçi sınıfının silahlarının alınamayacağını" ileri süren Martov verir. Nihaî karar Bolşevikleri ciddi bir tehlikeden, yasadışı ilan edilmekten kurtarsa da, Dan'ı memnun eder. Bolşevikler böylesi bir tehlikeyi göze alacak kadar kendilerine güvenmezler. Kendilerini destekleyen ve onları denetimi güç, fazla hareketli devrimciler olarak tanımlayan Martov'a şükran borçlu oldukları kuşku götürmez; ne var ki, arkalarındaki halk desteğinin verdiği yasallığa güvenerek, böylesi bir teşekkürü gerekli görmezler. Tsereteliy'in Bolşevikleri yasadışı ilan etme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kısa süre sonra Menşevikler Tsereteliy'in kehanetinin gerçeğe sandıklarından çok daha yakın olduğunu görüp şaşıracaklardır.[32]

Lenin hemen ertesi gün üstünlüğünü geri kazanır. *Pravda*, Bolşeviklerin gözünde, sovyetin gösterileri denetlemeye ya da yasaklamaya yetkili olmadığını açıklar. Bir de, Bolşeviklerin gösteri düzenlemek istediklerinde, sovyetten izin almaya niyetli olmadıklarını. Lenin yeni bir çıkış yapmak için uygun zamanı kollamaktadır.

Fırsatın doğması için birkaç hafta beklemesi gerekecektir. En azından, öyle sanacaktır.

Başarısız bir darbe girişimi

29 haziran günü Lenin, Krupskaya'yla birlikte birkaç gün dinlenmek için, arkadaşı Bonç-Bruyeviç'in Finlandiya sınırı yakındaki köylerden birindeki villasına gider. Tatil mi, yoksa zorunlu bir geri çekilme mi? Dönüşünden beri içinde bulunduğu hareketlilikten bitkin düştüğü kesindir, Krupskaya'nın titizlikle izlediği sinirlerinin iyi durumda olduğu da söylenemez. Yine de başkentten ayrılmasını açıklamak için, dinlenmekten çok daha güçlü bir nedeni olması gerekir: ihtiyat. Haziran ayının bu son günlerinde Lenin hükûmetin kendisi hakkında bir dosya hazırladığını, ihanet kanıtları topladığını bilmektedir. Almanya üzerinden dönüş herkesçe bilinmekte ve hâlâ eleştirilmekte olsa da, bu kez amaç, Hanetskiy ve Parvus'un malî operasyonlarıyla ilgili deliller toplamak, Lenin'in bu faaliyetten haberdar olduğunu kanıtlayıp, Bol-

32. Tsereteliy, *Vosporninaniya*, c. 2, s. 53 ve sonrası.

şeviklerin 1914 yılından beri önderleri tarafından ısrarla öne sürülen yenilgi kampanyasını böylesine aralıksız sürdürebilmelerinin ardında, Almanya'dan oluk oluk akan paraların bulunduğunu açıklamaktır.

Fransız haberalma örgütünün de katkıda bulunduğu böylesi açıklamaların zamanlaması, özellikle çok kötü seçilmiştir.[33] Daha iki hafta önce, 16 haziranda, Kerenskiy güneybatıda yeni bir saldırı başlatmış, bu saldırıyı desteklemek için, Fransa'ya gönderilen birliklerin geri getirilmesi gerektiğine karar vermiştir. Bu son çabayla bozgunlar zincirini kırmak ve İttifak Devletleri'ne ayrı bir barışa oynamalarının imkânsız olduğunu göstermek umudundadır. Bolşevikler, zafer umudu doğar doğmaz, cephede olduğu kadar toplumun içinde de vatanseverlik ateşinin yeniden canlandığını kabul etmek zorundadır, üstelik Galiçya'dan gelen ilk haberler de oldukça cesaret vericidir. Ne var ki, birkaç gün sonra şiddetli bir Alman karşı saldırısı tüm umutları söndürür. Bundan sonra yenilgiyi görmek, gereksiz ölüleri, yaralıları ve tutsakları saymaktan başka yapacak bir şey yoktur. Geriye, Kerenskiy'in artık gerçek bir çılgınlık olarak değerlendirilen kararının bedelini ödemesi kalır. Bozgunun sorumlusu olarak gösterilir, etkisini büyük ölçüde yitirir. Gözden düşüşü tam da temmuz darbesine rastlar: oysa bu darbe karşısında zaten hiç gösteremediği bir kararlılık ve güç sergilemesi gereklidir.

Başarısız darbe girişimini tüm ayrıntılarıyla anlatmak yersiz olacaktır. Yine de ana hatlarını özetlemenin gerekli olduğuna kuşku yoktur. Bunun için, 1917 yazında başkentteki iki önemli durumun altını çizmek doğru olur.

Her şeyden önce, Vıyborg'da, savaştan önce Bakan Durnovo'ya ait villaya yerleşen anarşistlerin faaliyetlerindeki artış. Bu villa anarşistlerin genel karargâhı olmuş, Suhanov'un da belirttiği gibi, hem sovyeti hem de hükûmeti endişelendirmeye başlamıştır. Her iki kurum da villanın her an kullanılmaya hazır, silah ve patlayıcı dolu olduğundan emindir. Yine de kimse müdahale etmeye ya da konuyla yakından ilgilenmeye cesaret edemez. Anarşistlerin haziranda bir matbaaya el koymaları, sovyete müdahale bahanesi sağlar. Sovyet villaya ve matbaaya el koymaya kalkınca, bu kez anarşistlere Vıyborg halkını yanlarına çekme fırsatı vermiş olur. Sonuç olarak Vıyborg gerçek bir kurtarılmış bölgeye dönüşür; anarşist, işçi ve denizciler de "çoğunluğun" (hükûmet ile sovyetlerin) devrim düşmanlarının safında yer al-

33. Nikitin, *Rokovıye godıı* (Güç Yıllar), Paris, 1937, s. 110-116.

dığına inanır. Geriye bu inancı mücadeleye dönüştürmek kalır.[34]

Vıyborg'da baş gösteren karışıklığa, Bolşeviklerin askerlerin hoşnutsuzluğunu körükledikleri başkent kışlalarının kargaşası eklenir. Haziran saldırısı kışlalarda heyecan ve endişe yaratmış, askerler Galiçya cephesine takviye olarak gönderilmekten korkmuştur. Öte yandan Bolşevikler de, hükûmetin saldırıdan yararlanarak kendilerine yakın birlikleri başkentten uzaklaştırmasından çekinir. Bütün bu gelişmelerin ortasında gelen bozgun haberleri, Rus ordusunun Alman ve Avusturya birlikleri karşısında yenilgiye uğradığını belirten bilgiler, halkın mutsuzluğuna bir de hükûmetin böyle bir görevi yerine getirecek beceride olmadığı düşüncesini ekler.

3 temmuz günü Petrograd'da üç gün sürecek gerçek bir ayaklanma başlar, birinci koalisyon hükûmeti devrilir, Rus siyasetinin hâlâ belirsizliklerle dolu olduğu görülür.

Ayaklanmadan önce hükûmet Bolşeviklerin, –içlerinden bazı birliklerin cepheye gönderilmesi emrine kelimenin tam anlamıyla isyan eden– garnizonun içinde gereğinden fazla aktif olduğunu, böylesi faaliyetlerin her türlü ölçüyü aştığını, bu nedenle durdurulmaları gerektiğini kararlaştırır. Hükûmet Lenin'in ihanet dosyasını ele alarak, Bolşevik önderleri tutuklamaya kalkışır. Lenin daha tartışma aşamasındayken karardan haberdar olur ve başkent dışında geçici bir sığınak aramaya başlar.

3 temmuz günü başkentte gerçekleştirilen işçi ve asker gösterileri iki gün boyunca bütün sokakları kaplayacak, göstericiler Tauride Sarayı'nı işgal edip, aralarında Viktor Çernov'un da bulunduğu bazı siyasetçileri rehin alacak, iktidarın sovyetlere verilmesini talep edecektir. Hükûmet tüm şaşkınlığına rağmen, bir dizi önlem alır. *Pravda*'yı yasaklar, sadık birlikleri başkente getirir, sonunda da üç Bolşevik önderin, Lenin, Zinovyev ve Kamenev'in tutuklanmasına karar verir.

Temmuz ayının bu günlerinde –her şey ayın 6'sında sona erer– üç grup başroldedir: Bolşevikler, göstericiler, hükûmet. Her grubun tavrı da, kararsızlıklarıyla ve görevden kaçmalarıyla, gerçekten şaşırtıcı olur.

Öndersiz kalan Bolşevikler –Lenin sığınağından 4 temmuzda çıkar– bu belirsiz günlerde yeni bir üçlü tarafından yönetilir: Zinovyev, Kamenev ve o andan itibaren Lenin'e katıldığı kesinleşen

34. Suhanov, age., s. 192, 193, ve Raskolnikov (F.), *Kronştadt i Pyter*, Moskova-Leningrad, 1925.

Troçki. Üstelik kriz sırasında yıldızı parlayan, her fırsatta görüşlerini açıklayan, ayaklanmanın en ateşli anlarında iktidarın el değiştirmesi gerektiğini savunan da Troçki'dir. Bolşevikler daha çok iki cephede göze çarpar: isyancılara hitap ederler, genellikle birkaç saat sonra geri alınacak talimatlar yağdırırlar; sovyetlerdeki işçileri vurucu güç olarak kullanmaya çalışırlar.

Bu üç günün göze batan ikinci gücü, 1 temmuzdan beri iktidar merkezlerine doğru yürüyüşe geçen ve Bolşeviklerden hareketin devamı için talimat bekleyen işçiler ve askerlerdir. Bolşevikler, bunun kendiliğinden doğmuş bir hareket olduğunu iddia ederler. Ama biraz yakından bakıldığında, harekete bizzat kendilerinin önayak oldukları, haftalardır bu hareketi hazırladıkları anlaşılır. Bu aşamada ayaklanmanın durdurulması imkânsızdır. Başkentin sokaklarını işgal eden askerler ile işçiler, her zamankinden daha kararlı görünürler. Şurada burada birkaç silah patlar, Göstericiler, özellikle hükûmet binasının ve sovyet merkezinin önünde toplanıp haykırır: "Kahrolsun on kapitalist bakan!", "Bütün iktidar sovyetlere!" Kamenev Tauride Sarayı'nda toplanan sovyetin önünde sahneye fırlayıp bağırır: "Kimseye ayaklanma çağrısı çıkarmadık. Ama insanlar kendiliğinden sokaklara döküldü... Onlarla birlik olmamız gerek. Görevimiz, harekete bir düzen sağlamak."

Kısacası, ayaklananların yardımıyla da olsa, Bolşevikler iktidarı ele geçirmek üzere gibi görünürler. Ne var ki son adımı atmazlar, durmaksızın birbirleriyle çelişen talimatlar yağdırırlar. Oysa ertesi sabah, Lenin taraftarlarının harekete geçmeye karar verdikleri söylenebilir. Onlar gece boyunca, parti merkezinde tartışırlarken, tehlikenin bilincine varan hükûmet takviye güçler getirtir. Şafak sökerken, her şey yeni baştan değişir: Bolşevikler gibi yönetim de harekete geçer; kışlalara temsilciler gönderilir, asker ve işçiler herhangi bir hareketten kaçınmaya ikna edilir.

Uzun tartışmalardan sonra Bolşevikler, henüz güç kullanma zamanının gelmediğine karar verir. Göstericilere verdikleri çelişkili talimatlar, kararsızlıklarının göstergesidir. 4 temmuz sabahı *Pravda* sansürün bıraktığı büyük bir boşluk, onun hemen altında da toplumu sükûnete davet eden bir başlıkla çıkar. İktidar felç olmuşken, gerçekten yönlendirilmek koşuluyla kalabalıkların her şeye hazır göründüğü bir sırada, Lenin'in 4 temmuz günkü davranışıyla da belirginleşen bunca tereddüdün nedeni nedir?

Lenin'in ihanetinin yayımlanmaya hazır olması, bu tereddüde kısmî ama gerekli bir açıklama getirebilir. Kerenskiy ihaneti kanıtlayacak belgelerin yayımlanmasına daha 4 temmuzda karar

vermiştir. Oysa hükûmet yayının acilliği konusunda tereddüde düşer. Gün boyunca ayaklanmaları bastırabileceğini, Bolşevikleri yasadışı ilan edebileceğini sanır, daha şimdiden onları siyasal hayatın dışına atacak mahkemelerin düşünü görür. Bu nedenle halka Lenin'i suçlayacak belgelerin sadece küçük bir bölümünü açıklar, asıl karutları yargı aşamasına saklayacaktır; hükûmet belgeleri bir ara gazetelere göndermiş, kısa süre sonra da geri istemiştir.[35] Bunun nedeni, tüm belgelerin yayımlanmasını isteyen Adalet Bakanı Pereverzev ile Lenin'e yapılmak istenen haksızlığa öfkelenen sovyet arasındaki fikir ayrılığıdır. Lenin'den nefret eden Tsereteliy bile ihanet belgelerini durdurmaya çalışır. Sovyetin isteği üzerine bütün gazeteler suskun kalır, içlerinden sadece *Jivoye Slovo* talimata uymaz, "Casuslar: Lenin, Hanetskiy ve Şürekâsı" adlı bir makale yayımlar. Hemen herkesin okuduğu makale, Lenin'in durumunu çok güçleştirir. Başta Bolşevizm taraftarı askerler olmak üzere, Rus halkının barış istediği doğrudur kuşkusuz, ancak düşmanın destekleyip finanse ettiği bir barışı hiçbiri kabul edemez.

Bolşeviklerin karşı saldırısı gecikmez. Zinovyev hemen sovyetin karşısına çıkıp "basında yer alan ve halk kitleleri üzerinde büyük etki yapan iftira kampanyasını" mahkûm eder. Bu korkunç iftiranın nedenlerini açıklamak bile gereksizdir: "İftira sadece devrimimizin çıkarlarına saldırmakla kalmamakta, bir bakıma tüm Avrupa işçi hareketini hedef almaktadır. Yoldaş Lenin'e itibarını iade etmek, bu iftira kampanyasını durdurmak gerekir... Buraya partimizin Merkez Komitesi adına, bu görevle geldim." Bu kararlı müdahale bile Bolşeviklerin endişelerini, şaşkınlığını yatıştıramaz. Açıklamaların yarattığı etki nedeniyle –başta Lenin– böylesi bir zamanda iktidara uzanmanın imkânsızlığını anlamış olmaları muhtemeldir. İşte ayaklananlara verdikleri sükûnet ve ölçülük talimatının nedeni de, iktidarı ele geçiremeyeceklerini anlamalarıdır.

Hükûmet durumdan yararlanma yoluna gider, bu sırada toplumda oluşmaya başlayan tepki de yönetimin işini kolaylaştırır. Devrim ve Bolşeviklik karşıtı unsurlar *Pravda*'nın matbaasını basıp yağmalar, parti genel merkezinin etrafını çevirir. Artık hükûmetin, asilerin silahlarını almasının, kışlaları denetim altına sokmasının zamanı gelmiştir. Aynı zamanda da, Bolşeviklerin tutuklanması emri çıkar.[36]

35. Şugayev (D.), *Revolyutsiyonnoye dvijeniye v yule* 1917 (Temmuz 1917 Devrimci Hareketi), Moskova, 1959, s. 290 ve devamı.

36. Nikitin, age., s. 149, 150.

Lenin ve Zinovyev zamanında kaybolmayı, sonra Finlandiya'ya kaçmayı başarırsa da, Kamenev, Troçki, Lunaçarskiy ve Kollontay tutuklanır. Hapishaneye, Alman paraları davasından içeri atılan Hanetskiy'in yanına gönderilirler. Suhanov kitabında, Lenin'in kaçmakla hakkındaki suçlamaları daha da artıracağını yazar: "Lenin'in hareket özgürlüğünü önemli görmesi kadar anlaşılabilir bir şey olamaz; oysa hapisteyken, hareketleri şimdikinden daha mı çok kısıtlanacaktı?" Suhanov, tutuklu Bolşeviklerin kahramanlık mertebesine yükseldiklerini ekler ve şöyle der: "Lenin'e atılan iftira, kaçtığı için daha da önem kazanacak... Koşullar ne olursa olsun, böyle bir durumda herkes yargılanmayı tercih ederdi."[37]

Suhanov'a göre, Lenin kaçtığı ve onunla birlikte çarpışanları terk ettiği için, kolayca silinmeyecek bir leke alır. Gerçekten de Lenin'in bu konuda kahramanca davrandığı iddia edilemez. Darbe sırasında, devrimin geleceğinden ve yandaşlarıyla dayanışmaktan çok kendi güvenliğini düşünmüştür. Oysa bu davranış, Lenin'in parti kuramına da uygundur. Kurduğu partiyle öylesine özdeşleşir ki, kararlarının doğru olmayacağını bir an için bile aklından geçirmez. Partinin önderi ve ete kemiğe bürünmüş şekli o olduğuna göre, aldığı kararlar partinin de kararlarıdır.

Oysa Bolşeviklerden bir bölümü Lenin'in kararını onaylamaz, yaptıklarını doğrulatmak için onlarla uzun tartışmalara girmek gerekir. 7 temmuzda, Lenin –Stalin'in dostu olan ve onun da sonra sığınacağı– Aliluyev ailesinin dairesinde geçici bir sığınak bulmuşken, bu konuyu Krupskaya, Stalin, Orconikidze, Nogin ve daha az tanınmış birkaç başka Bolşevikle tartışır.[38] Baştan beri Bolşevik, 1903'ten bu yana Lenin'in yakını, Merkez Komitesi üyesi Nogin, Lenin'in teslim olması gerektiğine inanır, onu ikna etmek için saatlerce dil döker. Kararın kaçma yönünde alınmasının başlıca nedenlerinden biri, çok uzun süredir sadık bir Leninci olarak bilinen Yelena Stasova'nın getirdiği, hükûmetin bambaşka bir davaya temel hazırlamak için ürettiği yeni bir suçlama haberidir: suçlamaya göre Lenin sadece Alman casusu değil, aynı zamanda da Ohranka'nın parayla satın aldığı bir kışkırtıcıdır. "Teslim olmayın" diye haykırır Stalin, "Teslim olmayın. Sizi öldürürler!"[39] Baştan beri kaçma yanlısı olan Lenin, Nogin ve Orconikidze'nin öne-

37. Suhanov, a.ge., s. 238.

38. Aliluyeva (A. S.), *Vospominaniya*, s. 176-182.

39. age., 190.

risi yerine Stalin'in uyarısını dinlemeye karar verir. Bir sonraki hafta yayımlanan *Proletarya Davası*'nda çıkan, Lenin ve Zinovyev'in birlikte imzaladığı mektup, tartışmaya son noktayı koyar: adil ve güvenli biçimde yargılanacaklarından kuşkulandıkları için, kaçmayı yeğlemişlerdir.

Belirgin özelliği hükûmetin aldığı önlemlerden çok, kalabalıklar ile Bolşeviklerin kararsızlıkları olan başarısız darbe girişiminin ertesinde, yönetimin kontrolü yeniden ele geçirmekte olduğu görülür. Lenin ve partisi, meydanı iktidara, Menşeviklere ve Sosyalist Devrimcilere bıraktıkları yönünde bir suçlamayla karşı karşıyadır. Bolşeviklerin sahneden çekilmeleri ve radikalleşmek yerine belli bir denge sağlanabileceği görüşünün Bolşeviklere itibar kaybettirmesiyle, devrim daha belirgin bir yola girmiş gibidir.[40]

Güçlüklerle dolu bir dönüş

Temmuz ayaklanmasının şu sonuçları doğurur: birinci koalisyon hükûmeti, fırtınadan hemen sonra çekilir. Prens Lvov bu kez kesin olarak istifa eder, Kerenskiy sosyalist ağırlıklı bir bakanlar kurulunun başına geçer, bu kez savaş bakanlığının yanı sıra, denizcilik bakanlığını da alır. Yanına Sosyalist Devrimcileri –Savinkov ve Lebedev– ve Kadetleri almayı da unutmaz. Yine de kimse yeni koalisyondan hoşlanmaz. Kerenskiy ağırlığını daha da artırabilmek için, 18 temmuzda General Kornilov'u çağırır ve başkomutanlığa atar. Ne var ki yeni iktidar karşısında sürekli olarak Lenin ve Bolşeviklerini bulur; hedef olduğu saldırılar en önemli projesini, Alman paraları konusunu açığa kavuşturup Bolşeviklerin defterini dürme tasarısını gerçekleştirme imkânı vermez. Karşıdan en önemli eleştiri, böylesine çok kişinin tutuklanmasını kınayan, daha da önemlisi, Lenin'i desteklemeye devam eden sovyetten gelir. Martov hükûmet kararının en ateşli muhaliflerindendir; Lenin'in ahlakî değerleri fazla tanımayan bir entrikacı olduğunu kabul eder, ama hain olabileceğine inanmaz. Tsereteliy de Martov'un izindedir. Böylesine bir yaylım ateşiyle karşılaşan hükûmet, Lenin'e yönelttiği ihanet suçlamasını terk etmek zorunda kalır. Lenin parmağını bile kıpırdatmadan, ilk zaferini kazanır: akılları çok daha başlarında görünen rakipleri, onun im-

40. Temmuz krizinin bütününe ilişkin kusursuz bir anlatı için, bkz. Rabinoviç (A.), *Prelude to revolution, the Petrograd bolsheviks and the July 1917 uprising*, Bloomington 2. baskı, 1968, s. 233 ve devamı.

dadına koşmaya karar vermişlerdir.

Bolşevik Partisi 23 temmuz ve 3 ağustos arasında düzenlenen VI. Kongre sırasında yeniden örgütlenir.[41] Kaçak olan Lenin'in ve hapisteki Troçki'nin katılamadıkları, yine de kişilikleriyle etkiledikleri ilginç bir kongre. Taşıdığı "Birleşim Kongresi" adı, o güç dönemde tüm Bolşeviklerin su üzerinde kalmaya çabaladıklarının göstergesidir. Kongre hazırlanırken delegeler adil ve düzenli bir seçimle belirlenir, seçimlere dörtte biri başkentte, yaklaşık yüz yetmiş bin militan katılmıştır. İki yüz altmış yedi delege arasında, sadece yeminli Bolşevikler değil, aynı zamanda da Troçki'nin büyük önem verdiği "bölgelerarası" örgütün ve o zamana kadar bağımsız kalmaya özen göstermiş çeşitli Enternasyonalci akımların da temsilcileri vardır. Karşılarında ancak birlik olurlarsa yenebilecekleri bir tepki gördüklerinden, hepsi de bütünleşmeden yanadır.

Lenin'in yokluğunda gerçekleştirilen birlik, her şeyden önce onun zaferidir. Başlangıçtan beri, birliği böyle canlandırmıştır kafasında: kendini sosyalist gören herkesin onun bayrağının altında birleşmesi, onun koşullarını kabul etmesi.

Kongrenin seçtiği yönetimde yirmi iki üye vardır. Lenin yine en fazla oy alan üyedir (yüz otuz dört kişinin yüz otuz üçü), hemen ardından Zinovyev (yüz otuz iki) ve Troçki ile Kamenev (yüz otuz bir) gelir. Merkez Komite oldukça karışıktır, çeşitli yönlerin yolcularını, değişik eğilimlerin taraftarlarını bir araya getirir. Lenin, Zinovyev, Kamenev, Troçki, Buharin, Sokolnikov uzun süre sürgünde yaşamışken; Stalin, Rıykov, Dzerjinskiy, Şaumyan, Sverdlov ve Muranov ülke içinde kalmış, ama hapishaneye, Sibirya'da uzun yıllara alışkın insanlardır. Seçilenlerin oldukça büyük bir çoğunluğu, parti konusunda veya savaş konusunda ya da Buharin örneğinde olduğu gibi uluslar konusunda, daha önce çeşitli tarihlerde Lenin'le çelişkiye düşmüş insanlardır. Kollontay gibileri Menşevik kökenlidir, içlerinde sürekli olarak Lenin'e muhalif olanlar da vardır: Troçki Lenin'le ancak 1917 yazında birleşmiştir; VI. Kongre bu barışmayı resmîleştirmekten öteye gitmez.

Kongre, partiyi iki yeni karar merkeziyle donatır: toplantıya katılanların (Stalin, Sverdlov, Lomov, Olminskiy ve Yurenyev) buluştuğu prezidyum ve şu isimlerden meydana gelen gerçek yönetim: Lenin, Troçki, Zinovyev, Kamenev, Lunaçarskiy ve asıl prestijini Vıyborg hapishanesindeki tutukluluğuna borçlu olan Kollontay.

41. Şestoy s'ezd RSDRP (bolşevikov) August 1917 goda – Protokolıy (VI. RSDRP (b) Kongresi Protokolü), Moskova, 1958.

Lenin'in yokluğunda genel raporu kongreye sunan Stalin, saklanan önderin sözcüsü gibi görünür. Bundan böyle, hükûmet ile devrim arasındaki ilişkilerin, Lenin'in ünlü "*Kto kogo?*" (Kim, kimin hakkından gelecek?) sloganıyla özetleneceğini açıklar ve ekler: "Temmuzdan önce, iktidarın sovyetlere barış içinde devredilmesi mümkündü. Artık durum değişti, devrimin barış süreci sona erdi. Şimdi artık kopma ve patlama aşamasına geldik."[42] Lenin kongrede değildir, ama görüşleri daha şimdiden kendini onun en sadık temsilcisi olarak göstermeye çalışan Stalin tarafından hararetle savunulur. Stalin, partiyi oldukça rahatsız eden, yine de kimsenin yüksek sesle dile getirme cesareti göstermediği soruna da el atar: Lenin ihanet suçlamasından aklanmak için, yargı karşısına çıkmalı mıydı? Yoksa, kaçması doğu mu oldu? Stalin'in cevabı kaypaktır: hükûmet adil yargılama ve can güvenliği teminatı vermiş olsaydı, kalıp suçlamalara cevap vermek doğru olurdu; ne var ki hiçbir güvence verilmemişti, dolayısıyla da önlem olarak kaçmaktan başka çare yoktu.[43] Stalin fazla ılımlı bulunan sözleri nedeniyle Djerzinskiy, Skrıypnik, özellikle de "bir burjuva mahkemesinin adil olabileceği" düşüncesini komik bulan Buharin tarafından acımasızca eleştirilir. Değişmeyen bir şey vardır: Stalin'in, kaçarak sadık yandaşlarından çoğunu rahatsız eden Lenin'i biraz da olsa kınadığını gösteren tutumu.

Bu kongreden hatırda kalan ve o sırada kimsenin gözüne çarpmamakla birlikte, gelecekte çok önem verilecek olan iki gelişmenin altını çizmek gerekir.

Her şeyden önce, "Bütün iktidar sovyetlere!" sloganı neredeyse unutulmuştur; onun yerini alan slogan fazla açık olmamakla birlikte, kafalardaki radikalleşmenin göstergesidir: "İşçilerin ve köylülerin devrimci diktatörlüğü."

Öte yandan, Martov'un grubu kongreye bir kutlama ve destek mesajı gönderir; koalisyon hükûmetiyle mücadelede, Lenin'in partisiyle dayanışma içinde olduğunu yineler. Suçlanmış, lekelenmiş Lenin, sürekli olarak karşısında yer alanların şimdi artık çevresinde toplandıklarını görmekten mutlu olmalıdır. Çoğunlukla beklenmedik anda geliveren böylesi destekler, tutumunu yumuşatmasına neden olacaktır.

Kongre sona ererken, başkentin banliyölerinden Razliv'de saklanan Lenin, sığınağının öğrenildiği haberini alır. Bu sığınakta, Zi-

42. age., s. 114.

43. age., s. 27, 28 ve 35, 36.

novyev'le birlikte sakin günler geçirmiş, kısa metinler yazmış, daha da önemlisi, kitaplar devirerek sonradan *Devlet ve Devrim* adını alacak görüşlerini derlemiştir. Nereye saklandığı anlaşılırsa, rahatsız edilebileceğini düşünür, Finlandiya'ya sığınmaya karar verir. Finlandiya'ya sahte bir pasaportla, sahte bir isimle girer; Zinovyev de öyle. Lenin'in görünüşü de tümden değişmiştir: sakalını kesmiş, kafasına sarı bir peruk takmış, tanınmaz olmuştur. Yanından ayrılmaz yoldaşı ise tam tersini yapar, kafasını kazıtır, sakal bırakır.

Görünüşlerini böylesine değiştirmiş iki yoldaş, yakalanmak tehlikesi de atlattıkları, bir nehirden yüzerek geçmek zorunda kalıp tren makinisti rolü oynadıkları hareketli ve heyecanlı bir yolculuğun sonunda, Helsinki'ye varır. Lenin kentin polis şefinin yanına sığınır. Daha güvenli bir yer düşünülemez!

Oysa Petrograd'da durum, giderek kötüleşmektedir. Koalisyon sadece sekiz gün sürer, üçüncü hükûmeti kurmakla görevlendirilen Kerenskiy, Moskova'da bir devlet konferansı toplamaya karar verir; katılacak iki bine yakın kişinin, rejimin sürekliliğini sağlayacak bazı öneriler getireceğini ummaktadır. Basının, toplanmadan önce şiddetli yaylım ateşine tuttuğu konferansın ne işe yarayacağını kimse bilmemektedir. Tüm partiler konferansa davet edilir, her zaman olduğu gibi katılma ya da boykot tartışmaları çıkar. Oysa tartışmaların hiçbir önemi yoktur: konferans başlar başlamaz fiyaskoyla sonuçlanır.

İşte o zaman olaylar hızla gelişir. Toplum savaşın durdurulması, toprak reformu gibi taleplerine cevap beklemektedir. Karşı taraftaysa Kerenskiy ve hükûmeti savaş inatlarını sürdürür; reformları, seçimi için parmaklarını bile oynatmadıkları Kurucu Meclis'e havale eder. Hükûmet hemen her konuyu ertelemektedir. Kerenskiy Bolşevik darbenin başarısızlığından beri, sağdan gelecek bir hareketin kâbusunu görmektedir. Böylesi bir olasılık için Kornilov'u çağırmış, General Brusilov'un "kuzu beyinli, aslan yürekli" olarak tanımladığı generali başkomutanlığa getirmiştir; öte yandan, yeni komutanın darbeci eğiliminden de kuşkulanır. İki adam birbirine güvenmez, karşılıklı kötü niyet beslerler. Bu nedenle Kornilov, devlet konferansının ve ülkeyi düzensizlikten kurtaracak reformların başarısızlığını görür, kendisi de bir maceraya atılmaya karar verir:[44] ordunun giderek artan devrimci bas-

44. Pipes, (R.) *La Revolution russe*, s. 416-432'de çok karmaşık olan Kornilov'un öyküsünü ayrıntılarıyla anlatır. Ayrıca bkz. Martinov (E.), *Kornilov*, Leningrad, 1927 ve Şugayev (haz.), *Revolyutsiyonnoye dvijeniye v Rossiy v auguste 1917. Razgrom Kornilovskogo miyateja* (Ağustos 1917'de Rusya'da Devrimci Hareket. Kornilov Darbesinin Bastırılması), Moskova, 1959.

kılarına ve eylül başında başkent kapılarına dayanan Alman birliklerine karşı koyabilmek için, hükûmetin istifa etmesini, tüm yetkinin kendisine devredilmesini ister. Kerenskiy zaman geçirmeden generali görevinden alır. General, cevabını birliklerinin başına geçerek ve 27 ağustos günü Petrograd üzerine yürüyerek verir. Darbe tehlikesi karşısında sol –Bolşevik, Menşevik ve Sosyalist Devrimci– partiler ayaklanır, kitleleri harekete geçirir, öncelikli amaçlarının komployu çökertmek olduğunu açıklar. Çabaları gereksizdir: Kornilov'un birlikleri savaşmaya istekli değildir, darbe girişimi olduğu yerde kalır. 12 eylül günü, Kerenskiy Kornilov'u tutuklatır. Görünürde, kazanmıştır.

Başarısız darbe iki önemli sonuç doğurur.

Her şeyden önce darbe, hükûmetin ülkeyi çevresinde toplamaktan âciz bir hayaletten farkı olmadığını, Şubat Devrimi'nden doğan iktidarı koruyamayacağını gösterir. Bu kararsız politikası hükûmeti art arda gelen çıkmazlara sokmuştur. Karşısında biraz daha kararlı, toplum tarafından az da olsa desteklenen –Kornilov en küçük bir yardım bile alamamıştır– bir rakip olsa, Kerenskiy'in iktidarı kaybetmesi işten bile değildir.

Öte yandan, aynı başarısız darbe, Bolşevikler üzerinde mucize etkisi yaratır: darbe, hem solun bütününe ortak bir temel sağlamış hem de Bolşevikleri Rus siyaset arenasına geri getirmiştir. Gerçekten de, hiç katılmadıkları bu deneyden muzaffer çıkanlar, Bolşeviklerdir. Darbe girişimin ertesinde, Suhanov gelişmeleri yorumlar: "Başlangıçta düş ürünü olan Bolşevik Partisi, gerçek olmuştu. Başkent sovyeti, diğer tüm öteki sovyetlerin yönetimi, aktif ordu, artçı garnizon, her şey, her şey Lenin'in avucuna düşüyordu. Devletin tüm otoritesi, kitlelerle sağlam bağlar kuran Bolşeviklere kayıyordu."[45]

Aynı dönemde, ülkenin hızla Bolşevikleşmesi öteki solcuları, Menşevik ve Sosyalist Devrimcileri, gelişmelerin arkasında kalmamak için söylemlerini sola çekmeye iter. Artık burjuva demokrasisi açıkça can çekişmektedir.

Son hazırlık

Rusya'nın yeni bir devrime kaydığı apaçık ortadadır, ama artık felç olmuş Kerenskiy tepki vermekte zorlanır. Geçici hükûmet, 24 eylülde yine Kerenskiy'in başkanlığında kurulan dördüncü koalisyonla süreklilik kazanır. Bu, otoritesi olmayan bir hükûmettir,

45. Suhanov, age., s. 265 ve 270, 271.

çünkü gerçekte iktidar ikiye bölünmüştür: hükûmet ve sovyet. 4 eylülden beri Petrograd Sovyeti'nin başında, hapisten yeni çıkmış Troçki vardır. Göreve gelir gelmez söz alır, Çkeidze'nin yerine gelmediğini, asıl Çkeidze'nin onun görevini elinden aldığını açıklar. 1905'te de sovyetin yöneticiliğine getirilmiş olan Troçki, böylelikle devrimci hareketin sürekliliğinin altını çizer. Yine de, sovyetin hâlâ liberal yanını öne çıkarmaya çalışırken, görevinin devrimi nihaî zafere götürmek olduğunu belirtir, bunu yaparken de "sovyetin hiçbir azınlığa karşı şiddet kullanmayacağının" altını çizer. Böylesi açıklamaların ne denli dayanaksız olduğunun görülmesi için, birkaç hafta yeterli olacaktır. Troçki öte yandan hükûmetin kendinden başka kimseyi temsil etmediğini, hükûmetle girişilecek temasların yararsız olacağını iddia eder; yakında toplanacak II. Sovyet Kongresi'nin gerçek bir devrimci hükûmet kurmasını beklemektedir. Darbenin ertesinde sovyet temmuzda tutuklanmış tüm Bolşeviklere özgürlüklerini verir, Bolşevik Partisi hemen her yerde eski gücüne kavuşur. Bu gücünü gösterecek, taleplerini sıralayacaktır.

Lenin, Finlandiya'dan hem darbeyi hem de darbeden sonraki günlerde kışla ve fabrikalardaki durumu dikkatle izlemiştir. Temmuzda elinden kaçırdığı iktidarın şimdi artık avucuna düşmek üzere olduğunu hemen anlar. Artık gerekli olan, taktik hatalar yapmamak, Zinovyev'in yardımıyla hazırladığı ve yakın gelecekle ilgili somut planı uygulamaktır. Darbe girişiminin başarısızlığını izleyen ilk dönemde Lenin'in planı, sona eren krizden azamî yarar sağlayarak Kerenskiy'i kesin olarak zayıflatmak ve sadece Bolşeviklerin güç dengesini temelinden değiştirme yeteneğine sahip olduklarını kanıtlamaktır. Bu amaçla "kısmî talepler" sıralar: "Kerenskiy'in Milyukov'u tutuklamasını istemek; işçilere silah dağıtmak; Duma'nın lağv edilmesini talep etmek; fabrikalarda işçilerin denetimini yapmak; toprakların hemen dağıtılmasını sağlamak; tüm burjuva gazetelerinin basımını yasaklamak vs." Ne var ki, darbeyi izleyen günlerde Lenin'in stratejisini tanımlayacak en uygun sözcük, "ihtiyat"tır. Parti Merkez Komitesi için hazırladığı bu hareket planının, "harekete geçmek için bir araç" olduğunu kabul eder. Planın daha da etkili olması için, Kerenskiy'e yöneltilecek taleplerin tabandan gelmesi gerekecektir. Kısacası Bolşeviklerin görevi, işçiler ile askerleri ikna ederek bu taleplere tercüman olmalarını sağlamak, zaten komadaki Kerenskiy Hükûmeti'nin sokaktan gelen darbelerle yıkılıp dağılmasını kolaylaştırmaktır. Lenin bu talimatları kamuoyuna duyurmak

için temmuzda yasaklanan *Pravda*'nın yerine çıkan *Raboçiy Put* (İşçinin Yolu) gazetesinden yararlanır, gazetede bir dizi makale yayımlatır.

Bolşevikler Lenin'in talimatlarına uyar, kısa sürede başkent ve taşradaki iktidar merkezlerini ele geçirmeye başlarlar. Böylelikle, o güne kadar Menşeviklerin denetiminde olan Petrograd Yürütme Komitesi, 25 eylüldeki seçimlerde Bolşeviklere kırk dört, Menşeviklere beş sandalye getirir; devrimin başında çoğunlukta olan Enternasyonalci Menşevikler tek bir üyelik bile kazanamaz. Bolşevikler altı gün önce de Moskova'da çoğunluğu kazanmıştır. Menşeviklerin ve Sosyalist Devrimcilerin çeşitli güç odaklarındaki üstünlüklerinin bilincinde olan Lenin, *Raboçiy Put*'ta yayımlanan bir makalesi aracılığıyla iki tarafa da ortak bir yol önermiştir. Makaleye göre, sovyetin burjuva partileriyle yollarını kesin olarak ayırması durumunda, Petrograd Sovyeti ile bölgesel sovyetlerin gerçek bir güçle donatılmaları ve kışkırtıcı faaliyetlerin hiç kısıtlanmadan kabul edilmeleri koşuluyla, Bolşevikler sovyetleri desteklemeye hazır olacaktır. Ne var ki, diğer sosyalistlere bu anlaşmayı önerdiği sırada, Lenin bir de yorum yapar: "Bu öneri, büyük ihtimalle geç kaldı, üstelik devrimin barışçı bir gelişme gösterme zamanı da çok geride şimdi..."

Finlandiya'daki sığınağında, ihtiyatı bırakıp çok daha radikal tutumlar benimsemesi fazla sürmez. Artık sabırsızlanmaktadır. "Bütün iktidar sovyetlere!" sloganını diriltmelerini önerdikten sonra –*Raboçiy Put* sloganı 14 eylülde yayımlar– Merkez Komite'ye bir mektup göndererek, iktidara yürüyüş saatinin geldiğini bildirir. Artık sıra açık makalelerde değil, gizli mektuplardadır. "Bolşevikler iktidarı ele geçirmelidir",[46] 12-14 eylül tarihli mektubun başlığı budur, mektup ayrıca yine 12-14 eylülde yazılmış *Marksizm i vostaniye* (Marksizm ve Ayaklanma) hakkında talimatlar da içerir.[47] Martov o günkü koşulları şöyle özetler: "Bundan böyle hükûmeti kurmak için, iki yol var. Ya oyunu sandığa atan vatandaşın eli. Ya da tüfeğini dolduran vatandaşın eli." Lenin'in görüşü hiçbir tereddüde yer vermez. Martov'un iki seçeneğinden ikincisini tercih ettiğini belirtir.

Bu radikal tutumu, kasımda gerçekleştirecek ve kurucu meclisi oluşturacak seçimleri beklerken, hükûmetin düzenlemeye ça-

46. "Bolşevikler İktidarı Ele Geçirmelidir", RSDRP Merkez Komitesi, Petrograd ve Moskova Komitesi'ne mektup, 12-14 eylül 1917, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 34, s. 239-241.

47. RSDRP Merkez Komitesi'ne mektup, 12-14 eylül 1917, age., c. 34, s. 242, 247.

lıştığı demokrasi konferansına katılıp katılmama tartışmaları sırasında da gösterir. Bolşevik Partisi bir ön parlamento çıkaracak olan bu konferans konusunda fikir birliği sağlayamaz. Stalin ve Troçki boykot yanlısıdır, ne var ki çoğunluk katılmayı öneren Kamenev ve Rıykov'un peşinden gider. Durumu öğrenen Lenin, patlar:[48] "Derhal konferansın yapıldığı yeri işgal etmeli, hapse layık bütün pislikleri tutuklamalısınız. Yoksa, sizin de sefillerden farkınız kalmaz!"

Sonraları Buharin, Merkez Komite'ye gönderilmiş gizli bir mektuptaki ifadelerin üyeleri dondurduğunu anlatır. Takınılacak tutumu tartıştıktan sonra, üyeler olanları unutmaya ve orada bulunmayan önderlerinin elinden çıkan ve itaatsizlik edenleri tehdit edecek kadar ileri giden bu mektubu kabul edemeyecekleri için, yok etmeye karar verirler.

Bolşevik Partisi'nde esen havayı anlamak mümkündür. Bir yanda, temmuz yanlışlarını tekrarlamamakta kararlı, ihtiyatlı çoğunluk; öte yanda, sabırsızlıktan kendini yiyen, sözünü dinletemediğine öfkelenen Lenin. Merkez Komitesi'ne gönderdiği, zaman kaybetmeden ayaklanma çağrılarının yapılmasını emreden mektuplarının, parti basınında yer almamasından dolayı öfkeli bir Lenin. Mektuplardan bazılarının içeriğini öğrenmek için, 1921 yılına kadar beklemek gerekecektir. Lenin öylesine kızgındır ki, Merkez Komite'yi istifa etmekle tehdit eder, bizzat tabana gidip partinin yetersiz olduğunu, son saldırıya hazır işçi sınıfına güvenemediğini açıklayacağını yazar.

Bu durum, Lenin'in parti ihtiyatı eğilimiyle ilk karşılaşması değildir kuşkusuz. Ne var ki, eylülde yanında büyük otorite sahibi potansiyel bir müttefik vardır: Troçki. Troçki, sovyeti partinin gerçek bir ileri karakoluna döndürmüş, bu başarıdan yola çıkarak, Lenin gibi, durumun kökten bir siyasî değişime elverişli olduğuna inanmıştır. Lenin'le her konuda aynı fikirde olmasa da, anlaşmazlıkları iktidar konusunda değil, –koşulların bir araya geldiğini savunur– takvimdedir.

Lenin daha fazla beklemek istemez. Zaman ve strateji mantığı yürütür. Her an bir karşı saldırı olabileceğinden, onun gözünde beklemek "hem cinayettir hem de tehlikeli". Harekete geçmekte acele etmesinin bir diğer nedeni de, kapitalist ülkelerde, özellikle de ordusunda isyanların başladığı ve Rus Devrimi'ne katılmaya hazır bir proletaryanın bulunduğu Almanya'da giderek artan

48. Pismo v tsk mk PK i çlenam sovyeta Pytera i Moskvıy bol'şevikam, age., c. 34, s. 340, 341 ve 347-350.

hareketlenmelerin farkına varmasıdır. Öte yandan, bir strateji sorunuyla da karşı karşıyadır. Partisinin görevi, iktidarı ele geçirmektir. Troçki'nin savunduğu gibi, kararı sovyetlere bırakmak, partinin tarihî rolünü zayıflatmak ve onu sovyetlerin emrine vermek olur. Lenin'in "bütün iktidarın" sovyetlere verilmesini talep ettiği devir geride kalmıştır. Sovyetler Bolşevikleşmişlerdir, hem de sadece Petrograd ve Moskova'da değil. Eylül ayı boyunca, İvanovo-Voznesensk, Saratov ve birçok başka kentin sovyetleri Bolşevik hâkimiyetine geçmiştir. Parti tüm bu sovyetleri denetimine aldığına göre, harekete geçmek de partiye düşer.

Devrimci hareketlilikten uzak, sakin yerde beklemek, Lenin için dayanılmaz olur. Şimdi istediği sadece devrimin merkezine yaklaşmak değil, baskı altında tutmak için Bolşeviklerin de yanında olmaktır. Eylülün son günlerinde Finlandiya'dan ayrılır, yanında sadık Zinovyev'le birlikte, hâlâ gizlilik içinde, Vıyborg'a yerleşir. Oradan *Raboçiy Put*'a "Kriz olgunlaştı"[49] başlığı altında bir makale gönderir: "Dünya devriminin eşiğindeyiz."

Parti Lenin'in varlığına ve baskısına daha fazla dayanamayacaktır. Vıyborg'dan Petrograd'a giden yol kısadır. Birkaç gün içinde arkadaşlarının yanına gitmeye ve Troçki'nin yardımıyla, projesinin son aşamasını, tüm mücadele hayatına, yani hayatının tümüne anlam verecek hareketi başlatmaya karar verecektir. Bu hareket, iktidarı ele geçirmektir.

49. 29.09.1917, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 34, s. 272-283.

9

Bütün iktidar Bolşeviklere

Petrograd ekim ayının ilk günlerinde, devrimin başoyuncularının, birinden çıkıp diğerine koştuğu birçok siyaset merkezine sahiptir. Her şeyden önce, "çifte iktidarın" iki resmî merkezi vardır: hükûmet temmuz olaylarından sonra Neva kıyısındaki Kışlık Saray'a yerleşmiş, sovyet de Tauride Sarayı'ndan çıkarak, devrimden önce soylu kızların gözde eğitim yeri olan Smolnıy Enstitüsü'ne taşınmıştır. 7 kasım günü ön parlamento ya da asıl adıyla Rusya Cumhuriyeti Geçici Konseyi törenle Mariynskiy Sarayı'na yerleşir. Kerenskiy 1 ekimde Rusya Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir gerçekten. Merkezlerden her biri, kendine özgü siyasal önceliklere sahiptir. Koalisyon hükûmeti Bolşevikleri dışlayıp Sosyalist Devrimciler ile liberaller arasında daha önce kurduğu dengeyi gözetir, öte yandan da Bolşevikler hem Petrograd hem de Moskova sovyetlerine hâkim olur, bunun yanı sıra sovyetin yürütme komitesi *ispolkom*'u da denetimlerine alır. Üç yüz sekiz delegelik ön parlamentoda çoğunluk, yüz yirmi delegeyle Sosyalist Devrimcilerdedir, Menşevikler altmış delegeye sahiptir, Bolşevikler de yirmi Sol Sosyalist Devrimci'nin desteklediği altmış iskemleye sahip görünür. Anayasacı Demokrat Parti ya da Kadet'ten gelen yetmiş beş delegenin tartışmalarda fazla bir ağırlığı olmaz; bu görüntü, Rus siyaset organlarının sola kaydığının belirtisidir.[1]

Ön parlamentonun partilerce seçilmiş delegeleri genellikle bu kuruluşun görevleri konusunda şaşkındır. Parlamentoya seçilmemiş bazı ünlüler de yokluklarıyla dikkat çeker: yaşı ve sağlığı nedeniyle böyle etkinliklere katılamayan Plehanov, tutuklama emri her hafta yenilenen, bu yüzden saklandığı yerden çıkamayan Lenin. Bolşeviklerin boykot tartışmalarına rağmen, Troçki ön parla-

1. Suhanov, age., s. 278.

mentoya katılır; açılış gününde iktidara gerçek bir savaş ilan eder, Rusya'yı zaman geçirmeden bütün iktidarı sovyetlere teslim etmeye çağırır. Konuşması tarifsiz bir kargaşa yaratır: Lenin'in ihanetiyle ve "kurşun geçirmez vagonla" ilgili suçlamalar ve hakaretler duyulur; Troçki de hakaretlerden payını alır, "Alçak" olarak adlandırılır; bu karışıklığın ortasında Bolşevikler, bir daha geri dönmemek üzere parlamentoyu terk eder, bu hareketleriyle de sosyalistlerle aralarındaki anlaşmayı bozduklarını belli ederler. Hareketleri, Suhanov tarafından şöyle değerlendirilir: "Onlar için tek bir yol kalmıştı, insanları barikatlara göndermek. Oy pusulasını itip, tüfeklerini almaya karar verdiler."

Resmen kapanmasa da, ön parlamento artık devre dışıdır. Siyasal rekabet, iki iktidar kurumu arasındaki mücadeleye dönüşür.

Lenin'in sabırsızlığı

Lenin gizlendiği yerden gelişmeleri izler, bu gelişmelerden bazılarının kendi planını olumsuz etkileyeceğini sanarak, endişelenir. Onun için en önemli tehditlerden biri, Kurucu Meclis seçimleridir. Uzun süredir ertelenen seçimler, sonunda 12 kasıma alınır. İlk bakışta seçimin sovyetler gibi, Bolşeviklere uygun bir meclis oluşturacağı düşünülebilir; ne var ki Lenin, sonucun farklı olacağını düşünmektedir. Sovyetler kentlerde, işçiler tarafından seçilmiştir. Oysa toplumun büyük bir çoğunluğu, iktidara gelebilmek için seçimleri bekleyen Sosyalist Devrimcileri destekleyen köylülerden oluşmaktadır. Genel seçimle belirlenmiş, karşı gelinemez bir yasallıkla donanmış bir meclisin, halkın gerçek temsilcisi olacağı kesindir. Böylesi bir seçim, Bolşeviklerin kendilerine tanıdıkları en büyük hakkı ellerinden alacak, halk adına konuşmalarını engelleyecektir. Üstelik böyle bir meclisin elinden iktidarı koparıp almak da kolay değildir.

Kaldı ki Lenin de uzunca bir süre Kurucu Meclis projesini onaylamaktan kaçınmıştır. Nisan ayında çıkardığı ve o günden sonra hararetle savunduğu "Bütün iktidar sovyetlere" talimatı, seçimle işbaşına gelen bir meclise iktidar hakkı tanımamaktadır. Bolşeviklerin bu konuda aylar boyu benimsedikleri söylem, dikkat çekecek kadar ikiyüzlüdür. Lenin ağzını açmaz, ama partinin geri kalanı var güçleriyle, "Yaşasın Kurucu Meclis adına sovyetlerin iktidarı!" diye bağırır.

Ne var ki ekimde, seçimlerin çok yaklaştığı bir dönemde, böy-

lesi bir çifte söylemin yeri yoktur, Bolşevikler de Lenin'in Kurucu Meclis'e ne kadar önem verdiğini açıklamaya girişir. *Raboçiy Put* 4 ekimde "Lenin Kurucu Meclis'e hiç karşı çıkmadı" diye yazar; "Daha aylar öncesinde, partimizle el ele vererek, Kurucu Meclis seçimlerini geciktiren hükûmetin maskesini düşürdü. Devrimimiz başarıya ulaşırsa, sovyetler ile Kurucu Meclis arasında kusursuz bir birlik sağlanacak." Parlak bir zekâ eseri olan bu imzasız makalenin, Lenin'in yanından ayrılmayan ve bu gizlilik döneminde endişe verici koşullar karşısında içine düştüğü kuşkuların, sağladığı uyumun tanığı olan Zinovyev'in elinden çıktığı kesindir.

Lenin endişelidir, çünkü seçim kaygılarının yanı sıra, başkentin üzerinde dolaşan ve ona göre Kerenskiy'in Bolşeviklerin durumunu zayıflatmak için yararlanabileceği Alman tehlikesinin de farkındadır. Baltık eyaletlerini ellerinde bulunduran Almanlar, Petrograd'a bir taş atımı yoldadır; ekimin ilk günlerinde de, başkenti ele geçirmek üzere görünürler. O sırada Kerenskiy tehlikenin somutlaşması halinde, başkenti Moskova'ya taşımayı düşünür, Petrograd'ı boşaltma planları hazırlatır. Aynı zamanda da, *ispolkom*'a kendi tavrını belirleme olanağı verir; Lenin bu kararda başkenti, işçi sınıfını ve Bolşeviklerin hâkim olduğu kurumları Almanlara teslim etme niyeti sezer. Kerenskiy'in Alman yardımıyla, Bolşevik sorunundan kurtulmak ve iktidarda kalmak amacında olduğundan şüphelenir. Troçki'nin sıkı denetimindeki *ispolkom*, kendinin onaylamayacağı hiçbir kararın geçerli olamayacağını açıklar, özellikle de Kerenskiy'in başkent garnizonundan birlik çekerek, zaten sallantıda olan cepheye göndermesini sorgular.

Lenin'in önündeki bir başka sorun da, yaklaşmakta olan sovyet kongresidir. Kendi kendine, sovyet kongresinin henüz hayata geçirilmemiş Kurucu Meclis karşısında dengeyi sağlayıp sağlamayacağını sorar. Gerçekten de öncelikle kentlerden seçilerek gelen sovyetlerin bu kongresi, Bolşeviklerin toplumun gerçek temsilcileri oldukları iddiasına temel oluşturacak yasal bir yapı gibi görülebilir; hiç olmazsa, Bolşeviklerin iktidarı ellerine geçirmek amacıyla hazırladıkları bir darbeyi meşru kılabilir. Ne var ki, Bolşevikler bu alanda da iki sorunla karşılaşırlar. Bir yanda, diğer sosyalist partiler Kurucu Meclis'i zayıflatacağı hatta yararsız kılacağı korkusuyla, bir sovyet kongresi toplamaya pek sıcak bakmazlar. Öte yandan da, kasım seçimlerini kazanmak üzereyken Bolşevik ağırlıklı bir meclisle karşılaşmaktan çekinirler. Aynı tereddütler, Bolşeviklerin nabzını yokladığı sovyetlerde de görülür.

Yakında seçilecek olan meclis burada da herkese çekici görünmektedir. Şubattan beri Rusya'da gerçek bir Kurucu Meclis efsanesi oluşmuş, belirsiz tarihlere ertelenen seçim, bu efsanenin daha da güçlenmesine neden olmuştur. Kerenskiy'in temmuzda ilan ettiği Kurucu Meclis seçimleri herkesi heyecanlandırır, başkent Bolşevikleri dahil herkes, seçim anını bekler.

Bolşevikler ne rakiplerinden ne de denetimleri altındakilerden gelebilecek herhangi bir muhalefeti kabul etmeye hazır değildir. Çeşitli itirazlara kulaklarını tıkarlar ve II. Sovyet Kongresi'nin 20 ekimde Petrograd'da toplanacağını ilan etmeyi hâkimiyetleri altındaki *ispolkom*'a bırakırlar. Kongre tarihi daha sonra değişecek ve açılış günü 25 ekim olarak belirlenecektir.

Kongrenin, temsilî kurallara uygun toplandığını söylemek mümkün değildir. Azınlıkta kalmaktan çekinen Bolşevikler hazırlık aşamasıyla öylesine oynarlar ki, *ispolkom* bile ayaklanır, *İzvestiya* durumdan yakınmak zorunda kalır. Her yirmi beş bin seçmene bir delege olarak belirlenen temsil kotası bir yana bırakılır. Bolşevikler kimi zaman seçim çevrelerini tümüyle lağv eder, kimi zaman da birkaç yüz kişilik bir topluluğu "seçim bölgesi" olarak adlandırıp delege seçme hakkı tanır. Öteki sosyalist partiler yapılan hileleri görüp seslerini yükseltirler, ne var ki seçim makinesini durdurmak ve Bolşeviklerin kendilerine tanıdıkları yetkileri ellerinden almak için artık çok geçtir.

İktidar için güç kullanmak gerekir mi?

Lenin için, verilecek cevap tektir: ayaklanmanın ve güç kullanarak iktidara gelmenin zamanı gelmiştir. Daha eylül sonunda, arkadaşlarına şunları yazar: "Sovyette çoğunluğu kazandıktan sonra, Bolşevikler iktidarı ellerine geçirebilirler, geçirmek zorundadırlar." Bu yoruma somut talimatlar katar: "Bir dakika bile kaybetmeden, ayaklanacak grupların beyin takımını oluşturmak, güçlerimizi yaymak, güvenilir birliklerimizi en önemli noktalarda görevlendirmek, telefon ve telgraf merkezlerini işgal etmek... orada karargâhımızı kurarak tüm fabrikalar ve tüm birliklerle telefon irtibatı sağlamak zorundayız." Bolşevikler bu talimatlara tepki bile göstermezler, tam tersine, polisten kurtulması için, Lenin'i Finlandiya'da kalmaya ikna etmeye çalışırlar. Oysa Lenin bir kez daha içgüdüsünü dinler, operasyon bölgesine daha yakın olmak için, gizlice Vıyborg'a geçer. Oradan mesaj üzerine mesaj gönderir, yorulmak bilmesizin taraftarlarına artık daha fazla bek-

leyemeyeceklerini anlatmaya çabalar. Sabırsızlığının nedeni açıktır: Bolşeviklerin temmuz bozgununu düşünmüş ve yandaşlarından çoğunun tersine, kitlelerin desteğine güvenmenin mümkün olmadığını anlamıştır. Bu görüşten çıkardığı sonuç, her zamanki inancıyla uyumludur: tüm ayrıntılarıyla bir ayaklanma hazırlayarak devrimi gerçekleştirecek olanlar, "profesyonellerdir". İktidarın avucuna düşmesi için bir halk ayaklanmasını beklemek yerine, iktidar merkezlerini felç etmeye yönelmek gerektiğine inanmaktadır.

Lenin'in, partinin "bekle gör" politikacılarına karşı saldırısı sürer. 7 ekimde şöyle yazar: "Bolşevikler anayasacılık tuzağına düşerlerse, Kurucu Meclis mavallarına iman ederlerse, sovyet kongresine bel bağlarlarsa, proletarya davasının gerçek hainleri olarak görülmelerini kimse engelleyemez."[2] Sonra, uzaktan emir veremeyeceğini, arkadaşlarının kötü niyetine ya da şüphelerine maruz kalacağını görerek, 10 ekim günü Petrograd'a çıkagelir. Hâlâ sakalsız ve perukludur, yanında Zinovyev sakal bırakmış, kafasını kazıtmıştır, ikisi de hallerine bakıp çocuklar gibi eğlenirler. Suhanov'un yokluğunda, ondan habersiz evinde toplanan, böylesi bir oldubitti karşısında çok kızan ev sahibinin, öfkesini Anıları'na[3] yansıtmasına neden olan Merkez Komite toplantısına katılır. Önemli olan, başka şeydir: Lenin, sovyet kongresinden önce, ayaklanmayı başlatma kararını Merkez Komite'den koparmak niyetindedir.

Lenin, iktidara gelmek için silahlı bir ayaklanma başlatmak bakımından koşulların güç kullanmaya uygun olduğuna inanan Troçki'nin şahsında önemli bir müttefik bulur. Ne var ki iki adam ayaklanma tarihi konusunda hâlâ aynı fikirde değildir.

"Derhal ayaklanma" der Lenin, yani 25 ekimden önce. Görüşünü desteklemek için, iç koşulların olgunlaştığını, Bolşevikler iktidarı ele geçirir geçirmez, kitlelerin de onları izleyeceğini ileri sürer. Bu kadarıyla da yetinmez, Rus Devrimi'nin rüzgârıyla tüm dünyada devrim yapılacağını iddia eder.

Troçki her ne kadar güç kullanmanın gerekliliğine inanırsa da, ayaklanmayı meşrulaştırmak için sovyet kongresinin toplanmasını beklemekten yanadır.

Lenin sadık Zinovyev'in, Kamenev'in, Nogin'in, Uritskiy'in ve Rıykov'un, ayaklanmaya karşı olan, henüz zamanın gelmediğine

2. bkz. temmuz 1917 makalesi "Anayasal Düşler Hakkında" *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 34, s. 33-47 ve s. 403.

3. Suhanov, age., s. 293.

inanan bütün yoldaşlarının direnişiyle karşılaşır. Bolşevikler böyle bir ayaklanmadan yenik çıkabilir; oysa sovyet kongresi ve iyi hazırlanmış bir Kurucu Meclis seçimi barışçı yollardan iktidara gelmeyi sağlayabilir.

Merkez Komitę'deki iki görüş arasında yapılan oylama, Zinovyev ile Kamenev dışında tüm muhalifleri inandırmayı başaran Lenin'in lehine sonuçlanır.

Kamenev alınan kararı onaylamaz ve Merkez Komite'den istifa eder. Oysa Lenin'in Merkez Komite'nin öteki üyelerinden güçlükle kopardığı karar, önceliğin silahlı ayaklanmada olduğunu belirtmekle birlikte, bu ayaklanmanın tarihi konusunda çok daha belirsizdir; ayaklanmayı az çok sovyet kongresiyle ilişkilendirir, hareketin meşrulaştırılması için, kongre toplantısından çok kısa süre önce gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtir. İki muhalif, toplantının ertesinde tüm Bolşevik örgütlere bir mektup göndererek alınan kararı eleştirir, böylelikle partinin disiplin kurallarına karşı gelmiş olurlar. 16 ekimde toplanan genişletilmiş Merkez Komite önünde, fikirlerini yinelerler. Zinovyev ile Kamenev bununla da kalmaz, 18 ekimde Gorki'nin gazetesi *Novaya Jizn*'e bir mektup göndererek, ayaklanmayı "umutsuz bir hareket" olarak tanımlarlar. Sığınağına dönen Lenin öfkelenir, Merkez Komite'ye bir mesaj göndererek "grev kırıcıların" partiden kovulmasını talep eder. Oysa Kamenev Merkez Komite'den istifasını vermiştir bile.

Komitenin diğer üyelerine gelince, Lenin'in yanında yer almakla birlikte, onu oybirliğiyle desteklemekten uzaktırlar. Lenin'in mektubu partinin yayın organı *Raboçiy Put*'ta da yer alır, ne var ki yanında Stalin'in çelişkili bir notu da vardır: "Yoldaş Lenin'in saldırgan tutumu, temelde hemfikir olduğumuz gerçeğini gizlememelidir."

Lenin'in "Yoldaşlara Mektup"[4] adlı yazısı 19 ve 21 ekim arasında üç gün yayımlanır. Merkez Komite aynı gün Lenin'siz toplanır, ama ellerinde onun talimatları ve "canilere" karşı hakaretlerle dolu mektubu vardır. Kamenev'in istifası onaylanır, ama Merkez Komite iki muhalifin kovulması talebini "es" geçer. Tek yaptırım, parti çoğunluğunun onayıyla alınan kararları alenen eleştirmemelerini istemektir. Üstelik, olaylar öylesine hızlı gelişmektedir ki, Merkez Komite üyeleri aralarındaki fikir ayrılıklarını daha da derinleştirmek yerine, ayaklanma hazırlıklarına başlamayı yeğlerler.

4. 17.10.1917, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 34, s. 398-418.

Ayaklanma için askerî bir organ

Askerî bir harekete taraftar ya da karşı olsunlar, tüm Bolşevikler görece zayıflıklarının farkındadır. Askerî birliklerin içinde yaptıkları tüm propagandaya rağmen, askerlerin çoğunluğunun Bolşevikleri izlemeye hazır olmadığını görürler. Harekete geçmeden önce, etkili bir askerî imkâna sahip olmak gerekir. İşte bu organ, Parti Merkez Komitesi toplantısının arifesinde, 9 ekimde oluşturulan Askerî Devrim Komitesi'dir. Aslında böylesi bir kurumu ilk düşünenler, bir Alman saldırısından çekinildiği dönemde başkenti savunmak için önlemler arayan sovyet Menşevikleridir. Bolşevikler, bir süre düşündükten sonra böyle bir düşüncenin getireceği yararları değerlendirir, tartışmalar sırasında kendi savunma komitesi kavramlarını –sadece dış düşmana karşı değil, aynı zamanda "iç" düşmana da karşı– açıklar ve böyle bir kuruluşta temsil edilecek örgütleri, kuruluşun hareket alanını tanımlarlar. Bolşevik önerisinin okunması, sadece Askerî Devrim Komitesi'nin bile başlı başına gerçek bir darbe olduğunun anlaşılmasına yeter. İktidarın yasal kurumları dışlanmış, komitede sadece sovyetlerin temsil edilmesi önerilmiştir. Yürütme Kurulu ya da *ispolkom* tüm askerî kararları elinde bulunduracak, başka bir deyişle tüm hâkimiyete sahip olacaktır. Bolşevik tasarısını yorumlayan Suhanov, bu önerinin Sovyet Genel Kurulu'nda kabul edilmesinin ardında yatan nedenleri anlatır. Tartışmalar sırasında, bir Menşevik temsilci "Askerî Devrim Komitesi iktidara gelmek için devrimci bir genelkurmaydan başka bir şey değildir" der. Troçki söylenenlere şiddetle itiraz eder, Menşevik delegenin Kerenskiy'in mi, yoksa Ohranka'nın mı adına konuştuğunu sorar. Bu sözleriyle salonda bir heyecan kasırgası estirir ve tasarının ezici bir çoğunlukla kabul edilmesini sağlar.

Kısacası artık devrimci bir silah vardır, üstelik Bolşeviklerin elindedir. Bolşevikler bu silahtan yararlanarak hükûmeti askerî birliklerden soyutlar, orduya meşru emirler vermek için bu komiteden yararlanır. Bolşeviklerin giderek artan gücünden kaygılananlar endişelerini dile getirirler, ama içlerinden sadece çok azı Lenin'in neye hazırlandığını ve ne yapabileceğini görebilmektedir. Gorki 18 ekimde alarm zilini çalan bir makale yayımlar: "Bir Bolşevik girişimiyle ilgili söylentiler giderek artıyor... Bolşeviklerin Merkez Komitesi darbeyle ilgili söylentileri doğrulamadı; ama yalanlamadı da. Eğer özgürce karar alabilen, kitleleri yönetebilecek güçte bir kuruluşsa, bu söylentileri yalanlaması ya da

doğrulaması gerekir." Gorki'nin bu cümlelerle açıkladığı endişeyi, başkenti sarsan çeşitli söylentileri yorumlayan genelkurmay başkanı da paylaşır. Komutan, Kerenskiy'e gönderdiği raporda şöyle yazar: "Bolşevikler hükûmete karşı bir protesto yürüyüşü hazırlığında. Yürüyüşün barışçı olacağı söyleniyor ama, yürüyüşe işçiler de katılacak ve silahlı olacaklar."

İşte şimdi, Suhanov'un da sorduğu sorunun zamanıdır: böylesi uyarıları okuyan Kerenskiy'in hareketsizliği, kararsızlığı nasıl açıklanabilir? O zaman verdiği cevap yarım yüzyıl sonra, sohbet sırasında verdiği yanıta[5] benzer: Lenin'in projelerini sonuna kadar götüreceğine inanmamıştır.

Kerenskiy'in 1917 nisanından ekime kadar gösterdiği tepkiler incelendiğinde, verdiği tüm kararların iki nedenden kaynaklandığı görülür.

Birincisi, Lenin'i tehlikeli bir kışkırtıcı olarak görmekle birlikte, onu hiç önemsemediği açıktır. Suhanov bu tutumu "Çocuksu saflık" olarak niteler. Kerenskiy'in sarsak, yıkılmak üzere olan kurumlara güvenerek, Lenin'e gerçek bir direniş gösterdiğini sanmasının ardında kuşkusuz büyük bir saflık olmalıdır. Hükûmetin başı ekim 1917'de ön parlamentonun ve Kurucu Meclis seçimleri –ne kadar gecikmiştir!– ilanının Rusya'yı yatıştırmaya yeteceğini düşünürken, onu sürekli olarak uyaran, Askerî devrim Komitesi'nin kazanmakta olduğu ürkütücü güce dikkatini çekmeye çalışan Dan ya da Martov gibilerine oranla çok daha dar ufukludur. Oysa Martov kendi adına, komitenin hükûmet ile ordu arasındaki tüm ilişkileri yok edeceğini, daha iktidara gelmeden önce Bolşeviklerin askerler üzerinde çok etkili olacağını görmüştür. Peki, eğer emrinde bir ordu yoksa, herkesin saldırısını göğüslemeye çalışan bir hükûmet ne yapacaktır? Kerenskiy bu soruyu sormaktan sonuna kadar kaçınır.

Kerenskiy'in tutumunu yorumlayan bir başka açıklama da Amerikalı tarihçi Richard Pipes'ın ısrarla iddia ettiği, üzerinde durulması gereken görüştür. "Kerenskiy" diye açıklar Pipes, "her şeyden çok, sağdan gelecek bir darbeden korkmaktadır."[6] Temmuz ayının korkunç günlerinde –aynı inancı ekimde de koruyacaktır– sağın Lenin'den bir korkuluk olarak yararlandığını, karışıklıktan faydalanarak bir darbe yapmaya, hatta monarşiyi geri getirmeye hazırlandığını düşünmektedir. Bu açıklama, yukarıda-

5. Yazarın Kerenskiy'le mayıs 1967'de Stanford'da ve 10 eylül 1967'de Paris'te yaptığı iki sohbet.

6 Pipes (R.), *The Russian Revolution.*

kiyle örtüşür: her ikisi de Kerenskiy'in, Lenin'in kişiliği ve faaliyetleri karşısında körlüğünü gösterir. Kerenskiy Bolşevik önderin iktidar hırsını, amacına ulaşmak için oluşturduğu imkânların etkinliğini doğru değerlendirmediği için, onu faaliyetlerinde serbest bırakacak, ordunun ve işçi sınıfının en güçlü kesimlerini harekete geçirmesine göz yumacak, kendi elindeki direniş imkânlarını da sağda komplo kurmasından şüphelendiği grupların karşısına dikecektir. En önemlisi, Askerî Devrim Komitesi'nin kurulması, onu hiç etkilemez. Lenin konusundaki kaygılarında çok daha berrak düşünebilen Menşevikler de Kerenskiy'in saflığını destekleyenler arasındadır. Dan, Merkezî Yürütme Komitesi'nin, başkentin savunulması için alınması gerekli önlemleri tartıştığı bir toplantı sırasında Bolşeviklerin faaliyetlerine değinir, gerçekten iktidarı ele geçirmek niyetindeyseler, bunu açıkça söylemelerini istemek saflığını gösterir. Bolşeviklerin sözcüsü Riyazanov'un cevabı dikkat çekicidir: "Dan bizim Marksist olduğumuzu ve bir ayaklanmaya hazırlanmadığımızı biliyor."

Böylesi bir diyalogda görülen, en azından Kerenskiy'in tereddütleri kadar tehlikeli olan saflık, temmuzda ihtiyatın doruğundaki Lenin'in, ekim geldiğinde gösterdiği sarsılmaz kararlılığı açıklamaya yeter.

"Yayılan" ayaklanma

Başkentin durumu daha 21 ekimde Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeye hazırlandığını gösterir. Lenin Finlandiya Ordu, Donanma ve İşçi Komitesi Başkanı Smilga'ya şu mesajı gönderir:[7] "Kerenskiy'i devirmemiz gerektiği bir sırada, tasarılar ve değişiklik önergeleri oylayarak zaman kaybetmemiz gülünç. En önemli konu, silah bulmak... Sizin görevinizse, Finlandiya ordusunun ve Baltık filosunun bizi desteklemelerini sağlamak."

Operasyonlar hemen ertesi gün başlar. Askerî Devrim Komitesi başkent garnizonunu resmen kendi emri altına alır; garnizonun bundan böyle sadece komiteden gelecek talimatları uygulayacağını, sadece komiteye hesap vermekle yükümlü olduğunu bildirir. Böylesi bir darbeden haberdar olan genelkurmay, komitenin gerçek kurucusu olan ve tümüyle Bolşevik hâkimiyetinde bulunan sovyete başvurur, derhal garnizona verilen emirleri geri almasını talep edip, aksi halde hükûmetle açıkça bir çatışmaya gi-

7. "Finlandiya Ordu, Donanma ve İşçi Komitesi Başkanı C. Smilga'ya Mektup", 27 eylül 1917, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 34, s. 264-268.

receklerini belirtir. Durumu öğrenen, ama henüz Bolşeviklerin gerçek gücünün farkında olmayan Kerenskiy, hâlâ bu darbeden yararlanacağını, tepki göstererek düşmanlarını yok edebileceğini düşünmektedir. Ekime gelinmiş olmasına rağmen, mantığını hâlâ temmuzdaki güç dengesi üzerine kurar. Bu kez projelerini sonuna kadar götürmeye kararlı Lenin'in Petrograd'a gelişini görmemiş gibi davranır.

Sovyet aynı gün Smolnıy Enstitüsü'nde olağanüstü toplanır. Bolşevikler başkentteki birliklerin komutanlarını ya da temsilcilerini toplantıya çağırmak akıllılığını göstermiştir. Troçki asker temsilcilerine hitap eder, Genelkurmay'ın Askerî Devrim Komitesi'nin emrine girmeyi reddettiğini anlatır ve ekler: "Genelkurmay komitenin emirlerine itaat etmediği andan itibaren (...), karşıdevrimci güçlerin oyuncağı olmuştur. Petrograd askerleri! Devrimi korumak, *sadece* Askerî Devrim Komitesi'nin yönetimi altında sizlere düşmektedir!"

Kısacası, hükûmete ve Genelkurmay'a savaş ilan edilmiş, Kerenskiy de bu savaş ilanına ne cevap vereceğine karar vermek durumunda kalmıştır. Cevabı güçsüz ve yersizdir. Başkentin yakınında konuşlandırılmış, General Krasnov komutasındaki Don Kazaklarına başvurur. Oysa Bolşevikler hareketi önceden kestirmiştir; Kazaklar hükûmetin emriyle harekete geçmeden, oldukları yerde kalırlar. 22 ekim akşamı Kerenskiy askerî okul öğrencilerine çağrıda bulunur, ne var ki Bolşeviklerin yoğun propagandasının etkisinde kalan öğrenciler, daha şimdiden meşruluğu tartışılmaya başlanan hükûmetin emrine uymakta tereddüt ederler. Genç subay adaylarının başkentin stratejik noktalarında nöbete başlamaları iki gün sonrasını, 24 ekimi bulur. Oysa sayıları çok azdır, Kışlık Saray'ı savunma görevi bir kadın bölüğüne düşer. O andan itibaren çağrılan birlikler ihtiyatlı davranır, hükûmetçe verilen emirlerin sovyet tarafından da onaylanmasını isterler. Sovyet fırsatı kaçırmaz, birliklere oldukları yerlerden kıpırdamamalarını emreder, böylelikle hükûmet, kullanabileceği güçlü askerî imkânlara rağmen, emrindeki birliklerin ancak çok azını seferber edebilir.

Kerenskiy, zamanını tereddütle uygulanan emirler yağdırmakla harcarken, darbe hazırlıkları sürer. 23 ekim günü yoldaşlarıyla toplanan Lenin, uzun tartışmalardan sonra görüşlerini kabul ettirir: ayaklanma daha fazla bekleyemez, yarından sonra, sovyet kongresinin toplanacağı gün, gerçekleştirilmelidir.[8]

Ayaklanmanın başladığı sıralarda Askerî Devrim Komitesi'nde

8. Troçki, *İstoriya Russkoy Revolyatsiy* (Rus Devrimi'nin Tarihi).

Parti Merkez Komitesi'nden iki, Sol Sosyalist Devrimcilerden iki ve Petrograd askerlerini temsilen de dört kişi vardır; önemli olan, üyelerin arasında operasyonların asıl yöneticilerinin varlığıdır: tüm ayaklanmayı yöneten Troçki, Dzerjinskiy, Antonov-Ovseyenko, Laşeviç, Nevskiy ve Podvoyskiy. Bu kritik dönemde Troçki'nin çevresinde toplananlar, o 24 ekim gecesi izledikleri çeşitli yolların sonunda, doğal olarak Smolnıy Enstitüsü'ne gelmeleri gereken Bolşeviklerdir.

Antonov-Ovseyenko darbenin askerî yanını denetlemek için biçilmiş kaftandır. Başkentin subay okulundan yetişmiş, meslekten bir asker olarak, 1917 yılının subay adaylarının, genç Kadetlerin beynini yıkamak için, ondan daha uygunu yoktur. Ekimde üstlendiği görevi çok daha önce, 1905'te, RSDRP üyesi olarak, subayı olduğu ordunun içinde yıkıcı faaliyetlere katılarak ve Polonya'da yerleşik iki taburu ayaklandırmaya çalışarak denemiştir. 1914'e kadar Menşevik olarak kalmış, daha sonra Troçki'nin Enternasyonalci grubuna katılıp, önderin yakınında yer almıştır. Savaşçı geçmişi, 1905'teki faaliyetleri Antonov-Ovseyenko'nun ayaklanma ve örgütleme konusunda en iyiler arasında görülmesini sağlar. Ne var ki, Lenin'le ilişkileri inişli çıkışlıdır. Menşevik'ken, Bolşeviklere şiddetle saldırmış, hem önderlerini hem de partilerini "çürümüşlükle" suçlamıştır. Ayaklanmayı yönetecek "troyka" içinde yer almasını, hem Troçki'nin desteğine hem de askerî konulardaki olağanüstü tecrübesine borçludur.[9]

Polonyalı bir toprak soylusu ve genç yaşta sosyal demokrasi yanlısı olan Djerzinskiy'in öyküsü, tümüyle farklıdır. Başlangıçta Rosa Luxemburg'a yakınken, daha sonra Lenin'in tarafında yer almıştır. 1911'den sonra Lenin'in sadık bir müttefiki olarak görünmüş, parti içi her çatışmada, Lenin'in azınlıkta olduğu her seferde desteğini ondan esirgememiştir. Lenin'in 16 ekim tartışmaları sırasında, Merkez Komite ayaklanma konusunda tereddüt içindeyken, Zinovyev ve Kamenev'e şiddetle karşı çıkan, müdahalesiyle terazinin dengesini değiştiren bu partizanı unutabilmesi mümkün müdür? Djerzinskiy doğal olarak Askerî Devrim Komitesi'ne seçilir, 24 ekim günü de, geçici hükûmetin tüm faaliyetlerini izleme görevi ona verilir.

Her ikisi de Lenin'den birkaç yaş küçük olan Podvoyskiy ve Nevskiy, 1917 yazında başkentte partinin askerî örgütünü birlikte kurmuşlardır. Podvoyskiy Askerî Devrim Komitesi'nin başkanlığına seçilecek, devrimden sonra da, ordunun sorunlarıyla ilgilenecektir.

9. Haupt (G.), Marie (J. J.), *Les Bolcheviks par eux-mêmes*, s. 262 ve 264.

Laşeviç basit bir işçidir, bu nedenle de Bolşevik Partisi'nin basamaklarını hızla tırmanıp yükselmiş olması ilginçtir. Ne var ki verilen görev için, 1917 yılının koşulları uygundan da ötedir: astsubay olarak hizmet ettiği bölüğün tümünü devrim tarafına çekmeyi başarmıştır.

Görüldüğü gibi, devrimin silahı sadece şeklen kurulmuş bir örgüte değil, gerçek uzmanlara dayanmaktadır.

23 ekim günü iki taraf, Bolşevikler ile hükûmet, durumu geri dönülemez hale getirmek için ellerinden geleni yapar. Askerî Devrim Komitesi garnizondaki tüm birliklere temsilciler –ilk siyasî komiserleri– gönderir, "bundan böyle tüm iradenin Askerî Devrim Komitesi'nin elinde" olduğunu ilan eder. "Birlikler, Askerî Devrim Komitesi'nin siyasî komiserler aracılığıyla ileteceği emirlere itaatle yükümlüdür." Bir komiserin emrine verilen bir birlik hükûmet kararıyla kapatılan *Pravda*'nın matbaasına gider, güç kullanarak matbaayı açtırır. Öbür tarafta, emirler ve karşı emirler birbirini izler. Kerenskiy, propagandayı etkisizleştirmek için, Bolşevik gazeteleri kapatmayı kararlaştırır. Ama tepkilerden çekindiği için, iki sağcı gazetenin de kapatılmasına karar verir, böylelikle ilk aldığı kararın tüm pratik sonuçlarını yok eder. Komitenin orduyu itaatsizliğe sevk etmesi, ona, eline çok önemli bir koz geçtiğini düşündürür, Askerî Devrim Komite üyelerinin tümünü tutuklatmayı tasarlar. Ne var ki, adalet bakanı böyle bir hareketin kışkırtıcılık olarak görülebileceğini savunarak, tasarıya karşı çıkar.

Hâlâ haklarının bilincinde olmayan Kerenskiy, o zaman ön parlamentoya başvurmayı, aldığı baskı önlemlerini onaylatmayı düşünür. Bu kararıyla, Rusya'nın nasıl bir durumda olduğunu gösterir. Askerî Devrim Komitesi çoktan tüm iradenin kendinde olduğunu ilan etmiştir. Oysa Kerenskiy geveze bir meclise başvurarak, düzenin yeniden sağlanması için "enerjik önlemler" alma yetkisi istemektedir. Zekâsı konusunda hiçbir kuşku duyulmamakla birlikte siyasal sezgilerinin zaman zaman yarı yolda bıraktığı Menşevik Martov, hükûmetin savaşı önlemek için demokratik önlemler kullanmasını öngören bir tasarıyı meclisin oyuna sunar. Hangi demokratik önlemler? Martov bu konuda tek söz etmez. Öte yandan meclis bir "halkın kurtuluşu komitesi" oluşturulmasından yanadır, ne var ki bu tasarı düşünceden öteye geçemez. Kaldı ki, hükûmetin garnizonu denetleyemediği bir ortamda, böylesi bir komite hangi güçlere dayanacaktır?

Zaman tartışmalar, tasarılar ve önerilerle geçerken, ayaklanmanın ilk perdesi oynanmaktadır. Bir komiser komutasındaki kü-

çük bir denizci birliği, hükûmet yanlısı Telgraf Ajansı'na el koyar. Ajansın önünde nöbetçi bulunmaması nedeniyle, eylem kansız sonuçlanır, sonrasında oldukça komik olaylar yaşanır. Eylemi öğrenen, ajansa el koyan denizcilerin sayıca azlığını haber alan Kerenskiy'in gönderdiği askerî öğrenci grubu işgalcileri kovar, hiçbir direnişle karşılaşmadan telgrafhaneyi yeniden ele geçirir. Smolnıy Enstitüsü'nün telefon hatları hemen kesilir, Bolşevikler dışarıdaki taraftarlarından soyutlanır.

Bu küçük olay bile, hükûmetin biraz kararlılıkla olayların üstesinden gelebileceğini göstermektedir. Oysa hükûmetin zaferi uzun ömürlü olmaz. 24 ekim günü zarlar ters yönde yuvarlanacak ve tarih, Bolşeviklerin tüm girişimlerinin başarıyla sonuçlandığına tanık olacaktır.

Başarıyla sonuçlanan ayaklanma

Her şey 24 ekim günü olur. İki düşman taraf sorunu bitirmek niyetindedir. Telgraf Ajansı'nın yeniden ele geçirilmesiyle az da olsa cesaretlenen, telefon iletişiminden yoksun rakiplerinin güç durumda olduğuna inanan Kerenskiy, harekete geçeceğini bildirir. Askerî öğrenciler kente yayıldığından, sonunda kente varmayı başarmış Kazaklardan Bolşeviklere karşı saldırıya geçmelerini ister ve Kuzey Cephesi komutanına bir telgraf göndererek, acil takviye yollamasını emreder. Bolşeviklerin takviye almalarını önlemek için, Neva üzerindeki köprülerin kaldırılması kararlaştırılır. O sırada Lenin birtakım önlemler almakta, ayaklanmanın hemen, en geç de 25 ekim gecesinde başlatılmasını buyurmaktadır; harekat planı Askerî Devrim Komitesi'nce hazırlanır. Lenin akşam olunca yüzünü boyayıp kıfayet değiştirerek Smolnıy Enstitüsü'ne gider; geceyi, harekatın beyni Troçki ve Merkez Komitesi'ndeki diğer yoldaşlarıyla geçirir.

İlk girişim, Petrograd'a gelen yolları açmak ve hükûmeti savunma eğilimi göstermesinden kuşkulanılan tüm güçleri etkisiz kılmaktır. Komiserlerin emrine giren askerler, Neva üzerindeki köprüleri yeniden indirir. Gece olunca birlikler önce Finlandiya Garı çevresindeki mahalleleri işgal eder, sonra başkentin merkezine yönelirler. Tüm stratejik noktalar, bütün güç odakları saldırıya uğrar: garlar, köprüler, telefon ve telgraf santralı, Devlet Bankası. Bolşevikler telefon santralına girip hükûmetin Telgraf Ajansı'nı işgal etmesine misilleme yapar; gün boyu kendi telefon hatlarını kurduktan sonra, Kışlık Saray'ın dışarıyla bağlantısını keserler. Bu kez dışarısıyla iletişim kuramama sırası hükûmettedir,

artık yönetim olayların ne yönde geliştiğini değerlendirebilecek durumda değildir.

25 ekim ayaklanmasının en önemli özelliği, en temel şartların çok daha önce, Askerî Devrim Komitesi'nin orduya hâkim olması sırasında tamamlanmış olmasıdır. Lenin'in 24 ekimde işaretini verdiği durum, olsa olsa bir başkaldırıdır, o denli sakin gelişir. Hükûmetin denetimindeki stratejik noktaları savunan öğrenciler, görevlerini becerecek durumda değildir, komünist birlikler karşısında hiçbir direniş gösteremezler. Komünist birliklerin başındaki komiserler çekip gitmelerini söyleyince, gerçekten da yapacak başka bir şeyleri yoktur. Tek bir silah ateşlenmemiş, başkent barış içinde Bolşeviklerin eline geçmiştir.

Ne var ki –Suhanov'un da dediği gibi– bir ayaklanmanın en duyarlı anı, iktidarın çöküp karar odaklarının isyancıların eline geçtiği andır. Oysa 25 ekim gecesi kimse ne Kışlık Saray'la ne Kerenskiy'le, ne de bakanlarıyla ilgilenmez. Bütün yaşamı boyunca iktidara gelmeyi düşlemiş Lenin bile, zafer anının tadını çıkarır, seleflerinin kaderleriyle ilgilenmek yerine, zaferini halka ilan etmeyi tercih eder. Sabah saat onda, çanların çalınmasını ister. Sonra tüm kentlerde okunacak, hâlâ çok cızırtılı telgraf hatları üzerinden Rusya'nın en ücra köşelerine kadar iletilecek beyannamesini hazırlamaya girişir:

"Rusya'nın vatandaşlarına. Geçici hükûmet yıkıldı. Devlet iradesi, Petrograd işçi ve asker temsilcilerinin sovyetine ve onun organı olan, Petrograd garnizonu ve proletaryasına önderlik eden Askerî Devrim Komitesi'nin eline geçti. Halkın uğruna savaştığı amaçlar şunlardı: zaman geçirmeden demokratik bir barış çağrısı, toprak sahipliğinin lağv edilmesi, üretimin işçilerce denetlenmesi, bir sovyetler hükûmeti kurulması. Bütün bunlar tamamlandı. Yaşasın işçilerin, askerlerin ve köylülerin devrimi!"

Metin,[10] Askerî Devrim Komitesi tarafından imzalanmıştır. Ne var ki içeriği ve yazımı, daha birkaç saat öncesinde Smolnıy Enstitüsü önünde giderek artan bir kalabalığa seslenen Lenin'in eseridir. Saat üçe doğru enstitüye gelen Suhanov, gördüklerini anlatır: "Doğruca büyük salona geçtim; Troçki başkanlık koltuğundaydı. Konuşmakta olan kel ve sakalsız adamın sesi çok tanıdık geldi. Lenin'in sesini tanıdım. Gizlenerek geçirdiği aylardan sonra, sonunda dönmüştü demek."[11]

Birkaç dakika önce, Lenin'in mesajını halka okuyan Troçki,

10. *Dekretıy sovetskoy vlastiy*, I.

11. Suhanov, age., s. 332.

ekler: "Bize ayaklanmamızın genel bir isyana neden olacağını, çıkan isyanın devrimi bir kan gölünde boğacağını söylemişlerdi. Oysa her şey kansız oldu, tek bir kurban bile verilmedi. Bu hareket, dünya devrimler tarihinde, tektir." O gün, öğleden sonra saat üçte, Troçki haklıdır: Lenin'in devrimi barışçı bir yüz taşımaktadır. Kimse devrimin kan nehirleri akıtacağından, 1940 yılının sıcak bir ağustos günü, Troçki'nin kanının da bu nehre katılacağından kuşkulanmamaktadır.

Zafer anında eğilim sadece iyimserlik değil, çok daha ötede, ütopyadır. Lenin dinleyicilerine, "Ezilmiş kitleler kendi hükûmetlerini kuracaklar" dememiş midir? Mariynskiy Sarayı ile Smolnıy arasında durmadan gidip gelenlerin dışında, başkentte siyasal düzenin devrildiğini fark eden var mıdır? Dükkânlar açıktır, kalabalık insan grupları gezintiye çıkar. Rusya'daki büyükelçilikte ataşe olarak görev yapan, devrimin görgü tanığı Louis de Robien 7 kasım (25 ekim; notlarını yazmak için Gregoryen takvim kullanır) tarihinde günlüğüne şöyle yazar: "Kent görünürde çok sakin. Kahraman pozları takınmış *tovarişç* dolu kamyonlar bile görünmüyor."[12]

Yine de, ne kadar görünmez olursa olsun, hükûmet sorunu çözümlenmek zorundadır. Bolşevikler her yerde iktidara geldiklerini ya da yönetimin hâkimiyetleri altındaki sovyette olduğunu açıklamıştır ama, hükûmet hâlâ yerindedir, üstelik II. Sovyet Kongresi de başlamak üzeredir. Kısacası, meşru iktidar hangi ellerdedir?

Lenin kongre çalışmalarına başlamadan önce Kışlık Saray'a saldırmak gerektiğine karar verir. İyi de, böyle bir saldırı tehlikeli olmaz mı? Bolşevikler, Kerenskiy'in, yardım çağrılarını sessiz kalarak yanıtlayan Kuzey Cephesi komutanıyla görüşmek üzere Pskov'a gitmiş olabileceğini düşünüp endişelenirler, başbakanın başkente takviyeyle döneceğinden kuşkulanırlar. Bakanlar Kışlık Saray'a sığınmış, savunmasızdır. Suhanov, hükûmeti korumakla görevli birliklerin hem sayıca hem de moral açısından karşılarındakilerden geri olduklarını iddia etse de, saldırı sırasında kadın birliği gerçek cesaret örnekleri verir. Fedakârlıkları yararsız kalacaktır: her iki tarafta da ne ayaklanmaya katılmak ne de hükûmeti savunmak için aşırı istek görülmez. Bu isteksizlik devrim günlerinin ilginç özelliklerinden biridir. Başkent garnizonu, Bolşeviklerin sürekli baskısı altında bulunan iki yüz bin askerden

12. Robien (Louis de), *Journal d'un diplomate en Russie*, (Rusya'daki Bir Diplomatın Günlüğü), Paris 1967, s. 144.

oluşur. Oysa Bolşeviklerin yürüttüğü mücadeleye katılanların sayısı, bunun sadece onda biridir. Öte yanda, Kerenskiy'in bütün umutlarını bağladığı öğrenciler, devrim adına ricada bulunulur bulunulmaz, okullarına dönmek eğilimindedir; hükûmete bağlı olduğu düşünülen birliklere gelince, bunlar imdada koşmakta acele etmezler. Bütün bunlar, son saldırıya kadar Petrograd'a hâkim olacak sükûneti açıklamaya yetecektir.

Ne var ki 25 ekimde beklemenin yeri yoktur. Lenin Kerenskiy'in istediği takviyelerin her an kente gelmesinden çekinir, kendi tarafına geçmiş birliklerin gelecek takviyelere direnebileceklerinden pek de emin değildir. Oysa, ne kadar temelsiz olursa olsun, başkentte bir hükûmet varken, sovyet kongresinin karşısına çıkamayacağının da farkındadır. Başarılı devrim efsanesi tüm iktidarın tek bir elde toplanmasını gerektirmektedir. Şubat Devrimi'nde iktidarı başarısızlığa mahkûm eden de çift başlılığı değil midir zaten?

Kısacası, öğleden sonra Kışlık Saray'a saldırma ve hükûmet üyelerini tutuklama emrini verir. Bu sırada Troçki, Smolnuy Enstitüsü'nde toplanan ve bütün bu gecikmenin nedenini anlamakta güçlük çeken delegelerin kongreyi açmalarını engellemeye çalışır. Herkesin heyecanla beklediği Lenin, Kışlık Saray işgal edilmedikçe kalabalığın karşısına çıkmamaya kararlıdır. Salonun yanındaki küçük bir odaya yerleştirilmiş kamp yatağının üzerinde, haberleri beklemektedir.

Sonunda, Askerî Devrim Komitesi Kışlık Saray'dakilere bir ültimatom gönderir: ya hemen teslim olacaklar ya da üç gün önce komitenin emrine girip sarayın karşısında demirlemiş olan Tan kruvazörü ile yine komitenin denetimindeki Petropavlovks Kalesi'nden açılacak çapraz ateşe hedef olacaklardır. Ültimatom saat sekizde reddedilince, hızlı ve şiddetli bir ateş başlar. Saray direnemez. Savunucuları Kerenskiy'in getireceği takviyeleri beklemektedir; hiç kimsenin gelmediğini görürler, mücadeleden vazgeçerler, kimi fırsattan yararlanıp kaçarken, bazıları teslim olur. Kadın birliği sonuna kadar direnir: cesareti yerindedir, ama saldırganlara kıyasla çok güçsüz görünür. Antonov-Ovseyenko'nun komutasındaki Bolşevikler geceyarısı dolaylarında Kışlık Saray'a girmeyi başarır, hükûmet üyelerini tutuklar ve sarayı çılgın, heyecanlı, genellikle sarhoş bir kalabalığın yağmasına, cinayetlere, tecavüzlere terk eder.

Lenin zafer haberini alır almaz yerinden fırlar ve kongrenin yapıldığı salona koşar. Öylesine heyecanlıdır ki, önlem olarak yeni-

den kafasına geçirdiği peruğu bile çıkarmayı unutur. Mutluluğu için tek eksik, Kerenskiy'in tutuklanmamış olmasıdır. Ne var ki devrik başbakan takviye bulmak için nafile çabalamış, sonunda kaçmayı yeğlemiştir. Tutuklanan bakanlar, o ana kadar hâkim olan sükûnetin yerini alacak bir şiddet atmosferinin ortasında, Petropavlovsk Kalesi'ne götürülür.[13]

Artık Kışlık Saray'ın siyasal odak olma görevi sona ermiştir. Bundan böyle Bolşeviklerin tüm dikkati, tüm çabaları II. Sovyet Kongresi'nin yapıldığı Smolnuy Enstitüsü'ne yönelecektir.

II. Sovyet Kongresi

Kışlık Saray'ın işgalinden birkaç saat önce, kongreyi resmen açmak gerekmiştir.[14] Troçki'nin açılışı erteleme çabaları, delegelerin sabırsızlığı karşısında fazla işe yaramamıştır.

Kongreye önce Menşevik Dan başkanlık eder. Ama kısa süre sonra yapılan prezidyum seçimleri, Bolşeviklerin karşı çıkılmaz üstünlüklerini kanıtlar; seçilen yirmi beş üyeden on dördü Bolşevik'tir: Lenin, Troçki, Zinovyev, Kamenev, Rıykov, Nogin, Kollontay, Antonov-Ovseyenko, Lunaçarskiy, hâlâ Troçki'ye yakın Muralov, Riyazanov vs. Kongrenin oluşumu da Bolşeviklerin üstünlüğünü yansıtır. Altı yüz elli delegeden üç yüz altmışı onlardan yanadır, bu çoğunluğa bir de yüz kişiye yakın önemli bir Sosyalist Devrimci grubu katılır. Kongre başkanlığına doğal olarak bir Bolşevik, Kamenev seçilir. Birkaç saat sonra muzaffer bir tavırla Kışlık Saray'ın düştüğünü açıklayacak, tutuklanan bakanların adlarını topluluğun bir bölümünün alkışları arasında okuyacak olan da Kamenev'dir. Bir Sol Sosyalist Devrimci ayağa kalkarak sosyalist bakanların tutuklanmalarına itiraz eder, ne var ki Troçki kaba bir cevapla eski kararsızlıklar döneminin kapandığını söyler. Devrim eski düzeni yıkmış, dünün bakanları birden yasadışılığı temsil eder olmuştur. Azınlıkta olan Menşevikler ile Sosyalist Devrimciler kongreyi terk etmeye karar verirler, böylece Bolşevikleri daha büyük bir çoğunlukta bırakarak, güçlerini kötüye kullandıklarını kanıtlayabilecek hatiplerden kurtararak rahatlatırlar. Martov da kongreyi terk edenler arasındadır; Troçki'nin, muhalefetin "tarihin çöplüğünde" biteceğini söylediğini duyup öfkelenmiştir çünkü.

13. Melgunov, *Kak bolşevikiy zahvatiliy vlast* (Bolşevikler İktidarı Nasıl Ele Geçirdi), Paris, 1953, olayları ayrıntılarıyla anlatır.

14. *Vtoroy vserossiyskiy s'ezd sovetov RSD* (II. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi) Moskova-Leningrad, 1928 (yay. haz. Kotelnikov).

Kongreye verilen arada Lenin bir odaya çekilir, ikinci oturumda önereceği ve siyasal düzeni tümden değiştirecek kararnameleri hazırlar. İkinci oturum Başkan Kamenev'in ölüm cezasının kaldırıldığını, koalisyon hükûmeti üyelerinin tutukladığını, herkesin özgürlüğüne kavuşacağını bildirmesiyle açılır. O anda hapishanelerin, yeni "konuklarını" yani devrim mağluplarını kabule başladığı doğrudur. Sıra, daha sonra üzerinde duracağımız üç metinden oluşan uzun bir belge sunan Lenin'e gelir: bu üç metin sırasıyla barış kararnamesi, toprak kararnamesi ve yeni hükûmetin kuruluşunu ilan eden kararnamedir.

Birinci kararnamenin okunması heyecanlı tezahüratlara, alkışlara neden olur; Lenin okumayı, tüm delegelerin bir ağızdan katıldıkları "Enternasyonal" marşıyla bitirir. Sonra bütün delegeler kararnameyi oybirliğiyle kabul eder.

Toprak kararnamesi sunulduğunda, topluluğun heyecan ve isteği azalır. Kararname kabul edilecek, muhalefet olarak sadece bir karşı ve sekiz çekimser oy çıkacaktır, ama Smolnıy'da oluşan yarı dinî atmosferde her dakika alkışlamaya hazır Bolşeviklerin kuşkulu bakışları arasında çıkan bu oylar, sahiplerinin cesaretlerini göstermek açısından oldukça önemlidir.

Sıra hükûmet konusunda alınacak karara gelir. Hemen başlangıçta, açık bir soru sorulacaktır: hükûmetin adı. Devrimci yeniliği hükûmetin adına yansıtmak için ne yapmak gerekir? Lenin bu konuda son derecede duyarlı olduğunu gösterir. Kararnamelerini sunmak için Smolnıy Enstitüsü'ne geldiğinde, muzaffer bir sesle "Devrimin ilk gününü selamlayalım!" demiştir. Onun gözünde geçmişle tüm bağlarını koparmış bir ilk gün. O hareketli saatlerde Kamenev'le karşılaşan Suhanov sorar: "Yoksa burjuva örneğine göre bakanlıklar mı oluşturacaksınız?" Kamenev cevap verir: "Konvansiyon dönemindeki gibi, yönetim 'kurullarda' olacak. Kurul başkanları hükûmetin en üst organını oluşturacak." Bu formülde ısrar edilmez ama "bakan" sözcüğü hemen başlangıçta Lenin tarafından reddedilir: "Bakandan başka, ne denirse densin!"[15] Troçki de hükûmet üyelerinin "komiser" olarak adlandırılmasını, hükûmete ise "Halk Komiserleri Konseyi" adı verilmesini önerir. Suhanov önerinin bazı arkadaşlarına itici geldiğini saptar: "komiser", bu sözcük polisiye çağrışımlar yapmıyor mu? Belki de Bolşevikler, iktidarlarının böyle bir görünüm sunması gerektiğini sezmiş, önerilerini bilerek yapmışlardır...

Lenin'in hükûmetin kurulduğunu açıklaması dinginlik içinde

15. Suhanov, age., s. 347.

karşılanmaz. Bolşeviklerin oldubittici tutumlarından yakınan delegeler, ileride önemli çatışmalara neden olacak içinden çıkılması güç bir soruyu, Bolşeviklerin mutlak hâkimiyet konusunu, yanıtsız bırakıp gitmişlerdir. Kuşkusuz Lenin bu hükûmetin "geçici" olduğunu, Kurucu Meclis seçilene dek Rusya'nın acil sorunlarıyla uğraşacağını açıklar. Ne var ki, önerdiği ve tümüyle Bolşeviklerden kurulacak hükûmet, öteki sosyalist partileri kızdırmaktan başka bir işe yaramaz.

Lenin başlangıçta Halk Komiserleri Konseyi'ne (ya da *Sovnarkom*) katılmak istemez, başkanlık için Troçki'yi önerir.[16] Ne var ki Troçki öneriyi geri çevirir; Lenin, en yakın arkadaşlarının baskısı sonucunda, hiçbir ek görevin eklenmediği bu üst makamı kabul etmek zorunda kalır. Hükûmetin kuruluşu şöyledir: İçişleri'nde Rıykov; Tarım'da (bu konuda bir broşür yazan ve 1917'den önce bir dizi tutuklamaya, hapis ve sürgün cezasına çarptırılan) Milyutin; Çalışma'da sendikacı Şlyapnikov; Ordu ve Donanma'da Petrograd ayaklanmasının beyni Antonov-Ovseyenko, subay adayı Krılenko ve denizci Dıbenko; Ticaret ve Sanayi'de Moskovalı Nogin; Eğitim'de parlak aydın Lunaçarskiy; Adalet'te, hukuk eğitimi görmüş olmakla böbürlenen G. Lomov (ya da Oppokov); Maliye'de, İ. Skvortsov, İaşe'de, Teodoroviç; Posta ve Telgraf'ta, Glebov (ya da Avilov).

Diğer iki komiserliğe getirilenler, özellikle dikkat çeker. Dışişleri Troçki'ye emanet edilir. Aslında oldukça prestijli bir makam olan Dışişleri'nin baştan aşağı yenilenmesi, Lenin'in bu alandaki görüşlerine uyacak hale getirilmesi gerekecektir. Bu nedenle Troçki'ye düşen, aslında ikinci derecede bir komiserliktir. Ekim Devrimi'nin yeniliği olan Uluslar Komiserliği'ne gelince, bu görev ancak Stalin'e verilebilir.[17]

Hükûmette iki önemli kişinin, Zinovyev ile Kamenev'in yer almadığı gözden kaçmaz. Kuşkusuz her ikisi de, Merkez Komite'nin 10 ve 16 ekim toplantılarında, Lenin'in ayaklanmayı hemen başlatma isteğine şiddetle karşı koymuşlardır. Ne var ki, daha sonra Lenin'in görüşünü desteklemişler, üstelik de savaştan önceki yıllarda yaşadığı yalnızlık dönemlerinde, yanından hiç ayrılmayıp bağlılıklarını kanıtlamışlardır. İkisinin de hükûmette yer almamasının nedenlerini araştıran Suhanov, başka bir açıklama getirir: "Belki de taktik nedenlerle, hükûmetteki Yahudi kökenli komi-

16. age., s. 354.

17. Gorodetskiy (E. N.), *Rojdeniye Sovetskogo gosudarstva 1917-1918* (Sovyet Devletinin Doğuşu 1917-1918), Moskova, 1964, s. 156 ve devamı.

serlerin sayısını en aza indirmek gerekiyordu; burada tek istisna, Troçki oldu."[18] Oysa Lenin, Zinovyev'i hükûmetin resmî yayın organı *İzvestiya* gazetesinin, Kamenev'i de Merkezî Yürütme Komitesi'nin *(ispolkom)* başına getirmeyi kararlaştırmıştır, Kamenev bu görevde çok kısa kalacak olsa bile.[19] Hükûmet, komiserlerin faaliyetlerini denetleyen ve görevlerine son vermeye yetkili bu Yürütme Komitesi'ne hesap vermek zorundadır.

Böylece, 26 ekim akşamı, her şey Bolşeviklerin elinde gözükmektedir. Ne var ki, Troçki'nin de altını çizdiği gibi, Petrograd'daki iktidar, her yerde başarı anlamına gelmez, başkentteki 25 ekim ayaklanmasından sonra Moskova'da yapılan mücadele, Bolşeviklerin daha birçok direnişle karşılaşacaklarının belirtisidir.

Rusya'nın eski başkentinde, ayaklanmanın zamanlaması üzerine yapılan tartışmalar sırasında Bolşeviklerin, daha çok Zinovyev ve Kamenev'i destekledikleri görülür. Ne var ki Petrograd'da devrimin başarıldığı haberi kuşkularını dağıtır; önceden denenmiş bir modeli örnek alarak, zaman geçirmeden, Halkın Kurtuluşu Komitesi kuran Sosyalist Devrimcilerin katılmayı reddettiği bir askerî devrim komitesi oluştururlar. Buharin'in yönettiği Moskova Bolşevikleri, kentin ellerinde olduğunu kanıtlamak için, Kremlin'i işgale karar verirler. Önce yenilirler, sonra davalarına yeni katılanlardan oluşan takviye kuvvetler tarafından kurtarılırlar; bir an için de olsa, kazandıklarını sanan Sosyalist Devrimcilerin Halkın Kurtuluşu Komitesi yıkılır.

Böyle özetlendiğinde, Moskova'nın Bolşevikleştirilmesi öyküsünün basit olduğu sanılabilir. Ne var ki öykünün tamamlanması için, kendini savunmakta kararlı bir düşman karşısında zafere ulaşmak isteyen Bolşeviklerin sokak sokak savaştıklarını, evleri bombalamasalar da büyük hasar vermek zorunda kaldıklarını, sonunda ancak imdatlarına yetişen takviye kuvvetlerin yardımıyla hedeflerine vardıklarını eklemek gerekir.

Taşrada savaş genellikle çetin geçer; kentler Bolşeviklerin gücü karşısında eğilmek zorunda kalsa da, kırsal alan ve kent dışı –bu konuya döneceğiz– Bolşevikler için yasak bölgeler olarak kalır.

II. Sovyetler Kongresi 27 ekime ertelenir. Tüm kongreler içinde en kısası olarak ünlenecektir. Daha şimdiden başkente hâkim

18. Suhanov, age., s. 348.

19. *L'Illustration*, Rus hükûmetinin portrelerini verirken, üyelerden hemen hepsinin Yahudi olduğunda ısrar eder. "Petrograd sous la Commune" (Komün sırasında Petrograd), *L'Illustration*, No. 3491, 11.09.1918, s. 259, 260.

olan hava, devrim gecesindeki sükûnetten oldukça uzaktır. 26 ekimde Askerî Devrim Komitesi, denizcileri, yeni düzene karşı olduklarından kuşkulandığı gazetelerin matbaalarına gönderir, bulunan tüm nüshalara el konularak halkın gözü önünde yakılmasını buyurur. Çarlık rejimi böylesi bir yangına hiç neden olmamıştır, bütün bu kaba önlemler, "burjuva" olduğu söylenen tüm basının birkaç saat içinde yok edilmesi, başkent halkının önemli bir bölümünü ve onların yanı sıra Menşevik ve Sosyalist Devrimcileri olumsuz etkiler. Çoğunluğu Askerî Devrim Komitesi'nce kararlaştırılan tutuklamalar arttıkça, Martov Bolşevik Merkez Komitesi'nin karşısına çıkar, meşruluğa geri dönülmesini, sosyalist bakanların serbest bırakılmasını talep eder. İsteği karşılık bulmaz. Genel olarak Bolşevikler zafere ulaştıkları konusunda kuşku duymadıklarını, yine de çeşitli tehlikelerle çevrili olduklarını öne sürerler. Tüm ülke davaya katılmaktan uzaktır, kaçak Kerenskiy de yakınlarda bir yerlerde taşra birliklerini toplayıp intikamını almaya çabalamaktadır. Bu yüzden, Bolşeviklerin olağanüstü önlemler almaya hakları vardır.

Muzaffer Bolşevikler gözlerini dört açar, sadece Lenin'in II. Kongre'de ilan ettiği programı yürürlüğe koymakla yetinmeyip, her şeyden önemlisi, hayatta kalmaya çalışmak zorundadırlar.

Şubattan ekime devrim tarihi iki döneme ayrılır. Şubat Devrimi'nden 1917 yazına kadar olan bölümde, geçici hükûmetin çeşitli siyasal çözümler önermesi, çizgisinde belirli değişiklikler yapması mümkün görünmektedir. Rusya'ya dönen Lenin'in hükûmete ve sovyete uyguladığı baskılara rağmen, partisinin iktidara gelme umutları zayıftır. O kadar ki, Şubat Devrimi sonrasında sürgünden dönen yoldaşlar, mevcut siyasal durumu ve burjuva devrimini olduğu gibi kabul etmek ve ülkenin yönetimine katılmak eğilimindedir. O dönemde iktidarın, hükûmet ile sovyet gibi iki karar mercii arasında paylaşılmakta olduğu kuşku götürmez. Ama, önemli olan, bu değildir: halkın geçici hükûmetten –başlangıçta, sovyetten değil; çünkü yasal olarak karar verip uygulama hakkı hükûmettedir– beklediği en önemli karar, barış ve toprak reformu talepleriyle ilgilidir. Geçici hükûmete giderek meşruluğunu kaybettiren güçsüzlüğü, toplumun bu iki önemli talebine yanıt vermedeki beceriksizliğinden, yeteneksizliğinden kaynaklanır.

Önce Milyukov, sonra da Kerenskiy tarafından dile getirilen, imzalanmış anlaşmalara saygı ilkesi ya da savaşa devam etme ka-

rarı, barıştan başka bir şey düşlemeyen, barışın bir an önce imzalanmasını isteyen toplumun talepleriyle çatışır.

Birbirini izleyen hükûmetlerin ekime kadar önerdikleri toprak çözümleri de halkın isteklerini karşılamaktan uzaktır. Sorun bu konuda meşru bir çözüm bulabilecek organa, Kurucu Meclis'e havale edilir. Ne var ki hükûmetler bu meclise hayat verecek seçimleri aylar boyunca erteler, tereddütleriyle meclisin gönüllerdeki prestijini zedeler, bu arada kendi inanılırlıklarına da darbe vururlar.

Daha 1917 yazında su yüzüne çıkan iki önemli gelişmenin ardında halkın umutlarıyla böylesine çelişkili bir tutumun yarattığı umutsuzluk yatar. Önce, halk bu hükûmetten bekleyebileceği hiçbir şey olamayacağını anlar, hükûmete sırt çevirip cevabı başka güç odaklarında, özellikle de birkaç ayda toplumun güvenini kazanıp kendine özgü bir meşruluk kazanmayı başaran sovyette arar. Öte yandan, bu umutsuz toplum, yazdan itibaren iktidarla hiç ilgilenmeksizin, kendi sorunlarının cevabını kendi aramaya girişir. O dönemde cepheden firarlar artar; taşrada köylülerin kendi kararlarıyla el koydukları toprak ve çiftlikler, iktidarın dışında, toplumun kendiliğinden oluşan tepkisini gösterir. Ne var ki bu faaliyetler 1917 Ekim Devrimi'nden doğan iktidarın hoş göremeyeceği, geri döndürülemez sorunlar yaratacaktır.

Lenin, güçlü siyasal sezgileriyle 1917 yılının şubat ve nisan ayları arasında Rusya'da gördüğü gelişmeleri ustaca değerlendirir. "Bütün iktidar sovyetlere!" sloganını yaymasının nedeni, sovyetin ve kardeş kuruluşlarının geçici hükûmetin yanında yer almaktan vazgeçip onun zararına olan bir meşruluk kazandıklarını, bu meşruluğun da bir gün Bolşevik Partisi'nin eline geçebileceğini, daha ülkesine döner dönmez görmüş, anlamış olmasıdır.

O andan itibaren, Bolşeviklerin zaferi mutlak mıydı? Daha 1917 yazında, kitlelerin geri dönülmez biçimde Bolşeviklere kayacağı tahmin edilebilir miydi? Hayır. O dönemde toplum, koalisyon hükûmetlerine katılmanın yanlış olduğunu düşünse de, öteki sosyalist partilere daha yakındır. Rusya'nın çoğunluğunu oluşturan köylüler, taleplerinin karşılanmasını bekler. Öte yandan, Menşevikler de işçi sınıfı içerisinde önemli etkiye sahiptir. Bolşeviklere gelince başarısız darbe girişimleri prestijlerini artırmaz. Ne var ki Lenin'in bu koşullarda yardımcısı, Kerenskiy olacaktır.

Gerçekten de yazdan ekime kadar olan dönemde, gelişmeler bakımından çok verimli olan Rus politikasına hâkim görüntü, iki adam arasındaki gizli çatışmadır. Lenin, Kerenskiy'in zayıf yanlarını sezip değerlendirmiştir; özellikle en önemli iki zaafının üze-

rinde durmaktadır. Bunlar, Kerenskiy'in kişiliği ve durumu analiz etmedeki beceriksizliğidir. Kerenskiy kararsız yaradılışlı, bir amaç uğruna tutarlı bir biçimde ilerleme yeteneğinden yoksun biridir. En güç anlarda tereddüt eder, fikir değiştirir, karar erteler; bütün bu kararsızlığına bir de sosyal ilişkilerindeki ikiyüzlülüğü eklenir. Kullanıp kandırdığı Kornilov'a da böyle davranmış, bu nedenle ordunun düşmanlığını kazanmıştır. Ayrıca karmaşık ve değişken durumları kavrayıp irdeleyebilmekten de uzaktır. Bu yüzden sürekli olarak monarşiyi geri getirecek ya da orduyu iktidara taşıyacak bir sağ darbe kâbusuyla yaşar, tüm dikkatini ve gücünü böylesi düş ürünü bir düşmana çevirir, Lenin'in bu sağ karşıtı tutumdan yararlanma yeteneğini küçümser. Kerenskiy Bolşeviklerin de aynı şekilde tüm yenilgilerden sonra yeniden ayağa kalkma becerilerinin farkında değildir. Hatasının bilincine vardığında, mücadeleyi çoktan kaybetmiştir.

Kerenskiy'in siyasal körlüğünün karşısında, elindeki kozları çok daha ustaca kullanan Lenin vardır. Onun da yanılmış olduğu doğrudur, özellikle de 1917 temmuzunda. Ne var ki, o güç aylarda, hiç yanlış yapmadığı bir nokta vardır: Kerenskiy'i algılamak. O süre boyunca rakibinin değerlendirmede ve planlamadaki hatalarını görmüş, siyasal stratejisini çizerken, bu görüşünden yararlanmıştır.

Sonunda "Kerenskiy kartı", Bolşevik Partisi azınlıkta kalmasına rağmen, Lenin'in elindeki en önemli kozlardan biri olur. Üstelik bu karta bir başkasını, başta Menşevikler olmak üzere sosyalist rakiplerinin gümüş tepside sundukları kartı eklemek gerekir. Menşevikler halkın nezdinde popüler olduklarına, işçi çevrelerinde Bolşeviklerden daha sağlam tabanları bulunduğuna, böylelikle onlardan daha güçlü olduklarına inanırlar; böylelikle onlar da tıpkı Kerenskiy gibi, Lenin'i küçümserler. Öte yandan Lenin'in önce sovyetlerde, sonra da orduda yürüttüğü "sızma" stratejisine dikkat bile etmezler.

Kısacası, tüm rakipleri Lenin'in sözlerine ve konuşmalarına dikkat etmemek, onu doğru değerlendirmemek gibi bir yanılgıya düşerler. Oysa söylediklerini dinleyip, yazdıklarını okumuş olsalar, Ekim Devrimi için önemli bir veri olacak gerçeği, "profesyonel" devrimcilerin etkisi ve bu profesyonellerin, düşünür üstatlarının izinden giderek, kurumları kendi çıkarlarına kullanma becerilerini önceden sezip anlamaları mümkün olurdu.

Dördüncü bölüm

Düşlerin sonu

(1917-1924)

4

Çarlığın çöküşünden devrimin devletine

Petrograd'da bulunan Fransız askerî heyet üyesi Yüzbaşı Jacques Sadoul, ekim 1917'de bakanı Albert Thomas için, gözlerinin önünde gelişen Rus Devrimi'nin günlük raporunu tutmaya karar verir. Kuşkusuz tarafsız bir gözlemci değildir, duyguları daha çok kazananlardan yanadır. Ne var ki, nitelikli bir izleyicidir ve değerlendirmeleri olayların gelişimini anlamak için oldukça önemli olacaktır. 31 ekimde, Lenin'in zaferinden sadece birkaç gün sonra, şunları yazar:[1]

> Sokak tümüyle sakin. İnanılmaz bir şey; Bolşeviklerin demir yumruğu ve güçlü örgütleri sayesinde, o kanlı hafta süresince bile kamu hizmetleri (tramvay, telefon, telgraf, posta, nakliye) bir an aksamadı. Düzen her zamankinden mükemmeldi.
>
> Sadece memurlar ile burjuvaların yüzü asık. Bakanlıklar sinek avlıyor. Ama Troçki, görevlerini yapmaları için onları gerekirse güç kullanarak sertçe zorlayacak... Hepsi kısa zamanda Bolşevik ayaklanmanın tüm direnişleri kırabileceğini öğrenecekler.

Sadoul burada, ekim sonundaki en önemli soruna değiniyor. Lenin tutkuyla istediği ayaklanmayı kazanmıştı; peki şimdi Bolşevikler iktidarı ülke genelinde örgütleyebilecek, direnişleri kıracak ve beklentilere cevap verebilecek miydi?

Devrim için hangi devlet?

Lenin'in başlangıçtan beri iktidara gelme tutkusuna ve yazılarında, bu tutkuyu karşılamak için uyulacak kuralları, yararlanılacak imkânları belirtmesine rağmen, devrim sonrası düşünceleri-

1. Sadoul (J.), *Notes sur la révolution bolchevique* (Bolşevik Devrimi Üzerine Notlar), s. 75.

ne bir kararsızlık hâkimdir. İktidara yürüyüşünün arifesinde, yeniden ortaya çıkmak için uygun zamanı kolladığı Finlandiya'da gizlenirken, zamanını bu soruna ayırır ve "Devlet ve Devrim"[2] adlı metni yazar, alt başlık niyetlerini açıkça ortaya koyacaktır: "Marksizm'in Devlet Öğretisi ve Proletaryanın Devrimdeki Görevi". Aceleyle yazılmış eserin zamanlaması pek de uygun değildir, çünkü yılın başından beri bu soruna eğilmiş olan Lenin, her zamanki alışkanlığıyla yoğun bir okuma dönemine girmiş, iki hazırlık defterini –"Marksizm ve Devlet"[3] ve "Devlet ve Devrim Kitabı İçin Tasarı ve Notlar"[4]– besleyecek notlar almıştı. Bu düzenli okumadan çıkan kitap değişik, çelişkili, çeşitli yorumlara açık bir eserdir.

Lenin öncelikle Rus devrimci hareketini etkileyen ve devlet konusundaki düşüncelerini eleştirdiği herkesle polemiğe girer: federasyoncu ya da ayaklanmanın her tür örgütlenmenin üzerinde olduğu görüşlerini şiddetle reddettiği anarşistler (Proudhon, Bakunin, Kropotkin); ortodoks Marksistler (Kautsky, Plehanov); ya da Marx'a ihanetle suçladığı Bernstein gibi reformcular. "Proletarya partisinin görevleri konusunda, Marx ile Kautsky'nin görüşleri arasında bir uçurum var" diye yazar, ve son hükmünü verir:

> Alman sosyal demokrasisi Kautsky'in ağzından "devrimci öğretiyi koruyorum... Ama iş proletarya devriminin, devlet konusundaki görevlerine gelir gelmez, Marx'ın daha 1852'de söylediklerinden ayrılıyorum" der gibi...

Lenin'in bu eserde savaştığı herkesin suçu, ya devletin önemini reddetmiş ya da devrim sürecinde devlete, Marx'ın düşüncelerine yabancı bir nitelik tanımış olmaktır.

Bu genel hüküm eserin son bölümünde dile getirildiğinden, asıl önemli olana bakmak daha uygun olacaktır: Lenin'in Marx ve Engels'ten çıkardığı anlamla, devrimde ve devrim sonrasında devlet. Yine Lenin'e göre, bir sınıfın diğerine hâkimiyeti için araç olan devlet yıkılmalıdır; kendi kendine ölmesini beklemek, yararsızdır. "Böylesi beklenti" diye yazar, "devrimi uyutmak, hatta reddetmek anlamına gelir." Devlet, kendisine karşı koyabilecek tek güç olan hâkim sınıf tarafından şiddetle devrilmelidir. Lenin,

2. Ağustos-eylül 1917, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 33, s. 1-120. 30.11.1917 tarihli birinci baskının sonsözü, c. 33, s. 10.

3. Ocak-şubat 1917, age., c. 33, s. 123-307.

4. Ocak-eylül 1917, age., c. 33, s. 308-328.

Ne Yapmalı?'da, proletaryanın zafere ulaşması için devrimci şiddetin ve silahlı mücadelenin gerekliliğini açıkça göstermektedir. Burada, şiddet kavramına verilen anlam daha yumuşak olsa, sözcük olarak şiddet daha az kullanılmış olsa da, söylem hâlâ bir şiddet söylemidir: "Burjuvazinin proletaryaya karşı kullandığı özel baskı gücü", "proletarya diktatörlüğü" barışçı terimler değildir. Düşünceyi "devletin tükenmesi" kavramına indirgemekle suçladığı Engels'ten alıntı yaparken, Lenin çok daha kesindir: "Herkesin devletin tükenmesiyle ilgili bir mantık içerdiğini bildiği Engels'in bu eseri, devrimci şiddetin önemi konusunda bir başka mantığı daha kapsamaktadır: devrimin amacı devlet mekanizmasını kırmaktır, onu yok etmek, yıkmaktır." Lenin'in, Marx ve Engels'in düşüncelerini açıklamak için kullandığı ve devrimin devleti yıkmak zorunda olduğunu söylerken kullandığı şiddet kavramları saymakla tükenmez.

Ne var ki Lenin, var olan devlet örgütünü yıkmak için vazgeçilmez devrimci şiddetin de ötesinde, yine Marx'a dayanarak Paris Komünü'nün devlet modelini önerir:

> Komün, emeğin ekonomik özgürlüğünü sağlamak için, proletaryanın sonunda bulduğu biçimdir.

Kısacası Lenin, sürekli Marx ve Engels'e dayanarak, devlet konusunda devrimci stratejiye bir çifte bakış açısı getirir: devrimden "önce", ayrıcalıklı sınıfların hâkimiyet silahı olan devletin değiştirilemeyeceği ve devrimci amaçlar için kullanılamayacağıdır; yıkılması, süpürülüp atılması gerekir. "Devrimden sonra", proletaryanın zafere ulaşmasının ertesinde, devrimci devlet –Komün modeli burada kullanılmaktadır– kendi yok oluşunu hazırlarken, bir süre yaşar. Ne var ki Lenin, sonunda yok olmaya mahkûm bu devleti tanımlarken, dikkatle ilerler. Her şeyden önce proletarya diktatörlüğü döneminde var olan ve daha önce görülmemiş bir biçimde işleyen devletin çalışma yöntemini tanımlar. Devlet proletarya zaferinden sonra –Lenin metinde partiden neredeyse hiç bahsetmez, onun gözünde asıl önemli olan, kitlelerin rolüdür– bir süre daha var olmayı sürdürürse de, bunun nedeni mutlak olarak yok edilmesi gereken ve tarih sahnesinden çekilmeyi hemen kabul etmeyen hâkim sınıflarda görülen direnme eğilimidir. Bir devlet dönemi, böylesi sınıfların direnişi yüzünden gereklidir.

Paris Komünü örneği canlıdır: çoğunluğun iktidarı, yani proletaryanın şimdi azınlıkta kalan eski sömürücü sınıflar üzerinde

gerçek bir diktatörlük uygulaması. Ne var ki, geleneksel iktidarlara benzemeyen bir iktidar. Özellikle, her zaman devletin belirlediği güç araçların –ordu, polis– ele geçiremez. Orduya dönüşen, polis yetkilerini kullanan, silahlanmış halktır. Bu iki dayanaktan yoksun devlet, halka karşı şiddet uygulayamaz; tam tersine, varlığı halka bağlıdır. Bu özellik bütün yönetim anlayışına da hâkimdir: her şey halktan çıkan, halk tarafından seçilip, gerektiğinde halk tarafından görevden alınabilecek memurlarca yapılacaktır. Lenin açıklar: "İstisnasız tüm memurların seçilme zorunluluğu, her an görevden azledilebilmeleri; aylıklarının basit bir işçi maaşı düzeyine indirilmesi." Marx'ın deyişiyle burada tümüyle "Bütün burjuva devrimlerinin sloganını hayata geçiren, ucuz hükûmeti ve ordu ile bürokrasi gibi en büyük giderleri yok eden" Komün modeline varılmaktadır.[5]

Bu yeni memurlar kimdir? Herkes; çünkü bu sadeleştirilmiş devletin işlemesini sağlamak için hiçbir özel bilgiye gerek olmayacaktır:

> Şimdi, her an kamu görevlilerine özgü "komuta yöntemlerini" değiştirmek mümkündür, hatta buna hemen başlanmalıdır. Bunun için, bugünden itibaren, her vatandaşın becerebileceği basit denetim ve muhasebe yöntemlerini kullanmak yeterli olacaktır.

"Aşçı kadın devleti yönetebilir" sloganı bu anlayıştan doğar; tüm proleterlerin birbirlerinin yerini alacaklarını varsayarak, devletin gücünü kendi çıkarı için kullanma eğilimi gösterebilecek yeni bir bürokrat yönetici sınıfının doğmasını önler. Lenin aynı zamanda bu sürekli toplumsal hareketlilik sayesinde, iktidarı ele geçirme ve koruma tutkusunun doğurduğu tüm toplumsal sakatlıkların –cinayetler ve her türlü adi suçlarla birlikte ekonomik eşitsizlikler– kendiliğinden yok olacağına güvenir: "Kapitalizmin getirdiği kölelikten, korkunçluklardan, vahşetten... kurtarılmış insanlar, giderek toplum hayatının kurallarına saygı göstermeyi öğreneceklerdir."

Lenin'in bilerek ve hızla kurtulmaya çalıştığı bir demokratik ilke varsa, bu ilke güçlerin ayrılması ilkesi olmalıdır. Komün "satılmış, iliklerine kadar çürümüş geleneksel parlamenter sistemin reddedilmesidir" diye yazar; "Ve tek başına yasama ve yürütme yetkisini kendi elinde toplar." Zaten Marx da "Komün

5. Lenin bu alıntıyı *Fransa'da İç Savaş*'tan alır. Ayrıca bkz. Marx, Uluslararası Emekçiler Birliği Genel Kongresi'nde Fransa'daki iç savaş hakkında konuşma, 1871. Seçme Yapıtlar.

hem yürütme hem de yasama organı, kararlı bir varlıktır" dememiş midir?

Anarşi ve ütopya eğilimli metin bir dizi soruna neden olur. En başta da, devletle karışan proletarya kavramı ile parti kavramı arasındaki ilişki; Lenin'e göre, "Devlet, hâkim sınıfın örgütlü gücü olan proletaryadır veya proletaryanın tarihsel süreçte vardığı son nokta, proletarya diktatörlüğüdür, proletaryanın siyasî hâkimiyetidir." Ancak Lenin, partinin proletaryayla karışmadığının, tam tersine proletaryaya öncülük ettiğinin ve proletaryanın görevini tamamlaması için gerekli bilgiye sahip olduğunun altını çizer. Hâkim sınıf olan proletarya kavramında partinin yeri neredediр? Bu konuda hiçbir söz yoktur. Lenin konunun bu yönüne değinmese de, doğuştan gelmediğini hep yinelediği o sınıf bilincinin, proletaryaya birdenbire nasıl kazandırılacağından da söz etmez. Oysa iktidarı ele geçirmek için kurulan, devrim "profesyonellerinden" –Lenin hep profesyonelliğin gerekli olduğunda ısrar etmiştir– oluşan parti, her şeyi yapabilen proleterlerin ve artık hiçbir uzmanlığın gerekmeyeceği devletin tam zıddıdır.

Öte yandan Lenin'in eseri, çelişkili kavramları oldukça çapraşık bir biçimde birleştirir. Marx'ın, anarşist görüş karşısında "merkezî" devlete verdiği önemin, "ulusun yok olmayacağının tam aksine, komünün oluşmasıyla örgütleneceğinin" altını çizer; Marx'tan alıntı yaparak, "burjuvazinin askerî ve bürokratik merkeziyetçiliğinin karşısına proletaryanın bilinçli ve demokratik merkeziyetçiliğini çıkarmak için ulusun bütünlüğünü oluşturmak" deyimini kullanır. Toplumun örgütlenmesine de kusursuz derecede düzenli ve merkeziyetçi bir görünüm verir: "Bütün toplum, iş eşitliğinin ve maaş eşitliğinin gerçekleştirildiği tek bir büro ve tek bir atölye olacaktır." Ne var ki kapitalistleri bozguna uğrattıktan sonra proletaryanın topluma yayacağı bu "atölye" disipliniyle ilgili olarak, "ne idealimiz ne de asıl amacımızdır" der Lenin. Bu sadece bir aşamadır. Son aşama, komünist toplumun "uzun bir sürecin sonunda" Marx'ın olduğu kadar Lenin'in de sınırlarını düşlemekte zorlandığı bir geleceğe varmasıdır.

Lenin böylesi bir zorluğu kabul etmekle, soruya cevap verdiğini sanır. Ne var ki, *Devlet ve Devrim*'in yazarı büyük bir şaşkınlık içindedir. Lenin'in proletarya için önerdiği –proletarya her şeydir, her şey olur, istediği zaman seçer, istediği zaman görevden alır, hem yasama hem de yürütme organıdır– komün örneğinden doğan ve anarşik bir görüntüyle tanımlanan örgüt ile belirleyici deyimleri "merkeziyetçilik", "birlik" ve "atölye disiplini" olan dev-

let nasıl bağdaştırılacaktır? Böylesi güçlü bir örgütten, kesin örgütsüzlüğe nasıl geçilecektir? Ne tür bir kararla? Sürekli bir değişimle mi? Proletaryanın kendiliğindenliğiyle mi? Yoksa belirli bir anda, "dev büro ve dev atölyede" yönetim görevini üstlenenlerin iradesiyle mi?

Kısacası, son aşamadaki belirsizlik, Lenin'in mantığını onaylamayı imkânsız kılar.

Son tahlilde sorulması gereken soru şudur: bu ütopyaya Lenin'in entelektüel sürecinde nasıl bir yer verilecektir? Henüz tamamlanmamış olan metin en ateşli dönemde yazılmıştır kuşkusuz, çünkü Lenin sığınağında, sürekli olarak önerdiği ayaklanmayı beklemektedir.[6] Ama aylardan beri yazacakları için malzeme toplaması, bu konuya verdiği önemin, gösterdiği yoğun ilginin belirtisidir. Belki de soruya verilecek en doğru cevap, projenin gelişimi ile olayların incelenmesinde yatar.

Lenin 1917 yılı başında Marx ve Engels'in devlet hakkındaki eserlerini incelemeye giriştiğinde, kuşkusuz yenilgiden nefes alamayan Rusya'ya yönelmiştir; ama her şeyden önemlisi, bir dünya devrimi beklemektedir. Tasarladığı kitabın sadece Rusya için düşünülmediği neredeyse kesindir. Gerçekten de 1916 sonu ile 1917 başı, savaşın tarihinde ilginç bir dönemdir. Her yandan barış önerisi yağar. "İttifak Devletleri 12 aralık 1916'da savaş önerdi; Wilson da 18 aralıkta bir barış planı. Rus sosyalistleri mart 1917'de onları taklit etti, Hollanda ve İskandinavya sosyalistleri de onları izledi. Bu konuda geri kalmak istemeyen Papa XV. Benedictus da ağustosta bir öneri yayınladı..."[7] Lenin'e göre bu barış çağrıları ordular kadar sivil toplumların da barış isteklerini kamçılar; Lenin, savaşın başından beri beklediği siyasal sistemdeki çözülmenin yaklaşmakta olduğunu düşünür. Bu yüzden, Batı Avrupa'da, süreçlerini tamamlayan devrimci toplumların geleceği üzerine eğilmek gereklidir. Ne var ki, eserinin geri kalanıyla pek bağdaşmayan ve düşüncelerinde belli bir yere oturtulamayan bu metni yazdığında, asıl ilgilendiği Rusya'dır, aylardan beri tam bir devrimci süreç yaşayan Rusya. Bu açıdan bakıldığında, metnin başlıca amacının, Rusya'daki en önemli rakiplerinin, başta da koalisyon fikrine açık olan sosyalistlerin önerilerini çürütmek olduğu daha kolay anlaşılır.

Lenin her şeyden önce, iktidarı ele geçiren Bolşeviklere, onları

6. Metin hiç tamamlanmayacaktır. Lenin 30 kasım 1917'de ikinci baskı için bir sonsöz yazar. Broşür olarak yayımlanma tarihi 1918'dir.

7. Duroselle (J. -B.), *La Grande Guerre des Français,* Paris, 1994, s. 290.

meşru kılacak bir dayanak vermek ister. Ütopik komün –tüm iktidarı elinde tutan bütün bir toplum– kavramı, iktidara tek başına gelen bir partiye oranla, kuşkusuz daha kolay savunulabilir. Varlığı çok kısa süren Komün modelinin inandırıcı olmaması önemli değildir. Lenin için önemli olan, Marx'a, bu kısa devrimci maceraya atıfta bulunmak, atılmak üzere olduğu macerayı da tüm sosyalistlerin saygı duyacağı bu çerçeveye oturmaktır.

Lenin partinin adından ve varlığından hemen hemen hiç söz etmemekle ikiyüzlülük mü yapmaktadır? Yoksa devrimcilik ateşi onu ütopik bir düşe mi sürükler? İkinci varsayımı hiç çekincesiz kabul etmek güçtür. En inandırıcı olanı, Lenin'in, "Marksizm'in babalarına" dayanan, daha başlangıçta onu izlemeyenlerin dışlanmasını haklı gösteren ve böylelikle Lenin'in otoriter iktidar kavramını meşrulaştıran bir teoriyi savunmanın önemini, daha iktidara gelmeden önce sezmiş olduğudur.

Lenin, *Devlet ve Devrim*'de parlamenter yöntemleri, seçimleri (Paris Komünü memurlarının belirlenmesi için yapılan sürekli seçimler dışında) açıkça, hiç dolambaçsız küçümser. Erklerin ayrılığı ilkesini de. Bununla birlikte, açıkça takınılan bu tavır, Marx'ın onayını alma ayrıcalığına erişir. Proletarya iktidarının anarşist görünümü ile parti iktidarının merkeziyetçi manzarasının bağdaştırılması sorununa gelince, Lenin'in, çözümü iktidara geçiş sonrasına ertelediğini görmemek mümkün müdür? Napolyon'un "önce girişilir, sonra görülür" deyişine katıldığını açıkça belirtmemiş midir? Rusya koşullarında sosyalist bir devrim yapmak için henüz erken olduğunu ileri süren yandaşlarını ikna etmeye uğraştığı Ekim Devrimi sırasındaki tutumu, sarsılmaz kararının, "önce girişmek gerekir, sonra görürüz" ilkesinin belirtisi değil midir?

Eser ilk bakışta tutarsız görünse, anarşist ya da otoriter eğilimli olarak yorumlanabilse de, Lenin'in birbirinden ayrı iki değerlendirme yerine, iki tarihî döneme ait tek bir değerlendirme yapmasının metne bir iç tutarlılık kazandırdığı açıktır. Sözü edilen iki tarihî dönemden ilki, anarşi ile örgütlenme çalışmalarının karışımının hâkim olduğu geçiş dönemi, diğeri de çok uzun vadede, zaman içine oturtmaktan özenle kaçındığı, içeriğini açıklamak istemediği, devletin çöküşüdür. Tümü de uygulama aşamasına geçemeyecek ütopyadır. Öte yandan, Lenin'in kişiliği ve bu metni "çevreleyen" öteki yazıları hesaba alındığında, ütopyanın düşüncesinin gelişiminde bir an değil, sadece iktidara yürüyüş stratejisinin bir parçası olduğu görülür.

Devlet ve devrim gerçekle karşı karşıya

Lenin'in sovyet kongresinde yaptığı konuşmasıyla çözümlediğini sandığı en acil sorun, iktidarın kullanılması, yani hükûmettir. Partisini tüm projelerinin ayrıcalıklı gücü olarak görmek inancına sadık kalarak, daha başlangıçta bütün öteki sosyalist partileri dışlayan bir hükûmet kurar. Ne var ki bu anlamda, sadece Sosyalist Devrimcilerin ve Menşeviklerin değil, kendi taraftarlarının da direnişi ve öfkesiyle karşılaşır. 1 kasım günü, Sadoul bakanına yazar:[8]

> Ufukta kriz var. Aşırı solcu önderlerin içinde en parlamento taraftarı olan Kamenev, Bolşeviklerin yalnız kalmasından endişeleniyor. Zinovyev, Rıykov, Şlyapnikov, Riyazanov ve yoldaşlarının çoğu gibi, üçüncü devrimin başardıklarını korumanın tek yolunun, sosyalist bir hükûmet olduğunu düşünüyor.

Parti bünyesinde patlak veren krizin ilk belirtileri daha sovyet kongresi sırasında, Martov, hükûmetin diğer sosyalist partilere de açılması gerektiğini önerdiğinde, bu önerinin ezici bir çoğunlukla kabul edilmesinde görülür. Lenin ve partisi iktidara geldiği sırada, Bolşeviklerin hâkimiyetindeki bir kurulda gerçekleşen bu oylama, Bolşeviklerin ruh halini göstermesi bakımından da önemlidir. Hatta içlerinden biri, Lunaçarskiy, tartışmalar sırasında açık ve kararlı bir biçimde Martov'un yanında yer alır. Lenin'in "tekelci" yönetimi karşısındaki bu isyanın nedenini anlamak kolaydır. Yoldaşlarından çoğu ayaklanma düşüncesine istemeye istemeye katılmışlar, ne var ki kuşkularından kurtulamamışlardır. İktidara geldikten sonra bile, Bogdanov, Krasin, Gorki ve benzerleri gibi birçok "eski Bolşevik" ayaklanmayı reddedilmesi gereken siyasî bir macera olarak görür. İktidar olumsuz koşullarda ele geçirildiğinden, bu iktidarı korumak için onu tüm sosyalistlere açmak gerektiğine inanırlar. Sosyalistler arası birliğin hiç şimdiki kadar gerekli olmadığını yineleyen yoldaşlarının tek amacı, Lenin'e çok yabancı olan birleşme düşüdür. Lenin'i hiç vicdan azabı çekmeden destekleyen sadece Troçki'dir; Yüzbaşı Sadoul'la konuşurken, Bolşeviklerin iktidarını korumak için, otoriter ve baskıcı yöntemler kullanmak gerektiğine inandığını anlatır. Kısa süre önce Lenin'in safına katılmakla birlikte, kriz patladığında, onun en sağlam dayanağı olacaktır.

Tartışmaya sadece ünlü Bolşevikler katılmaz. Demiryolu sen-

8. Sadoul (J.), age., s. 81.

dikasının *(Vikjel)* güçlü yürütme komitesi devreye girer ve Bolşeviklerin tüm iktidarı tekelinde toplama tutkusundan vazgeçmesini, koalisyonu kabul etmesini ister; komite, kararlılığını göstermek için de Bolşevik Partisi ile hükûmetten dışlananlar arasında hemen bir diyalog başlamazsa, tüm demiryolu iletişiminin durdurulacağını duyurur.[9] Etkileyici bir tehdit. Çünkü, Sadoul Bolşeviklerin devrim sırasında kamu hizmetlerini sürdürmedeki yeteneklerini övdüğü halde, durum birkaç gün içinde bozulmuştur. 28 ekimde kamu hizmetlerinde ve bankalarda grev başlar. Ayaklanmaya katılmamakla birlikte gelişen olayları pasif olarak destekleyen memurlar, 26 ekimde ülkenin Bolşevikleştirilmesi karşısında tokat yemiş gibi olurlar. Böylece Lenin kendini "beyaz yakalıların" sessiz ama güçlü tepkisi, demiryolu sendikasının şiddetli baskısı ve arkadaşlarının kuşkularıyla karşı karşıya bulur.

Sadık arkadaşları içinde, pek azı onu onaylar. Troçki'nin dışında, Lenin'i destekleyenler Stalin ve Orconikidze'dir. Bu kadarı, her çeşit diyaloğu reddetmek için yeterli değildir. Diyaloğu ilke olarak kabul ettiğinde, resmî bir tavizde bulunması gerektiğinin bilincindedir, ama ödün vermek niyetinde değildir.

29 ekimde Moskova'da devrimin kan gölüne döndüğünü öğrenip, Petrograd'daki idarî hayatın felç olduğunu görünce, baskılara boyun eğmek zorunda kalır. *Vikjel*'in girişimiyle, Bolşeviklerin –Lenin, Troçki ve Stalin gelmeyecektir– ve çeşitli sol örgütlerin temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlenir. Demiryolu işçilerinin grev tehdidinin gölgesinde yapılan toplantının amacı "devlet otoritesinin inşa edilmesi"[10] olarak açıklanır. Kamenev, II. Kongre sonucunda seçilerek Bolşeviklerin çoğunlukta oldukları (otuz dokuz Sol Sosyalist Devrimci ve on "çeşitli" karşısında altmış altı) Sovyet Merkez Yürütme Komitesi'nin başkanı olarak Bolşevik temsilcilerinin arasında yer alır. Tartışmalar sırasında, Kamenev tüm ağırlığını koalisyondan yana koyar. Yaptığı önerilerden, hemen ertesi gün açıkça kabul edilecek şu sonuç çıkar: koalisyon konusunda bir anlaşmaya varmak için, katılıklarıyla her hükûmet açılışını başarısızlığa mahkûm eden Lenin ve Troçki'nin dışlanması gerekmektedir.

Lenin böyle bir uzlaşı için kurban edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu anlar ve parti üzerindeki denetimini pekiştirmeye

9. Popov (A.) haz., *Oktabrskiy perevorot: Faktıy i dokumentıy*, (Ekim Devrimi: Olaylar ve Belgeler), Petrograd, 1918, s. 402 ve devamı.

10. Vompe (P.), *Dniy oktyabrskoy revolyutsiy i jeleznodorojnikiy-materyalıy* (Ekim Devrimi Günleri ve Demiryolcular), Moskova, 1924, s. 21-26.

çalışır. 1 kasım günü Petrograd komitesinde anlaşmayı onaylayan Bolşeviklerin "sefil sahtekârlar" olduklarını açıklar ve konuşmasını her türlü ödünü imkânsızlaştıracak bir cümleyle noktalar: "Sosyalistlerle pazarlık, söz konusu olamaz. Bizim sloganımız, 'tavizsiz, ve salt Bolşevik hükûmeti' olmalıdır."

Lenin için karşısında oluşan ittifakın onu yok etme tehlikesi o denli büyüktür ki, rakiplerine cepheden saldırmaz, bu nedenle, görünürdeki tavizleri tümden anlamsız kılacak bir parti tepkisi oluşturmaya çalışır. Lenin'in sözcüsü olan ve onun önerilerini Merkez Yürütme Komitesi'ne ileten Volodarskiy'e verilen görev de bu doğrultudadır.

"Lenin" der Volodarskiy, "diyaloğa, özellikle de Merkez Yürütme Kurulu'nu sendika temsilcilerine, köylü ve ordu sovyetlerinin delegelerine açmaya hazır. Aynı zamanda, hükûmetin Merkez Yürütme Konseyi'nin emrine girmesini de onaylıyor." Karmaşık bir uzlaşı. Kuşkusuz Bolşevik olmayanların gözünde, bu öneride hükûmetin değişikliğe uğramadığı açıktır; ne var ki Merkez Yürütme Komitesi'nin öteki parti yandaşlarına açılması ve komiteye tanınan üstün güç, böylelikle Bolşevik hükûmeti destekleyeceklerini sanan sosyalistlere çekici görünür. Lenin için, önemli olan başarılmıştır: hükûmetin sadece Bolşeviklerden kurulması. Merkez Yürütme Komitesi konusuna gelince, burada partinin hâkimiyetini giderek artıracağını düşünür. En önemlisi, zaman kazanması gerekmektedir.

Merkez Yürütme Komitesi'ndeki Bolşevikler Lenin'in kafasından geçenleri anlamaz, anlaşma yirmi dokuza karşı otuz sekiz oyla kabul edilir. Ne var ki *Vikjel* alınan kararları yetersiz bulur ve açıkça Bolşeviklerin hükûmetten çekilmelerini ister. Bu güçlüğü aşmak için, Kamenev Lenin'in gitmesini, yerine Sosyalist Devrimci Viktor Çernov'un getirilmesini önerir. Bu kadarı Lenin için fazladır, derhal Merkez Komite'yi toplayarak koalisyon hükûmetinin kuruluşuyla ilgili tüm görüşmelerin kesilmesini talep eder. Oy verme zamanı geldiğinde, yenilginin kaçınılmaz olduğunu kabullenmekten başka yapacak bir şeyi yoktur: on muhalife karşı, aralarında Troçki'ninkinin de bulunduğu, güvenebileceği oy sayısı, sadece üçtür. Durumu kurtarmak için, Troçki'nin orta yol önerisine sarılır: sadece Sol Sosyalist Devrimcilerle görüşmeleri sürdürmek ve bu tavizi, krizden çıkmak için yapılan son fedakârlık olarak görmek. Toplantıya katılanlar öneriyi kabul eder; Troçki de anılarında tüm görüşme süresince sessiz kalan Stalin'in sonunda kendisini desteklediğini yazar.

Lenin çatışmanın sonuna kadar gitmeye kararlıdır, durumdan

yararlanarak azınlığın da kararı kabul etmesini talep eder. Ültimatom on kişi tarafından imzalanır. Merkez Komite üyelerinden Bubnov, olayları Lenin yöntemlerinin belirgin özelliği olarak tanımlar. Gerçekten de Lenin çalışma odasında ültimatomu bizzat kaleme alır, sonra da üyeleri teker teker çağırarak, metni gösterir ve imzalamalarını ister.[11]

Lenin, partinin içinde Bolşevikleri azınlığa düşüren bu güç gösterisine, onları derinden rahatsız edecek bir karar ekler. Bolşevikler geçmişte, basın özgürlüğüne saygı göstermeyi vaat etmiş, kriz zamanında geçici hükûmetler kendi gazetelerini yasakladıklarında, hep bu vaatlerini hatırlatarak direnmişlerdir. Lenin o dönemde basın özgürlüğü konusunda bir kural çıkarmış, böyle bir özgürlüğün ancak "tüm vatandaşların düşüncelerinin ifade edilebilmesi"[12] koşuluyla geçerli olacağını belirtmiştir. Ne var ki üç ay sonra, "Kurucu Meclis'in Başarısı Nasıl Sağlanır?" başlıklı makaleyi unutur. İktidarı eline geçirdiği andan itibaren, özgür basına ve Kurucu Meclis'e düşman gözüyle bakar... İşte "karşıdevrimci basının" özgürlüğünü sınırlayan kararname o dönemde yayınlanır. Bolşevik Yuri Larin bu önlemi Merkez Komite önünde eleştirerek, Lenin'e "parti disiplinine karşı ayaklananları" yerin dibine geçirmek için yeni bir fırsat vermiş olur. Merkez Yürütme Komitesi Larin'in basın özgürlüğü kararnamesinin geri çekilme önerisini sadece iki oyluk bir çoğunlukla geri çevirir. Kısacası, birçok Bolşevik *Sovnarkom*, dolayısıyla Lenin aleyhinde oy kullanır. Oy verme zamanı gelip, çatmıştır. Lenin muhaliflerin Merkez Komite kararının yanında yer almalarını talep eder. Bazıları tantanayla istifa etmeyi yeğler. Kamenev, Zinovyev, Rıykov, Milyutin ve Nogin Merkez Komite'den ayrılır; Rıykov, Milyutin ve Nogin bakanlıktan da istifa eder, Lenin Kamenev'in boşalttığı Yürütme Komitesi başkanlığına hemen Sverdlov'u atar. İstifacılar *Sovnarkom*'un resmî yayın organı *İzvestiya*'ya istifa nedenlerini açıklayan bir mektup gönderir. Bir kez daha, tüm sosyalistlere açık bir hükûmetin gerekli olduğuna inandıklarını yinelerler ve "Merkez Komite'ye hâkim olan grubun" otoritesi karşısında topluma çağrıda bulunmak istediklerini ilan ederler.

Görüldüğü kadarıyla, parti bölünmektedir. Oysa Lenin bölünmeye karşıdır. O kovar ve "tasfiye eder" ve krizden güçlenerek çıkmanın yollarını araştırır. Bir kez daha *Devlet ve Devrim*'den,

11. Troçki, *Stalin.*

12. "Basın Özgürlüğü Konusunda Kurucu Meclis'in Başarısı Nasıl Sağlanır", 15.09.1917, *Polnoye sobraniye soçineniy,* c. 34, s. 208-213.

Paris Komünü'nden esinlenen iktidar yaklaşımından uzaklaşılmıştır. Ne var ki Lenin'in imdadına, sosyalistler arasındaki ayrılıklar yetişir. Şiddetiyle umutlarını kırdığı ılımlı sosyalistler Merkez Yürütme Komitesi tartışmalarını terk etmiş, hükûmet sorununu yeniden gündeme almak için, Kurucu Meclis'i beklemeye koyulmuşlardır. Kasım 1917'de sosyalistler hâlâ Lenin'in genel oyla seçilmiş bir meclise boyun eğeceğini düşünmektedir. Kısacası, karşısında sadece Sol Sosyalist Devrimciler vardır, onlar da Lenin'in çok ustaca olduğu sonradan anlaşılacak önerilerini kabule hazırdır. Onlar da Lenin'i tekelcilikle suçlamıştır, ama Lenin, önerileri ve tavizleriyle onları hemen kandırmayı bilir. Gerçekten de Lenin, Sol Sosyalist Devrimcilere hükûmete katılmayı, Merkez Yürütme Komitesi'ni de yepyeni bir biçimde, özellikle de köylü temsilcilerini katarak yeniden oluşturmayı önerir. Günlerce süren sert pazarlıkların sonunda, 15 kasımda, Lenin'in önerdiği anlaşma imzalanır. Bu anlaşmaya sadece Sol Sosyalist Devrimciler katılır; partinin geri kalanı ile Menşevikler dışlanmıştır. Anlaşmadan sonra bazı Sosyalist Devrimciler hükûmete girer, İ. N. Şaynberg adalet komiserliğini devralır.

Lenin demiryolu sendikasını yatıştırmak için, taleplerinden birini kabul eder ve ulaştırma komiserliği görevini, zaten Sol Sosyalist Devrimci olan Kruşinskiy'e vermeyi önerir. Kruşinskiy'in Bolşeviklerle çatışmada önemli bir rol oynadığının farkındadır, kolay kolay denetlenemeyecek bir bakan olacağını da tahmin eder ama, sendikayı etkisizleştirmek için, isteklerini yerine getirmek gerekecektir. Bunun için en uygun çözümü, Kruşinskiy'in yanına komiser yardımcısı olarak kendi kayınbiraderini, Mark Yelizarov'u katmakta bulur. Yelizarov hem mühendis hem de sendika üyesi olduğundan, *Vikjel* öneriyi kabul eder. Pazarlığa katılan taraflar –Lenin, Yelizarov ve sendika– akıllarından geçen asıl niyetleri gizler: Lenin kayınbiraderini komiserliğe atayarak, Kruşinskiy'e, dolayısıyla da demiryolu sendikasına baskı yapabilecek, güvenilir bir yardımcı bulduğundan emindir; Yelizarov iki taraf arasında dengeyi tutturmayı umar, kaldı ki bu niyetini açıkça belli de eder; *Vikjel'e* gelince, Lenin'in önerisini kabul ederek, Ulaştırma Komiserliği ve hükûmet üzerinde karşı konulamaz bir etkisi olacağını düşünür.

Hepsinin içinde, kuşkusuz hesaplarında en rahat olanı, koalisyonu sadece geçici bir ödün olarak gören, *Sovnarkom* bünyesinde Bolşevik olmayan komiserlere uzun ömür biçmeyen Lenin'dir. Asıl önemli olan, sadece grevleri ertelemek değil, demiryolu sen-

dikasının aralık başında toplanacak kongresine –Lenin bu konuda kayınbiraderine güvenir– hâkim olmak, sürekli olarak Bolşeviklere muhalefet eden şimdiki yöneticileri yerlerinden ederek, uzlaşmacı, hatta mümkünse kendi görüşleriyle uyumlu bir yönetim oluşturmaktır. Görüldüğü gibi, Lenin açısından, "hükûmetin genişlemesi" Bolşeviklerin dışındaki parti ya da grupları iktidara ortak etmek isteyenlere verilmiş gerçek bir ödünden çok farklı bir şey ifade etmektedir.

Ne var ki Lenin'in manevrası, siyasal açılım bahanesiyle, o dönemde henüz var olmayan bir yasamanın görevlerini üstlenen Merkez Yürütme Komitesi'ne kadar uzanmaktadır. Gerçekten de 15 kasım anlaşması böyle bir açılım öngörmüş, Lenin de yüz sekiz kişilik komiteyi köylülere, askerlere ve sendika temsilcilerine açmıştır. Sadece görünürde bir ödündür bu: açılımın sonucu, iktidarın giderek merkezîleşmesi olur. Merkez Yürütme Komitesi üç yüz altmış altı kişiye çıkartılarak tümüyle etkisizleştirilir; üstelik yeni gelen köylü ve askerlerin çoğu, değişik düşünceleriyle, taleplerin çeşitlenmesine neden olur. Açılımın bir diğer sonucu da, köylülerin kendilerini Sol Sosyalist Devrimcilere yakın görmemeleri, böylelikle Bolşeviklerin komitede bu partiye üstünlük sağlamalarıdır. Her topluluğun bir başkanlık divanına, bir prezidyuma ihtiyacı vardır. 12 aralık günü komite prezidyumu kurulur, divanda on iki Bolşevik'in karşısında yedi Sol Sosyalist Devrimci bulunur. Gerçek güç, prezidyumun elindedir. Çok kalabalık, toplanması çok güç, tartışmalarından sonuç almak çok daha zor olan Merkez Yürütme Komitesi, gereğinden fazla üyesi olan toplulukların kaderini paylaşır: toplantılara katılanların sayısı giderek düşer, tartışmanın yerini gevezelik alır. Böylece, komite toplantılarının arası giderek açılır, *Sovnarkom* tarafından önerilmesi gereken yasa tasarıları, gelmez olur. Her gün toplanan Halk Komiserleri Konseyi, bu sorunu çözümlemek için işin kolayına kaçar ve hem yasama hem de yürütme yetkilerini tek elde toplar. Lenin *Devlet ve Devrim*'de Marx'ın böylesi bir yetki yoğunlaşmasına sıcak baktığını belirtmiştir. Merkez Yürütme Komitesi'ni öylesine genişletmiş olur ki, *Sovnarkom* bu iki yetkiye hâkim olamaz. Bu açıdan bakıldığında, ütopik metnin birkaç hafta bile geçmeden gerçekleştiğini söylemek gerekir.

Bu siyasal kurnazlık Bolşeviklerin rakiplerinin gözlerinden kaçmaz, özellikle de Sol Sosyalist Devrimciler kandırıldıklarını görüp öfkelenirler. Ne var ki hükûmete katılmış olmaları, onları,

eleştirdikleri bir uygulamaya suç ortağı ettiğinden protestoları etkisiz kalır.

Her ne olursa olsun, aralık 1917'de, bir yanda Lenin iktidarını pekiştirirken, onun yöntemlerini reddedenler, Rusya'da var olan güç dengesine ve Rus gerçeğine daha uygun bir siyasal görüntünün oluşması için, Kurucu Meclis'in seçilmesini ve çalışmalarına başlamasını sabırsızlıkla beklemektedir.

Kurucu Meclis'in açılışı ve bitişi

Bir kurucu meclis oluşturmak, çarlık yıkıldıktan bu yana, Rus toplumunun düşlerini süslemiştir. Vaad edilen seçimlerin sürekli olarak ertelenmesi, şubat ve ekim ayları arasında kurulan hükûmetlerin popülaritesini azaltmıştır. Lenin muhalefetin içinde bulunduğu derin umutsuzluğu değerlendirir, seçimin mutlaka yapılacağına söz verir, seçimlerin tarihi belirlendiği halde iktidara gelir, seçimlerin yapılacağı vaadini yineler. Ne var ki, böylesi bir seçim hiç işine gelmediğinden, yakınlarına açılır ve seçimden kaçınmanın yollarını araştırır. Seçimden kaçınma önerisini götürdüğü Troçki[13] itiraz eder, geçici hükûmetlerin karşılaştığı tehlikelerle karşı karşıya kalınacağını belirtir; ne var ki Lenin'den kaba bir cevap alır: "Yanılıyorsunuz; önemli olan, sonuçtur." Lenin yine de niyetinden vazgeçmek zorundadır; başta sosyalistler olmak üzere, seçimleri Bolşeviklerin gücünü kırmanın tek yolu olarak gören tüm siyasal partiler kasımdan beri çok hareketli bir kampanya başlatmışlardır. Özellikle Sosyalist Devrimciler taşrayı karış karış dolaşır, köylüleri seferber etmeye çalışır. Bunun sonucunda, özellikle köylerde, seçime katılma oranı çok yüksek olur, kentlerde ise bu oran yüzde 60'a kadar düşer. Geçici hükûmetin 12 kasım olarak belirlediği seçimler, uygulamadaki sorunlardan dolayı ayın 26'sına kadar sarkar. Kadınların da oy verdiklerini not etmek önemlidir. Lenin bir ara oy verme yaşını yirmiden on sekize indirmeyi, böylelikle daha kolay etkilenebilir bir seçmen kitlesi yaratmayı düşünür. Ne var ki, seçim sistemini değiştirmek için artık çok geçtir. Çeşitli niyetlerinin (seçimleri iptal etmek, seçmen kitlesini değiştirmek) gerisinde, oylama sonucunda Bolşeviklerin, Sosyalist Devrimcilerin ardından ikinci görüneceklerine dair güçlü bir sezgi yatmaktadır.

Seçmenin ciddiyeti ve bilinci bakımından son derecede ilginç olan, birkaç istisna dışında, olabildiğince dürüst geçen oylama-

13. Shub (A.), Lenin: A Biography, s. 239.

nın sonucu, Lenin'in endişelerini doğrular mahiyettedir. Sosyalist Devrimciler on yedi milyon oy (yaklaşık yüzde 40) alır, Bolşeviklerse zar zor on milyona (yaklaşık yüzde 24) erişir. Sosyalist Devrimcilerin bir diğer üstünlüğü de, Ukrayna'daki parti arkadaşlarının beş milyon oy toplamaları, böylelikle tüm partiyi yüzde 50'nin üzerine taşımalarıdır. Öte yanda Bolşeviklerin müttefikleri Sol Sosyalist Devrimcilerse ancak yarım milyon oy (yaklaşık yüzde 10) getirir. Bu aşamada önemle not edilmesi gereken, Menşevikler açısından seçimlerin tam bir bozgun olduğudur; bir milyon üç yüz binin biraz üzerinde bir oy sayısıyla ancak yüzde 3'e ulaşırlar. Siyasal yaşamdan neredeyse tümüyle dışlanmış liberal partiler, başta Kadetler (Anayasacı Demokrat Parti) olmak üzere toplamda üç milyon oyu (yüzde 7) biraz aşarlar. Etkili gazetelere sahip olan liberaller, Bolşeviklere karşı olan kitle içinde sağlam bir tabana sahiptir. Aldıkları oy başarı olarak gösterilemese de, özellikle Ekim Devrimi'nden sonra, oldukça önemli olarak değerlendirilmelidir. Başta büyük kentlerden gelen oylar, Kadetlerin kent toplumu için hâlâ bir umut kapısı olduğunu kanıtlar.

Seçim sonuçlarının meclis sandalyelerine yansıması, Lenin'i yatıştırmaktan oldukça uzaktır. Toplam yedi yüz üç sandalyeden dört yüz on dokuzu (yüzde 60) Sosyalist Devrimcilere gider; Bolşeviklerin yüz altmış sekizine Sol Sosyalist Devrimcilere gelen kırk sandalyeyi eklemek gerekir; on yedi sandalye Kadetlere, on altısı da Menşeviklere gider, kalan doksan iskemle de çeşitli ulusal azınlıkları temsil eden partiler arasında dağılır. Seçilen meclisin oluşumu Bolşeviklerin hâkim olduklarına inandıkları Rusya'da önemli bir siyasal değişim gerçekleştiğinin kanıtıdır. Meclis genel seçimle seçilmiş, seçmen neredeyse seferberlik ilan ederek bu seçimin kendisi için ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Seçilen temsilcilerin üçte ikisi Bolşeviklerin karşısındadır; böylelikle Lenin'in partisi birden, kendilerine muhalif, denetlenmesi imkânsız bir çoğunlukla karşı karşıya kalır. Oysa Lenin o güne kadar, "açılım" olarak adlandırdığı hareketleriyle önce sovyet kongresini, sonra da Merkez Yürütme Komitesi'ni boğmayı, etkisizleştirip neredeyse yok etmeyi başarmıştır. Kurucu Meclis'e aynı yöntemi uygulayamayacağı açıktır. Geriye, Çernışevskiy'den esinlendiği soru kalır: Ne yapmalı?

Bu sorunun önemi, yeni bir komitenin, Kurucu Meclisi Koruma Komitesi'nin kuruluşuyla daha da artar. Böyle bir komitenin kurulması, toplumun, Bolşevik tehlikesinin bilincinde olduğunun kanıtıdır. Bolşevikler ile Sol Sosyalist Devrimcilerin dışındaki

tüm partilerin, sendikalar ile birliklerin katılımıyla kurulan bu komite kendini, Bolşeviklerin tüm iktidara el koymalarına direnmek için bir ay kadar önce kurulan Vatanı ve Devrimi Savunma Komitesi'nin vârisi olarak görür. Kısacası aynı sorun, bu kez Kurucu Meclis seçimlerinden sonra da su yüzüne çıkmaktadır: Bolşevik olmayan partiler ile sendikalar Lenin'in doymak bilmez iktidar hırsı karşısında hem endişeli hem de öfkelidir; oysa bu kez, kasım 1917'de, ellerinde Lenin'i bozguna uğratacak bir silah da vardır: yeni seçilmiş meclis. En önemli olan, meclisin yıkılmasını, işlevini yitirmesini önlemektir; Lenin'in rakipleri serinkanlı düşündüklerinde, onun gizliden gizliye böyle bir niyet taşıdığının bilincindedir.

Yıkılmadan önce seçim tarihini belirleyen geçici hükûmet, aynı kararda meclisin 28 kasımda toplanacağını da açıklamıştır. Kurucu Meclisi Koruma Komitesi toplumu seferber etmeyi, böylelikle meclisin belirlenen tarihte toplanmasını sağlamayı kararlaştırır. Temsilciler resmî çağrı almamış, içlerinden sadece birkaçı Tauride Sarayı'na varmayı başarmış olsa da, ilk oturumun başlatılmasında ısrar ederler. Meclis yanlısı göstericiler kitleler halinde temsilcileri korumaya gelir, oysa bir avuç delegeyle toplanan gerçek statüsü olmayan oturum, toplantı için gerekli sayıya ulaşamayınca, gösteri sonuçsuz kalır.

Lenin tüm bu süre boyunca hareketsiz beklemez. Daha önce seçilmişlerin toplantıya zamanında katılmalarının güçlüğünü neden göstererek *Sovnarkom*'a ilk oturumun ertelenmesini önermiştir. Aynı anda, *Sovnarkom*'un 28 kasımda –Kurucu Meclis'in ilk toplantısı için gösteriler yapıldığı gün– yayımladığı bir kararnameyle Kadet Partisi'ni suçlatır, "karşıdevrimci parti" olarak yasaklanmasını sağlar. Kadetler Kurucu Meclis'ten yararlanarak iktidarı devirmek, yerine bir burjuva hükûmeti kurmak için komplo kurmakla suçlanır. Seçimden belirli bir başarıyla çıkan partinin kapatılması kararına, önderlerinin tutuklanması da eklenir. Kadetlere karşı yapılan suçlamalar –yerleşik iktidara karşı komplo kurmak–, gerektiğinde Bolşeviklere muhalif tüm partilere karşı kullanılacak kadar belirsizdir.

28 kasım kararnamesi seçimlerden zaferle çıkan partilerin, Lenin'in meclise karşı hazırladığı darbeyi önleyemeyeceklerinin kanıtıdır. Lenin o andan itibaren kararnameyle de yetinmez, tasarılarını gerçekleştirmek için hem sokakta hem de müstakbel meclisin bünyesinde, gerekli hazırlıkları yapar. Hazırlıkların ustası Sverdlov'dur. Bolşevik Partisi'nin içinde patlak veren ve birçok yetkili-

nin, Lenin'in, hükûmeti sadece Bolşeviklerden kurmasına muhalefet etmeleriyle su yüzüne çıkan iç çekişme sırasında Sverdlov, hükûmetin başının radikal tutumunu koşulsuz destekleyen güvenilir adam olarak belirir. Merkez Yürütme Komitesi'nde Kamenev'in yerine başkanlığa atanmasını, bu arada da tüm parti örgütünü denetlemesine imkân veren Merkez Komite sekreterliğini kaybetmemesini, bu "Leninist" tutumuna borçludur. II. Enternasyonal'in ünlü tarihçisi Georges Haupt, Sverdlov hakkında şöyle yazar:[14]

> Lunaçarskiy bu kısa boylu, belirgin Yahudi hatlı, esmer adamın, sonradan komiserlerin üniforması olacak deri kıyafetleri ilk giyen Sverdlov'un ilgi çekici psikolojik portresini çizdi. Lunaçarskiy'in bütün büyük devrimcilerde gördüğü, güç durumlarda tanık olduğu sükûnet ve denge, Sverdlov'da "etkileyici, hatta deyim yerindeyse anıtsal" boyutlara varır. Parti içindeki rolü ve yerine gelince, Lunaçarskiy bunları şöyle açıklar: Lenin ve yanındakilerden bazıları ideolojik yönetimi üstlenmişken, onlar ile kitleler, parti, sovyet mekanizması ve tüm Rusya arasındaki ilişkiler, Sverdlov'un sorumluluğundadır.

Sverdlov'un, hiç kabule yanaşmadığı Kurucu Meclis'e karşı yürüttüğü yeraltı savaşında, Lenin'in ona yardımcı olsun diye verdiği de işte bu parti Merkez Komite sekreterliğidir. Sverdlov Bolşevik temsilcileri Petrograd'a toplar, saptanacak oyunu oynamaya hazır, tutarlı ve sağlam bir gruba dönüştürür. Sonra bu temsilcileri, "yararsız" meclise karşı düzenli bir propaganda yapmaları için, fabrikalara gönderir. Bu propaganda meclise bağlı işçilerin tepkisiyle karşılaşınca, hemen terk edilir; bundan böyle Sverdlov çabalarını seçilmişler üzerinde yoğunlaştıracaktır. Temsilciler Merkez Komite'nin görevlendirdiği, parlamentodaki Bolşevik grubunu denetleyecek bir büronun emrinde çalışacaklardır. Bu büronun, birbirine taban tabana zıt iki yöneticisi vardır: kafası dünya devrimiyle dolu olan, Lenin'le daha önce devlet ve ulus konusunda sürtüşmeye girmekle birlikte, 1915'ten itibaren onun Rusya'nın savaştan yenik çıkması gerektiği görüşünü desteklemiş olan Buharin ve Lenin'in gözünde sadıkların en sadığı, hiçbir koşul sürmeden ayaklanmayı onaylamış, salt Bolşeviklerden oluşan hükûmet fikrine taraftar olmuş, bunun da ötesinde Kurucu Meclis'in gereksizliğine inanmış olan Sokolnikov. Bolşevik delegeler, böylesi bir yönetim altında Lenin'in fikirlerini savunmaya ve

14. *Les Bolcheviks par eux-mêmes*, s. 75.

meclisin, sadece temsilcilerin her an görevden alınabilmeleri koşuluyla kabul edilebileceğini söylemeye hazırdır.

Lenin 12 aralık günü *Pravda*'da "Kurucu Meclis Üzerine Tezler"[15] adlı bir makale yayımlayarak tartışmaya katılır. Önerdiği, aslında çok basittir: parlamento aşaması geride kaldığına göre, meclisin var oluş nedeni ortadan kalkmıştır. Ona göre, toplum iktidarla tam bir fikir birliği içindedir; oysa burjuva partilerinin seçildiği Kurucu Meclis halk vicdanında bambaşka bir aşamayı temsil etmektedir. Devrimci Rusya'nın geri adım atmayacağı açıktır; devrim öncesi toplumunun isteği olan Kurucu Meclis'i kabul etmek, tarihî bir geri adım olacaktır.

Bu tezler, Lenin'in aylardan beri savunduklarına uygundur. Daha temmuz sonunda "Anayasal Düşler Hakkında"[16] başlıklı bir metin yazmamış mıdır? Bu yazıda, devrim sırasında "çoğunluk iradesinin" hiç önemli olmadığını dolambaçsız bir biçimde açıklar; "önemli olan, iradesini çoğunluğa kabul ettirip yenmeyi bilen, çok daha iyi örgütlenmiş, çok daha bilinçli, çok daha iyi silahlanmış bir azınlıktır."

Lenin'in, fikirlerini dayatacak imkânları da eksik değildir. Birkaç gün sonra Kurucu Meclisi Koruma Komitesi'nin yöneticilerini, Avksentiyev gibi Sağ Sosyalist Devrimci liderleri tutuklatır, Viktor Çernov ve Tsereteliy'in yakalanmasını buyurur. Sosyalist Devrimciler için tepki vermenin zamanı gelmiştir, ama hiçbir harekete kalkışmazlar, seçilmiş meclisin toplanarak Bolşeviklere hâkim olacağına, yaptıklarının meşru olmadığını göstereceğine inanırlar. Kurucu Meclis konusunda besledikleri umut, meclisin kapatılmasına karşı olan ve açılmazsa Bolşevikleri desteklemekten vazgeçeceklerini belirten Sol Sosyalist Devrimcilerce de –kısıtlı ölçüde de olsa– paylaşılır.

Lenin bu koşulda geri adım atmak zorunda kalır, ama daha şimdiden son darbeyi hazırlamaktadır. Kurucu Meclis'in 5 ocakta açılacağı ilanının hemen yanında, kasım ayında Bolşevik hükûmete karşı çıkıp Merkez Komite'den istifa ettikten hemen sonra geri dönüp yetki ve sorumluluklarını yeniden üstlenen Zinovyev'in resmî bir uyarısı da vardır.[17] Kamenev de birkaç hafta bekleyecek, sonra Lenin'in yanındaki yerini alacaktır. Ne var ki Kurucu Meclis'in açılış günü ilan edildiğinde, Bolşevikler saflarını

15. *Polnoye sobraniye soçineniy,* c. 35, s. 162-166.

16. 26 temmuz tarihli metin, age., c. 34, s. 34-47.

17. Balabanova, age., s. 221, Zinovyev'in değişken kişiliğini anlatır.

sıklaştırır ve Zinovyev temsilcileri meclisin geleceğinin onların uysallığına bağlı olduğu konusunda resmen uyarır; meclis bununla da yetinmeyecek, hükûmetin meşruluğunu tanıyarak önerdiği her tasarıyı onaylayacaktır. Lenin bu kadarla da kalmaz, emin olmak için III. Sovyet Kongresi'nin 8 ocakta toplanacağını açıklar. İki meclis artık karşı karşıyadır.

Meclisin açılışından önceki günler, her iki taraf için de gergin geçer. Menşevikler ve Sağ Sosyalist Devrimciler tasarılarını hazırlar. Aynı zamanda da, oturumun açılışına özenle hazırlanırlar. Çalışmalarını güçleştiren en önemli etken, önderlerinin tutuklanmış olması, henüz tutuklanmamış olanların da saklanmak zorunda kalmasıdır. Bolşevik devrimi ile özgürlük, Lenin'in Rusya'nın tek demokratik kurumunu yıkmak için hazırladığı darbeye yasal bir kılıf aradığı o dönemde bile el ele yürümez.

Sosyalist Devrimciler, bir program hazırlamakla da yetinmez; içlerinden bazıları geçmişte şiddeti de mücadele silahı olarak kullandıklarını hatırlar, Lenin'in önlerine çıkardığı sorunla boğuşmanın tek yolunun, geçmişte çara karşı yaptıkları gibi, ona karşı harekete geçmek olduğunu düşünürler. Bolşevik de olsa, onların gözünde tiran, tirandır. Lenin 1 ocak 1918 günü, İsviçreli sosyalist Platten ve kız kardeşiyle birlikte Smolnıy Enstitüsü'ne giderken, yolda yoğun ateş altında kalır. Platten'in onu otomobilin altına çekmesi sayesinde kurşunlardan kurtulur. Ne var ki suikast, Lenin ile Sosyalist Devrimcilerin arasında savaşın başladığının işaretidir.

Rakipleri demokratik bir program hazırladıkları sırada Lenin temsilcilerin onaylamak "zorunda" olacakları, Kurucu Meclis'in açılışından iki gün önce de Merkez Yürütme Komitesi'nin kabulüne sunulacak tasarıları kaleme alır. "Çalışan ve Sömürülmüş Halkın Hakları Bildirgesi"[18] adını taşıyan bildiri, RSFSC (Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti) anayasasına eklenecek anayasal bir belgedir. Böylelikle, ilke olarak ülkenin izleyeceği yolu belirlemekle görevli Kurucu Meclis, hemen dağılmak pahasına da olsa, kendini günün hükûmetinin siyasal amacını desteklemek zorunda bulur. Şantaj açıktır.

Bu bildirgeye, seçilmiş meclis lehine yapılacak her türlü toplumsal hareketi yasaklamaya yönelik önlemler eklenir. Meclisi ortadan kaldırma kararındaki Lenin, halkın onaylaması bir yana, pasifliğine bile güvenmemektedir. Basın özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar, tutuklamalar, şimdiye kadar görülmemiş sertlikte bir

18. *Polnoye sobraniye soçineniy*, 03 (16).01.1918, c. 35, s. 221-223.

Bolşevik propaganda kampanyasına rağmen, halkın bunca zamandır beklediği meclis için silkineceğinden korkar. Bu yüzden, Petrograd Çekası'nın önderi Uritskiy 4 ocakta olağanüstü durum ilan eder ve kentte sadece Letonyalılardan oluşmuş birlikler görevlendirir. Denizciler Tauride Sarayı'nı kuşatır, Uritskiy de orada bulunan tüm memurlara, kendi hâkimiyeti altındaki saraydan gelecek emirler dışında hiçbir buyruğa uymamalarını söyler. Kurucu Meclis'i felç edecek bu kusursuz yöntem, ilk oturumdan önce de sürdürülür.

Lenin yeni meclisi kuşatmakta haksız değildir: aynı gece barışçı göstericilerin oluşturduğu kalabalıklar, temsilcileri, Uritskiy'in yerleştirdiği birliklerle karşı karşıya bırakılmamak için, Tauride Sarayı çevresinde yer almaya çalışırlar. Daha şafak sökmeden patlayan silahlar, birkaç kişinin hayatına mal olur. Meclis 5 ocak günü açıldığında, atmosfer dinginlikten uzaktır; Bolşevik olmayan temsilcilerin, hep bir ağızdan "Enternasyonal" söyleyerek yumruklarını kaldıran, Lenin'in partisinden olmayanlara açıkça küfür ya da hakaret eden denizcilerin arasından geçip saraya girmeleri için oldukça cesur olmaları gerekir.

Sarayın içindeyse, Lenin'in arkadaşları tutumlarını hemen başlangıçtan itibaren göstermeye başlar. Tüm parlamento gelenekleri uyarınca, ilk oturumu yönetmek için kürsüye çıkan en yaşlı üye, birkaç dakika sonra Merkez Yönetim Komitesi'nin bu iş için kendini görevlendirdiğini iddia eden Sverdlov tarafından indirilir. Sonra Sverdlov Lenin'in bir gün önce yazdığı bildirgeyi okur, solcular yumruklarını kaldırarak "Enternasyonal" söylemeye girişir. Ortam, parlamento dinginliğini yansıtmaktan uzaktır kuşkusuz. Sonra sıra meclis başkanı seçmeye gelir. Partinin iki ucundan iki Sosyalist Devrimci adaylıklarını açıklar: Viktor Çernov hem Bolşevik olmayanların tümünün, hem de Bolşeviklere yakınlık duyanların desteğini kazanır. Gençliğinde Sosyalist Devrimcilerin terör kanadına katılan, 1906'da da bu nedenle ölüme mahkûm edilen Mariya Spiridonova ise Bolşeviklerin ve Sol Sosyalist Devrimcilerin adayıdır. Çernov rakibesinin yüz elli bir oyuna karşı iki yüz kırk altı oyla seçimi kazanır; başkanlık koltuğuna oturur oturmaz, meclisteki arkadaşlarını birlik içinde çalışmak zorunda olduklarına inandırmaya çabalar. İnsanları uzlaşmaya iten dingin konuşması herkes tarafından yersiz bulunur; Tauride Sarayı'nı kuşatarak Kurucu Meclis'i savunmaya gelmiş kalabalıkları uzakta tutan birlikler, haykırışlar, hakaretler, hatta silah sesleri birbirine karışır.

Duvarların arkasındaki hava da, en azından dışarıdaki kadar

kötüdür. Sol kesimden haykırmalar ve hakaretler yükselirken, Çernov'un taraftarları umutsuzluk içinde, onun, Bolşeviklerin demokrasiye yönelik tehditlerle ilgisi olmayan konuşmasını dinlemeye çalışır. Bolşeviklerin uyguladığı şiddetin, gasp ettikleri iktidarın, Lenin'in seçmenin isteklerine karşı dayattığı oldubittinin tartışılmasına geçebilmek için, Tsereteliy'in heyecan dolu müdahalesini beklemek gerekir. Çığlıklara rağmen, konuşmacı sözlerini tamamlar, bu müdahale Sosyalist Devrimci-Menşevik-Kadet kanadını canlandırır. Ekim Devrimi sırasında Kronştadt denizcilerini ayaklandıran Raskolnikov genel kurula, program olarak uygulayacağını söylediği karar tasarını –ünlü "Çalışan ve Sömürülmüş Halkın Hakları Bildirgesi"– sunduğunda, temsilciler öneriyi iki yüz otuz yedi oyla reddedip, sosyalistlerce hazırlanmış programı onaylarlar.

Durum açıktır: meclis, tıpkı sokaktakilerin büyük bölümü gibi, Bolşeviklere muhaliftir. Ne var ki tüm iktidar olanakları –hükûmet ordu vs– Lenin'in elindedir. "Bundan böyle" diye düşünür Lenin, "meclisi sürdürmenin ne anlamı olabilir?" Hiçbir tepki göstermeksizin ilk oturumu izler, temsilciler asıl işlerine başlayacakları sırada da, oradan ayrılır. O sırada Bolşevikler ve Sol Sosyalist Devrimciler de görkemli bir biçimde meclisi terk ederler.

Çernov muhaliflerinin meclisten çıkmalarından yararlanarak yaşamsal önemde bir dizi tasarının tartışılıp kabul edilmesini sağlar: toprakların kamulaştırılması, Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması, genel barış için İtilaf Devletleri'ne çağrıda bulunulması. Kurucu Meclis toplumun isteklerini koşulsuz yerine getirir. Tartışmaların dikkat çekici bir özelliği de baskılarla, Uritskiy'in yerleştirdiği nöbetçilerin birden ortaya çıkıp konuşmalara müdahale etmeleriyle, tribünlere oturttuğu Bolşevik yanlılarının gürültüleriyle sürekli olarak kesilmesidir. Dinleyiciler sürekli olarak bağırır, oturuma ara verilmesini öneren düzen sağlama yetkilileri de elektriği kesmek, hatta dinleyicileri boşaltmak gibi tehditlere başvurur. Ne var ki meclisin dağılma tehlikesi olduğunu bilen temsilciler, uygunsuz koşullara, duydukları bitkinliğe rağmen, o gün için değeri bilinmese bile, çalışmalarının tarihe geçmesinde kararlıdır.

Sabahın dördünde, bitkinlikten ayakta duramayacak haldeyken, çalışmalara ara verme ve birkaç saat sonra yeniden toplanma kararı alırlar. Tauride Sarayı'na geri döndüklerinde, yolları askerlerce kesilir. Kapının üzerinde, hükûmetin aldığı ve Merkez Yürütme Komitesi'ne onaylattığı, meclisin dağılması kararı asılı-

dır. Aynı karar *Pravda*'da da yayımlanırken, oturumu anlatan, tartışmaları özetleyen tüm gazeteler yakılır. Lenin kazanmıştır.[19]

Lenin aynı akşam Merkez Yürütme Komitesi'nde konuşur ve demokrasiyi karşıdevrim güçleriyle özdeşleştirerek, demokrasinin karşısına sovyetlerde ifade bulan halk iradesini çıkarır. Daha önce dile getirdiği bir düşünceyi yineler: sovyetlerin ve devrimci halkın çağında, kapitalistlerin, sömürücülerin, burjuvaların ürünü olan Kurucu Meclis, ölü bir geçmişin sembolüdür. Sokaklarda haykırılan "Yaşasın Kurucu Meclis!" sloganının, aslında "Kahrolsun sovyetlerin iktidarı!" anlamına geldiğini ekler. Eğer sovyetlerin sürdürülmesi isteniyorsa, Kurucu Meclis'in devamına göz yummak mümkün değildir; devrimin geleceği, halkın iradesi meclisin dağıtılmasına bağlıdır. Lenin'in başından beri Kurucu Meclis'i toplantıya çağırmaya karşı olduğu bilinmektedir; seçmenlerden çekinir, parlamento fikrini hor görür, seçimin ertesinde bile meclisin yaşamasını engelleyecek önlemler araştırır. Rakiplerinin ellerinde imkân olmaması, halk desteğine çağrıda bulunmaktan çekinmeleri, güç kullanarak amacına varmasını daha da kolaylaştırır. Lenin'in zaferi Kurucu Meclis'i yok etme isteği kadar, sosyalistlerin manevî güçsüzlüklerinin de ürünüdür: ülke onların lehinde karar vermiş, kent halkı en önemli anlarda desteklerine koşmuş, onlarsa kararsızlıktan başka bir şey gösteremiştir.

Kurucu Meclis'in ölümü, Petrograd'da şiddet hareketleriyle aynı zamana rastlar. Bolşevik denizciler iki liberal temsilciyi, Şingarev ve Kokoşkin'i öldürür; rakiplerinin böylesi taşkınlıkları protesto ettiğini öğrenen Lenin dalga geçer: "Bırakın bağırsınlar" der. "Bildikleri tek şey, bağırmak!" Troçki'yle konuşurken, durumu şöyle özetler: "Sovyet hükûmetinin Kurucu Meclis'i dağıtması, demokrasi düşüncesinin diktatörlük lehine yok edilmesi anlamına gelir." Lenin'in kinik sözlerine, arkadaşlarından bazıları, yaptığı seçimi farklı biçimde tanımlayarak cevap verir: "Sizin başlattığınız iç savaş değil, Sosyalist Devrimcilere karşı savaş."

Lenin'in başarısı, birkaç gün sonra, bir zamanlar Kurucu Meclis'in toplandığı yerde, Tauride Sarayı'nda toplanan III. Sovyet Kongresi tarafından onaylanır.

9 ocak günü, kongre toplantısının arifesinde Petrograd kenti, Kurucu Meclis'in imdadına yetişmek için orduyla çatışan ve ölen kurbanlarına görkemli bir cenaze töreni düzenler. Gorki *Novaya*

19. "Tezler-Kurucu Meclis'in Dağılması Karar tasarısı", 06.01.1918, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 35, s. 232-235.

Jizn'de kurbanların arusı önünde eğilir, Kurucu Meclis düşünün Rus halkını bir yüzyıla yakın bir süre boyunca ayakta tuttuğunu hatırlatarak, gerçekleşen bu düşü korumak isteyen işçilerin katledildiklerini yazar. O sıralar ölüm döşeğinde olan Plehanov yaşananları "halkın gözünde mahkûm olmuş bir grubun, halka rağmen iktidarda kalabilmek için, şiddete başvurması" olarak nitelendirir.[20]

Kurucu Meclis'in aksine, Lenin'in gözünde gerçek halk meclisi, iktidarını meşrulaştırmak için yararlandığı işçi ve asker sovyetlerinin III. kongresidir. Ne var ki kongre ne bir parlamentoya benzer, ne de ciddi tartışmaların yapılabileceği bir platforma sahiptir. Öncelikle katılımcıların sayısı çok fazladır; iki bine yakın katılımcıdan bazılarının, ilan edildiği gibi "sovyet delegesi" tanımıyla uzaktan yakından ilişkileri yoktur. Gerçekten de, kongrenin üçüncü günü olan 19 ocakta, aceleyle çağrılan köylü sovyetleri delegeleri birdenbire toplantıya katılır. Bunların yanı sıra, başlangıçta delegeler arasında bulunmayan birçok asker, sendika ve fabrika komitesi temsilcisi de vardır. Delegelerin seçimi ise Bolşevikler tarafından, büyük özenle yapılmıştır; içlerinden bazıları, herhangi bir sovyetin kararı olmaksızın, dışarıdan seçilmiştir. Kısacası, toplantının temsil yetkisi, kuşkuludan da ötedir. Sadece katılımcı sayısı bile, kongreyi Bolşevik tasarılarının kayıt merkezine dönüştürür. Bu koşullarda, Raskolnikov tarafından önerilen, Kurucu Meclis tarafından reddedilen tasarının iki kez, önce işçi ve asker sovyetinde, sonra da bu genişletilmiş kurulda, büyük heyecanla onaylanmasına şaşmamak gerekir.

Kongreye katılanlar Lenin ve Sverdlov'u dikkatle, hitabet yeteneğiyle her türlü dinleyiciyi etkileyen Troçki'yi hayranlıkla dinler; kongreyi, Rusya hükûmetinin başlattığı şiddet dalgası konusunda uyarmaya çabalayan Martov'a aldırmaz. Zaten Martov'un sözünü dinleteceği devirler geride kalmıştır; Tauride Sarayı'nın duvarlarının berisinde, bir avuç taraftarından başka ona kulak verecek kimse yoktur.

Kongre istenen her şeyi oylar. İşe, Bolşeviklerin tümüyle hâkim oldukları yeni bir Merkez Yürütme Komitesi seçerek başlar. Sonra *Sovnarkom*'u kuruluşundan beri tanımlayan "geçici" sözcüğünü kaldırır, geçmişe karışmış Kurucu Meclis'in sözünün bile edilmeyeceğine karar verir. Oyun sona ermiştir: Lenin iktidarını, hâkimiyeti altındaki sovyet kongresinin meşruluk bayrağı altına yerleştirmek, onu reddeden, rahatsızlık verici Kurucu Meclis'i tarihe

20. Shub, *Lenin*, s. 248.

gömmek istemiştir. Uzun zamandan beri düşlediği amacına ulaşmak için, çoğu zaman çekingenlik sergileyen arkadaşlarını ikna etmesi, rakiplerini gözden düşürüp yıkması, kâh kurnazlıktan, kâh şiddetten yararlanması gerekmiştir. Tüm hayatına hükmeden projeye, küçümsenmemesi gereken politik dehasını ve çoğu kez yakınlarına bile dokunan eşsiz kinizmini vermiştir. Sonuçta, 1918 ocağının bu son günlerinde sovyet devleti artık bir gerçektir, hükûmeti artık geçici değildir; ellerinden silahları alındığı için, karşısına çıkacak hiçbir güç kalmamıştır.

Kuşkusuz, demokrasi ölmüştür. Lenin istediği de, bu değil midir?

Geriye, ertelenmesiyle hem çar hükûmetinin hem de onu izleyen yönetimlerin sonunu hazırlayan bir sorun kalır: halkın nefret ettiği savaşa son vermek.

Brest-Litovsk Barışı

Bolşevik hükûmetin ilk faaliyeti "Barış Bildirgesi" yayımlamak olur. Bu bildirge, Lenin'in kendine biçtiği öncelikler ve genel politika kavramları açısından çok önemli bir yer tutar. Metin, 1914'ten beri yinelediği savaş görüşünün sonucu olarak görülmelidir.

Savaşa her zaman karşı olmuş, 1917 şubatından sonra da geçici hükûmeti zayıf düşürmek için, söylediklerinin nasıl gerçekleştirileceğine hiç kafa yormadan, "Derhal barış!" sloganını kullanmıştır. Şubattan ekime kadar Lenin için barış, rakiplerine karşı kullanacağı bir silahtan başka bir şey değildir; bu silah, iktidara yürümesine yardımcı olmalıdır. Ne var ki ekimden sonra, sloganlar dönemi geride kalır, bu kez Bolşevikler barışın getireceği somut sorunlarla karşı karşıya kalır, artık iyi niyet açıklamalarıyla da yetinemezler. 26 ekim çağrıları, çokuluslu devletlerin ve sömürgeci imparatorlukların yıkılmasına dayanan, "ilhaksız ve tazminatsız barış" isteklerinin karıtıdır. Lenin, İttifak Devletleri'nin topraklarını koparıp atacak, Rusya'nın müttefiklerine de sömürgelerini kaybettirecek böyle bir barışın her iki taraf için de kabul edilemez olduğunun bilincindedir. Oysa çağrısını hükûmetlere yöneltmemiştir. Asıl hitap ettiği kesim, hükûmetlerini aşarak ve *hükûmetlerine rağmen* barış yapmaya davet ettiği halklardır.

Barış Bildirgesi ne kadar önemli olursa olsun, asıl dikkat çekici nokta, bir çatışmaya son vermek için kullanılan klasik diplomasi sürecini dışlaması ve yeni bir siyasal düzenin varlığını işaret

eden bir girişim önermesidir. Lenin çağrısını yaparken, devletlerarası ilişkiler üzerine kurulmuş, hükûmetler arası ilişkiler yolunu kullanan geleneksel uluslararası toplumu reddeder; başkahramanlarının halk olduğu yeni bir uluslararası topluma yönelir. Toplumun bütününden çok, sadece işçilere hitap eden işçi hareketi de kuşkusuz benzer bir amaç gütmektedir. Ne var ki işçi hareketinin 1914 yılında çeşitli Avrupa ülkelerindeki işçi sınıfına savaş karşıtı bir tutum benimsetememesi, devletlerin bünyesindeki ulusal dayanışmaların sınıf dayanışmalarından daha güçlü olduğunu kanıtlamıştır. Ekim 1917'de işçi sınıfının başarısızlığını kabul eden Lenin –bu bozgunu işçi önderlerinin reformcu tutumlarına bağlar– bu kez işçi sınıfı dayanışmasını benimser ve bu dayanışmayı politikasının temeline oturtur. Barış çağrısının hükûmetlerce duyulup duyulmaması hiç önemli değildir. Lenin'in ikna etmek istediği hükûmetler değil, savaş sorununu tıpkı Rus halkı gibi çözümlemeye, yani barış kararında hükûmetleri dışlamaya, onları devirmeye davet ettiği halklardır. Böylece pratikte savaş ile devrim arasında, yazılarında sık sık değindiği, teorileştirdiği gibi bir bağ oluşturmayı umar. Barış Bildirgesi, aynı zamanda da devrim çağrısıdır. Lenin burada niyetini açıklar: iktidara gelmekle, sadece Rusya'nın kaderini değiştirmek niyetinde değildir; devrimci Rusya'dan hareketle, dünya düzenini sarsmayı hedef edinir, bu hedefe varmak için elinde yeterli imkân bulunduğuna inanır.

Öte yandan bu çağrı, istediği sovyet devletinin niteliklerini de tanımlar. Sovyet devleti, uluslararası toplumun bildiği tüm geleneksel devletlerden bütünüyle farklıdır; bu devlet, dünya devriminden doğacak devletlerin oluşturacağı yeni zincirin sadece ilk halkasıdır. Troçki de bu inancı paylaşır. Dışişleri komiserliğine atandıktan sonra, görevinin kısa süreli olacağını bizzat açıklar. Tek görevi barış sorununu çözmek, bu görevi yerine getirdikten sonra da, kendi deyimiyle "dükkânı kapatmak" değil midir? Proletaryanın zaferiyle uzlaşılan ve birleşilen bir ortamda aynı geleceği paylaşan devrimci halklar için hangi "dış" işleri ve ne bakanı gerekir? İşte Lenin'in yaptığı "halkların barışı" çağrısı böylesine duyulmamış bir devlet biçimine dayanmaktadır.

Ne var ki barış ve aynı zamanda yeni düzen için yapılan çağrı, ilgililerin kulağına varmaz. Her ülkenin askerleri, vatanlarını savunmak için çarpışmayı sürdürür. Cephe gerisinde, birkaç bölgesel hareket dışında, devrimler savaşan hükûmetlerin iktidarını yıkamaz. Sadece İttifak Devletleri barış çağrısına kulak kabartır; çağrıyı, ayrı bir barış imzalayarak birliklerini Doğu Cephesi'nden

çekmek için fırsat olarak değerlendirirler. Böylece, Lenin'in devrimin yapılması ve yayılması amacına yönelik bir savaş makinesi olarak tasarladığı barış çağrısı, onun düşündüğünden çok farklı bir sonuç yaratır...

Çağrı, İttifak Devletleri ile genç sovyet devletinin temsilcileri arasında ayrı bir barışa yönelik uzun ve zorlu pazarlıklara yol açacaktır. II. Wilhelm'in, kuzeni II. Nikolay'dan beklediği barışı sunan Lenin olur. Alman hükûmetinin 1917 yılında Lenin'in Rusya'ya dönmesini sağlayarak, hareketine maddî destek sağlayarak hesapladığı da bu değil midir zaten? Böylece sovyet devleti uluslararası sahneye tıpkı klasik bir devlet gibi girer. Karşısındakiler, bu yeni devlette yeni hiçbir şey göremez; onlara göre, sadece pazarlığı yapanlar değişmiştir.

Lenin'in barış çağrısı İttifak Devletleri'ni harekete geçirirken, kendi yoldaşları tarafından farklı yorumlara neden olur. Devrimin geleceğini etkileyecek ve sovyet devletinin tutacağı yolu belirleyecek bu yorum farklılıkları, üzerinde durulacak kadar önemlidir. Bu yorumlardan, sözcülerinin farklı olarak nitelendirdiği eylem olasılıklarına bağlı üç tavır doğar. Her yorumun bir temsilcisi vardır: iki uçta Lenin ve Buharin; ortadaysa, Troçki.

Lenin ülkesinin koşullarından hareketle, bu koşullardan dış politikası için sonuçlar çıkarır. Rusya'nın, heyecanla istediği devrimi gerçekleştirdiğini ve "eski dünyayı" süpürdüğünü belirler. Yine de ülkenin aşırı bitkinliğini görür, soluk almak için zaman ister. Rusya'nın biri dışarıda savaşı sürdüren, öteki içeride devrimci düzeni yıkmaya çalışan iki düşmana karşı güvenebileceği bir ordusu yoktur. Eksik olan sadece ordu değildir, yeni kurumlarının içerikleri ve uygulamaları da belirsizdir. Rusya'da her şey, birkaç kararlı adamın omuzlarındadır. Üstelik Lenin yakınlarının desteğinden de tam anlamıyla emin değildir; partinin zirvesinde birbirini izleyen krizler, durumunun ne denli sallantıda olduğunu göstermiştir. Bu koşullar altında, sistemi kurtarmak için içeride, ülkeyi korumak için de dışarıda, iki savaşı aynı anda yürütmek mümkün olabilir mi? Lenin iki cephede birden dövüşmenin düşten ibaret olduğunu düşünür; devrimci devletin yıkılmasını önlemek için tüm gücün içeride yoğunlaştırılması gerektiğine karar verir. Sınıf düşmanı, eserinin karşısındaki en büyük tehdittir. Üstelik, bu düşmanla pazarlık da düşünülemez. Yenilmiş, iktidardan uzaklaştırılmıştır ama, yok edilememiştir, çok tehlikelidir; savaşı sürdürmek, iç düşmana soluk alacak zaman sağlar. Rusya mutlaka çabalarının hedefini belirlemek zorundadır: ya savaşı sona er-

dirip iç düşmanlarla mücadele edecek ya da savaşı sürdürüp dış düşmanlarla boğuşacaktır.

Lenin'in sorunu sunuş biçimine göre –bu biçim, geleceğin de habercisidir– dış düşman ile "sınıf düşmanı" –diğer bir deyişle, Rusya'da Bolşeviklerin yanında yer almayan herkes– arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu nedenle "sınıf düşmanına" karşı ilan edeceği savaş amansız olacaktır: tüm rakipleri, kişiler, partiler, hatta toplum bile yıkılıp yok edilecektir. Oysa savaş acımasızdır, basit bir ilkeye dayanır: kaybedenin sonunda yok olmasına. Lenin tereddüt etmeden seçimini yapar; ötekinin yok olmasıyla sonuçlanacak acımasız bir savaşa rağmen, devrimin kurtuluşunu yeğleyecektir. Devrimi kurtarmak için, İtilaf Devletleri'ne verilen taahhütlerin ya da Alman emperyalizmini güçlendirmemek kaygısının hiçbir önemi olamaz; kaldı ki, Rusya'da yapılan devrim, sonunda Alman emperyalizmini de yıkacaktır.

Lenin burada söyleminin değişmez parçası olacak bir düşüncede ısrar eder: devrimler Paris Komünü gibi yarınsız, halklara ara sıra geçmişteki amaçları hatırlatan, sonra da görkemli anılar olarak kalan bedava hareketler olmamalıdır. Dünyayı değiştirmek için, yapılan devrimlere sıkı sıkıya sarılmak, gerçek olduklarını kabul etmek gerekir, onları belirsiz bir kusursuzluk tutkusuna kurban etmek değil. Lenin bunları derken, Bolşevik Devrimi'ne ayrıcalık tanımak yanlısı değildir; Bolşevik Devrimi'nin, öteki devrimleri ateşleyecek "kıvılcım" olduğunu iddia eder. Onun gözünde Rus Devrimi, gerçekleşmiş olduğu için önemlidir.

Gelecek dünya devrimi için, Rus Devrimi'nin korunması, bunun için de ne pahasına olursa olsun barış yapılması, hatta işgal edilmiş tüm toprakların ilhakı ve Almanya'nın ekonomik ve toprak olarak güçlenmesi anlamına gelen Berlin koşullarını bile kabul etmek gerekir. Lenin bu düşünceyi ocak 1918'de yayımlanan "Barış Hakkında Yirmi İki Tez" adlı makalede ve 7 ocak günü Merkez Komite'de açılan tartışmada savunur.[21] O dönemde muhalefetin başında Buharin vardır. Rusya'nın içler acısı durumunu en az Lenin kadar berrak görebilen bu tutkulu Enternasyonalci, yine de *Sovnarkom* başkanının vardığı sonuçları kabul etmez. "Artık Rus ordusu diye bir gücün olmadığı doğrudur, ama barış imzalamak", diye iddia eder, "emperyalizmi güçlendirmek, proleterleri emperyalizmin kucağına terk etmek, böylelikle dünya devrimi imkânlarını ortadan kaldırmak anlamına gelir." Böyle bir

21. bkz. özellikle "Savaş ya da Barış", 23.02.1918, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 35, s. 366-368.

çıkmazdan kurtulmak için, Buharin tüm Rus halkının devrimci vicdanına çağrıda bulunulmasını önerir. İlerleyen Alman ordularının karşısına o zaman, yıkılıp kaybolmuş ordunun yerine bir partizan ordusu, devrimi savunmak için ayaklanmış halk dikilecektir, bir devlet değil. Proleterler devrim adına savaşırken, üniforma giymiş başka proleterler onlara nasıl ateş edebilir?

Barış görüşmelerini yürütmekle görevlendirilen Troçki, Lenin ile Buharin'in arasında tereddüt eder. Lenin'le paylaştığı düşünceler vardır: iç muhalefet gelişir ve Bolşevik Devrimi'ni silip süpürme tehlikesi oluştururken, savaşa devam etmek çılgınlıktır. Lenin gibi o da, Rus Devrimi'nin, devrim çevresindeki gelişmeleri ve devrimi tehdit eden tehlikeleri ellerini kavuşturmuş bekleyen Batılı işçi hareketlerine kurban edilemeyeceğinin bilincindedir. Öte yanda da, Buharin gibi, Batı proletaryasını Rusya'dan kopardığı topraklarla güçlenmiş bir Almanya'nın eline bırakarak, devrim yolunda ilerlemesini engellemekten korkar. Buharin gibi Troçki de, işçilerin sınıf bilincine güvenmekten yanadır. Ne var ki, nasıl karar vermesi gerektiğini bir türlü anlayamaz. Hangi görüşlere öncelik vermeli? Lenin'inkilere mi? Yoksa Buharin'inkilere mi? Kimi zaman barışın Alman proletaryası üzerinde darbe etkisi yapacağını ve onu devrim yoluna iteceğine inanır; kimi zaman da Buharin'le birlikte endişelenir: barış proletaryanın ezilmesine olanak vermez mi? Sonunda şöyle bir tutum benimser: "Ne barış ne de savaş". 8 ocak günü toplanan Merkez Komite de bu tutumu kabul eder.

Brest-Litovsk'taki barış görüşmeleri, Bolşevik yönetimindeki düşünce farklılıklarını yansıtır. Görüşmeler 18 kasımda başlar, ateşkes imzalamak için gelen Rus delegasyonunun başında, ilk günlerde, Troçki'nin yakınlarından Adolf Abramoviç Yofe vardır; birkaç gün sonra Kamenev de gelip delegasyona katılır. Ne var ki Almanlar Rusların sürekli olarak cephedeki askerleri, savaş tutsaklarını ayaklandırma çabası içinde olduklarını görüp, Rus hükûmetinin gerçek amacını sorgulamaya başlarlar. Rusya aslında neyin peşindedir? Barışın mı? Yoksa sadece zaman kazanmak isteğinde midir?[22] Aralık başında Rus delegasyonunun başına geçen Troçki'nin tutumu, Almanların endişelerini doğrular, görüşmelerde daha katı davranmalarına neden olur. Rusların savundukları, Almanların da başlangıçta tartışmaya hazır oldukları –Doğu Cephesi'ni kapatmak için her bedeli ödemeye hazırdılar!– "ilhaksız ve tazminatsız barış" kavramı bir yana bırakılır, Alman-

22. "Almanlar hem sinirli hem tehditkâr", Sadoul, age., s. 192.

lar Rusların güçsüzlüğünü çabuk fark etmişlerdir. Bu nedenle Ukrayna'yla ayrı bir barış imzalamaya (anlaşma 9 şubatta imzalanır) ve ellerindeki Rus topraklarının tümünü ilhak etmeye karar verirler.

Bu talepler karşısında, Lenin, Buharin ve Troçki'nin görüşleri arasındaki uçurum daha da derinleşir; Merkez Komite de ne pahasına olursa olsun hemen barış yapma düşüncesinde olan Lenin'in karşısında Troçki'yi destekleme eğilimi gösterir. Böylesi bir destekten cesaret alan Troçki Brest-Litovsk'a döner ve bir ültimatom verilene kadar, tartışmaların sürüncemede kalmasını sağlar: ya tartışmadan ve zaman geçirmeden Almanların taleplerini kabul edecek ya da görüşmeler sona erdirilecek ve Alman saldırısı kaldığı yerden başlayacaktır.

Troçki böylesine sert talepler karşısında 10 şubatta Brest-Litosvk'tan ayrılır: görüşmeler sona ermiştir. Alman saldırısı hemen başlar, başkenti bile tehdit edecek kadar gelişir. Merkez Komite yine barış imzalamaktan başka bir şey düşünmeyen Lenin ile, çarpışmaları durdurmaya ve orduyu –daha doğrusu, ordudan geri kalanını– terhis etmeye karar vermiş Troçki arasında ikiye bölünür.

Yüzbaşı Sadoul 30 ocakta bakanına şunları yazar: "Büyük sürpriz: Troçki barış anlaşmasını imzalamadı ama Rusya ile İttifak Devletleri arasındaki savaş halinin ortadan kalktığını açıkladı."[23] Troçki, Sadoul'un "görüşmelerin masalımsı sonucu" olarak adlandırdığı bu durumda, yine Buharin'in desteğinden yararlanır; önerileri Merkez Komite tarafından bir oy farkla kabul edilir. Oysa ertesi gün, 18 şubattaki Alman saldırısı öylesine güçlü olacaktır ki, Troçki bile "ne savaş ne barış" sloganına tutunmanın yararsızlığını görecektir: bu slogan Alman birliklerinin ilerlemesini engellememiş, dahası, Batı proletaryasını harekete geçirmemiş, tam tersine, Rus toprağını düşmana açmıştır. İşte o zaman taraf değiştirip Lenin'in yanında yer alır; oysa Buharin hâlâ pazarlık masasına oturmamakta ısrarlıdır. Çoğunluk el değiştirir; barış yanlıları, savaş taraftarlarına yedi kişilik bir üstünlük sağlar. Zaman geçirmeden Almanlarla temas kurulup koşullarının kabul edileceği bildirilir, delegasyon Brest-Litovsk'a döner ve Rusya için maliyeti yüksek bir barışa imza atar. Sadece toprak ve zenginlik açısından değil, iktidar bütünlüğü bakımından da maliyetli. Lenin Merkez Komite'deki arkadaşlarının bu "dayatma barışı" onaylamaları için istifa edeceği tehdidini savurmuş, hepsi de böy-

23. age., s. 237.

le bir istifanın söz konusu bile olamayacağını söylemiş, ne var ki, Lenin'in savunduğu görüşe muhalif olanlar işgal ettikleri koltukları terk etmek zorunda kalmıştır. Troçki komiserliğini ve barış anlaşmasını imzalamak görevini, kendi deyimiyle "gönül rahatlığıyla" Çiçerin'e bırakır. Yofe ve Karahan'dan oluşan Rus delegasyonunun başkanı Grigoriy Yakovleviç Sokolnikov'dur. "Batı proletaryasına ihanet" fikrini bir türlü içine sindiremeyen Buharin tüm görevlerinden istifa eder, Sol Bolşevikleri peşinden sürükler.

3 mart 1918'de imzalanan antlaşma Rusya'ya geniş topraklara mal olur: Polonya, Finlandiya, Baltık Devletleri ve Ukrayna bağımsızlıklarına kavuşur. Rusya'nın bu topraklarla birlikte yitirdikleri arasında, nüfusunun büyük bir bölümünü ve muazzam zenginlikleri de saymak gerekir. Üç yüzyıldan beri inşa edilen çarlıktan geriye, Türkmenistan ve Kafkasya dışında bir şey kalmamış, buna karşılık Alman sahası gerçekten çok büyümüştür.

Lenin uzun ve zorlu tartışmalardan sonra görüşlerini kabul ettirmiştir, ama rakipleri de kendi düşüncelerini savunmaktan vazgeçmemiştir. Barış antlaşmasının onaylanması için, mart ortalarında IV. Sovyet Kongresi toplanır. Lenin kongreden birkaç gün önce toplanan VII. Olağanüstü Parti Kongresi'nde barış antlaşmasının onaylanmasını ister bu onayın karşılığında, gizli bir kararla, Merkez Komite'ye, "burjuva ve emperyalist hükûmetlerle imzalanan barış antlaşmalarını istediği zaman iptal etme yetkisi"[24] verilecektir. Parti Merkez Komitesi'ni, Rus dış politikasının ayrıcalıklı aktörü konumuna getiren, imzalanan antlaşmaların meşruluğunu daha başından reddeden bu karar, Lenin'in barış için düşündüğü politikaya da uygundur: devletler arasındaki ilişkiye inanmaz Lenin, koşullara bakıp bu konuda karar verebilecek tek organ partidir; hükûmetlerin imzaladığı, işçi sınıfının partisine dayatılması imkânsız antlaşmaların Lenin'in gözünde hiçbir değeri olamaz.

14 mart günü toplanan sovyet kongresi, Bolşevik çoğunluğuna rağmen, Lenin'in görüşlerini hemen onaylamaz. Buharin, Kollontay, Riyazanov ve Dıbenko'nun başını çektiği, antlaşmanın onaylanmasına tümden karşı bir "sol" azınlık, Lenin ve yakın çalışma arkadaşlarını şiddetle eleştirir. Buharin tartışma verilerini ortaya koyar. Barışın, kısa bir süre için de olsa, Rusya'ya soluklanma fırsatı tanıdığı doğrudur, ama asıl önemli olan, aynı barışın dünya devrimini ölüme mahkûm ettiğidir. Lenin, devrimin uluslararası

24. *KPSS v rezolyutsiyah i reşeniyah, s'ezdov konferentsiy i plenumov TSK 1898-1903*, Moskova, 1953, c. 1, s. 405.

özellikleri karşısında ulusal çıkarları tercih etmekle suçlanır. Ne var ki Lenin suçlamaları tümden reddeder, onun da elinde dünya devrimi bayrağı vardır. Lenin'e göre, Brest-Litovsk Antlaşması, bir aradan başka bir şey değildir; Rus Devrimi'nin, temelini oluşturacağı ve rehber olarak hizmet edeceği uluslararası devrim yayılacağından, antlaşmanın uygulanması da söz konusu değildir: "Bütün işleri Bolşeviklerin eline bıraktıysak, bunun nedeni devrimin tüm ülkede olgunlaşması ve başlangıcın başında değil, sonun sonunda uluslararası sosyalist devrimin gerçekleşek olmasıdır!"

Lenin'in ufkunun Buharin'inkinden pek farkı yoktur aslında: her ikisi de dünya devrimini amaçlar. Farklı olan, devrimci stratejilerini oturttukları temeldir. Barıştan söz ettiklerinde, barışı da aşan bir konuda farklı düşünürler; çatışmalarının özünde, dünya devrimini gerçekleştirecek temel güç tanımı yatar: bu temel güç, Bolşevik Partisi midir? Yoksa, dünya (yani Batı) proletaryası mı? Bir gerçek olan Rus Devrimi'ni, Batılı işçi sınıfının gelecekteki muhtemel eylemlerine kurban etmek doğru mudur? Yoksa, doğru olan Rus Devrimi'ni yaşatmak mıdır?

Lenin seçimini yaparken, her zaman düşündüğüne, başından beri istediğine sadık kalır. O bir mekanizma adamıdır, hangi proletarya olursa olsun, devrimci bilincinden kuşkuludur, sadece kendi yarattığı ve onu iktidara taşıyan devrimci silaha güvenir. Böylesi bir silaha sahip olmayan, dahası, güçsüzlükleri ve oportünizmleriyle, hükûmetlerinin, işçilerin birbirlerini öldüreceği bir dünya savaşına girmelerini engelleyemeyen Batı proletaryasına güvenebilmesi mümkün müdür? Tüm muhalifleri gibi Lenin de Rus Devrimi'nin tek başına ayakta kalamayacağının, korunabilmesi için bir dünya devrimine gerek duyduğunun bilincindedir. Gerek Lenin gerekse rakipleri, devrimin bir tek ülkenin sınırlarına sıkışıp kalamayacağını bilmektedir. Hep birlikte dışa bakarlar, aynı soruyu sorarlar: Avrupa'daki devrimci harekete nasıl yardım etmeli?

Tartışma sona erdiğinde, Lenin bir kez daha kazanır. Kongre yedi yüz yirmi dört kabul, iki yüz yetmiş altı ret ve yüz on sekiz çekimserle anlaşmayı onaylar. Muhaliflerin büyük çoğunluğu Sol Sosyalist Devrimciler ile Sol Bolşeviklerdir.[25] Sol Sosyalist Devrimciler barış antlaşmasını bozgun olarak niteler, sözde koalisyonu bozup hükûmetten ayrılırlar. Öte yanda, hükûmet iktidarını

25. 1918 yılında parti içinde oluşan bir grup –Buharin, Radek, Pyatakov, Uritskiy, Bubnov– sol komünistler adını alır. Bu grup Brest-Litovsk Antlaşması'na karşıdır, savaşı "devrimci savaşa" dönüştürmek ister, başta ekonominin tümüyle kamulaştırılması olmak üzere, radikal ekonomik önlemler uygulanmasını ister.

korumak için Petrograd'dan Moskova'ya taşınmıştır; Lenin sistemi savunabilmek için Ural Dağları'na kadar çekilebileceğini açıklar. Sadoul'un, "Bolşevikler, eğer gerekirse Avrupa Rusyası'nı bile terk etmeye hazır"[26] gözlemi, Rusya'nın içinde bulunduğu karışıklığın göstergesidir. Barış imzalandığında, Almanya'nın karşı konulamaz biçimde güçlendiği görülmeyecek midir? Ne var ki Lenin, sayısız güçlüklerle boğuşurken bile, genel kötümserliği paylaşmaz. Moskova'ya çekilmiş,[27] baştan beri istediği gibi, salt Bolşeviklerden kurulu bir hükûmetin başına geçmiş, önündeki ilk büyük soruna eğilmeye hazırdır: artık devlet olmaktan çıkmış, yine de dünya devrimcilerinin geleceğinin bağlı bulunduğu bu devleti düzene koymak.

26. Sadoul, age., s. 260.

27. Başkent değişikliği hakkında bkz., Fraiman (A. F.), *Revolyutsiyonnaya zaşçita Petrograda v Fevrale-Marte 1918* (Şubat-Mart 1918'de Devrimci Petrograd Savunması), Moskova-Leningrad, 1964, ve Lunaçarskiy'in *Sovnarkom*'a mektubu (mart 1918), *Lenin i Lunaçarskiy – Pisma, dokladıy, dokumentıy, Moskova, 1971*, s. 59.

11

Ne pahasına olursa olsun, iktidarı korumak

Bilinen tüm devletlerden farklı, geçici bir devlet olan Bolşevik devleti, ayakta kalabilmek için örgütlenmek, düzenini kurmak zorundadır. Lenin'in, yıllar boyunca gerçekleştirmek için çabaladığı tutkusu –iktidara nasıl gelinecek?– şimdi artık bir yenisini doğurmuştur: iktidar nasıl korunacak? Bu soruyu cevaplamak kolay değildir; çünkü Bolşeviklerin karşısında tüm kurumlardan dışlanmalarına rağmen hâlâ varlıklarını sürdüren siyasal partiler, ülkenin büyük bir bölümü –ne taşra ne de köyler onların yanındadır– ve endişe verici bir askerî durum vardır. Alman orduları her an başkent üzerine yürümeye hazırdır, çarlık ordusunun kalıntıları arasında da Bolşevik iktidarını yıkmaya hazır güçler hâlâ vardır. Lenin için, iktidarını güçten düşürmek pahasına ödün vermek söz konusu olamaz; bu kararlılığını Kurucu Meclis'i lağv ederek, koalisyon hükûmeti fikrine karşı çıkarak göstermiştir. Güçlükleri bahane ederek iktidarı bırakmayı düşünmek bile büyük bir suç sayılır. *Direnmek* ve gücü sağlamaya yönelik araçları oluşturmak lazımdır.

İktidar araçları

Lenin iktidara gelir gelmez, bir hükûmet örgütü *(Sovnarkom)* oluşturmuştur. Ne var ki –Lenin'in çabaları sonucunda– gerçek iktidar sovyetlerde olduğundan, *Sovnarkom* şimdilik içi boş bir kabuğa benzer.

1917-1918 kışı boyunca Rusların hayatına hâkim olan iki büyük sovyet vardır: Petrograd ve Moskova sovyetleri. Oysa hemen her taşra kentinde yeni sovyetler kurulur. Başlangıçta bu kurumları, gerek kendi içlerindeki, gerekse aralarındaki, çifte faklılıklar

belirler. Devrimi taşıdığı için, en prestijlisi olarak görülen Petrograd Sovyeti, daha ekim başlarında, diğer sovyetlerdeki gelişmeleri haber veren bir dizi değişikliğe uğrar. Başlangıçta işçi temsilcilerinin sovyetiyken, Lenin'in isteği uyarınca –Lenin'in partisine işçilerden daha yakın görünen– askerlere, sonra da köylülere açılır; bu açılım iki önemli sonuç doğurur: sürekli artan katılımcı sayısı toplantıların etkisini yitirmesine neden olur; sovyetin içinde giderek artan çeşitlilik de Bolşeviklerin kolayca etkilediği, en hareketli grupların, yani askerlerin tartışmalara hâkim olmasını sağlar. İlk zamanlarda, başta Petrograd olmak üzere, Menşevik ve Sosyalist Devrimci egemenliğindeki sovyetler, Lenin'in düzenli "genişlemeciliği" sonucunda etkisini yitirir, Bolşevik olmayan sosyalistler sovyetleri terk ederek meydanı Lenin'in yandaşlarına bırakırlar. Moskova Sovyeti başlangıçta Bolşeviklere direnecekmiş gibi görünür. Ne var ki parti her zamanki yöntemden şaşmaz, zaman geçirmeden temsilcilerini gönderir, sovyet içindeki davranış ve usul farklılıklarını törpületir.

Kasım ayının sonuna doğru, tüm sovyetler faaliyetlerini birer raporla Halk Komiserleri Konseyi'ne bildirme emri alır; İçişleri Komiseri Petrovskiy de kendini, aslında devrimci meşruluğun gerçek sahibi olması gereken bu kurumların rehberi durumunda bulur. Böylece, giderek hızlanacak bir çifte hareket başlar: bir taraftan Bolşevik hâkimiyetindeki sovyetler giderek Bolşevikleşirken, diğer yandan ne kadar güçsüz olursa olsun, merkezî iktidar tüm sovyetleri kendi buyruğu altına alan hiyerarşik bir bağ oluşturur.

Geriye bir engel kalır. Bolşevikler iktidara gelirken, ne yönetim tecrübesine ne de ülkeyi yönetecek araçlara sahiptir. Komiserlikler yarım yamalak döşenmiş binalardan başka bir şey değildir; komiserlerin emrinde ne çalışanları vardır ne de ülkenin geri kalanıyla temasları. Tam tersine, hemen her yerde kurulan sovyetler, Bolşeviklerin pek etkili olamadıkları kırsal alanda halkın nabzını tutmaktadır. Lenin de aylar önce "Bütün iktidar sovyetlere!" sloganını yaymamış mıdır? Aynı slogan, ekimden sonra çok değişik koşullarda, çok başka içerikle uygulanmaya başlar: sovyetler, hiç olmazsa belirli bir süre, Bolşeviklerin iktidar aracı olacaktır.

Kısacası, devrimi izleyen birkaç ay boyunca, sovyetlerin gücü giderek artar, parti gözle görünür biçimde gücünü yitirir. Güç dengesinin sovyetlere doğru kayması, 1917 sonu ve 1918 başında Rus hayatının belirgin özelliğidir. Birkaç ay içinde partinin en faal üyeleri sovyetlere geçer, parti militanlarını yitirir.

Sovyetlerin güçlenmesinin bir diğer nedeni de malî sorunlardır. Halka yakın çalışan sovyetler var olan kaynakları harekete geçirir, parti bile yaşamak için sovyetlerin yardımlarına güvenmek zorundadır.

Sovyet gücünün gelişip yayılması, o dönemde ortaya çıkan iktidar karmaşasına da yansır: sistemin tepesinde yer alan aynı adamlar, fark gözetmeksizin hem sovyet devletini hem de partiyi temsil eder. Örneğin, *Sovnarkom'a* başkanlık eden, öte yandan partinin kurucusu olan Lenin, ya da hem Parti Merkez Komitesi sekreteri hem de Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi başkanı olan Sverdlov. Kısacası, devrim sonrasının ilk günlerinde, parti ve sovyetler arasında, sovyetler ile hükûmet arasında bir yetki çizgisi yoktur.

Oysa yeni rejimin çok önemli bir aracı daha vardır: *Devlet ve Devrim*'de Lenin'in büyük bir cömertlikle topluma bağışladığı baskı gücü. Bu güç devrimci güçle hemen hemen aynı zamanda doğmuş, kısa zamanda da devrimci amaç için şiddet kullanılması görüşü, Lenin tarafından gerekli ve meşru görülmeye başlamıştır. Eski dostu Adoratskiy 1906 yılında yaptıkları bir konuşmada Lenin'e iktidara geldikten sonra mağlupların kaderinin ne olacağını sorduğunu, Lenin'in de "Onlara devrimin yanında mı, karşısında mı olduklarını soracağız. Eğer yanında iseler, onları kendimiz için çalıştıracağız"[1] dediğini anlatır. Lenin, "devrimci terörün yeni bir düzenin doğması için gerekli olduğunu" ileri süren Marx'tan da sık sık yararlanır. Bu nedenle, Askerî Devrim Komitesi bünyesinde oluşturulup adından ilk kez 1 kasımda söz ettiren ve göreve başlar başlamaz aşırılıklarıyla dikkat çeken, beş kişilik bir "askerî soruşturma komitesinin" oluşturulmasına şaşmamak gerekir. Ne var ki Lenin bu kuruluşu da tutarsız ve etkisiz bulacaktır. Birkaç yöntem arasında tereddüt eder; 7 aralıkta kurduğu Tüm Rusya Karşıdevrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu, tarih içinde iç karartıcı Çeka olarak anılacaktır. Çeka'nın başına fikir babası ve ekim ayaklanması döneminde Askerî Devrim Komitesi bünyesinde faaliyetleriyle göze çarpan Feliks Edmundoviç Dzerjinskiy getirilir. Barış görüşmeleri sırasında Lenin'in görüşlerine karşı çıkmış, hatta işi istifa etmeye kadar vardırmış da olsa, ilişkileri sorunsuzdur. Bolşevikler için Dzerjinskiy saf devrimciliğin örneğidir. Ne var ki acımasızlığını ve insanları istediği gibi oynatma yeteneğini yakından tanıyan sol sosyalistler ondan nefret eder. Aslında, Dzerjinskiy'in Lenin'i etkileyecek birçok becerisi

1. Shub (A.) *Lenin*, s. 261.

vardır. İşi insanlık düşmanlığına vardıracak ölçüde serttir –şiddet faaliyetleri için gönüllü olmuştur–; bu haliyle Lenin'in gençken okuduğu kitaplardaki acımasız "yeni insanı" anımsatır...

Basın Çeka'nın kuruluş kararnamesinden söz etmez, kurumun yetki ve sorumlulukları da pek kesin değildir.[2] O dönemde yayımlanmış bazı metinler yeni kurumun, sabotajları ve karşıdevrimci faaliyetleri engellemek için kurulduğunu belirtirse de, başlangıçta Çeka sınırsız soruşturma ve baskı gücüne sahiptir. Çeka II. Sovyet Kongresi'nin 27 ekim 1917'de tartışmasız kaldırdığı ölüm cezasını hiçbir engelle karşılaşmadan uygulamaya koyar, faaliyetlerinden dolayı hiçbir kuruma hesap vermez. Kaldı ki, Lenin de ölüm cezasını kaldırmadaki saflığa işaret etmiştir: "Kimseyi kurşuna dizmeden, devrim yapılır mı?" Birkaç gün sonra da soracaktır: "Aramızda tek bir tane olsun, Fouquier-Tinville yok mu?" Ölüm cezasını kaldıran kararı görmezden gelir. Dzerjinskiy'e, Çeka'nın etkili olarak çalışması için gerekli tüm imkânları sağlar. Halk komiserleri hâlâ örgütlerini kuramamışken, çalışmalarına yüz yirmi kişiyle başlayan Çeka'nın kadrosu, bir yıl sonra otuz bine çıkacaktır.

Marx'ın Paris Komünü yorumlarının sadık bir okuyucusu olan Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de halkın denetimine verdiği bir başka kurum da ordudur. Lenin'in düşüncelerindeki değişim ve bunların uygulamaya konulması, burada da hızlı olur. İçişleri komiserliğinden istifa eden Troçki, kendini hemen Savaş Komiserliği'nin başında bulur, üstelik bu kez, "dükkâru kapatmak" da söz konusu değildir. Rus ordusu 1918 yılında dağılmış, geriye hiyerarşisi, disiplini, askerî becerisi olmayan bir ordu kalmıştır. Her şey yeniden yapılmalıdır. Clausewitz'in olduğu kadar Jaurès'in de tutkulu okuyucusu Lenin, savaş ve ordu kavramlarını biçimlendirirken, bu iki kişiden çok yararlanır. Başlangıçta, Jaurès'in ileri sürdüğü halk milisi düşüncesini kabul eder ve bu kavramdan ilk ilkesini çıkarır: bir gün, bir halk ordusu oluşturmak. Sürekli görev yapacak profesyonel ordu fikrini ilke olarak reddeder, ama halk ordusunun da ancak gelecekte uygulanabilir olduğu gerçeğinden hareket eder; böyle bir ordu ancak, Rusya önceki toplumsal düzenden tümüyle kurtulur, gelişmiş toplumlarla arasındaki farkı kapayıp sovyetlerin iktidarını pekiştirir ve böylece tehlike unsurlarını ortadan kaldırırsa kurulabilir. İç savaş patlak verdiği sırada yepyeni bir ordu kurmasını, halk ordusu düşünü unutup daha geleneksel bir askerî araçtan yararlanmak

2. Latsis, "Yoldaş Dzerjinskiy ve Çeka", *Proletarskaya Revolyutsiya*, no. 56, 1926, s. 81.

zorunda kalmasına bağlar.[3]

Troçki'ye göre bu ordunun örgütlenme ilkeleri, dünyadaki diğer tüm ordularla eştir. Her şeyden önce, böyle bir ordunun belirli hiyerarşi kurallarına ve emirlere uyacak, sürekli bir kurum olması gerektiğini düşünür. Devrimden bu yana yürürlükte olan orduyu dağıtıp küçülten seçici yöntem unutulur; subayların ataması politik kıstaslara göre değil, yukarıdan aşağıya, askerî yetenekler göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmelidir. Devrim ateşinin mahkûm ettiği disiplin eski önemine kavuşur, bir daha da tartışma konusu edilmez. Beceri ve eğitimi bulundukları yerde aramak gerekir: askerlerin bir gün önce yerin dibine batırdığı eski çarlık subayları, askerlik sanatı uzmanları, birden yeni orduya katılma çağrısı alırlar. Kuşkusuz Troçki sonradan ün kazanacak yeni bir sınıfa, siyasî komiserlere de yer ayırır.[4] Ne var ki 1918'de, subaylar ile komiserlerin görev ve yetkileri konusunda, siyasî görevlileri askerî kararlara karıştırmayacak kadar kesin görüşleri vardır. Bu görüşünü haziran 1918'de I. Tüm Rusya Siyasî Komiserleri Kongresi'nde açıklar: "Askerî faaliyetlerin tüm sorumluluğu subaylarda olacak, komiserler de ahlak ve bağlılığı sağlamakla görevlendirilecektir." Birkaç gün önce, bu kez Moskova'daki parti örgütüne hitap ederken, askerî ahlakın önemli ilkelerini üç kelimeyle özetlemiştir: "Çalışma, disiplin, düzen." Bu ilkeleri kabul etmeyecek bir ordu var mıdır?

Yeni üstlendiği savaş komiserliği görevine rağmen, Troçki'nin projesi, devrim ve devrimin geleceği üzerine kuruludur. Bunu birkaç kez yineleyecektir: en etkili araç, devrimi koruyabilecek bugünün ordusudur. Ne var ki, geleceği de düşünür ve devletin ortadan kalktığı gün, ordunun da halk ordusu olacağını, tümüyle demokratikleşeceğini belirtir. Böylelikle, halk ordusunu bilinmeyen bir geleceğe ertelese de, Jaurès'in yanında yer alır. Bu arada, tersi belirtilere rağmen, devrim ordusunun klasik ordulardan olmadığını iddia eder. "Devrim ordusunu klasik ordulardan ayıran" diye açıklar Troçki, "devrim ordusunu ayakta tutan ruhtur." Tüm otorite subaylarda da olsa, emir komuta zinciri ve disiplin subaylar ile askerler arasına görülmez duvarlar da dikse, hem subaylar hem de askerler, hep birlikte, tüm insanların eşit olacağı bir gelecek için çalıştıklarının bilincindedir. Yeni ordu herkesten önce işçiler ile köylülerden oluşur; işçiler ile köylüler arasında oluşturulan birlik, paylaşılan bir ideal uğruna kendini feda etmeye hazır

3. Troçki, *Kak voorujalas' revolyutsiya* (Devrim Nasıl Silahlandı), c. I, s. 186-195.

4. age., c. I, s. 127-131.

bir topluluğu yansıtır. Geçmiş düzenin subaylarınca eğitilip yetiştirilecek yeni subaylar da işçi ve köylülerin arasından gelecektir. Böylece Kızıl Ordu'nun temelini oluşturan sınıf ordusu, sınıfların ortadan kalkmasıyla, proletarya ordusuna dönüşecektir.

Troçki'nin birkaç kez yinelediği bu görkemli ilkeler, siyaset ve askerlik arasında bir strateji birliği düşüne kapılmasına neden olmaz. Kızıl Ordu'nun işbaşına çağırdığı eski rejim subayları, günahlarından arınmak için proleterlere özgü bir askerî strateji oluşturulması gerektiğini ileri sürer. Troçki bu kavramı şiddetle eleştirir ve Marksizm'in strateji konusunda hiçbir çözüm getiremeyeceğini iddia eder. Kısacası, Marksizm'i unutmak, daha iyi olacaktır! Troçki'nin gözünde askerî doktrin bir bilgi, bir tecrübe birikimidir; bu nedenle askerî alanda spekülasyon yapmak mümkün olamaz. Düşüncesini özetler: "Marx'tan esinlenerek satranç oynanmaz, aynı şekilde, Marx'tan ilham alarak savaş da yapılamaz."

Bu prensiplerin de ötesinde, somut önlemlerin huzla alınmasına neden olan en önemli gelişme, Bolşeviklerin, Sibirya'daki Çekoslovak savaş tutsaklarının isyanı karşısında kendilerini savunmak zorunda kalmalarıdır. Avusturya-Macaristan ordularında hizmet ederken çarlık ordularınca tutsak edilen Çekoslovaklar, daha sonra geçici hükûmet tarafından, Rusların yanında savaşmak koşuluyla serbest bırakılmıştır. Bolşeviklerce "bağımsız birlikler" olarak adlandırılan ve bağımsızlıkları İtilaf Devletleri'nce de teminat altına alınan bu birlikler Vladivostok üzerinden ülkelerine gönderilecek, ama bu arada da Rus siyasal yaşamına katılmayacaklardır. Çekoslovaklar Rus politik yaşamında yer almışlarsa da, bunun nedenleri, daha çok rastlantısaldır: sürekli olarak, ya onları kendi yanlarına çekmeye çalışan ya da silahlarına göz koyan yerel Bolşevik önderlerin baskısı altında kalırlar. Bu durum, Troçki'nin onları, kurmayı düşündüğü yeni orduya alma kararına kadar sürer. Evlerine dönmekten başka bir şey düşünmeyen Çekoslovak birlikler ayaklanır, Sibirya ve Ural'da zaten sallantıda olan sovyet iktidarını tehlikeye atarlar. Yüzbaşı Sadoul krizi şöyle özetler:[5] "İtilaf Devletleri için can sıkıcı olan bu ayaklanma, Sovyetler açısından son derecede tehlikeli. Karşılarında istekli, cesur ve disiplinli yirmi beş bin kişi var. (Bunlar) asilere katılmakta tereddüt etmeyecek çok sayıda Çekoslovak tutsağın bulunduğu bir bölgede yaşıyor."

Buna ek olarak, başta Ukrayna olmak üzere, başka bölgelerde de gerginlik artar. Bolşeviklerin, bu gibi gerginliklere karşı koya-

5. Sadoul, age., s. 370.

bilmeleri için, mutlaka gerçek bir orduya ihtiyaçları vardır. Troçki, başta Fransızlar olmak üzere İtilaf Devletleri'ne çağrıda bulunur, askerî uzmanlar gönderilmesini ister.

Sadoul 11 nisanda şunları yazar:[6] "Israrlarım üzerine Bolşevikler Fransa'dan kırk subaylık bir grup davet ettiler... Aslında çok daha fazlasını istemişlerdi; orduya sağlıklı askerî unsurlar kazandırılması, ordunun yeniden güvenilir kılınması için, çok daha fazla uzmana ihtiyaçları var." Örgütlenmekte olan Rus ordusunun içinde bulunduğu koşulları büyük bir tarafsızlıkla aktarır: "Ordunun yeniden düzenlenmesi çok yavaş gelişiyor. Komiserliğin bir bölümünün Moskova'ya taşınması, bazı bürolarınsa Petrograd'da kalması, çeşitli kurmaylık hizmetlerinin Rusya'nın merkezinde bulunması güçlükleri daha da artırıyor... Başlangıçta sadece yeteneksiz ve kafaları karışık Bolşeviklerden oluşan komiserlik yönetimi, şimdi bazı profesyonellerden de hizmet alıyor. Gelenlerin arasında henüz en iyi uzmanlar yok, bazı önemli görevler de beceriksizlerin ya da tam anlamıyla güvenilemeyecek kişilerin elinde... Yine de Troçki sadece uzmanlık ve yeteneklerini değerlendirerek profesyonellerden yararlanmak istiyor, böylelikle kusursuz bir siyasal tarafsızlık örneği veriyor."

Sadoul'un çizdiği tablo etkileyicidir. Ona göre Troçki çok iyi niyetlidir, ama askerlik konusunda tümüyle bilgisizdir. Hatta gençliğinde, askere alınmaktan bile kaçmıştır. Düşünceleri dikkatle dinler, eski rejimin subaylarını işe alır, İtilaf Devletleri komutanlarının uzmanlığına başvurur. Ne var ki Çekoslovak savaş tutsakları krizi, radikal önlemler alınmasını gerektirir. Büyük kentlerde yaşayan, yirmi bir yaşındaki işçiler altı aylığına silah altına çağırılır. Daha sonra, bir kararnameyle askerlik hizmeti zorunlu kılınır, aynı günlerde –haziran 1918– yayımlanan ikinci bir kararname, dağılmış ordunun tüm subaylarını Kızıl Ordu'ya dönmeye zorlar. Gönüllülere yapılan çağrıları, savunmaya katılma zorunluluğu izler, bu mecburiyetten kaçınmaya çalışanların şiddetle cezalandırılacağı ilan edilir. Seçme hakkı bulunmayan eski rejim subayları dönüp komuta kademesindeki yerlerini aldıkça, komiserliğin sorumlulukları artar; Troçki de bu subaylara çok güvenemeyeceğinin bilincindedir. Orduya subay yetiştirmek üzere bir kurmay okulu oluşturulur. Böylece, Kızıl Ordu birkaç ay içinde kurulur, ne var ki düzensizdir, iyi yönetilmemektedir. "Bana itaat etmeyi bilen insanlar verin" demiştir Troçki görevine atanırken. Ne var ki daha birkaç ay önce çöpe atılan disiplin kavramını ye-

6. age., s. 302.

niden oturtmakta zorlanır. Bu amaca varabilmek için, emekleyen ordunun karşısında tehdit ve baskıya başvurmak gerekecektir.

Böylece, daha 1918 yazında bir gerçek belirir: "komüncü" düşün çöküşü. Daha yeni doğmuş, düzeni konusunda kesin bir karara varamamış sovyet devleti, geleneksel iktidarın iki temel direğine sarılmak zorunda kalır: merkezî otoriteye bağlı, sovyetlerin ve tabanın her türlü denetiminin dışındaki polis ve ordu. Siyasal iktidar örgütlenme konusunda kararsız, geleceğinden emin değilken, güçlü ve merkezî bir yönetimin araçlarını kullanmaya başlar.

Kuşkusuz Bolşeviklerden bazıları sistemin bu hızlı gelişimi karşısında rahatsızlıklarını dışa vurmaktan çekinmez. Toplumsal değişimlere uygun bir gelecek ordusu tanımlayan Troçki gibi Zinovyev de, 1918 yılında Çeka gibi olağanüstü koşulların yarattığı kurumların devletin ortadan kalkmasıyla kaybolacağını ileri sürer. Ne var ki 1918'de söylenmiş bu sözler polis ve ordunun ortadan kalkması isteğinden çok, devrim öncesi ideoloji ile devrim sonrası gerçek arasındaki uçurumu gözlerden saklama arzusundan kaynaklanır. Kamenev'in desteklediği ve ölüm cezasını kaldırmaya yönelik karara şiddetle karşı çıkan Lenin'in kafasında, tüm yazılarında da görülebileceği gibi, askerî bir model vardır. Kullandığı sözler de asker söyleminden etkilenir. Yüzyılın başında partisini ordudan esinlenerek kurmuşsa, partisini örgütlemek için ordunun örgütlenmesini –özellikle de merkeziyetçilik, emir komuta zinciri ve disiplin– taklit etmişse de, devrimden sonra, Rusya'nın elinde bir ordusu yokken orduya dayatılan örnek, bu kez partidir. Troçki ve Zinovyev'in aksine, Lenin bu örgütlerin karşısında telaşa düşerek zaman kaybetmez; hiçbir zaman bu örgütlerin ne zaman kalkacağını belirtmeyecektir. Kaldı ki, giderek artan bu polis gücü de, Lenin'in parti konusunda yazdığı kitabın önsözünde yer alan parolaya, "ayıklama" kavramına uygun değil midir? 1918 yılında başlayan uygulama, daha 1902'de açıkladığı, o günden sonra da terk etmediği otorite ve denetim kavramından kaynaklanmaktadır.

Vaatler ve geri adımlar

Lenin iktidara gelmeden önce, köylüye vaat üzerine vaatte bulunmuştur. Köylülerin üzerinde hiçbir hâkimiyeti olmadığı için ve Marx'ın sadık bir öğrencisi olarak, köylülerin tüm güçleriyle desteklemedikleri hiçbir devrimin başarıya ulaşamayağını bildiği için, daha nisan 1917'de köylülerin taleplerini yerine getireceğini vaat etmiştir: *toprak*. Doğrusunu söylemek gerekirse, hiç de yeni-

likçi bir slogan değildir bu, köylerdeki hızlı gelişime ayak uydurmaktadır sadece. Ekim ayında iktidara geldiği sırada, köylüler Lenin'in zaferinin önüne geçmiş, toprakların efendisi olmuşlardır. "Büyük paylaşma" olarak adlandırılan kutsal düş gerçekleşmek üzeredir. Lenin 26 ekimde toprak kararnamesini sovyet kongresine sunar. Bu kararname tazminat hakkı tanımaksızın büyük toprak sahipliğine son verir ve toprakları işleyenlere dağıtır. Kuşkusuz Kurucu Meclis'in toprak reformu yasası hazırlaması gerektiğini söyleyecektir ama, devrimden sonra yayımlanan ilk metinler çoktan böylesi bir yasanın çerçevesini çizmiş olduğundan, Kurucu Meclis'in kararnameyi değiştirme, yenileme imkânı yoktur. Aslında toprak kararnamesi köylülerin 1917'den beri uyguladıklarını yasallaştırmaktan öteye geçemez. Bu işgalleri meşru kılar, böylelikle köylülerin Bolşeviklerin yanında yer almalarını sağlar. Ne var ki, aynı kararname çelişkili bir durum da yaratır: devrim sosyalist olduğunu ileri sürer ama, ilk kararlarından biri köylerdeki toprak mülkiyeti kavramını yasallaştırmaktır. Gerek Lenin'in, gerekse de köylülerin bu çelişkinin farkına varmaları, gereken sonuçları çıkarmaları için fazla zaman geçmesi gerekmeyecektir.

Oysa o günlerde, toprak kararnamesinden cesaret alan köylüler, "kara paylaşımını" *(çernıy peredel)* sürmesi gerektiğini düşünürler, henüz el konmamış toprakları işgal ederler; tarım için gerekli aletleri, köy yaşamında yararlı hayvanları ve araçları –kağnılar, arabalar vs.– ellerine geçirirler. İktidarın resmî organı *İzvestiya* 9 aralık 1917'de bir makale yayımlayarak, gerçekleşmekte olan "kara paylaşımı" yorumlar: "Köylüler toprak kararnamesini hiç anlamamış. Bölgedeki (söz konusu olan bölge, Samara'dır) sürüleri ve malzemeyi yağma etmeye başlamışlar. Düzeni yeniden oluşturmak için, sovyetin askerî birlikler göndermesi gerekti."

Köylerde gelişen Ekim Devrimi'nin en önemli yanlarından biri de, o günlerde işçi sınıfında görülen değişime ters olmasıdır. İşçi dünyasındaki gelişmeleri anlayabilmek için, Lenin'in iktidara gelmeye hazırlandığı dönemlerde açıkladığı kavramlara dönmek gerekir. O dönemde, sosyalizmin Rusya'da hemen gerçekleştirilemeyeceğinin farkındadır, Ekimden önce kaleme aldığı son metin olan "Korkutucu Felaket ve Onunla Mücadele Yöntemleri"nde[7] kapitalizmin, işçilerin üretim aşamasındaki basit bir denetimiyle yok edilebileceği ilkesinden hareket eder ve "devrimci demokrasi" adına beş ekonomi ilkesi belirler:

7. 10-14 eylül 1918, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 34, s. 151-159.

– Tüm bankaların, faaliyetleri devletçe denetlenecek tek bir bankada toplanması. Ya da ikinci bir seçenek olarak, bankaların millîleştirilmesi;

– En önemli kartellerin (petrol, kömür, demir-çelik) millîleştirilmesi;

– Ticarî sır kavramının kaldırılması;

– Tüm sanayi ve ticaret dallarının zorla kartelleştirilmesi;

– Tüm toplumun, gerekirse zorla, üretim ve tüketim akışını denetleyecek tüketici örgütlerine dönüştürülmesi.

Bu önlemlerin sosyalist önlemler olmadığı söylenince, Lenin açıklama getirir: "Millîleştirme ve el koyma birbirinden farklı yaptırımlardır. Bankalarda yoğunlaşan sermayenin sahipliği, yazılı belgelerle kanıtlanır. Bankaların millîleştirilmesiyle, bu belgelerden hiçbiri iptal edilmiş ya da değiştirilmiş olmaz." Sonra ekler: "Bankaların millîleştirilmesinin en önemli yararı, küçük patronlara ve köylülere kredi bulma kolaylığı olacaktır."

Böylece o dönemde millîleştirmeyi, özel mülkiyetin yıkılması değil de, iktisadî hayatı normalleştirmenin, küçük girişimcilerin ihtiyaçları olan kaynaklara erişmelerini sağlayarak yaşamlarını kolaylaştırmanın yolu olarak gösterir. Aynı biçimde, kartelleştirmeyi savunurken de, "hiçbir sahipten, tek bir kapik bile alınmayacak" der. Önerdiği önlemleri Batı Avrupa'da uygulanan önlemlere yaklaştırmaya çalışır. Asıl amacı, kapitalistleri hükûmet ve devrimle işbirliği yapmaya zorlamaktır. Öte yandan, uygulayacağı denetimle, kapitalistlerin devrimci hükûmetin politikalarını sabote etmelerini de önleyecektir. Kısacası, Lenin'in devrim öncesinde düşündüğü, sosyalizm yolunda geçiş dönemi olacak bir "devlet kapitalizmi" kurmaktır. Geleceği nasıl gördüğünü açıklar: "Sosyalizm, kapitalist tekelcilik döneminden hemen sonra gelen aşamadan başka bir şey değildir."

Bu metinde bahsedilen geçiş sosyalizmi, köylü mülkiyetiyle kusursuz bir uyum içindedir. Lenin iktidara geldikten sonra, bir adım daha atar. İşletme üzerinde işçi denetimi kurmak ister. Toprak kararnamesinden daha sonra kabul edilen bu öneri, işletme sahiplerini yerlerinde bıraktığı için, işçi sınıfının taleplerinin ve hatta o günkü durumun bile oldukça gerisindedir. İşçiler kendilerini Lenin'in zaferinin başlıca aktörleri olarak gördüklerinden patronları kovmak ve işletmelere sahip olmak isterler. Kendi güçleriyle işletme sahiplerini kovduktan sonra basit bir denetimle yetinmeyi kabul edemezler. Ne var ki ocak 1918'de yayımlanacak "Çalışan ve Sömürülmüş Halkın Hakları

Bildirgesi"[8] Lenin'in görüşlerini yineler ve işçi sınıfının talepleri karşısında belirgin bir gerileme gösterir. Bildirge işçilerin kendi kararlarıyla başlayan el koyma hareketleri karşısında Lenin'in böylesi bir akımı durdurmak arzusunda olduğunu gösterir. Ağır sanayiye el koymak için, 28 haziran 1918 kararnamesini beklemek gerekecektir. Ne var ki işletmelerine el koyulması kararlaştırılan patronlar işçilerin düşmanlığı, hatta şiddeti karşısında direnemeyip çoktan kaçmıştır.

Kısacası, 1917 ekim ile 1918 haziran arasında Rusya'da, aynı ilkeden hareket eden, yasal ve birbirine zıt iki toplumsal durum vardır: Lenin hükûmetinin işe başlar başlamaz köylülerin mülkiyet taleplerini eksiksiz karşıladığı, hatta meşru kıldığı köyler ile aylar boyunca devrimci gerçeklere, işçi sınıfının isteklerine gözlerini kapadığı, yasal çerçeve olarak sadece işçi denetimini önerdiği sanayi işletmeleri. Bu çelişkili durum, Lenin'in tüm hayatı boyunca göstereceği ve ilkeleri, gerçeğin gereklerine kurban edeceği pragmatizme uygundur. Köylerde azınlıktadır, Sosyalist Devrimcilerin baskısıyla karşı karşıyadır; bu yüzden ekim 1917'den sonra köylülerin geleneksel taleplerine cevap veren kişi olarak anılmak ister, böylelikle Sosyalist Devrimcileri hazırlıksız yakalamayı ve gelecek seçimlerde köylülerin oyunu almayı umar. Başarısız olacaktır: köylüler yaşadıkları alanı kendi bildikleri gibi örgütlerler, onlara mülkiyet hakkı tanıyan kararnameyi sonuna kadar kullanırlar; ne var ki başlangıçtan beri çıkarlarını destekleyen partiye sırt çevirmezler; Kurucu Meclis seçimleri, köylülerin Sosyalist Devrimcilere bağlılığını kanıtlayacaktır. Bu davranış, ülkesinin köylülerini, Asya geleneklerinin ve geriliğin sembolü olarak gören Lenin'in kırsal alana karşı duyduğu çekingenliği daha da artıracaktır. Köylülerin Nisan ve Ekim 1917 devrimlerine katılma nedenlerinin bireyciliklerinden ve sahip olma hırslarından zafere kaynaklandığının bilincindedir. Yoksa, sosyalist ilkelere bağlılıklarından değil.

Uyanış sancılı olacak, köylüler çifte yanılgının bedelini ağır ödeyeceklerdir. Bu yanılgılardan biri Lenin'in söylediklerine inanmaları, ikincisi de taleplerinin gerçekten karşılanmış olduğunu sanmalarıdır.

Lenin'in işçi sınıfıyla olan ilişkisi aksi yönde gelişse de, işçilerin kaderleri fazla değişmez. Ne var ki 1918 yazında, Bolşevik iktidar her yönden gelen saldırıların ortasındayken, işçiler Lenin'in safında yer alacak ve devrimi savunacaktır. İttifak kısa ömürlü

8. 03.01.1918, age., c. 35, s. 221-223.

olur. Yirmili yılların başlarında işçiler, kendilerini *Ne Yapmalı?* ilkeleri uyarınca yönetmeye kalkan bir partiden uzaklaşmayı deneyecektir. İşçilere özgü hareket imkânlarının araştırılması da Lenin'in karşılaşacağı sorunlardan biridir; bir kez daha, işçi ya da köylü olsun, toplum ile iktidar arasında bir anlaşmadan söz edilemeyeceğini belirler. Lenin'in Rus örneğini izlemeye niyetli görünmeyen Batı proletaryasının ihanetine bağlamaya çalıştığı Bolşevik yalnızlığı, her şeyden önce, kendi toplumu karşısında kendi yalnızlığı olacaktır.

Lenin'in devrimin şafağında verdiği vaatlerden bazıları da, bir zamanlar Rus Çarlığı olan topraklardaki uluslara yöneliktir. Savaş dönemi boyunca, o ulusların kaderlerini belirleme hakkına değindikten sonra onlara, tıpkı köylülere davrandığı gibi davranır: onları kendi yanına çekebilmek için, ulusal taleplerini koşulsuz destekler. Köylü örneğinde de olduğu gibi, önce çarlık, sonra da geçici hükûmetler çöküp, bağımsızlık istekleri arttıkça, Lenin'in söylemleri daha önem kazanıp dinlenmeye başlanır. Lenin 26 ekimde Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne hitap eder, Barış Bildirgesi'ni okur. Bu bildirge bir taraftan ilk iktidar gösterisi, İttifak Devletleri'yle çatışmaların durdurulması konusunda ilk beyanıdır, ama öte yandan da ilhaklara, diğer bir deyişle, hasta çarlığa da değinir. Bildirge, "küçük ya da güçsüz bir ülkenin, ilhakı onayladığını özgürce açıklayamadığı sürece, büyük ya da güçlü bir devlet tarafından ilhakı durumunda, bu zorla ilhakın tarihine bakılmaksızın, böylece ilhak edilmiş ülkenin büyük devlete ne derecede bağlandığı göz önünde bulundurulmaksızın, ilhak edilen ülkenin Avrupa'da ya da denizaşırı topraklarda bulunduğuna dikkat etmeksizin", ilhakın kesinlikle mahkûm edilmesi gerektiğini savunur. Barış Bildirgesi bunun Rus Çarlığı için de geçerli olduğunu ekler. 2 kasımda, Lenin ve Milliyetler Komiseri Stalin'in ortaklaşa imzaladığı "Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi", ilhak edilmiş halklar ile iktidarın ilişkilerine yön verecek dört ilkeyi belirler:

– Rusya halklarının eşitliği ve egemenliği;

– Rusya halklarının kaderlerini özgürce belirleme, buna ek olarak, ayrılma ve bağımsız devlet kurma hakları;

– Ulusal ya da dinî kaynaklı tüm ayrıcalıkların kaldırılması;

– Rus toprakları üzerinde yaşayan tüm ulusal azınlık ve etnik grupların özgürce gelişmesi.

Böylece uluslar, tıpkı köylüler gibi, kendilerini, kaderlerini belirleme özgürlüğüyle karşı karşıya buluverirler. Lenin burada da

iktidarı ele geçirip pekiştirecek bir soluklanma zamanı (*peredışka*) ve aylardan beri süregelen coşkulu bir destek bulur ya da öyle düşünür. Köylülerin büyük bir çoğunluğu için olduğu gibi, uluslardan birçoğu için de Lenin'in sözleri kesin vaatlerin yerini tutar; güçlükleri önem sırasına göre koymak ve iktidarını sağlamlaştırmak için uydurulmuş yalanlar değildir. Dramın belli başlı aktörleri burada da ne kadar yanlış değerlendirmelerde bulunduklarını anlayacak, gerçeklerle yüzleşme anı gelip çattığında, bu yanlış değerlendirmenin bedelini çok ağır ödeyecektir.

Sıkıntılar: iç savaşlar, ulusal savaşlar

Lenin Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalarken, bir soluklanma zamanı kazandığını, bu süreden yararlanarak hem iktidarını pekiştirmeyi hem de Rus Devrimi kıvılcımının tüm Avrupa'yı ateşe vererek, Batı proletaryasının Rusya'yı destekleyeceğini umar. Umudu çabuk sönecektir. Barış, sorunları çözümleyemez; tam tersine, Rusya için korkunç bir dönem açar, Bolşevik hükûmeti üç cephede savaşmak zorunda kalır: iç savaş, yabancı müdahalesi, ulusal savaşlar.

Lenin iktidara gelince barış, toprak ve ekmek vaat etmiştir. Ancak daha ilk adımda, 1914'ten beri seleflerinin iktidarlarını sarsan sorunla karşılaşır: halkları iktidarlara düşman eden açlık. Halk, hangi hükûmet olursa olsun, kendilerine hayatlarını sürdürme imkânı vereceğini unutmaktadır. Bir de –1913'ten beri sadece beş yıl geçmiştir– savaştan önce yaşam koşullarının iyileşmeye başladığını unutmaz. Çatışmanın bu düzelme eğilimini kırdığı doğrudur, ama 1914-1917 arasında yaşam koşullarında görülen gerileme, Rusya'nın 1918'den sonra tanık olacaklarının yanında, hiçtir. Rusya'da savaş sonrasındaki siyasal durum, köylülerin içinde bulundukları koşullar, kısacası her şey felakete katkıda bulunur.

Brest-Litovsk Barışı, Rusya'yı en zengin bölgesinden, şeker üretiminin yüzde 90'ını, demir cevherinin yüzde 70'ini sağlayan, buğday ambarı Ukrayna'dan yoksun bırakır. Don Kazakları, kendi topraklarında sovyet iktidarı ile –önce Kornilov, onun savaş alanında ölmesinden sonra da Denikin komutası altındaki– "Beyaz Rus" birlikleri arasında gelişen çarpışmaların başlangıcında savaşa uzak durmaya çalışsalar da sonunda Bolşeviklere karşı ayaklanır. Bolşeviklerin ilerleme sağlar sağlamaz hemen bir şiddet rejimi uyguladıkları, ellerine geçenleri sorguya çekip tutukladıkları, kurşuna dizdikleri doğrudur. Ataman Krasnov'un yöne-

timi altında bütün Don, Bolşevik egemenliğinin dışındadır. Doğuda, Çekoslovak ayaklanması giderek önem kazanır. Çekoslovaklar Ural bölgesinde Novonikolayevsk, Kurgan, Omsk ve Samara gibi kentleri ellerine geçirdikten sonra, Kazan'a ilerler ve daha önce ayaklanmış Volga köylüleriyle birleşirler. Çekoslovaklar, köylüler, Kızıl Ordu hemen her yerde acımasızca savaşır; Tula, Kostroma ve Saratov gibi kentlerde işçiler de ayaklanmaya katılır.

İktidar, başkaldırı rüzgârına giderek artan şiddette bir baskıyla cevap verir. Troçki doğmakta olan ordusuna düşmanları acımasızca ezme ve ölüm cezalarını örnek olacak yoğunlukta uygulama emri iletir. Hemen her yerde ilkesiz infazlar başlar: çarpışmalar sırasında tutsak edilen "beyazlar", köylüler, onların yanında da ayaklanmayı bastırmada gerekli çabayı göstermediği iddia edilen asker ve subaylar. Ordunun asker sayısı artar: 1918 sonbaharında yaklaşık bir milyon asker vardır; komiserlerin ordu üzerinde artan etkisi doğrultusunda, acımasız şiddet giderek yoğunlaşır.

Korkunç şiddet hiçbir şeyi, özellikle de açlık sorununu çözümleyemez. Ülkedeki düzensizliğin yıkıcı etkisi hemen her yerde görülür, ama özellikle ulaşım, yani erzak dağıtımı durma noktasına gelir. Rus-Japon ve Dünya savaşlarında da görüldüğü gibi, Rus demiryolu iletişiminin dev toprakları birbirine bağlamadaki yetersizliği, bazı bölgelerde yıkılıp bozulmuş rayların etkisiyle daha da artar. 1913 yılında on milyon ton yük taşımaya yeterli on sekiz bin lokomotif, 1918'de, beş yıl öncesinin üçte birini, hatta dörttе birini taşıyan yedi, sekiz bine düşer. Ürünler çoğu kez olduğu yerde kalıp, çürür. Yiyecek maddelerinin kentlere sevk edildiği ender durumlarda da, taşıma öylesine yavaş, o kadar güvensiz koşullarda gerçekleştirilir ki, ürünler kente vardıklarında kullanılamaz hale gelir. Bazı katarlar yerlerine varamaz, yolda yağma edilmişlerdir. Üstelik köylüler de ürettiklerini satmaya istekli değildir. Lenin'in "Toprak köylülere!" sloganı kırsal alanda hemen –ileride göreceğimiz gibi– sınıf kavgasına dönüşür; kentlerde insanlar açlıktan ölürken, umudunu kaybeden köylü kendi kabuğuna çekilir.

İki gelişme, kentlerdeki koşulları daha da yaşanmaz duruma getirir: işsizlik, asker ve tutsakların dönüşü. Savaş sanayiinin durumu kötüleşir. Donets kaynaklarından ve ulaşım imkânsızlığı nedeniyle hammaddeden yoksun fabrikalar önce stoklarını tüketir, sonra kapılarını kapatır. "Yeni bir dünya" yaratmak için dev-

rim yapmaya çağrılan işçiler işsiz kalırlar; bu arada fiyatlar yükselir, karaborsa başlar. Askerleri sivil hayata döndüren Brest-Litovsk Antlaşması, işleri daha da güçleştirir. Çoğunluğu yaşam boyu özürlü kalmaya mahkûm bir buçuk milyon ağır yaralı, kentlere döndüklerinde ne iş ne de aş bulurlar; büyükçe bir bölümü kentlerin dışına çıkarak, mutsuz çoğunluğa katılmayı yeğler.

1918 baharı toplumun bütün kesimleri için, ama özellikle de kent halkı için korkunç olur. O dönemde Petrograd'ın yüzde 70'i işsizdir, insanlar uzun kuyruklarda güçlükle yarım kilo ekmeğe sahip olabilmektedir. Bu koşullarda Bolşeviklerin halk gözünde gözden düşmelerine şaşmak mümkün müdür? Nisan 1918'de Sormovo'da yerel sovyet için seçim yapılır. Kazananların büyük çoğunluğu Menşevik ya da Sosyalist Devrimci'dir. Lenin'in Kurucu Meclis seçimlerinde zaferlerini yok saydığı siyasal partiler, Bolşeviklerin yalnızlığından ve şiddet kullanma dışında bir çözüm üretememelerinden yararlanarak karşı saldırıya geçmenin zamanı geldiğine inanırlar. Kurucu Meclis'e seçilen Bolşevik olmayan çoğunluk hâlâ toplumsal bilinci temsil etmektedir.

Moskova'da Anayasacı Demokrat Parti sayıları gittikçe artan mutsuzları bir araya getirecek bir muhalefet programı hazırlığındadır. Rusya'nın yenilenmesi için oluşturulan birlik bünyesinde toplanan Sağ Sosyalistler ile Kadetlerin ilk önceliği Kurucu Meclis'in yeniden toplanmasını sağlamak olur. Sosyalist Devrimci Parti'nin ünlü lideri Boris Savinkov da Yurdu ve Özgürlüğü Savunma Birliği adlı bir oluşum kurar; subayları bu birliğe katılmaya davet eder, Bolşevik iktidarın devrilmesini hazırlamak amacıyla Moskova'da ve taşrada iyi örgütlenmiş gizli bir örgüt kurar. Dağınıklıkları, aralarındaki rekabet ve monarşiyi yeniden kurmaktan ölü doğmuş bir kurucu meclise kadar uzanan geçmişe bağlı programları, yeterince etkili olamamalarının nedenleridir. Böylesi programlar, Rusya'nın içinde bulunduğu kaosta fazla yandaş toplayamaz, ne var ki Lenin tarafından kurulmuş düzenin geçici olduğunu, hemen her yerde karşısına yeni güçler çıktığını, kendine biçtiği meşruluğun sadece kendinden kaynaklandığını gösterir. Giderek gelişen muhalefet, Bolşeviklerin soluna, Lenin'in iktidarı gasp etmesini kabul etmeyen anarşistlere de yayılır. Açlıktan gözleri dönmüş kalabalıkların da katıldığı anarşist gruplar siyah bayraklar sallayıp "Komiserlere isyan edin!" sloganı atarlar. Mayıs ve haziran 1918 ayları giderek artan silahlı çatışmalara sahne olur, Tsaritsin (önce Stalingrad adını, sonra da Volgograd adını alacaktır), Samara, Saratov ve birçok başka kente sıçrayan ayaklanmalar, Bolşeviklerin

benzeri duyulmamış vahşetiyle bastırılır.

Mart ayından itibaren açlığa, ekonomideki ve çoğu yerdeki idarî düzensizliklere, karşıdevrimci hareketler ve dış müdahaleler de eklenir.

Ordunun bir bölümü, özellikle de subaylar, "utanç" olarak adlandırdıkları barış nedeniyle öfkelidir. Önce sivil hayata geçmiş, sonra da Troçki'nin ordusunu yönetmeye çağrılmışlar, ancak çoğunluğu bu çağrıya cevap vermemiştir; Bolşeviklerin elinden iktidarı koparıp almak için kendi askerî örgütlerini kurarlar. Bundan sonra, değişik hareketlerin birbirine karıştığı dönem gelir. Siyasal alanda Bolşeviklere muhalif "Beyaz Rus" birlikleri, çapulcu çeteler, Lenin iktidarının şiddetinden bunalmış, umutlarını yitirmiş, partinin kırsal alanda dayattığı iç savaştan kaçmış köylüler, çoğunlukla anarşistlerin çevresinde toplanır. Çarlık ordularının kalıntıları –yarım milyon adam– "Beyaz Rus" birlikleri oluşturur, devrimi, barışı, ya da hiçbirini kabul etmeyen hırslı generallerin emrine girer. Elli bin kişilik Çek ordusu giderek Fransız subaylarca yönetilir, Rus gönüllülerince desteklenerek büyür.

Birleşen bu yeni güçler, yeni yönetimler yaratır. Omsk'ta, tutucu bir Batı Sibirya Hükûmeti kurulur. Samara'da kurulan Sosyalist Devrimci ağırlıklı hükûmet, daha önce ayaklanmış Ural Kazaklarına yaklaşır. General Denikin güneyde kısmen Londra Hükûmeti'nin silahlandırdığı ve bir İngiliz askerî heyetinin desteklediği gönüllülerden bir ordu kurar. İtilaf Devletleri'nin müdahalesi, fazla görünür olmamakla birlikte, Bolşevik iktidarına son vermek isteyenlere yabana atılmayacak yardımlarda bulunur. Fransız ve İngiliz birlikleri mart 1918'de önce Murmansk'a, sonra Arhangelsk'e çıkar, yazın da sıra Vladivostok'a gelir. Japon birlikleri de nisanda Rus Uzakdoğusu'na girmişlerdir.

Bu kaos tablosu, Lenin hükûmetinin etki alanını küçülten bağımsızlık hareketleri eklenmedikçe tamamlanmış sayılmaz. Almanlar daha önce Ukrayna'yla ayrı bir barış anlaşması imzalamış, böylece bölgeyi Rusya'dan koparmışlardır. Sonra millî güç olan *rada*'yı, kendilerine muhalefet ettiği kuşkusuyla işbaşından uzaklaştırırlar, onun yerine de devrim ideolojisini benimsemekten uzak, devrim öncesi bir kurum olan atamanlığı yeniden diriltecek General Skoropadskiy'in hükûmetini desteklerler. Alman komutanlığı ve büyük toprak sahiplerinin desteğini alan Skoropadskiy, Ukrayna'yı Bolşevik iktidarına karşı bir müdahale merkezine çevirir. Orta Asya da Bolşeviklerin safında değildir. 1916 yılının sonlarında çarlığa başkaldıran bölge halkı, kendine düş-

man hükûmetlerin boyunduruğuna girer. Bunlara en iyi örnek, 1917'de kurulup, savaşçılarının Rus hâkimiyetinin yeni biçimi olarak gördüğü Bolşeviklerin darbeleri karşısında şubat 1918'de yıkılan Kokand Hanlığı'dır. Tüm Fergana, aynı anda patlak veren halk direnişiyle ayaklanır. Bu basmacı (yalınayaklar) hareketi, gelecek yıllar boyu Lenin ve haleflerinin başına büyük dertler açacak bir köy gerillası mücadelesidir. Kafkas halkları da aynı umutlar ve aynı mücadele isteğiyle ayaklanır. Hemen her yerde direnişçiler, maskeli emperyalizm olarak gördükleri Bolşeviklikle mücadele etmek için gözlerini İngiltere'ye çevirir.

Düzenli karşıdevrim birliklerinin, ulusal ayaklanmaların, yabancı müdahale birliklerinin arasına tanımlanamayan kalabalıklar, "yeşiller" sızar; hiçbir safa bağlı olmayan bu gruplar genel düzensizlikten yararlanır, geçtikleri her yere dehşet saçar, bazen bütün bir kenti işgal eder.

Yeniden doğan siyasal muhalefet

1918 yazında, Bolşevikler çıkmazda gibidir. Hareket alanları giderek daralır; bu arada rakipleri sayıca ve toprakça genişler, çeşitli meşruluklar adına –monarşi, Kurucu Meclis seçiminde ortaya çıkan toplumsal güç, Bolşeviklerin yol açtığı ve önüne geçme becerisi gösteremedikleri sefalet ve kaos– Bolşeviklerin iktidarı ellerinde tutma haklarını sorgular. Başta başkent –yani, bir süreden beri, Moskova– olmak üzere, duruma hâkim oldukları yerlerde bile, Bolşeviklerin iktidarı sallantıdadır.

Sosyalist Devrimciler bu güçsüzlüğü iyi değerlendirir. Mayıs 1918'de millî konseyleri, Kurucu Meclis'in yeniden toplanmasına karar verir. Bolşeviklerin bu konudaki sessizliği –Lenin için Kurucu Meclis hiç olmamıştır ve genel seçim çağrısı da "sahtekârlıktan" başka bir şey değildir– Sosyalist Devrimcileri harekete geçmeye iter. Temmuz ayında Moskova ve Petrograd'da ayaklanmalar düzenlerler. Toplumsal temsilin yerini artık terör savaşı almıştır. Başından beri darbeye karşı olan Sağ Sosyalist Devrimciler, Bolşeviklere karşı mücadele eden tek örgüt değildir, 1918 yazına kadar Lenin'in sadık müttefikleri olarak görülen Sol Sosyalist Devrimciler de onlara katılır. Haziranda Lenin'e karşı dönmüşler ve sovyet kongresinden radikal bir siyaset değişikliği istemişlerdir: Kızıl Ordu'nun ve Çeka'nın tasfiyesi, köydeki buğday toplama birliklerinin dağıtılması. Lenin bu talepleri hiç duymamış gibi davranınca, Sosyalist Devrimciler çatışma saatinin geldiğine karar verirler.

Bir Sosyalist Devrimci, Blumkin, Alman militarizmini temsil etmek ve Rusya'da ülkesinin çıkarlarını gözetmekle suçlanan Alman büyükelçisi Kont Von Mirbach'ı öldürür. "Kurşun geçirmez vagon" sendromu hâlâ tüm belleklerde canlıdır; Lenin'in rakiplerinin gözünde Von Mirbach, Lenin'i Almanya'ya hizmete yönlendirmiştir. Bu ses getirici eylemle yetinmeyen Sosyalist Devrimciler, işi Dzerjinskiy'i tutuklamaya, Volodarskiy ve Uritskiy'i öldürmeye vardırırlar. Hedeflerin seçimi dikkat çekicidir. Volodarskiy devrimin hemen ertesinde, koalisyon hükûmetinin en amansız karşıtlarından olmuştur; Petrograd'da Kurucu Meclis seçimlerini hazırlamakla görevlendirildiğinde, misyonunu şöyle açıklamıştır: "Ya meclis Bolşevik çoğunluğuyla açılır ya da yeni bir devrim yapmamız gerekir." Moisey Uritskiy, onu Kurucu Meclis'in lağv edilişi sırasında işbaşında gören, "meclis komiseri" adı altında temsilcileri şiddet kullanarak kovuşuna, sonra da Çeka'nın başkent sorumlusu olarak Petrograd'da şiddet rüzgârları estirmesine tanık olan Sosyalist Devrimcilerin gözünde, önemli bir hedeftir. Sosyalist Devrimciler bu gibileri öldürmekle toplumun nefret ettiği kişilere saldırmış olurlar. Ölümleri Bolşeviklerden başka kimseyi üzmez.

Eylemlerinden cesaret alırlar, telgraf merkezine el koyarak başkent halkını ayaklanmaya çağırırlar. Ne var ki Rusya nisan 1917'den beri Lenin'in güçlü kişiliğinin hâkimiyeti altındadır. Sosyalist Devrimcilerin ülkelerini Bolşevik terörden kurtarmak için giriştikleri bu son boğuşmada, devrimi bunca tutkuyla arzulayan, sonra da hiç geri adım atmaksızın kendi mutlak iktidar görüşünü uygulayan adamı unutmuş olmaları mümkün olabilir mi? Sosyalist Devrimcilerin bir sonraki hedefi Lenin'dir. Ona karşı girişilen suikast başarısız olur. Ocak ayında, Petrograd'da, yaylım ateşten kurtulur. Abisinin hayatındaki dikkat çekici anları anlatmaya o kadar hevesli olan Anna bile, suikasttan tek söz bile etmeyecektir. Yüzbaşı Sadoul bile olaya aldırmaz, bu aldırmazlık suikast girişiminin o günün koşullarında kimseyi fazla etkilemediği şeklinde yorumlanabilir. Ne var ki, 30 ağustos günü Fanni Rotman (Kaplan) tarafından gerçekleştirilen saldırı büyük yankı yapar, kalıcı etki bırakır.

Saldırıyı özetlemek ne denli kolay olursa olsun, tüm olay, uzunca bir süre inanıldığı kadar basit değildir. 30 ağustos günü Lenin, eski Moskova'daki Michelson fabrikasında bir toplantıya katılır. Lenin, güzel sözlerden çok daha farklı şeyler bekleyen işçilere demokrasinin bir yem olduğunu, rejim düşmanlarını devir-

mek için –bu konuşma her şeyden önce sınıf savaşını yüceltmeye yöneliktir– çok daha fazla çalışılması gerektiğini anlattıktan sonra toplantıdan çıkıp otomobiline doğru yürüdüğü sırada ateş sesleri duyulur, kurşunlar bu kez hedefi bulacaktır. Mermilerden biri kürekkemiğine, öteki boynuna saplanır, sağlığı uzunca bir süre bu yaralardan etkilenecektir. Saldırının sorumlusu, Volinyalı bir öğretmenin kızı olan, Dora Kaplan adını da kullanan, Fanni Efimovna Rotman'dır. Daha çok gençken anarşistlere katılmış, genç yaşına rağmen terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Sosyalist Devrimcilerin anarşist kanadına geçişini, bir tutuklu kampında Sosyalist Devrimci terörün efsane ismi, Mariya Spiridonova'yla karşılaşmasına borçludur. Hemen sorguya çekilen Dora Kaplan, kurşunların kendi silahından çıktığını kabul eder; Rusya'yı ülkeyi sömüren adamdan kurtarmak ve yeniden devrim yoluna oturtmak için, tek başına hareket ettiğini söyler. Kısa bir sorgulamadan sonra, yargı karşısına çıkarılmadan öldürülür. Onu "vurmakla" görevlendirilen –görev pek hukukî olmayan bu sözcükle iletilmiştir– Kremlin Komutanı Malkov, daha sonra ruh halini anlatmaktan çekinmeyecektir. Bir kadını öldürmek, zaten hoşa gidecek bir görev değildir. Kaldı ki infaz koşulları, özellikle iç karartıcıdır. İnfaz saldırıdan sadece birkaç gün sonra, bir garajda 4 eylülde gerçekleştirilir, silah seslerini boğmak için, bir otomobil motorunun gürültüsünden yararlanılır. "İnfazdan devrimci bir ilham çıkarabilmesi için, proletarya ozanı Demyan Bedniy de" bu infaza tanıklık eder.[9]

Tarihçilerin aktardığı ayrıntılar böyledir. Lenin'i, nekahet döneminde sayfiye evinde ziyaret eden Anjelika Balabanova, onun Dora Kaplan konusuna geri dönmekten, bu konuda konuşmaktan kaçındığını anlatır. Lenin'in bu isteksizliğini, kendisi istemiş de olsa, infazın korkunçluğunu saklamak olarak yorumlar. "Saldırının hedefi başka bir halk komiseri olsaydı, infaz da farklı olurdu" der Balabanova. Menşeviklere yapılan baskılardan yakınmaya başlayınca, Lenin cevap verir: "Eğer birkaç yöneticiyi kurşuna dizmekte tereddüt edersek, kısa süre sonra on bin işçiyi kurşuna dizmek zorunda kalacağımızı anlamıyor musunuz?"[10] Balabanova Lenin'in bir gereklilikten söz ettiği kanısına varır.

Oysa Dora Kaplan'ın, teröre adanmış bir hayata son veren infazı, Sovyet tarihinin vurgulamaya çalıştığı kadar açık değildir. Konunun üzerine dikkatle eğilen, bununla ilgili arşivleri özenle

9. Volkogonov, *Le vrai Lénine*, s. 242.

10. Balabanova (A.), *Ma vie de rebelle*, s. 190-191.

tarayan General Volkogonov, resmî öykü hakkındaki kuşkularını dile getirir. Yaptığı araştırma sonucunda, gerçek olan tek şeyin suikast olduğunu, ondan ötesinin bir aldatmacaya dönüştüğünü açıklar. Ona kalırsa, Dora Kaplan suikastın gerçek sorumlusu değildir, ne var ki Bolşevikler onun Sosyalist Devrimcilerle ilişkisini kullanmışlardır. Daha önce Sol Sosyalist Devrimcilerin desteğini alan Bolşevikler, birden yasallığa dönme kararı alan bu rahatsız edici müttefiklerden nasıl kurtulacaklarını bilemez durumdadır. Volkogonov resmî yorumu ne kadar kuşkuyla karşılarsa karşılasın, Dora Kaplan'a atfedilen suikast Bolşeviklerin tüm Sosyalist Devrimcilerden kurtulmaları ve onların taleplerini "karşıdevrimci istekler" olarak geri çevirmeleri için tam zamanında gelir.

Artık devlet terörünün başlaması için koşullar uygundur.

Köylü trajedisi

Savaş sırasında Rusya'nın üzerinde dolaşan açlık belası, asıl etkisini 1917'den sonra gösterir. Geçici hükûmet zamanında davranır, kentlerin ve ordunun yiyeceğinin sağlanması için katı önlemler alır. Beslenmede güç dönemler yaşamamak amacıyla spekülasyonu önlemek, başta buğday, yiyecek maddelerinin ticaretini ve dağıtımını belirli kurallara bağlamak üzere, başkentte olduğu gibi bölgesel alanda da özel komiteler kurulur. Mayıs 1917'de bu amaçla kurulan İaşe Bakanlığı sağcı popülist A. Peşehonov'un yönetimine bırakılır. Ne var ki Peşehonov kısa sürede, köylü komitelerinin gücünü korumaya, iaşe komitelerinin bu kuruluşlar üzerindeki denetimini reddetmeye çalışan Viktor Çernov'la anlaşmazlığa düşer. 1917 yılının yaz başında, gerek kurumlar arasındaki rekabet, gerekse köylülerin kendi çıkarlarına uygun politikalar talebi nedeniyle, ürünün büyük bir bölümü ya köylerden çıkmaz ya da hükûmet denetiminden kaçarak karaborsaya düşer. Bu arada köylerin nüfusu, açlıktan ölmemek için kaçıp gelen kentlilerin, savaşın kısa süre sonra sona ereceği umuduyla toprak dağıtımından kendilerine pay çıkarmayı hesaplayan askerlerin de katılımıyla, beklenmedik ölçüde artar. Lenin iktidara geldiğinde kendini, bir taraftan sevkiyat düzensizlikleri, öte yandan da köylü kurumlarının geleneksel bağımsızlık eğilimleri nedeniyle oldukça kararmış bir tablo karşısında bulur. Böylesine önemli bir kriz beklemediğinden hazırlıksız yakalanır.

Sorunu çözmekle görevlendirilen Halk Komiseri İvan Teodoro-

viç, köylülere karşı şiddet politikasına başvurmayı reddeden ılımlı bir yöneticidir. İşe başlar başlamaz, bu davranışıyla tartışmalara ve kurumlar arası bölünmelere yol açar. Petrograd'da yardımcılığına getirilen komiser, daha ilk günden köylülere yönelik terbiye operasyonlarına girişilmesinden yana olduğunu açıklar. Bolşeviklerin daha çok uzlaşma eğiliminde oldukları Moskova'daysa, şiddete muhalefet edilmektedir. Aralık 1917'de kurulan Tüm Rusya İaşe Komitesi, iki görüşten birini destekleyen sözde tarım uzmanlarının çatışmasına sahne olur; tüm tartışmalar köylülerin ve onları toplumu beslemeye özendirme –ya da zorlama– yollarının çevresinde dolaşır. Lenin konuya bu noktada, 14 ocak 1918 günü Petrograd Sovyeti temsilcileri ile yerel iaşe komitesi çalışanlarını bir araya getiren toplantıdaki konuşmasıyla müdahale eder. Durumu incelemiştir, hiç cilalayıp süslemeye gerek duymaksızın açıklar. Lenin'e göre on, on beş işçi ve askerden oluşan mangalar kurulmalı, bu mangalardan binlercesini köylere göndererek, direnen köylüleri kurşuna dizme yetkisi verilmelidir. Lenin'in böylesi radikal sözler söylediği (en azından, kalabalık önünde) ilk kez görülmektedir. Daha önce "sabotajcılara" karşı Çeka'nın kullanılmasını, köylülerin sevkiyata zorlanmasını isteyen, ancak toplumun bir bölümüne karşı terör yöntemleri uygulanabileceğini akıllarına dahi getirmeyen dinleyiciler Lenin'in sözleri karşısında dehşete düşer.

10-18 ocak 1918 tarihleri arasında toplanan III. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, Lenin'in önerdiklerinden daha ılımlı bir çözüm seçer: krizi sonuçlandırmak görevini iaşe işçileri sovyetinin kongresine bırakmak. Bu sovyet yetkilerini yirmi birinin Bolşevik olduğu otuz beş kişilik bir kurula devreder: çoğunluğun Bolşeviklerde olması, Lenin'in çabaları sayesindedir. Bu kurul, faaliyetleri konusunda Yüksek İktisat Konseyi'ne değil, *Sovnarkom*'a hesap vermekle yükümlüdür. Bütün bu karmaşık örgütlenmenin tek bir açıklaması vardır: arkadaşlarını köylülere karşı açıkça şiddet kullanma konusunda ikna edemeyen Lenin, kendine bağlı, ne pahasına olursa olsun yiyecek sevkiyatını gerçekleştirmekle görevli, Bolşevik ağırlıklı bir kurum oluşturmaktadır. Oysa uygulamada bu kurum hiçbir yetkiyle donatılmaz, doğmadan önce ölür, bunun sonucunda da, 15 şubatta yayımlanan bir kararname, bu amaçla kurulmuş olağanüstü bir komitenin başkanlığını yapacak Troçki'nin "iaşe müdürü" olarak atandığını bildirir. Ne var ki, konunun asıl ilgilisine kimse yeni görevini bildirmez, Troçki de iaşe müdürlüğü görevine hiçbir zaman başlamaz...

Birbiri ardına düzensiz kuruluşlar oluşturulması, bu kuruluşlardan her birinin kentlerin ve ordunun iaşe sorunu gibi dev bir problemi çözmek zorunda olması, Bolşeviklerin iktidara gelmeden önce çok önemsiz gördükleri ciddi bir soruna karşı tümüyle hazırlıksız olduklarının belirtisidir. Otoritelerini uygulamaya koydukları ilk dönemde –ekim 1917'den mayıs 1918'e– bu alandaki güçlüklerin gerçek boyutlarını ölçmek, ülkeyi beslemeye yeterli bölgelerin teker teker ellerinden kaçtığını görmek zorunda kalırlar. Ukrayna gittikten sonra ellerinde, birbiri ardına heyetlerin gönderildiği Sibirya ile henüz yerel çerçevede kalan el koymalarla giderek daha isteksiz davranan köylüleriyle merkez Rusya kalır. Geçici yönetimden devletin buğday ticareti üzerindeki tekel hakkı kavramını devralan iktidar, buğday sevkiyatıyla ilgili iki politika arasında tereddüt eder: yerel komitelerin yürütmekle görevli olacakları bir "ticarî" politika, bir de Lenin'in ocak ayında önerdiği, el koymaya dayalı şiddet yöntemi. Köylülerle pazarlık etmekten çok, ellerindeki ürünü zorla alma yanlısı olan Lenin'in arkasında, militan faaliyetlerin artarak sürdüğü Petrograd Bolşeviklerinin desteği vardır. Ani baskınlarla ürüne el koymakla görevli ilk mangalar –Kronştadt denizcileri ve işçileri– Petrograd'dan hareket eder. El koyma operasyonları, resmî söylemin "köylülerin mülkiyet hakkına saygı" olduğu bir dönemde başlatılır. Bu nedenle uygulanan yöntem köylülerin gözünde daha da yasadışı görünür, Bolşevikleşmiş kente karşı güvensizliklerini daha da artırır. Lenin'in daha ekimde mümkün gördüğü toplumsal birlik, kısa sürede çıkar çatışmasına dönüşür. Köylülerle uzlaşma politikası hâlâ yürürlükteyken, köylü karşıtı mücadele yeraltından gün ışığına çıkmaya hazırlanır.

İlişkilerin çok gerginleştiği, buna karşın hiçbir sorunun çözümlenemediği bu dönemde köylüler, çıkarlarının korunması için önce kendine özgü örgütlere, sonra da, bir kez daha Sosyalist Devrimcilere güvenirler. Kırsal alanın gerçekten güvendiği köylü örgütü, ilk kez mayıs 1917'de toplanan Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Kongresi'dir; bu kongre iki toplantı arasında, taban örgütlerinin arasındaki ilişkiyi düzenlemek ve gelecek toplantıları hazırlamak amacıyla bir Yürütme Kurulu seçer. Yürütme Kurulu, Lenin'in darbesinden birkaç gün önce, köylü örgütlerinin II. kongresinin Kurucu Meclis açıldıktan sonra toplanmasına karar verir, Lenin'in aklından geçenleri bilmeden alınan bu karar, sahayı Bolşeviklere terk etmek demektir. 25 ekim darbesi işçi ve askerlerden oluşan, askerlerin önemli bir bölümü köy kökenli olmasına

rağmen, köylülerin katılmadığı bir sovyet kongresince onaylanır; Lenin köylü sözünü bile etmeden, tüm Rus toplumunun desteğini aldığını iddia eder. Köylü yetkilileri yaptıkları yanlışlığın farkına varır, rejim değişikliğinden sonra kendi görüşlerini belirlemek üzere 10 kasımda köylü temsilcileri olağanüstü bir toplantıya çağırmayı kararlaştırır. Aceleyle, temsil kurallarını fazla gözetmeden toplanan kongre Sol Sosyalist Devrimcilerin çoğunlukta olduğu bir ortamda toplanır. Gerçekten de ılımlı Sosyalist Devrimcilere oranla, Sol Sosyalist Devrimciler üç kat daha kalabalıktır; toplantıda bir de Bolşevik delegasyonu vardır. Başkanlığa seçilen Mariya Spiridonova'nın ışıltılı kişiliği kurula hâkim olur, toplantının sola kaymasını sağlar. Ne var ki kongreciler için asıl önemli olanı, köylü örgütlerinin bağımsızlığını korumak ve Sosyalist Devrimcilerin tutkuyla bağlı olduğu koalisyon hükûmeti kavramını savunmaktır. Kongre aynı zamanda Merkez Yürütme Komitesi'ne kendi temsilcilerini de göndermeyi kararlaştırır; böylece komitenin başlangıçta yüz sekiz olan üye sayısına, yüz sekiz köylü, yüz ordu ve elli sendika temsilcisi de katılır. Daha önce de değindiğimiz bu değişiklik, köylülerin gözünde Merkez Yürütme Komitesi'ne toplumun çeşitli sınıflarını temsil eden gerçek bir parlamento görüntüsü vermekte, hükûmetle olan görüşmelerde, durumunu güçlendirmektedir. İlk bakışta hükûmet otoritesini zayıflatacak gibi görünen bu karar, Lenin'i hiç rahatsız etmez. Merkez Yürütme Komitesi'nin ağırlığı, gerçekten etkin olmasını önleyecektir. Öte yandan, köylü temsilciler aracılığıyla giderek artan Sol Sosyalist Devrimci sayısı, Lenin'in işine gelir: bundan böyle rakipleri iktidarın Bolşevik tekelinde olduğunu iddia edemeyecektir. Koalisyon görüntüsü de pekiştirilmiştir. Geriye sadece köylü örgütlerinin daha sıkı denetlenmesi kalır.

26 kasımdan 11 aralığa kadar toplanan II. Köylü Kongresi (kasımdaki, düzenli toplantılardan sayılmayacaktır), Mariya Spiridonova'nın aşırı eğilimleri ile köylü örgütlerinin bağımsızlığını korumaya kararlı Viktor Çernov'un çatışması olarak özetlenebilir. Delegeler özellikle iki konuda anlaşmazlığa düşerler. Çernov'un başını çektiği ılımlılar, her şeyden önce Kurucu Meclis'in acilen toplantıya çağırılması ve "anayasal" yetkisinin Bolşeviklerce de tanınması gerektiğinde ısrar edip, böylesi bir talebi ciddiye almamaya kararlı Lenin'i çileden çıkarırlar. Bu nedenle toplantıda yaptığı konuşma, Spiridonova'nın yatıştıramadığı "yuh" çığlıklarıyla karşılanır. Görüş ayrılığına neden olan ikinci konuysa, köylü kongresi ile işçi ve asker temsilciler kongresi arasında, Bolşe-

viklerin isteyip Sol Sosyalist Devrimcilerin desteklediği, buna karşılık Çernov çizgisindeki ılımlıların reddettiği birleşmedir. Spiridonova konuyu şubat 1918 için tasarlanan, ama erkene alınıp ocak ortasında toplanan III. kongreye erteleyerek ustaca bir manevra yapar: III. kongre delegeleri, tabandan seçilmeyecek, II. kongredeki temsilcilerin yetkileri uzatılarak, III. kongreye de katılmaları sağlanacaktır. Böylece, demokratik temsil kurallarını tümüyle yok sayan bir senaryo oluşturan Sol Sosyalist Devrimciler ile Bolşevikler, 13 ocakta toplanan III. kongrede çoğunluğa geçerler.

Kongrenin açılış günündeki koşullar, köylülerin bağımsızlık taleplerini yok etmeye uygundur. Kurucu Meclis lağv edilmiş, hâkimiyet Bolşeviklerin eline geçmiştir; Sol Sosyalist Devrimciler artık sadece güçsüz müttefik konumundadır; ya Bolşevikleri izleyecekler ya da seçim zaferi Lenin tarafından yok sayılmış Sosyalist Devrimcilerin kaderini paylaşacaklardır. Bu koşullar altında Spiridonova'nın günah çıkartmasına, Bolşeviklere hitaben Sosyalist Devrimcilerin "devrini doldurmuş Kurucu Meclis efsanesine" takılıp kalmakla yanlışlık yaptıklarını söylemesine şaşmamak gerekir. Kongrenin, gündemin geri kalan bölümü üzerinde tartışma başlatmasına izin vermez, köylü sovyetinin işçi ve asker temsilcileri sovyetiyle birleşmesi önerisini oybirliğiyle kabul ettirir.

III. kongre delegeleri Kurucu Meclis'in onaylamayı reddettiği "Çalışan ve Sömürülmüş Halkın Hakları Bildirgesini" de oybirliğiyle onaylar ve Merkez Yürütme Komitesi'nin Rus anayasasını bu metne dayanarak hazırlamasını kararlaştırır. Köylü kongresi bununla da yetinmez, toprakların kamulaştırılmasını da kabul ederek, 26 ekim tarihli "toprak kararnamesine" içerik kazandırır.

Köylü temsilcileri, Sosyalist Devrimci ve Bolşevik delegelerin tümü bu son noktada ciddi fikir ayrılıkları gösterse de, ocak 1918'de bu anlaşmazlık o kadar belirgin değildir. Oysa birkaç ay sonra, tüm taraflar çelişkinin ne denli derin olduğunu anlarlar. Sosyalist Devrimciler için toprakların "kamulaştırılması", geleneksel görüşleriyle uyumludur: bu kavram, örgütlenmekte olan sosyalist toplumlarda iktidarın toplumu oluşturan çeşitli gruplara ait olduğunu ve tabandan doğduğunu belirtir. Yaşamını örgütleme ve seçeceği yönü kararlaştırma görevi köylüye düşecektir. Bolşevikler için asıl amaç, toprakların "millîleştirilmesidir"; bunun anlamı, başlıca aktörleri sanayi dünyası ve işçi sınıfı olan kırsal alanın, genel iktisadî projenin bir parçası olacağı ve köylülerin bu projenin gelişmesine katkı sağlamakla görevlendirilece-

ğidir. Böylesi bir genel iktisadî politika, ortak amaçların temsilcisi olan merkezî iktidarın mutlak iradesini gerektirir.

Lenin başından beri köylülerle arasındaki anlaşmazlığın bilincindedir. Ne var ki zamanı geldiğinde, köylülerle uzlaşmasını sağlayacak, Rusya'yı doyurmasına imkân verecek yasaları, gerekli olduğu sürece kabule hazırdır. Ne "toprak kararnamesi" ne de toprakların kamusallaştırılması konusu kafasını fazlaca meşgul etmez; ona göre, böylesi metinlerin nasıl yorumlanacağı, nasıl uygulanacağı fazla önemli değildir. Büyütmemeye çalıştığı fikir ayrılığını yorumlarken, şöyle der: "Kamusallaştırma gibi popüler bir düşünceyi kendimize uyarlama yolunu bulmamız yeterli olacaktır."[11] Öte yandan Sosyalist Devrimciler, yasa bir kez kabul edilirse, Bolşeviklerin yasaya saygı göstereceklerini varsayarlar; yasanın III. Sovyet Kongresi'nde onaylanmasını istemelerinin nedeni de budur.

Kısacası, yasa kabul edilir. Hükûmetin görevi –önemli olan burasıdır– kişisel tarımdan çok, ekonominin gelişimine katkıda bulunacak kolektif tarımı desteklemektir. Burada amaç, toprakların dağıtımı tamamlanır tamamlanmaz, olmazsa olmaz kolektif çiftlikler kurmaktır. Kuşkusuz Sosyalist Devrimciler yasama savaşını kazanmış görünmektedirler, ama hiçbir zaman bilemeyecekleri, bu metin konusunda tartışmaların yapıldığı sıralarda Lenin'in köylü emeğini ülke sanayiinin hizmetine vermek için gerekli koşulları oluşturmaya başladığıdır.

İktidarın köylülere cepheden saldırmayı henüz göze alamadığı bu aşamada önemli olan gözlem, hükûmetin sadece iaşe sorununu çözmeye çabalamakla yetinmediği, ondan da öte –burada tutarlılık gösterir– proletarya güçlerini kırsal alana sızdırarak, geleceğin sınıf savaşına zemin hazırladığıdır. İktidar, işçi ve askerlerin değişik adlar altında (kışkırtıcı, komiser, eğitmen) köylere dağılmasını, kâh ürüne el koymakla, kâh köylüleri yönetmekle görevlendirilmelerini destekler. Gidenlerin yasal yetkileri bulunmadığı kesindir; faaliyetlerini koordine edecek merkezî bir yönetim bulamayınca, köylerde akıllarına estiği gibi hareket ederler. Ne var ki kendilerine "görevli proleter" halesi biçen bu kent kaçaklarının oynadığı rolü hafife almamak gerekir. Aralarından önemli bir bölümü iki başkentten, başka bir deyişle, devrim merkezlerinden gelmektedir. İnsanların açlıktan öldüğü kentlerden, daha şimdiden "sabotajcı" ya da "spekülatör" olarak nitelendirilmiş köylülerin arasına gelirler. Görevlerinin arasında köyde olup

11. Krupskaya, *Lenin'den, Anılar*, 1990.

bitenler hakkında bilgi toplamak, köylüleri denetlemek, köylülerin toprağın kamulaştırılmasına, yani kolektif tarıma sıcak bakmaları için propaganda çalışmalarına zemin hazırlamak vardır. Kentin köylere üstünlüğüne inanmış, pek fazla eğitim aldıkları iddia edilemeyecek bu insanlara güçlerini kötüye kullanmak çekici gelir, bu eğilime fazla direnmezler. Yaptıkları aşırılıklar Rusya'nın tüm bölgelerinde anlatılır olur. Ne var ki hem görüşlerini yayma çabaları hem de yargısız infaz girişimleri köylerde derin bir güvensizlik duygusu yaratmaktan başka bir işe yaramaz. Genel olarak, tamamlamaları gereken iki ödevi başarmakta güçlük çekerler: Sosyalist Devrimcilerin gözden düşmesini sağlayarak, Bolşeviklere daha sıcak bakılması ve yerel sovyetlerin Bolşeviklere kayması. Varlıklarının ve faaliyetlerinin kırsal alandaki sonuçları, Lenin'in umduğunun çok uzağındadır: kırsal alan Bolşevikleşmez; yerel iktidar örgütleri (köy sovyetleri) güçlenemez ve merkezî hükûmetin işine yarayacak organlara dönüşemez. Köylülere özenle yaklaşılması gerektiğine başından beri inanmayan Lenin, birkaç istisna dışında "burjuva ruhuna sahip" olmakla suçladığı köylülerin, sosyalist sistemin gelişimine katkıda bulunmak için mutlaka zorlanmaları gerektiğine inanır. "Savaş Komünizmi" ve kırsal alanda sınıf savaşı dönemini başlatan mayıs-haziran 1918 dönemeci, Lenin'in görüşlerine uygundur.

Savaş Komünizmi

Mayıs 1918'de, artık Lenin'in kararsız kalması için bir neden yoktur. Brest-Litovsk Antlaşması ülkeyi savaş yükünden kurtarmıştır ama, gerek toprak büyüklüğü açısından, gerekse de ekonomik potansiyel bakımından barış, Rusya üzerinde çok olumsuz sonuçlar yaratır. 14 ve 16 mayıs tarihleri arasında toplanan ve barış antlaşmasını onaylayan IV. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, iktisat politikasında önemli bir değişikliğin gerekli olduğunun habercisidir. Daha kasım 1917'de kurulan Yüksek Ulusal İktisat Konseyi (VSNKh), mart 1918'de, konseyi yeniden düzenlemesi için Aleksey Rıykov'un emrine verilir; böylece Rıykov, Bolşeviklerin iktisadî politikasının tek mimarı haline gelmeyi umar.

Ne var ki Rıykov'un VSNKh'nin başına getirilmesi, ufuktaki değişimin habercisi olarak görülemez. Her şeyden önce Rıykov başlangıçtan beri, Rusya gibi tarım ağırlıklı ülkelerin sosyalist devrimi gerçekleştirebileceğine inanmaz; üstelik, köy kökenli olması, kırsal dünyaya karşı bir ölüm kalım savaşı başlatmasını engeller.

Oysa Rıykov zayıf kişiliklidir, bu nedenle o güne kadar izlenen iktisat politikasının değiştirilmesi gerektiği fikrine sıkı sıkıya sarılan güçlü kişiliklerin karşısında ezilip geri çekilir. Böylece Milyutin ve Yuri Larin VSNKh'nin perde arkasındaki gerçek yöneticileri konumuna gelirler. Her ikisi de ekonominin merkezden yönetilmesi ve katı bir plan uygulanması görüşünün ateşli taraftarlarındandır. Menşeviklikten gelme Larin, bunun da ötesinde, Almanya'nın savaş ekonomisini hazırlayan sanayi merkeziyetçiliğinin ve uygulanan yöntemlerin sarsılmaz hayranıdır. R. Pipes, Larin'in "Rusların Saint-Just'ı" olarak adlandırıldığını hatırlatır. Larin'in "sola dönüş" düşüncesini savunup, sonra da uygulamasında, bu hayranlığın payı büyüktür.

Brest-Litovsk Antlaşmasının fonunda, bu dönüş hakkındaki tartışmalar –gerçekten de bu konuda tartışma olmuştur– yer alır; parti, Lenin'i izleyen gerçekçiler ile Buharin'in önderliğindeki –ekonomik sorunlar söz konusu olunca Larin devreye girer– sol arasında bölünür. Nisan sonunda *İzvestiya* Lenin'in bir dizi makale haline getirdiği "Sovyet İktidarının Acil Görevleri"[12] adlı metni yayımlar; Parti Merkez Komitesi'nce de desteklenen metin 3 mayısta Merkez Yürütme Komitesi'nde de ele alınır, sol adına Buharin tarafından şiddetle eleştirildikten sonra, sonunda onaylanır. Lenin hemen mengeneyi daha da sıkıştırır, *Çocuksu Solculuk ve Küçük Burjuva Ruhu*[13] adlı etkili bir broşür yayımlayarak, Rusya'nın acil değişim imkânları konusunda ılımlı bir yaklaşım sergiler. Brest-Litovsk Antlaşması'nın verdiği umutsuzlukla, bundan böyle kapitalizme taviz verilemeyeceğini, Rusya'da bir devrim gerçekleştirildiğini göz önünde tutarak devrimi son aşamasına götürmek gerektiğini, yani bankaları ve sanayiyi millîleştirmenin, özel ticareti yasaklamanın, ekonomiyi planlı yöneterek tarımı ulusallaştırmanın şart olduğunu iddia eden Buharin ve solun karşısında Lenin, devlet kapitalizmini savunur. Lenin'e göre, Rusya'yı, eksikliğini duyduğu üretim gücü ve sermayeyle donatacak bir geçiş aşaması gereklidir. Kuşkusuz böyle bir uzlaşmanın süreklilik kazanmaması için, bir diktatörlük ve baskıcı bir iktidar şarttır. Burada önemli olan, Lenin'in bir kez daha, Rusya'nın toplumsal koşullarına uygun görünen bir pragmatizm göstermiş olmasıdır. İktidarın dizginlerini, kimseyle paylaşmadan, kendi elin-

12. "Sovyet İktidarının Görevleri Hakkında Altı Tez" başlıklı bu metin 28.04.1918'de *İzvestiya*'da yayımlanır, sonra da *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 26, s. 277-280'de tekrar edilir.

13. "Solculuk ve Burjuva Ruhu Hakkında Altı Tez", 5 mayıs 1918, age., c. 36, s. 283-314.

de tutmaya kararlıdır; ne var ki toplumun ve ekonominin olanaklar ölçüsünde gelişmesinden yanadır, mahkûm ettiği çocuksu solculuğun ileri sürdüğü ütopyalara göre gelişmesinden yana değil.

Ne var ki kabul edilen, solun görüşüdür. Birçok nedenden. Partinin önemli kişileri, Buharin, Radek, Piyatakov, Kollontay, solcu çözümlerin kabulünü destekler. Kent işçileri yaşam koşullarından bıkmış, köylülerin genel çıkarlar çerçevesinde çalıştırılmasını talep etmektedir. Üstelik, 1918 baharında Rusya'nın iç durumu –açlık, toplumsal umutsuzluk, giderek yükselen suç oranı (her şeye hazır çocuk çeteleri yükselen suç oranının en sarsıcı göstergesidir)– geçmiş aylardaki uzlaşının daha fazla süremeyeceğinin işaretidir. Lenin baskı karşısında geri adım atmak zorunda kalır. Belki de umutsuz bir toplumu yatıştırmanın çok daha önemli olduğunu düşünmüştür. Üstelik işçi taban, sınırlı ulusallaştırma talimatını ekimden beri göz ardı etmektedir. İşçiler çalıştıkları işletmelere vahşi biçimde el koyarak genel kargaşaya katılırlar. İşçiler istedikleri kadar patronluğa heveslensin, işsizlik artar, fiyatlar ayda ortalama yüzde 30 oranında yükselir. Para tüm değerini kaybeder, dolaşımdaki madenî para yetersizdir; bütün bunlar Buharin'in para politikası döneminin kapandığı iddiasını güçlendirir...

Lenin ne yapabilir? Ekonomik yıkımın yanı sıra 22 nisanda ilan edilen dış ticaretin devlet tekelinde olması ve başta Lenin olmak üzere tüm yöneticilerin, daha önceki rejimler döneminde sağlanan dış borçları ödemeye yanaşmamaları da göz önünde bulundurulduğunda, yabancı sermaye çağrılarının dış yatırımcılara çekici gelmeyeceği açıktır. Geriye sadece solun çözümünü, yani şiddeti denemek kalır.

Yeni politikanın birinci hedefi, kırsal alandır. İktidar, köylüleri kenti doyurmaya ve tüm ürününü teslim ederek kent halkına hizmet etmeye zorlar. Şiddet ile pazarlığı bir arada götüren tereddüt dönemi kapanmıştır; bundan sonra sadece sınırsız şiddet olacaktır. Sverdlov, Merkez Yürütme Komitesi'nde, "Köy sorununa el atmanın zamanı geldi" der. "Bundan böyle köylerde birbirine düşman iki taraf yaratmak, yoksulları kulaklara karşı ayaklandırmak zorundayız. Eğer köyü ikiye bölmeyi, iç savaş kıvılcımını ateşlemeyi başarırsak, işte o zaman köyde de, kentlerde elde ettiğimiz zafere varırız." Bu savaşçı söylem, sadece propaganda amacı gütmez; çok kesin bir projeyi kapsar: köylü sınıfına şiddet yoluyla diz çöktürmek, düşmanı (kulak) ve aracını (yoksullar) tanımlamak.

Ne var ki gerçekler, söylem'den farklıdır, çünkü köy nüfusunun

çoğunluğu kulaklar ya da yoksullardan meydana gelmediğinden, geriye düşman olarak orta halli çiftçiler kalmaktadır. 11 haziran kararnamesi kırsal alandaki sınıf mücadelesinin resmî kurumunu ilan eder: "yoksul komiteleri" *(kombediy)*. Başlangıçta, yoksul komitelerinin tanımı belirsizdir. Bazıları için *kombediy*'ler sovyetleri genişletmeye ve başlangıçta da olsa, ürünlere el koyma eylemlerine katkıda bulunmaya yönelik geçici kurumlardır. Ne var ki, Lenin'in de bir dizi konuşmasında belirttiği daha radikal bir görüşe göre *kombediy*'ler sınıf mücadelesini köylere yaymak ve tüm varlıklı köylülerin (kulaklar) iktidarın otoritesine kesin olarak boyun eğmelerini sağlamakla görevlidir. Uygulamada da radikal görüş galip gelir, *kombediy*'ler bir köylü sınıfına yönelik tam bir soykırım politikasının ajanlarına dönüşür. O karanlık dönemin büyük miti "yoksul köylü", tam tersi mitin, güçlü, toplumu aç bırakan, karşıdevrim ajanı kulakın karşısındadır. Kulakın ikiz kardeşi "torbalı adamdır" *(meşoçnik)*, köylerden kentlere giden, inanılmaz fiyatlara yiyecek maddesi pazarlayan vurguncu. Bu ilkel tabloda torbalı adam, işçi sefaletinin karşısındaki "varlıklı çiftçilerin zenginliğini" temsil eder. İktidar kırsal dünyayı böylesine ikiye bölerek işçi sınıfının güvenini yeniden kazanacağını, işçilere köylülerin bir bölümüyle, sayılarını abarttığı yoksullarla *(bednota)* kader birliği yaptıracağını ummaktadır.

Önlemler birbirini izler, bir "dönemeci" işaret etmeye başlar. Gıda Ürünleri Halk Komiserliği *(Narkomprod)* kurulur, görevi tüm özel ticareti ortadan kaldırmaktır; 21 kasım 1918 kararnamesi özel ticareti tümden yasaklar. *Kombediy* üyeleri kendilerine tanınan hububat hakkını karaborsada değerlendirir, işçi mangaları yardıma gelerek köylerde ceza eylemlerini yoğunlaştırır. Ne var ki, bu yöntem de yeterli olmayacaktır: yoksullar kendilerinden daha az yoksul olanların mallarını yağmalamaya çağırılsa da, her köyde *kombediy* kurulamaz. Orta halli çiftçiler direnir, diğer orta halli çiftçilere baskı yaparak, onların sovyet iktidarını kırsal alanda temsil edecek komitelere katılmalarını engellerler. El koyma eylemleri acımasız şiddete sahne olur, gerçek savaşı andırır, kentlerden gönderilen mangalar isteklerine olumlu cevap vermeyen köylülere ateş açar, bazen de sadece gözdağı vermek için öldürür.

Lenin 1918 yılının sonunda tabanda düzenlenen şiddetin yetersiz olduğunu kabul eder; köylerde el koyma kotaları ilan eder, köylüleri bu kotaların doldurulması konusunda topluca sorumlu tutar. Daha da inandırıcı olmak için, 11 ağustos 1918'de Penza ko-

münistlerine, kırsal alanda uygulanan önlemlere başkaldıran köylüleri nasıl "yenecekleri" konusunda kesin talimat verir:

"Devrimin çıkarı için... bir örnek oluşturulmasını gerekmektedir:

1) Kulak olarak tanınan insanlardan en az yüzünü asmak (herkesin görebileceği biçimde asmak);

2) İsimlerini ilan etmek;

3) Tüm buğdaylarına el koymak;

4) Rehineleri belirlemek."

Bu mektubu[14] aynı doğrultuda yazılmış bir dizi metin izler: toplumsal direnişle karşı karşıya kalan Lenin, terörü yaygınlaştırmaktan başka çare bulamaz. Üç hafta kadar sonra, o dönemde Merkez Komite Sekreteri Krestinskiy'e gönderdiği muhtırada, "terörü hazırlamak[15] için" gerekli önlemleri acilen alacak gizli bir komisyon kurulmasını önerir. Artık gündemde sadece –bu konuya daha sonra döneceğiz– sınırsız şiddet vardır. Ne var ki, bu terör köylülerde güçlü bir direnişe neden olur; direniş, hem köylüyü aç bırakarak kırmaya yönelik el koyma eylemlerinin, hem de bizzat terörün karşısına dikilir. Leninist şiddetin karşısında umutsuzluk şiddeti: Rusya artık daha önce hiç görülmemiş bir devlet terörünün ortasındadır. İktidar daha da ileri gider ve kırsal alanla tüm ilişkilerini koparır; şubat 1919'da bir kararname yayımlayarak tüm toprakların devlet malı olduğunu, toprağın ortaklaşa kullanılması gerektiğini ilan eder. Köylüler komünlere (kolhoz) ya da devlet çiftliklerine (sovhoz) girmeye çağırılır; başlangıçta kurulan beş bin sovhoz sadece en yoksul köylülerin ilgisini çeker. Ötekiler, umutsuzluğun verdiği güçle direnişi sürdürür.

Kırsal alanda sürdürülen iç savaş, umulan sonuçları vermekten uzaktır. Yiyecek kıtlığı hâlâ eskisi kadar ciddi, fiyatlar hâlâ yanına yaklaşılamayacak kadar yüksektir. Köylüler ne ekim 1918'de yayımlanan vergilendirmeyi, ne de ocak 1919'da çıkarılan karşılıksız el koyma kararını tanımaz. Fabrikaların artık üretemediği bir malzemeden yoksun, düşman olarak görülmekten öfkeli, ekilen tarlalarını küçültürler. 1919 yılında ekili alanlar 1913'tekilerin yüzde 85'i kadardır, 1920 sonuna doğru da yüzde 60'a kadar düşecektir. Bu dönemde Rusya'da değiş tokuş ekonomisinin gelişmesine ve en gözde malın, yiyecek maddesi olduğuna şaşmamak ge-

14. Gizli arşivlerden alınan ve "Kurayev, Boch, Minkin yoldaşlar ile öteki Penza komünistlerine hitaben" yazılan bu metnin tamamı için bkz. Pipes (R.), *The Unknown Lenin*, s. 50.

15. "3 ya da 4 eylül 1918 muhtırası", age., s. 56, Lenin "başlangıçta bunun gizlilik içinde gerçekleştirilmesi gerektiğini" belirtir.

rekir. 1919'da bir sinema biletinin karşılığı, bir yumurtadır; Şalyapin konser vermek için iki yüz kilo un talep eder! Fiyatlardaki artış, genel çılgınlığın göstergesidir: 1913 yılı için 100 değeri temel alınırsa, 1918'de fiyatlar 1 285'e, 1919'daysa 10 000'e çıkar. Lenin'in mahkûm ettiği solculardan Buharin ve Preobrajenskiy çılgın fiyatları ve değiş tokuşu alkışlar; bundan paranın tüm anlamını yitirdiği sonucunu çıkarırlar, komünizm artık çok yakındır. O zamana kadar, parayı tümüyle dışlamak daha iyi olacaktır. Ne var ki mantık, kent halkının acılarını dindirmez. Salgın hastalıklar –tifüs, kolera– kentleri kasıp kavurur, fabrikalar kapanır, işçi sınıfı köylere, orduya, nereyi bulursa oraya kaçar. 1917'de Rusya'da üç milyon işçi vardır; 1920 yılının başında, bu sayının sadece yarısı kalmıştır. Proletarya diktatoryası devletinin elinde hâlâ bir proletarya var mıdır?

Savaş Komünizmi, genel ekonomik önlemler ile işçi dünyasından geriye kalanları korumak için yaratılmış bir dizi disiplin önleminin karışımıdır. Nisan 1918'den beri sanayi ve ticaret işletmeleri her türlü işlemin dışındadır; kısa bir süre sonra mal devri ve miras hakkı kaldırılır. Özel mülkiyet yoktur. Devlet dört önlem alır, iktisadî hayatın dört öğesini elinde toplar: üretim imkânlarının ulusallaştırılması (bambaşka bir politikanın konusu olan toprak, bu önlemin dışındadır); tüm ticaretin millîleştirilmesi; ekonominin merkezî bir planla yürütülmesi; paraya dayalı ekonominin kaldırılması.

Ne var ki Savaş Komünizmi aynı zamanda da insan faaliyetlerinin katı kurallara uydurulmasıdır. Daha 1918 başında kent halkını en militan işçilerden en etkisizlere, eski seçkinlere kadar önce dört, sonra sekiz sınıfa ayırarak, sınıflara göre gıda maddesi tahsis eden iktidar, bu kararıyla toplumsal görüşünün çerçevesini çizmiş olur. Ne var ki iş etkinliğe geldiğinde, işçiler de katılıktan paylarını alır. Günlük çalışma süresi önce on, sonra on bir saate çıkarılır. Ocak 1919 kararnamesi, işçilerin işlerinden ayrılmalarını yasaklar. Bir yıl sonra, işe gelmemenin karşılığında ağır cezalar getirilir. İş yasası işletmelerden kurtulmak, kentten kaçmaktan başka bir şey düşünmeyen işçi sınıfını köleleştirme aracı olarak kullanılır. Kısacası, işçiler neredeyse köylüler kadar kötü davranışla karşılaşır, aradaki tek fark işçilerin, resmen de olsa, iktidarın dayanağı olarak gösterilmeleri, köylülerin ise adeta sınıf düşmanı ilan edilmeleridir. Öte yandan işçi sınıfı, savaş dönemlerine layık bir seferberliğin de kurbanıdır: işyerlerinde seferberlik, Troçki'nin kurduğu ve işsizlerin zorla alındığı orduda seferberlik.

İnfazlara yasallık kazandırabilmek için, haziran 1918'de ölüm cezası yeniden kabul edilir. Ne var ki Lenin'in ısrarlı sözleriyle –"Asın! Kurşuna dizin!"– coşan Dzerjinskiy ve arkadaşları, ölüm cezasını yeniden yürürlüğe sokan yasa çıkmadan, istedikleri infazları hiçbir engelle karşılaşmadan gerçekleştirir.

Proletarya diktatörlüğü, iki yıl içinde çok değişik bir çehre alır: partinin ve onun dünyevî kolu Çeka'nın, sınırsız terör uygulayarak ülkenin tümüne egemen kıldıkları diktatörlük. Üstelik iktidar, duruma hâkim olduğuna da güvenemez.

"Kızıl terör"[16]

Bu dönem süresince terör, çeşitli görünümlere bürünür. 1918 yazından itibaren kırsal alanda halk düşmanlarına uygulanan yöntemler –tutuklama, yargısız infaz, 4 eylül 1918 kararnamesinden sonra geniş çaplı rehine alma–, iktidarın kendine düşman olduğundan kuşkulandığı herkesi, önceden "mahkûm edilmiş" insanları –hep kesinlik yanlısı olan Lenin'in deyimiyle "papazlar, 'beyaz' muhafızlar, kulaklar ve öteki kuşkulu kişiler"– yargıya gerek duymaksızın gönderdiği çalışma kamplarıyla zenginleştirilir. Işıltılı Ekim Devrimi'nden çok az sonra hayata geçirilen bu kampların içinde en ünlüsü, Solovets Manastırı'nda kurulanıdır.[17]

Bolşevik işgüzarlığı bununla da kalmaz. Otoritesinden kuşkulanılmasına asla izin vermeyen Lenin, temmuz 1918'de Menşevik yöneticilerin tutuklanmasını buyurur. Kısa süre sonra, Dora Kaplan'ın gerçekleştirdiği saldırının ertesinde sıra, Sosyalist Devrimcilere gelir. 5 eylülde yayımlanan bir kararname "kızıl terörü", kitle terörünü resmen başlatır, Çeka'yı tüm yasal kaygılardan kurtarır.

Çar ailesinin temmuz 1918'de katli, bir gün Bolşeviklerin yoluna çıkabilecek tüm engellerin ortadan kaldırılması olarak yorumlanmalıdır. Ural bölgesinin derinliklerinde, Yekaterinburg'da sürgüne gönderilen çar ve yakınları, Bolşevikler iktidara geldiği günden beri çeşitli hakaretlere ve yoksunluklara göğüs gerer. Dış ülkelerdeki taraftarlarının düzenlediği saçma, saçma olduğu kadar da yararsız kaçırma planları, durumu daha da güçleştiren söylentilerle kulaktan kulağa yayılır. Troçki "kan içici Nikolay'ın" tıpkı Fransız Devrimi'nin XVI. Louis'yi yargıladığı gibi bir mahkeme

16. P. Melgunov 1927 yılında *Rusya'da Kızıl Terör*'ü yayımlar.

17. Kızıl terör hakkında, 1927 yılında *İzvestiya*'da yayımlanan kararname. Legett, *The Cheka Lenin's Political Policy*, (Çeka, Lenin'in Siyasî Polisi), Oxford, 1986, s. 100 ve devamı ve 215, 216.

önüne çıkarılmasını istese de, Lenin çok önceden kesin bir çözümü tercih edeceğini açıklamıştır: "Tüm Romanovları, yani en azından yüz kişiyi öldürmek." Gerçekten de 16 temmuz 1918 gecesi Çeka ve Ural Yürütme Komitesi Üyesi Yakov Yurovskiy komutasındaki bir Çeka birliği –aralarında beş Letonyalı da vardır– çar ailesini ve onların yanından ayrılmayı reddedenleri katlederken, Lenin'in bu önerisini gerçekleştirmektedir. Yine Lenin'in Romanovları yeryüzünden kaldırma politikasına bağlı olarak, aynı dakikalarda ailenin Perm ve Alapayevsk'teki üyeleri de öldürülür. Bolşeviklerin menzilinde bulunanlardan hiçbiri, ölümden kurtulamayacaktır.

Yok etme gücü, cinayetin sorumluluğunu üstlenme arzusundan çok daha üstündür. Troçki, Sverdlov'a ölüm kararının hangi koşullarda alındığını sorduğunda, şu yanıtı alır: "Burada kararlaştırdık. İliç Beyazlara çevresinde birleşebilecekleri bir sembol bırakmamız gerektiğini söyledi." Öte yandan Lenin'se, küçük çocukların öldürülmesinin o şiddet döneminde bile nefretle karşılanacağını tahmin eder, çevresindekileri kısıtlı bir infaz emri verildiğine inandırmaya çalışır. İktidarın çar ailesinden tek bir kişinin hayatta kalmadığını itiraf etmesi için, 1919 yılını beklemek gerekecektir. Soğukkanlılıkla kararlaştırılmış bir cinayet hakkında uydurulan bu yalanlar bile, Lenin'in terör konusundaki bulanık tavırlarının belirgin örnekleridir. Emirlerinden büyük bir çoğunluğu –"Öldürün, kurşuna dizin, sürün vs"– gizlice verilir. Dışa karşı her koşulda, başkalarının haklarına özen gösteren insan görüntüsünü korumaya çalışır. "İyi Lenin" efsanesi doğmaktadır.

Çar ailesinin katli "kızıl terörün" bir parçası olsa da, en bilinen yönü olmaktan uzaktır. Terörün bilançosuna yazılması gerekenler arasında, ocak 1919'da kararlaştırılmış, Kazakların tüm haklarının geri alınarak tüm varlıklarına el konulmasını ve büyük bölümünün ortadan kaldırılmasını öngören "Kazaklıktan arındırma" eylemi vardır: gerçek bir soykırım.[18] Bütün bunlara köylü ayaklanmalarının acımasız bir iç savaşla –bu konuya yeniden döneceğiz– bastırılması, siyasal partiler ile muhalefet gazetelerinin, kısacası "proleter" çerçeveye sığmayan hemen her şeyin yasaklanması eklenmelidir. Lenin'in arındırıcı öfkesi, fahişelere bile yönelir! Savaş Komünizmi'nden ayrılamayacak bu kızıl terörün bilançosu çoktan yapılmıştır. Burada altı önemle çizilmesi gereken, sistem yanlılarının uzunca bir süre arkasına saklandıkları

18. Holquist (P.), "Amansız Kitle Terörü, Don'un Kazaklardan Arındırılması, 1919", *Cahiers du monde russe et soviétique*, 38, ocak-haziran 1997, s. 127-162.

aymazlığın, başlangıçtan beri bilinçli bir şekilde sürdürüldüğüdür: daha 1927'de Melgunov'un *Rusya'da Kızıl Terör* adlı kitabı çıkmıştır; öğrenmek için bu kitabı okumak yeterli olurdu.

Aslında Lenin'e çok bağlı olan Anjelika Balabanova, anılarında bu konuya değinir:[19]

"Şiddetin yaygınlığı konusunda yeni şeyler öğrendikçe, rahatsızlığım daha da artıyordu. Devrimlerin hep kanlı olduğunu, rejimin karşıdevrimci direnişi ezmek için her yola başvurması gerektiğini biliyordum kuşkusuz. Rusya sadece kapitalist saldırılara değil, sınırları içinde yaşayan binlerce komplocu ve sağcıya karşı da kendini korumak zorundaydı. Ama böylesi bir katliam gerekli miydi? Terör kendi hareket alanını aşmıyor muydu?"

Anjelika Balabanova o dönemin şiddet hareketlerini haklı kılmak için Bolşeviklerin yararlandıkları iddiaları tekrarlasa da, "binlerce komplocu ve sağcıya" yöneltilen vahşetin çok geniş bir alana yayılması karşısında kapıldığı dehşeti bir ölçüde itiraf etmektedir. Oysa Çeka bilançosundaki kurban sayısı on binlerle, hatta yüz binlerle ifade edilmelidir. Ne var ki Balabanova, söyleminde kendini kurtarmak için öldürenin Lenin değil de, Rusya olduğunu söylese bile, trajediyi haklı gösterme çabasındadır. O dönemin bilançosu gözleri kör edecek kadar açıktır çünkü. Şiddeti araç edinmiş bir iktidar, düşman olarak gördüğü tüm ülkeye kendi gücünü dayatır. Bolşevik olmayan sol, liberaller, köylüler, "beyazlar", azınlıklar, bütün bu insanlar Lenin rejimini, sadece terör zoruyla kabul ederler. Ekim 1917 sonunda iktidara doğru yürürken Lenin toplumu izleyecek ve denetleyecek silahın kalıbını da dökmüştür: Çeka. Kendi yasallığını bizzat oluşturup dayatan bu silah sayesinde, daha bir ay önce kan kaybetmiş geçici bir hükûmetten devralınan iktidar, giderek tepkisizleşen bir toplum karşısında seksenli yılların ortalarına kadar, diğer bir deyişle yaklaşık üç çeyrek yüzyıl, ayakta kalır. Lenin, açıkça belirttiği gibi, kısa süre hayatta kalan Paris Komünü'nü taklit etmeyerek, ekim 1917 yılında ele geçirdiği iktidarı yıllarca sürdürme iddiasında haklı çıkacaktır.

Ama ne pahasına? Nasıl bir gelecek adına?

19. Balabanova (A.), age., s. 184.

12

Dünya devrimi mi? Tek bir ülke devrimi mi?

Lenin'in ömrü devrim tutkusuyla geçer. Devrimin aracını kendi eliyle biçimlendirir; iktidara gelişi bizzat düzenler; ekim ayından sonra hükûmet başkanı olduğunda, eserini yıkmak üzere olan darbelere umutsuzca karşı koyar, yaptıklarını kurtarmak için hemen her uzlaşıya hazırdır. Bu tarihçede otoritesi konusunda en ufak bir kuşku bile duyulamaz. Ne var ki ağırlığını daha çok hissettireceği iki alan vardır: dış politika ile bir bakıma dışla ilişkili olan ulusal politika. Partisini düzenlemek için, devrim kararı almak, hüküm sürmek için, çoğu kez muhalefetle uğraşmak zorunda kalır; arkadaşları tüm seçimlerini onaylamak niyetinde değildir. Kuşkusuz hüküm sürmek konusunda son söz hemen hemen hep onundur, oysa Troçki iç savaşın kendisine tam bir yetki verdiği dönemde Kızıl Ordu'nun kurucusu olarak görülür. Öte yandan, dış politika alanındaki görüşlerini sorgulayabilecek kimse olamaz. Brest-Litovsk görüşmeleri sırasında, bir süre için arkadaşlarının görüşlerini kabul etmek zorunda kalsa da, gelişmeler Lenin'i rahatlatır. Ulusal alanda, 1914 yılından beri savunageldiği görüşlerin doğruluğu, Rus devletinin çevresindeki karışıklıklarla kısa sürede kanıtlanır. Bunun anlamı, dış dünyaya uygulanması gereken politikanın, Lenin'in istediği gibi olduğudur. Yine de sözünü ettiğimiz siyaset üç yıl boyunca sayısız dalgalanmalara, değişimlere sahne olur.

Bir dış politika aracı

Daha önce değindiğimiz gibi, "Barış Bildirgesi" dolaylı yoldan da olsa, devletlerin arasındaki ilişkilerin yerine halklar arası devrimci ilişkileri öne çıkarır. Dışişleri için halk komiserliğine getirilen Troçki, savaştan sonra "dükkânı kapatacağı" iddiasındadır.

Troçki'nin komiserliği başlangıçta geniş bir örgüte sahip değildir. Troçki de başka işlerle meşguldür, bakanlığın eski çalışanlarını, uzman ve yetenekli diplomatları kovduğu ya da kaçırdığı için, komiserlik işlerini yardımcısına, binaya makineli tüfekler yerleştiren, kocaman tabancası yanında olmadan bir adım bile atmayan Zalkind adlı birine devreder. Brest-Litovsk Antlaşması imzalanır imzalanmaz, Troçki istifa edecektir. Yeni komiser, Çiçerin, işe komiserliğin görünümü değiştirmekle başlar, ilk günlerin özelliği olan amatörlüğün yerine profesyonelce yürütülen dış politika kavramını yerleştirmeye çalışır. Çiçerin'in meslekten diplomat olduğu, dış dünyayı yakından tanıdığı, birkaç yabancı dil konuştuğu, olağanüstü bir tartışma yeteneğine sahip olduğu doğrudur. Uzunca bir süre Lenin'e direnmiş, sonunda onun tarafına geçince, Bolşevik önder sevincini belli etmişti: Lenin, Çiçerin'in niteliklerinin ve göreve ne denli uygun olduğunun bilincindedir. Çiçerin Bolşevik devletinin dış politikasına saygın ve güven verici bir çehre kazandırır. Anılarında da doğrulayacağı gibi, tüm girişimlerinde, Lenin'in seçip çizdiği politikanın uygulayıcısı olarak kalacaktır. 1921'den sonra yardımcılığına getirilen, 1930 yılında da yerine geçen Maksim Litvinov, Çiçerin'den olabildiğince farklı bir kişidir. Ne var ki ikisi de, birkaç yıl boyunca, Bolşevikler için etkili bir dış politika geliştirecektir.

Çiçerin'in 1918 ilkbaharında sorumluluğunu üstlendiği Dışişleri Komiserliği, hedefleri belirlenmiş bir kurum değildir. Daha kurulduğu günden beri, rolü konusunda çelişkili yorumlar yapılır: örneğin, aralık 1917'de komiserlik emrine "devrimci hareketin ihtiyaçlarını karşılamak" için hatırı sayılır fonlar verilir. Kısa süre sonra *Narkomindel*'e (komiserliğin Rusça kısaltması böyledir ve Bolşevik terminolojide Dışişleri Komiserliği hep bu adla anılacaktır) "uluslararası propaganda bölümü" eklenir, yeni kurulan bu birimin başına Radek getirilir. Bu bölümün başlıca görevi İttifak Devletleri vatandaşı olup savaşta tutsak düşenler ile cephedeki Alman askerlerine propaganda yapmaktır. Daha sonra aynı birim *Narkomindel* bünyesinden çıkarılır ve doğruca Tüm Rusya Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi'nin emrine verilir. Böylece, daha hemen başlangıçta komiserliğe yüklenen çifte görev ortaya çıkmış olur: devrimi yaymak, aynı zamanda da, belirli bir süre için, emekleyen Bolşevik devletine soluk alma süresi tanımak. Olayların gelişmesi, Rus diplomatları –daha doğrusu bu siyasetin gerçek ustası Lenin'i– sürekli olarak bu iki amaç arasında gidip gelmeye zorlayacaktır.

Çifte amaçlı bir siyaset

Sosyalizmi kurmak için oldukça elverişsiz koşullarda iktidara gelen Lenin, eylemini haklı göstermek için bunun *sadece* ilk devrim, Avrupa'nın tüm proleterlerini ateşleyecek *kıvılcım* olduğunu ileri sürer. Ne denli şaşırtıcı görünürse görünsün, bu konudaki inancı tamdır. Yüzyılın başlangıcından beri kimse Batılı proleterlerin oportünizmini Lenin kadar eleştirmemiş, kimse işçi hareketinin 1914'teki başarısızlığına Lenin gibi üzülmemiştir. Bu kokuşmuş proletarya konusundaki karamsarlığı en az otoritesi kadar güçlüdür. Ekim 1917'de devrim macerasına atılmaya karar verdiğinde, bu hareketiyle öteki ülkeleri de devrime sürükleyeceğini açıklar. Bu ani iyimserliğini uzun süre koruyamayacak, barış antlaşması tartışmaları sırasında Buharin'le çatışırken, durumu çok daha gerçekçi bir gözle görecektir. Batı proletaryasının Rus Devrimi'nin imdadına koşmayacağını bildiği için, antlaşmayı imzalamak istemektedir. Genellikle koşulları soğukkanlılık ve ustalıkla irdeleyen, ama iktidarın bir kol boyu uzaklıkta olduğunu sezdiğinde, bildiği ya anladığı her şeyi unutan Lenin'in davranışlarındaki çelişki burada açıkça görülür. Böyle durumlarda istek, her türlü mantığın üzerindedir. Sonra gerçekle –Brest-Litovsk'la– uzlaşmak zorunda kalırsa da, hedefinin dünya devrimini tetiklemek olduğunu gözden kaçırmaz. Troçki de Lenin'den göründüğü kadar uzak değildir, dış politika sorumlusu olarak, en azından Lenin'inki kadar çelişkili bir söyleme sahiptir. Bolşevikler iktidara yerleşir yerleşmez, "Barış Bildirgesi'nin kayda değer sayıda milyon kişiyi temsil eden bir *devlet* tarafından" ilan edildiğini anlamayan "Avrupalı hâkim sınıflara" şiddetle çatar. Devletlerarası ilişkileri bir tarafa atıp dış dünyanın karşısına çıkan Lenin ve Troçki, diğerlerini ikna etmek için Rus Devrimi'nin "devlet" gücüne sarılır.

Sovnarkom "devrimci" propaganda için *Narkomindel*'in emrine hatırı sayılır imkânlar verir, bu fonların yerinde kullanılmasını sağlamak amacıyla özel bir büro kurulur. Öte yanda Brest-Litovsk tartışmacıları "Antlaşmaya imza atan taraflar, karşı tarafın hükûmetine, devletine ya da askerî kurumlarına yönelik propaganda faaliyetine girişmekten kaçınacaktır" yazan 2. maddeyi gözlerini kırpmadan imzalar. Böyle bir imza, tüm devrimci hedeflerin terk edilmesi demek değil midir? Bolşeviklerin bu konudaki bahaneleri ikiyüzlülüklerini ortaya serer. Çiçerin sürekli olarak "Bu maddeyi uygulayacağız" der. "Ülkemizde herhangi bir ku-

ruluş bu maddeye aykırı bir şey yaparsa, *Sovnarkom* derhal tepki gösterir." Ne var ki, barış antlaşmasını onaylamak için 6-8 mart 1918 tarihleri arasında toplanan VII. Parti Kongresi'nde, Rus hükûmetinin bu maddeye daha şimdiden en az kırk kez aykırı davrandığını soğukkanlılıkla açıklar. Sverdlov daha da ileri gider, arkadaşlarına bu 2. maddenin nasıl yorumlanması gerektiğini açıklar: "Rus hükûmetinin, *Sovnarkom*'un propaganda faaliyetlerinden kaçınmak zorunda olduğu gerçek; ama bunun hiç önemi yok, çünkü *Sovnarkom*'un yapmamayı vaat ettiğini parti yapacaktır."[1]

İşte o dönemde parti, Radek'in biriminin "ulusal" gruplar olarak sınıflandırdığı ve Bolşevik fikirleri vatandaşları arasında yayacak propagandacılar olarak görevlendirdiği savaş tutsaklarını ele alır. "Rus Komünist Partisi'nin dış bölümleri" adı verilen bu küçük gruplar Parti Merkez Komitesi'nin emrine verilirken, Radek'in yönettiği birim kapanır. Radek de doğrudan Merkez Komite adına irtibatı sağlamakla görevlendirilir. Propaganda faaliyetlerinin durdurulmadığı kesindir, bu yetki devrinin tek amacı, devletin anlaşma hükümlerine uyduğu izlenimi vermektir.

Bu çelişkili politika, "Tüm Rusya Enternasyonalci Savaş Tutsakları Kongresi'nin" 16 nisanda Moskova'da toplanmasıyla gerçek bir skandala dönüşür. "Yaklaşık dört yüz delege var" diye yazar Jacques Sadoul; "Alman hükûmetinin dehşet dolu şaşkınlığını tahmin etmek güç değil. Gerçekten de Enternasyonalci savaş tutsakları Rus hükûmetiyle eksiksiz bir dayanışma içinde olduklarını teyit ettiler, devrimin Rus sınırlarının dışına yayılması için, Bolşeviklerin yanında çarpışma isteklerini yinelediler.[2]

Yofe'nin Almanya'daki faaliyetlerini de bu açıdan değerlendirmek gerekir. Brest-Litovsk görüşmelerine yeniden başlamayı savunan Lenin'in amansız muhalifi olan, daha sonra görüşmelere katılmakla görevlendirilip barış tartışmalarını sonuçlandıran Yofe, Almanya'da çok kısa zamanda bir devrim yapılacağı görüşündedir. Bu nedenle de mayıs 1918'de ilk Rus büyükelçisi olarak Almanya'ya gönderilir. Yofe zamanının çoğunu devrimci güçlere siyasal ve maddî destek sağlamakla geçirir, kısa sürede elçilik devrimci faaliyetlerin merkezine dönüşür.

Ne var ki Lenin Almanya'nın hâlâ çok güçlü olduğunu düşünür, böylesi faaliyetlerden endişe duymaya başlar. 14 mayıs 1918'de *Tsik*'e hitap ederken, daha ihtiyatlı bir tutum tavsiye eder: "Rusya düşmanlarla çevrili." Kendini savunmaya hazır olmadığına göre,

1. *Sed'moy s'ezd Rossiyskoy kommunistiçeskoy partiy*, Moskova, 1923, s. 195.

2. Sadoul, age., s. 313.

Brest-Litovsk'taki gibi davranmalı, başarısızlığa mahkûm bir çatışmaya girmeden, uzlaşma aramalıdır. Bu amaçla, Almanya'yla ticarî görüşmeler başlatmaya karar verir. Bir taraftan hükûmetle bir anlaşma görüşmesi yaparken, öte yandan aynı hükûmete karşı bir devrim hareketi oluşturmaya çalışan Yofe'nin dışında pazarlıklara, "Savaş Komünizmi" düşüncesinin isim babalarından Larin, Sokolnikov ve Dzerjinskiy'in yerine başına geçeceği GPU'nun[3] müstakbel başkanı, ancak bu dönemin Berlin başkonsolosu Menjinskiy de katılır. Rus-Alman ilişkilerindeki karmaşaya rağmen, Brest-Litovsk Antlaşmasına ek olacak üç ayrı metin 27 ağustosta imzalanır: bunlardan birincisi siyasî, ikincisi ekonomiktir; asıl önemli olanı Baltık Devletleri'nde, Gürcistan'da Rus-Alman ilişkilerini belirleyen, Rusya'nın kuzeyindeki İtilaf Devletleri güçlerinin azaltılıp dağıtılmasını öngören bir dizi gizli nottur.

Bu gizli notlar, Lenin'in kavramlarındaki değişikliğin belirtisi olarak değerlendirilmelidir. Notlar Lenin'in başından beri reddettiği, ama Rusya'nın çıkarı söz konusu olduğunda başvurmaktan çekinmediği gizli diplomasi ilkelerinin ilk örnekleridir. Barış Bildirgesi'nin ve uluslararası ilişkilerde yeni bir çağ açıklamalarının üzerinden henüz bir yıl bile geçmemişken, Lenin kendini geleneksel diplomasinin içinde bulur. Öte yandan, bu anlaşma ölü doğar, çünkü Almanya yenilmek üzeredir. Lenin'in böylesine ikiyüzlü bir siyaset izlerken rahatsız edilmemesinin, bir taraftan düşmanla pazarlık ederken, öte yandan o pazarlığın taraflarından Yofe'yi devrimci faaliyetleri el altından desteklemekte özgür bırakmasının ardında, kuşkusuz Almanya'nın çok yakında yıkılacak olması yatar.

Ne var ki aynı politika, bir yandan da rejimin hayatta kalıp kalmayacağı konusundaki derin tasadan da kaynaklanır. Lenin'in Fransızlar ile İngilizlerin rejime duydukları düşmanlığın giderek arttığının, İngiltere'nin başlangıçta gösterdiği ilginin kısa zamanda Bolşevik iktidarını devirme isteğine döndüğünün farkındadır. Rusya'nın eski müttefiklerinin haziran-ağustos 1918 arasındaki faaliyetleri, kuşkuya yer bırakmayacak kadar açıktır: İngilizler önce Murmansk'a, sonra da, bu kez Fransızlarla birlikte, Arhangelsk'e asker çıkarır; Amerikalılar kuzeye, Japonlar Vladivostok'a yerleşir. Rusya'nın güneyinde, General Denikin'in Beyaz Ordusu İtilaf Devletleri'nden giderek artan yardımlar alır. Bu durumda, Lenin için İtilaf Devletleri'nin rejim üzerindeki tehditlerine direnmenin tek çaresi, hâlâ savaşı sürdürmekte olan Alman-

3. Çeka'ya 1922'de verilen yeni ad.

ya'yla işbirliğinden geçer. Devrimcilik kartını oynamaktan vazgeçmemesinin nedeni, Almanya'nın giderek güçten düştüğünün bilincinde olup, *gerçek* devrimi her Bolşevik'in hareketin başına geçmesini istediği ülkede, Almanya'da başlatmak istemesidir.

Nihayet, Almanya'da devrim!

Almanya 1918 eylül ayının sonunda baş eğer ve ateşkes ister. Lenin bir kez daha devrimci heyecana kapılır, bu ateşkes isteğinin umutlarını gerçekleştireceğini düşünür. Alman bozgunu, devrim çağının geldiğinin müjdesidir. Kendi zamansız ve aykırı devrimi, Alman proletaryasına yolun sonuna kadar gitmesinde yardımcı olacağı için, artık anlam kazanmıştır. Zaman geçirmeden düşüncesini açıklar: "Şimdi artık tüm dünya proleterleri, bütün çalışmalarımızı dünya işçilerinin devrimi üzerine kurmakla ne kadar haklı olduğumuzu kabul edecektir." Bahar gelmeden önce Rusya'nın, dünya devrimine katkıda bulunmak için üç milyon kişilik bir ordu seferber edeceğini açıklar.[4] Spartakusçulara bir kutlama mektubu gönderir[5] ve "Alman işçi hareketinin onurunu kurtardıklarını" belirtir,[6] sonra da hapisten yeni çıkan Liebknecht'e bir mektup yazar: "Ufukta bir dünya proletarya devletinin görünmesi, sizin sayenizde oldu." O dönemde "Proletarya İhtilali ve dönek Kautsky"[7] adlı metni yazar ve "kendi" rolünün dünya devrimini hazırlamak olduğunu, hep de öyle kalacağını açıklar.

Almanya'daki olaylar, Lenin'in mutluluk dolu gözleri önünde hızla gelişir. Kayser 9 kasım 1918'de tahttan çekilir; ertesi gün, Alman temsilcileri ateşkes antlaşmasını imzalamak için Compiègne yollarına düşerken, Berlin'de asker ve işçi konseyleri, Halk Temsilcileri Konseyi'ni kurup başkanlığa sosyalist Friedrich Ebert'i getirirler. Lenin, Kremlin dışında toplanmış kalabalığa yaptığı konuşmada bu gelişmeyi kutlar. Asıl önemlisi, durumdan yararlanarak Brest-Litovsk Antlaşması'nın geçersiz olduğunu ilan eder ve dünün düşman ülkelerinin –Almanya ve Avusturya– işçilerine çağrıda bulunarak, yeni bir uluslararası düzenin kurulması için

4. *Leninskiy sbornik*, 1933, c. 21, s. 252, 253.

5. Rosa Luxemburg, Leo Jogisches ve Karl Liebknecht'in çevresinde toplanan Spartakus grubu, savaşa karşı gelmeye kararlı Alman komünistlerini bir araya getirir, Alman komünizminin sol kanadını temsil eder.

6. "Spartakus Grubu Üyelerine Mektup", 18.10.1918, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 50, s. 195, 196.

7. "Ekim sonu-10.11.1918, age., c. 37, s. 235-338.

çalışmalarını ister. Yoksa takvimler 26 ekim 1917'ye mi dönmüştür?

Ne var ki Lenin ile gelişme sürecindeki Alman devrimi arasındaki ilişkiler ideal olmaktan uzaktır. Devrimcilere yardım eli uzatmak için hemen Almanya'ya dönen Radek, onlarla diyaloğun güç olacağını çabuk görür. Lenin daha hemen başlangıçta devrimci Almanya'ya Rus dayanışmasını kanıtlayacak bir harekette bulunmak için, açlığın gündelik konu haline geldiği Almanya'ya, daha tok olmayan Rus halkının armağanı iki katar buğday göndermek ister. Amerika'nın Almanya'ya yiyecek yardımı önerdiğini ve bu yardımların yeterli olacağı cevabını alınca, umutsuzluğa kapılır. Lenin ret cevabını, ihaneti örtmeye yönelik bir bahane olarak görür. Yoksa Alman proletaryası Amerikan kapitalistlerinin yardımını kardeş Rus proleterlerinin katkısına tercih mi edecektir?

Alman devriminin "Kerenskiy aşaması" olarak adlandırdığı bu döneminde Lenin'i asıl endişelendiren, aralarındaki fikir ayrılıklarına rağmen, sadece Rus Devrimi'ne değil, aynı zamanda da Alman devrimine çok eleştirel yaklaşan eski rakibi Kautsky ile Rosa Luxemburg'un saygınlığıdır. Rosa Luxemburg bir sosyalist devrimin, başarıya ulaşabilmesi için, Almanya'da henüz kurulmamış bir kitle partisince taşınması gerektiği görüşündedir; bu nedenle, Lenin'in "kitleleri yöneten" parti kavramını kabul etmesi mümkün değildir.

Alman devriminin "Kerenskiy aşaması" bir Ekim'le sonuçlanmayacaktır. Kısa süre önce kurulan Komünist Parti ocak 1919'da yasaklanır, iki Spartakusçu önder, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht tutuklanıp öldürülür. Luxemburg ve Liebknecht gibi, Leo Jogisches de "kaçma girişimi" –çok yararlanılan bir bahane– sırasında vurulur. Bundan sonra Almanya Komünist Partisi'nin önemli adı, Paul Levi olacaktır. Kısa süre sonra Radek de tutuklanır. Alman devrimi fazla direnmeden yıkılmaktadır.

Lenin açısından bu gelişmeler fazla şaşırtıcı değildir. Daha önce duyduğu heyecan, kısa sürede bir çeşit umutsuzluğa dönüşür. Gelecekteki devrimler konusundaki düşünceleri, tümüyle Rus modeline dayanmaktadır. Ne var ki Almanya'nın bu modeli izlemediğini görmemek mümkün değildir. Kuşkusuz her iki durumda da bozgun, var olan sistemin sonunu hazırlamış, Rus toplumu gibi, savaştan bıkan, giderek artan sefaletin, kötüleşen hayat koşullarının karşısında dehşete kapılan Almanlar da, bu koşullardan sorumlu tuttukları yöneticilere karşı ayaklanmıştır. Ne var ki

Rusya'da Lenin, öfkeli toplumu peşine düşürüp devrim macerasına atılmak zorunda bırakmışken, Almanya'da reformcu sosyalistlerden Spartakusçulara kadar hiç kimse bu macerayı onaylamamakta ve kimse de halkı savaşa karşı gelmenin ötesinde bir noktaya itmeye cesaret edememektedir. Lenin bir an için de olsa, Rus örneğinin öteki halkların da devrim macerasına sürüklenmeleri için yeterli olacağına inanır. Menşevik tarihçi N. A. Rojkov'a (daha sonra, 1922'de Stalin'den Rojkov'un Sibirya'ya sürülmesini isteyecektir[8]) yazdığı 29 ocak 1919 tarihli mektupta şöyle der: "Almanya'daki iç savaştan ve Sovyet örneğinin karşıdevrimci Kurucu Meclis'e muhalefetinden esinlenen mücadele... iç savaş olmadan hiçbir şeyin başarılamayacağını kanıtlamıştır. İntelligentsiya, kesinlikle sovyet platformundaki yerini alarak çalışanların yardımına gelmek zorundadır."[9] Alman devriminin başarısızlığı, Lenin'i onun için pek yeni olmayan düşüncelere yöneltir: dünya devrimi için bir platforma gerek vardır, bu platform da savaş yılları sırasında kabul ettirmeyi başaramadığı III. Enternasyonal'dir. 21 ocak 1919'da Avrupa ve Amerika işçilerine yazdığı mektupta,[10] yasal olarak kurulmamış olsa da, III. Enternasyonal'in pratikte var olmaya başladığını belirtir. Doğum tutanağı da Spartakusçu hareketin Almanya Komünist Partisi'ne dönüşmesidir. Gerçekten de parti bütün devrimci sarsıntıların etkin aracıdır. Lenin'in partiye olan inancı yıllara ve güçlüklere rağmen azalmaz; oysa kitlelerin sözünü hiç etmeyecektir.

1919, güçlüklerin yılı

Alman devriminin yıkılışı ve Avrupa devrimci hareketinin en ulu kişilerinden Rosa Luxemburg'un ölümüyle başlayan 1919 yılı, genç sovyet devleti için, tüm tehlikelerin bir araya geldiği bir dönem olacaktır. Ekonominin tümüyle yıkılışı ve "Savaş Komünizmi" kitlelerin Lenin'in karşısına dikilmesine neden olur. İç savaş ve yabancı müdahaleler Rus hükûmetinin gücünü giderek daha fazla tehdit eder. Lenin'in öncelikli kaygısı devletin ayakta kalmasıdır. Almanya'da yaşanan bozgun, Rusya'nın imdadına yetişme konusunda Avrupa proletaryasına güvenilemeyeceğini gösterir. Bu nedenle güçlü devletlerin, Rus toprakları üzerinde çarpı-

8. Stalin'e 17 temmuz 1922 tarihli mektup. Tam metin, *Unknown Lenin*, s. 168.

9. A. N. Rojkov'a mektup, 29.01.1919, age., s. 62, 63.

10. "Avrupa ve Amerika İşçilerine Mektup", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 37, s. 454-462.

şan Kızıl ve Beyaz tüm tarafları Büyükada'da toplama çağrısına kulak verir. Avrupa *devletlerinden* –Rusya'nın üzerindeki kara bulutlara aldırış etmeyen Avrupa proleterlerinden değil– yardım alabilmek, ülkesi için olmazsa olmaz zamanı kazanabilmek için, Rus borçlarını kabul etmeye, hatta birtakım ödünler –madenler, vs– vermeye hazırdır.

Konferans girişimi, Fransızların destekledikleri Beyazların muhalefeti nedeniyle sonuçsuz kalır. Rusya ile Batılı ülkeler arasındaki ilişkiler giderek kopar. Lenin'in "Barış Bildirgesi"nde yer alan projenin merkezindeki iki dünya arasındaki bölünme gerçekleşir, ne var ki kapitalist dünyayı suçlayan devrim Rusyası değildir; tam tersine, Rusya'yı yalnızlığa iten, Batı'dır. Sovyet Devletini yıkmaları için, içerideki rejim muhaliflerini destekler. O zaman Lenin "Rusya'nın bir devletler sisteminde" bulunduğunu, bu sistemde Rusya ile diğerlerinin uzun süre bir arada yaşayamayacaklarını kabul etmek zorunda kalır. Kim ölecektir?

1919 yılında, cevap açık gibidir: sovyetlerin Rusyası ayakta kalmakta zorlanmaktadır. İki kez, sona çok yaklaşmış görünür: Amiral Kolçak'ın Sibirya'da topladığı birlikler ilkbaharda ülkenin içlerine doğru yürüyüşe geçer; birkaç ay sonra, General Denikin'in birlikleri Moskova'ya ilerler. Bu arada Baltık Devletleri'nden gelip General Yudeniç'in komutasına giren birlikler de Petrograd'a yaklaşmaktadır.

Bolşeviklerin elinden iki başkenti de alacak olan bu ikinci saldırı en tehlikelisidir. Denikin'in emrinde savaşmaya hazır, deneyimli subaylarca yönetilen, disiplinli birlikler vardır; üstelik, denetimi altındaki topraklarda ona bağlı bir sivil örgütlenme bile başlamıştır. Kış başında yenilmesinin nedeni, muhtemelen ulusal talepler karşısında takındığı katı tutumdur. Denikin'in amacı "Güçlü ve bölünmez Rusya'dır"; çarlığın tüm uluslarının Rusya'dan kurtulmaktan başka bir şey düşünmedikleri bir dönemde, böylesi bir ülkünün gerçekleşmesi çok güç, hatta imkânsızdır. Denikin'in sadece bağımsızlık talepleri karşısında değil, Kuban ve Don Kazaklarının özerklik arzuları konusunda da gösterdiği saldırganlık, henüz deneyimsiz bir Kızıl Ordu karşısındaki Beyazlara katılarak zafere ulaşmaları kesin olan bu olağanüstü savaşçıların düşmanlığına neden olur.[11] Böylece "Büyük Rusya" konusunda gereksiz ısrarıyla sadece doğal müttefiklerini değil, ona

11. "Kazakların çoğunluğu bize düşmandı... Denikin'e çok sayıda asker sağladık", Troçki'nin Merkez Komite'ye sunduğu 01.10.1919 tarihli gizli muhtıra, bkz. Pipes, (R.), age., s. 70, 71.

yardım edebilecek Polonyalıları da ürkütür. Aynı "Büyük Rusya" düşünü paylaşan Amiral Kolçak da, Petrograd üzerine yürürken yararlanacağı Finlandiya yardımından yoksun kalır. Finlilerin tek isteği bağımsızlıklarının tanınmasıdır, oysa Kolçak taleplerini geri çevirir.[12] Beyaz önderlerin çarlığın yok olduğunu görmeye yanaşmamaktaki ısrarları, askerlerinin denetimleri altındaki topraklarda giriştikleri şiddet (iç savaş her iki taraf için de korkunç olmuştur; ne var ki Bolşevikler düşmanlarının vahşetini Avrupa'ya ustaca duyururken, öte yandan da kendi günahlarının üzerine bir örtü örterler) karşıdevrimci hareketin dünya kamuoyunu olumsuz etkilemesine neden olur.

Öte yandan Lenin "ulusların kaderlerini tayin hakkı" kavramının erdemlerini uzun süreden beri öğrenmiştir. Bu strateji gerçekten de "onun" stratejisidir, iç savaş sırasında bu stratejiye sık sık başvurur, kaderini tayin hakkının halkların talebine bağlı olduğunu yineler. Daha sonra döneceğimiz uygulaması ise, bu stratejinin kısıtlı kullanımlı, geçici bir kavram olduğunu gösterir. Ne var ki aynı strateji, Bolşevik sistemi pek çekici bulmasalar da, ulusların Beyazların yanından ayrılmasına yarar. Lenin'in Beyaz generallerin aksine çok iyi anladığı gerçek, eski çarlık uluslarının her şeyden önce bağımsızlığa kavuşmak istedikleri, Bolşeviklerle ilişkileri konusunu belirsiz bir geleceğe ertelediklerdir.

Lenin, 1919 yılının başında Beyaz ilerleyişinin yarattığı askerî tehlike, öteki ülkelerin normal bir devlet olarak görmediği Rusya'nın uluslararası alandaki yalnızlığı ve Alman bozgunuyla karşı karşıyadır; bu nedenle eylemlerinin temelini oluşturan iki amacın –kurduğu devletin ayakta kalmasını sağlamak ve devrim alanını genişletmek– Ekim 1917'den beri bu iki amacı sırayla gerçekleştirme kararının aksine, bu hedefleri birleştirecek bir politika dayattığını görür. Kısacası çözüm yeni –üçüncü– bir Enternasyonal'de yatmaktadır; böylelikle kapitalist ülkelerde bir propaganda kanalına sahip olacak, bu propaganda sayesine kamuoyunun Rusya'ya daha olumlu yaklaşmasını sağlayacaktır. III. Enternasyonal sayesinde, ülkesini kuşatan duvarı yıkmayı umar.

Komintern ya da Lenin'in Enternasyonali

Her yandan bastıran tehlikeler 1919 yılında Lenin'i III. Enternasyonal'i kurmaya zorlamış olsa da, bu fikri 1914'ten beri geliştirmiş ve *Nisan Tezleri*'ne dahil etmiştir. İktidara gelişinin erte-

12. "Denikin, Kolçak'tan çok daha tehlikeli bir düşman", age., s. 71.

sinde, başka öncelikleri vardır kuşkusuz: barış yapmak, iktidarını pekiştirmek... Devrimci dünya partisi kurmak için zamanı yoktur. Konunun 1919 baharında yeniden gündeme gelmesinin nedeni sadece yukarıda sayılanlar değil, nefret ettiği II. Enternasyonal'in tekrar dirilme eğiliminde olmasıdır. Uykudaki bu Enternasyonal'i yeniden canlandırmak için, İngiliz işçileri Bern'de bir toplantı düzenleme arzusundadır. Konferans sosyalist partilerden büyük bir çoğunluğunun yokluğunda toplanır ve çalışmalarının neredeyse tümünü Rusya'da uygulanan "diktatörce" yöntemleri, yani Lenin'i suçlayıp mahkûm etmeye ayırır. Ne var ki, Anjelika Balabanova'nın belirttiği gibi bu toplantı, "Lenin'in Zimmerwald ve Kienthal'de uğruna mücadele ettiği ve isteklerini dayatabileceği III. Enternasyonal için bir harekete geçme işareti olur."[13]

III. Enternasyonal'in doğuşu, 1919 yılında Rusya'da devlet ve parti arasındaki kargaşanın habercisidir. O dönemde *Sovnarkom* başkanı olan Lenin, Enternasyonal'i hazırlamak amacıyla ocak ayında Moskova'da bir kongre düzenlemeye karar verir; davet mektupları, yeni Enternasyonal'de yer almaları gerektiğini düşünülen otuz dokuz parti ya da gruba gönderilir. Mektubu Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi adına Lenin ve Troçki ile o dönemde Rusya'da bulunan çeşitli yabancı komünist yetkililer[14] imzalar. Pierre Broué, *Histoire de l'International commuiste*[15] (Komünist Enternasyonal'in Tarihi) adlı kitabında daveti ayrıntılarıyla anlatır.

Burada sadece iki önemli noktaya değinmekle yetineceğiz. Önce, Lenin'in gerçekten de projenin merkezinde olduğuna. Kongreye hazırlık olarak "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü"[16] üzerine "tezler" yazar, bu sırada Komintern'in kuruluşunu bildiren manifesto da Troçki'ye emanet edilir. Öte yandan –devlet görevleri ile dünya devrim tasarısı arasındaki çelişki burada çok belirgindir– Dışişleri Komiseri Çiçerin 24 ocak günü radyoda yabancı partilere seslenerek, temsilcilerini Moskova'da toplanmaya çağırır. Lenin'in Troçki'ye yazdığı mektubu açıklayan da Çiçerin'dir. *Narkomindel*, daha 1918 başında barış için toplanacak Zimmerwaldcı bir konferansın temellerini atmakla görev-

13. Balabanova, age., s. 210.

14. Yabancı komünist partiler adına Karski (Polonya), Rudnianszki (Macaristan), Duda (Avusturya), Rozin (Letonya), Sirola (Finlandiya), Rakovskiy (Balkanlar), Reinstein (ABD).

15. Broué (P.), *Histoire de l'Internationale communiste, 1919-1943* (Komünist Enternasyonalin tarihi, 1919-1943), s. 76-78.

16. "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatoryası Hakkında Rapor ve Tezler" 4 mart 1919, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 37, s. 491-509.

lendirilmiş, ne var ki Brest-Litovsk Antlaşması böylesi bir toplantıyı anlamsız kılacağından, konferans gerçekleşememiştir. Rejimin başlangıcında alınan bu karar, yeni bir Enternasyonal kurma fikrinin *Narkomindel*'in olağan faaliyetleri arasında yer aldığını gösterir. Çiçerin'in 1919'da radyodan yaptığı davet, dış politika kurumu ile devrimci örgüt arasında, Lenin'in kafasındaki bağı göstermesi bakımından önemlidir.

İkinci nokta da şudur: davet Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın sosyalist partilerine gönderilir; ne var ki, Lenin'in çok ilgilendiği bilinen Avrupa dışından, Japonya Sosyalist Partisi hariç kimse çağrılmaz. 1919 ocak ayında Lenin, devrimin Batılı toplumlara özgü bir konu olduğunu düşünmektedir. Gözlerin o dönemde "geri kalmış" olarak nitelendirilen toplumlara çevrilmesi çok sürmeyecektir.

Yeni doğan Enternasyonal, 2-6 mart 1919 tarihleri arasında Moskova'da toplanır.[17] Katılan elli bir delegenin çoğunluğu oy hakkına sahiptir, sadece on iki kadarı gözlemci olarak çağrılmıştır. En kalabalık delege grubu Rusya'dan (sekiz) ve 1917'ye kadar çarlığa ait olan toprakları (Letonya, Ermenistan vs) temsil eden ulusal grupların partilerinden ya da komünist partinin "dış" bölümlerinden gelir. Hangi ülkeden gelirlerse gelsinler, delegelerin önemli bir bölümü Rusya'da yaşamaktadır. İsviçre temsilcisi, Fritz Platten da bunlardan birisidir. Rus Partisi üyelerinden bazıları, yabancı partileri temsil eder: örneğin Rakovskiy Devrimci Balkan Federasyonu'nun delegesidir. Doğal olarak Bolşevikler –başta oybirliğiyle kongre başkanlığına seçilen Lenin; Troçki, Zinovyev, Buharin, Stalin, Çiçerin ve gözlemci statüsündeki Vorovskiy ve Obolenskiy– kongreye hâkimdir. Başkan yardımcılıklarına Alman Eberlein ve İsviçreli Platten getirilir.

Kongreye katılanların karşısına gelen ilk sorun, toplantının statüsünü belirlemek olur: Lenin'in istediği gibi kongre mi? Yoksa Rusya dışında komünizmin güçsüzlüğü nedeniyle, Enternasyonal'in Rus ağırlıklı bir kurum olmasından çekinen Almanların arzuladığı gibi, konferans mı? Lenin bu endişelere cevap vermek için toplantının resmî dil olarak Almanca'yı seçtiğini, toplantıdan sonra yayımlanacak Rusça belgelerin Alman baskısının basit bir çevirisinden ibaret olacağını belirtir. Gerçekten de Stalin'in dışında tüm Rus delegeler çok iyi Almanca konuşur, tüm tartışmalar bu dilde yürütülür. Toplantı başında gösterilen tereddütlere rağmen,

17. Broué (P.), age., s. 86-90 ve Komünist Enternasyonal'in ilk toplantısı (belgeler), Degras (J.), *The Communist International, 1919-1943, Documents, I, 1919-1922*, Londra-New York, 1956, s. 43 ve devamı.

Lenin'in gücü kendini hemen belli eder: başkanlık divanının arkasındaki duvara asılmış dev bir bayrağın üzerinde "Yaşasın III. Enternasyonal!" yazılıdır. Lenin yine başlangıçta Zimmerwald hareketinin lağv edilip yerine III. Enternasyonal'in geçmesine karar verir; savaştan beri II. Enternasyonal'in yerini almaya başlayan Zimmerwald hareketi, III. Enternasyonal için gerekli tüm görev ve belgeleri sağlayacaktır.

Basit bir konferans isteyenlerin görüşlerini şiddetle savunduklarını iki günlük bir tereddütten sonra, katılımcılar oybirliğiyle Lenin'in yanında yer almaya karar verir, kongre o dakikadan itibaren I. Komünist Enternasyonal Kongresi adını alır. Katılımcıların toplu olarak Lenin'in yanında yer almalarının nedeni tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. "Zimmerwald'ın" hiç törensiz, kabaca lağv edilmesinden derin üzüntü duyan Anjelika Balabanova bu taraf değiştirmeyi Avusturya delegesi Steinhardt'ın (diğer adı Grüber) tartışma sırasında toplantı salonuna girip kongrecilere Enternasyonal'in hesaba almak zorunda olduğu, her yerde devrim hareketine atılmaya hazır bir proletarya tablosu çizmesine bağlar.[18] Pierre Broué bu yoruma katılmaz ve Lenin ile Troçki'nin bile tereddüt ettikleri görüşüne katılır. Ne var ki Lenin'in kongreyi hazırlaması ve kongredeki müdahalesi göz önünde bulundurulduğunda, onun Rus Devrimi'ni ve kazanımlarını koruyacak bir silaha sahip olabilmek için Rus modelinden esinlenecek bir devrimci yayılmayı destekleme isteğini önemle not etmek gerekir. Lenin konuşmasında proletarya diktatörlüğünün gerekli olduğunun, burjuvazi ve parlamenter sistemle hiçbir şekilde uzlaşmaya gidilemeyeceğinin altını çizer. Sürekli olarak merkezî, güçlü bir parti isteyen bu adamın, sosyalist partiler arasında uluslararası bir irtibat bürosu olmaktan öteye gidemeyecek, kendine belirlediği ilkelerle en ufak bir ilgisi olmayacak bir kurumu kabul etmesi mümkün değildir. Altını çizerek yineler: başarılı olan Rus modelidir, öyleyse onun izlenmesi gerekir.

I. Kongre dağılmadan önce Komintern'in çalışma kurallarını belirler. Bu kuralların büyük bölümü Rus Komünist Partisi kurallarının aynısıdır. Bir yürütme organı seçilir. Seçilen ve Lenin, Troçki, Zinovyev, Rakovskiy ve Platten'den oluşan yönetimin yanında, sekreter olarak Anjelika Balabanova vardır. Balabanova istemediği bir göreve atanmasının koşullarını anlatırken, çok yararlı bir biçimde Lenin ile partinin diğer üyeleri arasındaki ilişkiyi tanımlar. Sekreter olma konusundaki çekincelerinden söz

18. Balabanova (A.), *Lénine et la création du Komintern* (Lenin ve Komintern'in Doğuşu), Freymond (J.) haz., *Contributions à l'histoire du Komintern* (Komintern Tarihine Katkılar), Cenevre, 1965, s. 33 ve devamı.

ederken, "Lenin sözümü kesti. Kesin bir şey söylemek istediğinde yaptığı gibi, bir gözünü kıstı ve 'Sevgili yoldaş, parti disiplini sizin için de geçerli. Merkez Komite bir karar aldı' dedi (Lenin'in âdetiydi bu, Merkez Komite'nin onayını almadan önce bir karar vermişse, gereksiz tartışmaları önlemek için, hep böyle yapardı)". Lenin bu tutumu kongrenin dört günü boyunca sürdürür, yarı İtalyan yarı Rus yoldaşından Zimmerwald hareketinin intiharına kendi isteğiyle katılmasını, İtalyan Partisi'nin III. Enternasyonal'e bağlılığını bildirmesini ister. Böylesine ifade edilen bütün talepler Merkez Komite'de rahatça onaylanır. Ne var ki, Balabanova'nın da kurnazca belirttiği gibi bu "onayın" ardında Lenin'in kendine özgü iradesi ve katı parti disiplini kavramı vardır.[19]

1914'ten beri tutkuyla sarıldığı, hem Zimmerwald hem de Kienthal'de gerçekleştirmeye çalıştığı III. Enternasyonal'i kurma konusunda, en parlak yöneticilerini yitirmiş Spartakusçu hareketin sıradan temsilcisi Eberlein'ın eleştirilerinden çekinip tereddüde düştüğüne inanmak mümkün olabilir mi? Kaldı ki sonraları Eberlein da Enternasyonal'in hemen kurulması fikrine Rosa Luxemburg'un talimatıyla karşı çıktığını açıklayacaktır. Luxemburg öldürülmeden birkaç gün önce, hücresindeyken, Lenin'in tasarısından haberdar olur ve Eberlein'a, kendi deyimiyle Komintern'in daha uygun bir zamanda kurulması için gerekeni yapma talimatı verir. Anlatılanlara göre, Luxemburg'la birlikte Spartakus hareketini kuran yoldaşı Leo Jogisches de Alman komünist temsilcilerine, Komintern'in resmen kurulma kararı alınması durumunda kongreyi terk etme talimatı vermiştir.

Eberlein'ın tartışmalar sırasında ileri sürdüğü fikirler arasında en önemlisi ve cesaret gerektireni, delegelerin temsil haklarının kuşkulu olduğu, kongrenin de Rus hâkimiyeti altına girdiği görüşüdür. Gerçekten de, çağrıyı geç aldıkları için delegelerini Rusya'ya gönderecek zaman bulamayan partilerin sayısı oldukça kabarıktır; üstelik sınırları "kordon altına" alınmış Rusya'ya ulaşmak da, pek kolay başarılacak işlerden değildir.

Bu eleştiri haklı görünmekle birlikte, Lenin Alman kuşkularını dağıtmak için bir noktanın üzerinde önemle durur: Enternasyonal'in merkezinin Moskova'da olmaması. "Moskova birinci kongreye ev sahipliği yapmış olsa da", der Lenin, "bunun nedeni olağanüstü koşullardır; başka herhangi bir yerde böyle bir toplantı düzenlemek imkânsız olacak, polisler delegeleri hemen tutuklayıp dağıtacaktır. Ne var ki, –yürütmenin başına getirilen Zinov-

19. Balabanova (A.), Ma vie de rebelle, s. 216, 217.

yev, bu noktayı Komintern kurucu kongresinin hemen ardından, 18-23 mart tarihleri arasında toplanacak Rus Komünist Partisi VIII. Kongresi'nde ısrarla yineleyecektir– Bolşevikler III. Enternasyonal'in ve kurullarının ilk fırsatta başka bir başkente, Berlin ya da Paris'e taşınmasını dilemektedir. Bu taşınma, devrimin Avrupa'da yayıldığının göstergesi olacaktır."

Enternasyonal'i evrensel ya da en azından Avrupa çapında bir nitelikle donatma isteğini anlamak güç değildir. Lenin 1919 yılında etkili yani kendi partisinin kuruluşuna önayak olan görüşlere uygun bir devrim aracı oluşturmanın gereğine inanmakla birlikte, birçok kez yinelediği gibi, inançlı bir Enternasyonalcidir. Rus modelinin üstünlüklerinden söz etmek, *Rus* olmayı gerektirmez. Tam tersine, devrimin ülkesinin sınırlarını aşmasını büyük bir sabırsızlıkla bekler. Kuşkusuz, Rus Devrimi'nin hayatta kalmasını sağlamak için; ama her şeyden önce, devrimin gerçek çehresine kavuşabilmesi, uluslararası ve proleter olması amacıyla. 1919 yılında, dünya devrimi arzusunun merkezinde Rusya'daki eserini koruma isteği vardır. Rus Devrimi özellikle Ruslara özgü bir gelişme değil, korumaya çalıştığı *kıvılcımdır*. Komintern'in Batı'ya taşınmasını istemesinin ardındaki neden, kuşkusuz sembolik olduğu kadar, etkinlik kaygısıdır. Üstelik kaybolmasını arzuladığı, ama bunun kısa zamanda gerçekleşmeyeceğini bildiği bir devletler sisteminin ortasında bulunan Rus devletinin, diğer hükûmetlerin gözüne, basit bir devrim ajanı gibi değil, saygın bir kurum olarak görünmesi gerektiğinin de bilincindedir. Dünya devriminin çıkarları ile Rusya'nın güvenlik kaygılarının birbirinden ayrı yorumlanacağını biliyor olsa da, bu gerçeğin dış dünyaya fazla gösterilmemesi gerektiğinin de farkındadır. Rusya'nın güvenliği buna bağlıdır.

1919 baharında, Komintern'in göz göre göre Moskova dışında bir yerde kurulamayacağı açıktır. Ne var ki, yalnızlığa terk edilmiş, içeride büyük tehlike ve tehditlerle karşı karşıya kalmış Sovyet devleti tam bu sırada, sınırlarının ötesinde bir umut kıvılcımı görmeye başlar. Yoksa dünya devrimi yeniden gündemde midir? O zaman Komintern bu devrimi hızlandırmada pay sahibi olabilir.

Proletaryanın uyanışı[20]

21 mart 1919 günü, I. Komintern Kongresi sona ermiş, buna karşılık Rus Komünist Partisi, VIII. kongresi için toplanmışken gelen haber, kuşatma altındaki Bolşevikler için müjdeden de öte-

20. P. Broué, age., s. 99-109 devrim ateşinin yayılmasını kusursuz biçimde anlatır.

dir: Budapeşte'de devrim başlamıştır.

Kuşkusuz alışılmamış bir devrimdir bu, işbaşına sosyalistler ile komünistlerin koalisyonunu getirir; komünistlerin başında, Lenin'in eskiden beri tanıdığı, hapisten çıkar çıkmaz bir konseyler cumhuriyeti kurmaya niyetlenen Béla Kun vardır. Yetenek bakımından Lenin'in çok gerisinde olan Béla Kun, ustası gibi devrimin ancak dinamik olursa ayakta durabileceğine, bu nedenle doğduğu ülkenin sınırlarını aşması gerektiğine inanır, komşu Bohemya ve Slovakya proleterlerini ayaklanmaya çağırır. İçerideyse Rusya'nın "Savaş Komünizmi"ni taklit eder, işletmeleri ve toprakları millîleştirir, özel ticareti yasaklar, kızıl terör uygular. Konseyler cumhuriyetinin sadece yüz kırk günde tüm desteğini yitirip yıkılmasına şaşmamak gerekir. Ne var ki mart 1919'da bu hareket, "kıvılcımın" devrim ateşini yaymayı başardığının göstergesidir. Lenin daha çok darbeye benzeyen bu girişimden endişeye kapılmakla birlikte, umudun yeniden yeşerdiğini duyar.

Karşı tarafta, Batılı hükûmetler dehşete düşer: "Bolşevikliğin gölgesi, tüm Avrupa'ya yayılmak üzere", diyecektir İngiliz Lloyd George.

Daha sonra, 13 nisanda, Bavyera'da bir konseyler cumhuriyeti kurulunca, endişe ve umutlar daha da artar. Münih, Almanya'dadır, demek bunca zamandır sabırsızlıkla beklenen Alman devrimi gerçekleşmek üzeredir! Çiçerin zaman geçirmeden gelişmeyi selamlar ve Rusya'nın bu konseyler cumhuriyetine doğrudan destek olduğunu açıklar: "Cumhuriyete karşı girişilecek her saldırı, bize yapılmış sayılacaktır." Konuşan kimdir: Rus diplomasisinin patronu mu, yoksa Komintern'in sözcüsü mü? İki kavramın –ahlak ve devrim– örtüştüğü neredeyse hiç görülmez. Kaldı ki dışişleri komiseri birkaç ay sonra Komintern'in "proleterlerin dış politikası" olduğunu açıklamayacak mıdır? "Barış Bildirgesi" kavramına geri dönülmüştür.

Oysa düş kırıklığı hemen yakındadır. Bavyera Cumhuriyeti sadece iki hafta yaşar. 1 mayıs 1919'daki sonu, korkunç bir savaştan bitkin çıkmış, dünyayı değiştirmeye isteksiz Alman proleterlerinin şaşkınlığının sembolüdür. Bir ay sonra, Viyana'daki başarısız darbe girişimi, komünist yetkililerin işçileri peşlerinden sürüklemede ne denli güçlüklerle karşılaştıklarının göstergesidir. Ağustos geldiğinde, Béla Kun'un konseyler cumhuriyeti, İtilaf Devletleri'nce desteklenen Rumen birlikleri ile iç muhalefetin darbelerine daha fazla dayanamaz. Macaristan, Bavyera ve Avusturya'daki devrimci uyanış, beş ay içinde yılbaşındaki Alman ko-

münist bozgununa eklenecek yenilgilerle sonuçlanır.

Komintern'e bağlı partileri, iyi hazırlanmamış darbeleri andıran devrimci girişimler konusunda uyaran Lenin –oysa Zinovyev böylesi darbeleri ihtiyatsızca desteklemektedir– başlangıçtaki görüşlerine döner: örgüt, öncelik tanınması gereken ön koşuldur. Elindeki kozu oynamanın, Versailles Antlaşmasının katı koşullarıyla karşı karşıya kalmış Alman halkının ulusal öfkesini ateşlemenin zamanı geldiğine inanır. Almanlar 1919 yazında antlaşma maddelerinin içeriğini öğrenirler, Lenin bundan hemen yararlanır. İki kardeş kurum, *Narkomindel* ve Komintern, yetkililerinin, Çiçerin ve Zinovyev'in ağzından şiddetli bir saldırıya başlayıp şu iddiaları öne sürer: "Versailles yeni bir Brest-Litovsk'tur" ve "Sömürülen proleterlerin, sömürülen halkların (Versailles'da Almanya ile Rusya) savaşı ortaktır." Burada, kapitalist çıkarların ezdiği "halklar" arasındaki dayanışmayı öne çıkaran bir analiz başlangıcı yatmaktadır. Bu analiz 1920 yılının başında Bolşevikler ile yenik Almanya (sadece Almanya'daki komünistler değil) arasında bir yakınlaşmaya yol açacaktır. Kızıl Ordu'nun Reichswehr'in yeniden toparlanması için gizlice gerçekleştirdiği yardım, hatta, 1923'te Ruhr bölgesinin Fransızlarca işgalini protesto etmek için bir köprü uçuran Leo Schlageter'e karşı Komintern'in –Radek'in sesiyle– takındığı olumlu tavır, bu stratejinin parçalarıdır. Komintern'in bazı durumlarda, verilecek ulusal savaşın değerini kabullenmesi, onu sosyalist mücadeleyle eşdeğer görerek, geçici anlamda "Schlageter çizgisi" olarak tanımlaması, Lenin'in Versailles Antlaşması'ndan çıkardığı sonuçların içinde en göze batanlardır.

O zaman Lenin Alman devrimci hareketine, genel anlamda da Avrupa devrimine hayat vermek için yeni bir hareket biçimi bulur: Komintern'i, çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren komünist gruplara yaklaştırmak gerekir. 1919 güzünde Berlin'de Komintern Batı Avrupa Sekretaryası kurulur, başına da Yakov Reich (takma adı R. Thomas) ve Warszawski (takma adı Bronskiy) getirilir. Onların yanında Paul Levi, August Thalheimer ve Willi Munzenberg gibi Alman komünistleri vardır. Onların arkasında, sekretaryanın kuruluşu sırasında aylardan beri Moabit Hapishanesi'nde yatan Karl Radek, Alman komünistlerinin danışmanlığını üstlenir, resmen bir açıklama yapılmamış olmasına rağmen, Moskova'yı sekretarya nezdinde temsil eder. Zaten Radek, zorunlu yokluğuna rağmen, marttaki VIII. kongre tarafından Rus Partisi'nin merkez komitesine seçilmemiş midir? 1919 yılı sonlarına doğru hapisten çıkıp Rusya'ya döner dönmez, Komintern sekre-

terliğine getirilmemiş midir? Aynı günlerde Lenin, kurucu kongre sırasında Hollanda komünistlerini temsil etmiş olan Rutgers'e Amsterdam'da Komintern'in bir bürosunu açma ve kentte bir komünist konferansı düzenleme görevini verir. Konferans şubat 1920'de Amsterdam'da toplanır; Komintern; temsilci olarak toplantıya *Narkomindel* ve Komintern üyesi olup Enternasyonal tarafından Amerika'ya gönderilen Mihail Borodin'i[21] gönderir. Amsterdam'daki Almanya Komünist Partisi delegasyonunun başında Clara Zetkin vardır. Toplantı, polisin müdahalesiyle sadece iki gün sürer, bir sonuca ulaşamaz, ne var ki Komintern'in faal olduğu kanıtlanmıştır.

Rusya'nın boynundaki boyunduruğu gevşetmeye yönelik bu girişimlere eklenmesi gereken başkaları da vardır. Ukrayna'da bir Komintern bürosu açılır, Menşevik eğilimden gelen Bulgar Rakovskiy *Sovnarkom* başkanlığına atanır, büronun yönetimine Balabanova getirilir. Lenin'in yurtdışında gerçekleştirilen böylesi açılımlara verdiği önem bellidir. Yeni göreve atandığı için Moskova'dan ayrılmak zorunda kalacağından yakınan Balabanova'ya söyledikleri, açılımlara verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir: "Bugünkü mücadelede, Ukrayna başlıca hedefimizdir." Böylece Komintern, bütün güçlüklere rağmen kadrolaşır, bina ve imkân açısından zenginleşir. Bu aşamada, görevle yurtdışına gönderilenlerden önemli bir bölümünün parti finansmanı konusunda uzmanlaşmış eski bir dost tarafından desteklendiklerini belirtmek ilgi çekici olacaktır. Bu eski dostun adı, Hanetskiy'dir...

Öte yandan, yurtdışında yerleşik Komintern büroları, komünist partiler bünyesinde –1919 güzünde Alman Komünist Partisi'ni bölen buhran gibi– bir kriz ya da fikir ayrılığı görüldüğü zamanlarda, Lenin'in bir aracı sayesinde ağırlığını hissettirmesine de yarar. Yukarıda sözü edilen krizde, Alman komünistlerin hemen hepsinin atıldığı hapishanede geçirdiği süre sonunda yerel koşulları iyi öğrenen Radek bu yolla Lenin'i daha ihtiyatlı yöntemlerin kullanılması gerektiğine ikna eder. O dönemde, Moskova bir çeşit devrimci iyimserlik içindedir, Buharin aşırı görüşlerin sözcülüğünü üstlenir, Lenin ise benimsenecek yöntem konusunda tereddüt içindedir: yapılması gereken Alman komünistleri birleşmeye ve gerçek bir kitle partisi kurmaya mı özendirmektir, yoksa o dönemdeki küçük komünist partinin desteklenmesi daha mı doğrudur? 1919 yılının sonlarına doğru Almanya'daki tartışmalar, devrimci hareketin yeniden doğmasının mümkün olabi-

21. Daha sonra, 1923 yılında, Çin'de Kuomintang'a danışmanlık yapacaktır.

leceğini gösterir. Üstelik Clara Zetkin, Alman komünizminin harekete geçmeye hazırlandığı bir sırada, Amsterdam bürosunun Berlin sekretaryasının önüne geçeceğinden bile çekinmektedir. Tam o sırada, 13 mart 1920'de iki Alman generali bir darbe gerçekleştirir ve Berlin'de, başına "şansölye" Kapp'ı geçirdikleri milliyetçi bir hükûmet kurarlar. Darbeyi sona erdiren, genel grev olacaktır: muhalefetin içinde en faal olanlar, yine sendikalardır. Öte yanda, Komintern tepki koymaya zaman bile bulamaz. Yine de –sonradan da olsa– Alman işçilerini kutlayıp başarılar diler, bu arada çelişkili yorumlar yapılmaya başlar. Almanya Komünist Partisi darbenin başarılı olabileceğini göz önünde bulundurarak, bir sosyal demokrasi fikrini kabul etmekle zaaf göstermemiş midir? Radek ve Béla Kun böylesi suçlamalarda bulunurken, soğukkanlılığını koruyan Lenin, komünistlerin ılımlı tavrını destekler, tutumlarının o günün koşullarında, yani güçsüzlük ve bölünme tehlikesi karşısındayken, en uygun tutum olduğunu açıklar. Lenin bir kez daha dış gelişmelerin üzerine Rus tablosu yansıtır ve Kapp Darbesi'ni Kornilov gelişmesinin bir benzeri olarak görür. Bu analiz geçerli ise, Alman devriminin "Ekim ayı" çok uzak değil demektir.

II. Komintern Kongresi

Almanya'da yeniden doğan umut, 1920 yazında toplantıya çağırılan II. Komintern Kongresi'nin arka planını oluşturur. Kremlin'e genel bir iyimserlik havası hâkimdir. Kolçak ve Denikin yenilmiştir. Dış askerî tehdit tümüyle ortadan kalkmamakla birlikte, neredeyse kaybolmuştur. Kopenhag'da Litvinov'un 12 şubat 1920'de İngilizlerle imzaladığı anlaşma, savaş tutsaklarının ülkelerine gönderilmesini sağlar. 2 şubat günü Polonya ile Estonya arasında imzalanan barış, Tallin'in Lenin tarafından görevlendirilen memurların yeniden örgütlemeye çalıştığı dış ticaret için çıkış kapısı olarak kullanılmasını sağlar. Rus devleti yavaş yavaş Avrupa sahnesindeki yerini almaktadır. Mart 1920'de toplanan IX. Parti Kongresi barışın hâkim kılınması ve devletlerarasında normal ticarî ilişkiler kurulması çağrısı yayınlar.

Kısacası, başlıca özelliği dünya devriminden başka tutunacak dalı kalmayan Rusya'nın kesin yalnızlığı olan 1919 yılı biter bitmez görüntü değişir, Rusya değişik sistemler uygulayan devletler dünyasının oyununu oynamaya hazır olduğunu açıklar. Çiçerin durup dinlenmeden komünist bölge ile kapitalist dünya arasında

barış içinde bir arada yaşama gereğini yineler. Radek bu kadarıyla da yetinmez, sistemleri farklı devletlerin karşıdevrimi desteklemeye kalkışmadıkları sürece Rusya'nın o ülkelerde devrimci karışıklık yaratmaktan sakınacağını açıklar.

Gerçekten de "barış içinde bir arada yaşamak" kavramı, Lenin'in söylemine girmiştir. Lenin nisan 1920'de son büyük eserini, *Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı*[22] adlı kitabını yazarken, böylesi bir iyimserliğin etkisi altındadır; Komintern'in 1919'da önerdiği oldukça yobaz görüşün terk edilmesi gerektiğini destekler. Enternasyonal'in kuruluşu reformizmin sonunu ilan etmiştir; 1920 yılında, koşullara uygun, mantıklı stratejiler benimsemek gerekir. Lenin örnek olarak, başarıya ulaşabilmek için yol boyunca öteki siyasal güçlerle uzlaşmak zorunda kalan Bolşevizm'in tarihini gösterir. Kuşkusuz sol radikalizmi bütünüyle mahkûm etmemekle birlikte, kitle hareketinin gelişimine olumlu bakan sendika ve parlamentoları kullanacak bir faaliyetten yana yer alır.

Ne var ki eser, Avrupa'daki durumun değiştiği 1920 yılında Lenin'in düşüncelerindeki belirli bir çelişkiyi de gizlemiyor değildir. Bir yandan Rus Devrimi'nin başarısının, izlenen yolun doğru olduğunu kanıtladığını belirterek, aynı sürecin devrim yapılacak her yerde taklit edilmesi gerektiğinde ısrar eder. Bolşevikler bu başarıyı partiye, partinin demir disiplinine olduğu kadar yıkılmadan onları destekleyen kitlelere de borçludur. Bu başarıya ulaşmak için uzlaşmak zorunda kalmışlardır, ama meşru tek uzlaşı, koşulların dayattığı uzlaşıdır. Faaliyetlerinin objektif koşullarını değerlendirmek, partilere düşer. Lenin burada partileri yönetenler ile kitleler arasındaki çözülmez bağdan söz eder. Önder diktatörlüğünden ya da kitle diktatoryasından bahsetmek, her ikisi de devrimin alanına girdiğinden, Lenin'in gözünde inanılmaz bir akıl kargaşasıdır. Oysa böylesi bir mantık yürütürken, Lenin Avrupa ülkelerinden çoğunun uzun bir işçi hareketi deneyimi olduğunu unutmuş gibidir. İçinde debelendiği çelişkinin özü de budur: öteki ülkelerin komünistlerini "kendi" toplumsal koşullarını, "kendi" tarihlerini hesaba almaya yöneltirken, bir yandan da devrime götürecek stratejileri belirlemeleri için onları Rus aynasına bakmaya çağırır.

Oysa eleştirisi gereksiz değildir. Solculuğun kıskacındaki Amsterdam Bürosu, işçilerin sendika faaliyetlerinden ve parlamento-

22. Nisan-mayıs 1920, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 41, s. 1-104.

dan uzak durmaları gerektiğini iddia eder. Enternasyonal'in cezası gecikmez: büro zaman geçirilmeden kapatılır, tüm faaliyetleri Berlin Sekretaryası'na devredilir. Karar, II. kongrede tartışılmayı beklemeksizin, Yürütme Kurulu tarafından verilir.

Rusya'nın 1920 baharında karşılaştığı yeni tehdit, dış dünyaya devrimci yıkıcılık kartını oynamak istemeyen bir devlet çehresi göstermeyi arzulayan Lenin'i rahatlatır. Bu kez Rus endişelerinin kaynağı, Polonya'dır. "Beyaz" generallerin Bolşevik iktidarını devirmeye çalıştıkları süre boyunca, bağımsız Polonya başkanı ve silahlı kuvvetler başkomutanı olan Józef Pilsudski, iki taraf arasında ihtiyatlı bir tarafsızlık sergiler. Polonya'nın Rus bölgesinde doğmuş olduğundan, generallerin zaferinin çarlığa geri dönüşe neden olmasından çekinmektedir. Ne var ki, yüzyılın başında sosyalizme eğilmiş (Sosyalist Parti'nin yayın organı *Rabotnik*'in kurucusudur), daha sonra tutkulu bir milliyetçiliğe dönerek bağımsızlık yanlısı bir hareketin başına geçmiştir. Onun gözünde Bolşevikler "beyaz" generallerden daha güvenilir olmamakla birlikte, beyazların zafere daha yakın olduğu dönemlerde bile, savaşta yıpranmalarını beklemiş, bu arada hiçbir tarafa yardım etmemiştir. Beyazların yenildiği belli olur olmaz, Pilsudski Bolşeviklerin de güçsüzlüğünü doğru değerlendirir ve harekete geçme zamanının geldiğine karar verir. Eski çarlıktan koparılan bağımsız devletlerin –Baltık Devletleri, Ukrayna, Beyaz Rusya– kurulup pekişmesini destekleyerek, sovyet devletinin çevresinde tampon ülkeler oluşturmak, Rusların geleneksel saldırganlıklarından vazgeçerek komşularına karşı daha dikkatli davranmalarını sağlamak ister.

Pilsudski herhangi bir uzlaşı için Ukrayna'nın bağımsızlığını şart koşar; Lenin de böyle bir olasılığın sözünü bile ettirmezken, iki adam arasında bir orta yol bulmak mümkün olmaz. Çiçerin tehlikeyi savuşturmak için Pilsudski'ye Almanların lehine çalıştığını, Fransızlarca desteklenecek Polonya'nın ilk hareketinde Almanya'nın Rusya cephesine geçip intikam alma fırsatını kaçırmayacağını anlatmaya çalışır.[23] Uyarıları boşa gider, Polonya birlikleri Ukraynalı Ataman Simon Petliyura'nın askerleriyle birleşerek Kiev'e saldırır, mayısta kente girerler. Polonya-Ukrayna birliklerinin karşısındaki Kızıl Ordu askerlerinin başında çar dönemi subaylarından genç bir general, Mihail Tuhaçevskiy vardır. Polonya ordusunun muzaffer yürüyüşü giderek yavaşlar. Onların

23. Bu görüş hakkında, *Documents on the Foreign Policy of the USSR*, Moskova, 1957, c. 2, s. 370, 371.

yanında savaşan Ukraynalılar böylesi bir ittifakın gerekliliğine inanmamaktadır. Ukrayna köylüsü Bolşeviklere olduğu kadar, devrimden önce bölgeyi inleten büyük toprak sahipleriyle özdeşleştirdiği Polonyalılardan da nefret etmektedir. Polonyalıların toprak talepleri ve geleneksel Rus-Polonya düşmanlığı Rusların ulusal duygularını uyandırır; çar ordusundan birçok subay Polonyalı düşmana karşı savaşmak üzere Kızıl Ordu'ya katılır. Böylesi uzmanlarca yönetilen, ulusal bir savaşa dönüşmek üzere olan çarpışmadan esinlenen Kızıl Ordu haziranda saldırıya geçer, düşman birliklerini püskürtür, temmuz sonunda Polonya sınırlarına varır.

Bu aşamada Lenin önemli ve o ana kadar duyulmamış sorunla bir problemle karşı karşıyadır: orada durmak mı gerekir? Yoksa muzaffer ilerleyişi sürdürerek, Rus zaferinin harekete geçirmekte gecikmeyeceği devrimci sarsıntıdan yararlanarak Polonya'da yeni bir rejim kurmak daha mı doğru olur?

Lenin o güne kadar uluslararası siyaset alanında hep ihtiyatlı davranmıştır. Böylesi yaşamsal bir karar alması gerektiği anda, Polonya sorununun iki yönü olduğunu görür: savaş bakımından, bu sorun uluslararası ilişkiler kapsamına girer; öte yandan devrimin ilk halkasını oluşturması da mümkündür ki, bu durumda savaş uluslararası alandan çıkıp dünya devrimi stratejisini ilgilendirmeye başlar. Temmuz 1920'de tedbir yerini heyecana bırakır ve devrimci çözümde karar kılar. Ona göre konu, Polonya'yı aşmaktadır. Devletlerarası bu savaşın devrimci savaşa dönüşerek, Polonya üzerinden Alman proletaryasına uzanmaya yardımcı olabileceğini, Kızıl Ordu'nun yaklaşmakta olduğunu gören Alman işçilerini ayaklanmaya götürebileceğini görür. Lenin 1917'de Buharin'in savunduğu, kendisinin ise ütopya olarak nitelendirip reddettiği savaşın devrimci savaşa dönüşmesi kavramını temmuz 1920'de bu kez kendi görüşüymüşçesine benimsemektedir.

Gerçekten de koşullar değişmemiş midir? Rusya iç savaşı kazanmış, Beyaz birlikler ve Polonya-Ukrayna orduları karşısında gücünü kanıtlamıştır. Başta Polonya, sonra da Alman proleterleri Kızıl Ordu'nun, devrim yapmayı başarmış ilk proletarya ordusunun çağrısına nasıl direnebileceklerdir? Apansız ortaya çıkan bu tarihî fırsat ile Komintern'in birkaç gün içinde açılacak toplantısının aynı günlere rastlaması, kaderin bir işareti olamaz mı? Moskova'da toplanan ve "Berlin üzerine yürüyüşün" başarısını gören komünist partiler devrimci harekete katılmaya karar vereceklerdir kuşkusuz.

Lenin'in temmuz 1920'de aldığı bu karar, bir bakıma 1917'dekinin tekrarıdır. O dönemde özlemini çektiği "kıvılcım" şimdi dünyayı ateşe vermek üzeredir, bu nedenle Kızıl Ordu'ya ilerleme emri gönderir. Polonya komünistlerinin, kalabalık ve güçlü olduklarından, ilk fırsatta ayaklanacaklarından emindir. Her ne kadar Polonya asıllı bazı danışmanları Lenin'e ihtiyatlı olmayı önerirler ve Polonyalıların milliyetçi ruhunun –işçiler için bile– her türlü duyguya üstün geleceğini, sınıf çatışmasını gölgede bırakacağını hatırlatmaya çalışırlarsa da Lenin uyarılara kulak asmaz, Kızıl Ordu'nun en kısa zamanda Alman sınırına doğru ilerlemesini buyurur. Bu ordunun koruması altında, Polonya'da bir Geçici Devrim Komitesi kurulmasına, başına da Çeka'nın kurucusu Dzerjinskiy ile yardımcısı Jan Unşliht ve Julian Marchlewski gibi Polonya asıllı Bolşeviklerin getirilmesine karar verir.

II. Komintern Kongresi 21 temmuzda Moskova'da böylesi bir sahnede açılır. Kongre 7 ağustosa kadar sürerken, Tuhaçevskiy komutasındaki Kızıl Ordu Varşova'nın dış mahallelerine girer. Kongrenin havası, Kızıl Ordu'nun zafere yürümesinin verdiği heyecanla yüklüdür. Her şey, delegelerin temsil yetkilerinin tartışmalı ve sayılarının az olduğu 1919 kongresinden farklıdır: bu kez, otuz yedi ülke ve altmış yedi örgütü temsil için gelen iki yüz on yedi delege vardır. Uzaktan gelen delegeler, karşılaştıkları görkemli kabulden Rus devletinin iktidarını pekiştirdiğini anlar. Çalışmalar önce Petrograd'da, Tauride Sarayı'nda başlar, sonra Kongre Moskova'da, Kremlin'de toplanır. Birinci kongrenin tersine, bu kez toplantıya uluslararası yaklaşım hâkimdir: konuşmalarda Almanca, Rusça, Fransızca ve İngilizce kullanılır, Rus delegeleri düşüncelerini genellikle Almanca ifade ederler.

Zinovyev'in açtığı kongreye, hemen her konuda söz alan Lenin, Buharin ve Radek hâkimdir. Lenin daha hemen başlangıçta Polonya meselesine eğilir ve Alman Paul Levi'nin "tüm ülke işçilerini grevler ve gösteriler düzenleyerek Polonya'ya yardım etmeye, Rusya'ya bir darbe vurulmasını önlemeye" çağıran önerisini destekler.

Dünya devriminin yaklaştığı düşünülen bir dönemde toplanan II. Komintern Kongresi, birincinin aksine, devrimci davayı Rus Devrimi'yle özdeşleştirmemek, dünya devriminin koşullarını ve stratejisini tartışmak açısından çok daha gerçekçidir. Dünya devrimini gerçekleştirebilmek için, Komintern'in gerçek bir devrim partisine dönüştürülmesi gerekir: bu nedenle tüm komünist partilere dayatılacak yirmi bir –başlangıçta on dokuz– koşul sapta-

nır, bu koşullarla Enternasyonal disiplini dokunulmaz, merkezî, hiyerarşik bir kurum olarak ortaya çıkar; bu görünümü tümüyle Lenin'in parti kavramını yansıtır.

Yukarıda sözü edilen yirmi bir koşulun kabulü, Enternasyonal'i gerçekten de Lenin'in eseri yapar: artık tüm komünist partiler, onun yirmi yıl önce kurmuş olduğu partinin izinden gidecektir. Lenin'in arzusu doğrultusunda olmasa da, başlangıçta aynı ilkeler ve amaçlara bağlı partilerin "ortak yuvası" olarak hizmet edecek, oldukça esnek bir yapıya sahip bir kuruluş olarak düşünülen Komintern, kuruluşundan sadece bir yıl sonra, ulusal büroları aracılığıyla tüm dünyaya yayılmış gerçek bir parti niteliğine kavuşur. Parti disiplini her şeyden önce gelir, ulusal parti ya da örgütler Enternasyonal'in belirlediği kural ve stratejilerden ayrılamaz. Enternasyonal'in kararlaştırdığı, hatta kararlaştıracağı ilkelerin tersine hareket eden partileri "arındırmak" ya da dışlamak, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'nın son sözünde de belirttiği gibi, herkesçe kabul edilen disiplin kuralının gereğidir. Komintern otoritenin ve birliğin merkezidir; bu nedenle tüm bilgiyi elinde tutar, dünya proletaryasının bilinci olarak doğruyu söyler, kısacası kendi disiplinini uygulayarak, bu disipline karşı gelenleri uzaklaştırır.

Enternasyonal'in tarihi, komünist hareketin merkezîleşmesinin birçok ülkeye, birçok konuda ödettiği bedellerle doludur. İkinci kongreye katılan delegeler kendilerine önerilen ilkeleri fazla tartışmadan, çoğu kez oybirliğiyle kabul ederler.

Tartışma konusu olan diğer noktalar gibi burada da Lenin'in savları önceden belidir:[24] hükûmet başkanı olarak üstlendiği ağır sorumluluklara rağmen hazırlık aşamasındaki çalışmaları, kongreye verdiği önemi kanıtlar. Ne var ki onu en çok düşündüren Komintern'in gelecekteki stratejisi, özellikle de –Zinovyev bu konuda Lenin'in sözcülüğünü üstlenemez– Buharin'le birlikte sözcüğü olacağı uluslararası durum olacaktır. Genellikle komisyonda görüşülen milliyet ve sömürge konuları öylesine hararetli tartışmalara sahne olur ki, genel kuruldan çok daha kalabalık bir dinleyici kitlesi çeker. Lenin'in bu konuda ayrıntılı bir hazırlık çalışması yaptığı doğrudur.[25]

I. Komintern Komitesi bu konuya hiç eğilmemiştir ama bu kez, 1920 yılındaki toplantı sadece Avrupalı devrimcileri değil, bazı

24. "II. Komintern Kongresi Üzerine Tezler" haziran-temmuz 1920, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 41, s. 159-212.

25. Katılma koşulları konusunda "Komünist Enternasyonal'e Katılma Koşulları", age., s. 204-211 ve "Komünist Enternasyonal'e Katılma Koşullarından Yirmincisi", age., s. 212.

Asyalı katılımcıları da ağırlayarak, ne denli yayıldığını kanıtlamaktadır. Devrim Rusya'nın sömürge sınırlarında gelişir, bu gelişmeyi daha 1916 yılındaki yazılarında öngören Lenin de Enternasyonal'in bu konudaki stratejisini belirlemesini ister. Açılan tartışmalarda beliren üç tavırdan en az ikisi daha önceki Avrupa komünist partileri toplantılarında hiç değinilmemiş görüşlerdir.

Birincisi, oldukça klasiktir: bu tutuma göre sınıf savaşının ürünü olan devrimin merkezi Avrupa'dadır ve Enternasyonal'in stratejisinde Avrupa'nın öncelikli bir yeri olması gerekir. Bu görüşün başlıca destekçisi, İtalyan Serrati'dir. Serrati, Lenin'in ilk oturumda sunduğu ve "dünya emperyalizminin çökmesi için her ülkenin içinde sömürülmüş ve ezilmiş işçilerin ayaklanması, (...) o güne kadar tarihin dışında tutulan yüz milyonlarca insanla el ele tutuşması" gerektiğini ileri süren raporu[26] şiddetle eleştirir. Serrati bu kavramı tümüyle reddeder, Lenin'in yaklaşımının Batı proletaryası için tehlikeli olacağını savunur.

Ne var ki hem Lenin'in hem de Serrati'nin karşısına dikilen asıl tartışmacı, Doğulu hareketlerin desteği olmazsa Batı'da devrim gerçekleşemeyeceğini, "devrimci milliyetçiliğin Avrupa emperyalizmini yıkacağını"[27] kanıtlamaya kararlı Hint komünistlerinin temsilcisi M. N. Roy'dur. Onun gözünde, dünya devriminin anahtarı Doğu'dadır.

Lenin Avrupa dışındaki gelişmelere aşırı önem verdiği için Serrati'nin eleştirileriyle karşı karşıya kalsa da, Doğulu devrimlere öncelik tanımaya çalışan, böylelikle sınıf çatışmasının Marksist yorumunu sorgulayan Roy'un görüşlerine yaklaşma yanlısı da değildir. Serrati ve Roy'un ortasında, daha ılımlı bir görüşü savunur, kongrenin tümünün bu görüşü desteklemesini sağlar.

Serrati'nin yaşlı kıta komünistlerinin çoğunun paylaştığı aşırı Avrupa merkezli tavrı tartışmaları fazla etkilemese de, Rus ile Hintlinin arasındaki görüş ayrılıkları Lenin'in bir süre sonra kendi ülkesinde karşılaşmak zorunda kalacağı sorunların habercisidir. Katılımcıların büyükçe bir bölümüne, entelektüel alanda yapıldığı izlenimi veren tartışmanın Lenin için çok somut bir içeriği vardır: o sadece Enternasyonal'in kurucusu değil, aynı zamanda da sovyet hükûmetinin başıdır; bu bağlamda ülkesi için, Avrupa dışında, Rusya'ya düşman sömürgeci güçlerin altını oyabile-

26. "II. Komintern Kongresi İçin Milliyet ve Sömürge Meseleleri Hakkında İlk Denemeler", c. 41, s. 161-168 ve "Tarım Meselesi Hakkında İlk Denemeler", age., s. 169-182.

27. "Uluslararası Durum ve Komintern'in Temel Görevleri Hakkında Rapor", 19 temmuz, age., c. 41, s. 215-235.

cek müttefikler de bulmak zorundadır. Boyunduruk altındaki ülkelerde bulacağı müttefikler –bunu hep söyler– ulusal savaşın öncü güçleri olan burjuvazidir, yoksa bu konuda uzlaşan Serrati ve Roy'un kabul ettirmek istedikleri gibi, henüz varlığından bile emin olmadığı proletarya değil. Lenin 1907 Stuttgart Kongresi'nden 1920'deki Komintern toplantısına kadar sömürge meselesinde çok tutarlı bir tutum sergiler. Daha çok önceden, sömürgeci ülkelerdeki komünistlerin bile sömürge milliyetçilerinden destek alma düşüncesine yanaşmayacaklarını anlamıştır. Serrati'yle çatışması, bu düşüncesinde ne denli haklı olduğunu bir kez daha kanıtlar. Hastalıktan bitkin düşüp yataktan kalkamayacağı güne kadar Enternasyonal içinde, III. ve IV. kongrelerde, bazı Avrupalı komünistlerde görülen "sömürgeci" olarak nitelendirdiği tutuma karşı mücadele edecektir.

Lenin Avrupa ve Doğu'nun devrimci ve milliyetçi hareketlerini omuz omuza savaşmaya yönelten bir stratejiyi destekleyip, Doğu milliyetçiliğini ateşleyecek toplumsal güçlere dayanırken, geç de olsa geçekleşecek devrimlerin Rus örneğine uyacağını öngörmekten de geri durmaz. Lenin'e göre kapitalizm aşaması önlenebilir; sayıca çok az işçilerin yerine köylülerin, genel anlamda "çalışanların" yani kısaca "sömürülenlerin" omurgasını oluşturduğu sovyetler modelindeki bir sistemle doğrudan sosyalizme geçilebilir.

Lenin Avrupa dışı toplumlar konusunda böylesi gerçekçi bir görüşle hem Rus Devrimi'nin meşruluğunu hem de önerdiği modeli güçlendirir. Burada da karşınıza çıkan, sadece devrimci değil, aynı zamanda Rusya'yı yöneten kişidir: Lenin'in gözünde, iki niteliğin birbirinden ayrılması söz konusu olamaz.

Kongre çalışmalarına bir göz atmak bile, iki önemli yorum doğuracaktır.[28]

Birinci yorum, Lenin'le ilgilidir. Rusya'yı devletler toplumuna kabul ettirmeye çabalayan bir devlet adamı olarak, II. Komintern Kongresi'nde orkestra şefi rolüne soyunmaktan çekinmez. Kuşkusuz 1919'da da aynı çabayı göstermiştir. Ne var ki I. kongre dünya çapında ses getirmeyen, mütevazı bir toplantıdır. Oysa 1920 kongresinin çevresindeki propaganda öylesine yoğundur ki, tüm devlet sorumluları gözlerini, yönettikleri dünyanın sonunu getirmeyi amaçlayan bu toplantıya diker. Bu toplantıda ortaya çıkıp sahne alan Lenin artık sadece basit bir hükûmet başkanı de-

28. II. kongrenin sonunda dört ayrı dilde, Almanca, İngilizce, Fransızca ve Rusça yayın yapılmıştır. Buradaki alıntılar Rusça *Vtoroy kongress Kominterna*'ya aittir, Moskova, 1921.

ğil, yürürlükteki düzeni yıkmaya, tüm devletleri imparatorluklarından etmeye yeminli bir devrimcidir.

1920 yılındaki bu tutum, Lenin'in dünya devrimine inancını kanıtlar. Sadece Sovyetler'in yönetimindeki dünya devletinin beklentisi içindeyken bile, devlet adamıdır. Ne var ki o anki görevini büyük düşünden de hiç ayırmaz. Öte yanda, dünya devrimi fırsatının giderek uzaklaşmakta olduğu III. Kongre sırasında devrimci Lenin fazla göze çarpmayacak, devlet adamı kimliği, büyük sarsıntıların destekleyicisi Lenin'i arka plana itecektir. Katılacağı son kongre olan dördüncüsündeyse, neredeyse dilsiz bir tanık olarak kalacak, buna rağmen görüşlerini hazırlamaktan, tartışılacak konular hakkında yazılar yazmaktan geri durmayacaktır. Ne var ki 1920'de örgütün başına geçip devrimci stratejileri belirlemek için sabırsızlandığı kadar, devletçi bir tavır takındığı ölçüde güvenliğe kavuşacak Sovyet devleti ile "evrensel" devrim projesini birbirinden ayıracaktır.

Yapılması gereken ikinci yorum, 1920 yılında Rus örneğinin Komintern içinde ne denli önemli olduğuyla ilgilidir. Belki de bu önemin nedeni, Komintern'in, 1919 toplantısının tersine, örgütlenme ve sürekli bir kurum olarak kalmak için yapılanma kurallarını belirleme aşamasında olmasıdır. 1920 yılında Rusya'nın gerek kendi sınırları içinde, gerekse de Polonya'da kazandığı askerî zaferler, II. Kongre'nin toplandığı o günlerde Rus Devrimi'nin sadece sıradan bir başarı olmadığı, aynı zamanda da dünya devrimine dönüşmek üzere olduğu izlenimi yaratır. Lenin devrimin yayılması için, tüm komünistleri, kendi partisinin uzantısına benzemeye başlayan Komintern bayrağının altında toplanmaları için zorlar. Kuşkusuz bu dayatmanın nedeni, herkese sadece Rus örneğini uygulatmak, Rus Partisi'nin hâkimiyetini kabul ettirmek değil, devrimin ülke sınırlarını aşmasıdır; ne var ki "evrensel" düş ortadan kaybolduğunda, geriye kalacak olan sadece Rus modeli ve herkesin Rus hâkimiyetindeki Komintern'e itaat zorunluluğudur. Lenin, farkında olmadan, acemi büyücülük yapmış gibi görünecektir.

Kongre sona erer, delegeler devrimlerin hemen birkaç günde gerçekleşeceğinden emin, dağılırlar. Rus birlikleri Varşova'dadır. Polonyalıların beklediği yardım gelmez. İmdat çağrılarını alan İtilaf Devletleri sessiz kalır. Alman liman işçileri Polonya'nın parasını ödediği malların Gdansk'tan çıkarılmasını önler. Ne var ki başkentte milliyetçi bir silkiniş yaşanır; Polonyalı sosyalistler işçi birlikleri kurarak Kızıl Ordu'nun yaydığı sınıf dayanışmasına

karşı ulusal dayanışma sloganını kullanır. Sivil toplumun ayaklanıp kenetlenmesi, cesareti kırılmış Polonya askerini etkiler, her yönden karşı saldırılar başlar. Saldırılar öylesine şiddetlidir ki, Tuhaçevskiy'in Kızıl Ordusu bir hafta kadar kısa bir sürede General Sikorski'nin askerleri tarafından kuşatılır, on binlerce tutsak verir, geri kalanlar her yöne kaçışır. Budenniy'in birlikleri de daha talihli değildir, Rus ordusunun dağıldığını gören Polonyalılar Moskova'ya kadar ilerlemeyi düşünür. Lenin'in yapacak tek şeyi vardır: yenilgiyi kabul etmek, barış çağrısı yapmak, çarpışmaların hemen kesilmesini sağlamak için, toprak kaybına razı olmak.

Onursuz barışı tartışmak için görevlendirilen, Brest-Litovsk'tan da tanıdığımız Yofe'dir. Önce, 12 ekimde ateşkeş imzalanır, sonra da 18 mart 1921'de Riga Barış Antlaşması kabul edilir. Ukrayna'nın ve Beyaz Rusya'nın önemli bölümleri Polonya'ya terk edilmekle birlikte, Ukrayna'nın ekonomik açıdan öncelikli bölgeleri Rusya'ya kalır.

Lenin, Clara Zetkin'le konuşurken, yenilginin nedenlerini inceler:[29] "Polonyalılar Kızıl Ordu'yu gördüklerinde bir kardeş ordunun değil, düşman ordusunun geldiğini sandılar. Polonyalılar devrimci gibi değil milliyetçi gibi hareket ettiler." Radek'in tüm uyarılarına rağmen, çocuksu bir iyimserliğe kapıldığını kabul eder. Bu konuda onu daha da üzen, komünistlerin çoğunluğuna karşı ulusal dayanışmayı savunanın, bu dayanışmanın göz ardı edilmemesi gerektiğini savunanın da kendisi olmasıdır. Clara Zetkin ödenen bedelin ağır olduğunun altını çizer: Polonya bozgunu Almanya'da devrim hareketini bir daha doğrulamayacak ölçüde yıkmıştır. Yaptığı hatanın bilincinde olan Lenin, bir başka olumsuz sonucun da altını çizer: bozgun sadece bağımsız Polonya'yı kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda da Versailles Avrupası'nı ve bu Avrupa'yı doğuran antlaşmayı da pekiştirmiştir.

Ne var ki barış antlaşması tüm Rus güçlerini bir elde toplamasına ve iç savaşın son kalelerini de yıkmasına fırsat verir. Vrangel'in ordusu Kırım'a kadar çekilir, sonra da panik içinde gemilere doluşarak Türkiye'ye kaçar. Güney Rusya'nın Sovyet yönetimine girmesiyle birlikte, geriye aşılması gereken tek bir engel kalır: bir zamanlar Japon ordularıyla arasında tampon oluşturduğu için Sovyet yönetiminin hoşgörüyle baktığı Uzakdoğu Cumhuriyeti. Ne var ki 1921 yılının sonunda Rusya Japonların Sibirya'da bulunmalarını engelleyecek kadar güçlüdür, bu nedenle artık bir tampon ülkeye ihtiyacı olmadığı kanısındadır. Rus orduları 1922

29. Zetkin (Clara), *Reminiscences of Lenin*, Londra, 1929, s. 19-22.

sonunda Uzakdoğu Cumhuriyeti'ne girer ve topraklarını sovyet yönetimine katar.

Doğu, vekalet yoluyla devrim

II. Kongre delegeleri ülkelerine döndükten sonra, Bolşevikler gerçeklerle karşı karşıya kalır: evet, Rusya devrimin beşiğidir, ama kendi türünde tektir ve öyle kalmaya da mahkûmdur. Bu koşullar altında, devrimci ülke olarak ayakta kalabilecek midir? Lenin bu varsayımı hiçbir zaman düşünmemiştir, o ağustos ayında da kabul etmeyecektir. Uzun zamandan beri devrimi sadece Avrupa değil, dünya boyutunda tanıtmıştır; artık bu kanısını sınamanın, daha önceki analizlerinin ötesine geçmenin, Hintli Roy'la el ele vererek sömürülmüş kitleleri harekete geçirmenin, böylelikle Batı proletaryasının durgunluğunu kırmanın zamanı gelmiştir. Lenin için Varşova önündeki bozgun iyimserliğin etkisinde kalmış bir stratejinin ürünü değildir sadece; milliyetçiliğin tutsağı olan Polonya proleterleri de en az strateji kadar suçludur. Tıpkı hiçbir hareket göstermeden Kızıl Ordu'nun yaklaşmasını izleyen, durumdan yararlanmak, ayaklanıp peşine Polonyalıları da katarak Kızıl Ordu'yla birleşmek için en ufak bir gayret sarf etmeyen Alman proletaryası gibi. Artık Lenin için eski içgüdülerine dönmek ve Batı proletaryasının "arka bahçelerine" yönelmekten başka çare yoktur. II. Kongre, Lenin-Roy diyaloğunu sürdürmeyi programına almıştır; Bakü Kongresi bunun için iyi fırsat olacaktır.

Kaldı ki Bakü Kongresi türünün tek örneği de değildir. Stalin daha 1918 kasımında I. Müslüman Komünistler Kongresi düzenlemiş, kongrenin sonunda da Rus Komünist Partisi, Müslüman örgütleri için bir Merkez Büro *(Musburo)* oluşturmuştu. O zamanki amaç, dağınık örgütleri toparlayıp düzenlemekten ibarettir. Bir yıl sonra, kasım 1919'da aynı amaçlarla toplanan II. Doğu Hakları Komünist Örgütleri Kongresi'nin açılışını, çok önemli bir rapor[30] sunan Lenin yapar: "Biz Ruslar, İngiliz, Fransız ya da Alman proleterlerinin tamamlayacağı bir esere başlıyoruz. Yine de başta Doğulular olmak üzere, sömürülmekte olan halkların, tüm çalışanlarının yardımı olmadan, zafere ulaşılmayacağının bilincindeyiz. Tek başına öncü gücün (Batı proletaryasının) komünizm aşamasına ulaşamayacağını kabul etmek zorundayız." Doğu

30. "Tüm Rusya Doğu Komünist Örgütleri Kongresi İçin Rapor", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 39, s. 318-331.

meselesi hakkındaki karar şöyle başlar:

"I. Kongre, Doğu'nun katkısı olmadan sosyalist dünya devriminin gerçekleşemeyeceği inancındadır."

Böylece, II. Enternasyonal Kongresi'nden sonra, eylül 1920'de Bakü'de toplanan I. Ezilmiş Halklar Kongresi, Lenin'in 1919'da belirlediği çizgiye uygundur. II. Komintern katılımcılarının Bakü Kongresi'ne karşı olmaları bir yana, içlerinde bu toplantıya önem veren bile yoktur. Onlara göre Avrupa'da devrimin eli kulağındadır, hepsi de devrime katılmak için ülkelerine dönmekte acele eder; Sovyetler'in uç sınırlarında bir yerlerde, onlara göre marjinal sayılabilecek bir konuda yapılacak tartışmaların hiçbir değeri olamaz. Oysa Bakü toplantısında, dokuz gün (1-9 eylül) boyunca esen hava bambaşkadır. Her şeyden önce, Bakü toplantısına katılanların, Kremlin'deki görkemli koridorlarda gezenlerden farklı olmaları nedeniyle. Bakü'deki katılımcıların büyük çoğunluğu Doğuludur. Gelen bin sekiz yüz doksan bir delegeden iki yüz otuz beşi Türk, yüz doksan ikisi İranlı, sekizi Çinli, sekizi Kürt, üçü Arap'tır; diğerleri de eski çarlığın Rus olmayan bölgelerinden Orta Asya ve Kafkaslar'dan gelmektedir.

Rus Çarlığı'nın eski halklarının büyük çoğunluğu –başta Türkistanlılar– sömürge tecrübesi yaşamış, devrimi sömürge ortamında görmüştür.[31] Avrupalı komünistlerin aksine, Marksist tartışmalara alışık olmasalar da, deneyimlerini anlatmak, şu anda yaşadıklarını paylaşmak istemektedirler: sömürgelerde devrim, herkesin rolü, sömürgeciler ile sömürülenler arasındaki ilişki... Onların gözünde bu toplantı, Batılı komünistlerin gerçeklerden tümüyle uzak, olabildiğince kuramsal düşüncelerine, tecrübenin de katkısını sağlamak için uygun fırsattır. Daha başlangıçta, konu hakkındaki görüşlerini acımasız bir cümleyle ifade ederler: "Hâlâ egemen sınıf davranışını koruyan komünistlerin Müslümanları kul gibi görmeleri."[32]

Bu kendilerinden emin, talepkâr delegelerin karşısında Komintern yönetimini şu isimler temsil eder: Rus Devrimi'ni yalnızlığından kurtarma çarelerinden ve Batı devrimini unutmak zorunda olduğundan başka bir şey düşünmeyen Zinovyev; Enternasyonalci Béla Kun ile Avrupa'da bozguna uğrayan devrim girişimlerinin dehşetinden kurtulamamış Radek; Türkistan'daki devrimi yakından izleyen, bu konularda Lenin'e danışmanlık yapan Georgiy Safarov; ve devrime kadar Menşevik kalan fakat Doğu

31. Safarov (G.), *Koloniyal'naya revolyutsiya, opıyt Turkestana*, Moskova, 1921.

32. Safarov (G.), age., s. 97.

konusunda uzman olduğu ve partinin bir Doğu stratejisi ile bu stratejiyi uygulamak için kurulmuş organları olması amacıyla Lenin tarafından Bolşevik Partisi'ne alınan Mihail Veltman ya da Pavloviç. Hemen hepsi, Bakü'yü son fırsat kongresi olarak görür. Onların görevi Marx ve Lenin hakkında pek bir şey bilmeyen, fakat ulusal özgürlükle aynı anlamı taşıyan bir devrimi gerçekleştirmeye kararlı bu Doğuluları harekete geçirmektir.

İki grup arasında, büyük bir anlaşmazlık vardır. Kominterniciler bir avuç insandır ama, kendi aralarında başkanlık divanını oluşturur, başına da Zinovyev'i getirirler. Salona hâkimdirler, Moskova'da kendini "dünya devrimi partisi" olarak adlandıran Komintern'i temsil ederler. Karşılarındaki siyasal gücün bilincindeki Safarov dışında hepsi, bu kitleleri ayaklandırarak kendi amaçları –dünya devrimi, diğer bir deyişle, her şeyden önce Avrupa devrimi– uğrunda çalıştıracaklarından emindir, bu amaca varmanın yöntemlerini belirlemeye çalışırlar.

Başlangıçta her şey basit görünür. Zinovyev kongreyi açıp konuşmasının sonunda "emperyalizme karşı kutsal savaş" çağrısı yaptığında, dinleyenlerin heyecanını tarif etmek güçtür. Cevap olarak "cihat!" çığlıkları atarlar, arada "Yaşasın Enternasyonal!" sesleri de duyulur, ama en yaygın olan slogan "Yaşasın Doğu ayaklanması"dır. Ne var ki söz sırası Doğulu delegelere geldiğinde, konuşmaların büyük çoğunluğu Doğu'nun özellikleri ve kendine özgü koşulları çevresinde toplanır. Komintern stratejisinde önceliğin Doğu devrimine verilmesini isterler. Batı'daki devrimci durgunluk, yakın gelecekteki özgürlük hareketlerinin Avrupa dışından geleceğinin, kendi bölgelerinden kaynaklanacağının belirtisi değil midir? Kominterncilerin şaşkın bakışları altında, söylemleri tümden tersine döner. Doğulu "komünistler" için tarih onların yaşadığı bölgelere doğru ilerlemektedir, Avrupa'da devrimci umudun yeniden dirilebilmesi için, Doğu devriminin başarılı olması gereklidir. Hem, bir ayağı Avrupa'da, öteki Asya'da olan Rusya bu bakış değişikliğinin göstergesi değil midir? Devrim bu ülkede, Avrupa'nın en geri ülkesinde hayat bulmuştur; başlattığı hareketin gelişmesinden yararlanmak için de Doğu'ya dönmek zorundadır.

Zinovyev ve arkadaşlarının varlıklarından bile haberdar olmadıkları beceriksiz konuşmacılarca –Narbutabekov, Rıyskulov vs– ifade edilen bu görüşler, daha önce Sultan Galiyev adlı bir Tatar tarafından da ileri sürülmüştür: Sultan Galiyev daha 1919'da yazdığı makalelerde Rus Devrimi'nin dünya devrimine dayanma

arzusunun doğru olduğunu, ama bu dayanağı Batı'da aramanın bozgun nedeni olacağını belirtmemiş midir?[33]

Daha sonra kırsalın kentleri kuşatması ve "Bundan böyle devrim rüzgârı Doğu'dan esecektir" gibi Çin düşüncelerinin habercisi olan, devrimin ağırlık merkezini değiştirmeye yönelik böylesi sarsılmaz bir arzu karşısında başkanlık divanındaki Komintern yöneticileri ileri sürülen tezleri onaylamaz ve II. Kongre'de alınan kararların gerisinde kalan sonuçları kabul ettirir. Radek, Béla Kun ve Pavloviç'in girişimleriyle dünya devrimini destekleyip güçlendirmekten başka görevleri olmayan (Lenin'in gözünde dünya devriminin içinde yer alması gereken) Doğu halklarının kurtuluşu *ikinci derecede* önemli sayılır. Kominternciler Doğu'nun Batı devrimi karşısında ikinci bir seçenek olarak görülmesini kesinlikle reddeder. Komintern'in bu tutumunun sonucunda oluşan strateji Doğu'daki mücadele koşullarını olabildiğince Batı'dakilere yaklaştırmak doğrultusundadır. Doğu devriminin kendine özgü koşullarını tümüyle reddedemeyen Komintern yöneticileri, Bakü'de bu özelliklerin geçici olduğunun altını çizmekle yetinir. Bu tutumlarıyla, Lenin'in önerilerinden uzaklaşırlar. Ne var ki, gerilemelerinin nedenini anlamak güç değildir: dokuz günlük tartışmalar boyunca, Doğu'daki milliyetçi ve devrimci hareketin kendi denetimlerinden çıktığını, Doğu komünizmi ile Batı komünizmi arasında ortak amaç olamayacağını, karşılarındaki insanların kapitalist ya da komünist olsun, Batı'dan tümüyle koparak özgürlüklerine kavuşmak, hatta öç almak isteğinde olduklarını anlamışlardır.

O dönemde Mao Zedong'un adı Komintern'de henüz duyulmamıştır. Ne var ki Mao'yu Bakü'de temsil edenlerin dikkatini Sultan Galiyev çeker. Galiyev'in 1923 ve 1928 yılları arasında tamamladığı teorik çalışmalarından çıkan sonuç, ezilenlerin bir proletarya oluşturduğu Batı ile ezilenlerin birer *ulus* oluşturduğu, –sömürüldükleri için de ayrıca proleter olan– Doğu arasındaki temel farkın hiçbir zaman kapanamayacağıdır. Galiyev Doğu'nun kurtulmasının Batı'nın tüm sınıflarıyla uyguladığı sömürü düzeninin yerini, Doğu'nun proleter "uluslarının" Batı üzerindeki diktatoryasının almasıyla mümkün olacağının altını çizer.[34]

Zinovyev ve arkadaşlarının Doğulu komünistlerin görüşlerini reddetmeleri –burada II. Kongre'nin sonuçlarını görmek müm-

33. Galiyev (S.), "Doğu'da Toplumsal Devrim", *Jizn' Natsiyonal'nostey*, no 38 (46), 05.10.1919; 39(47), 12.10.1919; 42 (50), 02.11.1919.

34. Arşaruniy, Gabidullin, *Oçerkiy panislamizma i pantyurkizma v rossiy*, Moskova, 1931, s. 76-91, özellikle s. 78.

kündür– Komintern tarafından belirlenen, Enternasyonalci olduğunu iddia eden herkes tarafından en ufak bir sapma olmaksızın, disiplinle uygulanması istenen tek bir strateji gerektirir.

Başkentte kalan Lenin, Rusya'nın devrim meşalesini yalnız başına taşıdığının bilincindedir. Kafasından geçenleri yüksek sesle söylememekle birlikte, bu bilincin sonuçlarına katlanmaya hazırlanır. Devrim tek bir ülkeye hapsolduğuna göre, bu ülkenin hayatta kalmasını sağlamak gerekir. O andan itibaren, devlete öncelik verilmelidir. Hükûmet başkanı olarak Lenin bundan böyle zamanını devlete ayıracak, devleti güçlendirip her alanda güvenliğini sağlayacaktır. Ülke içinde ve dışında hükûmet başkanı kimliğiyle bulunacaktır. O günden sonra Komintern'de fazla görünmemesinin nedeni de budur. İlgisini yitirdiği için değil, Komintern dünya devrimi partisi kimliğini bırakıp Sovyetler'in ulusal çıkar organına dönüşmeye başladığı için.

Mart 1921'de Almanya'da, mantıktan çok maceracılıkla yapılan bir devrim girişiminin başarısızlığa uğraması, Lenin'i, komünistlerin tüm gayretlerinin Sovyetler'in emrine verilmesi gerektiğine ikna eder. Ne var ki, her şeyden önce yapılması gereken, bu devlete bir alan, bir insan ağırlığı kazandırmak, devrimin kaybettirdiği kaynakları yeniden canlandırmaktır. Artık büyük Rusya'yı yeniden kurmanın, kuşkusuz devrime hizmet etmiş olan, ama 1921 yılında Sovyetler'i tehlikeye atmaya başlayan "ulusların kaderlerini tayin" hareketlerine bir son vermenin zamanı gelmiştir.

13

"Kaderini tayin hakkı"ndan yeniden yapılanmaya

Lenin yıllar boyunca, Bolşevikleri konuya pek karıştırmadan, tek başına, ulus sorununu düşünür. Nisan 1917'de Rusya'ya döner; partisini, en aykırı önerisini kabule zorlar: toprak bölünmesinin devrimci stratejinin ayrılmaz bir parçası olması. Konu 24 ve 29 nisan tarihleri arasında Petrograd'da toplanan VII. Parti Kongresi'nde görüşülür, şiddetli tartışmalara yol açar. Stalin ulus meselesi konusunda raportörlükle görevlendirilir; Lenin'in görüşünü, ulusların Rusya'dan ayrılma haklarını savunur, savunurken de ufak bir farklılık getirmekten geri kalmaz: uluslar bu hakkı kullanmak zorunda değillerdir, hem üstelik, Rusya'dan ayrılma hakkını kullanırken her şeyden önce proletarya devriminin çıkarlarını gözetmek zorundadır. Hemen başlangıçta, kişisel olarak Transkafkasya'nın ayrılma kararına karşı olacağını açıklar. Bu söylemini yıllar sonra, Gürcü hemşehrilerine karşı kullandığı şiddetle onaylayacaktır. Pyatakov ve Dzerjinskiy uluslara Rusya'dan ayrılma hakkı tanınmasına karşı çıkar; Pyatakov bazı unsurların bu hakkı proletaryanın yararına değil, zararına kullanacağını tahmin eder ve ulusların kaderlerini tayin hakkını reddeden bir karar tasarısı önerir. Pyatakov'un önerisinin geri çevrilmesi, Stalin'inkinin kabulü için Lenin'in tüm hünerini, tüm otoritesini göstermesi gerekir; sonunda Stalin'in hazırladığı önerge on altı ret, sekiz çekimsere karşı elli altı oyla kabul edilir.

Kabul edilen görüş dört belirgin noktayı kapsar: ayrılma hakkı; Rusya'dan ayrılmayan uluslar için geniş bir bölgesel özerklik; azınlık haklarının yasayla teminat altına alınması; partinin birliği.

Öte yanda, aydınlığa kavuşmamış bazı noktalar vardır. Ulusların kaderlerini tayin hakkı ne zaman kullanılabilecektir: barış yapıldığında mı, yoksa uluslar bu hakkı kullanmaya karar verdikle-

rinde mi? En önemlisi, hangi uluslar bu haktan yararlanabilecektir?

Bolşeviklerin suskunluğuna rağmen, Lenin'in fikirlerinin kabulü, Rus siyaset hayatının koşullarını değiştirecektir.

Kaderini tayin hakkı silahı

Ulusların geleceği, iktidara geldiği sırada Lenin'i en fazla meşgul eden konulardan birisidir. "Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi" kasım 1917'de, yani barış ve toprak kararnamelerinin hemen ardından yayımlanır. Bildirge Lenin'in partiye dayattığı temel ilkeleri belirler, bunu yaparken de iki sorunun altını çizer: sovyet devletinin sınırları ile devletin örgütlenme biçimi.

III. Sovyet Kongresi'nin 12 ocak 1918'de kabul ettiği "Çalışan ve Sömürülmüş Kitlelerin Bildirgesi" ulusların kaderini tayin hakkı ilkesini yineler, ancak küçük bir açıklamada bulunur: "Tüm uluslar federal hükûmete ve federal örgütlere katılıp katılmayacaklarını, katılılarsa hangi ilkelere dayanacaklarını belirleme hakkına sahiptir."

Kısacası Lenin, yeni rejiminin daha hemen başında, o ana kadar ittiği bir seçeneği, ulus sorunuyla aynı düzeyde görmeye başlar: federal bağ seçeneğini.

Ulusal siyasetin yönü belirlenmeye başlarken, Lenin bu siyaseti uygulayacak organları da oluşturmaya girişir. Hükûmetin, başına Stalin ve iki yardımcısının getirildiği bir Milliyetler Komiserliği *(Narkomnats)* de vardır.[1] Başlangıçta bu komiserlik ilgili ulusun temsilcilerince yönetilen sekiz bölüm ya da kuruluşu koordine etmekle görevli basit bir irtibat bürosu olarak düşünülür. Bu bölüm ya da kuruluşlar, somut sorunlar çıktıkça yaratılacaktır. Bunlardan birincisi kasım 1917'de doğan Polonya Komiserliği'dir, (o dönemde, bu kuruluşlara bu ad verilmektedir) daha sonra sırasıyla Litvanya Komiserliği, Yahudi İşleri Komiserliği ve Müslüman Komiserliği gelir.

Daha henüz 1918'de *Narkomnats* Stalin'in yönetimine verilen on sekiz bölümün faaliyetlerini ve sık sık onun merkeziyetçi görüşüne karşı, ulusal "tabanın" taleplerini çıkaran bölüm temsilcilerinin oluşturduğu bir kurulu denetler. Merkez ile çevre arasında gelişip yayılan düşmanlık Lenin'i *Narkomnats*'ı yeniden yapılandırmaya, böylelikle bir "milliyetler parlamentosu" kurulmasını

1. Pesikina (E.), *Narodnyiy komissaryat po delam natsiyonal'nostey*, Moskova, 1950 ve *Spravoçnik narodnogo komissaryata po delam natsiyonal'nostey*, Moskova, 1921, s. 5.

önlemeye iter. 9 haziran 1918 reformu bölümleri lağv etmez, ama dokuz üyeye indirilen kurulda doğrudan temsil edilmelerini sınırlar; kurul, üyelerin seçimini onaylayan ve çıkan düşünce ayrılıkları konusunda son kararı veren partinin ve *Sovnarkom*'un çifte denetimi altına alınır.

Komiserlikte sıkça görülmeye başlanan değişiklikler, bu değişikliklerin altındaki asıl amacı gizleyemez: önemli olan iktidar ile uluslar arasındaki ilişkide görülen değişmedir. Başlangıçta iktidarın görevi, ulusları yeni iktidarın politikasıyla özdeşleştirmek, böylelikle onların desteğini kazanmaktır. Bu amaç, iki ilginç oluşumu, ne Yahudiler ne de Müslümanlar Marksistlerce hiçbir zaman ulus olarak kabul edilmemişlerken, bir Yahudi işleri ve bir Müslüman işleri bölümünün kurulmasını açıklamaya yeterlidir. Ne var ki 1918'in siyaset gerçeği, Lenin'e, ilkelerine oldukça aykırı bu çözümü dayatacaktır.

Ulusların komiserlikleri nasıl kullanmak istediklerini –ulusal taleplerin savunma zemini, ulusların merkezî hükümete karşı "ortak cephe" oluşturmaları için uygun bir platform– daha başlangıçta gören Lenin tepkisini göstermekte gecikmez, yeni merkeziyetçi politikaları oluşturmakla görevli Stalin de reform üzerine reform yapar. Reformların hepsinin amacı merkezî hükûmetin eline giderek artan güçler vermek, hükûmeti uluslararası ilişkilerin mimarı konumuna getirerek doğabilecek dayanışmaları kırmak, ulusal bölümlerin taleplerinin törpülenmesine imkân hazırlamaktır. 1924'te, SSCB kurulduğunda, Milliyetler Komiserliği kaybolacak, federal devlet milliyet sorununun kökten çözümlendiğini varsayarak, ulusal hakların sadece kendisi tarafından teminat altına alındığını açıklayacaktır.

"Çalışan ve Sömürülmüş Halkın Hakları Bildirgesi"nin 2. maddesindeki federal ilke, ulusların kaderini tayin hakkının hangi koşullarda kullanılacağını daha açık biçimde ifade eden bir doktrinle birlikte, anlaşılmaz ve genellikle çelişkili metinlerin yerini alır. 12 ocak bildirgesi sovyet kongresi içindeki *tüm* çalışanların bu haktan yararlanabileceğini belirtir. Kısacası, son karar mercii, sovyet kongresidir. V. Sovyet Kongresi'nin 10 temmuz 1918'de oybirliğiyle kabul ettiği birinci Rus anayasası, Lenin'in düşüncesini ve olayların onu kabule zorladığı federalizm yorumunu yansıtır. Anayasanın esası hem 12 ocak bildirgesinden, hem de federal cumhuriyeti örgütleyen kararlardan oluşur. Bu metinlerin okunması sırasında, iki nokta dikkat çeker: "Federal" ya da "federasyon" sözcükleri aşırı bir cimrilikle kullanılmaktadır. "Federas-

yon" sözcüğü sadece birinci bölümün ikinci maddesinde görülür. Asıl konunun çeşitli kuruluşların "federatif" bir yapıya kavuşturulmak istenmesi olsa da, burada gerçekleştirilmek istenen ademimerkeziyetçiliktir. Kısacası 1918 federalizminin belirgin özelliği, ulusların kendi iradeleriyle bir arada yaşama istekleri ve Sovyet devleti sınırları içinde yer alan tüm ulusların eşit haklara sahip olacakları ilkesidir. Merkez Komite'nin biri Sverdlov'un başkanlık ettiği komisyondan gelen, diğeri Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan iki anayasa taslağının birleştirilmesi için kurduğu özel komisyonda, tüm otoritesini kullanan Lenin için federalizm gerçeğe verilmiş bir ödündür; bu yüzden temelinin iyi belirlenip sınırlanması gerekir: Lenin'e göre ölçüt, "çalışan sınıfların çıkarı" olacaktır. Öte yandan –burası çok önemlidir– bu ödün "geçicidir", bu bakımdan işçilerin "ulusal çatışmaların üzerine çıkmalarına" imkân tanır.[2] Lenin projesini özetler: "Federasyon, gönüllü birleşmeye giden yolun üzerindeki aşamalardan sadece birisidir."[3]

Acil sorunların bir an önce çözümlenebilmesi için alınan bu gerçekçi tutumu anlamak güç değildir. 1918 yılının başlarında Rusya kargaşanın göbeğindedir, ulusların birbiri ardına gelen kendi kaderlerini tayin etme istekleri de bu kargaşayı artırmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

"Tabanda" kaderini tayin hakkı

Lenin, "halkların kaderlerini tayin hakkı" sloganını atarken, bu hakkın uygulanmasını kendisinin düzenleyeceğini ummuştur. Ne var ki çarlığı oluşturan uluslar kaderlerini belirlerken ondan yardım istemeyeceklerdir. Kendi başlarına karar alıp uygulamalarını sağlayan bir başka etken de, özgürlük taleplerinin tüm dünyada yankılanması üzerine yabancı devletlerden gelen destek ve en önemlisi, bu desteğin onları daha da radikalleşmeye itmesidir.

Lenin, ulusların kaderlerini tayin hakkı önerisini yaparken, bir yandan da böyle bir şeyin gerçekleşmeyeceğini umar. Umudunun bir düşten öteye gitmediğini, çarlığın kısa zamanda dağılmasıyla görür; yönetime gelen Bolşevikler de iktidarlarının, devletin ayakta kalması için olmazsa olmaz ekonomik ve stratejik bölgeleri kopmuş bir Rusya'yla sınırlı olduğunu görürler. Uluslardan

2. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 34, s. 304, 305.

3. age., c. 36, s. 76.

hiçbiri, Bolşeviklerin de tanımlamakta güçlük çektikleri kaderini tayin hakkının pratik uygulamasıyla ilgilenmez, sadece ayrılma iradelerini belirtmekle yetinirler.

İlk harekete geçenler, Polonyalılar ve Finlandiyalılar olur.

Polonya ekim 1917'de gerçek bir bağımsızlık yaşar: savaş ve Alman işgali bu oldubittiyi hazırlamış, Lenin de pratikteki bu gerçeği tartışmasız kabul etmek zorunda kalmıştır. Daha önce gördüğümüz gibi, Polonya'da bir ayaklanma gerçekleştirip bir sovyet devleti kurma fırsatı bulduğunu sandığında, bu bağımsızlık konusundaki görüşünü değiştirecektir.

Finlandiya da aynı yolu izlemeye karar verir: Lenin durumu kabul ederken tereddüt geçirir, bu ülkede devrim için uygun ortam olduğu düşüncesindedir. Ülkede hâlâ Sosyal Demokrat Parti'yi destekleyecek güce sahip Rus birlikleri vardır. Ne var ki 1917'de, başka ulusları endişelendirmemek için, bir ulusu birliğe zorlamayı göze alamaz. Finlandiya'da bir "provokasyon" ayaklanması çıkarmak yoldaşlarından çoğunun tercih ettiği çözümdür, ne var ki Lenin arkadaşlarına ulusların kaderlerini tayin hakkı yasasına saygı göstermeyi kabul ettirir ve 14 kasımda Stalin'i Helsinki'ye göndererek Mannerheim Hükûmeti'ni ve *Sovnarkom*'un 17 kasım 1917[4] kararnamesiyle Finlandiya'nın bağımsızlığını resmen tanır. Bu tanımanın gerisinde art niyetler olduğunu Lenin de kabul eder: "Finlandiya'yı fethedeceğiz; birliğimiz ezilmişlerin dayanışması üzerine kurulacak." Lenin'in düşlediği fetih çok gecikmez: 15 ocak 1918'de, Finlandiya'nın topraklarından göndermeyi bir türlü başaramadığı Kızıl Ordu, Bolşevik yanlısı yerel sosyalistlerin gerçekleştirtiği darbeyi destekler. Helsinki'de başına Kullervo Manner'in geçtiği bir halk temsilcileri konseyi kurulur; on dört bakanın içinde birkaç ay sonra Finlandiya Komünist Partisi'ni kuracak, Komintern'in en önemli kişilerinden biri haline gelip sonuna dek SSCB "yoldaşı" olarak tanınacak olan Eğitim Bakanı Otto Kuusinen de vardır. Bu hükûmet 1 mart 1918'de Finlandiya Emekçileri Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurar ve sovyet devletiyle bir dostluk anlaşması imzalar.

Lenin mutludur: gerçekleşmesinden birkaç gün önce, demiryolcuları kongresinde ilan ettiği "Helsinki darbesi", stratejisinin doğru olduğunun kanıtıdır.[5] Kabul edilen "ulusların kaderlerini tayin hakkı" Rusya'nın uluslara verdiği taahhütleri yerine getirdiğini göstermiştir, ama hemen arkasından "işçilerin kaderlerini ta-

4. *Dekrety sovetskoy vlastiy*, Moskova, 1968, c. 4, s. 15-18.

5. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 34, s. 304, 305.

yin hakkı" –uzaktan kumandalı darbeye verdiği ad budur– işçi sınıfının kendi geleceğini kararlaştırmakta kararlı olduğunun belirtisidir. Bu devrimci "model" İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa'da olağanüstü bir işlerlik kazanacaktır. İncelediğimiz dönemde ise, Lenin için kararının geçerli olduğunun, devrimin gerçekten de yayıldığının göstergesidir. Ne var ki, 1918 yılı Finlandiya "modeli" kısa ömürlü olur. Rusya'nın 17 aralık 1917'de tanıdığı Mannerheim Hükûmeti yenilgiyi kabul etmez ve Almanya'ya başvurur. Berlin'in girişimiyle sosyalist cumhuriyet birkaç haftada çöker, yöneticileri Moskova'ya sığınır.[6]

Finlandiya devriminin başarısızlığı Almanya, Macaristan, Bavyera, Avusturya'da bir dizi bozgununun habercisidir. Finlandiya'nın Alman yardımı sayesinde yeniden kazandığı bağımsızlık öteki uluslar için zengin bir ders olur, Lenin'in taahhütleriyle yetinemeyeceklerini, işçi sınıfının "gücü" gibi kolaylıkla kullanılabilecek bahanelerden kaynaklanan fetih girişimlerinden korunabilmek için, yabancı ülkelerin desteğine gerek duyacaklarını anlarlar.

Baltık Devletleri'nin sarsıntılı tarihi, hem ulusal isteklerin, hem Lenin'in amaçlarının hem de yabancı ülke girişimlerinin iç içe geçtiği bir oyun gibidir. Estonya ve Letonya'da sovyet hükûmetleri kurulur, sonra Alman askerleri ilerleyince devrilip yerlerini ulusal hükûmetlere bırakırlar. Litvanya'da şubat 1918'de kurulan Alman yanlısı hükûmet, Almanya'nın savaşı yitirmesiyle desteksiz kalır. Lenin için, soru açıktır: Rus siyasetine emperyalist bir görüntü vermeden, bu sorunlar nasıl çözümlenecektir? Finlandiya'da denenen strateji, her yerde uygulanabilir mi? Bu strateji yeniden yürürlüğe konulur, Alman askerlerinin bölgeyi terk etmelerinden sonra Lenin Estonya'da bir işçi komünü kurdurur; Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti, komünü 7 aralık 1918'de yasal olarak tanıyarak askerî ve ekonomik yardım sağlar. Aynı günlerde *Sovnarkom* Letonya'da bir "işçi, topraksız köylü ve *streltsiy* (tüfekliler) temsilcileri hükûmeti" kurdurarak, tıpkı Estonya'daki komün gibi Rusya tarafından tanınmasına önayak olur. Hükûmetin başında, Letonya Komünist Partisi'nin kurucusu olup, daha sonra Komintern'in yürütmesinde görev alacak Pyotr Stuçka vardır.

Lenin'in "işçi sınıfının kaderini tayin etmesi" için kullandığı insanlar gerçekten de Bolşeviklere yakın kişiler, hatta ajanlardır. Bu stratejiye verilmesi gereken ad, kaderini tayin midir, yoksa

6. Kuusinen (O. V.), *Revolyutsiya v Finlandiy*, Petrograd, 1919, s. 12 ve devamı.

devrim mi? Önemli olan, Rus hükûmetinin girişimidir. Ne var ki, Finlandiya'da olduğu gibi burada da uzaktan kumandalı devrimlerle ikna olmayan başka devletlerle çatışacaktır. İngiliz donanması Baltık Denizi'ne girer, Estonya ve Letonya'da ulusal hükûmetlerin yeniden işbaşına gelmelerini sağlar; Yudeniç Bolşeviklere karşı girişeceği saldırılarda üs olarak Baltık Devletleri'ni seçer. Lenin bozgundan sonra devrimi Baltık Devletleri'ne yaymanın sadece ulusal güçlerle değil, İngiltere'yle de çatışma yaratacağını anlar. Baltık bölgesinde devrimin çağı hızla geçer, İngiliz koruması gerçek bir kaderini tayin hakkı, yani bağımsızlık sağlar.

Litvanya'da Lenin, Almanların ülkeyi terk etmelerini çözümün anahtarı olarak değerlendirir. Mitskeviç-Kapsukas'ın başkanlık ettiği geçici devrim hükûmetinin kurulmasını destekler, 22 aralık 1918'de de bu hükûmeti resmen tanır. Şubat 1919'da Litvanya ve Beyaz Rusya'nın birleşmelerini, Vilno'da ortak bir hükûmetçe yönetilmelerini sağlar. Bilgece bir karardır bu. Bolşeviklerin oldukça güçlü göründüğü Beyaz Rusya tereddüt eder, Moskova'ya mı, yoksa tarihî bağlar nedeniyle Varşova'ya mı yaklaşması gerektiğine karar veremez. Lenin birliğe götürecek ünlü "kaderini tayin hakkı" kavramını uygulamaya koymak için önünde gerçek bir fırsat olduğunu hemen anlar. Rusya'nın desteklediği Beyaz Rusya Bolşevikleri birlik isterler, Lenin de bu isteği örnek gösterir. Beyaz Rusya, Rusya'ya katılmaz; 31 ocak 1919'da "ekonomi ve siyaset alanlarında federatif bağlarla kardeş ülkeye, Rus devletine bağlı" özerk bir sovyet cumhuriyeti olarak kurulur. Beyaz Rusya Bolşeviklerinin gücü göz önüne alındığında Lenin için bağımsız bir cumhuriyet kurma kararının çok tehlikeli olmadığını görmek gerekir: Bolşevikler kurucu meclis seçimi sırasında oyların yüzde 60'ını almışlardır (başka yerlerde yüzde 25). Kısa sürede sağlam yapılı komünist örgütler kurarlar, ülkenin içinde bulunduğu siyasal boşluk işlerini kolaylaştırır. Kararın yararları önemlidir: yeni cumhuriyet halkının büyük çoğunluğu Rusya yanlısı olduğuna göre, burada kurulan, gerçek bir "kardeş devlettir".

Ne var ki Lenin şubat 1919'da bağımsızlığına kavuşan Litvanya'ya dayattığı birleşme fikrini yeniden gündeme getirir. Mayıs ayında Beyaz Rusya ve Litvanya Cumhuriyeti Savunma Konseyi sovyet cumhuriyetlerinin askerî alanda birleşmesini ister. Bu önerinin dikkat çeken yönü, Rusya tarafından dayatılmamakla birlikte, Lenin'in amaçlarına hizmet edecek bir beceriyle hazırlanmış olmasıdır. Böylece Litvanya milliyetçiliği, Litvanyalıların azınlıkta olacakları iki uluslu devletin içinde eritilebilecektir. En

önemlisi de bu çözüm, Litvanya'yı İngiltere'nin Baltık Devletleri'ne önerdiği gerçek bağımsızlıktan kurtaracaktır.

1920 yılında, devrim alanlarını genişletmek için Polonya'ya karşı girişilen düşüncesiz saldırı olmasa, Litvanya'nın uzun vadede Rus çekim alanında kalacağı kesindir. Ne var ki Polonya saldırısı tüm koşulları değiştirir; Lenin 1920 yazında iki önemli düşünün çöküşünü izlemek zorunda kalır: Polonya'da devrim başarısızlığa uğramıştır; askerî bozgun ve Riga Antlaşması Biyaz Rusya'yı eski topraklarına çekilmek zorunda bırakmıştır. Beyaz Rusya bağımsızlığını korur, ama Litvanya'yı yitirir. Daha da ötesi, uluslararası görevlerini Riga görüşmelerinde onu temsil eden Rusya'ya terk etmek zorunda kalır. Kısacası, "bağımsızlığı" uluslararası görevlerden soyutlanmış olur. Beyaz Rusya'nın kaderini belirleyen, çok özel bir örnek olmasıdır. Ülkede milliyetçilik neredeyse hiç tanınmadığından, Lenin Moskova ile çarlığın eski ulusları arasındaki ilişkileri belirleyen "enternasyonalcilik" konusunda Beyaz Rusya'yı örnek göstermek ister. İstenmekten çok bahş edilen bu bağımsızlık dış dünyayı rahatsız eder, hiçbir ülke böylesi bir bağımsızlığı koruma altına almaya cesaret edemez.

Bolşevikler Ukrayna'da çok daha karmaşık koşullarla uğraşmak zorunda kalırlar. Aralık 1917'de Rusya *rada* (meclis) tarafından 7 kasımda ilan edilen Ukrayna Halk Cumhuriyeti'ni tanır, Ukrayna'nın Beyaz Rusya modelini izleyip kusursuz bir örnek oluşturacağını düşünür. Ancak model başarısız olur. Ukrayna hükûmeti iktidara gelir gelmez Sovyet iktidarına sırt çevirir ve Don boyunca Kazak direnişini örgütleyen General Kaledin'i destekler. Kaderini tayin hakkı bir ulusun devrime karşı savaşmasına izin vermek için mi kullanılacaktır? Bolşeviklerin sordukları soru budur. Üstelik, büyük bir erzak sorunuyla da karşı karşıya kalmışlardır; Ukrayna buğdayına şiddetle ihtiyaçları vardır: iyi ama, bağımsız bir ülkeyi kendilerine buğday vermesi için nasıl zorlayacaklardır? Üzerindeki baskıdan bunalan Ukrayna hükûmeti Fransa'dan koruma talep eder. Rus iktidarı bu talebe tepki gösterir, Harkov'da bir Bolşevik hükûmeti kurulmasını destekler ve ordusunu bağımsız hükûmetin merkezi Kiev'e gönderir.

Rus ordusu 26 ocakta Kiev'e girer, kısa süre için bir Ukrayna sovyet cumhuriyeti kurar; iki ay kadar sonra, Alman orduları ve Petliyura'nın ortak saldırısı karşısında geri çekilmek zorunda kalır. Ukrayna'yı yönetme sırası, Almanya'nın desteklediği Skoropadskiy'e gelir.

Hem Kızıl ve Beyaz orduların, hem de 1918 baharından kasım 1920'ye kadar köylü ayaklanmasına önderlik eden Nestor Mahno'nun saldırılarına göğüs germek zorunda olan ülkenin durumu tümüyle karmaşıktır.[7] Kiev durmadan bir elden ötekine geçer; bütün taraflar şiddete başvurur. Sonunda, 1919'da Harkov'da Pyatakov başkanlığında bir sovyet hükûmeti kurulur. Pyatakov kararlı bir "kaderini tayin hakkı" karşıtıdır, bu kavramı "karşıdevrimcilik" olarak niteler, bu noktada Lenin'le çatışır. Lenin'in gözünde Pyatakov Rusya'nın öteki uluslarla ilişkilerini baltalayan "şoven bir Büyük Rusyacıdır".

Mart 1919'daki VIII. Parti Kongresi'nde, işçilerin çıkarı için ulusların kaderini tayin hakkı düşüncesinden vazgeçilmesini savunan parti solu –Pyatakov, Yevgenya Bosch– ile Lenin arasındaki çatışma şiddetlenir. Pyatakov'un Ukrayna'daki etkisini kısıtlamak için yerine Rakovskiy gönderilir. Ancak ülkedeki kargaşa, durumun belirsizliğini 1921'e kadar korumasını sağlar, milliyetçiler Rus boyunduruğundan kurtulabilmek için Almanya ile Fransa'nın koruyuculuğu arasında gidip gelirler.

Polonya savaşı sona erip Mahno Romanya'ya kaçarken, Rusya sonunda Ukrayna'yı istediği biçimde yönetme fırsatı bulur. Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'ni kurma görevi, federasyon ilkelerine saygı gösterilmesine taraftar bir Ukraynalıya düşer. Komünizmin ülkesini özgürlüğüne kavuşturacağı inancında olan Nikolay Alekseyeviç Skrıypnik Ukrayna Komünist Partisi'nin kurucularındandır, o kargaşa yılları boyunca Pyatakov'un merkeziyetçi görüşleriyle mücadeleden geri kalmamıştır. Öte yanda Lenin de merkeziyetçiliğin Ukrayna milliyetçiliğini ateşlemek ve ülkeyi sonsuza dek Rusya'dan uzaklaştırmaktan başka bir şeye yaramayacağına inanmaktadır. Bu nedenle 1920'de Ukrayna komünist hareketini bölen çatışmaya şiddetle müdahele eder; Pyatakov'a karşı Skrıypnik'i destekler; Rakovskiy'in, kurduğu hükûmete içişleri bakanı olarak girmesini sağlar. O andan sonra Ukrayna başka bir çatışmanın konusu olur: bir sovyet cumhuriyeti olarak, –Skrıypnik bu görüştedir– belli bir özerkliğe sahip olacak mıdır, yoksa Stalin'in istediği gibi Rus merkeziyetçiliği içinde eriyecek midir?

O dönemin kargaşasına katkıda bulunan bir başka "kaderini tayin hakkı" örneği daha vardır: Gürcistan'ın, bu ülkenin ötesinde

7. Mahno (Nestor), *Pod udaramiy Kontr. Revolyutsiy* (Karşıdevrimin Darbeleri Altında), Paris, 1936.
Archinoff (P.), *Le Mouvement makhnoviste* (Mahnocu Hareket), Paris, 1924.
Ternon (Y.), *Makhno, la révolte anarchiste (Mahna,* Anarşist Ayaklanma), Brüksel, 1981.

de Transkafkasya'nın kaderlerini tayin hakkı. Ekim 1917'de, Gürcü sosyal demokrat Jejeçkoriy başkanlığındaki Kafkasya Komiserliği bölgenin birliğini sağlar, uluslararasındaki ilişkileri belirlemesi için Kurucu Meclis kararını bekler. Kurucu Meclis lağv edilince, Bolşevikler Çarlık Rusyası'nın vârisleri olmadıklarını açıklarlar. Batum'u, Kars ve Ardahan vilayetlerini Türkiye'ye bırakırlar, bu kararı alırken, gelişmelerle doğrudan ilgili Gürcülerin ve Ermenilerin düşüncelerini sormazlar. Öfkelenen Gürcü ve Ermeniler 25 nisan 1918'de ayrılma kararı alır ve Transkafkasya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan ederler. Ne var ki bu cumhuriyet 26 mayısta, Şaumyan başkanlığındaki "Bolşevik kalesi" Bakü Komünü tarafından yıkılır. Transkafkasya Cumhuriyeti'nin yerini üç bağımsız devlet alır: Menşeviklerin yönetimindeki Gürcistan; Taşnakların yönettiği Ermenistan ve Müsavat Partisi önderliğinde (başkent Bakü'yü yitirmiş olan) Azerbaycan. Ne var ki Türk birliklerinin 1920 yazında Kafkasya'ya girmesi Ermeni ve Azerî bağımsızlığını sona erdirir. Geriye önce Almanya'nın, sonra da İngiltere'nin korumasını talep eden Gürcistan kalır.

Lenin başlangıçta Kafkasya'nın kaderini tayin etmesinden yanadır. 1918 yılında Bakü'de yaratılan komün, Bolşeviklerin bölgeyi elden çıkarmama konusunda ne denli kararlı olduklarının göstergesidir. Öte yanda, Gürcistan Menşeviklerinin üstlendiği rol, Lenin'i çileden çıkarır. 1909 yılından beri karşısında hep onları bulmuştur. 1920'ye kadar, sabır göstermek gerektiğinin bilincindedir. Ama her şey Pyatakov ve Buharin'e karşı şiddetle savunduğu "kaderini tayin hakkının" aslında geçici bir ödün olduğunu kanıtlar. VIII. Kongre sırasında, Pyatakov'un aşırılığını kınadığı halde, "Bin kere haklısın; birlikten vazgeçemeyiz" de dememiş midir?

Lenin sık sık devrimden sonra doğan ülkelerin bağımsızlığına saygılı olduğunu yineler, ancak bu bağımsızlığı kısıtlamak için girişimlerde bulunmaktan da geri durmaz. Ukrayna'dan buğday sevkiyatının sürdürülmesini ister, 22 mayıs 1919'da Troçki'ye bir telgraf göndererek Rus askerî güvenliğinin sağlanması için buğdayı Ukraynalıların elinden "koparması" gerektiğini belirtir; bunun gerçekleşmesi için "bir Çeka birliği, Moskova ya da İvanovo-Voznessensk'ten bir işçi taburu ve ciddi propagandacılar gönderilmesi gerektiğini"[8] belirtir. O sırada Rusya'nın, Ukrayna'nın ve Beyaz Rusya-Litvanya'nın savunması için tek bir organ oluşturmuş, ordu ve iletişimin merkezîleştirilmesi görevini Rus kurumlarına ver-

8. "Troçki'ye Telgraf", 22.05.1919, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 50, s. 320, 321.

miştir.[9] Böylece cumhuriyetlerin bağımsızlığı önemli bir yara alır. En önemlisi, Rus Komünist Partisi yerel partilerin çalışmalarına müdahale etme yetkisi kazanır. 1920'de Merkez Komite, Ukrayna Komünist Partisi'nin Rus düşmanı olduğunu, bu nedenle hemen lağv edilmesi gerektiğini kararlaştırır. Burada ortaya çıkan, ulusların kendi kaderlerini belirleme haklarını hiç düşünmeden ayaklar altına alan kavram, "işçilerin kaderlerini tayin etmesidir".

Ne var ki 1920 yazında Lenin hâlâ devrimin Batı'da gelişip yayılacağı inancındadır. Eski çarlığın parçalanması, onun gözünde ikinci dereceden bir sorundur. Gözler önünde dünya sovyet devleti umudu varken, Rusya için toprak kaybının nasıl bir önemi olabilir? Başlangıçta ulusların kaderini tayin hakkı Lenin için devrimci bir silahtır. 1918 ve 1920 arasındaki dönemde bu hakkı, kıtlığın pençesindeki ülkesini beslemek, her yandan saldırıyla karşı karşıya olan Rusya'ya güvenlik sağlamak için bir araç olarak görür. "Ukrayna'nın buğdayı, Kafkasya'nın petrolü ve madenleri olmadan nasıl ayakta kalırız?" der Lenin ile Troçki bir ağızdan.

Ancak Polonya bozgunundan ve Batı'daki devrimci düşlerin yok olmasından sonra, sorunun koşulları değişir. "Şimdi yalnızız" der Lenin, "Uzun bir süre de yalnız kalacağız." O zaman, yapılması gereken nedir? Bir an, teslim olmayı düşünür. Başlangıçtan beri devrimcilerin başarısız devrimler kitabına yeni bir sayfa eklemek için devrime kalkışmadıklarını savunagelmiştir. Marksistlerin baştan beri yineledikleri komün örneği, Lenin için izlenmemesi gereken tek modeldir. Bir gün gururla "Komün kadar uzun yaşadık" dese de, komünü örnek almaz. Rusya'ya zaman içinde bir düzen verecektir ama, bunun için toprağa, kaynaklara ve yaşamasına olanak sağlayacak sınırlara gerek vardır. Ulusların kaderini tayin hakkı politikasının bozduğunu yeniden yapmak gerekecektir.

Federalizmin başlangıç dönemleri

1918 yılında, federal bir örgütlenmenin ilkelerini belirleyen anayasayla birlikte, Rus Cumhuriyeti içindeki ortak yaşamın çerçevesi çizilmiş olur. Ulusların kaderini tayin hakkının hangi koşullarda uygulanacağını tartışırken, Lenin bu hakkın tüm uluslara tanınamayacağını, özellikle de Rus topraklarının içindeki uluslara uygulanamayacağını belirtir. Böylesi ülkeler için, Rusya'yla bütünleşmekten ya da dar veya geniş bir özerklikten başka seçenek yoktur.

9. *Dekretiy sovetskoy vlastiy*, Moskova, 1971, c. 5, s. 259-261.

1919 yılında, çeşitli düşmanların saldırılarını göğüslemeye çalışırken, Sovyet iktidarı federal bütünleşmeyi gerçekleştirmeye başlar. Moskova'nın görüşmeleri başlattığı ilk ulus, Amiral Kolçak'ın lağv ettiği, Validov yönetiminde bir cumhuriyet kuran Başkırtlardır. Rusya Kolçak'ın emperyalist tutumundan yararlanarak Başkurt Özerk Cumhuriyeti'yle mart 1919'da bir anlaşma imzalar, bu anlaşmayla Başkırtların bağımsızlığını tanır. Oysa bu, geçici bir tanımadır; daha şimdiden Tatar Cumhuriyeti ve Çuvaş Özerk Cumhuriyeti'nin katılımıyla genişleyecek olan Başkurt bölgesinin ilhakı kararının temellerini atar. Kullanılan bahane –küçük devletleri Beyaz emperyalizmine karşı korumak– Lenin'e, kararlı milliyetçilikleriyle büyük toprak kayıplarına neden olabilecek halkları Rusya'ya katma imkânı sağlayacaktır.

Benzer bir politika aynı dönemde steplerde de uygulanır; Kazaklar Hazar Denizi kıyılarında ulusal bir hükûmet kurar; iktidar Moğol kökenli Budist inanışlı küçük Kalmuk halkına Denikin birliklerinin yanında savaşma izni verir; işçiler, Lenin'in özellikle bu koşullarda başvurmaktan çekinmediği "işçilerin kaderlerini tayin hakkı" adına sandık başına, ulusal geleceklerini kararlaştırmaya çağrılırlar. Kalmukların arasında işçi olmaması önemli değildir! Bu "kaderini tayin hakkının" sonucunda, 25 kasım 1920 günü kurulan Kalmuk Özerk Cumhuriyeti, aynı gün Rusya'yla bütünleşir.

Rusya aynı yöntemle Karelya İşçiler Komününü (ağustos 1920), Kırgızistan Cumhuriyeti'ni (ağustos 1920) ve Mari Özerk Cumhuriyeti'ni de ilhak eder. Daha sonraki aylarda da devrimden yararlanarak bağımsız mini devletler halinde örgütlenen bölgeleri topraklarına katmayı sürdürür: sayısız halkların özerk bir yaşam umudu taşıdıkları Kafkasya, Kırım, Yakutların kalabalık yaşadığı bölgeler vs 1921 ve 1923 yılları arasında Rus iktidarının boyunduruğuna girer.

Yöntem her yerde aynıdır: Rus iktidarı daha önce kurulmuş ulusal hükûmetlerin karşısında "proletaryanın kaderini tayin hakkını" destekler, gerektiğinde harekete geçirir; ulusal cumhuriyetten Sovyet Cumhuriyeti'ne geçiş bir adımda gerçekleşir; hemen ardından da, küçük devletin güvenliği ve Sovyetler Birliği'yle siyasî bağlar adına Rusya'yla birleşme sağlanır. Bu amaca varmak için, basit araçlar kullanılır. Bazen Rus Komünist Partisi –kimi zaman askerî yardım da sağlayarak– yerel komünist partileri destekler, milliyetçiler karşısında başarılı olmalarını sağlar. Bazen de Rusya, hiçbir dayanağa gerek duymaksızın, ulus devlet üzerinde baskı kurar. Yolun sonunda varılan nokta, her zaman yi-

nelenen, büyük devrim devletinin kurucusu "işçi iradesidir."

1923 yılına gelindiğinde, Rusya bu yöntemlerle özerklik bakımından belirli bir idarî özgürlüğe sahip on yedi özerk bölge ile cumhuriyet olarak adlandırılan, teorik de olsa siyasal özerklikten yararlanan toprakları kendininkilere katar. Rus topraklarının dağılması durdurulur, toprak bütünlüğü ve sürekliliği yeniden sağlanır. Ne var ki çarlık döneminden miras kalan sorun hâlâ çok canlıdır: Çarlık Rusyası'na güvenli sınırlar sağlayan, paha biçilmez kaynaklarla dolu çevre topraklar. Kısacası, Rus dünyasından sonra yeniden fethedilmesi gereken yerler, çarlık topraklarıdır.

Anlaşma yoluyla fetih

O dönemde tüm çevre topraklarının Rusya'dan kopmuş olduğunu gören Lenin, bu ayrılık dalgasına bir son vermek gerektiğini düşünür. Ne var ki burada durum, Rus iktidarının kapalı bölgelerde karşılaştığı koşullardan oldukça farklıdır. Çarlığı çevreleyen topraklarda gerçekten bağımsız devletler kurulmuştur; 1920'de içlerinden beşi yabancı korumasından yararlanmakta, böylelikle Rusya'nın genişleme emellerini engellemektedir. Bu durum askerî bakımdan güçlü Polonya ve Almanya'dan sonra Batılı ülkelerin şemsiyesi altına sığınan Baltık Devletleri ve Finlandiya için de geçerlidir. Kuşkusuz Sovyetler Birliği, her ne kadar çarlığın vârisi olmadığını her fırsatta tekrarlasa da, Rusya'nın batısındaki bu toprakları ve insanları yitirmeyi, sınırının doğuya kaymasını ve Baltık kıyılarının denetimini kaybetmeyi kabul etmeyecektir. Lenin'in halefi aradan daha yirmi yıl geçmeden 1917'de kaybedilen bu dünyayı yeniden fethe kalkışacak, Finlandiya dışında da amacına ulaşacaktır. Lenin söz konusu bölgenin kaybını kabullenmiş görünse de, 1917-1920 yılları arasında kapıyı aralamak için elinden gelen gayreti göstermekten geri kalmaz. Rusya'nın 1920'deki mutlak yalnızlığı, devrimlerle yıkmaya çalıştığı devletlerin arasına yeniden kabul edilme ihtiyacı ve bir dizi başarısızlık, Sovyetler Birliği'ni, Batı'da Rus bölgesini küçültmeye zorlar.

Oysa öte tarafta, Batılı ülkelerin dikkatinden kaçan bölgelerde, Lenin yitirilenlerin tümünü geri kazanmak için elinden geleni yapacaktır. Çeşitli uluslar yeni devletler kurmuş, bağımsızlıklarını korumaya kararlıdır: Ukrayna, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Buhara ve Hive cumhuriyetleri. Kendilerini "halk cumhuriyeti" ya da "sovyet" olarak adlandırıp Rusya'yla gö-

rüşme masasına oturduklarından, içlerinden çoğu Sovyetler'le eşitlik düzeyine ulaşabileceklerine inanır. Lenin bu umutlarını güçlendirir, anlaşma temeline dayanan ilişkiler kurmayı önerir, karşısındakileri böylesi ilişkilerin sürekliliğine inandırır. Stalin'in daha ekim 1920'de yayımladığı makale[10] Lenin'in savunduğu politikayı ayrıntılarıyla açıklar: koşulları resmî anlaşmalarla belirlenecek ikili dostluk ilişkilerinin kurulması. Devrimci bütünleşme anlayışıyla yollarını ayırdığı için, çekici bir politika. Gerçekten de sistem içindeki devletlerin arasındaki ilişkiler, anlaşmaya taraf ülkelerin eşitliği ve her birinin bağımsızlığına saygı ilkesine dayanır. Ne var ki 30 kasım 1920'de Azerbaycan ile RSFSC arasında imzalanan ikili anlaşma, Lenin'in gerçek amacını gözler önüne sermesi bakımından önemlidir.

Nisan 1920'de Azerbaycan, daha sonra sıkça rastlanacak bir senaryoya sahne olur. Müsavat Partisi'nin kurduğu hükûmet Rusya'nın korumasındaki komünistlerce devrilir. Bolşevikler Rus Ekimi'nden esinlenen bir askerî devrim komitesi kurarlar ve "karşıdevrimi önlemek" için Moskova'dan yardım isterler. İkinci kongre için hazırladığı tez taslağında Lenin[11] Rusya ile Azerbaycan'ın federal ilişki içinde olduğunu belirtir. Ne var ki bu ifadenin tarihi 5 temmuzdur, oysa anlaşmanın imzalanmasına daha beş ay vardır! Anlaşılan Lenin Azerbaycan'daki *fiilî* durumun *hukukî* olmasına şimdiden karar vermiştir.

Diğerleri için örnek olacak bu anlaşma, askerî ve ekonomik alanda birlik ve ulaştırma ile iletişim başta olmak üzere çeşitli alanlarda ortak hareket öngörür. Rus Dışişleri Bakanı Çiçerin tarafından imzalanan metin, devletlerarası bir anlaşmanın tüm güvencelerini içerir görünür. Ne var ki can alıcı maddeler (özellikle de Azerbaycan'ın –başta petrol– tüm üretim planını Rusya'nın onayına sunması zorunluluğu) uluslararası anlaşma kurallarından hiçbirini gözetmeksizin yazılır. İmzalanan bu belgenin son tahlilde eşitler arasında bir anlaşmadan çok, bir ültimatomu andırmasının nedeni açıktır: Lenin başlıca kaynağı Azerbaycan'da bulunan Kafkas petrolünün Rusya'ya akmasını güvence altına almak istemiştir. Yoksa, Rusya'nın ayakta kalması mümkün müdür?

28 aralıkta Ukrayna'yla imzalanan ikili anlaşmanın maddeleri daha dikkatle seçilir. Ukrayna'nın küçük Azerbaycan'a kıyasla çok daha önemli olduğu açıktır. En önemlisi, Ukrayna'nın uluslararası toplumda saygınlık kazanmış sürgün hükûmetlerce des-

10. *Pravda*, 10.10.1920 ve *Jizn' natsiyonal' nostey*, 15.12.1920.

11. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 41, s. 161-168.

teklenmesidir. Bu nedenle ülkenin bağımsızlığına saygılı ifadelerle dolu olan anlaşma, gerçek bir devlete yer verir gibidir. Uluslararası siyasette Rusya'nın dümen suyundan gitmek zorunda olan Azerbaycan'ın tersine, Ukrayna dış politika bağımsızlığını korur. Ukrayna politikasından sorumlu Bolşeviklerin –Rakovskiy, Skrıypnik– Lenin'in sadık çalışma arkadaşları olduğu yadsınamaz, ne var ki onlar da bir kukla devleti desteklemeye yanaşmaz. Ukrayna'ya tüm haklara sahip gerçek bir devlet muamelesi yapmanın Rusya için de yararı vardır. Rakovskiy Ukraynası Rus politikasının iki yönünü temsil eder: devlet yönü ve devrim yönü. Gerçekten de Rakovskiy 1919'dan beri hem Ukrayna hükûmetinin başı, hem de Komintern'in güney bölümü sorumlusudur; Anjelika Balabanova Komintern sekreterliği görevini yürütür, –yazılarında belirttiği gibi– ondan "Dışişlerindeki Ukrayna komiserinin görevlerini de üstlenmesi" istenir. İkili anlaşmanın imzalandığı tarihte Komintern'in güney bölümünün (tümüyle lağv edilmeden önce) Moskova'ya taşındığı kuşku götürmez; anlaşılan devlet ve Komintern görevleri birbirinden ayrılmak üzeredir. Yine de dış politika özerkliği şimdilik önemli bir sorun olarak görülmez, Rakovskiy de Ukrayna'ya tanınan bağımsızlığın ötesinde, komünistlerin Rusya'yla kurdukları dayanışma bağlarından yararlanır.

Birkaç hafta sonra, bu kez Beyaz Rusya RSFSC'yle –Ukrayna ile Rus komşusu arasındaki ilişkiyi andıran– bir anlaşma imzalar, ne var ki anlaşmanın bazı maddeleri, Beyaz Rusya'nın bağımsızlığının daha sınırlı olacağını göstermektedir. Üstelik haziran 1921'de imzalanan malî sorunlarla ilgili ek bir anlaşma, Beyaz Rusya hükûmetine malî konularda, genel olarak da ekonomi alanında son kararı vermeye yetkili bir Rus temsilcisinin girmesini öngörür.

Böylece, ittifak anlaşmalarının gözlerden sakladığı bağlar örülmeye başlanır. Rusya, ilk zamanlarda Ukrayna'nın dışındaki bağımsız komşu ülkeler üzerindeki gücünü pekiştirir, bunu yaparken de bağımsız ülkelerin içinden ya da dış dünyadan herhangi bir itiraz gelmemesini sağlar.

Lenin tatmin olmuştur. Belirttiği niyet, eski Rus sömürgeleriyle iyi ilişkiler geliştirmek, bu süreçte Rusya'nın anlaşmaların ötesinde bir amacı olmadığı izlenimini vermektir. Devletlerarası olağan ilişkilerin çerçevesini çizen, hükûmet başkanıdır; böylelikle hem içte hem de dışarıda Rusya'nın diğerleri gibi bir ülke olduğunu kanıtlar. Hem masanın karşı tarafında oturanları hem de dünyanın geri kalan bölümünü yatıştırmaya çalışır. Ne var ki gerçek

amacı, bölünmüş toprakları yeniden toparlamaktır.

Gürcistan olmasa, bu politikanın barış ve sükûnet içinde gerçekleşmesi bir ölçüde mümkün olabilirdi. Ne var ki Gürcistan inatçı bir ülke olduğunu gösterecek, Lenin de Gürcüler karşısında hâkimiyetini yitirecektir. Üstelik bu örnekte, kendi kişisel politikasını yürütmeye çalışan Stalin'le de çatışır. Amacı Gürcistan'ı Rusya yörüngesine yerleştirmek olan bu politika, temelde Lenin'in uyguladığı siyasetten farklı değildir; önemli olan sapma, Lenin'in önerdiği araçların kullanılmamasıdır. Stalin'in sahneye girmesiyle, gizlemeye çalışılan amacın yerini, dolaysız ve şiddetli bir fetih stratejisi alacaktır.

Güç kullanma yoluyla fetih

Lenin Gürcistan'da daha başlangıçtan itibaren, öteki bölgelerdeki yöntemlerden yararlanamayacağını anlar. Karşısında işbirlikçi Bolşevikler değil, Menşeviklerden oluşan bir hükûmet ve yeniden kavuştuğu bağımsızlığı korumaya kararlı bir halk vardır. Menşevikleri –sosyalistleri– devrimi tehlikeye atmakla suçlamak mümkün müdür? Üstelik Menşevikler uluslararası arenada da çok faaldir: ülkelerinin birçok devlet tarafından *yasal* olarak tanınmasını sağlamışlar, 7 mayıs 1920 anlaşmasıyla da RSFSC'ce *fiilen* kabul edilmişlerdir.[12] Henri de Man, Van der Velde gibi Avrupalı sosyal demokratlar "gerçek" sosyalistlerin iktidarını alkışlamak, Bolşevik Rusya'nın sınır nehri Kura'yı aşamayacağını yüksek sesle söylemek için Gürcistan'a gelir. Lenin'in için Gürcistan çifte bir tehdit oluşturur. Onun gözünde Gürcistan, İttifak güçlerinin Rusya sınırlarındaki ileri karakoludur. Öte yandan, Transkafkasya Cumhuriyeti'nin üçüncü ülkesi Rus model ve denetimi dışındayken Azerbaycan ve Ermenistan nasıl Bolşevikleştirilecektir? Bir de, Lenin'in gerçekleştirmeye çalıştığı Transkafkasya birliği, ortada böylesi bir sosyal demokrat kalesi varken, kurulabilir mi?

Yatıştırıcı olmaya çalışan Lenin'den en şiddetli partizanlara kadar tüm Bolşevikler, Gürcistan örneğinin Rusya'yı zayıflattığı görüşündedir. Peki ama, Gürcistan nasıl zayıflatılacaktır? Şiddet kullanma alanında kimsenin uzmanlığını tartışmadığı Stalin oyunun amacını açıkça belirtir: "Hammadde ve yiyecek kaynağı Kafkasya, devrim için yaşamsal önemdedir. Ne var ki Avrupa ve Asya, Avrupa ve Türkiye arasındaki yeri, üzerinden geçen ekono-

12. Luke (H. C.), *Cities and Men* (Kentler ve İnsanlar), Londra, 1953, s. 137-160.

mik ve stratejik yolların çokluğu nedeniyle de önemlidir. O bölgeyi denetimimiz altına almak gerekir."[13]

Tüm Bolşeviklerin paylaştığı bu söylem, bakış açılarının değiştiğinin habercisidir. 1917 yılında Sovyetler'in dayanağı devrimdir. Oysa 1921'de Sovyetler Birliği artık örgütlenmekte, stratejik çıkarlarını ve ekonomik kaynaklarını belirlemektedir.

Lenin'in elinde asi Gürcistan'ı Sovyet yörüngesine oturtabilmek için, üç koz vardır: 1920'de Bakü'yü işgal eden ve Kafkaslar'da konuşlandırılmış 11. Ordu'nun varlığı; 7 mayısta imzalanan, Gürcistan'ı tanımakla birlikte, Gürcistan hükûmetini, komünist partiyi yasallaştırmaya ve partiye tam özgürlük tanımaya zorlayan gizli bir maddenin bulunduğu anlaşma; bir de 11. Ordu'yla işbirliği içinde çalışan ve ülkenin fethini hazırlayan Merkez Komite Kafkasya Bürosu *(Kavburo)*.

Gürcistan çifte baskı altındadır: içeride komünistlerin, dışarıda *Kavburo*'nun baskısı. Tutulacak yol konusunda tereddüt geçiren Lenin, yoldaşlarının saldırgan sabırsızlığı karşısında çaresizdir. Bir Gürcü olan, Gürcistan'ı tüm yanlarıyla tanımakla böbürlenen Orconikidze ve Kirov, Gürcü komünistleri "korumak" için 11. Ordu'nun harekete geçmesini isterler. Önerdikleri, Azerbaycan senaryosunun tekrarıdır. Genellikle daha ölçülü olan Çiçerin bile müdahale hakkından söz eder; ona göre Gürcüler durmadan 7 mayıs anlaşmasını ihlal etmektedir. Önerilen model, Azerbaycan'da başarıya ulaşılan yöntemdir kuşkusuz: bir iç ayaklanma yaratmak ve "gerçek" devrimcilerin, komünistlerin imdat çağrısını cevapsız bırakmamak. Lenin 4 mayıs 1920'de Orconikidze'ye "Gürcistan'ın kaderini tayin etmesini yasaklayan" bir telgraf[14] gönderdikten sonra, önerilen senaryoyu uygulamayı kabul eder: Azerbaycan örneği operasyonun mümkün olduğunu, fazla dikkat çekmeyeceğini göstermiştir. Ne var ki karar vermeden önce, Lenin uzun bir tereddüt dönemi geçirir, Merkez Komite'deki tartışmalar alevlenir. Emir verildikten sonra, Gürcistan operasyonu şiddetle yürütülür. 11. Ordu 15 şubatta Gürcistan'a girer. 25 şubatta Tiflis düşer ve sovyet cumhuriyeti ilan edilir. Görünürde, her şey basittir, askerî başarı eksiksizdir. Gürcistan 21 mayıs 1921'de Rusya'nın tüm sovyet cumhuriyetlerine dayattığı ikili anlaşmayı imzalar, böylelikle diğerleriyle aynı hizaya girmiş görünür.

Ne var ki o güne kadar ötekilerden çok daha sorunlu olan Gür-

13. Staline, "Kafkasya üzerine yorumlar", *Pravda*, 30.11.1920.

14. Jvaniya (G. K.), *V. İ. Lenin, Tsk Partiy i bol'şevikiy zakavkaziya* (Lenin, Parti Merkez Komitesi ve Transkafkasya Bolşevikleri), Tiflis, 1969, s. 238, 239.

cistan örneği, ikili anlaşmadan sonra da aynı zorlukları gösterir. Bu örnek, Lenin'in Rusya içinde karşılaşacağı problemlerin de habercisidir. Bu nedenle Gürcistan konusuna ayrıntılarıyla bakmak yararlı olacaktır.

Her şeyden önce, Gürcistan'ın sovyetleştirilmesinin çevresindeki tartışma, o dönemde Lenin'in Rus "devletine" verdiği çok özel önemin kanıtıdır. Fazla gösterişli ya da zamansız bir operasyonla İngiltere'nin tepkisini çekmekten ve bu ülkenin Rusya'nın uluslararası güvenliğini tehlikeye atıp 1921 yılında Lenin'in gözünde en öncelikli konulardan biri olan devletler toplumuna girme çabalarını baltalamasından çekinir. Öte yandan 16 martta bir dostluk anlaşmasıyla sonuçlanacak görüşmelerin sürdüğü Türkiye'nin tepkisinden de korkar. Rusya'nın devletler sahnesine dönüşünün amaçlandığı bir ortamda Lenin için Mustafa Kemal Türkiyesi'yle –kuşkusuz hiçbir devrimci amaç gözetmeksizin– dostluk anlaşması imzalamak, Gürcü Menşevikleri iktidardan kovmaktan çok daha önemlidir. Çiçerin İngiltere'nin Kafkasya'yı Rus etki alanına bırakacağına dair güvence verdiğinden, Lenin yoldaşlarının saldırı yanlısı önerilerine uymakta sakınca görmez. Lloyd George bunu Krasin'e açıkça belirtmiştir. İngiltere'nin istediği Rusya'nın bu bölgeyle yetinmesi ve başta Avrupa olmak üzere diğer ülkelerdeki devrimci hedeflerinden vazgeçmesidir. Kısacası, Gürcistan'ın kellesi üzerinde yapılan pazarlık, Avrupa'da devrimci girişimlere son verilmesi ve toplumsal barış karşılığında Rusya'nın toprak çıkarlarının tanınmasıdır. Mustafa Kemal'le yapılan anlaşmada benzer koşullar içerir: Türkiye Kafkasya'nın fethine göz yumacak, buna karşılık Lenin de Enver Paşa'yı ve Türk komünistlerini desteklemekten vazgeçecektir. Özetle, Lenin'in Gürcistan konusunda hazırlanan operasyona "yeşil ışık" yakmasının temelinde, yoldaşlarının onu böylesi bir girişimin kapitalist dünyayı endişelendirmeyeceği, tam tersine Batılı ülkelerin operasyonun içerdiği pazarlıkları anlayışla karşılayacakları konusunda ikna etmeleri yatmaktadır.

Gürcistan konusu o dönem Rus politikasının gelişimini göstermesi açısından da önemlidir. Burada iki kurum belirgin rol oynar: *Kavburo* ve 11. Ordu. Bunlardan birincisi, Kafkasya'daki komünist örgütlerin çalışmalarını düzenlemek için nisan 1920'de kurulup Dzerjinskiy'in emrine verilmiş, Dzerjinskiy de elindeki karşı gelinmez gücü kullanarak Lenin'e yerinde araştırılması gerekmeyecek ölçüde ayrıntılı ve güvenli bilgiler sağlamıştır. Öte yandan *Kavburo* 11. Ordu'nun kendine tanıdığı özerklikten de

yararlanır: Lenin 14 şubat 1921'de harekete geçme emri verirken, *Kavburo* ve 11. Ordu kırk sekiz saat öncesinden operasyona başlamışlardır bile. Troçki bile Kafkasya'daki iktidar organlarının bu yarı bağımsızlığının kurbanı olur. Savaş komiseri olarak, sahadaki kararın nasıl ve kimin tarafından alındığını öğrenmek için 21 şubatta –operasyonların başlamasından altı gün sonra– bir soruşturma açmak zorunda kalır.[15] O dönemde Sovyetler'in gücünü pekiştirdiği ne kadar doğruysa, ülkenin uç noktalarında merkezî iktidarın otoritesinin gevşediği, elinde *Kavburo* gibi araçlar bulunduran Orconikidze gibilerin gerçek birer despot gibi davrandıkları da o derecede gerçektir; 1923 Gürcistan krizi bu otoriter gevşekliğin çeşitli örneklerini gösterecektir. Üstelik Lenin'in yerel temsilcileri, onun onayını almak için, gerçekdışı bilgiler vermekten de çekinmezler. Şubat ayında Orconikidze, Kafkasya'nın Gürcüler ile Ermeniler arasındaki bir çatışma nedeniyle karıştığını, kargaşayı önlemek için sınırlı bir müdahalede bulunulması gerektiğini belirtir. Müdahaleden sonra operasyonu hazırlayan Gürcü komünistler –Budu Mdivaniy, Filip Maharadze– bahane edilen çatışmayı reddeder, senaryoyu hazırlayanın *Kavburo* olduğunu belirtirler. Lenin Gürcistan'ın Rus etki alanına dönmesi gerektiğine inanmakla birlikte, bütün gelişmelerin bölgede bulunan arkadaşlarınca denetlendiğini kısa sürede anlar. İhtiyatlı olunmasını önerir, 3 martta gönderdiği yeni bir mesajla Orconikidze'den "Rus modelini dayatmak" yerine Menşevik başkan Noe Jordania'yla bir uzlaşmaya varmasını ister. Buyruğu dinlenmeyecektir.[16]

Zoraki Sovyetleştirme önlem alınmaksızın, fark gözetmeksizin gerçekleştirilmeye başlanır. Yeni düzenin kurulması için Moskova'dan Çeka görevlileri gelir. Gürcistan partisi Orconikidze'nin sadık yardımcılarından birinin, Mamiya Orahelaşviliy'in emrine verilir, Gürcistan birkaç ay içinde işgal altında bir ülke görünümüne bürünür. Bu gelişmenin sonuçları kısa zamanda görülmeye başlayacak ve Lenin'in ihtiyat çağrılarının ne denli haklı olduğunu kanıtlayacaktır.

Burada araştırılması gereken, Orconikidze'nin itaatsizliği karşısında Lenin'in neden güçsüzlük gösterdiğidir. Stalin en az Orconikidze kadar suçludur, ama 1921'de Lenin henüz bu işbirliğinin bilincinde değildir, Stalin'in görüşlerine hâlâ güvenir. Bu aşama-

15. Jordania (Noe), *Moya jizn'* (Hayatım), s. 110 ve sonrası ve *The Trotsky Papers, 1917-1922*, Lahey, 1971, c. 2, s. 385.

16. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 51, s. 152.

da öne çıkan neden, Lenin'in hükûmet sorunlarına verdiği olağanüstü önemdir. Rusya'nın diğerleri gibi bir devlet olması, normal uluslararası ilişkiler kurması gerektiğini düşündüğünden, gerçek bir yön değişikliğine ve büyük çabalara mal olacak böylesi bir yapılanmayla ilgilenir. Bundan böyle hem devlet adamlığı hem devrimci kişiliğini bir arada kullanmamaya özen gösterecek, çabalarını geçici olanda değil, süreklilik gösterende yoğunlaştıracaktır. Her şey yeniden yapılmak zorundadır. Gerek hükûmette, gerek Komintern'de, gerekse de komünist örgütler içindeki sorumlular uzmanlaşmalı, belirli görevler için yönetici eğitimine başlanmalıdır. Bu genel tutum değişikliğinin ilk aşamalarında, karar ve uygulamalarda bazı belirsizlikler olması olağan görülmelidir. 1921 yılında toprak olarak büyüyen Rusya'nın genişleyen boyutlarının, değişimi kolaylaştırmayacağı kesindir.

Yine de yaz gelince, Gürcü sorunu çözümlenmiş görünür. Yıl, benzer anlaşmaların imzalanmasıyla geçer: 20 eylülde Hive, 4 mart 1921'de Buhara, 30 eylülde de Ermenistan. Halkları devrimi desteklemeye yönlendiren "kaderini tayin hakkı" söylemi beklenen sonuçları vermiş, Rusya kendisinden ayrılan çarlık sömürgeleriyle yeniden barışmıştır. Üstelik bu sonuca varmak için kullanılan yöntemlerin bazen şiddete kadar vardırılmasına rağmen, ikili anlaşmaların ilk bakışta eleştirilecek fazla yanı da yoktur. Anlaşmalar eşit ülkeler arasında geleneksel ittifaklar oluşturur, askerî ve ekonomik işbirliği öngörür. Hiçbir anlaşma dış politika birliğinden söz etmez. Ne var ki daha 1921 yılında, bu kusursuz yasal cephenin ardında, eşitlik kavramını tümüyle reddeden, son aşamayı haber veren iki etken görülmeye başlar. Bunlardan birincisi, askerî yöndür: "Bu alanda işbirliği" diye yazar anlaşmalarda; ne var ki Kızıl Ordu her yerdedir, müstakbel birliği şimdiden gerçekleştirmektedir. Bağımsız diplomasi kavramına gelince, sadece Ukrayna bir süre için de olsa görünürde bağımsızlığa sahiptir. İki Ukrayna temsilcisi Riga Antlaşması'na katılır, ne var ki ikisinin de bir Rus-Ukrayna ortak delegasyonunda bulunuyor olması, yarı federal bir konumun habercisidir. Rusya ile Türkiye arasında mart 1921'de imzalanan ve Transkafkasya Cumhuriyeti'nin sınırlarını belirleyen antlaşma sırasında Kafkasya delegelerinin sözü bile edilmez, tüm maddeler sadece Rusya tarafından görüşülür, Kafkasya delegelerinin görülmesi için, Kars Antlaşması'nın imza gününü beklemek gerekecektir.

Cumhuriyetlerin bağımsızlık kurgusu Avrupa devletlerini kandırmaktan uzaktır. Bu nedenle 1922 Cenova Konferansı'na sade-

ce Rusya davet edilir. Ukrayna oldubittiyi kabul etmez, temsil edilmek istediğini belirtir. Kimse tarafından desteklenmeyecektir; tüm kararlar Moskova'da alınır. 27 ocakta Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi Başkanı Kalinin, Rusya'nın Cenova Konferansı'nda sekiz sovyet cumhuriyetinin çıkarlarını temsil edeceğini açıklar. Karar Merkez Yürütme Komitesi'nde alınmıştır; cumhuriyetlerin Moskova'nın görüşüne baş eğmekten başka çareleri yoktur. 22 şubatta RSFSC'ye Cenova Konferansı'ndaki tüm belgeleri kendi adlarına imzalama yetkisi verirler.[17] Bağımsızlık düşü parçalanmıştır.

Yakından bakıldığında, eşit ülkeler arasında imzalanan ikili anlaşmalar, daha çok birleşme anlaşmalarını andırır. Oysa Lenin hâlâ mutsuzdur. Kendini iki sorunla karşı karşıya görür. Bir taraftan resmen bağımsız görünen devletler, bağımsızlık taleplerinin yeniden dirilip yaygınlaşması için uygun ortam oluşturur; Rusya'nın böylesi bir akımdan zayıflayarak çıkacağı açıktır. Öte yandan hem Rus Cumhuriyeti'nin hem de sovyet cumhuriyetlerinin içinde, ulusal düş kırıklıklarının yarattığı çatışmalar çıkar.

Muhalefetin ilk patladığı yer, Tataristan'da, bizzat komünist partidir. Sultan Galiyev Bakü Kongresi'nde daha belirsiz ifadelerle ileri sürdüğü soruyu yineler: gelişme düzeyleri birbirine eşit olmayan uluslar arasında uygulandığında proletarya enternasyonalciliğinin bir anlamı var mıdır? Sultan Galiyev bu soruya olumsuz cevap getirir, işçi sınıfının dayanışmasını tartışma konusu yaparak ciddi bir itaatsizlik olarak tanımlanacak yeni bir yol açar.

Orta Asya'da milliyetçi ayaklanma başlar; Basmacılar denilen çeteler, bölgede uygulamaya çalışılan birlik politikasını tehdit eder.[18] Hareket ancak yıllar sonra bastırılabilecektir. Söylenmesi gereken, Sovyet iktidarının bu sınırda da güvensizlikle karşılaştığıdır.

Öte yanda, Gürcistan Rus politikasına direnmekten vazgeçmez. Hizaya getirilmiş, işgal altına alınmış olmasına rağmen, başlangıçta Rus müdahalesinden yana olan bölge komünistleri, 1921 yazından itibaren seslerini yükseltmeye başlar. Yıllar önce Rosa Luxemburg'un yanında, Lenin'in uluslara gösterdiği hoşgörüyle savaşanlar, işte bu komünistlerdir: Maharadze, Mdivaniy. Yoğun Rus baskısı altında, birden Gürcü olduklarını hatırlarlar, cumhuriyetlerinin ulusal çıkarına dayalı bir siyaseti savunduklarını id-

17. *Dokumentiy vneşney politikiy SSSR*, Moskova, 1961, c. 5, s. 110, 111.

18. Castagné (J.), "Basmacılar", *Revue du monde musulman*, 11.1922, s. 174-178 ve aynı yazarın *Notes Manuscrites*.

dia ederler. Bir zamanlar Stalin'in kayınbiraderi olan Aleksis Svanidze 13 aralık 1921'de, "Orconikidze merkezî otoritenin kalın sopasını sırtımızdan eksik etmiyor" diye yakınır.[19] Gürcülerin, cumhuriyetin bağımsızlığını ayaklar altına alan saldırılarla ilgili Moskova'ya yaptığı şikâyetlerin ardı kesilmez. Yılın başlarında Lenin, Gürcistan'ı daha uzun bir süreç sonunda birliğe katmayı düşünmüştür; oysa 1921 yılı bittiğinde, fethedilen toprakları yeniden ve kesin olarak düzenleme zamanının geldiğine inanır. Savaş Komünizmi'nden yeni çıkmış Rusya'ya yerleşik bir devletin sınırlarını, kurumlarını ve ekonomik kaynaklarını kazandırma zamanıdır. Geçici ikili anlaşmalar dönemi kapanmış, birlik saati gelip çatmıştır. Gürcülerin yakınmalarının ya da parti içi tartışmaların hiçbir önemi olamaz. Rusya artık dünün çarlığı olmadığını kanıtlamaya uğraşırken, bir yandan da federal bir devlet olma yolundadır. Birleşme yöntemi, ilişkilerin belirlenmesi, bütün bunlar yeni bir anayasa gerektirmektedir. Ancak müstakbel Rusya'nın yasal çerçevesini çatmadan önce, hâlâ dağınık olan bütün devletleri federasyona dönüşecek yeni oluşuma katmak lazımdır.

Dayatılan birlik

1922'de Rusya'nın bağımsız cumhuriyetlerle birleşmenin ardında, sonu NEP'in kabulüne kadar varan ekonomik karmaşanın, eldeki kaynakların akılcı kullanımıyla düzene sokulması gereği yatar. Böylece ekonomik birlik, siyasal birliğin yerleşmesine yardımcı olacaktır.

Hareket 1921'de başlar. Lenin ilk adım olarak Kafkasya'da yeni bir kriz kaynağı olacak bölgesel birleşmeleri destekler. Ermeni ve Azerîler bölgesel bağların gelişmesine olumlu bakarken, Gürcüler böylesi bir ilişkiye karşı çıkar, Gürcistan öteki cumhuriyetlerle eşit konumda, yalnız başına ayakta durmak amacındadır. Öteki Kafkas ülkeleri gibi Gürcistan da, 1921 yılında demiryolu taşımacılığının ve dış ticaretin, bölgenin tümüne hâkim bir kurum tarafından, bölgenin tümünü kapsayan kurallarla yönetilmesini kabul etmek zorunda bırakılmıştır. Ne var ki kaldırılmayan sınırlar ve çeşitli para birimleri, yerel yöneticilerin ulusal özelliklerini koruma kararlılığının belirtisidir. Lenin, Orconikidze'yi gereğinden hareketli ve fazlasıyla karmaşık olan Transkafkasya bölgesinin birliğini sağlamakla görevlendirir. Dzerjinskiy ve Mo-

19. Harmandaryan (S. V.), Lenin i stanovleniye zakavkajskoy federatsiy, *1921-1925*, (Lenin ve Transkafkasya Federasyonunun Kuruluşu), Erivan, 1969, s. 218.

lotov'un yardımıyla Orconikidze Kafkasya Bürosu ve merkezî yönetime bir Transkafkasya Federasyonu tasarısı hazırlatır.[20] Yerel seçkinlerin düşüncesi sorulmaz. Gürcü komünistler bir kez daha Lenin'e başvurur; bürokratik buldukları ve gereksiz olduğu düşüncesiyle resmî bir birleşme kavramına değil, kararların ulusal yöneticilere danışılmadan, Moskova'da alınmasına ve zorla uygulatılmasına karşı çıkarlar. Oysa Lenin bu kez tümüyle Orconikidze'nin ve Kafkasya Bürosu'nun yanındadır. Moskova'da toplanan X. Kongre fraksiyonları yasaklamıştır; Kafkasya'nın federasyonlaşmasına karşı direnmek fraksiyonculuk, başka bir deyimle parti çoğunluğunun kararına başkaldırı olarak görülecektir. Partiden kovulma tehlikesiyle baş başa kalan Gürcü muhalifler direnmekten vazgeçmek ve 12 mart 1922'de Tiflis'te toplanan Kafkasya Birliği Konferansı'nın federal bir statü kararlaştırmasını kabul etmek zorunda kalırlar. Transkafkasya Sovyet Cumhuriyetleri Federasyonu doğmuştur.

Alınan kararları içine sindiremeyen Gürcistan'a zorla dayatılan federasyon, ülkede sonu gelmeyecek huzursuzluklar, hoşnutsuzluklar doğurur. Federasyonun üç cumhuriyete de belirli bir özerklik tanıdığı doğrudur ama, bu özerklik de Rusya'nın cumhuriyetlerle imzalayacağı ikili anlaşmalarla giderek kaybolacaktır. 1921 mart ayına kadar Enternasyonalci, iyi komünistler olarak bilinen Gürcü yöneticiler kendilerine dayatılan çözümü bir türlü kabul edemezler, Lenin'i dilekçe ve şikâyet yağmuruna tutarlar, tüm yurttaşlarını, ardında Sovyet devletinin gölgesini gördükleri Kafkasya federasyonuna karşı seferber etmeye uğraşırlar. Lenin tüm çağrılara kulak tıkar. Dahası, 1921 Sovyetleştirilmesinden sonra iktidara gelen Maharadze ve Mdivaniy gibi komünist Gürcü önderler Moskova'ya çağırılır, görevlerinden alınır, yerlerine daha esnek olacağı umulan yeni bir merkez komite atanır. Gürcülere uygulanan şiddeti Stalin'in hesabına yazmak, alışılmış bir davranıştır. Stalin hakkında yazdığı kusursuz biyografide[21] Robert Tucker, Lenin'in işlerin başından ayrılmasına neden olan çeşitli nedenlerin (1921 yaz dinlenmesi, aralık 1921'den mart 1922'ye kadar süren hastalık dönemi), kararların büyük bir çoğunluğunu Stalin'in kendi başına almasına olanak sağladığını, daha sonra onu Lenin'le karşı karşıya getirecek çatışmanın tohumlarının o günlerde atıldığını belirtir. Ne var ki Kafkasya, krizinin gelişmesi, en azından 1921 ve 1922 yılları arasındaki dönemde

20. Harmandaryan, age., s. 361.

21. Tucker (R. C.), *Stalin as revolutionary 1879-1929*, Princeton, 1973, s. 240.

bunun tersini, aralık 1922'de felç olana kadar Lenin'in Stalin'i en güvenilir kişi olarak benimsediğini, hatta Kafkasya sorunun çözümünde bizzat Lenin'in ipleri eline aldığını gösterir. Lenin 1921 sonuna, Gürcü komünistlerin görevden alınmalarına kadar Kafkasya Bürosu'nun çalışmalarını açıkça destekler, özellikle de iki temel konuda tartışmaya izin vermez: bu ilkelerden birincisi Transkafkasya'nın hazırlanmakta olan federasyona bağlanmak amacıyla birliğe zorlanması; ikincisi de Kafkasya örgütlenmesinin temelden ya da ulusal iradeden değil, "tepeden" gerçekleştirilmesidir.

Moskova ile Gürcüleri karşı karşıya getiren çatışmada, Tiflis'e dayatılan tasarının temeli, aynı dönemde Rusya'da gerçekleştirilmeye çalışılan yeniden yapılanmadan ayrı düşünülemez. Sovyetler devleti 1917 Devrimi'nin eserini canlı tutmak için yeniden örgütlenmektedir; ayakta kalmak için yeterli imkânlar oluşturmanın yanı sıra, kendini dış dünyaya da kabul ettirmek zorundadır. Bu amaçla, yitirilen toprakların yeniden fethi ve mantıklı bir düzene sokulması, olmazsa olmaz koşul olarak görülür.

Lenin'in 1921'de yaptığı düzenlemelerin derinliğini görmemek imkânsızdır. Devrimin ihracının olanaksız olduğunu gördüğü andan itibaren, tüm gücünü Sovyet devletini pekiştirmeye yöneltir, bunun için de elindeki tüm olanakları, partiyi, Çeka'yı ve orduyu seferber eder. 1921 yılının başlarında Orconikidze'ye, özellikle Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesi konusunda ölçülü davranmayı öğütlemiş olsa da, ilke ve amaç bakımından bu faaliyeti reddetmez. 1921 yılının ortasında Transkafkasya federasyonu tartışmaları, Gürcüleri onun arabuluculuğuna başvurmak zorunda bırakınca, Lenin Kafkasya Bürosu'nun aşırılıklarını törpülemek bir yana, Moskova ve partinin itaatsiz bir taban karşısındaki otoritesinin altını çizer. Kısacası, Gürcü komünistlerin görevden alınmasını, onların yerine merkezin kararlarına saygılı, itaatkâr yöneticilerin atanmasını onayladığını belirtir. Kafkasya'nın birleştirilmesi alanında yürürlüğe konan kavram, Lenin'in yüzyılın başından beri geliştirdiği parti kavramıdır: demokratik merkeziyetçilik "tepeden inme" otorite gerektirir, böylesi bir otorite tabanla görüş alışverişinde bulunsa da anlaşmazlık halinde, 1921 yılında Gürcistan'da görüldüğü gibi, tabanın görevine son verilir.

Çeşitli önlemler –ikili anlaşmalar, parti ve Çeka baskıları– ulusal direnişlerin 1921 yılının sonuna doğru bitmesine neden olur. Rus Komünist Partisi tüm çevre komünist örgütleri üzerinde mutlak hâkimdir. Ekonomik ihtiyaç, merkeziyetçiliğin sadece da-

yanaklarından biri değil, aynı zamanda da yöntemidir. Bu nedenle petrol kaynaklarıyla Moskova için yaşamsal önem gösteren Bakü bölgesi, doğrudan RSFSC organlarının ekonomik yönetimine bırakılır.

1922 kışının başlarında RSFSC'nin karşısında sadece Sovyetleştirilmiş cumhuriyetler kalır. Bu cumhuriyetlerin –Ukrayna, Beyaz Rusya, Transkafkasya– sayısı kısıtlıdır, sistemle bütünleşmeleri de artık sadece bir yöntem sorunudur. Adı geçen bölgeler tüm alanlarda bağımsızlıklarını yitirdiklerine göre, direnmek için nasıl bir nedenleri olabilir?

Hangi federasyon? Anayasal çatışma

"Kaybedilmiş toprakların yeniden kazanılması" alanındaki başarı, hükümdarların Tatar istilasına karşı kazandıkları ve dört yüzyılda güçlü bir çarlık kurulmasıyla sonuçlanan zaferlerden pek farklı değildir. 1922 yılına gelindiğinde, elde edilen başarı yadsınamaz: bu başarının tek mimarı, 1920 yazında Polonya bozgunundan sonra genel görüşünü değiştirmeyi bilen Lenin'dir kuşkusuz. O dönemde şunu der: "Federasyonu mutlak bütünlük yolunda geçici bir durum olarak tanımak, federal bağları her geçen gün daha sıklaştırmanın gerekli olduğunu gösterir."[22] Federasyondan söz ederken, Lenin'in kafasında belirli bir model yoktur; onun görüşüne göre uygulama gerekli bağları sağlayacaktır, gerçekte ise iki federal örgüt biçimi öngörür: bunlardan *anlaşmaya dayalı* olanı, göreceli bir özerkliğe sahip cumhuriyetleri RSFSC'ye bağlarken, *organik* olanı Rus Cumhuriyeti'yle bütünleşmiş ulusal birimlerin özerkliğine dayanır. Bu görüşte, birinci yaklaşım Ukrayna ya da Transkafkasya gibi cumhuriyetleri hedef alırken, ikincisinin uygulama alanı Tataristan ya da Başkırdistan'dır. Oysa çok daha karmaşık olan gerçek, yirmili yılların başlarında, Beyaz Rusya ve Türkistan'ın oluşturduğu anlaşma ve özerklik karışımı üçüncü bir grubun varlığını kanıtlayacaktır.

Ancak Lenin'in politikasını oluşturmasına asıl neden, ilgililerin gösterdikleri değişik tepkilerdir. 1920-1921'de Beyaz Rusya federal bağlar oluşturulmasını kabul etmekle kalmaz, bu ilişkinin bir gün mutlak bütünlükle sonuçlanacak ölçüde dinamik olması gerektiğini ileri sürer. Öte yanda Gürcüler ile Ukraynalılar geri adım atmamakta kararlıdır. Ukrayna muhalefeti Lenin'i direnişi kırmak için ortak kurumlar oluşturulmasının hızlandırılması, ola-

22. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 41, s. 164.

bildiğince çabuk federasyona gidilmesi gerektiğini düşünmeye iter. 2-22 nisan 1922 tarihleri arasında toplanan XI. Parti Kongresi'nde bu görüşünü hiç dolambaçsız açıklar. Konuşmasında, Ukraynalıların parti içine kadar sızmış direnişini "kırmak" gerektiğinden söz eder.

Partinin X. Kongresi'nde (mart 1921) uluslar alanında genel politika, bu konunun raportörü Stalin tarafından belirlenmiştir. Ne var ki o dönemde Stalin hâlâ sadık bir sözcüdür, Lenin'in görüşleri dışına çıkmayı aklından bile geçirmez, raporu da Lenin'in düşüncesinin yansımasından ibarettir.[23] Stalin'e göre önerilen federasyon, birliğin çerçevesidir; modeli, ileride sosyalist devletler dünya federasyonuna örnek olacak Rus federatif cumhuriyetidir. Bu saptamasıyla, Lenin'in 1918'deki sözlerini yineler: "Kurmakta olduğumuz federasyon Rusya'nın çeşitli uluslarının tek, demokratik ve merkezî bir Sovyet devleti içinde birleştirilmelerinin ilk adımıdır." Kısacası 1922'de, Stalin'in raporu ile Lenin'in uzun vadede uluslar görüşü arasında bir farklılık yoktur.

Oysa projede asıl önemli olan uygulamadır; 10 ağustos 1922'de kurulan anayasal komisyon, Stalin, Molotov, Kuybişev, Orconikidze, Rakovskiy ve Sokolnikov'un temsil ettiği merkezî yönetimin çevresinde konuyla doğrudan ilgili beş cumhuriyetin temsilcisinden oluşur. Stalin tasarının redaktörüdür; tasarıyı komisyonda okur, eylül ayında da cumhuriyetlerdeki partilerinin merkez komitelerine gönderir. Stalin'in önerdikleri, her bakımdan X. Kongre'deki raporuna sadıktır. Tahmin edileceği gibi, RSFSC modelini hâlâ bağımsız olan cumhuriyetlere yayar. Bu cumhuriyetler "resmen" Sovyet devletiyle birleşecek, daha önce böylesi bir adım atmış olan uluslar gibi, Sovyet devleti bünyesinde, özerk yapılarını koruyacaklardır. Azerbaycan, Beyaz Rusya ve Ermenistan komünist partileri direnmez. Nisan 1922'den beri bizzat Lenin'in parti genel sekreterliğine atadığı birinin başrolü oynadığı bir komisyondan çıkan metne nasıl direnebilirler? Demokrat merkeziyetçilik, "tepeden inme" tasarının kabulünü emreder.

Oysa Ukrayna'da ve Gürcistan'da işler tümüyle aksi yönde gelişir. Ukrayna'da o dönem bağımsız cumhuriyetin adaletten sorumlu halk komiseri olan Nikolay Skrıypnik anayasa tasarısına şiddetle karşı koyar. Rakovskiy'in desteğiyle, onun gözünde komünizmle hiçbir ilgisi olmayan merkezî devlet kavramını reddeder, merkezîleştirici federasyon tasarısından vazgeçilmesini ve bir konfederasyon çerçevesinde çalışılmasını önerir. Yaşlı Bolşe-

23. Desiyatıyiy s'ezd RKP (b) Mart 1921 goda, Moskova, 1960, s. 192, 193.

vik'in parti içindeki itibarı yüksektir. Onun ulusların hakkı konusunda savaşa girmesi Lenin'i en az Gürcü komünistlerin şiddetli direnişi kadar etkiler. Ne var ki Lenin'in bir tepki göstermesi için Skrıypnik'in müdahalede bulunması gerekmiştir, çünkü Lenin işin başından beri Gürcistan komünistlerinin itirazlarını duyup aldırmamayı alışkanlık haline getirmektedir. Ne var ki eylül 1922'de Gürcülerin memnuniyetsizliği açık muhalefete dönüşür. Gürcistan Partisi Merkez Komitesi önerilen metni reddeder, hükümranlık haklarını korumakta ısrarlıdır. Bu açık direniş ile Skrıypnik'in Moskova ve cumhuriyetler arasındaki *statükonun* devam etmesi düşüncesi arasında, ifade tarzı dışında bir amaç farkı yoktur: Kiev daha diplomatça davranırken, Tiflis'in tutumu saldırgandır.

Eylül 1922'de Lenin aynı yılın mayıs ayındaki krizin etkisini atlatamamış, sonunda ölümüne neden olacak bir dizi darbenin pençesinden kurtulamamıştır. Arkadaşlarına gönderdiği, farklı konularda (entelektüellerin sürgüne gönderilmesi ya da İngiltere'de yapılacak seçimler)[24] yazdığı mektupların da belirttiği gibi, işleri ele almakla birlikte, hâlâ dinlenmektedir. Doktorların tavsiyesi uyarınca devlet işlerinden uzaklaştırılmış olmasına rağmen, gelişmeleri büyük bir ilgiyle izler ve yorumlar. Eylül sonunda faal çalışmaya döner, Gürcü ve Ukraynalıların tepkilerine kulak kabartır, en önemlisi de Stalin'in metnini inceleme fırsatı bulur. Stalin'in aceleciliğini –"İşleri hiç beklemeden tamamlamak istiyor"– ilk kez kınamakla kalmaz, eleştirilerini tasarının temeline de yöneltir. "Özerkleştirme" diyecektir, "bağımsızlıkçıların ekmeğine yağ sürmekten başka bir işe yaramayacak bir hatadır."[25] Hastalığına rağmen yorulmak bilmeksizin, eşit cumhuriyetleri RSFSC'yle birleştiren, ancak bünyesine almayan bir federasyon taslağının genel hatlarını kaleme alır. "Kendimizi Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'yle eşit görüyor (...) ve yeni bir federasyona eşit haklarda girmeye hazır buluyoruz." Lenin bununla da yetinmez, federasyonun, Rusya'nınkilerden bağımsız iktidar organları olması gerektiğini, bu organların Rusya'yla birlikte diğer cumhuriyetlerin tümünü yöneteceğini belirtir. "Özellikle" der Lenin, "federasyona özgü bir hükûmet ve bir yürütme komitesi gereklidir." Durumun ciddiyetinin –ulusların arasındaki barış– bi-

24. Unşliht'e 17.09.1922 ve Radek'e 28.09.1922 tarihli mektuplar. Pipes (R.), age., s. 174, 175.

25. "Kamenev'e mektup– SSCB'nin Kuruluşu Hakkında", *Polnoye sobraniye soçineniy*, 26.09.1922, c. 45, s. 211-213.

lincine vararak, işleri ele almaya karar verir.

Stalin eleştiriden hoşlanmaz ve Politbüro'daki arkadaşlarına yakınır: "Lenin milliyetçi liberallik yapıyor." Lenin'in görüşlerini reddeder, "Benim görüşüme göre, RSFSC'dekinin yanı sıra, federasyona özgü bir yürütme komitesi kurma düşüncesi, kabul edilemez" der. Ne var ki Stalin hoşnutsuzluğunu belirttikten sonra, Lenin'in düşüncelerini göz önünde bulundurarak tasarısını değiştirir; 6 ekimde komiteye kusursuz bir rapor sunar. Usta bir manevrayla geçmişin çatışmasına, "özerkleştirme" kavramının yerini "federasyonun" aldığına değinmez, kökten bir değişikliğin kanıtı olan bu gelişmeyi metnin daha iyi yazılması için yapılmış bir değişiklik olarak göstermekle yetinir.

Lenin yeni tasarıyla tatmin olur, tüm çatışmayı gömer. Kamenev'e yazdığı bir mektupta[26] "Büyük Rusya şovenliğine savaş açtığını" ve "Birlik Merkez Yürütme Komitesi başkanlığını sırayla bir Rus'a, bir Ukraynalıya, bir Gürcü'ye vs vermek gerektiğini" not etmekle yetinir.

Stalin, Orconikidze, Molotov ve Miyasnikov'un imzasıyla hazırlanan tasarı 6 ekimde Merkez Komite'ye sunulup derhal onaylanır. Merkez ve çevre arasında çatışma sona ermiş gözükmektedir; Lenin ile Stalin arasındaki ilke anlaşmazlığı da. Ne var ki her iki cephede de barış uzun sürmeyecektir. Bu konuya girmeden önce, 1922 yılının bu eylül ayında, Lenin ile Stalin'e esin kaynağı olan düşünceleri kesinlikle belirlemek yararlı olacaktır.

Daha önce uluslar konusunda yapılan sayısız tartışmada olduğu gibi, Lenin ile Stalin arasında 1922 yılında görülen temel ayrılığı küçümsememek gerekir. Stalin merkeziyetçi bir tasarı sunarken, Lenin'in görüşlerinden uzaklaşmış değildir. Lenin ulusların Sovyet devleti içindeki geleceğini merkezci bir çerçeve içinde değerlendirmek ısrarını yaşamının sonuna kadar sürdürecektir. Ne var ki taktik kaygılar tutumunu zaman zaman değiştirir; başlangıçtan beri dikkat çekici bir taktik ustası olarak gördüğümüz Bolşevik lider, bu tutumunda da tutarlıdır. Tüm uluslara eşit bir statü tanımasının nedeni, ulus düşüncesi ve gerçeğine birdenbire özel bir değer vermesi değildir; onun gözünde bu kavramların hiçbir önemi olamaz. Lenin için dikkat edilmesi gereken, ortaya çıkan fikir ayrılıklarının Sovyet devletinin istikrarına vereceği zarardır. 1922'deki kaygısının 1913'tekinden farklı olduğunu söylemek imkânsızdır. Ulusları enternasyonalizmin erdemlerine –1913'teki "ortak kavga", 1922'de "ortak yaşam" olur– inandırma-

26. "Kamenev'e Mektup" 06.10.1922, age., c. 54, s. 292.

ya, bu noktadan hareketle, bilinçli bir sınıf dayanışması adına, ulusal duyguları unutturmayı amaçlar. Stalin'e yönelttiği eleştirinin konusu, tasarısının içeriği değil, takvimidir. Lenin'e göre, ulusal duyguların hâlâ böylesine keskin olduğu bir dönemde, birlik dayatmak için henüz çok erkendir. Ulusal duyguların söndürülmesi için en etkin yöntem de, geçici bir süre için de olsa, bu duygulara saygı duymaktır. Lenin'i Stalin'in tasarısını eleştirmeye yönelten dürtü, taktik olduğu kadar pedagojik kaygılardır. Öte yandan, Gürcülerin itirazlarını da kabul edemez (Skrıypnik'in daha ölçülü tutumu Lenin'in öfkesini çekmez); bu nedenle, onlara karşı bir süre Stalin'i destekleyecektir.

Öte yanda, Stalin'in uzlaşmacı tutumunun ardında, Lenin'le arasında düşünce birliği bulunduğunu kesinlikle anlamış olması yatar. Lenin gibi Stalin de geleceğin, tasarısını haklı çıkaracağına inanır. Üstelik tıpkı Lenin gibi Stalin de pragmatik ve kiniktir. Gelişmekte olan yeni hakların, metinleri tümüyle değiştirebilecek gerçekler karşısında kesinlikle geçersiz olacağının bilincindedir. Gerçek, Rusya'nın insan ve siyaset gücüdür. Rusya'nın federasyon bünyesinde hâkimiyetini dayatmaması düşünülemez. Rusya ile diğer çeşitli cumhuriyetlerin eşitsizliği karşısında, yasal eşitliğin bir ağırlığı olamaz. İşin gerçeği, tarih de bu görüşü kanıtlayacaktır.

Gürcülerin son savaşı

Stalin'in değiştirilmiş tasarısı, Moskova'daki Merkez Komite'de olduğu gibi, tüm ulusal partilerce de onaylanır. Ne var ki Gürcistan komünistleri birliğe katılmalarını koşula bağlayan tasarıyı onaylamakla birlikte, bir çekince eklemekten geri kalmazlar. Kendilerini –aynı savaşta vuruştukları– Ukraynalılarla aynı platforma yerleştirirler, Gürcistan'ın Transkafkasya bütünlüğünün bir parçası olarak değil, kendi başına birliğe katılmasını, böylelikle dolaylı yoldan da olsa, bir özerklik sahibi olmasını talep ederler.[27] Oysa ulusal kökenleri nedeniyle kendilerini Gürcistan konusunda tek uzman kabul eden Stalin-Orconikidze ikilisinin niyetleri bambaşkadır. Stalin'e göre Kafkasya uluslar bakımından öylesine çeşitlilik gösterir ki, bölge ülkeleri arasındaki çelişkilerin hemen federasyon boyutuna taşmaması için, bir arabuluculuk kurumuna gerek vardır.[28] Stalin'e göre Moskova, Kafkas fikir ayrılıklarından doğan yakınmaların ağlama duvarı olamaz. Bu yüz-

27. Harmandaryan, age., s. 344.

28. Miyasnikov, *Izbrannıye proyzvedeniya* (Seçme Eserler), Erivan, 1965, s. 423, 424.

den sadece Transkafkasya Federasyonu'nun birliğe girmesinin mümkün olduğunu iddia eder, Gürcülere göre bunun anlamı, basit bir özerkliktir.

1922 ekim ayı Gürcülerin iki alanda yürüttükleri savaşla geçer. Gürcistan'da, merkezî yönetimi cumhuriyette temsil eden Orconikidze'yle mücadele ederler; tarafları karşı karşıya getiren açık savaş olağanüstü şiddetlidir. Moskova'nın desteğini alan Orconikidze klasik yöntemlere başvurur: tehdit eder, görevden alır, muhaliflerin yerine itaatkâr olduklarını sandığı, fakat sonunda ona karşı dönecek kişileri atar. Gürcistan'daki temsilcisi, Lenin'in eski "tasfiye" sloganını hiçbir ölçü gözetmeksizin gerçekleştirir. Gürcüler savaşı Moskova'ya da taşırlar: Lenin'e, Buharin'e, Kamenev'e başvururlar, onlara telgraf üzerine telgraf çekerler, temsilciler gönderirler, Orconikidze'yi fiziksel şiddet de dahil olmak üzere, kaba kuvvet kullanmakla suçlarlar.

Konunun kapandığı görüşünde olan Lenin, yakınmaları duyunca öfkelenir. Gürcülere çok sert bir telgraf göndererek konuyu "sadık ve edepli" bir biçimde çözümlemeye, ve Rus Merkez Komitesi'ne başvurmaya davet eder; Orconikidze ve yöntemlerinin sarsılmaz destekçisi Stalin'in başkanlık ettiği Merkez Komite'ye! Onlara karşı şiddet kullananların hakemliğine başvurmaya davet edilmek Gürcüleri daha da hareketlendirir, savaşı bıraktırmak bir yana, direnişlerini daha da artırır. Lenin, –Gürcülerin yakınmalarına kulak tıkamış– Buharin ve Kamenev bir girişimde bulunmayı ve bölgeye bir soruşturma komisyonu göndermeyi kararlaştırır. Ne var ki şikâyetçiler kendilerini bir kez daha kararlı rakipler karşısında bulurlar. Parti Genel Sekreteri Stalin hiçbir engelle karşılaşmadan bir soruşturma komisyonu oluşturur, başına da –şikâyetlerine Çeka'yı da katan– Gürcülere karşı olumsuz duygularıyla tanınan Dzerjinskiy'i getirir. Söz konusu komisyon direnişçilerle hiçbir temas kurmaz, Orconikidze'nin ileri sürdüğü görüşlerle yetinir, tüm sorumluluğun milliyetçilerde olduğu sonucuna varır.[29]

Ne var ki Lenin aktarılan bilgilerden kuşkulanmaya başlar, yakın çalışma arkadaşlarından durumu yerinde araştırmalarını ister. Sağlığı son derece bozulmuştur; Stalin ve Orconikidze'nin tutumunun sağlığı üzerinde olumsuz etki yaptığını düşünmüş olması muhtemeldir. Kasım sonunda yatağa düşer, 20 aralıktan sonra gelen bir dizi krize rağmen, bir kez daha denetimi eline almaya

29. Harmandaryan, age., s. 369, 370.

çalışır. Onun gözünde milliyetler konusu, Gogol'den alıntıyla *derjimordıy*'ların ("bürokratik hayvanların") ya da *velikoderjavniki*'lerin ("sınırsız güç tutkunlarının")[30] eline bırakılamayacak kadar önemlidir. Son bir kez milliyetler politikasına eğilir ve bu soruna son katkısı olarak tanınacak metni kaleme alır.[31] Metin, bir sonraki mart ayında toplanacak XII. Parti Kongresi'ne hitaben yazdığı notlardır. Hâlâ iyileşme –bundan önce kaç kez ayaklanmıştır!– ve bazı üyelerinin yoldan çıktığı Merkez Komite'yi düzene sokma umudu taşır. "Rusya işçilerinin karşısında" diye yazar "ünlü özerkleştirme sorunuyla yeterince uğraşmamış olmanın suçluluğu içindeyim (...) Çözümlendiği biçimiyle milliyet konusu, dayanağımız olan birlikten çıkma hakkını buruşturulmuş bir kâğıt parçasına dönüştürüyor ve azınlıkları yüzde yüz Rus olan, Rus bürokrasisinin özelliği Büyük Rusya şovenizminin pençesine terk ediyor."

Lenin'in endişeli tepkisi olayların gelişimini yavaşlatmaz. 21 kasımda, süregelen Gürcü itirazlarına rağmen, Rus Merkez Komitesi ulusal birlik takvimini açıklar: yeni anayasanın kesin metninin yayımlanması, sonra da birlik anlaşmasının imzalanması. 30 kasımda, Lenin itiraz ve eleştirilerini belirtmeye çabalarken, Politbüro "birliğin temel ilkeleri" hakkındaki metni onaylar. Birinci madde Transkafkasya Federasyonu'nun birliğe girmesi gerektiğini belirtir. Merkez Komite metni onaylar. Kimsenin düşüncelerini sorma zahmetine katlanmadığı Gürcüler, geri adım atmaz. Ne var ki, bu kez yalnız kalacaklardır. Ukrayna'da VII. Sovyet Kongresi 13 kasımda birlik anlaşmasının lehine oy kullanır. Transkafkasya Sovyet Cumhuriyetleri Federasyonu kendini aceleyle hazırlanıp oylanan bir anayasayla donatır ve birliğe katılmaya karar verir. Onu 18 aralıkta Beyaz Rusya izler. 30 kasımda imzalanan anlaşma SSCB'nin doğmasını sağlar. İmzalayanlar Rus Cumhuriyeti'yle birlikte Ukrayna, Beyaz Rusya ve Transkafkasya cumhuriyetleridir.

13 ve 22 aralıkta geçirdiği krizlerle geçici bir süre için felç olan Lenin düşünür ve uygulanan politikanın güçsüz yanlarından birinin kendinin de paylaştığı, bu siyasete katılanların komünistler olarak mutlaka Enternasyonalci olmaları gerektiği inancı olduğunu anlar. Stalin ve Orconikidze örneklerine baktıkça, azınlık kö-

30. *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 45, s. 356-362 ve Fotyeva, *İz vospominaniy o V. İ. Lenine-Dekabr' 1922. Mart 1923 g.* (Lenin'den Anılar, aralık 1922-mart 1923), Moskova 1964, s. 54 ve 63.

31. "Kongreye Mektup", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 45, s. 343-348, s. 354, 355.

keninden gelme komünistlerin "aşırı Rus milliyetçileri" gibi davranabileceklerini görür. Bu, köklerini unutturmak isteyen bölgesel kadroların ana sorunudur. Gelişen olaylar, Lenin'in içgüdüsünün bu noktada da haklı olduğunu kanıtlayacaktır.

Birlik anayasası sonraki aylar boyunca, Kalinin'in başkanlık ettiği bir komisyon tarafından hazırlanır.[32] Tüm Rusya Merkez Yürütme Kurulu, taslağı 6 temmuz 1923'te, felçli Lenin'in kamu hayatına katılamadığı bir dönemde onaylar; II. Sovyetler Birliği Kongresi metni Lenin'in ölümünden sadece birkaç gün sonra, 31 ocak 1924'te kabul edecektir.[33]

Metin olarak bu anayasa, Lenin'in tüm arzularına uygundur. Birlik, istedikleri zaman çıkma hakkını ellerinde tutan –anlaşmanın 4. maddesi– eşit devletlerin kendi istekleriyle katılımını resmîleştirir. Birliğe katılan devletler, hükümranlıklarından vazgeçmezler. Böylece Lenin, Stalin'in, devletleri basit bir özerklik statüsüne indirgeyen metni karşısında, kendi hazırladığı tasarının kabul edildiğini görür. Ne var ki Stalin de en az Lenin kadar kazançlıdır, birliğe katılan cumhuriyetler önemli görevlerinden çoğunu birliğe terk etmek zorundadır.

Anayasada ilginç olan, sadece devrimden kaynaklanan toprakların düzeniyle –bu düzen ayrıntılarıyla belirtilir– ilgili olan bölüm değildir. Asıl önemli olanı, 1918 Rus Anayasası'nın aksine, 1924 metninin hem zaman hem de alan bakımından belirlenip sınırlanmış olmasıdır. 1918 Anayasası zaman ve alan açısından bir dinamik öngörür; geçici bir devlete geçici bir çerçeve oluşturur, bu devletle birliktelik kurmak isteyen tüm adaylara yardımcı olmak amacını taşır. Öte yandan 1924 Anayasası var olan bir devletin varlığını ve sınırlarını onaylar, haklarını pekiştirir. Kuşkusuz metnin ilk bölümü –birliğin kuruluş bildirgesi– birliğe katılmanın sadece var olan cumhuriyetlere değil, gelecekte kurulacaklara da açık olduğunu belirtir; kısacası toprak boyutu kesin olarak saptanmamıştır, daha da genişlemesi mümkündür. Aynı bildirge "biri kapitalist dünya, öteki sosyalist dünya olmak üzere iki belirgin kampa ayrılmış bir ortamda" birliğin "kapitalizm kuşatması" altında olduğunu açıklar; güvenli sınırlar gerektiren birliği haklı kılan da bu kuşatmadır. Hem zaten Lenin'in 1920-1921 döneminde Sovyetler Devleti ile Polonya, Türkiye, İran ve Afganistan'ın im-

32. *Vtoraya sessiya Tsik sovetskih sotsialistiçeskih respublik* (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Merkez Yürütme Kurulu'nun II. Oturumu), Moskova, 1923, s. 11 ve devamı.

33. *Vtoroy s'ezd sovetov soyuza Sovetskih sotsialistiçeskih respublik* (SSCB Sovyetleri II. Kongresi), Moskova, 1924, s. 129-136.

zaladığı antlaşmaların tümündeki amaç devletin sınırlarını güvence altına almak değil midir?

Özet olarak bu anayasa, 1917'den beri Lenin'in politikasında görülen çelişkili iki eğilimin bir araya getirilmesidir: bir tarafta Sovyetler'e toprak konusunda açık, geçici ve saldırgan (ilk üç yıl boyunca uygulanan ve Polonya bozgununun son verdiği siyaset) niteliğini veren evrensellik tutkusu; öte yanda Sovyetler'e sürekliliğini belirtme gereği duyuran, kendi kabuğuna çekilip kendini savunma dürtüsü veren, eldekini koruma güdüsü: 1921 ve 1922'de sınırlardaki sükûnet, bu dürtünün kanıtıdır. Anayasanın en önemli özelliği, Lenin'in politika değişikliklerinin yerine, iki eğilimin sentezini koymuş olmasıdır.

Bu temel yasanın tartışmaları ve bir gelişmeyi tamamlayan bir anıt olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Yasa hazırlayıcıların niyetini oluşturan, metnin de ötesinde, sözünü ettiğimiz bu gelişmedir. Burada da belirgin ikiliği belirlemek gerekir. Metin kesin bir gerçeği ortaya koyar: devrimin zaferi ile toplumu ve toplumsal bilinci değiştirmeye yönelik politik ve ekonomik yapıların değiştirilmesi gerçeği; ne var ki aynı zamanda söz konusu olan, federal nitelikte ve değişik uluslardan bir devlet yaratan geçici bir anayasadır. Oysa devrimin ve 1918'deki ya da 1924 yılındaki biçimiyle Sovyetler'in varlık nedeni, değişken olmayı sürdüren bir durumu ve milliyetçilik nedeniyle geciken bilinçlenmeyi göz önünde bulundurmakla birlikte, bu aşamayı geride bırakarak gerçek sınıf bilincine varmaktır. Anayasa ve yarattığı federasyon, aslında Rusya'nın o anki koşullarına (ulusal çeşitliliği) ve dönemin gereklerine (ulusal farklılıkları keskinleştirerek sürekli kılan kapitalist kuşatma) verilmiş birer ödünden başka bir şey değildir. Birkaç yıl önce "kaderini tayin hakkı" sloganı gibi federalizm de, her şeyden önce bir pedagoji girişimi, bir enternasyonalcilik okuludur. Lenin'in 1917'de bu düşünceye yanaşması da böyle olmuştur. Hâlâ *derjimordıy*'larla çatışmasını da böyle yorumlar. 1922'de kullanılan yöntemler ona pek uygun görünmese de, Lenin'in ihanete uğradığını iddia etmek mümkün olamaz: 1924 Anayasası'na temel olan, gerçekten de Lenin'in uzun vadeli görüşleridir. Somut koşullara daha uygun taktikler öneremeyeceği yıllarda ülkenin gelişmesinin yolunu çizecek olan da bu anayasal metindir. 1924 yılında uluslara dayatılan tasarının temelinde, 1917 Ekimi'nden beri, özellikle de 1920'den itibaren inatla savunduğu düşünce yatar: eski çarlık topraklarında yaşayan halklar topluluğunun kader birliğini koruma düşüncesi. Bu topluluğun kendini

göstermesi için ilk koşul, devlet yapısıdır. Devlet yapısı, fikir ayrılıklarının aşılması için, denetim mekanizmalarının merkezîleştirilmesini gerektirir. Bütün yapının temelinde, demokratik merkeziyetçilik yatar.

Hayatta olsun olmasın, 1924'te resmen doğan çokuluslu federal devletin gerçek ustabaşısı Lenin'dir.

14

"Bir adım ileri, iki adım geri..."

"Büyük bir başarı elde ettik, hububat konusuna hâkim olmamız koşuluyla, ekonomik açıdan bize sağlam bir temel oluşturacak bir duruma geldik... Eğer geriye dönüp de içinden geçtiğimiz güçlüklere bir göz atacak olursak, bir kez daha güçlerimizi birleştirip kış çalışma dönemi üzerinde yoğunlaştırırsak, kesin zafere vardığımızdan emin olduğumuzu söyleyebiliriz."[1]

Lenin'in 22 ve 25 eylül 1920 tarihleri arasında toplanan IX. Parti Konferansı sırasında Merkez Komite'ye sunduğu muzaffer rapor, işte böyle başlar; ne var ki bu satırlar Kızıl Ordu'nun Polonya'daki bozgunun nedenlerini ve bu olayın stratejik sonuçlarını partiye açıklamak için yazdığı gizli bölümden alınmıştır. Bu metinde Lenin Polonya saldırısını haklı göstermek için, ağustos 1920'de dünya devriminin yakın olduğuna, Bolşeviklerin sonunda yalnızlıktan kurtulma fırsatı bulduklarına inandığını belirtir. Böylesi bir umut anını işaret ettikten sonra, Lenin bozgunu kabul eder, bu yenilginin Rus geleceği için ne gibi sonuçlar doğuracağını ortaya koyar: devrimin yalnızlığı, her şeye ve herkese rağmen ayakta kalmak gereği, kısacası, Rusya'nın tüm imkânlarını seferber etme zorunluluğu.

1918 ve 1920 yılları arasında dünya devrimini bekleyen ve iç savaşın tehlikelerini göğüslemeye çalışan Bolşeviklerin cevabı "Savaş Komünizmi" olmuştur; diğer bir deyişle, tüm iç ve dış düşmanlarla mücadele etmek için gerekli ekonomi ve insan kaynaklarını seferber edebilmek amacıyla, devletin tüm alanlarda sert müdahalesi. Bolşevikler Rusça adı *ogossudarstvleniye* olan bu devlet politikasını meşru göstermek için başlangıçta konunun

1. "Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasal Raporu", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 41, s. 281-285 ve Pipes (R.), age., s. 95-114'teki tüm metin.

acilliğine başvururlar kuşkusuz, ne var ki aynı politika kısa sürede "sosyalist ilkeye" dönüşecektir. Lenin eylül 1920'de parti önünde yaptığı konuşmada bu siyaseti sürdürmek niyetinde olduğunu belli eder; özellikle köylünün elinden alınan buğday konusundaki başarı, "kış kampanyası" boyunca da sürdürülerek, kesintisiz bir zafer haline getirilecektir.

Oysa tıpkı 1920 yazının Lenin'in uluslararası umutlarının yıkılıp gitmesine zemin hazırlaması gibi, 1920-1921 kışı da iç istikrar hesaplarını altüst edecektir. O kış yaşanan büyük buhran, Lenin'i siyasal alanda mutlak bir geri çekilmeye sürükleyecektir: "Savaş Komünizmi"nin kesin olarak terk edilmesi ve birden açıkça ayaklanmaya başlayan topluma tavizler verilmesi. Yeni Ekonomi Politikası (NEP), en azından iç siyaset alanında, 1920-1921 yılları boyunca komşu ülkelerle, İngiltere'yle imzalanmış uluslararası antlaşmaların, hatta Almanya'yla sürdürülen askerî ilişkilerin sonucu olacaktır.

Köylü ayaklanması

"Kotalar sayesinde el konulup devletin ambarlarına girmiş iki yüz altmış milyon pud[2] buğday ile (...) gıda maddeleri dağıtımı sorununu gerektiği gibi çözeceğiz."[3] Eylül 1920 raporundan alınma bu satırlar da, halkın beslenmesini sağlamak için uygulanan –Lenin tarafından tatminkâr bulunan– politikanın yaşamsal önemini belirtmektedir.

1918'de hükûmet bünyesinde kurulan Gıda Ürünleri Halk Komiserliği'nin *(Narkomprod)* başına Troçki getirilir; bu görevi 1921 sonuna kadar sürdürecektir. Troçki'nin savaş komiserliğinin yanı sıra, gıda ürünleri konusuyla da uğraşmak zorunda kalması aydınlatıcıdır: bu çifte sorumluluk, köylülerle ilişkilerin şiddetli bir çatışma çerçevesinde ele alındığının belirtisidir. Bu ilişkinin iç savaş boyutuna sıçramış olması, Bolşeviklerin köylülere karşı duyduğu düşmanlığı açıklamak için yeterlidir. Bolşevikler, bilinçaltında onulmaz bir biçimde mülkiyet tutkunu *(sobstvennicestvo)* ve kapitalist eğilimli olduğuna inandıkları köylü toplumuna savaş ilan eder. Bu savaşın araçları arasında, 1918 yılında gerçek bir güçle donatılmış yoksul komiteleri *(kombediy)*,[4] mayıs

2. Rusya'da kullanılan ağırlık ölçüsü pud, 16,38 kg karşılığıdır.

3. Pipes (R.), age., s. 112.

4. *Kombediy bednotiy-Sbornik dokumentov* (Yoksul Komiteleri-Belge Derlemesi), Moskova, 1937.

ve temmuz 1918 arasında yayımlanan bir dizi kararnameyle kuruluşu ve görevleri belirlenmiş gıda ürünleri ordusu *(prodarmiya)*[5] vardır. Bunlara bir de işçi ikmal birlikleri eklenirse, daha 1918'de köylülerin, şiddet kullanarak ürününü elinden almakla görevli bir kurum ağı tarafından nasıl kuşatıldığını anlamak mümkün olur. Köylülere gereğinden yakın, dolayısıyla yeterince denetlenemez görülen *kombediy*'ler 1918 yılının sonlarına doğru kaldırılır, yerlerini işçilere, özellikle de asker birliklerine bırakır; kısacası, ordu konunun içine girmiş olur.

Daha 1920'de, Lenin'in sistemin erdemleri konusundaki iyimser sözlerine rağmen, Rusya'daki kıtlık korkunç boyutlara ulaşır.[6] Ural bölgesine yaptığı bir inceleme gezisinden dönen Troçki, şubat ayında Merkez Komite'ye bir rapor sunar, köylülerin ürününe el koymanın etkisiz olduğunu belirterek, bu faaliyetin yerine aynî vergi konmasını önerir. Önerisini açıklamak için, sanayi malları satın alamayan köylünün, tarım ürünü yaratmakta hiçbir fayda görmediğini ileri sürer. Sözünü ettiği mekanizma, piyasanın dirilmesinden başka bir şey değildir.

Ne var ki 1920'de Troçki'nin önerileri, taşrada ve işçi çevrelerinde uygulanan politikaların sürdürülmesinden yana olduğunu açıklayan Lenin'in muhalefetiyle karşılaşır. Gıda ürünleri alanında, el koyma faaliyetlerinin verimsizliği görüşüne verdiği cevap, askerî girişimlerin daha da artırılması gerektiğidir. Köylülerin tepkisi, iktidarın sertleşmesine paralel gelişir. Ayaklanmalar artar. Köylülere karşı gönderilen birlikler, daha çok kendi çıkarlarını gözetir, sadece kendileri için ürün toplar. Aç işçilerle birleşen Kızıl Ordu kaçakları köylülerin yanında yer alır, hatta işi onlarla omuz omuza vuruşmaya kadar götürür.[7]

1920 yılının ikinci yarısında yerel sorumlular Troçki'nin önerisini yeniden ele alır ve Moskova'dan kaba kuvvet kullanarak ürün toplamaya son verilmesini, giderek yayılan köylü ayaklanmasını durdurmak, daha da hızla gelişen açlığa bir çözüm bulmak için uzlaşmaya gidilmesini isterler. Ne var ki merkezî hükûmetten, Gıda Ürünleri Halk Komiserliği'nden gelen talimat acı-

5. Stanziani (A.), "Gıda Yönetimi ve Devlet Politikasının Oluşturulması" *Cahier du monde russe et soviétique*, c. 38 (1-2), ocak-haziran 1997, s. 82-112.

6. Sokoloff (G.), *La Puissance Pauvre* (Yoksul Güç), Fayard, 1993, s. 293.

7. Fremkin (M. M.), *Tragediya krestyansih vosstaniy v rossiy 1917-1921 g.* (Rusya'da Köylü Ayaklanmaları Trajedisi), Kudüs, 1987, s. 55 ve devamı ve Danilov (V.), Shanin (T.), *Krestyanskoye vosstaniye v Tambovskoy guberniy v 1919-1921* (Tambov Köylü Ayaklanması), Tambov, 1994.

masızdır: köylü ayaklanmasına verilecek tek cevap şiddettir, köyler yakılacak, asi köylüler kurşuna dizilecek, ötekilerin direnişini kırmak için de aileler rehine alınıp ölüm cezasına çarptırılacaktır. Şiddete karşı şiddet: işte politika değişikliği önerisi geri çevrildikten sonra, Lenin'in katı görüşlerini paylaşmakta hiçbir sakınca görmeyen Troçki'nin verdiği buyruk.[8]

Şubat 1921, krizin en yoğun yaşandığı ay olur. Tambov ilinde, yani "kara topraklar" olarak bilinen bölgede patlayan genel ayaklanma doğuya yayılır, Volga'ya, Urallar'a ve Batı Sibirya'ya sıçrar. Köylüler ürünlerine zorla el konulmasına şiddetle direnmekle kalmazlar, Bolşevik iktidarını tanımamaya başlarlar, kendi kurallarını koymaya girişirler. Steplerden geçip Moskova'ya doğru ilerleyen buğday konvoylarını durdurup yağmalarlar. Olay yerine gönderilen askerî birlikler karşılarında sadece tek tek köylüler değil, bütünüyle ayaklanmış, asileri destekleyip saklayan bir kırsal alan bulur. Ayaklanmanın sıçramadığı bölgelerdeki durum da felaketten nasibini alır: 1913 öncesi sürülen toprakların yüzde 25'i terk edilmiş, verim yüzde 40 düşmüş, tarım aletleri onarılmamış, yenilenmemiştir. Köylü toplumuyla ilişkilerin kesilmesi, şiddet önlemlerinde Troçki'nin birkaç ay önce altını çizdiği verimsizlik hemen her yerde görülür, ordu da hızla yayılan bu isyan karşısında yetersiz kalır, kendine güvenemez. Bu durumda, iktidarın karşısına çıkan soru açıktır: bu ilişkisizlik sürdürülebilir mi? Yoksa uzlaşmak mı gerekir? Mahno'nun ayaklandırdığı Ukrayna'dan tamamen vazgeçmek mümkün olabilir mi? Ya da Saratov köylülerinin, kendini komünist olarak adlandıran herkesi ayırım gözetmeden katletmesine izin vermek?

1920 kışına kadar, yaşanan güçlüklerden köylü toplumunu, "kapitalist köylüyü", kulakı ya da "torbalı adamı" sorumlu tutmak mümkün olsa da, birden tüm dengeler altüst olur. Köylüler ayaklanır, ordu tereddüt içindedir, işçi sınıfı da kendini temsil ettiklerini iddia edenlerle dayanışma içinde bulunmak zorunda olmadığını görür.

Kronştadt Ayaklanması

Troçki'nin "devrimin gururu ve zaferi" olarak adlandırdığı Kronştadt denizcilerinin ayaklanması, sadece toplum ile iktidar arasındaki mutlak kopukluğun trajik yüzünü ortaya çıkarmakla

8. Courtois (S.), Werth (N.), Panné (J. -L.), Paczkowski (A.), Bartozek (K.), Margolin (J. -L.), *Komünizmin Kara Kitabı*, Doğan Kitapçılık.

kalmaz, işçi sınıfına da Lenin'in 1921 ilkbaharına kadar uyguladığı politikaya direnme fırsatı verir.

Kronştadt Ayaklanması'nı ve ona bağlı gelişen işçi isyanını[9] anlayabilmek için, Lenin'in seçimine bir kez daha geri dönmek yararlı olacaktır. Lenin, IX. Parti Kongresi'nde (mart-nisan 1920) üretim sektöründe işçi sınıfını yönetim ve karar sürecinden dışlayacak otoriter bir yapı uygulanmasını desteklemiştir. Bu alanda, olmazsa olmaz olarak nitelendiren üç önlem belirlenir: ordu örneğinden yararlanarak, komünist olmayan uzmanlara çağrı; üretimin tek bir yönetim organına bağlanması; Rus Komünist Partisi ve sendikalar bünyesinde, kanunların belirlediği tabandan seçim yerine, tepeden inme atama yönteminin uygulanması. Bu sonuncu önlem, açıkça ifade edilen bir ilkeden çok, hızlı ve etkili bir müdahalenin meşrulaştırdığı rahatlatıcı bir uygulama olarak göze çarpar.

Lenin'in önerileri, daha 1920'de işçi sınıfının gözünde özel yeri olan ünlü Bolşeviklerin başı çektiği şiddetli bir direnişle karşılaşır; işçileri direnişe iten bu muhalefet hareketinin başında, 1918'den beri Merkez Komitesi üyesi olan Aleksandr Şlyapnikov ve demir-çelik sendikasını yöneten işçi Yuri Lutovinov bulunur. Hareket, sendikalardaki komünist militanları bir araya getirir, üretimin sendikalarca denetlenmesi ilkesini savunur. Bu savunma sırasında partide giderek hızlanan bürokratikleşme eğilimini eleştirir, örgütün işçi sınıfına yabancı unsurlardan arındırılmasını talep eder, tüm sorumluların seçimle göreve gelmesi ilkesine geri dönülmesini şart koşar. Eleştirilen, tümüyle Lenin'in desteklediği bir politikadır.

Gerçek demokratik merkeziyetçiliği savunmak üzere ikinci bir grup oluşturulur. Valeryan Osinskiy, Timofey Sapronov ve Vladimir Smirnov'un yönettiği bu oluşum hızla artan bürokrasiyi ve uygulanan merkeziyetçiliği eleştirir, hem Lenin'i hem de Troçki'yi suçlar.

Parti yönetimi ile bu iki grup arasındaki çatışma daha aralık 1919'da, Troçki'nin Merkez Komite'de çalışma hayatına askerî bir düzen verilmesini savunduğu sırada patlak verir; Troçki konuşması sırasında bu muhaliflerce eleştirilir, asıl önemli olanıysa, Buharin'in *Pravda*'da bu grupları desteklemesidir. Lenin muhalifleri anarko-sendikalizmle suçlar, yine de Troçki'nin önerilerindeki radikal söylemi benimsemekte tereddüt gösterir. IX. Kongre de

9. *Kronstadt-1921. Dokumenty*, Moskova, 1997. Ciliga (A.), *The Kronstadt Revolt*, Londra, 1942, Avritch (P.), *Kronstadt*, Princeton, 1970.

görüş ayrılıklarını gidermeyi başaramaz. Bu nedenle, konuyu karara bağlamak X. kongreye düşer, ne var ki bu kongre perdelerini, tüm Bolşevikleri sarsan bir sahneye açar: Kronştadt Ayaklanması. Her şey değişecektir.

Ayaklanma öncesinde, kentlerdeki yarı açlık durumunun kıvılcım rolü üstlendiği genel bir işçi huzursuzluğu dikkat çeker. İşçi sınıfı 1920-1921 kışı boyunca miting ve gösteri yürüyüşleri düzenler, durumundan şikâyet eder, işletmelerdeki "diktatorya" ve katlığı eleştirir. 23 şubat 1921 günü Petrograd'ın başlıca fabrikalarından birinde, Truboçnoy Zavod'da düzenlenen miting işçilerin düşünce tarzını göstermesi açısından önemlidir: miting sonunda kabul edilen kararla, tayınların artırılması, derhal kışlık elbise ve ayakkabı dağıtılması talep edilir. Ertesi gün işçiler, yine aynı fabrikada, onları işlerinin başına dönmeye ikna etmek için gelmiş olan Petrograd Sendikaları Konseyi Başkanı Bolşevik Antseloviç'i öldürür, sonra diğer fabrikalara dağılarak, hareketlerine destek aramaya çalışırlar. Karışıklıklar tüm kente yayılır. Petrograd Savunma Komitesi Başkanı Zinovyev, buhranı yatıştırmak amacıyla tüm çıkışlara yerleştirilen barikatları kaldırtır, kent halkının kırsal alana çıkarak yiyecek bulmasına –el koymasına– izin verir.

Ne var ki devrim ateşi Kronştadt'a, rejimin gurur kaynağı deniz üssüne çoktan yayılmıştır. Denizciler grevcilerle dayanışma içinde olduklarını açıklar, kent sovyetinin lağv edilerek yerine bir geçici askerî komite kurulduğunu, yeni sovyetin kısa zamanda seçimle belirleneceğini ilan ederler. "Komünistsiz sovyet": bu slogan Tambov ilinde ayaklanan köylüler ile Baltık Denizi'ndeki denizcileri birleştirir. Denizcilerin yarattığı ve on altı gün sürecek olan devrimci komün, işçi karışıklığının yerini alır, 1918'den beri uygulanmakta olan siyasal sisteme tümüyle zıt bir program yayımlar: tüm sovyetlerin lağv edilmesi, onların yerine gizli oyla ve özgür seçimle yeni sovyetler getirilmesi; sosyalistler, anarşistler ve sendikalar için basın ve ifade özgürlüğü; köylülere ürünlerini istedikleri gibi değerlendirme özgürlüğü, kırsal alanda ürün toplamakla, el koymakla görevli tüm birliklerin geri çekilmesi; ücretli işçi çalıştırmayan zanaatkârlar için girişim özgürlüğü.

Kuşkusuz Lenin, Kronştadt'ın tüm Rusya'yı temsil etmediğini söyleyecektir; ne var ki "komün" endişe verici bir işarettir: komünist iktidarın, en yılmaz savunucuları tarafından terk edildiğinin işareti. Üstelik aynı komün, tüm ayaklanmalar arasındaki bağın, Tambov köylülerinin, Mahno çevresinde toplanmış Ukraynalıla-

rın, tüm Rus köylüsünün arasındaki bağın kanıtıdır. İktidar Sosyalist Devrimcilerin asilerin yanına koşmalarını izler; böylesi destekler sadece köylerde değil, Viktor Çernov'un Kurucu Meclis'in yeniden toplanmasını, meşruluğa dönülmesini önerdiği Kronştadt'ta da görülür. Anarşistler de kısa bir tereddütten sonra denizcilerin yanında yer alarak, iktidarla girişilecek kanlı hesaplaşmanın habercisi olurlar.

Şurada burada eski fikirler yeniden ortaya çıkar, özellikle de kentlerde ve köylerde Yahudi düşmanlığı dirilmeye başlar. Troçki ve Zinovyev kökleri nedeniyle parmakla gösterilip suçlanır; birçok yerde "Rusya, ilk Yahudi cumhuriyeti!" yazılı pankartlar görülür. Minsk ve Gomel çevrelerinde yaşanan Yahudi katliamları partinin Yahudi bölümü *(Yevsektsiya)*[10] bünyesinde dehşete neden olur. *Yevsektsiya* Lenin'e başvurarak Rus hükûmetinin Yahudileri "haydutlara" (yani çevredeki köylerde yaşayanlara) karşı korumakta âciz kalmasından yakınır; ya da pogromların iktidarın hoşgörüsünden kaynaklandığını iddia eden Yahudi çiftçilerin görüşünü benimser:[11] Rusya'yı yönetenler için önemli olan, çarlık zamanında Bolşeviklerin seleflerinin yaptığını taklit etmek ve köylülerin öfkesini geleneksel suçluya yönlendirmek değil midir?

Yahudi komünistlerin bu endişe ve kuşkularını daha da artıran şey, 1920 sonlarında Polonya'dan geri çekilen Kızıl Ordu birliklerinin gerçekleştirdiği pogromlardan yakındıkları dönemde, Lenin'in göstermiş olduğu tepkisizliktir. Kısacası Lenin, asker ve köylü umutsuzluğunun Yahudi topluluklarına yönelttiği şiddet ve yeniden dirilmekte olan antisemitizm konusunda en az iki kez haberdar edilmiştir. Tepki göstermesi, bölgeye soruşturma komisyonları göstermesi beklenirken, eline ulaşan belgelere "Parti arşivlerine kaldırılacak" notu düşmekten başka bir girişimde bulunmaz. Arşivlerden hiçbiri, şiddet kullanımına son verilmesini isteyen bir emir içermez.

Lenin'in Yahudilere karşı takındığı, en azından anlaşılmaz olarak nitelendirilebilecek tutum, Merkez Komite'nin, Denikin'in yenilgisinden sonra yeniden ele geçirilen Ukrayna'daki Rus yetkililer için davranış kuralları olarak geliştirdiği düşünceler tasarısında da göze çarpar. 21 kasım 1921 tarihini taşıyan, Lenin'in elinden

10. Gitelman (Z.), *Jewish nationality and Soviet Politics*, (Yahudi Ulusu ve Sovyet Politikası), Princeton, 1972, s. 106 ve Dimanştayn, *Revolyutsiya i natsiyonal'noy vopros*, c. III, s. 34 ve devamı.

11. Pipes (R.), age., s. 10, 116, ve 128, 129.

çıktığı belli olan birkaç küçük değişiklikten sonra hemen aynı gün Politbüro tarafından onaylanan metnin 7. maddesi şöyledir: "Ukrayna'daki Yahudilerin ve kentlilerin demir sopayla güdülmesine ve hükûmete girmelerine izin verilmemesine"; Lenin "Yahudiler" sözcüğünün yanına, sayfa kenarına şu notu ekler: "Bunu daha nazikçe ifade edin; Yahudi küçük burjuvazisi deyin." Madde bu değişiklikle kabul edilir.[12]

Lenin'in 1911 yılında yaşanan polemikler sırasında Troçki'yi "küçük Yahuda"[13] olmakla suçladığını burada hatırlatmak gerekir mi?

Gerçekten de o dönemde, adalet duygusuna seslenen, saldırıya uğrayan veya insanlık dışı koşullarda hapse tıkılan kişi ya da gruplara en azından acımasını isteyen belgeler sayılamayacak kadar çoktur; bu belgelerden tümü "Arşive kaldırılacak" notunun dışında ilgi görmeyecektir. Bütün bu gerçeklerin ışığında, şubat-mart 1921 döneminde kırsal alanda olduğu kadar Kronştadt'ta da birden komünizm karşıtı bir patlamaya dönüşen halk öfkesinin düzenli olarak artmasını anlamak kolaydır. Bu öfke her yerde, köylülerde olduğu gibi denizcilerde de, aynı taleple ortaya çıkar: "Köylülere yeniden üretme ve değiş tokuş hakkı tanınsın!" Rus toplumu bu korkunç krizden sağ çıkabilmek için her şeyden önce köylülerin terör ve zorla el koyma korkusundan kurtulması gerektiğinin bilincindedir.

Lenin Kronştadt Komünü'nü yorumlar: "Torbalı adam öylesine güçlüydü ki, ticaret özgürlüğü sloganıyla Kronştadt kalesini bile ele geçirdi..." Neredeyse, bu yoruma uygun bir değerlendirme de ekleyecekti: "... ve Bolşevik iktidarını yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmeyi başardı!" Bunu böylesine açıkça ortaya koymasa da Lenin ortaya çıkan durumu daha fazla görmezden gelemeyeceğini, geri adım atmak zorunda olduğunu anlar.

Seçimi açıktır: her şey köylülere bağlı olduğuna göre, köylüyle uzlaşmak gerekir; ama önce işçi ayaklanmasını yatıştırmak, çökertmek kararındadır.

Kronştadt Komünü'ne karşı şiddet kullanma kararı hiç tereddütsüz, başka zamanlarda son derecede farklı düşünen tüm parti gruplarının onayıyla verilir. Kimse o güne kadar Bolşeviklikle-rinden kuşku duyulmayan işçilerin ve denizcilerin iktidara karşı gelmeleri fikrini kabul edemez. Sorunu çözümlemenin tek yolu,

12. age., s. 77.

13. "Küçük Yahuda Troçki'nin Utanç Kızarıklığı", 2 (15) ocak 1911, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 20, s. 96.

şiddet kullanarak ayaklanmayı bastırmaktır.[14] Çeka milisleri Petrograd'da grevcileri, göstericileri, sendika militanlarını tutuklamaya girişirken, seçme birlikler Tuhaçevskiy komutasında Kronştadt'a gönderilir; bu birlikler hava ve topçu desteğiyle, "Enternasyonal" marşı eşliğinde asileri 8 marttan 18 mart 1923 gününe kadar ateşe tutar. Ayaklanmayı bastırma girişimini haklı göstermek için, Kronştadt Komünü'nün "küçük burjuva, anarşist ve köylü hareketi" olarak tanımlandığını belirtmek gerekir. Bütün bunlara rağmen, Sovyetler'in saldırısı işçi sınıfını sarsar. Tsarskoye Selo'da ve daha birçok başka yerde demiryolu işçileri birliklerin geçişini önlemeye çalışır, askerlere seslenerek onları komutanlarına karşı ayaklanmaya ve demokrasi savunucularının yanında yer almaya çağırırlar. Çabaları sonuçsuz kalır: kullanılan imkânlar gerçekten de güçlüdür, özellikle de X. Kongre'de alınan köylülerle barışma kararı, çoğu köy kökenli olan askerlerin asilerin saflarına katılmasını önler. 15 martta orduya bildirilen NEP dönemeci, askerin iktidarı desteklemesini sağlar. Artık savaşın sonu yakındır.

Bilanço korkunç olur. Her iki tarafın ölüleri binlerle ifade edilir. Buzlar arasında ilerlemek zorunda kalan orduda on bine yakın ölü, yaralı ve kayıp vardır. Muzaffer ordu, mağlupları kılıçtan geçirir; önder olarak belirlediklerini, sözde mahkemeler karşısına çıkarmaya bile gerek görmeksizin kurşuna dizer. Sonra Çeka devreye girer, hayatta kalanlardan yüzlercesini, hatta binlercesini yargılar, kurşuna dizdirir ya da 1918'den beri kuzeyde oluşturulan ve Soljenitsin'in üne kavuşturduğu çalışma kamplarına gönderir; araştırmacılara açılan arşivler, böylesi kampların varlığını kanıtlayacaktır.[15] X. Kongre ertesinde Dzerjinskiy Kronştadt'tan artakalanları "Uhta ceza kolonisine" göndermeyi önerir, Lenin'in de desteğiyle temerküz dünyasını Holmogoriy "ceza kolonisi" olarak adlandırdığı kampın yapımıyla genişletmeye karar verir.

Kısacası, devlet ve partinin NEP'in yardımıyla toplumla barışma sürecine girdiği bir dönemde, temerküz dünyası gelişir, dallanıp budaklanır; toplumsal uzlaşının, gün geçtikçe yoğunlaşan bir baskı düzeninin gölgesinde oluştuğunu gösterir. Siyasal barış, toplumsal barışla at başı gitmez. Dzerjinskiy devletin fabrikalarda çalıştırdığı tüm Menşevikleri, anarşistleri, Sosyalist Devrimcileri tutuklatır, Tuhaçevskiy de Kronştadt Ayaklanması'nı bastırır

14. Troçki, "Kronştadt Çevresinde Gürültü", *Biyuleten oppozitsiy*, mayıs-haziran 1938, s. 22-26 ve "Yine Kronştadt Uzlaşması Üzerine", age., ekim 1938, s. 10.

15. Soljenitsin (A.), *Gulag Takım Adaları*.

bastırmaz Tambov köylü isyanını bastırma görevi alır. Bu görevi en küçük bir acıma duygusu göstermeksizin gerçekleştirir, silahlı köylüleri, tüm aileleriyle birlikte öldürür, kaçakları ormanlarda kovalar, umutsuzluktan çılgına dönmüş bir halkı yok etmek için zehirli gaz kullanır, tutsak ve mağlupları sayıları durmadan artan çalışma kamplarına gönderir. Ölümün önüne geçilmesinin neredeyse imkânsız olduğu, insanlık dışı koşullara sahip çalışma kampları ile halkın gazla zehirlenmesi: işte Lenin hükûmetinin kendisini körü körüne izlemeyenler ile en ufak bir itiraza yeltenenlere karşı kullandığı silahlar. Kongrenin aynı dönemde hayata geçirmeye karar verdiği NEP'in ardındaki sahne, budur.

Köylü usulü bir Brest-Litovsk: NEP

15 mart 1921 günü, Kızıl Ordu Kronştadt asilerine karşı saldırıyı yürüttüğü sırada, 8-16 mart tarihleri arasında toplanan X. Kongre tarımdan yana bir dizi kararı onaylar. Bu kararlar, Marksizm kuramcılarından David Riyazanov'un "köylü usulü Brest-Litovsk" olarak adlandırdığı Yeni Ekonomi Politikası'nı (NEP) oluşturur. İktidarın köylü sınıfının güvenini yeniden kazanmasının tek yolu olarak, ürüne el koyma yönteminin derhal durdurulmasına karar verilir. Bu kararın ardından, güç kullanarak ürün sahiplenmenin yerini alacak, giderek artan bir aynî vergi ve köylülere fazla ürünlerini istedikleri gibi değerlendirme özgürlüğü içeren maddeler gelir. Kısacası, ticaret yeniden yasallaşır.

Mart 1921'de böylesine radikal bir dönemece hiç tereddütsüz girilmesinin ardında, Rusya'nın kimsenin yadsıyamayacağı bir hızla parçalanması yatar. Kronştadt Ayaklanması'nın, Bolşeviklerin gözü önüne serilen genel tabloyu aydınlatan son ve güçlü ışık olduğunu, bu tablonun belirleyici unsurunun da derin Rusya ya da köylü isyanı olduğunu Lenin de kabul eder. Hâlâ ikircikli davranan bir kongreyi ikna edebilmek için, ekler: "Rus Devrimi'ni kurtaracak ve yeni bir isyanın patlak vereceği güne kadar ayakta kalmasını sağlayacak tek çıkış yolu, köylülerle varılacak bir anlaşmadır."

Oysa köylü sınıfıyla sorunların çözümlenmesi gereği aylardan beri gündemdedir, bu konu üzerinde yapılan tartışmalar, iki temel sorunun sorulmasını zorunlu kılar: Lenin'in bu seçimdeki payı nedir? NEP'e nasıl bir görev vermeyi düşünür?

Böylesi bir geri adım atmadan önce uzun süre direndiğini kabul etmek gerekir. Troçki 1920 yılının başında köylülerle uzlaş-

mayı önerdiğinde, bu düşüncesi Lenin tarafından[16] reddedilir: yapılması gereken, işçilerin üretim faaliyetine askerî bir düzen getirmektir.[17] Belki de dünya devrimine güvenmektedir. IX. Sovyet Kongresi'nde, Troçki'nin fikirlerini benimseyenler, Menşevikler ve Sosyalist Devrimcilerdir. Bu arada Troçki heyecanla "Savaş Komünizmi" kavramının safına geçer, 1921'de partinin geri kalanıyla birlikte NEP'in onaylanması görüşünü desteklerse de, 1921 yazından itibaren, bir merkezî ekonomi yönetiminin kurulmasını savunmaya başlar. Lenin ise, onun tersine, 1921 başlarında "dönemeç" fikrine yanaşır; reform tasarısı zaman geçirilmeden Politbüro önüne getirilip 8 şubatta tartışılır, aynı tartışma, bu kez 24 şubatta Merkez Komite'de yinelenir ve X. Kongre gündemine alınır. Kongrede Lenin, köylüye taviz verilmedikçe, siyasal buhranın rejimi çökerteceğini savunur.

Toplumun Bolşevik iktidarını reddettiği hatırlandığında, Lenin'in önerisi aslında oldukça geç kalmış bir tavizdir. Oysa Lenin baştan beri gerçeğin, yöneticileri taktik seçimler yapmaya zorladığını ileri sürer. Ne var ki 1921'de aldığı kararların kuramsal sonuçlarını değerlendirmek için, 1923 yazını bekleyecektir. Bu değerlendirmeyi, Suhanov'un devrim üzerine notlarını[18] yorumlarken yapıp, bu konuda şöyle yazar: "Rusya'da üretici güçlerin gelişimi henüz sosyalizme imkân verecek düzeye erişmemişti"; sonra ekler: "Sosyalizmin gerçekleştirilmesi için belirli bir kültür düzeyi gerekliyse, neden işe bu düzey için gerekli önkoşulları – devrimci bir tutumla– yaratmakla, sonra da, işçi ve köylü hükûmetinin ve sovyet sisteminin yardımıyla, daha gelişmiş ülkeleri yakalamakla başlamıyoruz?" Bu konuda sürekli olarak popülist görüşlere karşı mücadele vermiş ortodoks bir Marksist'in, şaşırtıcı görünen, ama Rus geriliğinin sonuçları karşısında endişesini ortaya koyan sözlerdir bunlar.

Aslında X. Kongre boyunca, arkadaşlarıyla fazla tartışmaya girmesi gerekmeyecektir: Bolşevik yöneticiler kırsal alandan çok, sendika sorunları ve parti örgütüyle ilgili konularla ilgilenmektedir. Kongre tutanaklarından, tartışmaların ancak onda birinin NEP konusuna ayrıldığı anlaşılır. Ne var ki Lenin işçi direnişiyle karşılaşacağının bilincindedir; bu nedenle önerilerini sıra-

16. *Komünizmin Kara Kitabı.*

17. "Troçki'nin Tezler Tasarısı Üzerine Düşünceler; Ekonomik Yapılanma İçin Acil Görevler", 3 mart 1920, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 40, s. 90, 91.

18. "Devrimimiz Üzerine: Suhanov'un Notları Hakkında", 16 ve 17 ocak 1923, age., c. 45, s. 378-382.

larken ihtiyatlı davranır, söylediklerini kısıtlı önlemler olarak göstermeye çalışır.

NEP'e nasıl bir anlam vermeli? Lenin NEP'i nasıl görür? Hızla değiştiremeyeceğini anlamaya başladığı Rus toplumuna verdiği bir ödün mü? Yoksa devrimi kurtarmak için bir soluklanma fırsatı mı? "Köylü Brest-Litovsk"u tanımlaması, tartışmanın boyutlarını, kararsızlığın derinliğini gözler önüne serer. Siyasal yöneticiler Brest-Litovsk'ta olduğu gibi, köylü sınıfıyla uzlaşmanın anlamı konusunda da bölünmüştür. Yazdığı metinler, özellikle de 1923 yılında Suhanov'un yazılarına getirdiği yorum dikkatle incelendiğinde, NEP'in Lenin için (Brest-Litovsk gibi) bir soluklanma fırsatının ötesinde bir şey ifade etmediği, aslında Lenin'in kesin ödünler vermeye hiçbir zaman hazır olmadığı görülür. Ne var ki bu tespit, çok daha karmaşık bir başka soruyu gündeme getirir: Lenin için NEP, Bolşeviklerin toplumu yatıştırmalarına, sonra da Rus halkının elinden tutup zoraki bir sosyalizme sürüklemelerine fırsat hazırlayan kısa bir soluklanma fırsatı mıdır, yoksa tam tersine, bir yandan Rusya'nın geriliğinden, öte yandan da dünya devriminin gecikmesinden kaynaklanan kalıcı bir geri çekilme hareketi midir?

Lenin'in 1917'de *Devrimin Acil Görevleri*'nde belirtilen tutumuna ya da 1917 yılının ekim ve kasım aylarındaki ilk faaliyetine bakıldığında, uzun bir duraklama seçeneği ağırlık kazanır. Kaldı ki Lenin X. Kongre'de "Hiç aralık vermeksizin köylülerle tartışıp anlaşmalıyız, çünkü küçük çiftçiyi ve onun tüm psikolojisini değiştirmek, onlarca yıl sürecek bir çabadır" dememiş midir? Öte yandan, toplumsal değişimin temelini oluşturacak çağdaş bir sanayi kurmak için gerekli uğraştan söz ederken, bu faaliyetin de onlarca yıl süreceğini belirtir. Kısacası 1921 yılında, aman vermeden savaştığı Menşevikleri haklı buluyor görünür, yine de burada ufak bir ayrıntıyı gözden kaçırmamak gerekir: gerçekten de tek amacı iktidarı elinde tutmak, Komünist Parti'nin bütün hareket alanlarındaki tekelini ya da denetimini sürdürmektir.

Ne var ki politikayı toplumsal gerçeğe uydurmak için verilen bu stratejik karar, partinin tümünün ve sendikaların onayını almaktan çok uzaktır. Sendikalar NEP sayesinde köylünün Rus hayatında başrol oynamaya başlayacağını, ülke değişiminin bundan böyle köylüye bağlı olacağını görür. Böylesi bir değişimin giderek işçi sınıfının öncelikli konumunu etkileyeceği açıktır. Köylünün böylesi bir önem kazanmak üzere olması, sendikalar için kabul edilemez bir gelişmedir. Birçok komünist de aynı görüşü paylaşır.

Oysa tüm muhalefete rağmen, böylesi bir dönemecin aşılması için, parti otoritesinin sarsılmaz olması gerekir; ne var ki 1921'de parti bölünmüş ve güçsüzdür.

Ya köylü? İşlevini yaygınlaştırmaya, önlemlerin sürekli olmasını sağlayarak vazgeçilmez konuma gelmeye çalışmayacağına inanmak mümkün müdür? Köylülerin bağımsızlığını sadece ekonomik boyuta indirgemek, köylüyü denetlemek, taleplerini kısıtlamak için de güçlü, otoriter ve merkezîleşmiş bir partiye gerek vardır.

Bütün bu gerçekler, Lenin'in istediği başka bir önemli reformu doğurur: X. Kongre'nin onayladığı parti reformu. NEP ve parti reformunu birbirine bağlamadan, Lenin'in NEP'e biçtiği rolü anlamak mümkün değildir. İki konu bir araya getirildiğinde, ortaya Lenin'in parti ve toplum arasındaki ilişkiler konusunda oluşturduğu genel kavram çıkar. Lenin için gerçeğe uyum sağlamak –NEP seçimi–, sadece elinde toplumu denetleyebileceği araçların olması ve Bolşeviklerin sınırsız iktidarının sürdürülebilmesi durumunda kabul edilebilir bir kavramdır. Bütün bunlardan NEP kararının, Lenin'in alışılmış pragmatizmi sonucunda, siyasetin öncelikleri konusunda hiçbir değişiklik yaratmayacağı anlaşılır.

Bir öncelik: partinin birliği

X. Kongre'nin Sovyetler tarihinde çok önemli bir yer tutmasının nedeni, partiyi değiştirmiş olması değil, Lenin'in daha yüzyılın başında, henüz devrimi düşlemekle yetindiği bir dönemdeki tasarılarına ulaşmış olmasıdır. 1921 yılında Lenin, partinin yaşam ve işleyiş kurallarına o güne kadar söylenmemişleri yazar: monolitizm, her tür muhalefetin yasaklanması. Zaten partiyi yarattığı sırada *Ne Yapmalı?*'nın sonuna eklediği "tasfiye" sözcüğü de 1921 yılında monolitizm tohumları ekmez mi? Lenin'in 1903 ve 1917 yılları arasında parti önderi olarak gerçekleştirdiği uygulamalar o dönemlerde bile daha sonra X. Kongre'nin kanun niteliği vereceği bu niyetleri göz önüne sermez mi?

Kongrenin gündeminde çok önemli bir soru daha vardır: sendikaların siyasetteki rolü. Oysa bu sorunun ardında, çok daha tehlikeli ikinci bir soru gizlidir: gerçek güç kaynağı hangisidir, taban mı, tavan mı?

Kongre öncesindeki günlerde çıkan, özellikle başını Zinovyev'in çektiği ve Troçki'ye karşı girişilmiş bir komploya dönüşen girişim ve kişisel tartışmalar, açıkça ortaya koyulan birinci soru-

nun gereğinden fazla önem kazanmasına neden olur. 1920 yılında çıkmakla birlikte belli belirsiz yürütülen çekişme X. Kongre'de, çeşitli program ve kavramların görüşüldüğü, Troçki ile İşçi Muhalefeti'ni karşı karşıya getiren tartışmalar sırasında tam anlamıyla patlak verir. Troçki sendikaları üretimin hizmetine vermek ve yönetim örgütlenmesi içine yerleştirmek yanlısıdır. İşçi Muhalefeti sendika bağımsızlığı için mücadele verir, ekonomi yönetiminin bir üretici kongresine teslim edilmesini ister. Lenin Troçki'ye yakın tutum takınmakla birlikte onun görüşlerini dayatmak için başvurduğu kabalık ve hoşgörüsüzlüğü kınar. Lenin ve Troçki'nin görüşleri arasında aslında uçurumlar yoktur, aralarında bir çatışma olduğu duygusunu yaratan, görüşlerini savunma biçimleridir.

Troçki ile İşçi Muhalefeti arasındaki düşmanlık ve Lenin ile Troçki'nin kongrede kapışmaları, her iki tarafı da 1921 yılına kadar parti içinde kullanılmamış bir yönteme başvurmaya, kendi taraftarlarını belirleyebilmek için "platformlar" oluşturmaya iter. 1938 yılında, diğer bir deyişle Stalin'in en güçlü olduğu dönemde yayımlanan *Komünist Partisi'nin (özetlenmiş) Tarihi* adlı eser gelişmeleri şöyle anlatır:

"Troçki, parti disiplini kurallarına rağmen, fikir ayrılıklarını halka açıkladı, kendi ve siyasal dostları adına konuşarak, Merkez Komite'yle anlaşmazlık içinde olduğunu belirtti. Kongrenin başlıca iki platform arasında, kendi platformu ile Lenin'inki arasında bir seçim yapmak zorunda olduğunu bildirdi."

Bu metin Stalin'in tarihi değiştirme girişimlerinin tipik bir örneğidir. Gerçekte Troçki düşüncelerini bir platform bazında savunmak istemez, tersine böylesi bir yöntemin kişisel düşünceleri donduracağını, böylelikle her türlü tartışmayı önleyeceğini savunur. Üstelik kongre, Lenin ile Troçki arasındaki basit düellolardan çok daha karmaşık çatışmalara sahne olur. Sendika konusundaki tartışma, birçok platformu bir araya getirir. Troçki'nin başlıca destekleyicileri Buharin, Preobrajenskiy ve Serebriyakov'dur. Öte yandan Lenin de sendikalara bağımsızlık tanıyan tez lehine on imza toplar; Zinovyev ve Stalin bu "on kişilik platformun" ateşli sözcüleridir, her ikisi de sendikaların işlevini tartışmaktan çok Troçki'yi yaylım ateşine tutmayı yeğler. İşçi Muhalefeti'nin başında Şlyapnikov ve başta kadınlar olmak üzere insan ilişkileri konundaki görüşleriyle Lenin'in namus görüşlerini zorlayan ünlü Aleksandra Kollontay vardır. İşçi Muhalefeti hem çalışma hayatına askerî bir düzen getirilmesine hem parti içi demokrasi eksikliğine

hem de Preobrajenskiy'in ekonomik gerçekçilik adına geliştirdiği ekonomik faaliyetin eşitliği kavramına karşı çıkmaktadır. Sendika bağımsızlığı düşüncesini bile kabul etmekten uzak görünen Troçki, İşçi Muhalefeti'ne şiddetle karşı çıkar. Öte yanda, sendikalara geri bırakılmış işçi sınıfı için "komünizm okulu" rolü biçen, buna karşın üzerlerindeki parti denetimini gevşetmeye yanaşmayan Lenin'in sendikal bağımsızlık kavramı da oldukça sınırlıdır.

Kongre Lenin'in düşüncelerinden esinlenen bir orta yolu kabul eder:

"Sendikalarda tüm organların seçimle gelmesini sağlamak, atama yöntemini tümüyle kaldırmak imkânsızdır. Bu nedenle, sendika hareketini yönetecek kadroların seçimi parti denetimi altında gerçekleştirilmelidir."

Bu satırları içeren karar metni, Lenin'in demokratik merkeziyetçilik kavramıyla uyumludur. Karar metni sendikal örgütlere işçileri yönetip koruma görevini verir; seçim yöntemine yeniden işlerlik kazandırarak, İşçi Muhalefeti'nin dile getirdiği bürokratikleşme şikâyetini hesaba alır. Öte yandan, sendikalar üzerinde partinin, yani üstün iradenin denetimini hiçbir yanlış anlaşılmaya meydan bırakmaksızın sürdürür.

Parti tartışmadan yenik çıkan İşçi Muhalefeti'nin gönlünü almak için, Şlyapnikov'u Merkez Komite'ye seçer. Bu kararda Lenin'in dikkat çekici yöntemi bir kez daha gözler önüne serilir: rakiplerini değil, rakiplerin düşüncelerini yok etmek, mağluplara yönetim kademelerinde kalma fırsatı tanıyarak muhalefette kemikleşmelerini önlemek. Ekim 1917'de ödün vermez bir ayaklanma yanlısı olarak görülen Zinovyev'in kaderi de böyle olmuştur. Lenin bu yöntemle düşüncelerini rakiplerine kabul ettirmeyi başarmakta, tüm eleştirilerine rağmen onları yönetimde tutarak, partinin birliğini korumaktadır.

Ortam yatıştıktan sonra Lenin, son kertede de olsa, Merkez Komite'ye yaşamsal etkileri sonradan görülecek iki karar kabul ettirir: bu kararlardan biri partinin bütünlüğü, diğeri de sendikacılığın anarşiye sapmasıyla ilgilidir. Böylesine önemli kararların, neredeyse kongre bittikten sonra bizzat Lenin tarafından sunulması, hem kararların gücünü azaltacak tartışma ve değişiklik önergelerini önleme isteğini hem de bu kararların kabul edilmesine verdiği önemi göstermektedir.

Parti bütünlüğü kararı, çoğunluğun reddettiği düşüncelerin yayılmasını yasaklar; böylesi düşünceler uygun ortam dışındaki platformlarda tartışılamaz. "Sapma" ya da "partinin kabulü ol-

maksızın sürdürülemeyecek bir siyasal yolun başlangıcı" ile "partiye üyelikle bağdaşamaz" olarak nitelendirilen "hizip" arasında ustaca farklılık gözeten karar, her türlü hizipleşmeyi yasaklar. Bu ilkeyi kabul eden kongre, belirli platformlarda örgütlenen tüm grupların dağılmasını emreder, tüm parti kuruluşlarını yeni hizipleşme çalışmalarını önlemekle görevlendirir. Kararın gizli kalacak yedinci maddesi Merkez Komite'ye parti disiplinini uygulama, bu disipline karşı gelinmesi durumunda da, partiden uzaklaştırma dahil, geçerli tüm önlemleri hayata geçirme görevi verir. Bu son maddenin yönetici kademeler için uygulanması, bir Merkez Komite oturumu ve denetim komitesinin üçte iki çoğunluğunu gerektirir. Lenin sadece olağanüstü hallerde, partinin bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı durumlarda başvurulacağını belirttiği bu önlemin gizli kalmasını ister. Yaptığı yatıştırıcı sunuş, dinleyenlerin gözünü boyamaya yetmez: çalışma arkadaşlarından çoğu hizip yasağının ve partiden uzaklaştırma yönteminin bir gün olağanlaşabileceğini, onlara karşı da kullanılabileceğini görür. Bu endişesini açıkça belirten Radek bile, kararın partinin bütünlüğünün tek teminatı olduğunu söyleyerek, önerinin kabulü yönünde oy kullanır.

Lenin bir kez daha ne denli usta bir taktikçi olduğunu kanıtlamıştır. Tüm arkadaşlarını oylarını kullanırken mutlak önceliği partinin birliğine vermeye ikna eder. Karar tasarısını tartışmaların sonuna saklayarak endişelerin açıkça dile getirilmesini önler, Bolşeviklerden çoğunun alınacak kararın olumsuz sonuçlarını görüp endişelendiği bir sırada –ne denli haklı oldukları çok geçmeden anlaşılacaktır– önerinin tartışmasız onaylanmasını sağlar.

Birbirine zıt iki siyasal yönelimi onaylayan X. Kongre'nin bilançosu[19] kesinlikle çelişkilidir: bu iki yönelimden biri toplum karşısında belirli bir liberalleşme (NEP ve Troçki'nin otoriter önerilerinin kısmen de olsa reddi), öteki de parti içinde şimdiye kadar görülmemiş bir otorite uygulamasıdır. 1921'de asıl yeni olan, kabul edilen ilkeler ve bu ilkeleri hayata geçirmek için benimsenen mekanizmalardır. Lenin'in başlangıçtan beri parti içinde katı bir disiplin yanlısı olduğu doğrudur; ne var ki 1921'de, o ana kadar sadece uygulamada kalan bir yöntemi kongreye kabul ettirir, böylelikle dokunulmaz bir ilkeye dönüştürür. Bu saltçılığı haklı göstermek için, parti içi demokrasiyi koruma bahanesinin ardına gizlendiği doğrudur; ne var ki X. Kongre döneminde İşçi Muhalefeti'ne layık gördüğü davranış, kısa sürede hayata geçirilecek tas-

19. *Desyatyiy s'ezd RKP (b) mart 1921 goda stenografiçeskiy oçet*, Moskova, 1963.

fiyeler, kabul edilen yöntemde "demokratikleşmenin" hiç de yeri olmadığını gösterecektir.[20]

Kongre yöneticiler arasında önemli değişiklikleri de onaylar. Özellikle partiden uzaklaştırma konusunda daha hoşgörülü bir yaklaşım savunan, kovulma yerine geniş bir tartışmayı yeğleyen ve sendika tartışmalarında Troçki'nin yanında yer alan üç parti sekreteri, Krestinskiy, Preobrajenskiy ve Serebriyakov, yeniden seçilmez. Önemli görevlere eski Bolşevikler getirilir: Orconikidze, Frunze, Voroşilov, Kuybişev, Molotov ve adını saydıklarımızdan çoğunun kendine yakın gördükleri Stalin. Önceki üç sekreterin gözden düşmesiyle sekretaryanın en önemli kişisi konumuna gelen Molotov, Stalin'in bu organla işbirliğini daha da sıkılaştıracaktır.

Stalin bir sonraki kongrede –27 mart ve 2 nisan arasında toplanan XI. Kongre– daha önce partide bulunmayan "genel sekreterlik" görevine gelecek, yanına da Molotov ile Kuybişev'i alacaktır.[21] Resmî açıklamalara göre Stalin'in bu göreve getirilmesini Merkez Komite'nin oturumu sırasında öneren, Kamenev'dir. Lenin'in 1919 yılında işçi ve köylü komiserliğine atadığı Stalin'in erdemlerine ne denli önem verdiğini belirten Volkogonov, Lenin'in onayı olmaksızın Stalin'in böylesine önemli bir göreve getirilemeyeceğinin altını çizer.[22] Bu görüş daha sonra yazar Feliks Çuyev'le yaptığı söyleşi sırasında, Molotov tarafından da yinelenir: "Lenin, Stalin'in adının karşısına, kendi el yazısıyla 'genel sekreter' yazmıştı."[23]

Aynı dönemde parti geniş bir taban tasfiyesine sahne olur. Yüz otuz altı bin parti üyesi, pasiflikten, disiplinsizliğe, hatta itaatsizliğe kadar uzanan çeşitli nedenlerle örgütten atılır. Parti üyelerinin beşte birini bulan, ciddi bir tasfiyedir bu.

X. Kongre Rusya'nın içinde bulunduğu güçlüklerin altını çizer. Bu güçlükler, "Savaş Komünizmi"yle ilgili yönelimlerden kaynaklanır; bu sorunlara verilen cevap, NEP olacaktır. Kongrenin en önemli sonucu, Lenin'in tespitini kabul etmesidir: gerçekleşmesi muhtemel bir dünya devriminin kurtarıcı etkilerini bekleyecek zaman kalmamıştır; Rusya kendinden başkasına güvenemez. Lenin 1920'den beri bu tespiti yinelemektedir. Kısacası, 1921'de ta-

20. age., s. 564-571 ve devamı.

21. *Pravda*, 04.04.1922.

22. Volkogonov, age., s. 278-280.

23. Çuyev (F.), *Conversations avec Molotov* (Molotov'la Konuşmalar), Paris, 1955, s. 173.

nımladığı devlet, istikrara kavuşmuş, kendi kabuğuna çekilmiş, hayatta kalıp gelişmek için tüm kaynaklarını seferber etmiş bir devlettir. III. Komintern Kongresi, bu istikrarı ve Sovyetler ile dünya devriminin çıkarları arasında bir anlaşmazlık başlangıcını onaylar.

Ne var ki kongrede kararlaştırılan duraklama, en acımasız gerçekle, büyük kıtlıkla karşı karşıya kalacaktır. Yaşanan trajedi kongrenin saltçı tutumunu, özellikle de Lenin tarafından benimsenen din politikasını daha da katılaştırır. Toplumsal barış hâlâ çok uzaktır.

Büyük kıtlık-şiddete dönüş

Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi başkanlığını Sverdlov'dan devralan Mihail Kalinin 12 temmuz 1921 günü *Pravda*'da[24] "Vatandaşlara Çağrı" yayımlayarak, Rusya'nın tüm hasadı etkileyecek bir kuraklığın pençesinde olduğunu, bu nedenle ciddi bir beslenme sorunuyla karşı karşıya kaldığını bildirir. Geleneksel "spekülatörler" ve diğer "sabotajcılar" suçlanmalarıyla süslenmiş bu ölçülü sözlerin ardında gerçek bir trajedi yatmaktadır: Rusya genel açlığın eşiğindedir. Kuraklık her şeyi açıklamaktan oldukça uzaktır. Cebrî el koymalar, köylerde uygulanan şiddet hareketleri kırsal alanın dokusunu tahrip etmiş, köylüleri açlığın kucağına itmiş, üretim imkânlarını yok etmiştir. Açlığın en yoğun göründüğü yerler orta ve aşağı Volga bölgeleri, Kuzey Kafkasya ve Ukrayna'nın bir bölümüdür. İstatistikler[25] otuz beş bölgede yaşayan kırk milyon insanın açlığın pençesinde olduğunu ve Rusya'nın ekilebilir topraklarının yüzde 60'ının zarar gördüğünü gösterir. bilanço beş milyon ölü, evsiz kalmış, serseriliğe ve suça terk edilmiş milyonlarca çocuktur. Bu kara tablonun bir ölçüde kuraklıktan kaynaklandığı doğrudur; ama asıl suçlu, köylüyü her türlü angaryaya koşulacak bir düşman olarak gösteren politikadır kuşkusuz. Rusya'nın sayısız doğal felaketler yaşadığı geçmişinin hiçbir döneminde, böylesine korkunç bir insanî felaket görülmemiştir. Kıtlık öylesi boyutlara ulaşır ki, bazıları işi mezarlardan ceset çıkarmaya, hatta etini yemek için insan öldürmeye kadar vardırır. Olanlardan haberdar olan Politbüro yamyamların olağan yasalarla yargı-

24. *Pravda*, 12 temmuz 1921; oysa 27 haziran 1921 tarihli *Pravda* kıtlıktan söz eder.

25. Wehner (M.), "1921-1922 Kıtlığı", *Cahiers du monde russe et soviétique*, c. 38, s. 223-242.
Fischer (H. H.), *Famine in Soviet Russia*, New York, 1927.

lanamayacağını, hiç yargısız "tecrit edileceklerini" açıklar.

Hükûmet felaketle savaşmak için tüm verileri tek elde toplayan özel bir komisyon kurar, başına Kalinin'i, yardımcılıklarına da Kamenev ve Rıykov'u getirir.[26] Patrik Tihon ve Maksim Gorki Rusya'nın yardımına koşulması için Avrupa'ya ve Amerika'ya çağrıda bulunur. Yardım gelecektir. Fransa'da Çocuklara Yardım Fonu bağış toplar. Kızılhaç ve Nansen Komitesi Avrupalıların çabalarını örgütler, Amerika'da da Herbert Hoover başkanlığındaki American Relief Administration hatırı sayılır bağışlar toplar.[27]

Her yandan aç insanların imdat çığlıkları yükselirken, Lenin felaketin gerçek nedeninden, yani köylüye karşı uygulanan şiddet politikasından habersiz gibidir. 30 temmuz 1921'de partinin tüm bölge komitelerine birer telgraf göndererek, buhrandan çıkmayı sağlayacak uygun önlemler alınmasını emreder. Önerdiği, daha doğrusu emrettiği önlemler nelerdir? Ürüne el koymak için kurulmuş örgütlerin derhal işe başlatılması, zaman kaybetmeden bu örgütlerin emrine hatırı sayılır ölçüde askerî imkânlar verilmesi; bir de, daha önce böylesi görevde bulunmuş olanların hemen işbaşına çağrılması. Lenin'in tutumunu özetlemek için, şu cümlesinden daha uygunu bulunamaz: "Yiyecek krizinin çözümlenmesinin ana koşulu, yiyecek maddesi şeklinde aynî verginin etkin biçimde toplanmasıdır."[28]

Böylece, Lenin'in bu en ciddi andaki talimatı, zorla el koyma ve şiddetle özetlenir. Bu tutum, felaketin gerçek nedenlerini görmezden gelme, her koşulda şiddete başvurma inadının yeni bir kanıtıdır. Böylesi bir politikayı NEP'in kabulünden sadece birkaç ay sonra önermesi, "soluklanma" kavramını nasıl yorumladığının göstergesidir. Gerçekten Lenin'in gözünde "soluklanma fırsatı", istediği an vazgeçebileceği taktik bir geri çekilmeden öteye gitmemektedir.

Öte yandan, Rusya'yı kurtarmak için seferber edilen yardım çalışmalarını şükranla karşılamak bir yana, Lenin Hoover'ın yardımların Amerikan yetkililerince dağıtılması koşulunu da gerçek bir hakaret olarak görür; Amerika'yla bu konuda imzalanmış anlaşmanın bozulacağı endişesiyle bu talebi geri çeviremez ve yine de vatandaşlarının yardımına koşan Amerikalıları izleyecek ve

26. Bu istatistikler *Rapport sur les conditions économiques de la Russie'de* (Rusya'nın Ekonomik Koşulları Hakkında Rapor) yayımlanır, Cenevre, Milletler Cemiyeti, 1922.

27. Benjamin Weissman, *Herbert Hoover and Famine Relief to Soviet Russia, 1921-1923*, Stanford, 1974.

28. 30.07.1921 tarihli telgraf. *Unknown Lenin*, s. 130, 131.

yardım çalışmalarını örgütlemek için Moskova'ya gönderilen Amerikan heyetinin içine kendi adamlarını sokacak bir casusluk sitemi oluşturmaya çalışır. 23 ağustos 1921 günü Molotov'a gönderdiği[29] gizli notta "Çeka'nın ve öteki kuruluşların yardımıyla, bu yabancıları denetleyecek ve ilişkilerini hazırlayacak, örgütleyecek bir komisyon kurulmasını" emreder ve ekler: "Hoover'ın komisyonunda denetim ve casusluk alanlarında çalıştırmak için, İngilizce bilen komünistlerden mümkün olduğunca kalabalık bir grup hazırlamak gerekir."

Ne var ki kıtlık Lenin'in Tanrı'yla, özellikle de Kilise'yle olan hesaplarını kapatması için bulunmaz bir fırsat oluşturacaktır. Kitabın başında, Lenin'in doğduğu çevreye uygun biçimde vaftiz edildiğini, dinî törenle evlendiğini belirtmiştik. Buna rağmen, taşıyıp taşımadığı bilinmeyen, en azından genç yaşta yitirdiğine inanılan iman karşısında ne bağlılık ne de merak duyar. Bir gün, on altı yaşındayken "ıstavrozunu çöpe attığını"[30] anlatır. Bogdanov ya da Lunaçarskiy'in tersine, Lenin'in din karşısındaki felsefî tutumu basittir, tartışma yaratmaz. Görüşlerini daha 1905'te, *Sosyalizm ve Din*'de[31] açıklamış, daha sonra sayısız makalede, değiştirmeden yinelemiştir. Lenin için dinî inanç halkın ezilmesinin, teselli arama içgüdüsünün ürünüdür, bu konuda Marksist babaların kaba formülünü benimser: "Din, halkın afyonudur." Ne var ki dine, kesin bir siyasal rol de biçer: güçlülerin elinde din, başından beri, her zaman ve her yerde kitlelerin ezilmesini meşru kılmış, Ortodoks Kilisesi de iktidar lehine "ideolojik sığınak" rolü oynamıştır.

Oysa parti ve devletin din karşısındaki tutumu farklıdır. Devletin gözünde din özel bir konudur; din ve devlet işlerinin ayrılması, her türlü dinî eğitimin lağv edilmesi bu görüşün kanıtıdır. İdeolojik bakımdan tarafsız bir örgüt olmayan parti basit bir yansızlıkla yetinemez. Partinin felsefesi materyalist, yani tanrıtanımaz ve Kilise karşıtıdır; bu nedenle partinin görevi din karşıtı propaganda yapmak, üyelerini ve toplumu militan bir tanrıtanımazlık ortamında yetiştirmektir. Son tahlilde din karşıtı propaganda bir sınıf mücadelesi aracıdır: din bağımsız bir düşünce olarak görülemez, düşüncenin özgürlüğü kapsamında değerlendirilemez. Kurulu Kilise'ye düşman olan Lenin, dinle bir uzlaşı arayan "Tanrı'nın mimarları" gibi felsefî hareketlerin de karşısındadır; çünkü

29. age., s. 133.

30. Krziyjanovskiy (G. M.), *Lenin. Tovarişç Çelovek*, Moskova, 1987, s. 212.

31. "3 (16) aralık 1905, *Polnoye sobroniye soçineniy*, c. 12, s. 142-147.

gelişme söyleminin ardına saklanan dinî düşünce, onun gözünde tanrıtanımazlıkla bağdaşamaz.

Devrimden önce, çarlık idaresini dinî yasallıktan yoksun kılmak için din ve devlet işlerinin ayrılması gerektiğini savunmuş olsa da, Lenin'in ekim ayından sonra din konusunda gerçek bir politika oluşturması gerekir. Ayrılık gerçekleşmek üzeredir; ağustos 1917'deki konsil sırasında Patrikliği dirilten Kilise, ayrılığın yolunu hazırlar. Kısa bir süre için de olsa, inananlara taktik ödünler vermeyi düşünen Lenin için izlenmesi gereken yol, sosyalist toplumda dinin yeri olmadığı söylemidir. 23 ocak 1918'de din ve devlet işlerinin, okul ile Kilise'nin ayrılığı kararları yayımlanır. Karar yayımlanır yayımlanmaz din adamları ve rahibeler baskı altına alınır, tutuklanır, aşağılanır. Kilise ve manastırlar kapatılır, yağma edilir. İktidar, militanların düzenlediği din karşıtı karnavallar, ibadet merkezleri ve kutsal yerlerdeki din karşıtı toplantılar karşısında gözlerini yumar. Lenin için papazlar, "cüppe giymiş karşıdevrimcilerdir". Konsilin seçtiği Patrik Tihon ihtiyatla hareket eder, fırtınayı yatıştırmaya çalışır, Kilise'nin iç savaşa sürüklenmesini önler, bir *geçici uzlaşma* sağlamak için Lenin'le görüşmeye çabalar. Gayret boşunadır: Lenin her türlü ilişkiyi reddedecektir.

Ne var ki kıtlık, Rusya'nın efendisine dine karşı alttan alta yürüttüğü mücadeleyi su yüzüne çıkarma fırsatı verecektir. Patrik önce açlıktan kırılan halkın imdadına gelinmesi için bir çağrı yapar, sonra da Kilise yardımını örgütlemek için bir Ulusal Kilise Konseyi kurar. Konsey hemen yasaklanır: Kilise ulusal konulara müdahale hakkından yoksundur. Patrik 19 şubat 1922'de yeni bir bildiri yayımlar, kıtlık kurbanlarının acılarını hafifletmek için, törenlerde kullanılan eşya dışında, kiliselerde bulunan tüm değerli malların dağıtılmasını ister. Aynı ayın 23'ünde, Volkogonov'un deyimiyle "Lenin tarafından onaylanan" ve tüm tören eşyasına el koyulmasını emreden bir kararname yayımlanır. Şurada burada inananlar, papazlar karara karşı gelmeye yeltenir; bu direniş, katliamın ve korkunç baskıların başlaması için işaret olur. Lenin'in Molotov'a gönderdiği, sadece Politbüro üyelerine gösterilmesini istediği 19 mart 1922 tarihli gizli belge, onun bu konudaki korkunç tutumunu göstermesi bakımından önemlidir. "Kara cüppelilerin", kutsal eşyaya el konulması kararına dayanarak Sovyet iktidarına karşı bir savaşa hazırlandığı inancından –bu görüş hiç kanıtlanmamıştır– hareket eden Lenin, şunları yazar:

"Bizim için düşmanı (Kilise) yıkmak ve gelecek yıllar için vazge-

çilmez bir konuma gelmek yolunda yüzde 99 başarıya ulaşma fırsatı veren bir dönem başlamıştır. Kıtlığın pençesindeki bölgelerde insanların insan etiyle beslendiği, binlerce cesedin yollarda çürümeye terk edildiği bu an, sadece bu an, en vahşi ve en acımasız şiddetle Kilise hazinelerine el koymamız gerektiği (el koymaya mecbur olduğumuz) andır. Koşullar ne olursa olsun, Kilise hazinelerine en etkin biçimde ve olabildiğince çabuk el koymalı, yüz milyonlarca altın rubleyle ifade edilecek bir serveti devlete kazandırmalıyız. Böylesi bir fon olmadan, genel anlamda hiçbir hükûmet çabası, özel anlamda da hiçbir ekonomik faaliyet gerçekleştiremez, Cenevre Konferansı'nda görüşlerimizi savunmayı düşünemeyiz..." Bu alanda başarıya ulaşmak için, Lenin vahşi ve acımasız şiddet önerir, "hiçbir şey karşısında duraksanmamasını" emreder, "karşıdevrimci Kilise ve burjuvaziden olabildiğince çok temsilcinin öldürülmesini" ister: "(...) Ne kadar çok kişi idam edilirse, o kadar iyi."

Metnin kendisi bile yazarına karşı acımasızdır. Altmışlı yılların sonuna dek gizli tutulan, gizlice arşivlerden alınıp 1970'te kamuoyuna açıklanacağı Fransa'ya kaçırılan metin daha sonra Rusya'da yayımlanacak ve gerçekliği 1990 yılında Parti Merkez Komitesi'nin resmî organınca doğrulanacaktır.[32] Uzunca bir süre sahte olduğu iddia edilen mektup, Lenin'in ipleri eline alıp koşullardan yararlanarak Kilise'yi yıkmak ve dinî inançları güçlü köylüyü Kilise'ye düşman etmek için her fırsattan yararlanma kararlılığını gözler önüne serer.

Lenin'in idamlarla ilgili talimatı büyük ölçüde yerine getirilir. Lenin'in isteği uyarınca, 1922 yılında sekiz bine yakın Kilise çalışanı "ortadan kaldırılır". Nikita Struve sadece 1922 yılında iki bin altı yüz doksan bir papaz, bin dokuz yüz altmış iki keşiş, üç bin dört yüz kırk yedi rahip öldürüldüğünü belirtir, bu sayılar 1990 yılında bir Sovyet tarihçisi tarafından da doğrulanır.[33] Kilise kurbanlarına, papaz ve din adamlarını koruyup savunmak için girdikleri çatışmalarda ölen sayısız inananı da eklemek gerekir. Din adamlarının çoğu tutuklanır ve kamplara gönderilir: sözde "komplo" iddiası, böylesi yaptırımları yasal kılmaktadır. Sadece patrik ceza almaktan kurtulur. Tihon kısa bir süre tutuklanır, ne var ki Batı'dan öylesine güçlü bir protesto yükselir ki, Lenin patriği, "Monarşist bir toplumda yetişmiş, tutuklanana kadar da Sovyet karşıtı kişile-

32. *Vestnik hristiyanskogo dvijeniya*, no. 52, s. 62-65, ve *İzvestiya TSK*, nisan 1990, s. 190-193.

33. Struve (N.), *Deux mille ans de christianisme*, Paris, s. 39.
Yeremenko (I. V.), *Literaturnaya rossiya*, 14.12.1990, s. 17.

rin etkisinde kalmış birisi olarak, Sovyet iktidarına düşman bir insandım ve bazen bu düşmanlık pasiflikten çıkıp, açık tutumlara dönüşüyordu... Bu hatalarımdan dolayı pişmanım"[34] şeklinde bir itiraftan sonra, evinde göz hapsine mahkûm etmek zorunda kalır.

Daha sonra Stalin'in kurtulmak istediği herkese yaptıracağı özeleştiri, bu itirafla Sovyet politikasına girer. Ne var ki tarihler henüz 1923 yılını göstermektedir, sistemin tepesinde de henüz Lenin bulunmaktadır; bu nedenle ortadan kaldırılmak istenen kişiyi kendi kendini suçlamaya zorlayarak, onu yok etmek isteyenlere fırsat hazırlayan bu yöntemin sorumluluğunu Stalin'in sırtına yüklemek mümkün olamaz.

Lenin genel talimatlar yayımlamakla yetinmez. Konuyu yakından izler. 11 mart 1922'de Troçki'ye bir not göndererek Kilise "temizliğinin", yani yağmanın[35] ne aşamada olduğunu sorar, ayrıntılar ve sayılar ister. Bu kadarla da kalmaz, öldürülen ve tutuklanan papaz sayısının bildirilmesini talep eder.[36] 4 mayıs 1922 günü yayımlanan kararname, papazlar için ölüm cezasını getirir. Aynı dönemde Lenin "Militan Marksizm'in Anlamı"[37] başlıklı uzun bir makale yazarak din karşıtı mücadeleyi en yüksek noktalara taşıma kararlılığını belirtir.

Lenin'in iradesi uyarınca, korkunç kıtlık ile Kilise'ye karşı yürüten açık savaşı özdeşleştiren bu çifte trajedi konusunda hatırlanması gereken nedir? Her şeyden önce, Lenin'in Kilise'yi yıkmak için ardına sığındığı bahanenin, olabildiğince çürük olduğu. Mektupta dikkat çeken en önemli nokta şudur: kıtlıktan sadece el koyma operasyonunun başlangıcı ve din karşıtı şiddet için uygun koşul oluşturması nedeniyle söz edilmektedir; Kilise mallarının yağmalanmasını haklı kılan nedenler –ekonomik düzelme, Cenevre Konferansı vs– sıralanırken, açlık kurbanlarına yardım konusunda tek bir söz edilmez. Patrik açlık kurbanlarının yardımına koşmak için varlıklarını satmayı önermişken, Lenin bu davaya tek bir ruble bile ayırmayacaktır!

Ne var ki kendi yarattığı çatışmadan muzaffer çıkar: Kilise başsız kalır (evinde göz hapsinde tutulan, çevresiyle ilişkileri kesilen patrik 1925 yılında ölecektir); Sovyet iktidarı bir bölünmeye –Yaşayan Kilise– neden olur. Kilise uzun bir süre için sessizliğe mah-

34. Pravda, 27 haziran 1923.

35. Pipes (R.), age., s. 150.

36. Volkogonov, age., s. 342.

37. 12 mart 1922, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 45, s. 23-33.

kûm olur, çalışanları da işkencelere maruz kalır. Lenin'in isteği uyarınca tanıtanımazlık, devlet ideolojisinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelir.

Ekonominin doğrulması

1921-1922 döneminin korkunç trajedisinden sonra Lenin, köylüyü yatıştıracak ve bitkin toplumun karnını doyuracak bir politikaya dönme gereğini duyar. Güvenin olmadığı bir ortamda, terk edilmiş tarım dünyasından –ekilmemiş tarlalar, bakımsız hayvanlar, onarılmamış aletler– olağanüstü bir çaba beklenebilir mi? 1922 Tarım Yasası, NEP'le açıklanan niyetlere dönüşü simgeler. Kuşkusuz yeni tarım yasası toprakta ortak mülkiyet umuduna öncelik tanımaya özen gösterir, eski köy komününü "toprak toplumu" olarak yeniden adlandırarak yasal bir kimlik kazandırır; ne var ki köylü, ortak üretime nasıl ve ne biçimde katkıda bulunacağını belirlemekte özgürdür. En önemlisi, tarım çalışmaları döneminde kısa süreli birlikler oluştururken, aile işletmelerinin denetimini ellerinde tutabilirler; köylünün büyük çoğunluğunun isteği de bu doğrultudadır. Öte yandan, evleri ve küçük bir toprak parçası üzerindeki mülkiyet hakları saklı kalmak üzere, her şeyin –toprak, hayvanlar, malzeme, tohum– ortaklaşa kullanıldığı "artele" girebilirler: bu yöntem sadece en yoksulların ya da en talihsizlerin başvuracakları yol olarak kalacaktır. Nihayet, her şeyin kolektif olduğu, ama kimseye çekici görünmeyen "komüne" de üye olabilirler.

Lenin 1923 yılında "birlikte çalışma"[38] konusunda bir makale yazarak, köylüyü köy yaşamını ve çalışma koşullarını değiştirme gereğine ikna edecek olan kooperatif çözümü yeğlediğini belirtir. Ne var ki köylüyü kooperatifin erdemlerine inandırmayı başaramaz. Tam tersine köylü tarım yasasında gedikler bulacak ve özel mülkiyeti yeniden oluşturmaya çalışacaktır.

Bir yıl öncesinin deneyimlerinden ders alan iktidar, köylüyle uzlaşmaya çalışır. 1922'den itibaren aynî vergiyi yüzde 10'la sınırlar, verginin ödenmemesi durumunda hayvanlara el konulmasını yasaklar. XII. Kongre (17-25 nisan 1923) aynî vergiyi daha da azaltır, bu vergi 1924'te tümüyle kaldırılarak yerine nakit olarak ödenecek bir tarım gelir vergisi getirilir, böylelikle köylü geliri istikrar altına alınır. Aynı yıl toplanan XIII. Parti Konferansı'nca kurulan Tarım Bankası köylüye yeniden kredi verilmesini sağlar. Mayıs 1922'de yayımlanan bir kararnameyle köylüye toprak mülki-

38. "Birlikte Çalışma Hakkında", 4 ve 6 ocak 1923, age., c. 45, s. 369-377.

yeti hakkı tanınır, ücretli işçi tutmasına izin verilir, hatta ücretli işçi kesimine gerçek bir yasal statü bile tanır. Artık bir buçuk milyonu aşkın tarım işçisi daha varlıklı köylüler hesabına çalışabilecektir. Bu önlemler tarım hayatını yeniden canlandırır, üretim 1922'de yükselmeye başlar.

Piyasada üretilmiş mal sıkıntısı çekilirken, köylünün fazladan gayret göstermesi nasıl sağlanacaktır? "Savaş Komünizmi"yle felce uğramış sanayinin yeniden doğuşu, NEP'in tamamlayıcı unsuru olur. 7 temmuz 1921 kararnamesi küçük atölyelerin kurulmasına, en çok yirmi işçi çalıştırmasına izin verir. Millîleştirilmekle birlikte, on kişiye kadar işçi çalıştıran işletmeler ekimde yeniden özelleştirilir, bu önlem daha sonra genişletilerek, yirmi kişi çalıştıran işletmeleri de kapsar. Kısıtlı özel sektöre sosyalist devletin kuruluşlarının işbirliğinden doğan devlet kapitalizmi de eklenir; bu kapitalizmin genelde iki biçimde gerçekleştiği görülür: eski işletmecilerin "mukaveleyle" işletmelerinin başına dönmelerine olanak sağlayan "kiralama" ve yabancı şirketlere tanınan "imtiyaz". Ne var ki büyük işletmeler, özel sektörle rekabet edebilmek için yönetim biçimlerini yumuşatma girişimindeki devletin elindedir. Böylece 1922 yılı, oldukça kısıtlı ve kontrollü olmakla birlikte, sanayide belirgin bir kapitalizmin doğmasına imkân tanır.

NEP'in kararlaştırılıp uygulamaya koyulduğu dönemde, "Savaş Komünizmi" ruhu, parasal değişim ve paranın lağv edilmesinin gururu hâlâ çoğu Bolşevik'in vazgeçemeyeceği duygulardır. Bunlar köylüye verilen ödünler ile yeniden gelişen trampa ekonomisini birleştirebileceklerine inanır. Kısa süre önce Lenin'in yanında yer almaya karar veren ve Stalinci planlamanın sözcülüğüne soyunmadan önce paraya dayanmayan ekonominin taraftarı olan Menşevik iktisatçı Stanislas Strumilin de bu düşü paylaşır. Ne var ki Bolşeviklerin düşten uyanmaları uzun sürmeyecektir: paranın ve ticaretin geri dönüşünü kabullenmek zorunda kalırlar. "Alışverişin parasal şekli" hakkındaki 9 ağustos 1921 tarihli kararnameden çıkan tespit de bu doğrultudadır. Mayıs 1922'de bir Dış Ticaret Komiserliği *(Komvnutorg)* kurulur. İşte o zaman, güvenli para birimi sorunu çıkar. Hükûmet ekim 1921'de Devlet Bankası'nı kurar, banka başlangıçta Maliye Komiserliği'nin basit bir bölümüyken, kısa sürede Merkez Bankası'na dönüşür ve kredi kuruluşlarını denetlemeye başlar. Devrimden sonra ortaya çıkan ve bir çeşit *assignat*[39] olan *sovznak*'ın değeri sürekli olarak

39. 1789'dan 1796'ya kadar Fransa'da tedavüle çıkarılan senet; nakde çevrilemez, fakat din adamlarının malları satıldıkça ödenmesi bununla yapılırdı. (ç.n.)

düşer. 24 ekim 1922 kararnamesi *sovznak*'a rakip olarak, Devlet Bankası'nın altın ve döviz rezervleri karşılığında çıkarılan yeni bir para birimi olan *çervonetz*'i (eski bir Rus altın sikkesi) getirir (1924 yılında, 1 *çervonetz* = 50 000 *sovznak*). 1924 yılı ise rakip para birimlerini lağv edip rubleyi yeniden dirilten gerçek bir para reformuna sahne olur. Dış ticaret canlanır: canlanmanın ilk kanıtı Leonid Krasin'in imzaladığı İngiliz-Rus ticaret anlaşmasıdır.

Bu politikanın etkileri kısa sürede görülür. Sayısız kısıtlamalardan kurtulan tarım, hızla doğrulur. Biraz daha denetim altında olan sanayi daha yavaş kalkınır, bu kalkınmanın sonuçlarını görebilmek için, 1925 yılına kadar beklemek gerekecektir. Normale dönüşün en belirgin sonuçlarından biri de kentlerin yeniden kalabalıklaşmasıdır. Kent halkı iş, yiyecek bulamadığı, ısınamadığı şehirlerden kaçmıştır. Büyük merkezler yavaş yavaş savaş öncesi nüfuslarına erişir, hatta geçer, başta Moskova olmak üzere büyük kentlerde ciddi bir konut sorunu yaşanmaya başlar. Kent hayatı güçtür. Yeni gelenlerin çoğu, yeniden doğmakta olan sanayinin iş veremediği, köklerinden koparılmış köylülerdir. İşsizlik yerleşir: 1922'de yarım milyon olan işsiz sayısı, iki yılda yedi yüz bine tırmanır; bu sayı 1927 yılında iki katına çıkacaktır.

Yirmili yılların işçi sınıfı devrim dönemindekine hiç benzemez. Umudunu yitirmiş, maddî sorunların pençesinde sıkışıp kalmış, siyasal açıdan gelişmemiş olan bu kitlenin fazladan çaba harcaması mümkün görünmez. Devrimden önce akın akın Nadejda Krupskaya'nın derslerine katılan, 1918 yılında ülke sanayiini ele geçiren, inceleme, tartışma meraklısı, Rusya'nın içinde bulunduğu durumun bilincindeki işçi sınıfı geçmişte kalmıştır. Bu kitle toplumsal bir sınıftan çok, Lenin'in yüzyıl başında yaptığı tanımlamayı haklı çıkaran, tepkisiz bir kalabalıktır. Ne korkunç bir gerileme! Partinin toplumsal temeli kalmamıştır; Lenin bu kez haklıdır.

"Yeni insan" mı?

Komünist devrim sadece bir siyasal sistem değişikliği sloganıyla gerçekleştirilemez. Lenin bu konuda fazla ısrarcı olmasa da, ütopya kişinin ahlakî değişimini merkez alan, tümüyle yeni bir dünyanın yaratıcılığına soyunur. Rusya'daki devrimci sürecin hızlılığı, Bolşeviklerin iktidara gelmek için yararlandıkları kargaşa koşulları tutarlı bir ahlakî ve toplumsal model yaratılmasına fırsat bırakmaz. Tüm değişimler aceleyle, birbirlerini tutmayan ön-

lemlerle gerçekleştirilir; Rusya'nın yeni yöneticilerine "yeni insan" kavramını belirleme zamanı tanınmaz. Oysa din alanında izlenen politika, partinin bazı kararları, basına, bazı eser ve filmlere karşı takınılan tavır yeni dünyanın insanını, ya da Lenin'in kişiliğinin ülkesine hâkim olduğu yılların "yeni insanını" oluşturacak ahlak kalıbının belirlenmesine yardım edecek özelliktedir.

Kendini bu biçimde tanımlamasa da, komünist bilinçleri oluşturmaya yönelik politikanın birinci özelliği, basın özgürlüğünün tümüyle, zaman geçirilmeden kaldırılmasıdır. Liberal partilerin gazeteleri gibi, sosyalistlerin gazeteleri de birer birer kapanır. Parti basını haberlere hâkim olurken, kâğıt kıtlığı nedeniyle geliştirilen denetim mekanizması, her çeşit yazılı eseri kontrolüne alır. Hükûmetin 1919'da kurduğu Devlet Yayınları –*Gosizdat*– tüm yayınları denetler: kâğıt kotaları böylesi bir denetime imkân vermektedir. Ne var ki, "Savaş Komünizmi"nin sona ermesi ve özel işletmelerin dirilmesiyle birlikte edebiyat hayatı bir ölçüde özerkliğe kavuşur.

Edebî ifade, yaşamsal kültür sorununun sadece bir unsurudur. Devrimin hemen ertesinde, devrim sonrası devletin kültürünün nasıl olması gerektiği konusu tartışmaya açılır. Bu tartışmada iki farklı düşünce göze çarpar:

Yüzyılın başında Lenin'in yanında yer alan Bogdanov ve Lunaçarskiy, "yeni insanı" oluşturmak bakımından proletaryadan doğan, tümüyle yeni bir "proletarya kültürünün" ateşli savunucularıdır. Tümüyle devrimci bir kültürün yandaşlarına göre, bu kültür geçmişin kazanımlarından, devlet ve eğitimcilerininki de dahil dış etkilerden bütünüyle bağımsız olarak gelişmeli, böylelikle proletaryaya kendi öz kültürünü bulma ve zenginleştirme imkânı tanımalıdır. *Proletkult* adı verilen bu kavramın hayata geçirilmesi için Tüm Rusya Proletkult Konseyi adında bir örgüt kurulmalı, hareketin doktrinini yaymak için de özel bir dergi çıkartılmalıdır.

Lenin böylesi bir yaklaşımı kabul edilmez bulur. Daha 1905'te Parti ve edebiyat hakkında yayımladığı makalede,[40] yazılanların kuşkusuz parti ruhuna saygılı olması gerektiğinin *(partiynost')* altını çizer, bir yandan da edebiyat hakkında şunları yazar: "Edebiyat çalışmalarının böylesi bir eşitlemeye, çoğunluğun azınlık üzerindeki hâkimiyeti kuralına uygun olmadığı kuşku götürmez." Lenin için –makalenin de kanıtladığı gibi– "parti ruhuna uygunluk" edebiyatı değil, basını kapsamalıdır.

"Savaş Komünizmi" yılları sırasında Bolşevik basın, komü-

40. "Partinin Örgütlenmesi ve Parti Edebiyatı", 13 (26) kasım 1905, age., c. 12, s. 99-105.

nizmden habersiz olmakla ya da komünizmi eleştirmekle suçlanan yazarlara yönelik saldırı üzerine saldırı geliştirir. *Proletkult* taraftarları için, cevap buradadır: "tarihî olarak çağdışı" kalmış bir kültürün yerine proletarya kültürünü yerleştirmek. Ne var ki Lenin 1905'teki düşüncelerine sadık kalır; *Proletkult* yandaşlarının karşısına hiçbir sınıfa ait olmayan kültür ile proletaryanın ideolojisi –Marksizm– arasında belirgin bir fark olduğunu söyleyerek çıkar.[41] 1922 yılında konuya kesin çözüm getiren ve devrimin en tarihî gelişmelerinden birinin, kültürü belirli bir sınıfın elinden koparark insan boyutuna indirgemek olduğunu belirten, Lenin'e oranla kültür sorunlarıyla çok daha fazla ilgilenen Troçki'dir. Troçki'ye göre, 1917 Devrimi'nin kapılarını açtığı kültür, proleter değil, hümanist ve evrenseldir. Bu kadarla da yetinmez: "(En geniş anlamıyla) sanat, parti denetlemesinin gerekmeyeceği bir alandır."[42]

Lenin polemiğe girmez, harekete geçer:[43] Proletkult Konseyi'nin, başında bizzat Lunaçarskiy'in bulunduğu Eğitim Halk Komiserliği emrine verilmesini kararlaştırır. Bu karar parti örgütünde öylesine yoğun bir şaşkınlığa neden olur ki, *Pravda* kararı haklı göstermek, aynı zamanda da yaratıcıların bağımsızlığına dair şüphe uyanmaması için "Merkez Komite'den Mektup"[44] yayımlamak zorunda kalır.

Tartışma sadece kuramsal değildir, bir de pratik yönü vardır. Burada amaç komünist olmayan, ama şu ya da bu şekilde Bolşeviklere yakınlık duyan entelektüellerin düşmanlığını kazanmak, onları muhalefetin safına itmek değildir. Lenin kültür ve Marksizm'i birbirinden ayırarak kendine yeni "yol arkadaşları" kazanmak istemektedir. Lenin için önemli olan, komünist ideolojiye yabancı siyasal düşüncelerin yayılmasını engellemektir: bunun için de basındaki tekel yeterli olacaktır. Önemli olan ikinci nokta, kültürel faaliyeti canlı tutmak, bu faaliyetin en seçkin temsilcilerinden yararlanarak, Sovyet kültürünün çerçevesini çizmektir. Bu projenin en çarpıcı kanıtlarından biri, 1922 yılında "Devrimi kabul etmek gerekir miydi? Bu soru beni ilgilendirmiyordu, çünkü devrim, 'benim' devrimimdi" diye yazan Mayakovskiy'in "kullanılmasıdır". Ozanın gösterdiği heyecan, tüm "gelecekçilerin" devrim sa-

41. "Proletarya Kültürü Hakkında", 8 ekim 1920, age., c. 41, s. 336, 337 ve Yakovlev (Ja), "Proletarya Kültürü ve Prolelkult Hakkında", *Pravda*, 24 ve 25 ekim 1922.

42. "Devrim ve Edebiyat", *Pravda*, 15 ve 16 eylül 1922.

43. *V. İ. Lenin o litterature i İskustve*, Moskova, 1967.

44. "Proletkult Hakkında Mektuplar TSK RKP", *Pravda*, 01.12.1920.

fına geçtiklerinin işaretidir. Mayakovskiy yeteneğini devrimin hizmetine verir, zamanının çoğunu uygar olmayan bir topluma uygar davranışları anlatmaya çalışan (en basit sağlık kurallarının, elleri yıkamanın, ayakkabılarını boyamanın vs gerekliliğini anlatan resimli öyküler gibi) afişler çizmeye ayırır. Lenin, yaptığı katkının değerini bilmekle birlikte Mayakovskiy'e saygı göstermez, ona güvenmez. Mayakovskiy nisan 1930'da intihar edecektir.

Kısacası Lenin'in "yeni insan" kavramını, bu kavramı geliştirmek için kullanılacak yöntemleri belirleyen yaklaşım, daha önce *Ne yapmalı?*'da geliştirilen tarihî değişim diyalektiğini kendiliğindenlik *(stikhiymost')* ile bilinç *(soznatel'nost')* arasındaki çelişkiyle özetleyen anlayıştır. Lenin için insan gelişiminin yolu toplumu –ya da bireyleri– kendiliğindenci bilinçten kopararak gerçek bilince yöneltmekten geçer. "Yeni insan" bu gelişimin ürünü olmalıdır, ancak bunun için, tıpkı devrimi gerçekleştirirken olduğu gibi, bir öncü güce ihtiyaç vardır. Kendiliğindenciliğe karşı mücadele görevi partiye ve Marksizm'e düşer, böylesi bir mücadele Marksizm'e yabancı siyasal düşüncelerin dışlanmasını şart koşar. Eski Rus toplumsal bilincinin olmazsa olmaz unsuru, başta siyasal düzen ve aile dayanışması olmak üzere toplumun bağlı olduğu değerlerden çoğunun kaynağı olan dinin, sadece kurumlardan değil, zihinlerden de kazınıp sökülmesi gerekir. 1922 yılından sonra dinî kurumlar ile din adamlarına uygulanan baskıya ek olarak, beyinlerin propaganda ve alay yoluyla din karşıtı akımlara yönlendirilmesinin nedeni de bu kararlılıktır. 1917'de görülmeye başlanan komünist yayınların dışında, belirli toplumsal ya da meslekî gruplara yönelik yayın faaliyetleri, din karşıtı karnavallar, tek görevleri böylesi bir propaganda yürütmek olan personelin seferber edilmesi, bütün bunlar projenin boyutlarının kanıtıdır. Lenin'in gözünde yüzyıllar boyu Rus düşüncesini biçimlendiren din bilinci, bu yolla kaybolmaya yüz tutacak ve yerini salt komünist ideoloji kalıbına dökülmüş bir bilince yönelmiş zihinlere bırakacaktır.

Gözden kaçırılmaması gereken bir alan daha vardır; o da hukuk kültürüne, hak kavramına ilişkin olan alandır. Devrim sırasında, tüm kısıtlamaların kalktığı, bundan böyle her şeye izin verileceği duygusu, tüm yasallıkların yerine geçerek, proletaryanın içinden gelme erdemlerin proletarya bilincinden doğma bir "proletarya hukuku" yaratacağı; işte ütopyacıların düşü, budur. Bir ara, "aşçı kadına", *Devlet ve Devrim*'de devlet kurumlarının yok olmasıyla ilgili düşüncelerine atıfta bulunarak, Lenin'in desteğin-

den yararlandıklarını sanırlar. Ne var ki daha 1919 yazında, Moskova Komünist Üniversitesi'ndeki konuşmasında Lenin ütopyacılara sırtını döner, komünist topluma ulaşmak için bir hukuk kültürü geliştirmenin gereğinden söz eder.[45] İçinde doğuştan gelme bir eşitlik bilinci taşıyanlar sadece proleterler değil, yeni akımın öncülerinden Paşukanis gibi hukuk profesyonelleridir. Marksizm'in gelişmekte olan hukuk kavramına zemin hazırladığı doğrudur, ama asıl önemli olan, devrimci topluma proletaryanın taleplerini dikkate alarak hazırlanmış değil, hukukçuların titiz çalışmasıyla oluşturulmuş yasal bir "üstyapı" kazandırmaktır. XI. Parti Konferansı (aralık 1921) hukuk kültürü konulu bir kararla Lenin tarafından çizilmiş yolu açıkça belli eder: "En acil görev (bireysel ve toplumsal) hayatın tüm alanlarını devrimci eşitliğin katı ilkeleriyle donatmaktır." Bu söylemde asıl vurgu "devrimci" yandan çok, "eşitlik" kavramındadır. Bu gelişimin sonunda, 1924 yılında (1924 Anayasası'yla birlikte) kurulan Anayasa Mahkemesi'nin görevi "devrimci eşitliği Sovyetler Birliği'nin tüm topraklarında yerleştirip güçlendirmek" olacaktır.

1922'de gözlenen değişim dikkate alındığında, kültürde ideoloji projesinin 1917 ve 1922 yılları arasında etkileyici bir gelişme gösterdiği anlaşılır. 1917 yılında, devrim partinin eseri olsa da, devrimin kahramanı proletaryadır kuşkusuz. Ütopya hâlâ güçlüdür. Başta entelektüeller, ama özellikle işçiler olmak üzere birçok Bolşevik'in dayandığı ahlakî örnek, proleter örneğidir; diğer bir anlatımla, basit insan, efsaneleştirilmiş bir işçi sınıfının kusursuz temsilcisi olan tabandaki birey. "Yeni insan", proleterin doğuştan gelme bilgi ve erdemlerine sahip olan kişidir. Düşlenen toplum, proletaryayı temsil eden, belirgin özellikleri olmayan bu kişi üzerine oturtulmuş, eşitlik ve kardeşlik içinde gelişen bir toplumdur. Gerek kültürü proletaryanın borusu yapan, yaratıcıları tabandaki proleterin basit sözcüsü ya da kalemdaşı konumuna indirgeyen *Proletkult* olsun, gerekse proletarya hukuku adına yerle bir edilmiş yasallık olsun, o dönemde her şey geleceğin bireyini ve toplumunu işaret eder niteliktedir. Ne var ki, siyasal değişim adına çok ağır maddî bedel ödemek zorunda kalan proletaryanın sırtını sıvazlıyor da olsa, işçiye önerilen bu ütopyanın ömrü çok kısa olacaktır. Gerçekten de bu ütopya kısa süre sonra, profesyonellerin eseri olan, Lenin'in de desteğini kazanan parti ve devlet kültürüne toslar. Profesyoneller her yerde, orduda,

45. "Devlet Hakkında. Sverdlov Üniversitesinde Konferans", 11.07.1919, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 39, s. 64-84.

hukuk alanında, kurumlarda proleterin, o "küçük adamların" yerini alır, fazla belli etmeksizin Sovyetler'in yeni siyasal kültürünü, resmî ideolojinin daha yıllar boyu görmezden gelmekte direneceği hiyerarşi kavramını yürürlüğe koyar.

Lenin'in savunduğu ideolojik ve ahlakî modelin gelişimi, *Devlet ve Devrim*'de görülen çelişkinin, ütopyacıların sevgilisi "yeni insanın" sembolü, devleti yönetecek yetenekteki "aşçı kadın" ile "dev büro ve dev atölyenin" kurucuları arasındaki çatışmanın altını çizer. *Devlet ve Devrim*'in okunmasıyla çıkan sorulara cevap, yine Lenin'in 1917 ve 1922 arasındaki uygulamalarından ve onun "yeni insan" kavramından gelir. "Aşçı kadının" temsil ettiği kendiliğindenlik ile bilinçli bir örgütlenme arasında, Lenin'in ikinci seçeneği yeğlediği kuşku götürmez. Bu seçimiyle de kendisiyle tutarlı olduğunu gösterir. 1902 yılındaki kendiliğindenlik eleştirisinden 1917-1922 arasında örgütsel seçimlere kadar geçen süreçte, düşüncelerindeki devamlılık, faaliyetlerince de güçlendirilir. "Yeni insan", parti ve devletin kendiliğindenliğini kırmak istediği, gerçek bir bilinç düzeyine çıkarmayı hedeflediği bireydir. Kısacası, Lenin bu yeni insana hiç inanmaz. 1922 ve 1923 yılları arasında sürekli olarak yinelediği slogan "öğrenmek" ya da "önce öğrenmek, sonra yine ve yine öğrenmek..." olacaktır.

15

Bir zekânın çöküşü

Lenin'in kişiliği, çoğu zaman birbiriyle çelişkili iki özellikten oluşur: hiçbir şeyin, hiçbir zaman değiştiremeyeceği çelik gibi bir irade ve çok duyarlı olduğunu bildiği, bu nedenle de 1917 kız kardeşi Mariya'ya yazdığı mektupta "onulmaz derecede kötüleştiğinden" söz ettiği sinir sistemi. Volkogonov'un da belirttiği gibi, Lenin'in belgeleri arasında sayısız sinir uzmanı adresi de vardır. Devrimden önce de sinir sistemindeki bozukluk nedeniyle birçok kez çalışmalarını durdurmak, dinlenmek zorunda kalmıştır. Devrimle birlikte, daha önce hiç yapmadığı biçimde yoğun faaliyetler, gelişmelerin yarattığı baskı, sinir sistemini giderek etkiler; öte yandan olaylar da o güne dek Krupskaya tarafından ısrarla önerilen tatillere çıkmasını, doğada uzun dinlenceler sayesinde sinirlerini yatıştırmasını engeller. Bu sürekli gerginlik, ilk belirtileri 1921 yılının sonlarında başlayacak kesin çöküşün nedenidir kuşkusuz. O günlerden sonra Lenin, çalışmalarını azaltmaya zorlayacak, sonra da, ölümünden bir yıl önce, işlerden kesinlikle el çekmesini gerektirecek krizlerin pençesinden kurtulamayacaktır.

Hastalığın ilk belirtileri 1921 yazında görülür; kuşkusuz aşırı sinirliliğin ve yorgunluğun ardında, trajik kıtlık dönemi ve sistemin genel çöküşü yatmaktadır. O günlerde Lenin'in çalışmalarını azaltması imkânsızdır, hiçbir dönemde, kendi istediği devrimin Rusya tarafından reddedildiği o çağda olduğu kadar acil ve önemli karar almak zorunda kalmayacaktır. Bu yoğun çalışmanın bedelini mayıs 1922'de öder: 25 mayısta geçirdiği kriz Lenin'i yıkar, bir süre için de olsa iktidardan ayrılmak zorunda bırakır. Bu kez söz konusu olan ne depresyondur ne de aşırı yorgunluk; Lenin'i yatağa seren, onu tedavi eden doktorlardan Kramer'in "Beyindeki kan damarlarının çalışmasını engelleyen ciddi bir bozuk-

luk"[1] olarak tanımladığı önemli bir beyin rahatsızlığıdır.

Lenin hastadır; Rus ve yabancı hekimler baş ucuna toplanır. Ekimde yeniden işlerinin başına dönse de, bu dönem kısa sürer. IV. Komintern Kongresi'nde (4 kasım-5 aralık) göründüğünde, arkadaşları ondaki değişikliği görmezlikten gelemez. Lenin çok daha zayıftır, konuşması eskisinden cansızdır, sözleri eskisi kadar sivri gelmez;[2] ama asıl önemli olan, tartışmalara uzak durmasıdır. Kuşkusuz hükûmet başkanı gibi davranmaya alışmış, evrensel devrim partisinin toplantılarını uzaktan izlemeyi yeğler olmuştur. Yorgunluk bile bir saat boyunca duraklayıp tökezlemeden Almanca bir konuşma yapmasını engelleyemez. Ne var ki endişelerini kuliste nöbet tutan hekimlerden saklamayacaktır; sanki beyninde bir "delik" var gibidir, bacaklarındaki kasılmalar da sözlerinin sonuna varamayacağı korkusu doğurmuştur. Yine de o 1922 aralık ayında yoldaşlarının karşısına çıkan adam, hem fiziksel görünüş hem de yaptığı seyrek konuşmalar açısından, son derecede değişik birisidir. Zekâ olarak kesinlikle bir eksiği yoktur ama, çekiç gibi inen kelimelerin yerini şimdi artık ağır ve tereddütlü bir konuşma almıştır. Oysa yıkımın eşiğindedir; 13 aralıktan sonra görülmeye başlayan işaretler 16 aralıkta gelen, Lenin'i felç ederek tüm siyasal faaliyetten uzaklaştıran –düşünme ve karar alma yeteneği hâlâ eskisi gibidir– son krizin habercisidir sanki. Her şeyden haberdar olmak ister, hem onu dinlenmeye zorlayan hekimlerle hem de temmuz ayından beri Lenin'in herhangi bir toplantıya katılıp katılamayacağına karar verme hakkına sahip olduğunu iddia eden Politbüro'yla tartışır. Lenin hastadır ama, çocuk muamelesi görmeyi kabul edemez. Alman hekimlerin gelmesini ister, siyasal ziyaretçi kabul etme özgürlüğünün kısıtlandığından yakınır.[3] 1922 yazında şikâyetlerinden yine Stalin'e söz eder, kullandığı dostça ifade, parti genel sekreterliğine getirdiği insana duyduğu güvenin hâlâ sürdüğünün belirtisidir.

Aralık 1922'den mart 1923'e kadar geçen süre boyunca Lenin, bitkinliğine rağmen bir sürü soruna eğilmeye çalışır; 6 martta geçirdiği kriz konuşmasını yavaşlatır, aynı ayın 10'undaki darbe kesin ve acımasız olur. Konuşma yeteneğini tümüyle yitirir, tüm hayatı boyunca tutkuyla sürdürdüğü not alma faaliyeti durur, artık neredeyse bütün vücudu felçlidir. Karısının basit birkaç sözcük

1. Volkogonov, age., s. 370.

2. Rosmer (A.), *Moscou sous Lénine*, (Lenin Döneminde Moskova), Paris, 1953, s. 231.

3. Politbüro konusunda Stalin'e 15.06.1922 tarihli mektup, Stalin'e 07.07.1922 tarihli not, *Unknown Lenin*, s. 165.

öğretmek için harcadığı olağanüstü çaba, kalabalık hekim ordusunun uyguladığı tedavi ölçülü bir düzelme sağlar. Moskova yakınlarındaki sayfiye evine yerleşmişken, sınırsız bir iktidar sürdürdüğü yerleri son bir kez görmesi için, ekim 1923'te Kremlin'e götürülür. 21 ocak 1924'te öldüğü güne kadar, sağlığının düzeldiğini, hatta bir gün yönetimin başına dönebileceğini açıklayan iyimser bildirilere rağmen, siyasal hayatın uzağında, bilinci kapalı geçirdiği son günlerdeki kaderi artık değişmeyecektir.

Lenin'in ölümünden sonra yapılan tıbbî inceleme, hekimlerin raporları ve birçok tanık, 10 mart 1923 sonrasında Lenin'in sağlığının hiç de resmî açıklamalar gibi olmadığını kanıtlamaktadır. "Lenin'in beyni ölmek üzereydi": işte aralık 1923'te Lenin'i ziyaret eden, onu "bir şezlonga uzanmış, bir battaniyeye sarınmış, yeniden çocukluğa dönmüş bir adamın donuk, savunmasız tebessümüyle bakar..." bulan ressam Annenkov'un[4] çıkardığı sonuç. Ressamın iddiası pek de inanılmaz değildir: Lenin'i Gorki Parkı'nda, tekerlekli sandalyede gösteren son fotoğraflara bakıp gözlerindeki çılgın bakışlardan, devrimin babası olarak bilinen insana hiç benzemeyen adamdan etkilenmemek mümkün değildir kuşkusuz.

Hastalık, özellikle de beyni etkileyen hastalık, insanın özel konusudur, özel konusu olmalıdır. Ne var ki burada, Lenin'in 1922-1923 kışına kadar önemli kararlar aldığı, bir çeşit vasiyetname bıraktığı dönemde gelişen bir beyin hastalığı görmezden gelinemez. Gerek alınan kararlar, gerekse de "vasiyetname" Lenin'in o anlardaki entelektüel yeteneklerinin ışığında değerlendirilmelidir. Bu nedenle mart 1923'te bile, olağanüstü bir iktidara sahip, eşi görülmemiş hastanın giderek kötüleşen beyin fonksiyonlarınca etkilenen karakter ve değerlendirme değişikliklerini sorgulamak gerekir.

Aydınların kovulması

Lenin 19 mayıs 1922'de ilk krizden sadece birkaç gün önce, Dzerjinskiy'e bir mektup göndererek[5] GPU'nun (1922'de Çeka bu adı almıştı) Rusya'dan kovulacak, karşıdevrim yanlısı aydınların –yazar ve profesörlerin– listesini çıkarmasını ister. Dzerjinskiy'in çalışma arkadaşlarının, aydınları sınır dışı edecek bir kararın kurbanlarını belirleyecek olan bir incelemeye koşmakta acele etmediğini gözlemleyen Lenin, temmuz 1922'de, hastalık nede-

4. Annenkov (Yuri), "Lenin'le İlgili Anılar", *Novıy Jurnal*, no. 65, 1961, s. 141, 142.

5. "Dzerjinskiy'e Mektup", 19 mayıs 1922, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 54, s. 265, 266.

niyle iktidardan uzaklaşmak zorunda kaldığı sırada, talebini yineler. Bu kez başvuracağı, hastalanmadan önce başlatılmasını istediği operasyonun gecikme nedenini soracağı kişi, Stalin'dir. Sosyalist Devrimcilerin, Menşeviklerin, yazarların adlarını sıralayıp konuya gelir: "Yüzlercesini tutuklayın, sonra, en küçük bir açıklama bile yapmadan, dışarı!"[6] Sabırsızlığı sınır tanımaz, 17 eylül 1922'de, hâlâ dinlenirken, Dzerjinskiy'in yardımcısı Unşliht'ten hesap sorar: "Bana derhal kimin sınır dışı edildiğini, kimin hapse atıldığını, kimin (ve neden) sınır dışı edilmekten kurtulduğunu gösteren belgeleri gönderin."[7] Bu konuya, bir dizi felç krizinin başlangıcı olan 13 aralıkta da döner, Stalin'e gönderdiği ve Merkez Komite'ye hitaben yazdığı bir mektupta, fazla ünlü olmayan Menşevik tarihçi N. A. Rojkov'un henüz sınır dışı edilmediğinden yakınır, bu cezanın zaman geçirilmeden gerçekleştirilmesini talep eder. Aralık 1922'de zamanını çok daha önemli konulara ayırması gereken Lenin'in Rojkov konusuyla bu denli ilgileniyor olması, tutarlı bir siyasetten çok, tutku olarak görülmelidir. Öte yandan, tümüyle Bolşeviklere boyun eğmediğinden kuşkulandığı bir seçkine karşı duyduğu kin, Lenin'in düşünce özgürlüğü kavramı karşısındaki genel tutumuyla fazla ters düşmez.

Entelektüellerin sınır dışı edilmesi, o sırada Almanya'da bulunan ve Lenin'e bir mektup göndererek sıkıntısından söz eden Gorki'nin sert tepkisine neden olur. Lenin'in o güne kadar idare etmeye çalıştığı bir insana verdiği cevap, onun birçok alanda olduğu gibi bu konudaki otoritesini gösterir. Lenin'in 15 eylül 1922 tarihli cevabı şöyledir:

"İşçi ve köylülerin entelektüel güçleri gelişiyor, burjuvazi ve suç ortaklarına, yani kendilerini ulusun beyni sanan, burjuva uşağı aydınlara karşı girişilen mücadeleye güç katıyor. Oysa aydınlar ulusun beyni değil, dışkısıdır."[8]

Rusya'nın seçkin aydınlarını ayaklar altına alıp ezmek isterken, kuşkusuz hastadır Lenin. Ne var ki Stalin aldığı buyruğu zaman geçirmeden Dzerjinskiy'e iletir, otoritesi hâlâ sınırsız olduğundan, bu emirler zaman geçirmeksizin yerine getirilir. İsteği uyarınca, aydınların ülke dışına gönderilmeleri, kuşkunun ve bazen de umutsuzluğun etkisinde kaldığı bu günlerde bile, muhalefet olarak gördüğü unsurlardan hiçbirini kabul etmeme kararlılığının

6. Stalin'e mektup, 17.07.1922. *Unknown Lenin*, s. 168, 169.

7. age., s. 174.

8. Volkogonov'un alıntısı, age., s. 330.

göstergesidir. Bu kadarıyla da yetinmez, kendi hayatına son verebilmesi için zehir verilmesini talep eder;[9] 1922 yılında iyileşip harekete geçme umudu içinde yaşadığı dönemler ile bir daha ayağa kalkamayacağına inandığı günler arasında gidip gelmektedir.

Nasıl sürdürmeli? (Proderjatsiya)

Lenin uzunca bir süre iktidardan uzak kalmasına rağmen, eşi ve sekreterleri aracılığıyla, ülke yaşamından haberdar edilir. Gücü kullanılamamakla birlikte, otoritesi arkadaşları için gerekli olduğundan, yoldaşları hızla iyileşmekte olduğu söylentisini canlı tutar, buna karşılık da Lenin'i kamu hayatının ayrıntılarından haberdar eder, aydınların sınır dışı edilmesi örneğinin de kanıtladığı gibi, sorularına cevap vermek, talimatını uygulamak zorunda kalırlar. Kısacası 1922 ve 1923 yıllarında Lenin kendini, bir iktidar adamı için olağanüstü bir konumda bulur: gündelik işlerin uzağındadır, ama geri dönebilme konusundaki belirsizlikten ve varlığından aldığı güçle, olayların gelişimini, eserini düşünmekte, iktidarı yitirmediği için de, sistemi rayına oturtmak, gördüğü hataları düzeltmek, bazı gelişmeleri hızlandırmak imkânına sahip olmaktadır. Lenin, devlet adamlarının genellikle görevden ayrıldıktan sonra yürüttükleri bu "uzaktan" meditasyonu iktidarı sırasında geliştirir; hayatının son dönemlerinin çok önemli olmasının nedeni de budur. Bilinçli olarak düşündüğü ve yazı yazıp yazdırabildiği için, başkalarıyla paylaştığı düşüncelerle geçen bu son aylarda Lenin'i faaliyete geçiren, gerçekten de yaratmış olduğu iktidarın niteliğidir. Böylece ocak 1923'te, Suhanov'un devrim hakkındaki notlarını okuduktan sonra, şiddetle eleştirir.[10] Rusya koşulları göz önüne alındığında, devrim zamansız mı olmuştur? "Hayır" diye cevaplar bu soruyu, koşullar devrime izin vermiştir çünkü. Suhanov'un eleştirileri karşısında böylesine duyarlı olmasına, yorumların karşısına güç kavramını çıkarmasına rağmen, bir kuşku dönemi yaşadığı açıktır. Hiçbir şekilde müdahale edemeyeceği bu ülkeyi izlerken, Rus sosyalizminin çok önemli iki engele takıldığını görür: umulan, ama giderek uzaklaşan dünya devrimi ve Rusya'nın iç sorunları. Bir araya getirmeyi başardığı son metin olan, tüm ifade yeteneklerini yok edecek son krizden bir hafta önce, 2 mart 1923'te yazdığı

9. Troçki, *Stalin*, c. 2, s. 264, 265.
Molotov, F. Çuyev'le konuşmasında, age., s. 167, bu bilgiyi doğrular.

10. "Devrimimiz hakkında", *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 45, s. 378-382.

"Daha Az, Ama Daha İyi"de,[11] durum hakkında umutsuzlukla dolu bir tespitte bulunur:

"Kapitalist sanayiyi yerle bir ettik, Ortaçağ kurumlarını, derebeylik toplumunu tümüyle yıkmaya çalıştık, bu alanda proletaryanın ardında yürüyen, onun devrimci eserlerine güvenen köylülerden oluşan küçük bir toplum yarattık. Sadece bu güvenle, sosyalist devrimin daha gelişmiş ülkelerde zafere ulaşmasına kadar dayanmamız güç olacaktır."

Köylüleri düşman olarak gördükten, haklarında tek bir acıma cümlesi etmeden açlıktan ölmelerini izledikten sonra Lenin, eserinin geleceğiyle yüz yüze gelmek durumunda kalır ve birden proletarya ile köylü arasında yeni bir çatışma çıkmasından endişelenir: "Böyle bir çatışma, Sovyetler Birliği için felaket olur."

Aslında Suhanov'un vardığı sonuçtan çok farklı olmayan analizi Lenin'i bu güç koşullarda sosyalizmin niteliği konusunda kendini sorgulamaya iter. Cevabı her zamankinden başka değildir: bu, siyasal bir iradedir; ne pahasına olursa olsun, sürdürmek gereklidir. Eski kanılarına sadık kalır, 1923'te de siyasetin önceliğini yineler. Yoldaşların, yönetimde olanların görevi Rusya'yı ilerletmek, 1917'de doğan iktidar sistemini ekonomik altyapıyla güçlendirmektir. Gerçekleştirilmiş sosyalizm Lenin'in bu son yazısında, 1917'den beri görüldüğü gibi, bir iktidar konusudur; yoksa toplumsal iradenin ve insanların toplu çabalarının ürünü değil. Lenin'in halefleri örgütlemek, düzenlemek ve yönetmek zorundadır: son öğütleri bunlar olacaktır Lenin'in.

Son düşüncelerinde açığa çıkan talimatlar ülkenin geri kalmışlığından, o çok karmaşık ulus sorunundan, iktidar ile toplum arasındaki çatışmalardan kaynaklanır. Kitlelerin yeni siyasal düzene ayak uyduramamalarının ardında, Rusya'nın entelektüel alanda geri kalmışlığı yatar. Bu geri kalmışlığı yenmek için, Lenin'in durmadan yinelediği kültürel devrime gerek olacaktır. Ne var ki Lenin zihinlerde, vicdanlarda gerçekleştirilecek devrimi –*Proletkult* eleştirisinde açıkça gösterdiği gibi– oldukça gelenekçi bir açıdan ele almaktadır: "Zorla ya da rızayla okuma yazma öğretmek"; "Okuma yazma öğrenmek, okuduğunu anlamak"; "Bize, proletarya kültürü hakkında kocaman cümleler söylüyorlar. İşe iyi bir burjuva kültürü almakla başlayalım, daha iyi!" 1923 yılında, Rusya'nın "yarı Asyalı bir kültürsüzlüğün" pençesinde olduğunu belirtir. Lenin'e göre bu durumdan, asgarî bir kültür seviyesine ulaşabilmek için, "kesintisiz bir kültür gelişimi süreci izlemek gerekecektir".

11. 2 mart 1923, age., c. 45, s. 389-406.

Taşrada kültür devrimi, Lenin'e göre komünizmden hiçbir şey anlamayan köylünün kabullenebileceği kurumların yaratılmasıyla paralel yürütülmelidir. Son düşüncelerinde bu kuruluşlar, daha ocak 1923'te geniş yer ayırdığı[12] "kooperatifleşme" olarak özetlenebilir. Taşraya komünist düşünceler taşınması fikrini reddeder: "Böylesi, komünizm için zararlı olur" diye yazacaktır. O dönemde kooperatifçilik Lenin için tarım toplumunun uzun vadede gelişmesinin temeli olarak kabul edilmelidir. Kuşkusuz ne sanayileşmeyi ne elektrik enerjisini ne de devlet gücünü unutmaz. Ama asıl vurgu "Rus toplumunun yeterince geniş ve derin katmanlarını toplayan kooperatiflere imkân tanıyan" NEP'tedir. Kısacası Lenin kurulacak sosyalizmin boyutlarını kooperatifleşmede bulur: "Üretim araçları tümüyle toplumun mülkiyetine geçip, proletarya burjuvaziyi yenilgiye uğrattığında, uygar kooperatifler rejimi, sosyalist rejime dönüşecektir."

Lenin kooperatifleşme ve sosyalizm arasında böylesi bir ilişkiye değinirken, NEP'e gerçek bir statü tanınmış olur. 1921 yılında NEP'e yüklediği görev –soluklanma fırsatı ya da sürekli olacak bir çözüm– hâlâ kuşkuya açıkken, kooperatifleşme hakkındaki metin NEP'te sistemin "sürmesine" izin verecek uzun süreli bir çözüm imkânı gördüğünü kanıtlar: *proderjatsiya*, bu sözcük son aylarda sık sık aklına gelecektir.

Kooperatif sistemi gücünü kimden alacaktır? Lenin'in bu soruya cevabı oldukça açıktır: ekonomik gelişim yollarını hazırlayan, yön belirleyen, imkânları seferber eden, devlettir. Ne var ki 1920 ve 1921'deki düşlerine rağmen, 1923'te düşüncesini açıkça belirtiyor olması, kooperatif sosyalizmi sisteminin sürdürülmesinin *uzun* bir süreç, sonsuz bir gelişim olarak görmesini, karşılaşılacak tehlikeler konusunda kendini sorgulamasını engellemez: iktidarın zayıflatılması nasıl önlenecek? Gücün işçi ve köylüler arasındaki çıkar çatışmalarına alet edilmesi nasıl engellenir? Kitlelerin talepleriyle güçten düşmesi durdurulabilir mi?

Lenin'in gözünde devrimi ve sosyalizmi böylesi tehlikelerden koruyacak en ulu teminat, 1902'de olduğu gibi 1923'te de partidir. Değişmiş, tabanını genişletmiş, devlet idaresinin gereklerine uyarlanmış olmakla birlikte, toplumsal ilerlemenin gerçek aracı olarak kalmış parti. Partiyi güçlendirmek, bünyesinde ortaya çıkabilecek çatışma ve bölünmeleri önlemek için, Lenin sadece bir yönteme güvenir: yönetim kademelerini kadro ve güç olarak zenginleştirmek. 23 aralık 1923'te parti zirvesinde bir reform önerir:

12. "Kooperatif Üzerine", 4 ve 6 ocak 1923, age. c. 45, s. 369-377.

o güne kadar otuzdan az kişiden oluşan Merkez Komite'nin genişletilerek üye sayısının en az yüze çıkarılması, bu komitenin yanına en az yetmiş beş kişiden kurulu merkezî bir denetleme komisyonu verilmesi, böylece yılda altı kez toplanacak, yaklaşık iki yüz kişiden oluşmuş yeni bir merkez komite yaratılması.

Lenin'e göre, bu öneriler nereden kaynaklanır? Kısa bir süre için iktidara döndüğü 1922 sonbaharında yaptığı gözlemlerden. O günlerde, geçmiştekilerden çok daha şiddetli ifade edilen kişisel çatışmalardan rahatsız olmuştur. Bu arada gereksiz yönetim organlarının sayısının giderek arttığını da tespit eder. Hükûmet ile parti arasındaki rekabetin keskinleştiğini görür. Merkez Komite'nin yeniden yapılandırılmasını önererek, kişisel rekabetleri daha geniş bir kitle içinde boğmayı, bu yeni oluşumu hem hükûmetin hem de partinin yetkileriyle donatmayı ummaktadır. Kısacası Lenin'in önerisi, 1917'den beri yönettiği hükûmet lehine zayıflatmayı sürdürdüğü partiyi siyasetin merkezinden uzaklaştırmak, böylelikle parti ve devletin yetki ve sorumlulukları tartışmasına son noktayı koymaktır.

1923 yılında Lenin, partinin ülkenin ilerlediği yeni yola uygun bir devlet organı oluşturmakla görevli olduğunu, önerdiği merkezî denetleme komisyonunun da görev için son derece uygun göründüğünü düşünür. Yenilemeyi önerdiği devlet organının sürekli denetimden geçmesi gerekmez mi? Böylesi bir denetim nasıl gerçekleştirilebilir? Lenin 1923 yılında bir denetime gerek duyulduğundan emindir, ama belki hasta olması, belki de doğal eğilimlerine karşı gelememesi nedeniyle, şimdiden bildiği çözümler dışında çareler üretmek yeteneğine sahip değildir. 1920 yılında İşçi ve Köylü Denetimi'ni *(Rabkrin)* kurup, tüm yönetimi denetlemesi için Stalin'in emrine vermiştir. Stalin'in ayrıldığı 1922 yılında *Rabkrin* Lenin'e göre on iki bin görevlinin çalıştığı, ağır, hantal ve kesinlikle etkisiz bir halk komiserliği görüntüsündedir. NEP döneminde, bürokrasi gelişir ve bürokrasiyle mücadele etmek için yaratılan bu kuruluştan yararlanarak daha da yayılır. Lenin 1923 yılında gerekli soruyu sorar: *Rabkrin*'i nasıl yeniden yapılandırmalı?[13] 9 ve 14 ocak tarihleri arasında, "malzeme" başlığı altında notlar yazdırır, sonra, ayın 23'ünde, 17 ve 25 nisan tarihleri arasında toplanacak XII. Kongre'ye hitaben öneriler hazırlar, ne var ki kongrenin toplandığı günlerde, bir daha geri dönmemek üzere siyasetten uzaklaşmış olacaktır.

13. "Rabkrin'i nasıl yeniden yapılandırmalı", 23 ocak 1923, age., 45, s. 383-388 ve bu makale için derlenmiş malzeme, c. 45, s. 442-450.

Kuşkusuz bürokrasi kanserini frenlemenin en geçerli yolu, bir çeşit halk denetimidir. Ne var ki Lenin bir an için de olsa böyle bir çözüm düşünmez. Partiye önerdiği çözüm, en azından yakındığı kötülük kadar bürokrasi doludur. *Rabkrin* aynı zamanda hem devleti hem de partiyi denetleyecek bir avuç görevliye indirgenecektir. Devlet yönetimini denetlemek için, merkezî denetleme komisyonuyla ortak bir kurul oluşturacaktır. Çelişkili bir öneridir bu: Lenin'in bürokrasiyi yenmek için önerdiği, yeni bir bürokratik organ, ya da "bürokrasi üstü" bir bürokrasidir. Oysa yaratmak istediği, *Ne yapmalı?*'daki devrimci öncü güce benzer bir "yönetim öncü gücüdür". Her iki durumda da, kararını yöneten ilke, aynıdır: toplum bilinci, siyasal proje ve imkânların gerisinde olduğundan, Lenin halkın belirli bir hedefe kadar bilinçli bir seçkin grubunca "çekilmesine" karar vermiştir. Seçkin yöneticilere atfedilen erdemler, parti seçkinlerine yakıştırılanlardan farksızdır: disiplin, düzen, sadakat ve tarihî görev bilinci.

Lenin'in gayretinin son kırıntılarını ayırdığı, en azından sözü edilenler kadar önemli başka bir alan daha vardır: ulus sorunu. 1922 Gürcü krizi Lenin'in gözlerini açmış, ulusal muhalefetlerin direnişini ve komünistlerdeki milliyetçilik duygularını ortaya dökmüştür. Kuşkusuz Lenin federasyon ve –hatırlamakta fayda var– komünist olan (Gürcistan'ın ilhakını izleyen 1922 çatışması parti üyesi olmayan herkesin tasfiyesiyle sonuçlanır) Kafkasya'nın milliyetçi taleplerine karşı takınılacak tutum konusundaki fikirlerini Stalin'e dayatma imkânı bulmuştur. Komünistleri karşı karşıya getiren, söylemlerdeki şiddetle insanın kanını donduran bu çatışma Lenin'i de derinden sarsar. 30 ve 31 aralık tarihli notlar ilginç olmakla birlikte, asıl önemli yanı Lenin'in bu notlarda –bir kereden gelenek doğmaz– kendi hatalarını kabullenmesidir. İtirafı duygulandırıcıdır kuşkusuz, ne var ki bu itirafında bile Lenin asıl düşüncesini gözden saklamayı başarır. Lenin büyük devlet şovenliğinin ne denli inatçı olduğunu fark edemediği, Rus bürokrasisinin egemenlik tutkusunun milliyet sorununun çözümlenememesinde ne denli rol oynadığını göremediği, sezemediği için kendini suçlar. Suçluların sadece geçmişten kalanlar, geri kalmış beyinler değil, partinin yönetim kademelerinde yer alan ve geçmişin emperyalist mirasını kabullenen sorumlular olduğunu görür. Bu korkunç sapmayı düzeltmek için, dünün ezilmiş küçük uluslarına öncelik tanıyacak yeni bir eşitlikçi politika önerir.

Ne var ki ne ulusal muhalefetlerin inatçılığı ne de böylesi muhalefetleri rayına oturtmak için önerilen önlemler, gerçeği sakla-

mayı başaramaz: aslında Lenin de milliyet sorununun diğerlerinden bağımsız olduğuna inanmaz. Bu alanda cesur bir politika önermekle birlikte, asıl amacı ulusların yok olmasıdır. Bu kayboluşun aracı da, her zaman olduğu gibi, partidir. Partinin milliyetlerle ilişkiler konusunda, büyük yanılgıya düştüğünü kabullenir kuşkusuz. Ne var ki yapılan hataları düzeltmek ve gerçek bir enternasyonalizmin gelişmesini gözetmek görevlerini, yine bu suçluluk duygusunu paylaştığı partiye verir. Lenin'in buradaki düşüncesi, *Rabkrin* konusundaki mantığına paraleldir: devrimin ayak sürümesi, partinin ve partiyi yöneten insanların yetersizliği konusunda hiçbir kuşkusu olmamasına rağmen, gelecek hakkındaki tüm umutlarını, aslında gırtlağına kadar hata ve yanlışa batmış bu çekirdeğe emanet eder. Talimatlarının ortak amacı, organlarını ve denetimini geliştirerek partiyi güçlendirmeye yöneliktir.

Her şey yerinde değerlendirildiğinde, 1922-1923 döneminde Lenin'de görülen en önemli yenilik, umutsuzlukla altını çizdiği başarısızlık ya da yarı başarısızlık tespitidir. Yanlışı bulup yakalamak konusunda eşsiz olan düşünceleri, yanlışı düzeltmek için, kendinin çizdiği yollardan ayrılmayı bir türlü başaramaz. Bu başarısızlık, onu her gün biraz daha güçten düşüren hastalığın etkisi midir? Bize kalırsa tarih, Lenin'in ülkesi ve halkı için verdiği kararların, önerdiği çözümlerin yanlışlarını hatırlayacaktır sadece.

Ne var ki tarih tamamlanmış eseri çığ ışığıyla aydınlatmadan önce, Lenin'in kuşkularının ve son taleplerinin oluşturduğu altbaşlığa bir göz atmamız gerekecektir: Lenin'in son kaygılarının kendinden sonrasıyla sıkı sıkıya bağlı olması, Stalin'le arasındaki iplerin kopmasına neden olacaktır.

Geleceğe kuşkulu bir bakış

Lenin birçok kez kendinden sonraki siyasal sistem konusundaki kaygılarından söz etmiştir. Daha 1922 yazında, umutsuzluğun etkisindeyken, bazen çekilmeyi, bazen de ara çözümlere yönelmeyi düşünür. Stalin'e 11 eylülde gönderdiği mektupta,[14] hükûmetinde başkan yardımcılığı görevinde bulunan ve başını işten alamayan Aleksandr Tsuryupa'nın yükünü hafifletmek için Troçki ve Kamenev'e ek görevler verilmesini önerir. O dönemde hekimlerin Lenin'e –çalışmaların dozunu yavaş artırmak koşuluyla da olsa– kısa bir süre sonra, muhtemelen ekim başında, işlerin başına dönebileceğini söyledikleri doğrudur. Bu konuda karar

14. *Unknown Lenin*, s. 171.

vermesi gereken Politbüro, Troçki'nin kararlı muhalefeti karşısında duraklar. Lenin bu muhalefet karşısında oldukça öfkelenir, kaldı ki Troçki, başta Stalin olmak üzere tüm yetkili ve sorumluların gerçekleştirdiği hasta ziyaretlerine de katılmamıştır. Lenin'in bir diğer –haklı– kaygısı da, rahatsızlığı nedeniyle yoldaşları üzerindeki etkisini yitirmeye başladığı, talimatlarının giderek daha güçlü direnişle karşılanmasıdır. Aydınların sınır dışı edilmeleriyle ilgili ısrarlı talepleri, disiplinsizlik olarak tanımlayacağı bir direniş karşısında duyduğu öfke ve rahatsızlığın kanıtıdır.

Gürcistan krizine rağmen, Lenin'in 1922 yılının sonuna kadar yakınmalarını, isteklerini ve talimatlarını gönderdiği kişi, Stalin'dir; en sık kabul ettiği de odur. Görüşmelerdeki bu sıklık Stalin'in görevinin doğal sonucu olarak görülebilse de, aslında iki adam arasında 1917'den 1922'ye kadar örülmüş sıkı ilişkinin ürünüdür. Ne var ki Lenin bilinçli hayatının son anlarında Stalin'le köprüleri atacak, Troçki'ye yaklaşıp siyasal çevresini gözden geçirmeye çalışacaktır.

Aslında Lenin ve Stalin arasındaki anlaşmazlığın temelinde yatan sürtüşme, Gürcistan sorunudur. Lenin giderek gözdesinin doğal şiddet tutkusunun bilincine varmış, daha da önemlisi Stalin'in, Rusya'nın efendisinin talimatının ötesine geçerek, kendisine asılsız yetkiler yakıştırmasına içerlemiştir. Ne var ki aralarındaki bağı koparan, başlangıçtan beri Stalin ile Troçki'nin arasındaki derin çelişkidir.

Stalin'in alışkanlık haline getirdiği dalaverelerin kurbanı Lenin zamanla Troçki'ye döner ve onu kaygılarını XII. Kongre'ye iletmekle görevlendirir. Bu kaygılar partinin azınlıklara karşı uyguladığı baskılar ve Lenin'in 30 ve 31 aralık 1922 günlerinde yazdığı, Stalin'in oluşturduğu engellere rağmen erişebildiği kaynaklardan derlediği bilgilerle birlikte Troçki'ye ilettiği notlarla ilgilidir.[15] Buharin daha bir yıldan az süre önce atanan parti genel sekreterini yıkmak için Lenin'in Troçki'ye "bir bomba verdiğini" ileri sürecektir. Lenin'in Troçki'ye duyduğu ani güven 21 aralıkta bir kez daha kanıtlanır; Lenin bu tarihte Troçki'ye hitaben bir not yazdırarak, dış ticaret tekelini korumasını, Rusya'nın iktisadî güçsüzlüğü göz önünde bulundurulduğunda, yaşamsal önem verdiği bu mücadele için parti kongresini seferber etmesini ister.[16] Stalin

15. Fotyeva günlüğünde Stalin'in kendisine, "Nasıl oluyor da Lenin gündelik gelişmelerden böylesine haberdar olabiliyor?" diye sorduğunu yazar.

16. "Dış Ticaret Tekeli Hakkında", 13.12.1922, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 45, s. 333-337.

daha 1922 baharında bu noktada Lenin'in görüşlerine karşı çıkmış,[17] böylelikle Lenin'in Stalin'i de durumdan haberdar ederek Troçki'ye yönelmesine neden olmuştur: "Dış ticaret tekeli konusundaki görüşlerimin savunulması amacıyla, Troçki'yle bir anlaşma yaptım."[18] 1922 yılının sonlarında, Lenin'in ona karşı duygularının değişmesiyle öfkelenip yıkılan Stalin yine de Lenin'in etkisini hafifletecek bir imkâna sahip olduğunu düşünür: bu imkân, Lenin'in dışarıyla tüm temasını kesmekten geçer.

Gerçekten de 18 aralıkta Merkez Komite Stalin'i Lenin'e göz kulak olmak[19] ve hekimlerin istirahat önerilerinin tümüyle uygulanmasını sağlamakla görevlendirir. Böylelikle Stalin hastanın sağlığından sorumlu kişi durumuna gelir, bu durumdan yararlanarak, hekimlerle tartışmak pahasına da olsa, Lenin'e her türlü faaliyeti yasaklamaktan, çevresindekilerin ona belge ve bilgi ulaştırmasını, yazdırdığı notları kaleme almasını engellemekten çekinmez. Aslında Lenin kısa zamanda durumdan kuşkulanır, uygulanan kısıtlamanın ardında hekimlerin değil Stalin'in bulunduğunu, bütün katı kuralların Stalin'in isteğine dayandığını anlar.[20]

Stalin'in kendine biçtiği bu hastabakıcı rolü, iki adam arasındaki iplerin iyice kopmasına neden olur. Lenin'in 21 aralıkta Troçki'ye –Krupskaya'ya yazdırdığı– kısa bir mektup gönderdiğini öğrenen Stalin, hemen ertesi gün Lenin'in eşine telefon eder ve Krupskaya'yı hekimlerin talimatlarına karşı gelmekle suçlar. Ne var ki bu telefon konuşması gerçek bir Stalin tutumu örneğidir: öylesine kaba ve öylesine nezaket dışıdır ki, Krupskaya zaman geçirmeden Kamenev'e başvurur ve yakınır: "Stalin dün bana akıl almayacak denli bir kabalık yaptı... Beni tehdit etmeye bile cüret etti."[21]

Lenin olanları ne zaman öğrenir? Bu konuda birçok iddia vardır. Bilinenlerin başında, 22 aralığı 23 aralığa bağlayan gece durumunun bozulduğu ve büyük bir huzursuzluk içinde olduğu gelir. Krupskaya Stalin'in kabalığını anlattığı için mi? Yoksa karısının endişelerini görmesi nedeniyle mi? Krupskaya'nın o anda sustu-

17. "Stalin'e, Frumkin'e ve Sekretere Mektup", 15 mayıs 1922, age., c. 54, s. 260.

18. "Dış Ticaret Tekeli Hakkında Stalin'e Mektup", 13.10.1922, age., c. 45, s. 338.

19. age., c. 45, s. 608 ve *Unknown Lenin*, s. 188.

20. (Fotyeva'nın günlüğü)
"Lenin'in yanındaki görevli nöbetçi sekreterlerin günlüğü", 21.11.1922 ve 06.03.1923; age., c. 45, s. 455-488, özellikle s. 485.

21. Bu mektubun tam metni XX. Kongre sonrası yayımlanan gizli raporda görülür; bu rapordan alıntılar için, age., c. 45, s. 674, 675.

ğu, faaliyetlerinin kısıtlanması nedeniyle zaten gergin olan Lenin'i daha fazla rahatsız etmemek için Kamenev'e başvurmakla yetindiği varsayımı mantıklıdır. Ne olursa olsun, Lenin'in olaylar karşısında gösterdiği açık tepki 5 martta, Stalin'e gönderdiği, Krupskaya'dan derhal özür dilemesini, yoksa "tüm ilişkinin kopacağını"[22] belirttiği, gözdağı gibi mektupla ortaya çıkar.

Ne var ki bu resmî ve gecikmiş bozuşmadan önce, "Lenin'in Vasiyeti" olarak nitelendirilen, aslında Lenin'in 23 ve 24 aralık 1922 tarihlerinde yazdırarak "Kongreye Mektup"[23] olarak adlandırdığı metne dayanan gerçek bir bozuşma yaşanır. Bu mektup, hem Lenin'i o günlerde rahatsız eden duyguları (gelecekte yeri olmadığının, bu nedenle asıl sorumlulukları en iyilere vererek partiyi yeniden yapılandırmak gerektiğinin bilincindedir) hem de büyük ikilemini anlamak açısından önemlidir: sıralanan niyetlerin, yapılan değerlendirmelerin yorumlanması bile çok güç ve duyarlı bir konudur.

Sekreterlerinin günlüklerinde de belirtildiği gibi, son derece güç koşullarda yazdığı notlarda önemli bir tespit vardır: Rusya'nın zaten büyük olan zorlukları, uluslararası konjonktürün uygunsuzluğu nedeniyle daha da artacaktır; Rusya'nın içinde bile gruplar ve kişiler arasındaki rekabet parti içi birliği zayıflatmaktadır. Lenin ufuktaki tehlikeye karşı hazırlıklı olmak için reformlar önerir, 29 aralık tarihinde yazdırdığı ek notta da partinin yönetim organlarının genişletilmesini savunur.[24] Rusya'nın durumu üzerindeki ayrıntılı analizde işçiler ile köylüler arasında olmazsa olmaz dayanışmanın gereğinin altını çizer, ancak asıl önemi sistemin tepesinde yer alan kişiler arası rekabete ve çekişmeye verir. Kendinden sonra yerini alacağına inandığı altı kişiyi tek tek incelediği bölüm budur. Lenin her biri hakkında kesin yargılar verir, bu yargılara varırken eşit davranmaya, kişisellikten uzak kalmaya, özellikle de tavır almamaya özen gösterir. Öldükten sonra, bu altı kişiden herhangi birinin kendi değerlendirmesine atıfta bulunarak, özel bir meşruluk iddiasında bulunmasını engellemek istemektedir. Sözü edilen altı kişinin ikişer ikişer tanıtılması, değerlendirme sırasında ince bir övgü ve yergi karışımı kullanılması, asıl seçimi Merkez Komite'nin kararına bırakma kaygısının gerçek kanıtıdır.

22. Volodiçeva'nın sözleri, *Dnevnik sekretarey*, c. 45, s. 486.

23. "Pismo k'sezdu", 23 ve 24 aralık 1922, age., c. 45, s. 343-348 ve 354, 355.

24. Önceki metne ek olarak, "Merkez Komite Üyelerinin Sayısıyla İlgili Bölüm İçin", 29 aralık 1922, age., c. 45, s. 354, 355.

Sahneye önce –Lenin gerçekten de bir sahne yönetmeni gibi davranır– Buharin ve Pyatakov girer. "Birincisi" diye yazar Lenin, "parlak bir kuramcı ve partinin dâhi çocuğudur; ne var ki henüz diyalektiği tümüyle anladığı söylenemez." Öte yandan Pyatakov yetenekli bir bürokrattır ama, fazla bürokrattır işte. Her ikisinin de yeterince genç olması, bu kusurları giderecekleri umudunu verir.

Onlardan sonra sahneye, tarihî koşulları gerektiği gibi değerlendirmek becerisinden uzak olan, ekim 1917 ayaklanma fikrine karşı çıkan Zinovyev ve Kamenev çıkar. Lenin partiden bu geçici eksikliklerini Zinovyev ve Kamenev'e karşı kullanmamasını ister.

En sonunda Lenin, aralarındaki çekişmeden en çok korktuğu iki kişiyi kıyaslar: Stalin ve Troçki. Her ikisinin de, devrimden bu yana Rusya'da çok önemli yerlere gelmelerine olanak tanıyan parlak beceri ve yeteneklere sahip olduklarını kabul eder. Ne var ki Stalin "elinde ölçülü kullanacağından emin olamadığı muazzam bir güç toplayan" birisi olarak tanıtılır. Lenin'in "olağanüstü yeteneklerinin" altını çizdiği Troçki ise onun gözünde "şimdiki Merkez Komite'nin en yetkin kişidir". Ne var ki övgülerin ardından bir dizi eleştiri gelecektir: Troçki partiye dolambaçlı yollardan katılmıştır, "kendine gereğinden fazla güvenir" ve "olayların sadece yönetim yanıyla ilgilenme eğilimi taşır." Kuşkusuz Lenin, Bolşeviklere geç katılmasının Troçki'ye karşı bir silah olarak kullanılmamasını ister: "Bu gecikmenin yüzüne vurulmaması gerekir" diyecektir. Ne var ki Lenin bu gecikmeyi hatırlatmak, eleştiri ve yergileri birbiri ardına sıralamak ve onu Stalin'le aynı yere koymakla, kongre sırasında sözcülüğünü yapmasını, onun adına el yakıcı dosyaları savunmasını istediği Troçki'nin durumunu önemli ölçüde zayıflatmıştır.

Bütün bu satırlardan, Lenin'in 1922 aralık ayında kimden yana olduğunu anlamak mümkün değildir. Bu notların yazdırılmasından önceki günler ve haftalar boyunca, Troçki'ye yakınlaşmaya çalışır. Yine de onu halefi olarak seçmez. Oysa çok kısa bir süre sonra, 4 ocak 1923'te kongreye gönderdiği ek mektup, Stalin'e karşı duyguları konusunda en ufak bir tereddüde yer bırakmayacak kadar açıktır:

"Stalin çok kaba. Biz komünistler arası ilişkilerde bir nebze olsun dayanılabilir olan bu kusur, genel sekreterlik görevi sırasında katlanılamaz bir hal alıyor. Bu nedenle yoldaşları Stalin'i bu görevden uzaklaştırma yolları konusunda düşünmeye davet ediyorum. Bir de, bu göreve birçok bakımdan ondan üstün, daha sabırlı, daha sadık, daha nazik, daha kaprissiz, yoldaşlarına karşı

daha kibar vs birini getirmeyi öneriyorum..."[25]

Birçok açıdan anlamlı olan bu not, Lenin'in 1922 yılı sonlarında Stalin konusunda bir daha değiştirmeyeceği olumsuz görüşlere sahip olduğunun kanıtıdır. Burada söz konusu olan, sadece kişiler arası bir kopma değildir: notta altı çizilmesi gereken nokta, genel sekreterlik makamının Stalin gibi birinin eline "iğrenç bir güç gösterisi gerçekleştirebilecek imkânlar verdiği" tespitidir. Lenin, genel sekreterliğe getirdiği kişinin bu görevden yararlanarak giderek artan bir güce sahip olduğunu, bu gücü de kötüye kullandığını birkaç ayda anlamıştır. Lenin'in, Stalin'in halefinden beklenenler başlığı altında çizdiği portre, Stalin adına övünülecek nitelikler değildir. Lenin'e bakılırsa Stalin ne sabırlı ne terbiyeli ne de dengelidir, en önemlisi de, "sadık" değildir. Ötekiler arasına sıkıştırılmış bu sözcük, birdenbire düşmanı olarak gördüğü adama karşı Lenin'in yönelttiği en çarpıcı suçlamadır. Hem üstelik Stalin, Lenin'in iktidarı sırasında gizlediği, Lenin'in bunadığına karar verildiği zaman da saklamaya gerek görmediği, o en büyük özelliği olan sadakatsizliğiyle Lenin'e de zarar vermemiş midir?

Metinde kullanılan sıfatlar da Lenin'in yargısında ne denli kesin davrandığının göstergesidir. Rusça *grub* (*"Stalin slişkom grub"*) ya da *grubost* sözcüğü hem kabalık hem de şiddet anlamı taşır. Lenin Stalin'e gönderdiği ve aralarındaki ilişkinin sona erdiğini belirttiği notta, Krupskaya'ya yaptığı kabalığın altını çizmek için (*grubost*) sözcüğünü kullanır. Lenin çok iyi bir eğitim görmüş olmasına rağmen, rakiplerini yıkmak için en korkunç hakaretleri kullanmaktan hiç çekinmemiştir. Menşevikler ve her türlü ayrılıkçılarla girdiği polemikler, okuyucuya şaşırtıcı kabalık ve küfürlerle dolu metinler sunar. Lenin'in, doğal kabalığını görmezden gelemeyeceği birisi karşısındaki bu ani tepkisi, hastalığın ve Stalin'in onu mahkûm ettiği yalnızlığın daha da keskinleştirdiği duygusallığın belirtisi olarak da görülebilir. Notu yazmasına neden olan bir başka dürtü de, eserinin tehlikede olduğu endişesidir.

Yoldaşlarının Stalin'in ciddi kusurlarından habersiz olduklarının da farkındadır. Partinin önemli insanları –Buharin ya da Troçki– yönetim konularını küçümsemekte, genel sekreterlik makamını gündelik işlerin yönetildiği bir görev olarak değerlendirmektedir. Hiçbiri nisan 1922'de Stalin'e verilen bu görevin öneminin, bu görevin getirdiği gücün bilincinde değildir. Tam tersine, bilgisiz oldukları ya da küçümsedikleri bu görevi üstlendiği için, aslında hiç değer vermedikleri, hatta görmezden geldikleri Stalin'e teşek-

25. "24 Aralık Mektubuna Ek", 4 ocak 1923, age., c. 45, s. 246.

kür bile borçludurlar. Hasta yatağındaki Lenin ise, müstakbel haleflerinin zayıflığına neden olan eksikliği görür: bu eksiklik, gücün gerçek merkezinden habersiz olmaktır. Bu nedenle, Stalin'in yerine başka birinin atanması gerektiğini, en ufak bir tereddüde yer bırakmayacak biçimde belirtmek gereği duyar. Lenin birkaç gün içinde, 23 aralık ve 4 ocak tarihleri arasında, tutumunu tepeden tırnağa değiştirmiştir. Kongreye yazdığı mektubun da altını çizdiği gibi, Merkez Komite'nin kararlarını etkilememe kaygısından tümüyle sıyrılmış, işi yoldaşlara talimat vermeye vardırmıştır. 4 ocak tarihli not her şeyden önce Stalin'in, hiçbir hafifletici neden olmaksızın mahkûm edilmesi gerektiğini ileri sürer.

Bu girişim –mektup ve ek not– tüm hayatı boyunca sürdürdüğü tutuma bütünüyle uygundur. Aralık 1922'de, partinin dev güçlüklerle karşı karşıya olduğunu görür; partiyi yönetenlerin ciddi kusurları vardır, ya da yöneticiler sistem için tehlikeli olmaya başlamıştır. Bütün bu tehditler karşısında bile, her zamanki gibi, tek bildiği çareye başvurur: parti duruma el koymalı, sorunları çözümlemelidir. Lenin için ne kadar zayıf olursa olsun, parti tek çözümdür.

Ölüm döşeğinde ihanete uğramak

Lenin hayatının son iki ayında herkese, hekimlere, onu gemlemeye çalışan Stalin'e, kendisine terk eden gücüne, her şeye karşı savaşır; her alanda düşüncesini açıklamaya çabalar, fikirlerini ve uyarılarını yaşatıp gerçekleştirmek konusunda partiye güvenir. Yazdıkları tarih için değil, yakında toplanacak kongre içindir. Başta sırlarını açıkladığı Troçki olmak üzere yoldaşları, ölümün eşiğinde olduğuna inandıkları bir hastanın sözüne fazla önem vermez; hiç tereddüt göstermeden, hiç pişmanlık duymadan Lenin'e ihanet ederler.

İlk belirti, Lenin'in *Pravda*'da yayımlatmak istediği "Daha Az, Ama Daha İyi" makalesinde görülür. O dönemde parti gazetesinin başyazarı olan Buharin, başlıca amacı Stalin'in baskıcı politikasını eleştirmek olan bir makaleyi yayımlamakta kararsız davranır. Başvurduğu Politbüro, metnin yayımlanmasına karşı çıkar, hatta üyelerden biri, işi Lenin'i kandırmayı açıkça önermeye kadar vardırır: Kuybişev sadece Lenin için *Pravda*'nın tek bir nüsha basmasını teklif eder. Bu öneri, Troçki ve Kamenev'in ortak muhalefeti sonucunda reddedilse de,[26] yoldaşlarının Lenin'den nasıl bir

26. Metin 4 mart 1923 tarihinde *Pravda* tarafından yayımlanır. Ayrıca bkz. Lewin, *Le Dernier Combat de Lénine*, Paris 1967, s. 124.

saygısızlıkla söz ettiklerinin kanıtıdır.

Troçki de yoldaşlarından daha özenli davranmaz. 6 martta Lenin, Troçki'ye 30 ve 31 aralıkta yazdırdığı notlarla birlikte Gürcistan dosyasını gönderir, dosyanın başına oldukça ısrarcı bir not eklemeyi unutmaz: "Sizden Parti Merkez Komitesi toplantısında Gürcistan konusuna eğilmenizi rica ediyorum. Burada sorun, Stalin ve Dzerjinskiy'in 'zulmüne' dayanıyor, onlara daha fazla güvenemeyeceğimin bilincindeyim."[27] Aynı zamanda, Gürcülere bir mektup göndererek, onlardan yana tavır aldığını bildirir; mesajı, bu konuda sorumlu gördüğü herkese karşı kullanılmış bir tehdit havasına bürünür: "Orconikidze'nin kabalığı, Stalin ve Dzerjinskiy'in suç ortaklığından iğrenip sizler için notlar ve bir konuşma hazırlamaya başladım."[28] Kin dolu bu mektup Gürcüleri yatıştırır, onlara –tıpkı Troçki'ye olduğu gibi– Stalin'in ve suç ortaklarının gözden düştüğü izlenimi verir. Stalin'e gönderilen, Krupskaya'ya karşı yaptığı terbiyesizlik nedeniyle onu yerin dibine batıran not, bütün bu yazılara eklenir. Lenin her zamanki davranışına sadık kalır, uzaklaştırır, tasfiye eder ve –yenilik buradadır– gelecek için düşlenmeyecek imkânlar sunduğu bir müttefike dayanır. Ne var ki Troçki elindekileri kullanmaz; o mart ayının ilk günlerinde, siyasal yaşamının sona erdiğinden emin olan, endişeli bir bekleyişe mahkûm edilen Stalin bu buhrandan, asıl mağlubun Lenin olduğu çatışmanın galibi olarak çıkar.

Lenin ile Stalin arasında son ve kesin çarpışmaya sahne olması gereken kongrenin toplandığı günlerde gelen kriz, Lenin'i yaşayan bir cesede döndürür. Kriz 10 mart 1923 günü gelir. Birkaç gün sonra Troçki Kamenev'e partide herhangi bir değişikliğe karşı çıkacağını açıklar. 20 mart günü *Pravda*'da milliyet meselesi hakkında bir makale yayımlarsa da tarafsız kalmaya özen gösterir, Lenin'in ilettiği notların sözünü bile etmez. Troçki notlardan bahsetmek için kongrenin toplanmasını bekleyecektir ama, *Pravda* makalesinde benimsediği sessizliğin bedelini ağır öder. Lenin felçli ve dilsizdir, müdahale edemez; Stalin eski saldırganlığına kavuşur, rakibini partiyi bilgilendirmemek, Lenin'e rağmen ondan aldığı notları açıklamamakla suçlar. Stalin'in, hastalığın son durumu hakkında kesin bilgi sahibi olmasa cüret edemeyeceği bu şiddetli saldırı, Troçki'nin Lenin adına konuşma, kongredeki durumu yeniden düzeltme çabalarını yıkar. Bayrağı Buharin devralır, Gürcüleri savunup onların adına savaş verir, Troçki sessiz

27. "Troçki'ye Mektup", 05.03.1923, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 43, s. 329.

28. "Pismo tovarişçam Mdivaniy, Maharadze i drugim", 6 mart 1923, age. c. 54, s. 330.

kalacaktır. Lenin'in kongreye bağladığı tüm umutlar boşa çıkar. Stalin yeniden genel sekreterliğe seçilir. Troçki'nin pasif tutumundan cesareti kırılan Buharin Stalin'i desteklemeye karar verir: hem Stalin Lenin'le çatışmasından galip çıkmamış mıdır? Umutsuz bir durumdayken bile, bir manevrayla suyun üzerinde kalmayı, rakiplerini yok etmeyi başaran, Stalin değil midir?

Stalin'in hiçbir rahatsızlık duymadan kongre sonrasında, "Yoldaşlar, uzun zamandır böylesine birlik, böylesine tek bir güç çevresinde toplanmış bir kongre yaşamadım" diyebilmesine şaşmamak gerekir.

Lenin 21 ocak 1924 akşamı son nefesini verirken aslında ölen, partinin önderi ve SSCB'nin kurucusudur. Siyaset sahnesinde yarattığı boşluk, Stalin'le çatışması, partiyi tehdit eden tehlikeler konusundaki ısrarlı uyarıları, bütün bunlar, ölümünden hemen sonra yaratılan efsanenin ardında gözden kaybolacaktır. 16-18 ocak tarihleri arasında toplanan XIII. Parti Konferansı, sanki basit bir soğuk algınlığı nedeniyle yatağa düşmüşçesine, Lenin'i prezidyuma üye seçer. Son nefesini partinin tüm kademelerine, bütün bölgelere bildirecek olan da Stalin'dir. Hem bu, genel sekreterlik görevlerinden birisi değil midir? Ne olursa olsun, Stalin'in bu ulaklığı, Lenin'in Vasiyeti'ne yapılabilecek en büyük hakarettir.

Pekiyi ya Lenin yaşasaydı? Başta hayatının son dönemleriyle ilgili varsayımcı ve ayrıntılı bir çalışma gerçekleştiren Moshe Lewin olmak üzere bazı tarihçiler SSCB'de her şeyin farklı olacağı konusunda hemfikirdir.[29] Aynı araştırmacılar kendi sonunun ve Stalin'in ona karşı yürüttüğü son savaşın, insanları anlamasına olanak verdiği değerlendirmesini de paylaşırlar. Gerçekten de son Lenin, gölgeleri ayak ucunda toplanan –proleter ya da burjuva– soyut insanlardan çok, gerçek insanla ilgilenen Lenin'dir.

Bilinçli hayatının son aylarında kaleme alınmış çeşitli metinleri okuyunca, bu iddiayı kabul etmek güç olur. Hastalığı sırasında Lenin'in, çevresindeki insanların kusurlarına, eskisinden çok daha fazla önem vermeye başladığı doğrudur kuşkusuz. Yıllar boyunca, karşılaştığı olaylara ve engellere tarihî koşullar gözlüğüyle bakmaya çalışmıştır. Hastalanır, partinin başarısızlık nedenlerine Stalin'in ve diğer bazı kişilerinin kabalığını, şiddetini ve iki-

29. Lewin (M.), age., s. 131-142.
Fejtö (F.), *L'Héritage de Lénine*, (Lenin'in Mirası), Paris, 1973, bu konuda daha ayrıntılıdır, s. 69-71.

yüzlülüğünü de ekler. Oysa daha önceleri, rakiplerinin yanlışlarını salt siyasal ya da toplumsal açıklamalarla belirtmekle yetinmiştir. "Dönek Kautsky" ya da "Küçük Yahuda Troçki" ne bir analiz ne de kişilik tanımı onuruna ulaşmaz. Lenin'in kötülükleri göstermesi yeterlidir. Bunun açıklaması basittir: ilkelerine uymamışlar, oluşturduğu mekanizmaya itaat etmemişlerdir. Oysa uluslar meselesi, bir mekanizmanın, o mekanizmayı oluşturan insanların niteliğinden de etkilendiğini gösteren belirleyici bir işaret olur Lenin için. Daha 1922'de, XI. Kongre'de "Önemli olan, insanlardır" der, "insan seçimidir." İşte bu nedenle "Daha Az, Ama Daha İyi"de kötü komünistleri uzaklaştırmak için, partinin seçkinlerine güvenir. Sözünü ettiği bu –soyut– seçkinleri "elimizdeki en iyi unsurlar" diye tanıtır; ne var ki 1923'te yerin dibine batırdıklarını, 1920 veya 1922'de en iyiler olarak gösterdiğini unutacaktır. Lenin'in kaygılandığı insanî kusurlar, partiye zarar verebilecek olanlardır; komünistlere yönelik şiddet kullanmasından yakındıklarının –örneğin, Çeka'nın kurucusu ve üstadı olup, hiçbir ölçüt gözetmeksizin tutuklayan, işkence edip kurşuna dizen Dzerjinskiy– toplumun geri kalanına, sade vatandaşa nasıl davrandıklarını hiç merak etmez. Lenin "en iyileri" öne çıkarma gereğinden söz ettiği sırada bile ülkelerinde kalmak isteyen yazarların kurşuna dizilmelerini talep eder. Açlık çeken köylü, işkence gören Kilise için kullanılacak duygusal bir sözü de yoktur. Tüm ufku kurduğu, kendi ilkelerine –tasfiye, dışlama– uygun olarak geliştirdiği, eksiklikleri karşısında çılgına döndüğü partinin birliğiyle sınırlıdır. Bu tutumuyla, ülkesini değiştirmesini sağlayan ve çeyrek yüzyıldan beri içinde taşıdığı inançlarla tutarlıdır. Ne var ki, partiye sahip olması gereken erdemleri kazandırmak için giriştiği yoğun çabaya bakıp, Lenin'in ölüm döşeğinde eserine dehşetle baktığı ve örgütün ardında insanı –sade vatandaşı– görmemekten endişelendiği sonucunu çıkarmak doğru olmaz. Kuşkusuz Lenin de, ütopyacıların hemen hepsi gibi, insanlığın mutluluğunu istemekte, ama ütopya kurucularının hepsi gibi, insanı soyut kavramlara kurban etmektedir.

Lenin ölümün eşiğinde hiç değişmemiştir.

Sonuç

"Komünist devrimler hep sonunda yıkacakları devlet bürokrasisine karşı yöneltilmiş anarşik hareketler olarak başlarlar. Sonra devlet bürokrasisi yerine, genellikle daha güçlü, başka bir bürokrasi düzeni yerleştirerek tüm kitle hareketleri özgürlüğünü yok ederler"[1] Bu satırların yazarı, ünlü Enternasyonal tarihçisi Frantz Borkenau, devrimlerin gerçek yasası olarak değerlendirdiği bu kuralı açıklarken, en başta Rus örneğini düşünür. Ne var ki Rus örneğini bir dizinin kapsamında ele alarak, bir yasaya bağlayarak, Lenin'in eseri olan Rus Devrimi'nin, birçok tarihçinin iddia ettiğinin aksine, Rusya'nın XX. yüzyıl başlarının kültür ve koşullarının ürünü olduğu görüşünü reddeder. Böylece Rus Devrimi'nin Marksizm'in özel bir çeşidi olmadığını ileri süren, tüm düşünce ve faaliyetlerinde ortodoks Marksizm'e bağlı kaldığında ısrar eden Lenin'in yanında yer alır.

Oysa Frantz Borkenau bu gözleminde Lenin'in eserine olağanüstü bir boyut katan üç özel noktayı görmezden gelir.

Her şeyden önce, 1917 arifesinde Lenin'in uluslararası işçi hareketinde hiç yeri olmadığını saptamak gerekir. Sosyal demokrasinin ışıl ışıl parladığı, Avrupa işçilerini projeleri çevresinde toplayabilecek gibi göründüğü, önemli ve ünlü kişilerce yönetildiği o dönemlerde, Lenin'in adı ancak çok az kişice bilinmektedir. Yazdıkları, bir Kautsky ya da bir Rosa Luxemburg'un metinleri karşısında tutunamaz. Sosyal demokrasinin "uluları" Plehanov gibi rakiplerine eksiksiz bir saygı duyarlarken, Lenin belirli değerlere saygı göstermeyen bir "ajitatör" olarak görülür. Daha da önemlisi, Lenin'in partisi bir gün büyük Rus sosyalist akımına katılıp

1. "Paris Komünü'nde Devlet ve Devrim. Rus Devrimi ve Sivil Savaş", *Sociological Review*, 29, 1937, s. 67, Keep (J.), *The Russian Revolution*'dan alıntı, New York, 1976, s. X.

kaybolmaya mahkûm bir hizip olarak kabul edilir. Ne Lenin ne iddiaları ne de partisi herhangi bir gelecekte yer almaya aday olarak değerlendirilmez. Oysa gerçek Marksizm'i temsil edecek, güçlü bir parti yaratacak, III. Enternasyonal'i doğurup ona örnek olacak hizip de işte budur. Herkesin kısa zamanda kaybolmasını beklediği bu hizbin zaferini incelemek kaçınılmaz olmalıdır.

Lenin'in kaderinde beklenmedik bir başka gerçek de, iktidara gelişte gösterdiği başarıdır. 1917 karmaşasındaki Rusya kendini sosyalist, Sosyalist Devrimci ya da Menşevik partilerle özdeşleştirir. Böylesi partilerin sorumluları sahada, kırsalda, sovyetlerdedir; iktidar onlar içindir sanki. Oysa iktidarı kapacak olan, neredeyse tüm yaşamlarını onun gibi Millî Kütüphane'de ya da British Museum'da geçirmiş olan bir avuç insanın başındaki Lenin'dir. Ya da hapishanede... Devrimin ilk günlerinde, partinin topu topu yirmi dört bin üyesi vardır. Dev Rusya için oldukça az. Ne var ki iktidara geçecek olan, başına daha henüz sürgünden gelmiş bir önder geçiren de bu kısıtlı grup olacaktır. Nisan 1917 öncesi oluşturulan varsayımlardan hiçbiri, Bolşeviklerin zaferine ihtimal vermez.

Öte yandan, var olan düzeni yıkmak ve yeni bir iktidar oluşturmaktan başka hiçbir şey düşünmeyen, ancak iktidar uygulaması konusunda en ufak bir deneyimi bulunmayan bu profesyonel devrimci, birden her şeyin yeniden yaratılması gerektiği bir devletin yöneticisi olur. İktidarı sadece dört yıl sürecektir, devrimin yenilgiye uğratılmaması için savaşmakla geçen, çok kısa bir süre. Ne var ki, benzersiz güçte, sürekli bir devlet kurmaya, kurucusunun ölümünden sonra altmış yedi yıl yaşayacak bir sistem oluşturmaya yeter bu dört yıl. Dört yılda, her şey tamamlanır; bundan sonra, sadece "Lenin'in halefleri" olacaktır. Eser, onundur.

Lenin'in hayatı ve eseri içindeki zaman dağılımı, şaşırtıcı niteliktedir. Rusya'dan, toplumun gerçeklerinden uzakta, sürgünde geçen yirmi yıl, azınlıktaki bir parti aracılığıyla sürdürülen kopuk ilişkiler. Sonra, iktidarda dört yıl... Bu kısacık deneyim, üç çeyrek asır boyunca dünyaya Leninizm'i miras bırakacaktır. Böylesi bir başarıyla övünebilecek kaç diktatör olabilir? Totaliter düşüncenin hâkim olduğu yüzyılın tarihinde Lenin, bir sistem oluşturan, ondan sonra uzun süre yaşayacak bir şiddet ve yasadışılık eserine meşruluk kazandıran tek önderdir. Ne olursa olsun, en azından bu bağlamda kimseyle karşılaştırılamaz.

Lenin'in başarısındaki özellikler bir açıklama yapmaya değer

niteliktedir. Alman Marksist Karl Korsch[2] "ortodoks teori ile devrimci Lenin'in tümüyle ortodoks uygulamaları" arasındaki şaşırtıcı karışımdan söz ederken, kişisel bir yanıt getirmek istemiştir. Kuşkusuz bu öneriye bütünüyle katılmak imkânsızdır. Lenin Marksizm'i kendine yararlı, temelde "siyasal" bir yöne sürükler. Ne var ki geliştirdiği Marksizm'in ortodoks Marksizm olduğunu açıklar, onunla aynı düşüncede olmayan herkesi reformculuk veya sapkınlıkla suçlar. İşçi bilinci konusundaki karamsarlığını paylaşan, ne var ki bu karamsarlıktan çıkarılacak sonuçlar konusunda farklı düşünen Alman Bernstein da böylesi suçlamalarla karşılaşır. Burada Lenin'in gerçek Marksizm konusundaki görüşlerini rakiplerine kabul ettirmek alanındaki büyük becerisinin altını çizmek gerekir. Menşeviklere de aynı biçimde davranır. Kendi değerlendirmesini, kendi gerçeğini kabul ettirmesinin ardında, karşısındakilerin –Plehanov ya da Kautsky– ona değer vermemeleri, hakaret ve suçlamalarını cevaplandırmaya değer bulmamaları yatar. Ondan daha iyi olduklarından emin bu parlak zekâlar, sürekli olarak Lenin'i küçük görerek, ortodoks Marksizm alanını işgal etmesine meydan hazırlamış olurlar.

Yinelenmesi gereken, her şeyin, basit bir esercik olan, ama olağanüstü bir tarihî önem kazanan *Ne Yapmalı?*'nın çevresinde döndüğüdür. Rus devrimcilerinin incelemelerinde temel taşı olarak görünen proletarya "kendiliğindenliği" *(stihia)*, Lenin'in ortaya çıkardığı ve savaşmak için mücadele silahını, yani partiyi hazırladığı düşmandır. Ona göre parti, işçilerin sınıf bilincinin gerçek savunucusudur. Lenin'in, proletarya hakkındaki bu olumsuz kavramı geliştirirken özel bir durumu, sanayileşmemiş, güçlü bir işçi sınıfı olmayan Rusya'nın koşullarını hesaba aldığı kuşkusuz düşünülebilir. Lenin'in mantığını kabul ettirebilmesi için, bu genç işçi sınıfına yardım etmesi, durumunun ve hedeflerinin bilincine varması için çalışması gerekirdi. Oysa Lenin'in kaygıları hiç de böyle değildir. Proletaryasındaki bilinçsizliğin ülkenin gelişmemişliğiyle açıklanabileceği Rusya'ya sığınmak yerine Lenin daha genel bir analize varır, bu analizden kapitalist dünya işçileri için çok daha suçlayıcı sonuçlar üretir. Bu konudaki görüşlerini ilerleyen yıllarda keskinleştirecektir. Marksizm açısından kapitalizmin, sanayinin, işçi sınıfının gelişmesi, devrimci hareketin yayılması için hep olmazsa olmaz koşullar olmuştur. Lenin de kapitalizmin gelişme-

2. Korsch daha 1926'da "Lenin Marksizmi'nin Kautsky Marksizmi'nden daha iyi olmadığını" not eder. Daniel Lindberg'in kaleminden Korsch, Chatelet, Pisier, Duhamel, *Dictionnaire des œuvres politiques*, Paris, 1995, s. 601.

sinin Rusya için de yararlı olacağına inanır; ne var ki böyle bir gelişmenin işçilerde sınıf bilinci yaratmaya yetmeyeceğini, tam tersine, proletaryanın sendikacı (trade-unionist) eğilimlere kapılmasına neden olacağını ileri sürer. Diğer bir deyişle, Lenin'in parti kavramını doğrulayan, Rusya'nın ekonomik ve toplumsal koşullarını değil, hangi ülkede bulunursa bulunsun, proletarya karşısındaki kötümser görüşüdür. Lenin'in bu kendiliğindenlik karşısına çıkaracağı silah parti olacaktır, işçi sınıfını kendi çıkarları doğrultusunda kendiliğinden harekete geçmekten alıkoyup, onu bir sınıf bilinci çerçevesinde harekete sürükleyecek olan, partidir.

Lenin aynı zamanda kesinlikle Rusya'ya özgü, köylünün toplum içindeki özel yerinden kaynaklanan bir kendiliğindenliği de reddeder. Rusya'nın geleceğine salt devrim açısından bakan tek kişi Lenin değildir kuşkusuz. Karşısında bulunan, Rusya'nın XX. yüzyıl başındaki toplumsal durumundan yola çıkarak aynı amaca varmak isteyen rakip hareketler, diğer bir deyişle, bir arada yaşamak dürtüsüyle toplu tepkiler gösteren, anarşi ve şiddet hareketlerinden etkilenen köylü toplumudur. Hem popülistler hem de Sosyalist Devrimciler devrimlerini bu kendiliğindenci dürtüler üzerinde kurmak eğilimindedir. Bunu yaparken Marx'a ve onun kapitalist aşamayı atlamak konusundaki belirsiz düşüncelerine dayanırlar. Onların karşısında, kılıcını çekmiş Lenin vardır; hepsine birden karşı çıkar, kapitalist aşamanın olmazsa olmazlığını ileri sürer, toplumu bu aşamaya hazırlamak için partinin öneminden söz eder. Tüm bu devrimci kuramların karşısında *Ne Yapmalı?*, iki dayanak üzerine kurulmuş bir cevaptır: kendiliğindenliğin reddi ve ona karşı gerçek panzehirin, yani partinin kurulması.

Lenin'in proletaryayı sürekli olarak bir öncü birliğin izinden gitmeye mahkûm ettiği bu acımasız görüş, büyük bir başarı kazanmasını sağlar. Gerçekten de *Ne Yapmalı?* ne üslup ne de düşünce derinliği bakımından parlak sayılamayacak küçük bir kitaptır. Oysa Marksizm gerçek edebî değeri olan, felsefî tartışmanın, tarihin anlamı hakkında fikirlerin, insanın yeri konusunda iddiaların yer aldığı eserlerle doludur. Kautsky, Rosa Luxemburg ve daha nicelerinin parlak eserleriyle karşılaştırıldığında, Lenin'in eserciği gerçekten de iç karartıcıdır. Rus devrimci edebiyatıyla karşılaştırıldığında da, durum değişmez Ne var ki, hepsinden daha uzun yaşayacak, tüm dünya komünist partilerinin İncili haline gelecek olan da bu broşürdür! *Ne Yapmalı?*'nın önemi, her şeyden önce bir devrimci taktik arama kaygısında yatar. Lenin bu ki-

tapçığını 1905'te yayımlayacağı, gerçek bir devrim metodolojisi rehberi olan *İki Taktik*'le[3] tamamlar. Bundan böyle, yazılarının ağır ve renksiz olmasının bir önemi kalmayacaktır. Eserleri gerçek bir uygulama değerine sahiptir artık. Gerçekten de Lenin Goethe'nin "Dogma gridir, oysa hayat yeşil"[4] deyişini tekrarlamaktan hoşlanmaz mıdır? Aslında hayat onu griden yeşile götürecek, başından beri reddettiği o kendiliğindencilikten yararlanmaya itecektir.

Ocak 1917'de, İsviçreli genç işçilere seslenirken, "Şu anda Avrupa'nın üstünü kaplayan ölüm sessizliği bizi kandıramaz" der. "Avrupa devrime gebe... Gelecek yıllarda Avrupa, proletarya tarafından yönetilen, malî sermaye iktidarına, bankalara, kapitalistlere karşı başlatılmış halk ayaklanmalarına tanık olacak. Bu karışıklıklar, sosyalizmin başarısı dışında hiçbir sonuçla yatışmayacak. Belki de biz yaşlılar devrimin nihaî savaşını görecek kadar yaşayacağız."[5] Lenin, iyimserliğinin nedenini –burada "yaşlıların" devrimi göremeyecekleri varsayımı, sadece bir üslup zenginliği olarak kullanılmaktadır– sözleriyle dalgalanan gençliğin önünde açıklar. Bu konuya çok daha ayrıntılı olarak eylül 1917'de, devrimin gerçekleşmesini sabırsızlıkla beklediği bir sırada yeniden dönecektir. Dönüşünün nedeni, ülkesinde geliştiğini gördüğü kitlesel hareketlerdir. Bu hareketleri, "Bir hareketin kendiliğinden gelişmesinin o hareketin derinliğinin ve yenilmezliğinin kanıtı olduğu konusunda kimsenin kuşkusu yoktur"[6] biçiminde yorumlar. Rusya'da gelişen spontane halk hareketine duyduğu güven, 1917'deki başarısını açıklayacak anahtarlardan biridir. O ana kadar, halk üzerindeki etkisi çok güçsüz olan bir partiye dayanmıştır. Birlik adına yapılmış aforozlar, dışlamalar, en önemlisi de, Menşeviklerle hiçbir işbirliğine girmeme kararıyla partisini birçok kez güçten düşürür. Ne var ki, 1917'de Rusya'ya döndüğünde gözüne çarpan, devrimin spontane hareketlere dayandığıdır. Tüm tanımlara, bütün programlara duyarsız olan toplum ne liberalizm ne de sosyalizm taraftarıdır; sadece kendi çıkarlarını korur: herkes için ekmek ve barış, köylü için toprak, işçi için işletmelerin denetimi, ulusların gelişme hakkı. Lenin'in

3. 1 (14) şubat 1905, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 9, s. 254-263.

4. Ulam (A.), *The Unfinished Revolution*, Londra 1979, gözden geçirilmiş basım.

5. "1905 Devrimi Üzerine Konferans", 9 (22) ocak 1917'den önce yazılmış, *Polnoye sobraniye soçineniy*, c. 30, s. 306-328.

6. "Rus Devrimi ve İç Savaş" (1917 eylülünün ilk yarısı), age., c. 34, s. 214-228.

gözleri önündeki devrim tüm bu spontane hareketlerin meyvesi ve toplamıdır. Kısacası gördükleri, kavramlarının tam tersidir. Ne var ki o ana kadar fırsat yokluğunun gemlediği siyasal deha kendini gösterir. Tereddüt etmeden bütün spontane hareketlerin peşine takılır, partisini böylesi hareketlerin sözcüsü yapar. Ekmek, barış, toprak, ulusal bağımsızlık: toplumsal bilincin yolunu şaşırdığı, toplumun parçalara bölündüğü bir dizi karışık, çelişkili talep. Ne var ki bütün bunlar Lenin'in partisinin programı olur. "Bütün iktidar sovyetlere!", kuramsal Leninizm açısından kabul edilemeyecek bir slogandır; devrimci taktik gözüyle bakıldığındaysa, dâhice bir girişim. Aynı değerlendirme, o dönemde yazılmış, kendiliğindenliğe gizlenmemiş bir çağrı olan *Devlet ve Devrim* için de geçerlidir.

Kısacası Lenin'in nisan 1917'deki uygulamaları, 1902'den beri savunduğu kuramlarla taban tabana zıttır. Ne var ki, yazdıklarını okuyup, düşüncesindeki iki önemli özelliği yakalayanlar için bu çelişkinin şaşılacak bir yanı da yoktur: Lenin için "Marksizm" hep "devrim" ve "iktidar"la özdeşleşir; taktik kaygılar başka her şeyin önüne geçer ya da uygun bir taktik olmadan gerçekleştirilemeyecek teorinin bir parçası olur. Lenin her zaman ve her şeyden önce Marksizm'in siyasal yanını benimsemiştir. Böylesi değerlendirmeler devrimden, hatta savaştan bile önce sürekli olarak koşulları, teoriyi pratiğe dönüştürmenin, yani devrimin yollarını araştırmış olmasını açıklamaya yeterlidir. Bu nedenledir ki Lenin, Marksist hareketin içinde, düşüncesini sadece Avrupa'yla sınırlamayan, gerçekten uluslararası anlamda genişleten tek devrimci olarak görülür. Uluslar ve sömürgeler için geliştirdiği strateji daha şimdiden ulusal ve sömürgeleşmiş kitlelerin spontane bilinçlerini kapsar. Başlangıçtan beri devrimin başarısının bu koşullara bağlı olduğunu anlamış, ortodoks Marksizm'e sırtını dönüp bu öğretiden sadece devrim taktiğini almıştır.

Lenin'in sayaş öncesi yıllarda gösterdiği gelişimi izlerken, çok katı görünen, hem peşindekilere hem de karşısındakilere hiç esneklik göstermeden kabul ettirmeye çalıştığı düşünce tarzının, devrimin çıkarı söz konusu olduğunda yumuşamaya başladığını kabul etmek gerekir. Onu nisan 1917'de halk hareketleri gerçeğini kabul etmeye yönelten, sonunda da iktidara taşıyan, bu uzlaşıdır.

Lenin iktidara geldikten sonra kısa bir alışma devresi geçirir, sonra da olağanüstü siyasal sezgi yeteneğini kanıtlar. Profesyonel bir devrimci olarak, iktidar sanatından tümüyle habersizdir,

iktidarı koruyabilmek için bir anda iktidar sahibi oluverir. Yine aynı hızla daha 1902'de açıkladığı proletaryayla sert ilişkiler ilkelerine geri döner. İktidarı koruyabilmek, daha da güçlendirmek için, ona düşman toplumun spontane taleplerini karşılaması artık mümkün değildir; bundan böyle izlenecek yolu belirleyecek tek organ, parti olacaktır. Devrimin sloganı "özgürlük", büyük toplumsal umudu da "Kurucu Meclis" olmuştur. Lenin daha işe başlar başlamaz her ikisini de gündemden kaldırır, toplumsal bilincin kendini ifade edebilmesi için partiyle (örneğin, partinin gazeteleriyle) aynı görüşte olması gerektiğini açıklar; Bolşeviklerin azınlıkta kalacakları bir Kurucu Meclis seçmek isteyen proletaryanın çağdışı kalmış bir dünyaya ve sınıf bilincine yabancı değerlere bağlı kaldığını ileri sürer. Daha önce desteklediği kendiliğindenlik ve anarşizmin karşısına merkeziyetçiliği, partinin birliğini çıkarır, bu kavramları zaman geçirmeksizin yeni kurulmuş devlete aktarır: artık gerçek iktidarın devletçi kurumlardan geçtiğine inanmaktadır. Bu kararıyla, bir kez daha kendiliğindenciliği mahkûm eder. Devlet başından beri spontane hareketlerin yeminli düşmanı olmuştur. Bakunin'in söylediği de bu değil midir? Ya Tolstoy'un vatandaşlarına öğütlediği? Oysa Lenin için devletin yeniden yapılandırılması, toplumun anarşi eğilimi karşısında başvurulacak bir savunma aracıdır. Partinin görevi değişmeye başlar, yeni devletin ideolojik teminatı olur. İktidarı, yeniden yapılanmış devleti yasal kılacak olan partidir. Tıpkı kendi şiddetini meşrulaştırdığı gibi. Tıpkı tüm faaliyetlerinin, yıllar önce Marksizm tarafından tanımlanan tarihî gelişime uygun olduğunu kanıtlayacağı gibi.

Lenin'i sadece bir strateji dehası olarak göstermek, haksızlık olur. Düşüncelerindeki iki önemli özellik, Lenin'i diğer Marksistlerden ayırır. Her şeyden önce, hayatı boyunca, ciddi bir Batılılaşma yanlısı olmuştur. Tüm vatandaşları gibi Lenin de Rusya'nın özellikleri ve gelişmesini sağlayacak yolların seçimi konusundaki tartışmayı önceki kuşaktan devralır. Nedir Rusya: bir Asya ülkesi mi, yoksa Avrupalı mı? Slavofillerin, Bakunin'in, popülistlerin iddia ettikleri gibi, gelişmek için kendine özgü siyasal ve toplumsal kültüründen yararlanmak zorunda olan bir ülke mi? Yoksa, diğerlerine benzer, ortak yolda ilerlemesi gereken bir ülke mi? Lenin'in cevabı tereddüde yer bırakmaz: tüm benliğiyle kendini Avrupalı hissetmektedir. Kaldı ki, yetişkin hayatının büyük bir bölümünü Batı Avrupa'da geçirmiştir. Alman entelektüel modeli (Alman felsefesi yüzyıl dönümünde Rus seçkinlerine çok çe-

kici görünmektedir), bilim ve tekniği onu büyüler; Alman devlet düzenine, askerî örgütüne hayran kalır. Almanya'yla karşılaştırıldığında Rusya, Lenin için "Asya barbarlığının" simgesidir. Üstelik Marksizm'in Almanlar tarafından yaratılıp geliştirilmesi de rastlantı olamaz. Rusya'yı her düşündüğünde, ülkeyi "Asya barbarlığı" geriliğinden kurtaracak, büyük gayretler sonucunda Almanya'nın kopyası haline getirecek tek çözümün devrim olduğunu anlar.

Başlangıçtan beri Marksizm'i devrimle ve partiyle özdeşleştirirken, bu kadarıyla da yetinmez, sadece geri kalmışlığından değil, kültürel özelliklerinden de nefret ettiği Rusya'nın sorununa kesin bir çözüm olarak da algılar. Leninizm'in en çelişkili ve en korkunç sonuçlarından birisi de devrimin, geriliği yenmeye başlayan bir ülkede gerçekleşmiş olmasıdır. Son üç çarın gayretlerinin ülkeyi çağdaş uygarlıklar düzeyine çıkaramadığı kesindir, ne var ki Rusya çağdaşlaşma yolundadır artık. Karşılaşılan engellere, iktidardakilerin beceriksizliğine rağmen Şubat Devrimi, siyasal çağdaşlaşmanın yolunu çizmeyi başarmıştır üstelik. Ne var ki devrim yoluyla Batılılaşma tutkusuna iktidar ile toplum arasındaki ilişkiler görüşünü katma kaygısı, Lenin'in yürürlükteki çağdaşlaşma hareketini durdurmasına, yeşermeye başlayan demokrasinin yerine totaliter bir sistem getirmesine ve Rusya'yı uzun süre için Batı dünyasından uzak tutmasına neden olur. Belki de tarih aceleye getirilmekten hoşlanmıyordur! Marx her zaman tarihin doğal sürecine saygı göstermek gerektiğini söylemez miydi?..

Lenin'in düşüncesinin belirleyici özelliklerinden birisi de dünya görüşüdür. Kuşkusuz Marksizm'in proletaryanın evrensel gelişimiyle ilgili bir amacı vardır ama, bu amaç aslında Batı Avrupa'yla sınırlı kalmıştır. Avrupa işçi hareketi, önceliklerini bir Enternasyonalci söylem ardına gizlemeye çaba gösterse de, Marx'ın düşünce ve faaliyetlerinde hep ilk sırayı almıştır. 1914 Savaşı bu önceliğin acıklı kanıtıdır. Oysa Lenin'in düşünceleri ve tasarıları hep gerçekten enternasyonal çerçevede yer alır. Lenin için Rus Devrimi, tüm dünyayı saracak yangının "kıvılcımından" başka bir şey değildir. Rus Devrimi macerasına atılmasındaki neden, bu devrimin menzil içinde olmasıdır sadece. Yoksa daha önce, İsviçre'de devrim gerçekleştirmek istememiş midir? Ya da herhangi bir başka ülkede? Bir Enternasyonalci olarak, devrim gerçekleştirme koşullarının hazır olduğu her ülkeyi benimsemeye hazırdır. Ne var ki, önce Rusya gelmiştir. "Kıvılcım" Lenin'in üstlendiği görevi başarmış olsa, etkisi ülkenin sınırlarının çok ötesine kadar

yayılacaktı kuşkusuz. Her konuda geri kalmış Rusya'da devrimin yapılabilmesi, Lenin'in devrimin hemen her yere yayılacağı inancını pekiştirir. Lenin için "devrimci ateş", en azından 1920 yılına kadar süren devrede, sadece Rus Devrimi'ni korumak için gerekli değildir; söylenecek en basit şey, devrimin tek bir ülkenin sınırları içine hapsolamayacağıdır.

1920'den sonra, tüm devrim umutları sönünce, pragmatik tarafı Lenin'i gerektiğinde teoriyi terk etmeye yöneltir. Rusya'nın o zamana kadar kabul edilemez bulduğu yalnızlığına uyum sağlar, "devrimin ülkesini" ya da "tek bir ülkenin devrimini" korumaya soyunur. Kimse resmen kabul etmese de bu tanım, Lenin'in 1920 sonrası tüm faaliyetlerinin gerçek temelidir. Düşüncelerinden uzaklaşarak güçlü bir devlet gereğini kabullenir, bunun için sınırlarını güvenceye alır, hatta çarlık topraklarını yeniden fethetmeye girişir. Kapitalizmin hayatta kalması düşüncesiyle uzlaşmakla kalmaz, çevresiyle uyum sağlamaya çalışır, "barış içinde bir arada yaşamak" kavramını ortaya atarak Marksizm'in kurucu babalarının akıllarından bile geçiremeyecekleri bir ilki gerçekleştirir. Ne var ki, gerçekle uzlaşabilmek için, Marksist teorinin ve bu teorinin emanetçisi olan, Lenin'in Marksizm'in tek temsilcisi konumuna getirdiği partinin onayını almak zorundadır. Marx'ın en korkunç kâbusta bile, mirasının böylesine çarçur edildiğini görmediği kesindir. Marksizm, 1920'den (II. Enternasyonal Kongresi) itibaren Lenin'in Marksist teorisiyle, yani sarsıntılı bir uygulamanın teorik doğrulamasıyla karışır; hem II. Enternasyonal hem de Troçkistlerin IV. Enternasyonal'i sapkınların yanmaya mahkûm edildikleri cehennemlere gönderilir.

Kısacası Lenin bütün çelişkilerin adamıdır. Önce, kişilik olarak: bu kısa boylu ve toplu adamı, görünüş açısından fazla özelliği bulunmayan, sağlığı ve konforuna önem veren, ailesiyle birlikte olmaktan mutlu olan, onları memnun etmek için çaba harcayan, doğada uzun yürüyüşler yapmayı seven, Paris sokaklarında yorulmadan pedal çeviren, kütüphanelere kapanan bu insanı, sürekli tekrarlanan sözlerle dolu kesik kesik bir konuşmayla kalabalıkları harekete geçiren karizmatik önderle bağdaştırmak mümkün müdür? O gösterişsiz kişinin, fotoğrafı Marx ve Engels'in yanına asılan, böylelikle kutsal bir üçlü oluşturan, hem komünist toplumlar hem de komünist olmayanlarca eski zamanın ikonları gibi saygı gösterilen kişiyle aynı insan olduğu nasıl iddia edilebilir? Ana teması insanlığın iyiliği olan bir söylem ile Lenin'in tek bir acıma sözü sarf etmediği, dahası, en ufak bir piş-

manlık duymadığı insanların felaketi üzerine inşa edilen bu sistem arasında bir paralellik bulunabilir mi?

Kuşkusuz tüm ütopyalar böylesi çelişkilerle doludur. Ne var ki Lenin örneği ütopyalar tarihinde iki kat olağanüstü özelliklere sahiptir. Her şeyden önce, Platon'un düşünden Thomas Moore'unkine kadar hiçbir ütopya, sürekli devletler kuramamıştır. Olsa olsa, şurada burada "komünler" görülmüş, sonra da toplumsal zırvalıklara dayanamayan dünyanın rüzgârına kapılarak, kaybolup gitmişlerdir. Üstelik insancıl söylemi ile insanlıkdışı uygulamaları arasındaki çelişki bile Lenin'i ve eserini mahkûm etmeye yeterli olmalıdır. Oysa Lenin sürekli olarak suçlamalardan kurtulmayı becerir. Leninizm eserinin lekelenmesine neden olan, yolundan saptıran Stalin'dir, "iktidar çılgını" ya da canavar olarak tanıtılan Stalin. Lenin ise yargıdan kurtulur ya da uzunca bir süre kurtulmayı başarır; çünkü Lenin'den akılda kalan, Karl Korsch'un altını çizdikleridir: Lenin ortodoks teorinin, kısacası Marx'ın temsilcisidir.

Başarısının nedenleri hakkında düşünüldüğünde, insan Lenin de çok çapraşık görülür. İnsan Lenin'i nasıl tanımlamak gerekecektir? Kinik, pragmatik, oportünist, sadece bir projeye –devrime– tutkun, bu amaca varmak için doğuştan yetenekli olduğuna inanan birisi gibi mi? Lenin başlangıçtan beri partinin, sınıf bilincinin ve tarih "bilgisinin" gerçek "sahibi" olduğunu yinelemiştir yinelemesine ama, aynı zamanda kendi iradesini, kendi parti görüşünü dayatmaya çalışmış, böylelikle haleflerinden çok önce kendi düşüncesi ile partinin yorumladığı sınıf bilincini karıştırıp birleştirmiştir.

Lenin aynı zamanda üstün bir taktikçi ve siyaset dehası, ütopyayı evrensel boyutta bir devlete dönüştürecek araçların mucidi olarak görülmelidir. Amacında başarısız olsa, günlerini sürgünde tüketmiş, bir Avrupa başkentinden diğerine giderek geçirmiş olsaydı, tarih kitapları ondan Marksizm'in ikinci sınıf kişilerinden birisi olarak söz ederdi kuşkusuz. Ne var ki düşünü gerçekleştirmeyi bildi; Leninist hareketin ayrılmaz parçaları olan trajedileri haklı gösteremeyecek bu başarı da, ona bu yüzyılın tarihinde öncelikli bir yer verilmesine neden oldu. Lenin'in gerçek önemi, etkisindedir kuşkusuz. Sıradan bir kuramcıyken olağanüstü bir siyaset "mucidine" dönüştüğü sonucunu çıkarmak, çok çekici görünebilir. Ama unutulmaması gereken, tüm diktatörlerin başkalarının açtığı yollardan geçip, toplu mezarlardan başka bir iz bırakmadıkları bu yüzyılda, onun hâlâ adından söz ettirdiğidir.

Kaynakça

Bu eser derin bir bilimsel çalışma değil, bir yeniden yorumlama ve yeniden kavramlaştırma çabasıdır. Kısacası, komünizmin sonu insana ve deneyimine yeni bir bakış gerektirdiğinden Lenin'e yeniden bir göz atmak olarak algılanmalıdır.

Aşağıdaki kaynakça, bu konudaki tüm eserleri kapsadığı iddiasında değildir. Bu kaynakça *kendine özgü* olmaktan uzak, yıllar boyunca yazarı zenginleştiren okumaların bir dökümüdür. Aynı değerlendirme, arşivler için de geçerlidir. Ne var ki benim yararlandıklarım, bulgularını benimle paylaşan merhum General Volkogonov'un ve R. Pipes'ın çalışmalarında da yer almaktadır. Onların çalışmalarını burada doğrudan anmamın nedeni de budur.

Bu kitap her şeyden önce Lenin'in yazılarına dayanır. Bu yazılar, dördü Sovyetler Birliği'nin kurucusunun ölümünden sonra olmak üzere, beş kez yayımlanmıştır. En eksiksizi, burada da kullanılan beşinci basımdır. Elinizdeki kitap aynı zamanda parti kongrelerinden ve dönemin resmî belgelerinden de yararlanmıştır.

I. Lenin

Polnoye sobraniye soçineniy, Moskova, 1958-1965, 55 cilt ve 2 indeks.

Buna bazı derlemeleri de eklemek gerekir:

Leninskiy sbornik, dağınık metinleri toplayan 36 cilt, Moskova.

Bazı belgeler (özellikle mektuplar, notlar) bütün eserler kapsamında değildir. Bunlardan bazıları son zamanlarda 1992 yılında, *İstoriçeskiy Akhiv*'de yayımlanmıştır. Bu belgelerden büyük bir çoğunluğu sözde açık olan ama erişilmesi güç arşivlerde (Rus yakın tarih belgelerinin korunması ve incelenmesi merkezi) uyumaktadır.

II. Bolşevik Partisi Kongreleri

Pervıyiy s'ezd RSDRP: dokumentıy i materyalıy mart. 1898 (I. RSDRP Kongresi), Moskova, 1958.

Pyatyiy (Londonskiy) s'ezd RSDRP (b), aprel-may 1907 goda., Protokolıy (V. RSDRP Kongresi), Moskova, 1963.

Şestoy s'ezd RSDRP (bolşevikov) august 1917 g., Protokolıy (VI. RSDRP Kongresi, Moskova, 1958.

Sed'moy s'ezd RKP (b) Mart 1918, Protokolıy (VII. Rus Komünist Partisi Kongresi), Moskova, 1959.

Desyatyiy s'ezd RKP (b) Mart 1920, Protokolıy (IX. Rus Komünist Partisi Kongresi), Moskova, 1960.

Desyatyiy s'ezd RKP (b) Mart 1921, Stenografiçeskiy oçet (X. Rus Komünist Partisi Kongresi), Moskova, 1963.

Odinadtsatyiy s'ezd RKP (b) mart-aprel 1922 goda, Stenografiçeskiy oçet (XI. Rus Komünist Partisi Kongresi), Moskova, 1961.

Dvenadtsatyiy s'ezd rossiyskoy Kommunistiçeskoy Partiy bol'şevikov, Stenografiçeskiy oçet (XII. Rus Komünist Partisi Kongresi), Moskova, 1923.

Sed'maya (aprel'skaya) Vserossiskaya i Petrogradskaya Konferentsiya RSDRP (b) aprel 1917 g. (haz. Orahelaşviliy) (VII. Petrograd Tüm Rusya Kongresi), Moskova, 1934.

Derlemeler

Protokolıy tsentral'nogo komiteta RSDRP (b) August 1917. Fevral 1918 (RSDRP (b) Merkez Komite protokolleri, ağustos 1917-şubat 1918) Moskova, 1958.

Anikeyev (U. V.), haz., *Perepiska sekretaryata TSK RSDRP (b) s mestnıymiy partiynıymiy organizatsiyamiy: Sbornik dokumentov I. Mart. Okt. 1917* (RSDRP (b) Merkez Komitesi'nin partinin yerel örgütleriyle yazışmaları. Mart-ekim 1917 belgelerinin derlenmesi), Moskova, 1957.

Belov (G. A.), *İz istoriy Vserossiskoy Çrezvıyçaynoy Komissiy 1917-1921 Sbornik dokumentov* (Olağanüstü Tüm Rusya Komisyonu tarihi. Belge derlemesi), Moskova, 1958.

III. Devlet Gücü

Dekretıy Sovetskoy vlastiy (Sovyet iktidarının kararnameleri), Moskova, 1957. Yayımlanmış 15 cilt.

IV. Sovyetler

Pervıyiy Vserossiskiy s'ezd Sovetov rabotçih i soldatskih deputatov. 1917 Protokolıy (I. İşçi ve Asker Sovyetleri Kong-

resi), (V. N. Rahmetov ve N. P. Miyamlin), 2 cilt, Moskova-Leningrad, 1930-1931.

Vtoroy Vserossiskiy s'ezd Sovetov raboçih i soldatskih deputatov: Protokolıy (II. İşçi ve Asker Sovyetleri Kongresi), (haz. K. G. Kotelnikov), Moskova-Leningrad, 1928.

V. Belge Derlemeleri

Browder (R. P.), Kerenskiy (A.), *The Russian Provisional Government 1917. Documents*, Stanford, 1961.

Bunyan (J.), Fischer (H. H.), *The Bolshevik Revolution 1917-1918. Documents and Materials*, Stanford, 1965.

Lenin i Vçeka Sbornik dokumentov (Lenin ve Çeka: belge derlemesi), Moskova, 1976.

VI. Tanıklıklar

Antonov-Ovseyenko (V. A.), *Zapiskiy o grajdanskoy voyne* (İç Savaş Üzerine Notlar), Moskova-Leningrad, 1924.

Balabanova (A.), *Ma vie de rebelle*, Paris, 1981 (1938'de yazılmış).

Balabanova (A.), *İmpressions of Lenin*, Londra, 1964.

Bonç-Bruyeviç (V. D.), *Na boyevyh postah fevral'skoy oktiyabr'skoy revolyutsiy* (Şubat ve Ekim devrimlerinde Savaş Alanlarında), Moskova, 1931.

Bonç-Bruyeviç (V. D.), *İzbrannıye soçineniya*, c. III *Vospominaniya o Lenine 1917-1924* (Seçme Eserler. Lenin Hakkında Anılar), Moskova, 1963.

Buharin (N.), *Politişskoye zaveşçaniye Lenina*, (Lenin'in Siyasal Vasiyeti), Moskova, 1929.

Dan (Th.), *The Origins of Bolshevism*, New York, 1964.

Fotyeva (L. A.), *İz vospominaniy V. İ. Lenine Dekabr' 1922 g. Mart 1923* (Lenin Hakkında Anılar), Moskova, 1964.

Gorki (M.), *Vladimir İliç Lenin*, Moskova, 1924.

Kautsky (K.), *Le Bolchevisme dans l'impasse*, Paris, 1982 (1930'da yazılmış).

Kerenskiy (A.), *İstoriya Rossiy*, İrkutsk, 1996.

Kerenskiy (A.), *La Révolution russe, 1917*, Paris, 1928.

Kremer (A.), Martov (Y.), *Ob ajitatsiy* (Ajitasyon Hakkında), Cenevre, 1896.

Krupskaya (N.), *Vospominaniye o Lenine* (*Lenin'den Anılar*), Moskova, 1957, 2 cilt ve 1972.

Latsis (M. Y.), *Çrezvıýçayniye komissiy po bor'be s'kontr-revolyutsiy* (Karşıdevrimle Mücadele İçin Kurulan Olağanüstü Komisyonlar), Moskova, 1921.

Lunaçarskiy, (A. V.), *Revolyutsionniye siluettıy* (Devrimci Siluetler), Moskova, 1923.

Lunaçarskiy (A. V.), *Lenin Tovarişç, Çelovek* (Lenin, Yoldaş, İnsan), Moskova, 1987.

Martov (Y.), *Zapiskiy sotsiyal-demokrata* (Bir Sosyal Demokratın Notları), Berlin, 1922.

Mikoyan (A. İ.), *Mysliy i vospominaniye o Lenine* (Lenin Üzerine Düşünce ve Anılar), Moskova, 1970.

Milyukov (P.), *İstoriya Vtoroy russkoy revolyutsiy* (İkinci Rus Devrimi Tarihi), 3 cilt, Sofya, 1921-1923.

Milyukov (P.), *Vospominaniya 1917-1959* (Anılar), New York, 1959.

Nikitin (B.), *Rokovıye godıy-novıye pokozaniya uşastnika* (Güç Yıllar), Paris, 1937.

Pascal (P.), *En communisme*, Paris, 1918-1921.

Radek (K.), *Les Voies de la révolution russe*, Paris, 1971 (1922'de yazılmış).

Radek (K.), *Vneşniyaya Politika Sovetskoy Rossiy* (Rusya'nın Dış Politikası), M. L., 1923.

Radek (K.), *Pyat'let Kominterna* (Komintern'in Beş Yılı), Moskova, 1924, 2 cilt.

Raskolnikov (İ. İ.), *Kronstadt i pyter v 1917 g.*, Moskova-Leningrad, 1925.

Roy (M. N.), *Roy's Memoirs*, Bombay, 1964.

Stassova (E.), *Vospominaniya*, Moskova, 1969.

Struve (P. B.), *Razmıyşleniya o russkoy revolyutsiy* (Rus Devrimi Üzerine Düşünceler), Moskova, 1991.

Suhanov (N. N.), *Zapiskiy o revolyutsiy*, 7 cilt, (Devrim Üzerine Notlar), Berlin-Petrograd-Moskova, 1922-1923.

Şlyapnikov (A.), *Semnadtsatyiy god*, (1917 yılı), 3. cilt, Moskova, 1925.

Troçki (L.), *Soçineniya*, (Eserler), 12 cilt, Moskova 1924-1927, özellikle 3. cilt 1917, ve 11. cilt.

Troçki (L.), *La jeunesse de Lénine*, Paris, 1970.

Troçki (L.), *O Lenine*, Moskova, 1924.

Troçki (L.), *İstoriya Russkoy Revolyatsiy.*

Tsereteliy (İ.), *Vospominaniya o fevral'skoy revolyutsy*, (Şubat Devrimi Üzerine Anılar), 2 cilt, Paris, Lahey, 1963.

Ulyanova (M. İ.), *O V. İ. Lenine i sem'e Ulyanovıyh* (Lenin ve Ulyanov Ailesi Üzerine), Moskova, 1988.
Valentinov (N.), *Maloznakomıyiy Lenin* (Az Bilinen Lenin), Paris, 1972.
Valentinov (N.), *Vstreçiy i Leninom*, (Lenin'le Karşılaşmalar), New York, 1953.
Vişniyak (M. V.), *Vserossiskoye uçreditel'noye sobraniye*, Paris, 1932 (Tüm Rusya Kurucu Meclisi).
Zetkin (C.), *Souvenirs sur Lénine*, Paris, 1968.

VII. Lenin üzerine biyografi ve incelemeler

Besançon (A.), *Les Origines intellectuelles du léninisme*, Paris, 1980.
Colas (D.), *Le Léninisme, philosophie et sociologie politique du léninisme*, Paris, 1982.
Crisenoy (C.), *Lénine face aux moujiks*, Paris, 1978.
Ganetski (İ.), *O Lenine. Otrıyvkiy vospominaniy*, (Lenin Üzerine. Anılardan Alıntılar), Moskova, 1933. (Kitapta Ganetski'den Hanetskiy olarak söz edilmektedir.)
Gorki (M.), *Vladimir İliç' Lenin*, Leningrad, 1924.
Kriyanovskiy (G. M.), *Velikiy Lenin*, Moskova, 1982.
Laloy (J.), *Le Socialisme de Lénine*, Paris, 1967.
Laziç (B.), *Lénine et la IIIe İnternationale*, Paris, 1951.
Leggett (G.), *The Cheka. Lenin's Political Police*, Oxford, 1981. *Lenin v Veçeka* (Lenin ve Çeka), Moskova, 1975.
Lewiń (M.), *Le Dernier Combat de Lénine*, Paris, 1967.
Luxemburg (R.), *The Russian Revolution*, Ann Arbor, 1961.
McNeal(R.), *Bride of the Revolution: Krupskaia and Lenin*, Ann Arbor, 1972.
Meyer (A.), *Leninism*, New York, 1962.
Polan (A.), *Lenin and the End of Politics*, Berkeley, 1984.
Page (S.), *Lenin and the World Revolution*, New York, 1959.
Payne (R.), *The Life and Death of Lenin*, Londra, 1964.
Pipes (R.), *The Unknown Lenin*, Yale Un. Press, 1996.
Pospelov (haz.), *Vladimir İliç Lenin. Biyografiya*, Moskova, 1963, 2. basım.
Reddaway (P.), Schapiro (L.), *Lenin, the Man, the Theorist, the Leader*, Londra, 1967.
Righby (H. T.), *Lenin's Government: Sovnarkom 1917-1922*, Cambridge, 1979.

Service (R.), *Lenin, A Political Life*, 2 cilt, Bloomington, 1985.
Shub (D.), *Lenin, A Biography*, New York, 1948.
Soljenitsin (A.), *Lenin Zürich'te*, 1976.
Şaparov (İ. P.), *Lenin kak çitatel'* (Lenin, Okuyucu), Moskova, 1990.
Treadgold (D.), *Lenin and his Rivals: the struggle for Russia's future, 1898-1904*, New York, 1955.
Ulam (A.), *The Bolsheviks*, New York, 1965.
Volkogonov (D.), *Le Vrai Lénine, d'après les archives secrètes soviétiques*, Paris, 1995.
Wolfe (B.), *Three Who Made a Revolution*, New York, 1948.
Zbarskiy (B. O.), *Mavzoley Lenina* (Lenin'in Mozolesi), Moskova, 1949.

VIII. Genel Eserler

Anweiler (O.), *Les Soviets en Russie, 1905-1921*, Paris, 1972.
Baturin (N.), *Oçerkiy istoriy sotsiyal demokratiy* (Sosyal Demokrasi Tarihi Üzerine Denemeler), Sen-Petersburg, 1906.
Broué (P.), *Histoire de l'Internationale communiste, 1917-1943*, Paris, 1997.
Broué (P.), *Rakovski, le socialisme dans tous les pays*, Paris,1996.
Brovkin (V. N.), *The Mensheviks After October. Socialist Opposition and the Rise of Bolshevik Dictatorship*, İthaca, N.Y., 1987.
Carr (E. H.), *The Bolshevik Revolution 1917-1922*, 3 cilt, Londra, 1950.
Chamberlain (W. H.), *The Russian Revolution, 1917-1921*, 2 cilt, New York, 1965.
Cohen (S.), *Nikolai Buharine. La vie d'un bolchevik*, Paris, 1979.
Daniels (R. V.), *Red October*, New York, 1967.
Daniels (R. V.), *The Conscience of the Revolution*, Cambridge, Mass., 1960.
Deutscher (İ.), *Trotski. Le prophète armé*, 1. cilt, Paris 1962.
Dubnow (S. M.), *History of Jews in Russia and Poland*, 3 cilt, Philadelphia, 1917-1920.
Elwood (R. C.), *İnessa Armand, Revolutionary and Feminist*, Cambridge, 1992.

Elwood (R.C.), *Roman Malinovski. A Life Without a Cause*, Newtonville, Mass., 1977.

Ferro (M.), *La Révolution de 1917*, 2 cilt, Paris, 1967-1976.

Figes (O.), *Peasant Russia. Civil War*, Londra, 1961.

Footman (D.), *The Civil War in Russia*, Londra, 1961.

Fremkin (M.), *Tragediya krest'anskih vostaniy v rossiy 1917-1921* (Rusya'daki Köylü Ayaklanmaları Trajedisi), Kudüs, 1987.

Haimson (L.), *The Russian Marxists and the Origins of Bolshevism*, Cambridge, Mass., 1955.

Hasegawa (T.), *The February Revolution, Petrograd 1917*, Seattle, 1981.

Haupt (G.), Marie (J. J.), *Les Bolcheviks par eux-mêmes*, Paris, 1968.

Heller (M.), Nekritch (A.), *L'Utopie au pouvoir*, Paris, 1982.

Keep (J.), *The Rise of Social-Democracy in Russia*, Oxford, 1963.

Keep (J.), *The Russian Revolution. A study of Mass Mobilization*, Londra, 1975.

Kennan (G.), *Russia and the West Under Lenin and Stalin*, Boston, 1961.

Kindersley (R.), *The First Russian Revisionnists*, Oxford, 1962.

Kolakowski (L.), *Histoire du marxisme*, 2 cilt, Paris, 1987 (Fransızca çeviri için), özellikle 11. cilt, *L'Âge d'or de Kautsky à Lénine.*

Lastours (S.), *Toukhatchevski*, Paris, 1996.

Malia (M.), *La Tragédie soviétique*, Paris, 1995.

Mayskiy (İ.), *Foreign Policy of the Russian Soviet Federated Republic*, Moskova, 1923.

Nettl (J. P.), *Rosa Luxemburg*, 2 cilt, Londra 1966.

Pipes (R.), *Social Democracy and the Saint-Petersburg Labour Movement*, Cambridge, Mass., 1963.

Pipes (R.), *La Révolution russe*, Paris, 1995.

Pipes (R.), *The Formation of the Soviet Union.*

Pipes (R.), *Struve. The Liberal on the Left 1870-1905.*

Rigby (H.), *Communist Party Membership in the USSR 1917-1967*, Princeton, 1968.

Schapiro (L.), *The Origins of Communist Autocracy. Political Opposition in the Soviet State. First Phase: 1917-1922*, Londra, 1955.

Schapiro (L.), *The Communist Party of the Soviet Union*, Londra, 1963.

Werth (N.), *La vie qotidienne des paysans russes de la révolution à la collectivisation 1917-1922*, Paris, 1984.

Werth (N.), "Halkına Karşı Bir Devlet", *Komünizmin Kara Kitabı*'ndan, İstanbul, 2000.

Wheeler (B.), *Brest Litovsk. The Forgotten Peace*, Londra, 1958.

Zeman (Z. A. B.) haz., *Germany and the Revolution in Russia*, Alman Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden belgeler, Londra, 1958.

Zeman (Z. A. B.) haz., *The Merchant of Revolution. The Life of Alexandre İsrael Helphand (Parvus) 1867-1924*, Londra, 1965.

Kronoloji

1870	
10 nisan	Lenin (V. Ulyanov) Simbirsk'te doğdu.
1871	
8 mart	Paris Komünü.
1872	Marx'ın *Kapital*'inin ilk cildi Rusya'da basıldı.
1881	
1 mart	II. Aleksandr öldürüldü.
1883	Plehanov Cenevre'de Emeğin Kurtuluşu grubunu kurdu.
1887	
8 mayıs	Lenin'in abisi Aleksandr Ulyanov'un ölüm cezası infaz edildi. Lenin liseyi başarıyla bitirdi.
1893-1895	Vladimir Ulyanov Petrograd'da. N. Krupskaya'yla tanıştı.
1895	
9 aralık	V. Ulyanov'un tutuklanması. 1897'ye kadar hapishane hayatı.
1897	Ulyanov'un Sibirya'ya, sürgüne gidişi. N. Krupskaya'nın yanına gelişi.
1898	
1 mart	Rusya Sosyal Demokrat Partisi Minsk'te kuruldu ve hemen lağv edildi.
1899-1900	Rusya'da öğrenci hareketleri.
1900 şubat	Lenin Sibirya'dan ayrılıp. İsviçre'ye hareket ediyor. Ulyanov, Lenin oluyor.

1900	
11 aralık	*İskra*'nın birinci sayısının yayımlanması.
1901-1902	Sosyalist Devrimci Parti'nin kurulması.
1902	Lenin *Ne Yapmalı?* kitabını yazıyor.
1903	
17 temmuz- 10 ağustos	II. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDRP) Kongresi'nin önce Brüksel'de, sonra Londra'da toplanması. Bolşevik ve Menşeviklerin ayrılması.
1904	
27 ocak	Rus-Japon Savaşı'nın başlangıcı.
1904	Lenin *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*'yi yazıyor.
1905	9 ocakta (Kanlı Pazar) Rus Devrimi'nin başlangıcı.
12-27 nisan	Londra'da, II. RSDRP Kongresi.
25 ağustos	Portsmouth Antlaşması. Rus-Japon Savaşı'nın sonu.
7-9 eylül	Riga'da sosyal demokrat örgütler konferansı. Lenin'in Rusya'ya dönüşü.
17 ekim	Anayasa vaadiyle Çarlık manifestosunun açıklanması.
Ekim	Rusya'da genel grev.
6-17 aralık	Moskova'da ayaklanma.
12-17 aralık	Tampere'de I. RSDRP Konferansı.
1906	
27 nisan	Birinci Duma seçimleri. Duma 8 temmuzda lağv edilecektir.

10-25 nisan	Stockholm'de IV. RSDRP Konferansı'nın "Birlik Konferansı" adı altında toplanması.
3-7 kasım	Tampere'de II. RSDRP Konferansı.
9 kasım	Stolıypin'in tarım reformu.
1907	
20 şubat-haziran	İkinci Duma.
nisan-mayıs	Londra'da V. RSDRP Kongresi.
3-5 ağustos	Kotla Konferansı.
1 kasım	Üçüncü Duma seçimi. Lenin Rusya'dan ayrılıp İsviçre'ye yerleşiyor.
5-12 kasım	Helsinki'de IV. Parti Konferansı.
1908	
aralık	Paris'te V. Parti Konferansı.
1910	
ocak	RSDRP Merkez Komitesi Toplantısı. Bolşevikler ile Menşeviklerin son uzlaşma çabaları.
1911	
1 eylül	Stolıypin'in Kiev'de öldürülmesi.
1912	
ocak	Prag'da VI. Parti Konferansı.
nisan	Lena'da yaylım ateş.
23 nisan	*Pravda*'nın birinci sayısının yayımlanması.
Yaz	Lenin Krakow'a yerleşiyor.
Ağustos	Troçki'nin Viyana'da düzenlediği "Ağustos Bloku" Konferansı. Bolşevikler ile Menşevikler arasında kesin kopma.

Kasım	Dördüncü Duma'nın açılışı.
24 kasım	Savaşa karşı çıkmak için, Basel'de II. Enternasyonal'in toplanması.
1914	
28 haziran	Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da öldürülmesi.
20-23 temmuz	Başkan Poincaré'nin Rusya ziyareti.
28-30 temmuz	Enternasyonal'in Brüksel'de toplanması.
1 ağustos	Almanya Rusya'ya savaş ilan ediyor. Saint-Petersburg Petrograd oluyor.
ağustos sonu	Rusya'nın Mazurya Gölleri yakınında ikinci kez bozguna uğraması. Lenin İsviçre'ye dönüyor.
1915	
5-8 eylül	Zimmerwald Konferansı. Lenin *Emperyalizm: Kapitalizmin Son Aşaması* kitabını yazıyor.
1916	
şubat	Kienthal Konferansı.
mart	Verdun Çarpışması'nda sıkışan Fransız ordusunu kurtarmak için, Rusya'nın kuzeye saldırısı.
17 aralık	Rasputin'in öldürülmesi.
1917	
23-25 şubat	Petrograd'da devrim.
27 şubat	Kışlık Saray'ın ele geçirilmesi. Sovyet Tauride Sarayı'na yerleşiyor.
2 mart	Geçici hükûmetin kurulması. II. Nikaloy'ın tahttan feragat etmesi.

9 mart	ABD geçici hükûmeti tanıyor.
3 nisan	Lenin'in Petrograd'a gelişi.
4 nisan	Nisan tezleri.
24-29 nisan	VII. RSDRP (B) Konferansı.
5 mayıs	Koalisyon hükûmetinin kuruluşu.
3-5 temmuz	"Temmuz günleri". Bolşeviklerin tutuklanması. Lenin kaçıyor.
26 temmuz- 3 ağustos	VI. Parti Kongresi. Troçki'nin Bolşeviklere katılması.
27 ağustos	Kornilov'un darbe girişimi.
25 eylül	Serbest kalan Troçki sovyet başkanı oluyor.
10 ekim	Merkez Komite ayaklanmaya karar veriyor.
25 ekim	Ayaklanma ve iktidarı ele geçirme. II. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi.
12-27 kasım	Kurucu Meclis seçimleri.
2 aralık	Alman-Rus mütarekesi. Brest-Litovsk Antlaşması.
7 aralık	Çeka'nın kurulması.
1918	
5-6 ocak	Kurucu Meclis'in toplanması ve dağılması.
10-18 ocak	III. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi.
21 ocak	Sovnarkom eski rejimin taahhütlerini tanımayacağını açıklıyor.
1 şubat	Rusya Gregoryen takvimi kabul ediyor.

3 mart	Brest-Litovsk Antlaşması'nın imzalanması.
6-8 mart	VII. Parti Kongresi.
10-14 mart	Moskova'nın başkent olması.
mayıs	İç savaşın başlangıcı.
28 haziran	Savaş Komünizmi'nin başlangıcı.
6 temmuz	Sol Sosyalist Devrimciler Bolşeviklere karşı.
17 temmuz	Çar ailesinin katli.
30 ağustos	F. Kaplan'ın Lenin'e suikast düzenlemesi.
1919	
ocak	Paris. Barış Konferansı'nın açılışı.
15 ocak	R. Luxemburg ve Liebknecht'in öldürülmesi.
2-7 mart	I. Komünist Enternasyonal'in Moskova'da toplanması.
nisan-ekim	Kolçak ve Denikin'in Kızıl Ordu'ya saldırıları.
2-4 aralık	VIII. Parti Konferansı.
27 aralık	"Çalışma hayatına askerî düzen" getirilmesinin başlangıcı.
1920	
ocak	"Beyazların" Sibirya'da bozguna uğraması.
29 mart-5 nisan	IX. Parti Kongresi.
24 nisan	"Polonya Savaşı"nın başlangıcı.
21 temmuz-6 ağustos	II. Komünist Enternasyonal Kongresi.

ağustos	Kızıl Ordu Varşova önünde. Polonya karşı saldırısı. Rus bozgunu.
1 eylül	Bakü Kongresi.
12 ekim	Polonya'yla barış antlaşması.
25 ekim-16 kasım	Wrangel ordusuna saldırı ve Wrangel'in yenilmesi.
1921	
ocak-mart	Tambov köylü ayaklanması.
2-17 mart	"Kronştadt Komünü".
8-16 mart	X. Parti Kongresi. NEP'in başlangıcı.
22 haziran- 12 temmuz	III. Komünist Enternasyonal Kongresi.
ağustos	Partide tasfiye.
12 ekim	Devlet Bankası'nın kuruluşu.
1922	Rusya'da kıtlık.
6 şubat	Çeka GPU oluyor.
26 şubat	Kilise mallarına el konulması. Din karşıtı kampanya.
3 nisan	Stalin parti genel sekreteri oluyor.
10 nisan-19 mayıs	Cenova Konferansı.
16 nisan	Rusya ve Almanya Rapallo'da saldırmazlık antlaşması imzalıyor.
26 mayıs	Lenin felç oluyor. Ekim'e kadar işbaşından ayrılıyor.

ağustos-eylül	Stalin-Gürcü çatışması.
4 kasım-5 aralık	IV. Komünist Enternasyonal Kongresi.
16 aralık	Lenin'in ikinci felci.
22 aralık	Lenin'in "vasiyet" olarak tanımlanan "Kongreye Mektubu".
30 aralık	SSCB'nin kuruluşu.
30-31 aralık	Lenin, uluslar konusuyla ilgili notları yazdırıyor.
1923	
4 ocak	Lenin'in Stalin'in iktidardan uzaklaştırılmasını istediği not.
ocak-mart	Lenin son makalelerini yazdırıyor.
6 mart	Lenin ile Stalin arasındaki ilişkinin kopması.
17-25 nisan	Lenin'in yokluğunda XII. Parti Kongresi.
1924	
ocak	XIII. Parti Konferansı. Troçki düşüncelerinin mahkûm edildiğini görüyor.
21 nisan	Lenin'in ölümü. Hükûmetin başına Rıykov geçiyor.

İndeks

A

Adler, Friedrich 74
Adler, Victor 74, 154
Adoratskiy 269
Aksakov, İvan Sergeyeviç 47
Aleksandr I 17
Aleksandr II 16, 20, 37, 41, 43, 45, 56
Aleksandr III 20, 23, 25, 33, 36, 38, 49
Aleksandra (çariçe) 36
Aliluyev, Sergey 198
Andreyev, Leonid 102
Andreyeva, Mariya 102, 104
Andrinakis, Nikolay 130
Annenkov, Yuriy 403
Antonov-Ovseyenko, Vladimir 219, 224, 225, 227
Antseloviç 374
Armand, İnessa (Stephan-Wild) 144-148, 152, 157, 179
Avilov bkz. Glebov
Avksentiyev 252
Akselrod, Ravel Borisoviç 25, 26, 53, 59, 72, 75, 79-81, 84-86, 90, 113-115, 127, 154, 179

B

Baader, Franz von 43
Bakunin, Mihail Aleksandroviç 45, 54, 57, 184, 236, 427
Balabanova, Anjelika 159, 177, 180, 189, 285, 300, 311-314, 318, 349
Balmont, Konstantin Dimitriyeviç 102
Bauer, Otto 139, 164, 166, 169
Bebel, August 88, 90, 140
Bedniy, Demyan (Efim Pridvorov) 285
Belinskiy, Vissaryon Grigoryeviç 43
Benedictus XV 240
Bernstein, Eduard 70, 236, 423
Blank, Aleksandr Dimitriyeviç 18
Blank, Mariya Aleksandrovna 18
Blumkin 284
Bogdanov, Aleksandr Aleksandroviç bkz Malinovskiy
Bonç-Bruyeviç, Vladimir Dimitriyeviç 193
Borkenau, Frantz 421
Borodin, Mihail Markoviç Grüzenberg 318
Bosch, Yevgenya Bogdanovna 343
Bubnov, Andrey Sergeyeviç 245
Buharin, Nikolay İvanoviç 133, 186, 200, 201, 206, 228, 251, 260-265, 293, 294, 297, 303, 312, 318, 322-324, 344, 364
Bulgakov, Sergey 55, 70
Bourderon 158
Bronski bkz. Warszawski
Bronştayn bkz. Troçki
Broué, Pierre 311

Brusilov, Aleksey Alekseyeviç 202
Budenniy, Semyon Mihayloviç 328

C
Clausewitz, Carl Filip Gottfried von 270
Comte, Auguste 46

Ç
Çaadayev, Pyotr Yakovleviç 43, 44
Çenkeliy, Akakiy 164
Çernışevskiy, Nikolay Gavriloviç 22, 44, 45, 52, 53, 249
Çernomazov, Mihail L. 137
Çernov, Viktor Mihayloviç 154, 195, 244, 252, 254, 255, 286, 289, 290, 375
Çiçerin, Georgiy Vasilyeviç 127, 128, 264, 302, 303, 311, 312, 316, 319, 321, 348, 351, 352
Çkeidze, Nikolay Semyonoviç 175, 180, 181, 192, 204
Çuyev, Feliks 385

D
Dan, Fyodor İliç 131, 192, 216, 217, 225
Danyelson, Nikolay 52
Denikin, Anton İvanoviç 279, 282, 305, 309, 319, 346, 375
Desnitskiy 112
Deutsch, Lev 53
Dıbenko, Pavel Efimoviç 227, 264
Dmowski, Roman 62
Dobrolyubov, Nikolay Aleksandroviç 44
Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç 45
Durnovo, Pyotr Nikolayeviç 22, 194
Duroselle, Jean-Baptiste 152
Dzerjinskiy, Feliks Edmundoviç 200, 219, 269, 270, 284, 298, 305, 323, 335, 352, 356, 364, 377, 403, 404, 417, 419

E
Eberlein, Hugo 312, 314
Ebert, Friedrich 306
Engels, Friedrich 52, 53, 115, 118, 163, 236, 237, 240, 429
Enver Paşa 352

F
Flerovskiy, Vasiliy Vasilyeviç 52
Frank, Semyon 55
Franz-Joseph 151
Frunze, Mihail Vasilyeviç 385
Fürstenberg bkz. Hanetskiy

G
Galiyev 331, 332, 355
Gapon, Georgiy 96-98
Glebov (Avilov) 227
Goethe, Johan Wolfgang 425
Gogol, Nikolay Vasilyeviç 36, 42, 365
Goldenberg 184
Gorki, Maksim (Aleksey Maksimoviç Peşkov) 102, 104, 113, 125, 133, 134, 140, 148, 151, 155, 214-216, 242, 256, 387, 403, 404
Grimm, Robert 159, 179
Groschoft, Anna Grigoriyevna Blank 18

Grüber bkz Steinhardt
Guçkov, Aleksandr İvanoviç 175

H

Hanetskiy, Jakob 113, 154, 155, 157, 178, 194, 197, 198, 318
Haupt, Georges 251
Helphand, Alexander Lazareviç (Parvus) 178, 194
Herzen, Aleksandr İvanoviç 44-46
Hilferding, Rudolf 161, 162
Himmer, Nikolay Nikolayeviç bkz. Suhanov
Hippius, Zinayda Nikolayevna 102
Hitler, Adolf 10
Hobson 162
Ho Chi Minh 10
Hofman 158
Homyakov, Aleksey Stepanoviç 43
Hoover, Herbert 387, 388
Hrustalev, Nozar 99, 100, 107

İ

İgnatiyev 129
İvanov 45

J

Jaurès, Jean 270
Jejeçkoriy, Yevgeniy 344
Jelyabov, Andrey 48
Jogisches, Leo 62, 143, 307, 314
Jordania, Noe 83, 113, 353
Junius bkz. Luxemburg, Rosa

K

Kaledin, Aleksey Maksimoviç 342
Kalinin, Mihail İvanoviç 355, 366, 386, 387
Kalyayev, İvan 98
Kamenev, Lev Borisoviç Rosenfeld 113, 118, 130, 133, 138, 143, 145, 154, 156, 181-183, 185, 186, 195, 196, 198, 200, 206, 213, 214, 219, 225-228, 242-245, 251, 252, 262, 274, 362, 364, 385, 387, 410, 413, 414, 416, 417
Kamo (Semyon Arşakoviç Ter Petrosyan) 126, 127
Kaplan, Fanni 284, 285, 286, 298
Kapp, Wolfgang 319
Karahan, Lev Mihayloviç Karahanyan 264
Kaufman, K. P. 39
Kautsky, Karl 88, 132, 140, 143, 144, 161, 164, 236, 306, 307, 419, 421, 423, 424
Kerenskiy, Fyodor 19, 21
Kerenskiy, Aleksandr Fyodoroviç 19, 22, 136, 175, 176, 184, 187, 191, 192, 194, 197, 199, 202-204, 208, 211, 212, 215-218, 220-225, 229-231, 307
Kibalçiç, Nikolay 48
Kireyevskiy, İvan Vasilyeviç 43
Kirov, Sergey Mironoviç 351
Koba bkz. Stalin
Kokoşkin, Fyodor Fyodoroviç 256
Kolçak, Aleksandr Vasilyeviç 309, 310, 319, 346
Kollontay, Aleksandra Mihaylovna 147, 198, 200, 225, 264, 294, 382
Kornilov, Lavr Georgiyeviç 199, 202, 203, 231, 279, 319

Korsch, Karl 423, 430
Kramer 401
Krasin, German 57
Krasin, Leonid Borisoviç 87, 90-93, 104, 110, 112-114, 125, 126, 128, 133, 145, 169, 242, 352, 394
Krasnov, Pyotr Nikolayeviç 218, 279
Kremer, Arkadiy 57-59, 61, 62
Krestinskiy, Nikolay Nikolayeviç 296, 385
Krılenko, Nikolay 227
Kriyanovskiy, Gleb 89
Kropotkin, Pyotr 125, 236
Kruşinskiy 246
Krupskaya, Yelizaveta Vassiliyevna 102, 145
Krupskaya, Nadejda Konstantinovna 23-29, 34, 57, 71, 73, 74, 86, 87, 102, 104, 105, 124, 129, 131, 145-147, 155-158, 193, 198, 394, 401, 412, 413, 415, 417
Kşesinskaya, Mathilda 181
Kun, Béla 316, 319, 330, 332
Kuskova, Yekaterina Dimitriyevna 70
Kuusinen 339
Kuybişev, Valeryan Vladimiroviç 360, 385, 416

L
Lafargue, Paul 60
Larin, Yuri 245, 293, 305
Laşeviç, Mihail Mihayloviç 219, 220
Lavrov, Pyotr Lavroviç 46, 52
Lebedev, Pavel Pavloviç 199
Ledebour, Georg 158
Levi, Paul 307, 317, 323
Lewin, Moshe 418
Liebknecht, Karl 159, 306, 307
Lilina, Zlata Yonovna Radomıylskaya 157, 158
Litvinov, Maksim 127, 143, 302, 319
Lloyd George, David 316, 352
Lomov, Georgiy İppolitoviç (Oppokov) 200, 226
Lunaçarskiy, Anatoliy Vasilyeviç 60, 87, 91, 130, 133, 144, 179, 198, 200, 225, 227, 242, 251, 388, 389, 396
Lutovinov, Yuri 373
Luxemburg, Rosa (Junius) 62, 88, 113, 141-143, 151, 161, 163, 164, 167, 169, 219, 307, 308, 314, 355, 421, 424
Lvov, Georgiy Yevgeniyeviç 175, 187-199

M
Maharadze, Filip 353, 355, 357
Mahno, Nestor 343, 372, 374
Malinovskiy 87-89, 91, 102, 104, 110, 113, 114, 118, 122, 124, 126, 128, 129, 130, 132-135, 137, 144, 169, 175, 184, 242, 388, 395
Malkov 285
Mannerheim, Karl Gustav 339, 340
Mao Zedong 10, 332
Marchlewski, Julian 323
Martov, Yuli Osipoviç Tsederbaum 56-63, 69-71, 73, 74, 78-86, 90, 113, 131, 137, 142, 151, 154, 164, 169, 178, 179, 189, 192, 193, 199, 201, 205, 216, 220, 226, 229, 242, 257

Marx, Karl 15, 22, 44, 48, 51-53, 55, 60, 62, 64, 79, 115, 118, 163, 187, 236-241, 247, 269, 270, 272, 274, 331, 424, 428-430
Mayakovskiy, Vladimir Vladimiroviç 396, 397
Mdivaniy, Polikarp Georgiyeviç (Budu) 353, 355, 357
Mehring, Frantz 132
Melgunov, Sergey Petroviç 300
Menjinskiy, Viyaçeslav Rudolfoviç 305
Merheim 158
Mihail (grandük) 175
Milyukov, Pavel Nikolayeviç 175, 176, 184, 185
Milyutin, Vladimir Pavloviç 186, 227, 245, 293
Minskiy 102
Mirbach, Wilhelm von 284
Mitskeviç-Kapsukas 341
Miyasnikov 362
Molotov 138, 182, 356, 360, 362, 385, 388, 389
Moore, Thomas 430
Morgari 159
Morozov, Sava 128, 131
Munzenberg, Willi 317
Muralov, Nikolay İvanoviç 225
Muranov, Matvey 182, 200
Mustafa Kemal 352

N

Naine, Charles 159
Napolyon 42, 171, 241
Narbutabekov 331
Neçayev, Sergey Genadiyeviç 45
Nevskiy, Vladimir 219
Nikolay I 17
Nikolay II (Niki) 34, 36, 38, 43, 96-98, 100, 101, 109, 122, 175, 181, 260
Nogin, Viktor 186, 198, 199, 213, 225, 226, 245

O

Obolenskiy 312
Olminskiy, Mihail Stepanoviç 200
Oppokov bkz. Lomov
Orahelaşviliy, Mamiya 353
Orconikidze, Gregoriy Konstantinoviç (Sergo) 135, 138, 156, 198, 199, 243, 351, 353, 356-358, 360, 362, 363-365, 385, 417
Osinskiy, Valeryan 373

P

Paléologue, Maurice 184
Parvus bkz. Helphand
Pavloviç, Veltman (Mihail Lazareviç) 331, 332
Pereverzev, Pavel Nikolayeviç 197
Peşehonov, A. 286
Petliyura, Simon Vasilyeviç 321, 342
Petro (Büyük) 39, 41, 43, 51
Petrovskiy 268
Pilsudski, Józef 321
Pipes, Richard 216, 293
Pisarev, Dimitriy İvanoviç 44
Platon 430
Platten, Fritz 159, 179, 253, 312, 313
Plehanov, Georgiy Valentinoviç 25, 26, 53, 54, 56, 60, 61, 64, 71, 72, 75-82,

85, 86, 89, 90, 93, 100, 108, 113, 115, 127, 135, 140-142, 154, 219, 236, 257, 421, 423
Pobyedonostsev, Konstantin Petroviç 20, 43, 102
Podvoyskiy, Nikolay İliç 219
Poincaré, Raymond 152
Potresov, Aleksandr Nikolayeviç 69-73, 78, 79, 81, 84, 85, 90, 113, 154
Preobrajenskiy, Yevgeniy Alek-sandroviç 297, 382-385,
Prokopoviç, Sergey 70
Proudhon, Pierre Joseph 236
Pugaçev, Yemelyan İvanoviç 47
Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç 42, 43
Pyatakov, Georgiy Leonidoviç (Kievskiy) 167, 335, 343, 344, 414

R

Radçenko, Stepan 57, 60, 69
Radek, Karl Bernardoviç (Sobelsohn) 143, 160, 167, 179, 294, 302, 304, 307, 317-320, 323, 327, 330, 332, 384
Radomıylskiy, Grigoriy Yevseyeviç bkz. Zinovyev
Rakovskiy, Hristiyan Georgiyeviç 312, 313, 318, 343, 349, 360
Raskolnikov, Fyodor Fyodoroviç 255, 257
Reclus, Élisée 125
Reich, Yakov (Thomas) 317
Renner, Karl 164
Rıykov, Aleksey İvanoviç 91, 92, 112, 185, 200, 206, 213, 225, 227, 242, 245, 292, 293, 387
Rıyskulov, Turar 331
Riyazanov, David Borisoviç (Goldenbach) 217, 225, 242, 264, 378
Robien, Louis de 223
Rodzyanko, Mihail Vladimiroviç 137, 173
Rojkov, Nikolay A. 308, 404
Rolland, Romain 179
Romberg, Georg von 178
Roy, M. N. 325, 326, 329
Rumyantsev 102

S

Sadoul, Jacques 235, 242, 243, 263, 266, 272, 273, 284, 304
Safarov, Georgiy İvanoviç 330, 331
Salazar, Antonio 10
Sapronov, Timofey 373
Savinkov, Boris Viktoroviç 199, 281
Schapiro, Leonard 18
Schelling 43
Schlageter, Leo 317
Schlegel 43
Schmidt, Yekaterina Pavlovna 130
Schmidt, Yelizaveta Pavlovna 129
Schmidt, Nikolay Pavloviç 128, 129
Serebriyakov, Leonid Petroviç 382, 385
Sergey (grandük) 98
Serrati, Giacinto Menotti 325, 326
Sikorski, Wladislaw 328
Silvin, Mihail Aleksandroviç 57
Skobelev, Matvey 175

Skoropadskiy, Pavel Petroviç 282, 342
Skrıypnik, Nikolay Alekseyeviç 201, 343, 349, 360, 361, 363
Skvortsov, İvan İvanoviç 227
Smilga, İvan Tenisoviç 186, 217
Smirnov, Vladimir 373
Sokolnikov, Grigoriy Yakovleviç 179, 200, 251, 264, 305, 360
Soljenitsin, Aleksandr İsayeviç 377
Spencer 46
Spiridonova, Mariya Aleksandrovna 254, 285, 289
Stalin, Yosif Visaryonoviç Cugaşviliy 111, 113, 125, 126, 128, 137, 138, 139, 140, 156, 164, 166, 180, 183, 186, 198- 201, 206, 214, 227, 243, 244, 278, 281, 308, 312, 329, 335-337, 339, 343, 348, 350, 353, 356-358, 360-366
Stasova, Yelena Dimitriyevna 198
Steinhardt, Karl (Grüber) 313
Stephan-Wild, İnessa bkz. Armand, İnessa
Stolıypin, Pyotr Arkadyeviç 122, 123, 126
Strumilin, Stanislav Gustavoviç (Strumilo-Petraşkeviç) 393
Struve, Nikita 390
Struve, Pyotr Bernardoviç 24, 55-57, 59, 60, 64, 70, 91
Stuçka, Pyotr İvanoviç 340
Suhanov, Nikolay Nikolayeviç (Himmer) 171, 173, 176, 180, 194, 198, 203, 210, 213, 215, 216, 222, 223, 226- 228, 379, 380, 405, 406
Svanidze, Aleksis Semyonoviç 356
Sverdlov, Yakov Mihayloviç 135, 136, 139, 156, 186, 200, 245, 250, 251, 254, 257, 269, 294, 299, 304, 338, 386

Ş

Şalyapin, Fyodor İvanoviç 297
Şaumyan, Stepan 139, 200, 344
Şevırev, Pyotr 20, 21
Şingarev, Andrey İvanoviç 256
Şlyapnikov, Aleksandr Gavriloviç 155, 156, 182, 227, 242, 373, 382, 383

T

Talheimer, August 317
Taratuta, Viktor 129, 130
Teodoroviç, İvan 227, 286
Thomas bkz. Reich
Thomas, Albert 235
Tihon 387, 389, 390
Tkaçev, Pyotr Nikitiş 45, 47, 48, 54, 75, 77
Tolstoy, Lev Nikolayeviç 24, 42, 427
Tomskiy, Mihail Pavloviç 113
Troçki, Lev Davidoviç Bronştayn 74, 75, 82, 85, 86, 90, 99, 100, 101, 103, 104, 107, 113, 114, 116-118, 132, 134, 135, 144, 145, 164, 169, 178, 187-189, 196, 198,200, 204, 206, 207, 210, 211, 213, 215, 218, 219, 221-228, 235, 242-244, 248, 256, 257, 259, 260, 262-264, 271-274, 280,

282, 287, 297-299, 301-303, 311-313, 344, 345, 353, 429
Troyanovskiy, Aleksandr 136, 137, 140
Tsederbaum bkz Martov
Tsereteliy, İrakliy Georgiyeviç 113, 114, 176, 181, 184, 189, 191, 192, 193, 197, 199, 252, 255
Tsuryupa, Aleksandr Dimitriyeviç 410
Tugan-Baranovskiy, Mihail İvanoviç 55, 56, 70
Tuhaçevskiy, Mihail Nikolayeviç 321, 323, 328, 377
Turgenyev, İvan Sergiyeviç 45
Tucker, Robert 357

U

Ulyanov, Aleksandr İliç 20, 21
Ulyanov, İlya Nikolayeviç 17, 18, 19
Ulyanov, Nikolay Vasilyeviç 17
Ulyanov, Vasiliy 17
Ulyanova, Mariya Aleksandrovna Blank 18-20
Ulyanova, Olga İliniça 19, 25
Unşliht, Jan 323
Uritskiy, Moisey (Mihail Solomonoviç) 213, 254, 255, 284

V

Valentinov, Nikolay 102, 104, 105, 123, 155
Validov 346
Vargunin 57
Velde, van der 79, 153, 350
Veltman bkz. Pavloviç
Vitte, Sergey Yulyeviç 34, 36, 100
Viviani, René 152
Vladimirov 124
Volkogonov, Dimitriy 286, 385, 389, 401
Volodarskiy 244, 284
Voroşilov, Klement Efremoviç 113
Vorovskiy, Vatslav 312
Vrangel, Pyotr Nikolayeviç 328

W

Warszawski (Bronski) 317
Webb, Beatrice 27
Webb, Sydney 27
Wilhelm II 260
Wilson 240

Y

Yelizarov, Mark 246
Yelizarova, Anna İliniçna Ulyanova 15, 27
Yekaterina (Büyük) 17, 41, 129, 130
Yofe, Adolf Abramoviç 134, 262, 264, 304, 305, 328
Yudeniç 309, 341
Yurenyev 200
Yurovskiy, Yakov Mihayloviç 299

Z

Zalutskiy, Pyotr 182
Zasuliç, Vera İvanovna 25, 48, 52, 53, 64, 73, 74, 79, 81, 84, 85
Zetkin, Clara Eisner 72, 132, 142, 156, 158, 318, 319, 328
Zinovyev, Grigoriy Yevseyeviç Radomıylskiy 113, 114, 118, 130, 131, 133-135, 138, 145, 157, 160, 179, 181, 184-186,

195, 197-200, 202, 204, 207,
211, 213, 214, 219, 225, 227,
228, 242, 245, 252, 253, 274,
312-314, 317, 323, 324, 330,
331, 332, 374, 375, 381-383,
414

İçindekiler

Önsöz 9

Birinci bölüm
Ulyanov'dan Lenin'e (1870-1900)

Çıraklık dönemi 15
Değişim kavşağındaki Rusya 31
Bolşevizm'in kökeni 51

İkinci bölüm
Profesyonel devrimci (1900-1914)

Birlik: tek parti, tek program, tek önder 69
1905-Ateşle sınav 95
Boşluk (1905-1914) 121

Üçüncü bölüm
Ne pahasına olursa olsun, devrim (1914-1917)

Devrim uğruna bozgun 151
Bütün iktidar sovyetlere (şubat-ekim 1917) 171
Bütün iktidar Bolşeviklere 209

Dördüncü bölüm
Düşlerin sonu (1917-1924)

Çarlığın çöküşünden devrimin devletine 235
Ne pahasına olursa olsun, iktidarı korumak 267
Dünya devrimi mi? Tek bir ülke devrimi mi? 301
"Kaderini tayin hakkı"ndan yeniden yapılanmaya 335
"Bir adım ileri, iki adım geri..." 369
Bir zekânın çöküşü 401
Sonuç 421
Kaynakça 431
Kronoloji 439

Hélène Carrère d'Encausse 1929'da Paris'te doğdu. Avrupa'nın dört yanına dağılmış soylu bir Rus ailesinden geliyordu. Tarih ve siyasal bilgiler okuduktan sonra Sorbonne Üniversitesi'nde profesör oldu, Kanada, Japonya, Belçika'da ders verdi. 1990'da Fransız Akademisi'ne, 1994'te Avrupa Parlamentosu'na, 1999'da Akademi'nin başkanlığına seçildi. Dünyanın sayılı Rus tarihî uzmanlarından biri olan Hélène Carrère d'Encausse'un Sovyetler Birliği ve Rusya üzerine bir dizi kitabı vardır. Geniş okur kitlesi onu, 1978 yılında yayımladığı ve gerçekten büyük bir öngörü belgesi olan *Parçalanan İmparatorluk* adlı çalışmasıyla tanınmıştır.
Yazarın Türkçe'de *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*, ve *Sovyetlerde Müslümanlar* adlı kitapları da yayımlanmıştır.

"Lenin'de, o kan ve demir çağı için yaratılmış kişiyi görüyoruz." Troçki'nin bu değerlendirmesi hâlâ doğruluğunu koruyor gibi.
Lenin, eşi bulunmaz bir strateji ustası ve gerçek bir Rus dehasıydı. Tercihlerinde ve amacına ulaşmak için izleyeceği yol konusunda son derece soğukkanlı bir hesap adamıydı. Eyleminin ve yaratıcı ruhunun yönlendirdiği profesyonel bir devrimciydi o. Devrimci ajitasyon onun için gerekliydi; "aciliyet ve strateji" temelinde akıl yürütürdü. Eyleminin dayandığı temelin sağlamlığından asla kuşku duymadı.
O tarihlerde 140 milyon nüfusu olan bir ülkede, başlangıçta sadece birkaç bin üyeye sahip bir partiyle iktidarı fethetmek ve elde tutmak başka nasıl açıklanabilir? Ve o ideolojiyi dünya çapında yaymak?

"Lenin, XX. yüzyıl tarihinde eşi bulunmayan bir iktidar sisteminin mucidi olan siyasî bir dehadır. Hélène Carrère d'Encausse'un hazırladığı *Lenin* biyografisiyse, gerçekten heyecan verici bir kitap."

New York Times

ISBN 975-293-013-1

DK DOĞAN KİTAP